

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Η Σημειολογία των αριθμών και των ωρών στο
Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο

Διδακτορική Διατριβή

Θωμάς Μαυρομούστακος

(AM 224/2014)

ΑΘΗΝΑ 2018

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**Η Σημειολογία των αριθμών και των ωρών στο Κατά Ιωάννη
Ευαγγέλιο
Θωμάς Μαυρομούστακος**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Σωτήριος Δεσπότης, Καθηγητής ΕΚΠΑ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ:

Σωτήριος Δεσπότης, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Χρήστος Καρακόλης, Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΚΠΑ

Κωνσταντίνος Μπελέζος, Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΚΠΑ

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Σωτήριος Δεσπότης, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Χρήστος Καρακόλης, Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΚΠΑ

Κωνσταντίνος Μπελέζος, Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΚΠΑ

Γεώργιος Φίλιας, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Θωμάς Ιωαννίδης, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Αθανάσιος Γλάρος, Επίκουρος Καθηγητής ΕΚΠΑ

Κωνσταντίνος Ζάρρας, Επίκουρος Καθηγητής ΕΚΠΑ

Αφιερώνεται στη σύζυγό μου η οποία Ιώβεια έπαυσε να αριθμεί και να σημειολογεί τις ώρες απουσίας μου από το σπίτι λόγω της θεολογικής έρευνας

Ευχαριστώ τον υψιπέτη αετόν, τον αρωγό της νόησής μου,
ώστε να τελεύσω το πόνημα τούτο προς Χάρη και Δόξα της Τριαδικής
Θεότητας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ: Σημειολογία αριθμών και ωρών

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, αριθμοί, ώρες, σημειολογία

Στην παρούσα διδακτορική διατριβή διαπραγματεύεται η σημειολογία των αριθμών και ωρών που απαντούν στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Οι ερμηνείες οι οποίες καταγράφονται περιλαμβάνουν Πατέρες και Εκκλησιαστικούς συγγραφείς κατά προτεραιότητα της Ορθόδοξης Πίστεως μας και δευτερευόντως άλλων δογμάτων. Επιπρόσθετα, συγκαταλέγονται οι ερμηνείες σύγχρονων Ελλήνων ερμηνευτών θεολόγων και της αλλοδαπής.

Στόχος της διδακτορικής διατριβής είναι να εγκαθιδρυθεί μία συστηματική ανάλυση και μεθοδολογία στην ερμηνεία των αριθμών και ωρών η οποία πιθανόν να έχει προεκτάσεις και στην υπόλοιπο Αγία Γραφή. Πράγματι, τα συμπεράσματα τα οποία εξήχθησαν μπορούν να έχουν εφαρμογή κυρίως στα Καινοδιαθηκικά κείμενα αλλά ακόμη και σε κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης.

Τα κείμενα της Αγίας Γραφής προσφέρονται για πλουραλισμό ερμηνειών φτάνει αυτές να μην παρεκκλίνουν από το Χριστιανικό δόγμα και να μην οδηγούν σε πολυθεϊκές ή αντιθεϊκές ερμηνείες. Πιστεύουμε ότι τα συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν σε κάθε εδάφιο το οποίο περιέχει αριθμό ή ώρα είναι σημαντικά. Ο πλουραλισμός σε αλληγορικές και μη ερμηνείες βοηθά στην κατανόηση της Αγιοπνευματικής ποικιλότητας, στον φωτισμό ανάλογα με το πνευματικό υπόβαθρο του μελετητή. Παρέχει επίσης ευδαιμονία και αγαλλίαση στον Πιστό γιατί κατανοεί ότι η Αγία Γραφή προσφέρεται ως πνευματική κλίμακα ανέλιξης με αμέτρητα σκαλοπάτια. Οι ανάλογες ερμηνείες βοηθούν τον Πιστό να ανελιχθεί στην πνευματική κλίμακα.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε πολλά εδάφια δόθηκαν νέες ερμηνείες με βάση τα σύγχρονα δεδομένα τα οποία έφερε στο φως η επιστημονική γνώση. Αυτές οι νέες ερμηνείες δεν έρχονται σε αντίφαση ή ακυρώνουν αυτές των Αγίων Πατέρων της Ορθόδοξης Πίστεως μας αλλά αντίθετα τις συμπληρώνουν.

ABSTRACT

SUBJECT AREA: Semiology of the numbers and hours

KEYWORDS: John Gospel, numbers, hours, semiology

In this PhD dissertation, the semiology of the numbers and hours met in the Gospel of John is discussed. The interpretations recorded include Fathers and Ecclesiastical Writers as a priority of our Orthodox Faith and, secondarily, other doctrines. In addition, interpretations of contemporary theologians and the non-Greek are included.

The aim of the PhD thesis is to establish a systematic analysis and methodology in interpreting the numbers and hours found in John Gosple which may have implication for the rest of the Bible as well. Indeed, the conclusions that have been excerpted can apply mainly to the New Testament texts, but even to texts in the Old Testament.

The Bible texts lend themselves to pluralism of interpretations as far as they do not deviate form the Christian doctrine and lead to polytheic or antitheic interpretations. We believe that the conclusions that came out in each chapter containing a number or hour are important. Pluralism in allegorical and non-interpretations helps to understand the Spiritual diversity in lighting according to the scholar's spiritual background.

Finally, it should be noted that in many passages, new interpretations have been given on the basis of the modern data brought to light by scientific knowledge. These new interpretations do not contradict or invalidate those of the Holy Fathers of our Orthodox Faith but instead supplement them.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	- 7 -
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	- 14 -
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	- 15 -
Μεθοδολογία Έρευνας.....	- 47 -
Δομή Διδακτορικής Διατριβής.....	- 50 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	- 52 -
Η Ταυτότητα του συγγραφέα/έων του τετάρτου Ευαγγελίου. Τόπος και χρόνος συγγραφής του.	- 53 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΥΣ ΑΡΙΘΜΟΥΣ	- 56 -
2.1. Οι αριθμοί ως σύμβολα	- 57 -
2.2 Η σημειολογία των αριθμών οι οποίοι απαντούν στην Αγία Γραφή	- 59 -
2.3 Η χρήση ισοψηφιών στην Αγία Γραφή	- 60 -
2.4 Αρνητές της συμβολικής ή μυστικής σημασίας των αριθμών	- 70 -
2.5 Αριθμοί και ώρες στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο	- 72 -
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	- 74 -
3.1 Εισαγωγή στους αριθμούς και ώρες του πρώτου κεφαλαίου.....	- 75 -
3.2 Επταδική διαίρεση του Προοιμιακού Ύμνου	- 75 -
3.3 Το αριθμητικό «έν»	- 80 -
3.4 Η σημασία του «οὐδὲ ἓν»	- 82 -
3.6. Κλήση μαθητών του Χριστού. Το μυστήριο της παρούσας και εσχατολογικής συντήρησης του κόσμου.	- 95 -
3.6.1 Εισαγωγικά	- 95 -
3.6.2. Ερμηνείες της δέκατης ώρας	- 97 -
3.6.2.1. Με βάση την ιστορικότητα	- 97 -

3.6.2.2. Με βάση την Παλαιά Διαθήκη.....	- 100 -
3.6.2.3 Με αλληγορική σημασία	- 100 -
3.7 Τα δύο «ἀμήν ἀμήν».....	- 105 -
3.8 Συμπεράσματα.....	- 108 -

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ - 110 -

4.1 Εισαγωγή.....	- 111 -
4.2 Αριθμητικές φιλολογικές τεχνικές στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη.....	- 111 -
4.3 Γάμος της Κανά	- 117 -
4.3.1 Παλαιά Διαθήκη	- 124 -
4.3.2 Καινή Διαθήκη	- 129 -
4.3.3 Ιουδαϊσμός.....	- 132 -
4.3.4 Ελληνισμός.....	- 134 -
4.3.5 Αλληγορική.....	- 137 -
4.4 Οι Έξι λίθινες υδρίες. Εισαγωγή.....	- 144 -
4.4.1 Οι έξι λίθινες υδρίες χωρητικότητας δύο ή τριών Μετρητών	- 146 -
4.4.2. «Δύο ή τρεις μετρητές»: Κλιμακωτό Σχήμα στο Κατά Ιωάννη	- 154 -
4.6. Αποκάθαρση ή καθαρισμός του Ναού	- 156 -
4.6.2 Συμπεράσματα.....	- 173 -

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ - 181 -

5.1 Ο συμβολισμός της έκτης ώρας	- 182 -
5.1.1. Η συνάντηση του Μωυσή με τη Σεπφώρα	- 189 -
5.1.2. Η συνάντηση του Χριστού με τη Σαμαρείτισσα.....	- 192 -
5.1.3 Η Ύψωση του Χριστού με τον Σταυρό.....	- 199 -
5.1.4 Έκτη Ώρα και Ακολουθία των Ωρών.....	- 206 -
5.1.5. Μεταστροφή του Σαούλ	- 207 -
5.2 Οι πέντε άνδρες της Σαμαρείτισσας	- 207 -
5.3 Οι Αφορισμοί των εδαφίων 4:35 και 4:38 του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου	- 223 -
5.3.1 Εισαγωγή.....	- 223 -
5.3.2 Ερμηνείες των εδαφίων 4:35 και 4:38	- 225 -
5.4 Διήμερη Παραμονή Χριστού στη Σαμάρεια	- 245 -

5.6 Το Δεύτερο Σημείον του Χριστού. Η θεραπεία του Υιού του Βασιλικού - 248 -

5.7 Συμπεράσματα..... - 256 -

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ - 261 -**

6.1 Το θαύμα του Παραλυτικού και οι πέντε στοές της προβατικής κολυμβήθρας- 262 -

6.2 Τα 38 έτη παραλυσίας του τυφλού - 266 -

6.3 Η θεραπεία του παραλυτικού γίνεται το Σάββατο - 271 -

6.4 Η αυτονομία του πέμπτου κεφαλαίου και η σημειολογία των αριθμών πέντε και
τριάντα οχτώ στις συλλαβές και λέξεις του..... - 274 -

6.5 Συμπεράσματα..... - 277 -

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΕΚΤΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟ - 279 -**

7.1 Τα διακόσια δηνάρια και ο χορτασμός των πεντακισχιλίων ανδρών..... - 280 -

7.2 Ο Χριστός περιπατεί στα κύματα..... - 299 -

7.3 Οι δώδεκα Μαθητές του Χριστού..... - 301 -

7.3.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - 309 -

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΟΓΔΟΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟ - 312 -**

8.1. Πόσα χρόνια έζησε ο Χριστός;..... - 313 -

8.1.1 Εισαγωγή - 313 -

8.2 Η ηλικία του Χριστού - 315 -

8.3 Αριθμός 50. Ιωβηλαίο και Πεντηκοστή..... - 321 -

8.4 Συμπεράσματα..... - 329 -

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ - 331 -**

9.1 Τριήμερος και Τετράήμερος Αναστάσεις Χριστού και Λαζάρου	- 332 -
9.1.1 Εισαγωγή.....	- 332 -
9.2 Η Ανάσταση του Λαζάρου	- 333 -
9.3 Η Ανάσταση του Χριστού	- 345 -
9.4 Περί της τρίτης ημέρας	- 347 -
9.5 Η Απόσταση αίνιγμα δεκαπέντε σταδίων μεταξύ Ιερουσαλήμ-Βηθανίας.....	- 355 -
9.5.1 Εισαγωγή.....	- 355 -
9.5.2 Τα δεκαπέντε στάδια	- 356 -
9.5.3 Ο αριθμός δεκαπέντε	- 359 -
9.6 Συμπεράσματα.....	- 366 -

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ ΚΑΙ ΔΕΚΑΤΟΝ
ΕΝΝΑΤΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

10.1 Έξι μέρες προ του πάσχα	- 371 -
10.3 Οι δύο ληστές και η Σταύρωση του Χριστού.....	- 378 -
10.4 Διαμερισμός των ιματίων του Χριστού στα τέσσερα.....	- 379 -
10.4.1 Εισαγωγή.....	- 379 -
10.4.2 Ο διαμερισμός των ιματίων στα τέσσερα και ο άρραφος χιτώνας	- 380 -
10.6 Λογισμός του Χριστού.....	- 394 -
10.7 Η ταφή του Χριστού κατά το Ιωάννη Ευαγγέλιο. Συμβολισμός των αριθμών δύο και εκατό.....	- 396 -
10.7.1 Εισαγωγή.....	- 396 -
10.7.2 Μύρο- Αλόη και Λινάρι.....	- 397 -
10.7.3 Μύρο αλόη και λινάρι	- 401 -
10.7.4 Οι αριθμοί εκατό και δύο.....	- 403 -
10.7.5 Ανάσταση του Χριστού	- 408 -
10.6 Συμπεράσματα.....	- 410 -

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

11.1 Η ανάσταση του Κυρίου τη «μιὰ τῶν σαββάτων»	- 416 -
--	---------

11.2 Οι «καθήμενοι» δύο Άγγελοι στον τάφο του Χριστού σύμφωνα με το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο.....	- 419 -
11.2.1 Εισαγωγή.....	- 419 -
11.2.2 Οι δύο Άγγελοι.....	- 421 -
11.4 Οι πέντε εμφανίσεις του Χριστού την Κυριακή της Αναστάσεως.....	- 428 -
11.5 Η ψηλάφηση του Θωμά την Όγδοη Ημέρα.....	- 429 -
11.5.1 Εισαγωγή.....	- 429 -
11.5.2 Η όγδοη ημέρα μετά την Ανάσταση.....	- 431 -
11.6 Συμπεράσματα.....	- 437 -
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ	
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟ.....	
- 440 -	
12.1 Το Θαύμα της Τιβεριάδας.....	- 441 -
12.2 Οι επτά Μαθητές.....	- 442 -
12.3 Ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία.....	- 444 -
12.4 Ο Πέτρος επιβεβαιώνει την πίστη του προς τον Χριστό.....	- 467 -
12.4.1 Συμπεράσματα.....	- 469 -
 ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	
- 474 -	
13.1 Η αλληγορική μέθοδος.....	- 475 -
13.2 Οι αριθμοί και ώρες ως σήμαντρα υψηλών θεολογικών αληθειών.....	- 477 -
13.3 Η σημειολογία των ωρών.....	- 479 -
13.4 Σημειολογία των αριθμών.....	- 481 -
13.4.1 Οι αριθμοί τρία,τέσσερα, επτά, δέκα,δώδεκα,τριάντα οχτώ, σαράντα έξι και εκατόν πενήντα τρία.....	- 481 -
13.4.2 Οι αριθμοί οκτώ και πενήντα.....	- 484 -
13.4.3 Ο αριθμός έξι.....	- 485 -
13.4.4 Ο αριθμός πέντε.....	- 485 -
13.4.5 Αριθμοί χωρίς αλληγορία.....	- 486 -
13.4.6 Αόριστοι ή μη απόλυτοι αριθμοί ή ώρες.....	- 488 -
13.4.7 Κρυμμένοι αριθμοί.....	- 488 -
13.4.8 Επιλογικό απάνθισμα.....	- 492 -

ΛΕΞΙΚΟΝ ΔΥΣΝΟΗΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΩΝ ΜΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ
ΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙ Ο ΆΓ. ΜΑΞΙΜΟΣ..... - 494 -

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΑΡΙΘΜΩΝ - 495 -

Στοιχειώδεις γνώσεις και σχέσεις μεταξύ των αριθμών χρήσιμες για την κατανόηση
των Αγιογραφικών κειμένων - 495 -

1.1 Τέλειοι αριθμοί:..... - 495 -

1.2 Ελλιπείς αριθμοί: - 495 -

1.3 Πρώτοι αριθμοί:..... - 496 -

1.4 Τριγωνικοί ή περιληπτικοί αριθμοί: - 496 -

1.5 Κυκλικοί αριθμοί:..... - 497 -

1.6 Ετερομήκειες ή ορθογώνιοι αριθμοί: - 497 -

1.7 Προμήκειες αριθμοί: - 498 -

1.8 Επιμόριος αριθμός: - 498 -

1.9 Επιμερής αριθμός:..... - 498 -

1.10 Τετράγωνοι ή τετραγωνικοί αριθμοί:..... - 498 -

1.11 Άκρος και Μέσος Λόγος:..... - 499 -

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ - 500 -

Παράρτημα Α' Πυθαγόρειοι και Αριθμοί- Μεταφυσικά του Αριστοτέλη..... - 500 -

Παράρτημα Β' Συμβολισμοί και Ιδιότητες του αριθμού 7 - 503 -

Παράρτημα Γ' Επίδραση Πυθαγόρα στην αριθμολογία Βαλεντίνου - 509 -

Παράρτημα Δ' Μεταμόρφωση Σωτήρος-Κλήμη Αλεξανδρείας από το έργο του
Στρωματείς..... - 517 -

Παράρτημα Ε' Μεταμόρφωση του Χριστού από το έργο του Ειρηναίου Επίσκοπου
Λουγδούνου Ελέγχου Ανατροπής της Ψευδωνύμου Γνώσεως - 519 -

Παράρτημα Ζ' Γενικά περί της συμβολικότητας του αριθμού δέκα - 522 -

Παράρτημα Η' Η σημειολογία των τεσσάρων στοιχείων - 531 -

Η. 1. Τα τέσσερα στοιχεία - 531 -

Η. 2. Άγιος Αυγουστίνος, τὰ τέσσερα στοιχεία καί ο Πλάτωνας.....	- 536 -
Η. 3. Σύσταση του ανθρώπου και συσχέτιση με τη Θεολογία των Θεοφανείων	- 536 -
Η. 4. Συμβολική σημασία τών τεσσάρων στοιχείων κατά τόν Μάξιμο τόν Ομολογητή...-	538 -
Παράρτημα Θ' Συμβολισμοί και Ιδιότητες του αριθμού έξι	- 540 -
Παράρτημα Ι' Συμβολικότητα και ιδιότητες του αριθμού πέντε	- 542 -
Παράρτημα ΙΑ' Η Ανάσταση του Χριστού σε τρεις ημέρες κατά τον άγ. Ιωάννη τον Χρυσόστομο	- 545 -
Παράρτημα ΙΒ' Συμβολισμός και Ιδιότητες του αριθμού τέσσερα.....	- 546 -
ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ	- 549 -
ΒΙΒΛΙΑ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ	- 549 -
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ.....	- 550 -
ΛΑΤΙΝΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ	- 550 -
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	- 551 -
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	- 567 -
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΕΛΑΦΙΩΝ	- 573 -

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κατ' αρχή ευχαριστώ «δισ επτάκις» εκ βάθους καρδιάς τον επιβλέποντα μου Καθηγητή Σωτήρη Σ. Δεσπότη για τις άοκνες προσπάθειές και την υπομονή του να διαβώ όλους τις δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζει η πρωτόγνωρη για μένα Καινοδιαθηκική μελέτη, λόγω του «Φαράω» που με ταλαιπωρούσε, δηλαδή του Χημικού μου υπόβαθρου. Πιστεύω ότι η μαθητεία μου κοντά του συνείσφερε να ανοίξουν οι ορίζοντες μου στον Καινοδιαθηκικό κόσμο και να τον συνδυάσω με την Πατερική Θεολογία. Το έργο ήταν επίπονο και η προσαρμογή καθόλου εύκολη.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα τα μέλη της τριμελούς επιτροπής Χρήστο Καρακόλη και Κωνσταντίνο Μπελέζο καθώς και τα υπόλοιπα μέλη της επταμελούς επιτροπής τα οποία με τις εύστοχες παρατηρήσεις τους συνέτειναν στη δημιουργία αρτιότερου κειμένου. Θα ήθελα να εκφράσω θερμότερες ευχαριστίες στους Γ. Φίλια και Α. Γλάρο οι οποίοι στήριξαν τόσο τη μεταπτυχιακή μου εργασία αλλά και τη διδακτορική διατριβή.

Ευχαριστώ τον Δρ. Ιωάννη Πήλιουρη που με βοήθησε στη μετάφραση κειμένων γραμμένων στην Γερμανική γλώσσα και τη Δρ. Κ. Κουκουλίτσα που με βοήθησε στη μετάφραση κειμένων στη Λατινική γλώσσα. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω επίσης στον Δρ. Tahsin Kellici που αφείδωλα με προμήθευε με εξαιρετικά χρήσιμο Θεολογικό υλικό. Ευχαριστώ τον φίλο καθ. και Δρ. Κωνσταντίνο Παπακωνσταντίνου ο οποίος με προμήθευσε επίσης με αρκετά χρήσιμα θεολογικά κείμενα. Ευχαριστώ επίσης τη φιλόλογο Άντα Αθανασάκη για την επιμέλεια του κειμένου και τους αξιαγάπητους Παύλο και Κανέλλα Πουπάκη για τη συμπαράσταση τους καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτορικής διατριβής. Εκφράζω ευχαριστίες στους ιατρούς πατέρα Δ. Δημητρίου και υιό Χ. Δημητρίου οι οποίοι ενδιαφερόμενοι για τους αριθμούς συνέτειναν στη διαλογική συζήτηση και βελτίωση του κειμένου. Θερμά ευχαριστώ τον επίσης αξιαγάπητο Κ. Παπακωνσταντίνου που πάντα με παρότρυνε προς την επίτευξη του στόχου και βοηθούσε με τις εύστοχες παρατηρήσεις. Τέλος, ευχαριστώ ιδιαίτερα τον πνευματικό μου πατέρα Μ. Ευσταθίου ο οποίος με παρακίνησε να ξεκινήσω το θαυμάσιο ταξίδι της διδακτορικής διατριβής.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η σημειολογία των αριθμών της Αγίας Γραφής αποτέλεσε αντικείμενο επισταμένης μελέτης και έρευνας¹. Όλα όμως τα βιβλία² και οι μελέτες που έχουν γραφεί αναφορικά με τη συμβολικότητα των αριθμών, οι οποίοι απαντούν στην Αγία Γραφή, δεν μπορεί να θεωρηθούν «συστηματικές εργασίες³». Το κυριότερο, το οποίο μπορεί να ανακαλύψει κάποιος από τις μελέτες αυτές, είναι ότι δεν έχει εγκαθιδρυθεί κοινή μεθοδολογία προσέγγισης των αριθμών της Βίβλου⁴. Είναι σαφές ότι μία συστηματική εμβάθυνση και αποκρυπτογράφηση των θεολογικών νοημάτων, τα οποία κρύβονται στην χρήση των αριθμών στα αγιογραφικά εδάφια, θα προωθήσει τη θεολογική έρευνα στο πεδίο αυτό.

Στην εποχή του Χριστού οι Ιουδαίοι, όπως θα αποδειχθεί εν συνεχεία, χρησιμοποιούσαν τους αριθμούς σύμφωνα με γνωστό κώδικα αποκρυπτογράφησης των συμβολικών νοημάτων τους. Οι αριθμοί ήταν χρηστικό εργαλείο του πολιτισμού και της θρησκευτικής τους κατάρτισης⁵.

Οι αριθμοί εμπλουτίζουν την Αγία Γραφή όχι μόνο απλά αλληγορικά, αλλά και για να εκφράσουν θεολογικά μηνύματα⁶, πράγμα το οποίο είναι ιδιαίτερα προσφιλέ στην μεσοδιαθηκική αποκαλυπτική γραμματεία⁷.

1. (α) John J. Davis, *Biblical Numerology, A Basic Study of the Use of Numbers in the Bible* (USA: Baker Book House Company, 1991), (β) Joel Kalvesmaki, *Number Symbolism in Platonism and Early Christianity*, Center for Hellenic Studies, Trustees for Harvard University Washington, DC. Distributed by Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, and London, England 2013.

2. (α) Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014), (β) Jürgen Werlitz, *Das Geheimnis der Heiligen Zahlen, ein schlüssel zu den rätseln der Bibel* (Germany: Marixverlag, 2011).

3. Hans A. Hutmacher, *Symbolik der biblischen Zahlen und Zeiten* (München: F. Schöningh, 1993).

4. Ethelbert W. Bullinger, *Number in Scripture. Its Supernatural Design and Spiritual Significance* (Mansfield Centre, CT: Martino Publishing, 2011), Vi.

5. Hyman Gabai, *Judaism mathematics, and the Hebrew Calendar* (USA: Jason Aronson Inc, 2002).

6. Annem arie Schimmel, *The mystery of numbers* (Oxford: Oxford University Press, 1993).

Επιλέξαμε ως κείμενο συστηματικής μελέτης της Διδακτορικής Διατριβής αυτό του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Είναι γενικά αποδεκτό ότι το συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί το θεολογικότερο κείμενο της Αγίας Γραφής⁸. Εύλογο είναι να προκαλέσουν και ερευνητικό ενδιαφέρον οι αριθμοί και οι ώρες οι οποίες περιέχονται σε αυτό⁹.

Τη συστηματική μεθοδολογία την οποία θα αναπτύξουμε αναφορικά με το συγκεκριμένο θέμα θα την αναλύσουμε στο επόμενο εισαγωγικό κεφάλαιο. Εν προκειμένω προηγείται η Ιστορία της Έρευνας.

Η συμβολική σημασία των αριθμών, ή **αριθμολογία**, ανάγεται αρκετές εκατοντάδες χρόνια πριν τη συγγραφή του τέταρτου Ευαγγελίου¹⁰. Είναι

7. Adela Y. Collins, *Cosmology & Eschatology in Jewish & Christian apocalypticism* (Leiden, New York, Köln: E.J. Brill, 1996).

8. Ο Χρήστος Καρακόλης γράφει ότι αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, περισσότερο από ό,τι τα τρία συνοπτικά, μόνο δευτερευόντως έχει ιστορικό και βιογραφικό χαρακτήρα, ενώ ο προσανατολισμός του είναι πρωτίστως θεολογικός. Το ιερό αυτό κείμενο μάλιστα λειτουργεί σε πολλαπλά επίπεδα και συχνά, όπως μπορεί να διαπιστώσει ο ειδικός ερευνητής, πίσω από μια φαινομενική ασήμαντη ρήση ή λεπτομέρεια υπονοείται μια βαθύτατη θεολογική αλήθεια και ακόμη κρύβονται σημαντικές πληροφορίες, οι οποίες, εφόσον αποκαλυφθούν, βοηθούν στην πληρέστερη κατανόηση του περιεχομένου του [Θέματα Ερμηνείας και Θεολογίας της Καινής Διαθήκης, Βιβλική Βιβλιοθήκη 24 (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 2005), 195].

9. Οι Sanders και Mastin εκφράζουν ακριβώς αυτό το ενδιαφέρον γι' αυτό επισημαίνουν το εξής: «It is a standing temptation to read in allegorical interpretation into all numbers in the Fourth Gospel (FC); many no doubt have a symbolic significance [(London: Adam Charles Bleek, 1968), 110-111]».

10. Η λέξη αριθμός πιθανά προέρχεται από το ρήμα «αραρίσκων» το οποίο σημαίνει ταξινομώ, συμπυκνώνω, συναρμολογώ, συνδέω, συνταιριάζω, συνθέτω, συνενώνω, λογαριάζω, συγκεντρώνω, συνάπτω κλπ. (α) [Γεωργίου Δ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *αριθμός* (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, 1998), 274]. (β) [Henry G. Lidell, Robert Scott (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2007), 380,402]. (γ) Σάββα Αγουρίδη, *Αριθμός* ΘΗΕ 3:122-124. (δ) [Δημητρίου Δ. Δημητράκου, Β' Τόμος *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Ελληνική Παιδεία) 1964), 952]. (ε) [Ιωάννη Δ. Σταματάκου, Α' Τόμος *Λεξικό της ελληνικής γλώσσας*, (Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός ο Φοίνιξ, 1971), 569].

άγνωστο αν αυτός ο συμβολισμός αναπτύχθηκε πρωταρχικά σε ένα τόπο ή παράλληλα σε πολλούς. Το βέβαιο είναι ότι ήταν γνωστή σε όλους τους αρχαίους γνωστούς αρχαίους πολιτισμούς. Οι Ιουδαίοι και οι Έλληνες, αποτελούν δύο λαούς οι οποίοι γοητεύτηκαν από τον μυστικισμό και τον συμβολισμό τον οποίο κρύβουν οι αριθμοί καθώς η πατρότητα τους αποδόθηκε μάλλον στους Βαβυλώνιους¹¹.

Η Ελλάδα βίωσε τη μεγαλύτερη ανάπτυξη της σημειολογίας των αριθμών με τον Πυθαγόρα (π580-496 π.Χ.)¹². Αυτός όμως επισκέφτηκε χώρες όπως την Αίγυπτο¹³ και τη Βαβυλώνα οι οποίες επίσης είχαν αναπτύξει την αριθμολογία¹⁴. Κατά τον Ωριγένη (185-251 μ.Χ.), ο οποίος επίσης έζησε στην Αίγυπτο (Αλεξάνδρεια), ο Μωυσής γνώριζε τη σημασία των αριθμών αφού έζησε στο παλάτι του Φαραώ¹⁵.

11. Paul McGuire, *Numerology*, NCE (USA: Thomson Gale, 2002), 475.

12. Όλες οι παραθέσεις κειμένων της διδακτορικής διατριβής προέρχονται από το ηλεκτρονικό Thesaurus Linguae Graecae (TLG), Πανεπιστήμιο Irvine California. από την έκδοση Musaios, Release A, Los Angeles California Release 2002 και θα περιγράφονται κατά το παρόν παράδειγμα. Διογένους Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων* 1.8.50.1.10.

13. Απόστολου Τζαφερόπουλου, *Πυθαγόρας*, Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό (Αθήνα: Κ. Καπόπουλος, 1994), 4,265.

14. Carl Huffman, *Pythagoras*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.),

URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/pythagoras/>>.

15. Ο Ωριγένης στο Κεφάλαιο 28 των επεξηγηματικών του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου (28.1.1.3.4) μιλά για τους δύο πρώτους τελείους αριθμούς, τὸν 6 καὶ 28 (14+7+2+1). Αναφέρει ότι ο Μωυσής ως γνώστης της σοφίας των Αιγυπτίων δεν τους χρησιμοποιεί τυχαία. Ο αριθμός 28 π.χ. απαντά στην κατασκευή της σκηνής του Μαρτυρίου (Εξ 36:9) όπου το μήκος κάθε τάπητα ήταν 28 πήχεις. Στην Κ. Διαθήκη (Πρ 7:22), όπου ο Στέφανος κάνει σύντομη αναδρομή στην ιστορία του Ισραηλιτικού λαού, όταν φθάνει στον Μωυσή εκφράζει μεταξύ των άλλων: «καὶ ἐπαιδεύθη Μωυσῆς πάση σοφίᾳ Αἰγυπτίων». Ο Κλήμης Αλεξανδρεὺς στους Στρωματείς (1.23.153), αναφέρει τὴ Χαλδαϊκὴ καταγωγή και τὴ γέννηση του Μωυσή στην Αίγυπτο, επειδὴ ἐκεῖ εἶχαν μετακινηθεῖ οἱ γονεῖς του ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα. Η «βασιλικὴ ἀνατροφή» του περιελάμβανε «ἀριθμητικὴν τε καὶ γεωμετρίαν, ρυθμικὴν τε καὶ ἀρμονικὴν, ἔτι καὶ τὴν μετρικὴν ἅμα καὶ μουσικὴν

Μετά την επιστροφή του από τη Βαβυλώνα στη Σάμο, ο Πυθαγόρας μεταναστεύει στον Κρότωνα της Κάτω Ιταλίας όπου ιδρύει θρησκευτική και φιλοσοφική αδελφότητα της οποίας τα μέλη της ονομάζονται «μαθηματικοί».

Ο Πυθαγόρας ως μέγας φιλόσοφος, φυσικός ερευνητής και μέγας εφευρέτης, απέδιδε στους αριθμούς μεταφυσικές ιδιότητες. Ισχυριζόταν ότι αυτοί, διέπουν τις κινήσεις των αστερών και ότι κατέχουν ορισμένη θέση στο διάστημα¹⁶. Καθόρισε ότι οι βάσεις της σοφίας είναι τέσσερις: η αριθμητική, η μουσική, η γεωμετρία, και η αστρονομία. Γι' αυτό και ο αριθμός τέσσερα θεωρείτο ιερός. Η Τετρακτύς, δηλαδή η τετράδα των αριθμών ένα, δύο, τρία και τέσσερα περιέχονταν στον όρκο των Πυθαγορείων. Ο Πυθαγόρας πίστευε ότι και η ίδια η Ελληνική γλώσσα είναι συμπαντική και βασισμένη στους αριθμούς. Έτσι, στο ερώτημα «τι το σοφόν;» απαντούσε «ο αριθμός»¹⁷.

Ενδιαφέροντα είναι όσα σημειώνει ο Διογένης ο Λαέρτιος (3ος αιώνας μ.Χ.) για τον Αλέξανδρο ο οποίος κατέγραψε τα εξής στα Πυθαγόρεια υπομνήματα:

«ἀρχὴν μὲν τῶν ἀπάντων μονάδα· ἐκ δὲ τῆς μονάδος ἀόριστον δυάδα ὡς ἂν ὕλην τῇ μονάδι αἰτίῳ ὄντι ὑποστῆναι ἐκ δὲ τῆς μονάδος καὶ τῆς ἀορίστου δυάδος τοὺς

παρὰ τοῖς διαπρέπουσιν Αἰγυπτίων ἐδιδάσκετο καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς ἱερογλυφικοῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυνται. τὴν δὲ ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ἕλληνες ἐδίδασκον ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς ἂν βασιλικὸν παιδίον, ἧ φησι Φίλων ἐν τῷ Μωυσέως βίῳ, προσεμάνθανε δὲ τὰ Ἀσσυρίων γράμματα καὶ τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην παρὰ τε Χαλδαίων παρὰ τε Αἰγυπτίων, ὅθεν ἐν ταῖς Πράξεσι «πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων πεπαιδεῦσθαι φέρεται».

16. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος στη Β' Ομιλία του στο Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον κατηγορεί τον Πυθαγόρα τα εξής: (α) Εφευρέτη της μαγείας γιατί συνομιλεί με τα ζώα. (β) Διέτασσε όσους αποδεχόταν στη σχολή να σιωπούν επί πέντε έτη όπως οι αναισθητοι λίθοι. (γ) Εμυθολογούσε ότι όλη η πραγματικότητα καθορίζεται από τους αριθμούς-*ἀριθμοῖς εἶναι τό παν διοριζόμενος ἐμυθολόγει*. Επίσης γράφει ότι: *Ἀριθμοῦ γάρ τό Θεόν ἀνώτερον καί χρόνων ἀκολουθίας* (59.370.1-5 και 59.33.46-47) .

17. Carl Huffman, *Pythagoras*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.),

URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/pythagoras/>>.

ἀριθμούς·ἐκ δὲ τῶν ἀριθμῶν τὰ σημεῖα·ἐκ δὲ τούτων τὰς γραμμάς, ἐξ ὧν τὰ ἐπίπεδα σχήματα·ἐκ δὲ τῶν ἐπιπέδων τὰ στερεὰ σχήματα ἐκ δὲ τούτων τὰ αἰσθητὰ σώματα, ὧν καὶ τὰ στοιχεῖα εἶναι τέτταρα, πῦρ, ὕδωρ, γῆν, ἀέρα»¹⁸.

Ο Πλάτων (π429-327 π.Χ.)¹⁹ στο ἔργο «Τίμαιος» (360 π.Χ.) αναφέρει ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἶναι τὸ αἷτιο τῆς παγκόσμιας ἀρμονίας καὶ τῆς παραγωγῆς τῶν πάντων²⁰. Ο Ἀριστοτέλης (384-322 π.Χ.) στὰ *Μεταφυσικά* σχολιάζει ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ὀνόμαζαν τοὺς ἀριθμοὺς «εἰδητικούς», καθὼς ἔχουν σημασία ἐνδεικτικὴ τοῦ εἶδους, τῆς ποιότητος καὶ ὄχι μόνον τῆς ποσότητος τῶν ὄντων (περισσότερα γιὰ τὴ σχέση τῶν Πυθαγόρειων με τοὺς Ἀριθμοὺς βλέπε Παράρτημα Α')²¹. Ἢδη ὁ Ἰουδαῖος Ἀριστόβουλος (3ος-2ος π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἐζήσῃ στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, χρησιμοποιεῖ τὴν ἀριθμολογία στὸ σημαντικότερο τοῦ γραπτὸ «Ἐξηγήσεις τῆς Μωυσέως Γραφῆς ἢ τοῦ Μωυσέως Νόμου», τὸ ὁποῖο ἐρμηνεύει ἀλληγορικὰ τὴν Πεντάτευχο²². Κατὰ τοὺς ἐλληνορωμαϊκοὺς χρόνους οἱ λεγόμενοι Νέο-Πυθαγόρειοι θὰ συνεχίσουν τὴν παράδοση τοῦ διδασκάλου²³.

18. Διογένη Λαέρτιου, *Βίος Φιλοσόφων* 8.24.7.25.7.

19. Richard Kraut, *Plato*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/plato/>>.

20. Πλάτων, *Τίμαιος* 53b,5-6.

21. Στὰ *Μεταφυσικά* ὁ Ἀριστοτέλης συζητᾷ ιδιότητες τῶν ἀριθμῶν (1044). Αναφέρεται με δυσνόητο τρόπο γιὰ τὶς ἀριθμητικὲς θεωρήσεις τῶν Πυθαγόρειων, τὶς ιδέες τοῦ Πλάτωνα καὶ τῆς Πλατωνικῆς θεώρησης ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν ὅπου καὶ ἐξασκεῖ κριτικὴ (1079:6-9 καὶ 1088:2-6). H. Tredennick, *Metaphysics XVII*, *The Loeb Classical Library* (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1935) 70. Ἐπίσης, Βιβλιοθήκη τῶν Ἑλλήνων, Ἀριστοτέλη, *Τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά* Τόμος Β' (Ἀθήνα: Γεωργιάδη, 2005), 154-155.

22. Απόστολου Τζαφερόπουλου, *Ἀριστόβουλος* Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό (Ἀθήνα: Κκαπόπουλος, 1994), 1,149.

23. Ιωάννου Γ. Δελλή, *Νεοπυθαγορισμός*, Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό (Ἀθήνα: Κκαπόπουλος, 1994), 4,48.

Ο ιστορικός και ηθικοδοκιμιογράφος Πλούταρχος έζησε τον 1^{ον} αιώνα μ.Χ. (π45-120 μ.Χ.)²⁴ και στα έργα του μνημονεύονται συχνά οι αριθμοί. Παρακάτω καταγράφονται μερικά παραδείγματα. Στα «Αίτια Ρωμαϊκά»²⁵ δίνεται η πληροφορία ότι ο αριθμός έχει θεϊκή αρχή, η οποία αποτελεί μονάδα, και ότι η δυάδα είναι αντίπαλος ως αόριστη και ενδεής του περιττού που είναι τέλειος:

«...καὶ ὅλως ἀριθμὸς τις ὁ χρόνος, ἀριθμοῦ δὲ θεῖον ἢ ἀρχή·μονὰς γὰρ ἔστιν ἢ δὲ μετ' αὐτὴν δυὰς ἀντίπαλος τῇ ἀρχῇ καὶ ἀρτίων πρώτη. τὸ δ' ἄρτιον ἐνδεὲς καὶ ἀτελὲς καὶ ἀόριστον, ὥσπερ αὐτὸ περιττὸν ὄρισται καὶ περαίνει καὶ τέλειόν ἐστι...»

Στην «Περὶ τῆς Ἐν Τιμαίῳ Ψυχογονίας»²⁶ ο Σωκράτης παρέχει τις εξής πληροφορίες:

«... ἐν δὲ τῇ Πολιτείᾳ (546b) περὶ τοῦ ἀριθμοῦ, ὃν «γάμον» ἔνιοι καλοῦσιν, ὁ Σωκράτης ἀρχόμενος λέγειν ἔστι δέ' φησι ἑταίρω μὲν γενητῶν περίοδος ἦν ἀριθμὸς περιλαμβάνει τέλειος, οὐκ ἄλλο καλῶν θεῖον γενητὸν ἢ τὸν κόσμον ... κατὰ ταῦτ' ἔχον ὡς μορφήν καὶ εἶδος, τὸ δὲ περὶ τὰ σώματα γιγνόμενον μεριστὸν ὡς ὑποδοχὴν καὶ ὕλην, τὸ δὲ μίγμα κοινὸν ἐξ ἀμφοῖν ἀποτετελεσμένον. ἢ μὲν οὖν ἀμέριστος οὐσία καὶ αἰεὶ κατὰ ταῦτ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχουσα μὴ μικρότητι, καθάπερ τὰ ἐλάχιστα τῶν σωμάτων, νοεῖσθω φεύγουσα τὸν μερισμόν· τὸ γὰρ ἀπλοῦν καὶ ἀπαθὲς...»

Στο ἔργο του «Πλατωνικά ζητήματα» γράφεται ὅτι «καὶ γὰρ ἡ ψυχῆς οὐσία κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἀριθμὸς ἦν αὐτὸς ἑαυτὸν κινῶν»²⁷. Οἱ ἀριθμοὶ προηγούνται τῶν

24. George Karamanolis, *Plutarch*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.),

URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/plutarch/>>.

25. Πλούταρχου, *Ἠθικά Αἰτια Ρωμαϊκά καὶ Ἑλληνικά* 270A7-B2.

26. Πλούταρχου, *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ Ψυχογονίας* 1017Ψ7-1022E6.

27. Πλούταρχου, *Πλατωνικά Ζητήματα* 1007C6.

σχημάτων και οι τριγωνικοί όταν πολλαπλασιασθούν επί οκτώ και τους προστεθεί η μονάδα παράγουν τετράγωνο αριθμό²⁸.

Ο Πλούταρχος ²⁹ ήταν πρεσβύτερος των ιερέων στο Μαντείο των Δελφών³⁰ και στο έργο του «Περί του ει του εν Δελφοίς»³¹ παρουσιάζει ως θέμα το ανάθημα «Ε» το οποίο ήταν χαραγμένο στον ναό του Απόλλωνα μαζί με τα γνωμικά ρητά «γνῶθι σαυτόν» και «μηδέν ἄγαν». Αυτό εμφανιζόταν σε νομίσματα των Δελφών της Ρωμαϊκής Εποχής³². Στο έργο δίνονται επτά ερμηνείες: Μία από αυτές σχετίζεται με τη γημάτρια (όπως θα εξηγηθεί αναλυτικότερα παρακάτω) η οποία σημαίνει την αντιστοιχία γράμματος με αριθμό. Πρόκειται για τον αριθμό 5, έναν από τους πλέον σημαντικούς αριθμούς στην αριθμολογία των Πυθαγορείων. Μερικές από τις ιδιότητές του οι οποίες αναφέρονται συγκεκριμένα στο έργο (387E.391D) είναι οι εξής: (α) Αποτελεί άθροισμα πρώτου άρτιου και πρώτου περιττού αριθμού. Γι' αυτό τον καλούσαν «γάμο» αφού ο άρτιος αριθμός ταυτιζόταν με το θηλυκό και ο περιττός με το αρσενικό. (β) Προστιθέμενος ή πολλαπλασιαζόμενος με τον εαυτό του, παράγει πάντοτε αριθμό ο οποίος τελειώνει στον εαυτό του ή στη δεκάδα. Γι' αυτό τον καλούσαν και «φύση». (γ) Υπομιμνήσκει ότι (i) πέντε είναι οι αισθήσεις (αφή, όραση, γεύση, ακοή, όσφρηση), οι οποίες σχετίζονται με τα (ii) πέντε πρωταρχικά στοιχεία της

28. «ἔτι τῶν σχημάτων οἱ ἀριθμοὶ πρότεροι, καὶ γὰρ ἡ μονὰς τῆς στιγμῆς· ἔστι γὰρ ἡ στιγμή μονὰς ἐν θέσει. καὶ μὴν ἡ μονὰς τρίγωνός ἐστι· πᾶς γὰρ τρίγωνος ἀριθμὸς ὀκτάκις γενόμενος καὶ μονάδα προσλαβὼν γίγνεται τετράγωνος...». Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση αυτή. Όπως παρατίθεται στο Παράρτημα τριγωνικός είναι ο αριθμός ο οποίος προέρχεται από αθροίσματα: 1, 3 (1+2), 6 (1+2+3), 10 (1+2+3+4), 15 (1+2+3+4+5) κλπ ενώ τετραγωνικός είναι ο αριθμός ο οποίος προκύπτει όταν υπολογισθεί το τετράγωνο ενός αριθμού 1, 2²=4, 3²=9, 4²=16, 5²=25 κλπ. Παρατηρείται λοιπόν ότι 1X8+1=9, 3X8+1=25 (5²), 10X8+1=81 (9²), 15X8+1=121 (11²) κλπ.

29. Plutarch, *Moralia V*, LCL 306, translated by F.C. Babbitt and edited by G.P. Goold (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1999), 6-197.

30. Philip A. Stadter, *Plutarch and the Historical Tradition* (London: Routledge, 1992).

31. Roig Lauzillotta, Munoz Gallarte (editors), *Plutarch in the religious and philosophical discourse of late antiquity* (Leiden, Boston: Brill, 2012), 159-169.

32. Πλούταρχου, *Περί του ει του εν Δελφοίς* (Αθήνα: Κάκτος, 2009), 185.

δημιουργίας (γη, αέρας, νερό, φωτιά και αιθέρας). (iii) πέντε διαστήματα της μουσικής (δίεση, ημιτόνιο, τόνος, τριημιτόνιο, δίτονο), πέντε τα μέρη της ψυχής (θρεπτικό, αισθητικό, επιθυμητικό, θυμοειδές, λογιστικό), (iv) πέντε τα γένη των ζώντων (θεοί, δαίμονες, ήρωες, άνθρωποι, άλογα). (v) πέντε και τα ωραιότερα και τελειότερα σχήματα (πυραμίδα, κύβος, οκτάεδρο, εικοσάεδρο και δωδεκάεδρο). (δ) Αρχή κάθε αριθμού είναι η μονάδα και πρώτος τετράγωνος αριθμός (ίδε λεξιλόγιο αριθμών) η τετράδα ($2^2=4$). Από αυτά με άθροιση προκύπτει η πεντάδα. Αν η μονάδα θεωρηθεί τετράγωνος αριθμός, εφόσον είναι δύναμη του εαυτού της, η πεντάδα έχει δημιουργηθεί από τα δύο πρώτα τετράγωνα και δεν υπολείπεται σε ανωτερότητα. (ε) Πέντε είναι οι σημαντικές αρχές: Το ον, η ταυτότητα, η ετερότητα, η κίνηση και η στάση. (στ) Τέλος, το αγαθό βρίσκεται σε πέντε μορφές: (i) μέτριο, (ii) σύμμετρο, (iii) νους (επιστήμες), (iv) τέχνες και αληθείς δόξες για τη ψυχή, (v) ηδονή καθαρή και απρόσμικτη από τη λύπη ηδονή. (ζ) Η περισσότερο αληθοφανής απόψη για το Ε, την οποία έκφρασε ο συνομιλητής Αμμώνιος, είναι ότι αντιστοιχεί στο δεύτερο φωνήεν και άρα τον δεύτερο σε σειρά πλανήτη ήλιο με τον οποίο σχετίζεται ο θεός Απόλλων:

«έπτα μὲν εἶναι τὰ φωνὴν ἰδίαν ἀφιέντα τῶν γραμμάτων, ἑπτὰ δὲ τοὺς κινήσιν αὐτοτελεῖ καὶ ἀσύνδετον ἐν οὐρανῷ κινουμένους ἀστέρας εἶναι δὲ τῇ τάξει δεύτερον τό τ' εἰ τῶν φωνηέντων ἀπ' ἀρχῆς καὶ τὸν ἥλιον ἀπὸ σελήνης τῶν πλανήτων ἡλίω δ' Ἀπόλλωνα τὸν αὐτὸν ὡς ἔπος εἶπεῖν πάντας Ἕλληνας νομίζειν».

Ο πρεσβύτερος των Δελφών Πλούταρχος αναφέρεται επίσης στον αριθμό πέντε στο έργο του «Περί Ἴσιδος καὶ Οσίριδος». Συγκεκριμένα, μιλά για τους Αιγύπτιους οι οποίοι τιμούσαν το «κάλλιστον τρίγωνον». Παρομοιάζοντάς το με τη φύση του παντός, όπως και ο Πλάτων στην «Πολιτεία» (546b), δίνει την εντύπωση πως το χρησιμοποίησε επίσης, όταν συνέτασσε το διάγραμμα για τον γάμο³³. Αυτό το τρίγωνο έχει τις κάθετες πλευρές τρία και τέσσερα και την

33. «ὡς καὶ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ δοκεῖ τούτῳ προσκεχρησθαι τό γαμήλιον διάγραμμα συντάττων, ἔχει δ' ἐκεῖνο τό τρίγωνον τριῶν τὴν Προς ὀρθίαν καὶ τεττάρων τὴν βάσιν καὶ πέντε τὴν ὑποτείνουσιν ἴσον ταῖς περιεχούσαις δυναμένην».

υποτείνουσα πέντε. Η δύναμη της υποτείνουσας ισούται με αυτή των δύο άλλων πλευρών. Η ορθή πλευρά συμβολίζει τον άνδρα, η βάση τη γυναίκα και η υποτείνουσα τον γόνο και των δύο. Ο Όσιρις δηλαδή είναι η αρχή, η Ίσιδα η υποδοχή και ο Ωρος το αποτέλεσμα. Το πέντε σχετίζεται με το τρία και το τέσσερα αφού $5=3+2$ και το τέσσερα είναι η δύναμη του δύο (2^2). Μοιάζει δηλαδή με τον πατέρα και τη μητέρα. Το «πάντα» λοιπόν, είναι παρώνυμο του πέντε ενώ το ρήμα «αριθμώ» αποδίδεται με το ρήμα «πεμπάζω», μετρώ δηλαδή με το πέντε³⁴.

Ο Φίλωνας ³⁵ ο οποίος καταγόταν από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου (20 π.Χ.-45 μ.Χ.), αποτελεί τον μοναδικό Ελληνοϊουδαίο φιλόσοφο, ο οποίος έζησε στα χρόνια του Χριστού και ερμήνευσε «αλληγορικά» τριάντα οκτώ κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης και κατεξοχήν την Πεντάτευχο. Στα έργα του Φίλωνα είναι διάχυτη η χρήση της σημειολογίας των αριθμών, οι οποίοι εξασκούν θεολογική γοητεία³⁶. Βαθύς γνώστης του Πυθαγόρα³⁷ θα μεταλαμπαδεύσει τη γνώση την οποία μετέφεραν οι μεταγενέστεροι εκείνου³⁸. Ο Φίλωνας μάλιστα συνέγραψε έργο το οποίο αναφερόταν στους αριθμούς το οποίο όμως χάθηκε. Από τα άλλα έργα του μπορεί όμως να κατανοηθεί το περιεχόμενό του απολεσθέντος έργου αφού ο Φίλωνας γενικώς αρεσκοτάταν στην επανάληψη³⁹.

34. Πλούταρχου, Ηθικά V, *Περί Ίσιδος και Οσίριδος* 373f-374a και 387E-391D.

35. Απόστολου Τζαφερόπουλου, *Φίλων Αλεξανδρεύς* (Αθήνα: Κκαπόπουλος, 1994), 5,216-217.

36. Ο Θωμάς Α. Ιωαννίδης στο έργο του «*Η Γλώσσα της Καινής Διαθήκης*» [(Αθήνα: Έννοια, 2014), 106-123] συζητά με εύληπτο τρόπο την αλληγορική και τυπολογική μέθοδο και παραθέτει πηγές από τον Φίλωνα όπου ορίζεται η αλληγορική μέθοδος.

37. David T. Rania, *Philo of Alexandria* (Netherlands: Koninklijke Brill NV Leiden, 2001).

38. Mireille Hadas-Lebel, *Philo of Alexandria, a Thinker in the Jewish Diaspora* (Leiden, Boston: Brill, 2012).

39. Η χαμένη πραγματεία του Φίλωνα αναδομήθηκε από τον Stähle το 1931. Τμήμα του έργου διατηρήθηκε στην Αρμενική γλώσσα και βρέθηκε το 1984 στην Terian. Η παράδοση των χειριδίων στους συμβολισμούς των αριθμών άρχισε πιθανά από τον Ποσειδώνιο (π135-π51 π.Χ.) [(Joel Kalvesmaki, *The theology of arithmetic, number symbolism in Platonism and early Christianity* (USA: Harvard University Press, 2013), 10].

Ο Φίλωνας, επιχειρώντας να αποδείξει στο Ελληνιστικό περιβάλλον, την αξία των Εβραϊκών βιβλίων ακολουθεί τη γνωστή αλληγορική εξήγηση στα υπομνήματά του για την Πεντάτευχο. Για παράδειγμα στο έργο του «Περί τῆς Κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας» αναφέρει ότι ο Μωυσής χρησιμοποίησε έξι μέρες για τη δημιουργία του κόσμου διότι αυτός ο αριθμός είναι ο πλέον παραγωγικός και τέλειος. Στο ίδιο έργο εξαιρεί τη σημασία της εβδομάδας και του αριθμού επτά (εκτενέστερο κείμενο ίδε Παράρτημα Β΄):

«...τὸ μὲν οὖν ἐν γεννᾶ τοὺς ἐξῆς ἅπαντας ἀριθμοὺς ὑπ' οὐδενὸς γεννώμενον τὸ παράπαν· τὰ δ' ὀκτώ γεννᾶται μὲν ὑπὸ τοῦ δις τέσσαρα, γεννᾶ δ' οὐδένα τῶν ἐν δεκάδι ὁ δ' αὖ τέσσαρα τὴν ἀμφοῖν καὶ γονέων καὶ ἐκγόνων ἔχει τάξιν· γεννᾶ μὲν γὰρ τὸν ὀκτῶ δις γενόμενος, γεννᾶται δὲ ὑπὸ τοῦ δις δύο. **μόνος δ' ὡς ἔφην ὁ ἐπτά οὔτε γεννᾶν πέφυκεν οὔτε γεννᾶσθαι.** δι' ἦν αἰτίαν οἱ μὲν ἄλλοι φιλόσοφοι τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἔξομοιοῦσι τῇ ἀμήτορι Νίκη καὶ Παρθένῳ, ἦν ἐκ τῆς τοῦ Διὸς κεφαλῆς ἀναφανῆναι λόγος ἔχει, οἱ δὲ Πυθαγόρειοι τῷ ἡγεμόνι τῶν συμπάντων· τὸ γὰρ μήτε γεννῶν μήτε γεννώμενον ἀκίνητον μένει...

Καλεῖται δ' ἡ ἑβδομάς ὑπὸ τῶν κυρίως τοῖς ὀνόμασιν εἰωθότων χρῆσθαι καὶ **τελεσφόρος, ἐπειδὴ ταύτη τελεσφορεῖται τὰ σύμπαντα.** τεκμηριώσαιτο δ' ἂν τις ἐκ τοῦ πᾶν σῶμα ὀργανικὸν τρισὶ μὲν κεχρησθαι διαστάσεσι, μήκει πλάτει καὶ βάθει, τέτταρσι δὲ πέρασι, σημείῳ καὶ γραμμῇ καὶ ἐπιφανείᾳ καὶ στερεῳ, δι' ὧν συντεθέντων ἀποτελεῖται ἑβδομάς...

Ἔστι δὲ οὐ τελεσφόρος μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν ἁρμονικωτάτη καὶ τρόπον τινὰ πηγὴ τοῦ καλλίστου διαγράμματος, ὃ πάσας μὲν τὰς ἁρμονίας, τὴν διὰ τεττάρων, τὴν διὰ πέντε, τὴν διὰ πασῶν, πάσας δὲ τὰς ἀναλογίας, τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν γεωμετρικὴν, ἔτι δὲ τὴν ἁρμονικὴν περιέχει. τὸ δὲ πλινθίον συνέστηκεν ἐκ τῶνδε ἔτι δὲ τὴν ἁρμονικὴν περιέχει...

τοσαύτας ιδέας καὶ ἔτι πλείους ἑβδομάς ἐν ἀσωμάτοις καὶ νοητοῖς ἐπιδείκνυται. διατείνει δ' αὐτῆς ἡ φύσις καὶ ἐπὶ τὴν ὁρατὴν ἅπασαν οὐσίαν, οὐρανὸν καὶ γῆν, τὰ πέρατα τοῦ παντός, φθάσασα. τί γὰρ οὐ φιλέβδομον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ μέρος, ἔρωτι καὶ πόθῳ δαμασθὲν ἑβδομάδος; αὐτίκα τὸν οὐρανὸν φασὶν ἐπτά διεζῶσθαι κύκλοις, ὧν ὀνόματα εἶναι τάδε· ἄρκτικόν, ἀνταρκτικόν, θερινὸν τροπικόν, χειμερινὸν τροπικόν, ἰσημερινόν, ζωδιακόν, καὶ προσέτι γαλαξίαν...

Ἐπεὶ δ' ἐκ τῶν οὐρανίων τὰ ἐπίγεια ἤρτηται κατὰ τινα φυσικὴν συμπάθειαν, ὁ τῆς ἑβδομάδος λόγος ἄνωθεν ἀρξάμενος κατέβη καὶ πρὸς ἡμᾶς τοῖς θνητοῖς γένεσιν ἐπιφοιτήσας. αὐτίκα τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὸ δίχα τοῦ ἡγεμονικοῦ μέρος ἑπταχῆ σχίζεται, εἰς πέντε αἰσθήσεις καὶ τὸ φωνητήριον ὄργανον καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ γόνιμον...

διό μοι δοκοῦσιν οἱ τὰ ὀνόματα τοῖς πράγμασιν ἐξ ἀρχῆς ἐπιφημίσαντες ἄτε σοφοὶ καλέσαι τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ ἀπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν σεβασμοῦ καὶ τῆς προσοῦσης **σεμνότητος**. Ῥωμαῖοι δὲ καὶ προστιθέντες τὸ ἔλλειφθὲν ὑφ' Ἑλλήνων στοιχείον τὸ Σ τρανοῦσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ἔμφασιν, ἐτυμώτερον σέπτεμ προσαγορεύοντες ἀπὸ τοῦ σεμνοῦ, καθάπερ ἐλέχθη, καὶ σεβασμοῦ...»⁴⁰.

Κατὰ τον ἴδιο, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι θεόπνευστη καὶ εἶναι δυνατό να ερμηνευθεῖ μόνο ἀπὸ ὅσους αξιώθηκαν τὴ χάρη τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τον Θεό, δηλαδή τους ορατικούς (ενορατικούς). Οἱ ἀποκαλύψεις των «ορατικῶν» εἶναι ἀντιληπτές μόνον ἀπὸ τους μύστες, ὅπου συγκαταλέγει ο Φίλωνας καὶ τον εαυτό του.

Τὰ υπομνήματά του στην Παλαιὰ Διαθήκη ἀσκησαν σημαντικὴ ἐπίδραση στη νεαρὴ Χριστιανικὴ Θεολογία καὶ κυρίως στον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα, τον Ωριγένη, τον Αμβρόσιο Μεδιολάνων καὶ μέσω αὐτοῦ στον ἁγ. Αυγουστίνου. Ὁ Αυγουστίνος ὁμως ἐξάσκησε ἐπίδραση στον ἁγ. Μάξιμο τον Ομολογητή. Τὸ βαθύτερο νόημα τὸ ὁποῖο εἰσάγει ο Φίλωνας στο γράμμα των Γραφῶν συντίθεται ἀπὸ πλατωνικές, πυθαγόρειες καὶ στωικές ιδέες καὶ ἀπὸ στοιχεῖα τα ὁποῖα ἔχει ἐρανοσθεῖ ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ θεολογία τῆς διονυσιακῆς καὶ ὀρφικῆς παράδοσης⁴¹.

Ο Εβραῖος λόγιος, ιστορικός (37 - 100 μ.Χ.) Φλάβιος Ἰώσηπος⁴² ἐπίσης ἐζήσε στην ἐποχὴ συγγραφῆς του τέταρτου Ευαγγελίου καὶ ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ως πηγὴ στην παρούσα διατριβὴ διότι ἀναφέρει χρήσιμα στοιχεῖα τα ὁποῖα ἀφοροῦν τὴ σημειολογία των ἀριθμῶν⁴³. Ο Σύρος νεοπλατωνικός φιλόσοφος Ἰάμβλιχος (π.

40. Φίλωνος, *Περὶ τῆς Κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας* 91.1- 128.14.

41. Φίλωνος, *Ἀπαντα 1, Εἰσαγωγή*, σημ. μεταφραστῶν (Ἀθήνα: Κάκτος, 2000), 13.

42. William den Hollandar, *Josephus, the emperors, and the city of Rome. Form hostage to historian* (Leiden, Boston: Brill, 2014).

43. Mark Beck, *A companion to Plutarch* (Chichester, UK: Wiley Blackwell, 2014).

245-π. 325 μ.Χ.) εμφανίζεται να γνωρίζει και να συμπληρώνει τα έργα του Φίλωνα και ασχολείται συστηματικότερα με τη σημειολογία των αριθμών⁴⁴. Για τον λόγο αυτό θα μνημονευθεί επίσης συχνά στη διδακτορική διατριβή⁴⁵.

Τον δεύτερο και κατεξοχή τον πρώτο π.Χ. αιώνα η ανανεωμένη Σχολή των Νεοπυθαγορείων, διανθίζει τα πυθαγορικά διδάγματα με απόψεις και δοξασίες άλλων φιλοσοφικών τάσεων. Γνωστά ονόματα νεοπυθαγορείων της περιόδου αυτής είναι ο Μοδεράτος (π 15-100 μ.Χ), ο Λατίνος Νίγδιος Φίλουλος (π 98-45 π.Χ.), ο Απολλώνιος ο Τυανεύς (1^{ος} αιώνας μ.Χ.)⁴⁶, ο Νουμίνιος (2^{ος} αιώνας μ.Χ.) και άλλοι. Ο τελευταίος Νουμίνιος συνδύασε τον Πλατωνισμό με τον Πυθαγορισμό και δίκαια θεωρείται πρόδρομος του Νεοπλατωνισμού. Άλλωστε, στη φιλοσοφική πρόταση των Νεοπλατωνιστών διακρίνονται και ίχνη αριστοτελισμού, στωϊκών, ακόμη και ιουδαϊκών και χριστιανικών αντιλήψεων⁴⁷.

44. Eugene Afonasin, John Dillon, John F. Finamore, *Iamblichus and the foundation of late Platonism* (Leiden, Boston: Brill, 2012).

45. Ο Frank E. Robins συνέγραψε άρθρο με τίτλο "The tradition of Greek arithmology" *Classical Philology*, 16(2) (1921): 97-123, στο οποίο συγκρίνει τις ρήσεις των κυριότερων αρχαίων «αριθμολόγων». Το κύριο συμπεράσμα της μελέτης αυτής είναι εξόχως ενδιαφέρον: Το πρόβλημα της αυθεντικότητας της γραφής των κειμένων των αριθμολόγων αυτών δεν μπορεί να επιλυθεί και μοιάζει με το συνοπτικό πρόβλημα. Τα παράλληλα κείμενα και οι αντιγραφές των κειμένων δεν επιτρέπουν να εξευρεθεί η πηγή των κειμένων αυτών. Αυτό το οποίο μπορεί να κατανοηθεί είναι η επίδραση των μεταξύ τους ρήσεων και επαναλήψεων η οποία παρέχεται σχηματικά στη σελίδα 123 του άρθρου των αριθμολόγων που μελέτησε και οι οποίοι περιλαμβάνουν τις εποχές 2 αιώνας π.Χ-5ος αιώνας μ.Χ. Ονόματα τα οποία έζησαν στην εποχή του Χριστού και είναι άξια αναφοράς γιατί δηλώνουν τη γνώση της αριθμολογίας της εποχής εκείνης, εκτός από τους Φίλωνα και Πλούταρχο ο οποίοι έχουν ήδη αναφερθεί είναι: Ποσειδώνιος (130-46 π.Χ.), Μάρκος Τερέντιος Βύρρων (116-25 π.Χ.), Νικόμαχος Γερασηνός (60-120 μ.Χ.) και Θέων ο Σμυρναίος (70-135 μ.Χ.).

46. Maria Dzielska, *Απολλώνιος ο Τυανεύς. Στον Μύθο και στην Ιστορία* (Αθήνα: Ενάλιος, 2000).

47. Τσέλλερ-Νέστλε, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, Μπφρ. Χ. Θεοδωρίδη (Αθήνα: Εστία, 2002), 372.

Έργα της Παλαιάς Διαθήκης (π.χ. Δανιήλ, Ησαΐα) βρίθουν από αριθμολογία. Είναι σαφές ότι οι Ιουδαίοι είχαν σαφή διάκριση τόσο των ημερών (χρόνος) όσο και του χώρου (λατρείας). Υπήρχε δηλαδή μία τάξη στο χωρόχρονο. Αυτή η τάξη, η οποία εκφράζεται με αριθμητικό συμβολισμό, είναι χαρακτηριστικό του Ιουδαϊσμού. Εκφράζει αυτό, το οποίο στα Ελληνικά ονομάζεται «κόσμος» αλλά στην Παλαιά Διαθήκη θεωρείται κτίσις. Είναι δηλαδή ο χρόνος και ο τόπος ένα κόσμημα, ένα στολίδι και άρα όχι ένα τυχαίο συναπάντημα στη ζωή του ανθρώπου. Ο χρόνος χωρίζεται σε εβδομάδες και το Σάββατο, η έβδομη ημέρα, εορτάζεται ως η μέρα του Κυρίου. Στην Καινή Διαθήκη οι αριθμοί παρουσιάζουν σπουδαίο συμβολισμό⁴⁸ και κατεξοχή στην Αποκάλυψη του Ιωάννη η οποία είναι επηρεασμένη από την αποκαλυπτική γραμματεία⁴⁹. Ο αριθμός επτά αποτελεί ένα άγιο αριθμό και όλος ο χρόνος καθορίζεται από αυτόν⁵⁰. Στην Αποκάλυψη του Ιωάννη, ο αριθμός επτά είναι κυρίαρχος⁵¹. Επίσης ο αριθμός δώδεκα και τα

48. Ο Σωτήρης Σ. Δεσπότης γράφει για τον Ευαγγελιστή Ματθαίο ότι δεν είναι τυχαίο που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στους αριθμούς. Αρέσκειται στις δυάδες (δύο δαιμονιζόμενοι 8:28), δύο τυφλοί (9:27-10:30), δύο ψευδομάρτυρες αλλά και στις τριάδες και επτάδες. Η γενεαλογία του Ιησού αποτελείται από τρεις 14άδες (14 ήταν το άθροισμα του ονόματος του Δαβίδ), τρεις είναι οι πνευματικές υποχρεώσεις (ελεημοσύνη-προσευχή-νηστεία (6:1-6), κατά τριάδες παρατίθενται τα θαύματα στο κεφ. 8, και καταγράφονται τρία γένη φυτών σε αντιδιαστολή προς τις τρεις διατάξεις του Νόμου (23:23). Επτά είναι τα αιτήματα της Κυριακής Προσευχής (6:9-13), επτά παραβολές συνιστούν το κεφ. 13 όπου βρίσκεται ίσως ο πυρήνας του Μτ., επτά Ουαί στο κεφ. 23 κ.ο.κ. [*Κώδικας των Ευαγγελίων. Εισαγωγή στα Συνοπτικά Ευαγγέλια και Πρακτική Μέθοδος Ερμηνείας τους* (Αθήνα: Άθως, 2009), 184-185].

49. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Το Βιβλίο της Προφητείας. Λειτουργική και Συγχρονιστική Ερμηνευτική Προσέγγιση* (Αθήνα: Άθως, 2007), 18.

50. François Bovon, "Names and Numbers in Early Christianity", *NTS* 47 (2001): 267.

51. Ο Γεώργιος Σ. Γρατσέας σε εισήγησή του στην Στ' Σύναξη Ορθόδοξων Βιβλικών Θεολόγων με τίτλο «Αριθμολογική Θεώρηση της Αποκαλύψεως» (Λευκωσία 26.9-3.10.1991) ερμηνεύει τους αριθμούς της Αποκαλύψεως. Κάλυψε τη σημειολογία όλων των αριθμών οι οποίοι υπάρχουν στην Αποκάλυψη. Η εισήγηση περιλαμβάνεται σε τόμο

πολλαπλάσιά του έχουν καθορισμένη σημειολογία. Εάν το αποδεχτούμε αυτό, δεν θα πρέπει να μας ξενίζει καθόλου η ιδέα ότι και ο συγγραφέας του τέταρτου Ευαγγελίου θα έχει γνώσεις αριθμολογίας. Το γεγονός ότι η Αποκάλυψη περιλαμβάνει συμβολισμό στους αριθμούς επτά, υποπολλαπλάσια ή πολλαπλάσια τους δεν υπάρχει καμία αμφιβολία⁵². Χαρακτηριστική είναι η χρήση των αριθμών εκατόν πενήντα τρία και εξακόσια εξήντα έξι οι οποίοι αναφέρονται στο τέταρτο Ευαγγέλιο και την Αποκάλυψη αντίστοιχα. Φτάνει κάποιος να προσέξει ότι οι αριθμοί αυτοί είναι τριγωνικοί. Ο πρώτος αποτελείται από το άθροισμα ένα μέχρι το δεκαεπτά. Ο δεύτερος αποτελεί το άθροισμα από το ένα μέχρι το τριάντα έξι. Το τριάντα έξι με τη σειρά του αποτελεί το άθροισμα από το ένα μέχρι το οκτώ. Είναι εύλογο λοιπόν να σκεφτεί κάποιος ότι ο συγγραφέας του τέταρτου Ευαγγελίου αφού γνώριζε τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης τα οποία περιέχουν συμβολογία των αριθμών να γνώριζε και την αριθμολογία τους⁵³.

Συνοψίζοντας, θα πρέπει να λεχθεί, ότι δεν μπορεί να διαπιστωθεί μετά βεβαιότητας ότι ο συγγραφέας του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου είναι επηρεασμένος από την αριθμολογία του Φίλωνα ή την Πυθαγόρειο παράδοση ή την Ιουδαϊκή αποκαλυπτική. Είναι βέβαιο όμως ότι απευθύνεται και σε Έλληνες⁵⁴ (γί' αυτό επεξηγεί Εβραϊκούς όρους) ενώ στην εποχή και στον χώρο τον οποίο έζησε, η αριθμολογία ήταν ζωντανή και δυναμική.

ο οποίος εκδόθηκε από την Αρχιεπισκοπή Λευκωσίας με τίτλο "Προβλήματα Φιλολογικά Ιστορικά Ερμηνευτικά, Θεολογικά" 195-212.

52. Adela Y. Collins, *Cosmology and Eshatology in Jewish and Christian Apocalypticism*. Supplements to the Journal for the study of Judaism. vol. 50 Ed. J.J. Collins. Chapter 3: Numerical Symbolism in Jewish and early Christian apocalyptic literature. (New York, Köln: E.J. Brill, Leiden, 1996).

53. Eli Lizorkin-Eyzenberg, *The Jewish Gospel of John, Discovering Jesus, King of all Israel* (Tel Aviv: Jewish Studies for Christians, 2015).

54. Σε μεταγενέστερο κεφάλαιο θα παρατηρήσουμε ότι ονομάζει τον Νικόδημο, ένα Ιουδαίο με καθαρό Ελληνικό όνομα. Αυτό δεν στερείται συμβολικής αξίας.

Το γεγονός ότι υπήρχε επαρκής γνώση της αριθμολογίας, στη λεκάνη της Μεσογείου η οποία απαντά στα καινοδιαθηκικά κείμενα (1^{ος} αιώνας μ.Χ.), αποδεικνύεται και από το γεγονός της έξαρσής της στα γνωστικιστικά κείμενα τα οποία ακολουθούν τον 2^ο αιώνα. Στη μερίδα των Γνωστικών Βασιλειανών, ο περισσότερο αξιόλογος ηγέτης θεωρείται ο Βαλεντίνος (100-165 μ.Χ) στον οποίου το σύστημά συνυπάρχουν η πλατωνική ιδεοκρατία, η πυθαγορική αριθμολογία, έντονα μυθοπλαστικά, μαγικά καθώς και ψήγματα χριστιανικής διδασκαλίας. Η ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης είναι αυθαίρετη. Στον Μαρκιανό, μαθητή του Βαλεντίνου, υπάρχει επίσης αριθμολογία η οποία επέχει κεντρική θέση στο σύστημα. Χαρακτηριστικό λοιπόν όλων αυτών των ομάδων είναι η χρήση του Πυθαγόρειου αριθμητικού συμβολισμού στην «χριστιανική» τους Θεολογία. Αρχίζουν με μια σειρά από αιώνες, πολλαπλασιασμένα όντα τα οποία προβάλλονται από μονάδα ή ζεύγος μονάδας-δυάδας πηγής όλων των πραγμάτων. Από αυτή την αρχή μέχρι τον φυσικό κόσμο προβάλλονται διάφορα επίπεδα κατάβασης της πραγματικότητας. Τα μεταφυσικά αυτά συστήματα δίνουν έμφαση στη σωτηρία του ανθρώπου. Πολλοί αιώνες φέρουν αριθμητικά ονόματα (τετρακτύς, μονάς, δυάς) και τίθενται σε αριθμητικές σχέσεις μεταξύ τους, εξηγώντας σαφώς τα μαθηματικά τα οποία εμπλέκονται στη δομή του Πληρώματος.

Παρακάτω περιέχονται αποσπάσματα από τον Επίσκοπο Λουγδούνου άγ. Ειρηναίο (2ος αιώνας μ.Χ-αρχές 3ου αιώνα μ.Χ.) ο οποίος συζητά τους τριάντα Αιώνες και τη δημιουργία της αριθμολογίας γύρω από αυτούς. Τα κείμενα αυτά οδηγούν και στη γνώση της κατανόησης της αυθαιρεσίας στη χρήση αριθμών από τους γνωστικούς.

«...οὔτοί εἰσιν οἱ τριάκοντα Αἰῶνες τῆς πλάνης αὐτῶν, οἱ σεσιγημένοι καὶ μὴ γνωσκόμενοι-τοῦτο τὸ ἀόρατον καὶ πνευματικὸν κατ' αὐτοὺς πλήρωμα, τριχῆ διεσταμένον εἰς ὀγδοάδα, καὶ δεκάδα, καὶ δωδεκάδα. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν Σωτῆρα λέγουσιν (οὐδὲ γὰρ Κύριον ὀνομάζειν αὐτὸν θέλουσι) τριάκοντα ἔτεσι κατὰ τὸ φανερόν μηδὲν πεποιηκέναι, ἐπιδεικνύντα τὸ μυστήριον τούτων τῶν Αἰώνων. Ἄλλα καὶ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τῶν εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμπομένων ἐργατῶν φασὶ φανερώτατα τοὺς τριάκοντα τούτους Αἰῶνας μεμηνύσθαι-πέμπονται γὰρ οἱ μὲν περὶ πρώτην ὥραν, οἱ δὲ

περι τρίτην, οί δὲ περι ἕκτην, οί δὲ περι ἑνάτην, ἄλλοι δὲ περι ἑνδεκάτην· συντιθέμεναι οὖν αἱ προειρημένα ὥραι εἰς ἑαυτάς, τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμὸν ἀναπληροῦσι· μία γὰρ, καὶ τρεῖς, καὶ ἕξ, καὶ ἑννέα, καὶ ἑνδεκα, τριάκοντα γίνονται·διὰ δὲ τῶν ὥρῶν τοὺς Αἰῶνας μεμηνύσθαι θέλουσι».

«...τεσσάρων ἀριθμοῦντες οὕτω γεννῶσι τὴν δεκάδα. Μία γὰρ, καὶ δύο, καὶ τρεῖς, καὶ τέσσαρες, συντεθεῖσαι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τὸν τῶν δέκα Αἰῶνων ἀπεκύησαν ἀριθμὸν. Πάλιν δ' αὖ ἡ δυὰς ἀπ' αὐτῆς προελθοῦσα ἕως τοῦ ἐπίσημου, οἷον δύο καὶ τέσσαρες καὶ ἕξ, τὴν δωδεκάδα ἀπέδειξε. Καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς δυάδος ὁμοίως ἀριθμοῦντων ἡμῶν ἕως τῶν δέκα, ἡ λ' ἀνεδείχθη, ἐν ἣ ὀκτώ καὶ δέκα καὶ δώδεκα [Η. ὀγδοὰς καὶ δεκάς καὶ δωδεκάς]. Τὴν οὖν δωδεκάδα, διὰ τὸν [Η. τὸ] ἐπίσημον συνεσχηκέναι, διὰ τὸ συνεπακολουθήσασαν [Η. συνεπακολουθήσασαν] αὐτῇ τὸ ἐπίσημον, πάθος λέγουσι. Καὶ διὰ τοῦτο περὶ τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν τοῦ σφάλματος γενομένου, τὸ πρόβατον ἀποσκιρτήσαν πεπλανῆσθαι· ἐπειδὴ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ δωδεκάδος γεγενῆσθαι φάσκουσι. Τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἀπὸ τῆς δωδεκάδος ἀπόστασιν [Ι. ἀποστᾶσαν] μίαν δύναμιν ἀπολωλέναι μαντεύονται· καὶ ταύτην εἶναι τὴν γυναῖκα τὴν ἀπολέσασαν τὴν δραχμὴν, καὶ ἄψασαν λύχρον, καὶ εὐροῦσαν αὐτήν. Οὕτως οὖν καὶ (ἐπὶ) τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς καταλειφθέντας, ἐπὶ μὲν τῆς δραχμῆς τοὺς ἑννέα, ἐπὶ δὲ τοῦ προβάτου τοὺς ἑνδεκα ἐπιπλεκομένους ἀλλήλοις τὸν τῶν ἑνενηκονταεννέα τίκτειν ἀριθμὸν·ἐπεὶ ἑννάκις τὰ ἑνδεκα ἑνενηκονταεννέα γίνεται. Διὸ καὶ τὸ ἀμὴν τοῦτον λέγουσιν ἔχειν τὸν ἀριθμὸν...»⁵⁵.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Βαλεντίνου ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα εἶναι εμφανῆς στο ἀναλυτικώτατο κείμενο τοῦ αντιγνωστικοῦ καὶ αντιαιρετικοῦ ἀγ. Ἰππόλυτου Ρώμης (2^{ος} καὶ 3^{ος} αἰῶνας μ.Χ.)⁵⁶ (εκτενέστερο κείμενο παρατίθεται στο Παράρτημα Γ').

«...Πυθαγόρας τοίνυν ἀρχὴν τῶν ὅλων ἀγέννητον ἀπεφήνατο τὴν μονάδα, γεννητὴν δὲ τὴν δυάδα καὶ πάντας τοὺς ἄλλους ἀριθμούς. καὶ τῆς μὲν δυάδος πατέρα φησὶν εἶναι τὴν μονάδα, πάντων δὲ τῶν γεννωμένων μητέρα <τὴν> δυάδα, γεννητὴν γεννητῶν·καὶ <γὰρ> Ζαράτας ὁ Πυθαγόρου διδάσκαλος ἐκάλει τὸ μὲν ἑν πατέρα, τὰ δὲ δύο μητέρα. (γ)εγέννηται γοῦν ἐκ μὲν μονάδος δυὰς κατὰ τὸν Πυθαγόραν, καὶ ἔστιν ἡ μὲν μονὰς ἄρρεν καὶ πρώτη, ἡ δὲ δυὰς θῆλυ <καὶ δευτέρα>. παρὰ τῆς δυάδος δὲ πάλιν, ὡς ὁ Πυθαγόρας λέγει, <γίνεται> ἡ τριάς καὶ οἱ ἐφεξῆς ἀριθμοὶ μέχρι τῶν δέκα. τοῦτον γὰρ

55. Εἰρηναίου, Ἐπίσκοπου Λουγδούνου, *Των Κατὰ Πασῶν Αἰρέσεων Ἐλέγχου καὶ Ανατροπῆς τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως* 1.42-56.

56. Ἰππόλυτου, *Του Κατὰ Πασῶν Αἰρέσεων Ἐλέγχου Α* 6.21.1.24.2.4

οἶδε μόνον τέλειον ἀριθμὸν <ὁ> Πυθαγόρας, τὸν δέκα·τὸν γὰρ ἔνδεκα καὶ δώδεκα προσθήκην καὶ ἐπαναποδισμόν τῆς δεκάδος, οὐκ ἄλλου τινὸς ἀριθμοῦ γένεσιν <εἶναι> [τὸ προστιθέμενον]. πάντα δὲ σώματα στερεὰ ἐξ ἀσωμάτων γεννᾶ· τῶν τε γὰρ σωμάτων καὶ ἀσωμάτων ὁμοῦ στοιχεῖον εἶναι φησι καὶ ἀρχὴν τὸ σημεῖον, ὃ ἔστιν ἀμερές. γίνετ(αι) δέ, φησίν, ἐκ σημείου γραμμὴ καὶ <ἐκ γραμμῆς ἐπιφάνεια,> ἐπιφάνεια δὲ ῥυεῖσα εἰς βάθος στερεὸν ὑφέστηκε, φησί, σῶμα. ὅθεν καὶ ὄρκος τίς ἔστι τοῖς Πυθαγορικοῖς ἢ τῶν τεσσάρων στοιχείων συμφωνία· ὁμνύουσι δ' οὕτως ναὶ μὰ τὸν ἀμετέρα κεφαλᾶ παραδόντα τετρακτύν, πηγῆν ἀεναίου φύσεως ῥι(ζώμ)ατ' ἔχουσιν. ἔστι γὰρ ἡ τετρακτὺς τῶν φυσικῶν καὶ στερεῶν σωμάτων ἀρχή, ὡς ἡ μονὰς τῶν νοητῶν. **ὅτι δὲ καὶ ἡ τετρακτὺς γεννᾶ, φησί, τὸν τέλειον ἀριθμὸν, ὡς ἐν τοῖς νοητοῖς <ἡ μονὰς>, τὸν δέκα, διδάσκουσιν οὕτως· εἰ ἀρξάμενος ἀριθμεῖν λέγει τις ὅτι ἔν, καὶ ἐπιφέρει δύο, ἔπειτα ὁμοίως τρία, ἔσσονται ταῦτα ἕξ· πρὸς δὲ τούτοις ἔτι τέσσαρα, ἔσται [ὁμοίως] τὸ πᾶν δέκα· τὸ γὰρ ἔν, δύο, τρία, τέσσαρα γίνετ(αι) δέκα, ὁ τέλειος ἀριθμὸς. οὕτως, φησί, κατὰ πάντα (ἐ)μιμήσατο ἡ τετρακτὺς τὴν νοητὴν μονάδα, τέλειον ἀριθ(θ)μὸν γεννῆσαι δυνηθεῖσαν.**

Δύο οὖν κατὰ τὸν Πυθαγόραν εἰσὶ κόσμοι· εἷς μὲν νοητός, ὃς ἔχει τὴν μονάδα ἀρχὴν, εἷς δὲ αἰσθητός· τούτου δὲ ἔστι <ν ἀρχὴ ἢ> τετρακτὺς, ἔχουσα ἰῶτα, τὴν «μίαν κεραία», ἀριθμὸν τέλειον. καὶ ἔστι κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς τὸ ι, ἢ μία κεραία, πρώτη καὶ κυριωτάτη καὶ τ(ῶ)ν νοητῶν <καὶ τῶν αἰσθητῶν> οὐσία, νοητῶς καὶ αἰσθητῶς λαμβανομένη. <ἢ δ' ἔστι> συμβεβηκότα γένη ἀσώματα ἔννεα, ἃ χωρὶς εἶναι τῆς οὐσίας οὐ δύναται· ποιὸν καὶ ποσὸν καὶ πρὸς τι καὶ ποῦ καὶ (π)ό(τ)ε καὶ κείσθαι καὶ ἔχειν καὶ ποιεῖν καὶ π(ά)σχειν. ἔστιν οὖν ἔννεα τὰ συμβεβηκότα τῇ οὐσίᾳ, οἷς συναριθμουμένη ἔχει τὸν τέλειον ἀριθμὸν, τὸν δέκα».

Ἡ αριθμητικὴ αὕτη θεολογία ἀναπτύχθηκε γύρω στα 160 μ.Χ. καὶ διήρκεσε μέχρι τὰ μισὰ τοῦ τρίτου αἰῶνα μ.Χ.. Ὁ Μαρκιανός, ὁ ὁποῖος γύρω στα 180 μ.Χ. συντέλεσε στὴ θεολογία τῆς αριθμητικῆς με αὕτη τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συμβολισμοῦ τῶν γραμμάτων, σημειώνει τὸ ἀπόγειο αὕτης, μίας ἐποχῆς, υψηλῆς φιλοσοφίας καὶ ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένης γνώσης. Οἱ γνωστικιστὲς ἐρμηνεύουν τὸν πρόλογο τοῦ Κατὰ Ἰωάννη Ευαγγελίου με ἀριθμοὺς τοῦ συστήματος τοὺς ὁποῖους ἐκεῖνοι δημιούργησαν, ὅπως εἶναι αὕτης τῆς ἀνω ογδοάδας.

Περισσότερα, για το θέμα αυτό θα λεχθούν στην ερμηνεία του συγκεκριμένου εδαφίου⁵⁷.

Στο γνωστικό Ευαγγέλιο του Ιούδα εμπεριέχεται ένα ευρύ φάσμα θεϊκών υπάρξεων από ποικίλες τάξεις καταταγμένες σύμφωνα με μίαν ακατανόητη αριθμολογία.

« Οι εβδομήντα δύο φωστήρες μόνοι τους έκαναν τετρακόσιους εξήντα φωστήρες να φανερωθούν στην αδιάφθορη γενιά, σύμφωνα με το θέλημα του Πνεύματος, έτσι ώστε ο αριθμός τους να είναι πέντε για τον καθένα. Οι δώδεκα αιώνες των δώδεκα αστερισμών απαρτίζουν τον πατέρα τους, με έξι ουρανούς για κάθε αιώνα, ώστε υπάρχουν εβδομήντα δύο φωστήρες, και για τον καθένα [απ' αυτούς πέντε] στερεώματα, [επί συνόλου] τριακόσιων εξήντα στερεωμάτων⁵⁸»

Οι άγ. Ειρηναίος και Κλήμης ο Αλεξανδρεύς (π 150-211-216 μ.Χ) αν και στιγμάτισαν το κοσμολογικό σύστημα το οποίο ανέπτυξαν οι γνωστικοί, στα έργα τους χρησιμοποίησαν την αλληγορία των αριθμών⁵⁹. Αρνήθηκαν τη φιλοσοφική, μεταφυσική χρήση των αριθμών όταν αυτή δεν εδραζόταν στην αλήθεια. Χρησιμοποίησαν όμως αριθμολογία στην εξήγηση περικοπών της Αγίας Γραφής (Παραρτήματα Δ' και Ε'). Οι Βαλεντινιανοί τελικά δημιούργησαν ένα πάνθεον από ατομικές θεϊκές οντότητες. Αυτό ερχόταν σε αντίθεση με την πίστη της Εκκλησίας και έτσι ο Ειρηναίος και ο Κλήμης Αλεξανδρεύς έβαλαν ένα

57. Παναγιώτη Χρήστου, *Βαλεντιανός μύθος*, Πατρολογία Β' Τόμος (Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1978).

58. David Gibson, Michael McKinley, *Ο κώδικας του Ιησού*, Μτφρ. Σ. Δεσπότης, Ι. Γρηγοράκη (Αθήνα: Ουρανός, 2015), 234.

59. Για παράδειγμα ο Επίσκοπος Λουγδούνου Ειρηναίος ισχυρίζεται ότι ο αριθμός 666 σημαίνει τα 600 έτη του κατακλυσμού του Νώε και τους 66 πήχεις της εικόνας του Ναβουχοδονόσορα. Τὰ οὖν χ' ἔτη τοῦ Νῶε ἐφ' οὗ ἐγένετο ὁ κατακλυσμὸς διὰ τὴν ἀποστασίαν καὶ ὁ πηχισμὸς τῆς εἰκόνας τὸν ἀριθμὸν, ὡς εἴρηται, σημαίνουσι τοῦ ὀνόματος, εἰς ὃν συγκεφαλαιοῦται τῶν ἑξακισχιλίων ἐτῶν πᾶσα ἀποστασία καὶ ἀδικία καὶ πονηρία (Ειρηναίου Επισκόπου Λουγδούνου, *Τῶν Κατὰ Πασῶν Αἰρέσεων Ἐλέγχου καὶ Ανατροπῆς τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως* 5.24.22-26).

φραγμό σε αυτές τις αντιλήψεις. Για τον Κλήμη⁶⁰ και τον Ειρηναίο⁶¹ ούτε ο Θεός ούτε η Πίστη υπόκειται στους αριθμούς, αλλά μάλλον το αντίθετο. Έτσι οι Εκκλησιαστικοί συγγραφείς και οι Πατέρες της Εκκλησίας δεν καθιέρωσαν μία ενιαία ερμηνεία των αριθμών (Παραρτήματα Δ' και Ε).

Ο μαθητής του Κλήμη Αλεξανδρείας, Ωριγένης (π185-π 251 μ.Χ.) ο οποίος καταγόταν από την Αλεξάνδρεια όπως ο Φίλωνας, θα χρησιμοποιήσει και αυτός την αλληγορική μέθοδο για να ερμηνεύσει τους αριθμούς οι οποίοι απαντούν στην Αγία Γραφή⁶². Έχει συγγράψει εξηγητικό έργο του Κατά Ιωάννη στο οποίο απαντούν και αλληγορικές ερμηνείες των αριθμών⁶³. Για τον λόγο αυτό το έργο του συνιστά μία κορυφαία συμβολή στην κατανόηση του συμβολισμού των αριθμών⁶⁴. Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος⁶⁵ (π344-407 μ.Χ.) είναι λιγότερο μεθοδικός στην καταγραφή της σημειολογίας των αριθμών. Αποτελεί όμως χρησιμότερη πηγή⁶⁶ καθώς ορισμένες φορές ερμηνεύει αριθμούς εδαφίων του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου, τους οποίους ο Ωριγένης αλλά και μεταγενέστεροι

60. Κλήμη Αλεξανδρέα, *Των κατά την Αληθή Φιλοσοφίαν Γνωστικών Υπομνημάτων Στρωματέων Πρώτος* 15.119.4.1-6.16.145.2.2.

61. Ειρηναίου, Επισκόπου Λουγδούνου, *Ελέγχου και Ανατροπής τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως* 1.8.7.1-8.11.26.

62. Ο Χρήστος Καρακόλης στη διδακτορική του διατριβή η οποία φέρει τίτλο *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο* (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 1997) στις σελίδες 19 και 20 μνημονεύει την αλληγορική μέθοδο ή πνευματική εκδοχή την οποία χρησιμοποίησε ο Ωριγένης στο εξηγητικό του έργο του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου.

63. Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων* (Αθήνα: Άρτος Ζωής, 2008), 157-164.

64. Παναγιώτη Κ. Χρίστου, *Ωριγένης* ΘΗΕ 12:573-593.

65. Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος χρησιμοποίησε κυρίως τη μετριοπαθή γραμματική-ιστορική μέθοδο των αντιοχειανών που έγινε η κατεξοχή εξηγητική μέθοδος της Χριστιανικής Εκκλησίας [Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων* (Αθήνα: Άρτος Ζωής, 2002), 170].

66. Ο Χρήστος Καρακόλης (*ibid* 20-22) αναφέρεται στην πολύτιμη για τη σύγχρονη ιστορικοκριτική προσέγγιση των κειμένων ερμηνεία του άγ. Ιωάννη του Χρυσόστομου.

Πατέρες της Εκκλησίας όπως ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας (378-444 μ.Χ.)⁶⁷ ο οποίος επίσης εφάρμοσε την αλληγορική μέθοδο, δεν ερμήνευσαν⁶⁸. Σε ορισμένα εδάφια, ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος εφαρμόζει την «**αναγωγική μέθοδο**». Με τον όρο «αναγωγή» δηλώνεται η ερμηνευτική προσέγγιση του πνευματικού νοήματος το οποίο υποκρύπτεται (υπονοείται) στις λέξεις της Αγίας Γραφής. Επιπρόσθετα, συγκριτικά με την αλληγορική μέθοδο για την κατανόηση της Αγίας Γραφής, δεν απαιτείται ανθρώπινη σοφία, αλλά η αποκάλυψη και η έλλαμψη του Αγίου Πνεύματος⁶⁹. Μάλιστα πρέπει να συνοδεύεται με πολλή προσευχή, αγρυπνία και κάθαρση πνευματική. Ο άγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος (329-390 μ.Χ.), ο οποίος επίσης έδρασε στην Κωνσταντινούπολη ερμήνευσε εδάφια της Καινής Διαθήκης τα οποία περιέχουν αριθμούς, δεν προσκολλάται στο γράμμα της Αγίας Γραφής, αλλά προχωρεί όπου βρίσκεται το απόθετον κάλλος⁷⁰.

Θα πρέπει να τονισθεί ότι κανένας Εκκλησιαστικός συγγραφέας ή Πατέρας της Εκκλησίας μας μέχρι σήμερα δεν συνέγραψε συστηματική ερμηνεία των αριθμών. Επομένως, αυτή η ένδεια (της συστηματικής μελέτης των αριθμών) αποτελεί φαινόμενο όλων των εποχών μετά τη συγγραφή του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου.

Είναι σαφές ότι για τη διδακτορική διατριβή οι πηγές των Φίλων-Πλούταρχου-Ιώσηπου είναι οι σημαντικότερες διότι αντανακλούν την εποχή η οποία συγγράφηκε το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Οι μεταγενέστερες πηγές (π.χ. άγ.

67. Ο Χρήστος Καρακόλης (*ibid* 26) πραγματεύεται τη θεωρητική και αλληγορική μέθοδο την οποία εφάρμοσε ο άγ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας. Ορθά επισημαίνει ότι μέσα στα πλαίσια της αλληγορικής ερμηνείας κάνει χρήση μιας ήπιας και μετριασμένης αριθμολογίας.

68. Κατά τον Παναγιώτη Κ. Χρήστου (ΘΗΕ 7:1160-1174), η ερμηνεία του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου αποτελεί ένα από τα αξιολογότερα έργα του Κυρίλλου Αλεξανδρείας. Από τα δώδεκα ερμηνευτικά βιβλία του σώζονται τα δέκα, των δε δύο άλλων δύο (7-8) υπάρχουν αποσπάσματα από σειρές.

69. Κωνσταντίνου Μπελέζου, "Ιωάννης ο Χρυσόστομος: Αρχές της βιβλικής του Ερμηνευτικής", *Εκκλησία* 84/10 (2007): 926-933.

70. Γρηγόριου Θεολόγου, *Λόγος Θεολογικός Πέμπτος περί Αγίου Πνεύματος* 21.5-6.

Κύριλλος Αλεξανδρείας, Ωριγένης, άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, άγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος κλπ) παρουσιάζουν και αυτές θεμελιώδη σημασία διότι διανθίζουν παλαιότερες ερμηνείες.

Ο Πρόκλος (412-485 μ.Χ.) στην εξήγηση στο «Πρώτον της Νικομάχου Αριθμητικής Εισαγωγής» ομιλεί για τους αριθμούς και συμπεραίνει ότι η αριθμητική είναι πρώτη. Αξίζει λοιπόν να παραθέσουμε ένα απόσπασμα καθώς αυτό αντανακλά την Πυθαγόρεια και Πλατωνική αντίληψη της σημασίας των αριθμών και η οποία μεταδόθηκε στους μεταγενέστερους αιώνες. Γράφει λοιπόν ο Πρόκλος:

«Ἡ ἀριθμητική, φησί, πολιτεύεται παρά τῷ δημιουργῷ, εἶ γε ἐκεῖ εἰσιν οἱ λόγοι τῶν εἰδῶν τούτων. ἀμέλει ὁ Πλάτων καί οἱ Πυθαγόριοι τά εἶδη «ἀριθμούς» προσαγορεύουσιν, ἐπειδή ὡσπερ ὁ ἀριθμός μετρητικός ἐστι καί περιοριστικός, οὗ ἂν ἦ ἀριθμός, οὕτω καί τά εἶδη πάντα ἐστιν ὀριστικά καί μετρητικά καί τήν ὕλην ἀόριστον οὖσαν καί ἄτακτον ὀρίζει καί τάττει. Ἐπεὶ οὖν τῶν εἰδῶν ἐκείνων οἱ ἀριθμοὶ τυγχάνουσιν εἰκόνες, διὰ τοῦτο ἡ ἀριθμητική ἐστι πρώτη⁷¹».

Παρόλο, που αρχικά τέθηκε ως στόχος να μελετηθούν κυρίως οι Εκκλησιαστικοί συγγραφείς και Πατέρες της Εκκλησίας μέχρι την εποχή του άγ. Ι. Χρυσοστόμου, η μελέτη ανέδειξε ότι και ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής (580 μ.Χ.-662 μ.Χ.) προσέφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στην ερμηνεία δυσνόητων εδαφίων που αφορούν στους αριθμούς. Μάλιστα, ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής είναι ένας μεθοδικός Πατέρας ο οποίος συνετέλεσε τα μέγιστα στην κατανόηση της σημειολογίας των αριθμών στην Αγία Γραφή. Δυστυχώς αγνοείται από όλους τους σύγχρονους ερμηνευτές. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ομοιότητα των ερμηνειών του άγ. Μάξιμου με άλλους συγγραφείς, όπως του Ωριγένη, άγ. Αυγουστίνου (354-430 μ.Χ.) και άγ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας καθώς και το γεγονός ότι έχει προσλάβει αρκετά στοιχεία από τον Φίλωνα και Ιάμβλιχο. Αυτό δηλώνει ότι είχε μελετήσει ενδελεχώς προγενέστερες πηγές και γνώριζε την

71. Πρόκλου, *Εξηγήσεις εις το Πρώτον και το Δεύτερον της Νικομάχου Αριθμητικής Εισαγωγή* (Αθήνα: Κέδρος, 2009), 127-129.

αριθμολογία. Αυτό θα καταδειχθεί σε παραδείγματα, τα οποία θα παρατεθούν στα επόμενα κεφάλαια της μελέτης.

Οι ερμηνείες του άγ. Μάξιμου απαντούν κυρίως στο έργο «Πρός Θαλάσιον περί διαφορών ἀπορῶν της Θείας Γραφής». Ο άγ. Μάξιμος αφορμήθηκε στη συγγραφή του συγκεκριμένου έργου από τον ιερομόναχο και ηγούμενο της Λιβύης Θαλάσιο. Όταν ο άγ. Μάξιμος βρισκόταν στην Αφρική συναναστράφηκε για πολύ καιρό με τον συγκεκριμένο ηγούμενο. Ο Θαλάσιος εκμεταλλεύθηκε την ευκαιρία της γνωριμίας του με τον άγ. Μάξιμο και του έθεσε να συντάξει κατάλογο αποριών ζητώντας του την αλληγορική ερμηνεία τους.

Μας το γνωστοποιεί ο άγ. Μάξιμος γράφοντας ότι:

«...πολλῶν τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀπορουμένων κεφαλαίων χάριτην πληρώσας, ἀπέστειλε, ζητῶν παρ' ἐμοῦ, τοῦ πάσης ἀρετῆς ἐρήμου καί γνώσεως, ἐκάστου κεφαλαίου κατὰ τὴν ἀναγωγικὴν θεωρίαν τὴν ἀπόκρισιν ἐγγράφου... 72»

Ο άγ. Μάξιμος όταν έλαβε τον κατάλογο και τον διάβασε, ένοιωσε κατάπληξη στον νου, στην ακοή και στη σκέψη. Εκλιπαρούσε από ταπεινό φρόνημα να επιτρέψει ο Θαλάσιος να παραιτηθεί αυτού του δύσκολου εγχειρήματος. Ο Θαλάσιος αρνήθηκε να συνενάισει στην άρνηση του άγ. Μάξιμου και ο τελευταίος από αγάπη αναγκάζεται να συγγράψει το θαυμάσιο έργο των ερωτοαποκρίσεων. Η μεθοδολογία του Μάξιμου στην ερμηνεία των δυσνόητων κεφαλαίων είναι όπως του ζητήθηκε η αναγωγική⁷³. Αφίεται στο Άγιο Πνεύμα

72. Μάξιμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν της Θείας Γραφῆς section epist lines 25-29.*

73. Οὐδὲν τῶν ἀναγεγραμμένων τῆ γραφῆ προσώπων ἢ τόπων ἢ χρόνων ἢ ἐτέρων πραγμάτων, ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων, αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν αἰετινοούμενον τρόπον ἔχει συμβαίνουσιν ἑαυτῇ διόλου τὴν ἱστορίαν ἢ τὴν θεωρίαν. Διὸ χρὴ τὸν ἀπταιστώως τὴν θείαν τῆς ἀγίας γραφῆς ἐξασκούμενον εἶδησιν ταῖς διαφοραῖς τῶν γινομένων ἢ λεγομένων διαφορῶς ἐκδέχεσθαι τῶν ἀπηριθμημένων ἕκαστον καὶ τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῷ κατὰ τὸν τόπον ἢ τὸν χρόνον δεόντως θεωρίαν προσνέμειν. Πολύσημον γάρ ἐστι ἐκάστου τῶν ἐν τῆ γραφῆ σημαινομένων τὸ ὄνομα κατὰ τὴν

να καθοδηγήσει τη σκέψη του αλλά συγχρόνως είναι βαθειά φιλοσοφικά καταρτισμένος και γνώστης των παλαιότερων πατερικών κειμένων⁷⁴. Επιπλέον, η συναναστροφή του με τους λατίνους Πατέρες όπως Πάπα Ρώμης Μαρτίνο (πειθεί για να συνέλθει η σύνοδος το 649 μ.Χ. στο Λατερανό) και η βαθειά γνώση της αριθμολογίας⁷⁵ τον οδήγησε στην αλληγορική ερμηνεία πολλών αριθμών της Αγίας Γραφής⁷⁶.

Οι ερμηνείες του άγ. Μάξιμου στους αριθμούς και τις ώρες του Κατά Ιωάννη, όπως θα διαπιστωθεί και με τη μελέτη της διδακτορικής διατριβής, είναι πράγματι «αναγωγικές». Την πολυσημαντικότητα της ερμηνείας ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής εκφράζει εξηγώντας διάφορα χωρία. Αυτό δεν εκπλήσσει, δεδομένου ότι η γλώσσα της θεολογικής ερμηνείας δεν περικλείει την αλήθεια, αλλά τη δηλώνει. Ο λόγος της Αγίας Γραφής, κι αν ακόμη δέχεται περιορισμό ως προς το γράμμα ως προς το πνεύμα και τα νοήματα μένει για πάντα απερίγραφος:

«Ὁ τῆς ἀγίας γραφῆς λόγος, κἄν εἰ δέχεται περιγραφὴν κατὰ τὸ γράμμα, τοῖς χρόνοις τῶν ἱστορουμένων πραγμάτων συναπολήγων, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα ταῖς τῶν νοουμένων θεωρίαις μένει διαπαντὸς ἀπερίγραφος».

δύναμιν τῆς ἐβραΐδος φωνῆς, ὅπερ κἀνταῦθα σαφῶς εὐρίσκομεν (Μάξιμου Ομολογητοῦ, *Προς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφόρων ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς* 64.11-22). «Ἄλλ' εἰπέ τίνες οἱ ἄνδρες καὶ τίς ἡ δεξιὰ καὶ τίς ἡ ἀριστερὰ κατὰ τὸν τῆς ἀναγωγῆς λόγον (1.3.539-2.3.325)».

74. «Ἐλθέ, Λόγε Θεοῦ πανύμνητε, δὸς τῶν οικείων λόγων τὴν σύμμετρον ἡμῖν ἀποκάλυψιν καί, περιελὼν τὴν τῶν ἐπικαλυμμάτων παχύτητα, δεῖξον ἡμῖν, Χριστέ, τὸ κάλλος τῶν νοουμένων» (*Προς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφόρων ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς* 1.3.539.2.3.325).

75. Η σχέση του άγ. Μάξιμου με τον Ωριγένη που χρησιμοποιούσε πολύ συμβολισμό των αριθμών μελετάται στη διδακτορική διατριβή του Edward Moore, *Origen of Alexandria and St. Maximus the Confessor. An analysis and critical evaluation of their eschatological doctrine*. Dissertation, Boca Fiston, Florida, USA, 2005.

76. Παναγιώτη Κ. Χρίστου, *Μάξιμος Ομολογητής* ΘΗΕ 8:616.

Ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής το εξέφραζε αυτό με τη φράση ότι ο ερμηνευτής των Γραφών δεν μπορεί να ερμηνεύει τα εδάφια ως μη δυνάμενα να ερμηνευθούν με άλλο τρόπο⁷⁷. Μάλιστα, έδωσε μία γενική ερμηνεία των αριθμών στην 48η ερώτηση του Θαλάσσιου, ο οποίος όπως ήδη αναφέραμε υπέβαλε διάφορες θεολογικές απορίες. Διέκρινε ο άγ. Μάξιμος ότι οι αριθμοί της δεκάδας μπορούν να είναι σε (α) συνάφεια, (β) πρόσθεση και (γ) σύνθεση⁷⁸.

Όποιος κατά τον Άγιο Μάξιμο γνωρίζει τη σημασία του κάθε αριθμού της δεκάδας, κατανοεί ότι⁷⁹:

«ή μονάς δηλοῖ τό ἀμιγές, ἡ δέ δυάς τό διάφορον, ὁ δέ τρεῖς ἔστιν ἴσος τε καί νοητός, ὁ δέ τέσσερα αἰσθητός, ὁ δέ πέντε αἰσθητικός τε καί κυκλικός, ὁ δέ ἕξ δραστικός τε καί τέλειος, ὁ δέ ἑπτὰ περιφερῆς τε καί ἀμιγῆς, ὁ δέ ὀκτώ βάσιμος καί ἀκίνητος, ὁ δέ ἑννέα μεταίχμιος ὕλης καί εἶδους, ἤγουν αἰσθητῶν καί αἰσθήσεως, ὁ δέ δέκα πληρέστατος,

77. Ὅτι οὐ δεῖ τοὺς ἐρμηνευτάς τῆς Γραφῆς ἐρμηνεύειν τι ὡς μὴ δυνάμενον ἄλλως ἐρμηνευθῆναι (Προς Θαλάσσιον τὸν Ὀσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς ΕΠΕ 14B:132).

78. «Αριθμοῦ συνάφειαν λέγει τὴν τῶν ἀπλῶν ἀριθμῶν τῶν ἐντὸς δεκάδος ἐκφώνησιν τῷ καὶ συνδέσμῳ διακρινομένην, οἷον ἕξ καὶ πέντε, καὶ δηλοῖ εἶτ' ἐπὶ κακῷ κεῖται τῆ Γραφῆ εἶτ' ἐπὶ καλῷ, τὴν δυνάμει ποιητικὴν ἐπιτηδειότητα τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας. Αριθμοῦ δέ Προσθεσιν λέγει «τὴν τῷ πολυπλασιασθέντι εἰς ἑαυτὸν ἀριθμῷ γενομένην τοῦ ἐκ μονάδων ἀπλοῦ ἀριθμοῦ προσθήκην τῷ καὶ συνδέσμῳ, διακρινομένην, οἷον ἑξήκοντα καὶ πέντε ἢ ἑκατὸν εἴκοσι καὶ πέντε ἢ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα καὶ πέντε, καθὼς ἔχει ὁ παρῶν ἀριθμὸς καὶ δηλοῖ οὐ μόνον τὴν ἐπ' αἰσθήσεσιν ἐπιτηδειότητι ποιήσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπ' αἰσθήσεσιν ποιητικὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας. Αριθμοῦ δέ σύνθεσιν λέγει «τὴν τῶν ἕξ αὐτῶν εἰς ἑαυτοῦς πολυπλασιασθέντων ἀριθμῶν εἰς ἀλλήλους σύνθετον, τῷ «καί» συνδέσμῳ διακρινομένην, οἷον ἑξήκοντα καὶ πενήκοντα ἢ ἑξακόσιοι καὶ πεντακόσιοι καὶ τοὺς τοιοῦτους, καὶ δηλοῖ οὐ μόνον τὴν κατ' ἐπιτηδειότητα δυνάμει ποιήσιν καὶ τὴν ἕξιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπ' αἰσθήσεσιν κατὰ τὴν ἕξιν ἐνέργειαν τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας» (Προς Θαλάσσιον τὸν Ὀσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς PG 90:464B).

79. Μάξιμου Ομολογητοῦ, Προς Θαλάσσιον τὸν Ὀσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς PG 90:464C.

εἴσεται τί σημαίνει κατά τήν Γραφήν ἕκαστος ἀριθμός, εἴτε κατά συνάφειαν ἔστιν εἴτε κατά πρόθεσιν εἴτε κατά σύνθεσιν».

Θα πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι δεν υπάρχει κριτική μελέτη στη συστηματική επεξήγηση των αριθμών με βάση την πρόταση του άγ. Μάξιμου. Από την ενδελεχή έρευνα της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι ο Άγιος Πατέρας της Ορθόδοξης Πίστεως μας αγνοείται όσον αφορά την ερμηνεία των αριθμών. Οι ερμηνείες του άγ. Μάξιμου του Ομολογητού ελλείπουν από από τα λεξικά συμβολισμών⁸⁰ και θρησκευτικές εγκυκλοπαίδειες όπου εξετάζουν τη σημειολογία των αριθμών στις διάφορες θρησκείες⁸¹.

Ένας άλλος υπομνηματιστής του κατά Ιωάννη Ευαγγελίου ο οποίος θα αναφερθεί συχνά είναι ο Όσιος Θεοφύλακτος, αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (1055-1107 μ.Χ.). Χρησιμοποιεί μία μετριοπαθή αλληγορία στην ερμηνεία και στοιχεία αριθμολογίας⁸².

Επίσης θα ληφθεί υπόψη ο υπομνηματιστής Ευθύμιος Ζιγαβηνός (π. 1050–1118 ή 1120 μ.Χ.). Το υπόμνημά του είναι σύντομο και επηρεασμένο από αρχαιότερους ερμηνευτές (άγ. Ιωάννη τον Χρυσόστομο, Γρηγόριο τον Θεολόγο και Μάξιμο τον Ομολογητή⁸³).

Ως Λατίνος Πατέρας αναφοράς λαμβάνεται ο άγ. Αυγουστίνος⁸⁴. Ο συγκεκριμένος «σημειολογεί» τους περισσότερους αριθμούς στο υπόμνημα του

80. Jean-Eduardo Cirlot, *Dictionario de simbolos* (Αθήνα: Κονιδάρη, 1995).

81. Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion* (London: Macmillan Publishing Company, 1987).

82. Ο Χρήστος Καρακόλης (*ibid* σσ. 27-30) πραγματεύεται την ερμηνευτική μεθοδολογία του Θεοφύλακτου Βουλγαρίας.

83. *ibid* σσ. 30-31.

84. Ο Χρήστος Καρακόλης (*ibid* σσ. 22-24) αναφέρεται στην ερμηνευτική μεθοδολογία του άγ. Αυγουστίνου. Πολύ εύστοχη είναι η παρατήρησή του ότι σημαντική διάσταση της μυστικής-αλληγορικής ερμηνείας του άγ. Αυγουστίνου αποτελεί η αριθμολογία, στην οποία αφιερώνει μεγάλο μέρος της σύνολης ερμηνείας του και δια της οποίας επιχειρεί να εξιχνιάσει τη βαθύτερη σημασία όλων των αριθμών που συναντά στις ευαγγελικές διηγήσεις. Επίσης, εκφράζει τη γνώμη ότι η επί μέρους αλληγορική και αριθμολογική

στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο⁸⁵ αλλά και γενικά η προσφορά του είναι ανεκτίμητη στην ερμηνεία των αριθμών της Αγίας Γραφής. Ο άγ. Αυγουστίνος πρεσβεύει ότι τα λόγια, τα έργα και τα θαύματα του Χριστού τα οποία καταγράφονται από τον Ευαγγελιστή Ιωάννη σημαίνουν πάντα κάτι βαθύτερο. Σκοπός του άγ. Αυγουστίνου είναι επομένως να εξιχνιάσει το βαθύ νόημα αρκετών αριθμών οι οποίοι απαντούν στο Κατά Ιωάννη εφαρμόζοντας «μυστική-αλληγορική» ερμηνεία. Οι ερμηνείες του διανθίζονται και από την αντίληψή του ότι η Παλαιά και Καινή Διαθήκη και η εποχή της Εκκλησίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένες ⁸⁶. Γενικά, ο άγ. Αυγουστίνος προσπάθησε να εγκαθιδρύσει την αριθμολογία ως βασική επιστήμη η οποία στηρίζει τη Χριστιανική Θεολογία. Ο αριθμός για τον άγ. Αυγουστίνου ήταν η ουσία της αλήθειας και της λογικής, γι' αυτό προέβηκε στη διεξοδική τους ανάλυση. Η επιστήμη των αριθμών δήλωνε δεν δημιουργήθηκε από τον άνθρωπο αλλά ανακαλύφθηκε από την έρευνα. Ο αριθμός είναι ασυζητητί ο θεμελιωτής του Απολύτου. Η Θεότητα είναι ο Μέγας Αριθμολόγος ο οποίος κατανοεί τους αριθμούς γιατί η γνώση του είναι απεριόριστη. Ο αριθμός επομένως είναι αναγκαίος και ικανός για την ύπαρξη της Θεότητας (number is therefore necessary and sufficient for the existence of deity)⁸⁷.

Ένας δεύτερος Λατίνος Πατέρας που συνέβαλε σημαντικά στην ερμηνεία των αριθμών είναι ο άγιος της Καθολικής Εκκλησίας Θωμάς Ακινάτης (1225-1274

ερμηνεία του άγ. Αυγουστίνου αποτελούν μεθόδους, που συνήθως δεν αντιστοιχούν προς τις θεολογικές προθέσεις του Ευαγγελιστή.

85. Ο Hugh A.C. Houghton (*Augustine's Text of John. Patristic Citations and Latin Gospel Manuscripts*, Oxford University Press, 2008) αναφέρει ότι το υπόμνημα αυτό αποτελείται από 124 κηρύγματα (sermons) τα οποία άρχισε να γράφει ο άγ. Αυγουστίνος στα 406-407 μ.Χ. και τα τελευταία 55-124 το 419-420 μ.Χ. Ο ίδιος συγγραφέας αναλύει και άλλα κηρύγματα τα οποία περιέχουν αναφορές στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο.

86. Το ερμηνευτικό του έργο στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο το οποίο είναι κηρυκτικής μορφής αποτελείται από 124 tractus (πραγματείες) (Γεώργιος Ι. Μουστάκης, *Αυγουστίνος Ιππώνος* ΘΗΕ 3:459-466).

87. Eric T. Bell, *The magic of numbers* (New York, London: Whittlesey House, McGraw-Hill Book Company, Inc. 1946), 287-288.

μ.Χ.)⁸⁸. Ο συγκεκριμένος διέκρινε σαφώς τα ακόλουθα ήδη νοημάτων στα κείμενα της Αγίας Γραφής: την ιστορική, την κατά γράμμα σημασία (*sensus historicus vel litteralis*), την πνευματική (*sensus spiritualis, qui super litteralem fundatur et lum support*) και τη μυστική, την οποία διαιρούσε σε τρεις κατηγορίες: την αλληγορική, τροπολογική (ή ηθική) και αναγωγική⁸⁹.

Στο υπόμνημα του στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο χρησιμοποιεί εκτεταμένα τους γνωστούς Λατίνους Πατέρες και Εκκλησιαστικούς συγγραφείς Τερτυλιανό (160-220 μ.Χ.), Νοβατιανό (π 220-258 μ.Χ.), Κυπριανό (249 - 251 μ.Χ.) ο οποίος έζησε στα χρόνια του Δεκίου, Ιλάριο (π 310-π 367 μ.Χ.), άγ. Αμβρόσιο Μεδιολάνων (339 ή 340-397 μ.Χ.), άγ. Αυγουστίνo και Γρηγόριο Ρώμης (540-604 μ.Χ.), καθώς επίσης και τους Ωριγένη, άγ. Ι. Χρυσόστομο, Θεόδωρο Μοψουεστίας (350 μ.Χ.-386 μ.Χ.) και Θεοφύλακτο Βουλγαρίας. Πρέπει να αναφερθεί ότι από τους Λατίνους οι οποίοι ερμήνευσαν το τέταρτο Ευαγγέλιο, ο Αυγουστίνος είναι ο πλέον πρόσφορος στην ερμηνεία των αριθμών και ωρών οι οποίοι απαντούν στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Ο Θωμάς Ακινάτης κατακρίνει τον Ωριγένη για τις αιρετικές του δοξασίες αλλά και εξαίρει την αντιγνωστική του κριτική κατά του Ηρακλέωνα (170 μ.Χ.) και του μαθητή του Βαλεντίνου. Δεν αναφέρεται καθόλου στον άγ. Κύριλλο Αλεξανδρείας ο οποίος έγραψε υπόμνημα στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, πιθανόν διότι δεν είχε πρόσβαση στο έργο του. Με αυτόν τον τρόπο οι κυριότερες πηγές της Λατινικής και μερικώς της Ελληνικής Πατρολογίας καλύπτονται με το έργο του Ακινάτη⁹⁰.

Είναι απαραίτητες ορισμένες επισημάνσεις αναφορικά με το έργο του Ακινάτη. Κατ' αρχή χρησιμοποιεί τις περισσότερες φορές τον όρο «μυστικός» για την ερμηνεία χωρίς να διακρίνει εάν αυτή είναι αλληγορική, ηθική ή αναγωγική. Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι ο Ακινάτης είναι γνώστης αυτών των διαφορών, διότι

88. Rik Van Nieuwenhove, Joseph P. Wawrykon, *The Theology of Thomas Aquinas* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 2005).

89. Βασίλειος Χ. Ιωαννίδη, *Αλληγορική Ερμηνεία* ΘΗΕ 2:193.

90. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), XVii-XX.

σε κάποια εδάφια όπως στο 1:35 χρησιμοποιεί τη λέξη αλληγορική, στο εδάφιο 1:38 τη λέξη ηθική και στο εδάφιο 2:22 τη λέξη αναγωγική. Στη διδακτορική διατριβή θα χρησιμοποιούνται οι λέξεις **σημειολογικά, συμβολικά, αλληγορικά ή μυστικά**, αδιακρίτως. Βεβαίως ο Ακινάτης στην ερμηνεία του Κατά Ιωάννη χρησιμοποιεί επίσης κυριολεκτικές ή ακριβόλογες ερμηνείες. Η κάθε μια φωτίζει και συμπληρώνει την άλλη. Ακολουθεί ένα παράδειγμα από το γνωστό εδάφιο 20:17⁹¹: (α) Η Μαρία η Μαγδαληνή συμβολίζει την εκκλησία των εθνικών, η οποία δεν θα άγγιζε τον Χριστό σε πίστη μέχρι εκείνος να ανέβαινε στον Πατέρα του. (β) Το άγγιγμα αποτελεί το τελευταίο στάδιο γνώσης. Όταν βλέπουμε κάτι, γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι υπάρχει. Όταν όμως το αγγίξουμε η γνώση μας τελειοποιείται. Ο Χριστός θέλει να διδάξει ότι η γνώση γι' αυτόν από τη Μαρία τη Μαγδαληνή είναι ακόμη ατελής. Πρέπει να ζητήσει να τον δει και πνευματικά για να τον κατανοήσει ως τον Υιό του. Επίσης δίνει και μία κυριολεκτική σημασία του εδαφίου. Ο Χριστός λέγει στη Μαγδαληνή να μην τον αγγίξει, για να μην νομίσει ότι συνεχίζει να είναι άνθρωπος (όπως ο Λάζαρος) και ότι θα επιστρέψει στην προηγούμενή του ζωή. Όπως γράφει και ο Απόστολος Παύλος στην Β' Κορινθίους (5:16) «εί και ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν». Ο αναστημένος Χριστός βρισκόταν σε μια μεταβατική κατάσταση και ήθελε να διδάξει τους Μαθητές του για να δυναμώσει την πίστη τους στην Ανάσταση. Ένα χαρακτηριστικό της ερμηνείας του Ακινάτη είναι ότι χρησιμοποιεί πληθώρα παράλληλων βιβλικών παραπομπών. Σε αυτό διαφαίνεται γνώση και μνήμη των γνωστών θεολογικών κειμένων⁹².

Ο Λούθηρος (1483-1546 μ.Χ.) αρχηγός της Δυτικής Μεταρρύθμισης και ιδρυτής της Εκκλησίας των Διαμαρτυρομένων, έγραψε τη Μεγάλη και Μικρή Κατήχηση όπου ερμηνεύονται διάφορα Καινοδιαθηκικά κείμενα. Ο Ιωάννης Καλβίνος

91. μή μου ἄπτου, οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα· πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου καὶ εἶπε αὐτοῖς· ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν καὶ θεὸν μου καὶ θεὸν ὑμῶν.

92. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 265-266.

(1509-1564 μ.Χ.) εισήγαγε νέα Διαμαρτυρόμενη τάση και έγραψε ερμηνεία ειδικά του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Αν και οι σκέψεις των δύο Μεταρρυθμιστών παραμένουν ξένες προς τη Θεολογική σκέψη των Ανατολικών Πατέρων της Εκκλησίας δημιουργούν πληρότητα στις ερμηνείες.

Ο Αθανάσιος Δεσπότης αναφέρει ότι υπήρξε ενδιαφέρον για τους αριθμούς μεταξύ των 15^{ου}-18^{ου} αιώνων (1450-1750 μ.Χ). Ο Μάξιμος Μαργούνιος μετάφρασε την εργασία του Λαυρεντίου Καπουκίνου (1559-1619 μ.Χ.) με τίτλο «Περί των εν τη Αγία Γραφή Αριθμών»⁹³

Από τον 18^ο αιώνα μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα υπήρξε μία τάση απόδειξης ότι στην Αγία Γραφή οι χρονολογίες και οι αριθμοί παρουσιάζουν πνευματική σημειολογία (spiritual meaning). Υπάρχει δηλαδή υπερφυσικός σχεδιασμός στους αριθμούς οι οποίοι απαντούν στην Αγία Γραφή. Συγγραφείς αυτής της τάσης είναι οι J. Year⁹⁴, J. Marshal⁹⁵, Clark Richard (1723-1780 μ.Χ.)⁹⁶, Milo Mahan (1819-1870 μ.Χ.)⁹⁷, Ivan N. Panin (1855-1942 μ.Χ.)⁹⁸, Leo Stalnaker (1897-1986 μ.Χ.)⁹⁹.

93. Athanasios S. Despotis, *Orthodox biblical exegesis in the early modern world (1450-1750)*, The New Cambridge History of the Bible from 1450-1750 ed. by E. Cameron., 524.

94. J. Year, *Times of the Bible, veiled in cubits, shenkels, talents, furlongs, chapters, verses, letters of the scripture with the days, hours, watches, weeks and months of the Jewith Year* (London, 1667).

95. J. Marshal, *The Mysteries of God finished: Or an Essay toward The opening of the Mystery of the Mystical Numbers in the Scriptures, by the Scriptures, without the help of Human History never attempted before* (London: Grace-church-street, 1699).

96. Richard Clarke, *The Prophetic Numbers of Daniel and John calculated; In order to flew the Time when the Dat of Judgment for This First Age of the Gospel is to be expected; And the Seiting up the Millenial Kingdom of Jehovah and his Christ* (USA, Philadelphia: WM. Bradford, 1759).

97. Milo Mahan, *Palmonior the numerals of Scripture: A proof of inspiration* (New York: D. Appleton and Company, 1864).

98. Ο Ivan N. Panin καλείται συχνά και πατέρας της Αριθμολογίας. Ενδιαφέρον αποτελεί το βιβλίο του *The Inspiration of the Scriptures Scientifically Demonstrated* το οποίο επανεκδόθηκε από τον Thomas S. Gibson, 1125 - 6 Ave, Wainwright AB T9W 1G2, Canada <tsgibson@telusplanet.net) The Prophetic Word Web Site: prophetic-word.org. και το οποίο είναι διαθέσιμο στο διαδίκτυο στον ιστότοπο:

<http://www.telusplanet.net/public/tsgibson/panin.pdf>.

Μάλιστα αυτός ο υπερφυσικός σχεδιασμός άλλοτε είναι εύκολα να ανιχνευθεί άλλοτε είναι περισσότερο δύσκολο και είναι κρυμμένος. Για την ανίχνευση αυτών των σημειολογιών αναπτύχθηκαν διάφορων ειδών προσεγγίσεις και γημάτριες όπως θα εξηγηθεί πιο κάτω. Η άποψη αυτή υπέστη κριτική από τον Thompson Allis ο οποίος υπεστήριξε ότι είναι χάσιμο χρόνου και προσπάθειας και μπορεί να επιφέρει καταστρεπτικές συνέπειες σε ένα άνθρωπο ο οποίος εναποθέτει την πίστη του στο αλάθητο της Αγίας Γραφής το οποίο βασίζεται στη Βιβλική Αριθμολογία, ένα σαθρό στήριγμα¹⁰⁰. Παρόλη την κριτική του Thompson Allis, σύγχρονοι θεολόγοι όπως οι Dornseiff, Samuel, Ed. Vallowe, Bullinger κλπ συνεχίζουν με το ίδιο πνεύμα του Ivan Panin όπως θα διαπιστωθεί στα επόμενα κεφάλαια της ερμηνείας των Αγιογραφικών κειμένων.

Ας καταχωρήσουμε και άλλες απόψεις σύγχρονων ερευνητών οι οποίοι ασχολήθηκαν με τη σημειολογία των αριθμών. Η Adela Y. Collins αναφέρει ότι η σημειολογία των αριθμών χρησιμοποιείται για να δειχθεί «η χρονική και η χωρική τάξη» η οποία εκφράζει την Ελληνική ιδέα του «κόσμου»¹⁰¹. Ο François Bovon σημειώνει ότι εάν δεν αναγνωρίσουμε τη σημασία των ονομάτων και αριθμών, είμαστε ευάλωτοι να απολέσουμε την εις βάθος κατανόηση των γραφών και το βαθύτερο μήνυμά το οποίο μεταφέρουν¹⁰². Επίσης παραθέτει στο ίδιο άρθρο του ότι οι πρώτοι Χριστιανοί χρησιμοποιούσαν τους αριθμούς ως θεολογικά εργαλεία. Συχνά, συνειδητά ερμήνευαν τα ονόματα και αριθμούς με ένα συμβολικό τρόπο καθώς υπέθεταν μεταξύ τους ότι ήταν αλληλένδετα. Στη σχεδόν σύγχρονη των καινοδιαθηκικών βιβλίων Σοφία Σολομώντος αναφέρεται ότι ο Θεός πάντα «μέτρῳ καὶ ἀριθμῶ καὶ σταθμῶ διέταξας (11:20)». Πολλοί άλλοι ερευνητές ασχολήθηκαν με την ταξινόμηση της πιθανής σημειολογίας κάθε

99. Leo Stalnaker, *Mystic Symbolism in Bible Numerals* (USA: Dorrance&Company Inc., 1912).

100. Oswald Thompson Allis, *Bible Numerics* (Chicago, Illinois, USA: Moody Press, 1946).

101. Adela Y. Collins, "Numerical Symbolism in Jewish and Early Christian Apocalyptic Literatur", *ANRW* 2.21.2:1221-87.

102. François Bovon, "Names and Numbers in Early Christianity", *NTS* 47 (2001): 267.

αριθμού ή συγκεκριμένου αριθμού¹⁰³ ο οποίος βρίσκεται στην Αγία Γραφή. Τα βιβλία των συγγραφέων αυτών είναι εξαιρετικά χρήσιμα γιατί προσπαθούν να δώσουν μία κοινή σημειολογία των συγκεκριμένων αριθμών στην Αγία Γραφή. Παρόλα αυτά οι εργασίες των συγγραφέων αυτών με κανένα τρόπο θα πρέπει να θεωρηθούν ότι είναι συστηματικές και ότι καλύπτουν ενδελεχώς τη σημειολογία των αριθμών. Είναι όμως αξιέπαινες και βοηθητικές προσπάθειες γιατί παρέχουν εναύσματα για περισσότερη συστηματικές προσπάθειες. Τέτοιοι ερευνητές αποτελούν οι: Robert D. Johnston¹⁰⁴, James J. Davis¹⁰⁵, Ed. Vallowe¹⁰⁶, Mikeal C. Parsons¹⁰⁷, Ethelbert W. Bullinger¹⁰⁸, Joel Kalvesmaki¹⁰⁹, Jürgen Werlitz¹¹⁰

103. Richard Samuell, *Seven the Sacred Number. Its Use in scripture, and its application to biblical criticism with a chapter on the bible and science* (London: Kegan Paul, Trench & Co., I, Paternoster square).

104. Robert D. Johnston, *Numbers in the Bible, God's Unique Design in Biblical Numbers* (Michigan: Kregel Publications, Grand Rapids, Michigan 49501, 1990).

105. James J. Davis, *Biblical Numerology, A Basic Study of the Use of Numbers in the Bible* (USA: Baker Book House Company, 1991).

106. Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014).

107. Mikeal C. Parsons, "Exegesis By the Numbers Numerology and the New Testament, Perspectives in Religious Studies", *Journal of NABR* (2006): 25-43.

108. Ethelbert W. Bullinger (*Number in Scripture. Its Supernatural Design and Spiritual Significance*, (Mansfield Centre, CT: Martino Publishing, 2011), Vi.

109. Joel Kalvesmaki, *Number Symbolism in Platonism and Early Christianity*, Center for Hellenic Studies, Trustees for Harvard University Washington, DC. Distributed by Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, and London, England 2013.

110. Jürgen Werlitz, *Das Geheimnis der Heiligen Zahlen. Ein Schlüssel zu den Rätselnder Bibel* (Berlin: Marixverlag, GmbH 2004). Αξιόλογο εκτενές βιβλίο αναφοράς για τους αριθμούς του οποίου ο τίτλος μεταφραζόμενος στα Ελληνικά είναι: «Το μυστικό των ιερών αριθμών. Ένα κλειδί για τα αινίγματα της Αγίας Γραφής». Στο βιβλίο αυτό καταρχή περιγράφεται ο ρόλος των αριθμών όπως διαδραματίζεται στους Ιουδαίους, Αιγύπτιους και Βαβυλώνιους. Κάνει ειδική μνεία στον Πυθαγόρα και στην πιθανή επίδραση του στον άγ. Αυγουστίνο και Ισίδωρο Σεβίλλης (π 600 μ.Χ.). Αναφέρεται στον αριθμό εκατόν πενήντα τρία και τις γημάτριες. Εξετάζει ιδιαίτερα τον συμβολισμό των αριθμών της

κ.λ.π. Παρόμοιες πληροφορίες παρέχουν και άλλοι συγγραφείς οι οποίοι συγκρίνουν τη σημειολογία των αριθμών της Αγίας Γραφής με αυτούς άλλων θρησκειών (π.χ. Annemarie Schimmel¹¹¹).

Στοιχεία για τους αριθμούς βρίσκονται και σε εξειδικευμένα βιβλία για το τέταρτο Ευαγγέλιο. Παράδειγμα αποτελεί το εξαιρετο βιβλίο του Craig R. Koester¹¹² το οποίο αναφέρεται στους συμβολισμούς του τέταρτου Ευαγγελίου. Στους συμβολισμούς εμπεριέχονται και οι αριθμοί. Αν και στο βιβλίο αυτό δίνονται κάποιες ερμηνείες για όλους τους αριθμούς και γίνεται προσπάθεια να εξαχθεί ένα γενικό συμπέρασμα για τη συμβολικότητα των αριθμών οι οποίοι απαντούν στο τέταρτο Ευαγγέλιο η προσπάθειά όμως αυτή είναι ελλιπής και μη συστηματική.

Στοιχεία σημειολογίας των αριθμών βρίσκονται και στους σύγχρονους ξένους υπομνηματιστές (Rudolf Bultmann, Charles K. Barrett, Craig S. Keener, Mark W.M. Stibb, Raymond E. Brown, Andreas Köstenberger, Rudolf Schnackenburg, Don A. Karson, Maarten J.J. Menken, Barnabas Lindars, Dwight Moody, Ernst Haenchen, Klaus Wengst, Alfred Wikenhauser, Leon. Morris, Herman Ridderbos κλπ)¹¹³ καθώς και Έλληνες υπομνηματιστές (Παναγιώτη Τρεμπέλα, Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, Κωνσταντίνου Παπαπέτρου, Σάββα Αγουρίδη, Απόστολου Μακράκη, Εμμανουήλ Ι. Ζολώτα, Νικόλαου Μ. Δαμαλά, Ιωάννη

Αγίας Γραφής (Σάββατο, Γενεαλογίες Προφητών, Ναών, Κιβωτού του Νώε, δέκα χιλιάδες τάλαντα Μτ 18:23-35, αριθμός δώδεκα ή ο αριθμός του Ισραήλ. Συζητά την Τρίτη ημέρα της Ανάστασης, τα τριάντα αργύρια του Ιούδα και τους αριθμούς της Αποκάλυψης εξακόσια εξήντα έξι, δέκα κλπ). Το βιβλίο τελειώνει με τους συμβολισμούς της Καμπάλα.

111. Annemarie Schimmel, *The mystery of numbers* (New York, Oxford:Oxford University Press, 1993).

112. Craig R. Koester, *Symbolism in the Fourth Gospel, Meaning, Mystery, Community* (USA: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1953), 264-268.

113. Ενδιαφέροντα στοιχεία για τους σύγχρονους υπομνηματιστές εμπεριέχονται στη διδακτορική διατριβή του Καθ. Χρήστου Καρακόλη *Η Θεολογική Σημασία των Θανμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο* (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 1997), 32-92.

Καραβιδόπουλου, Ιωάννη Ν. Σάκκου, Χρήστου Σ. Βούλγαρη, Βασιλείου Ιωαννίδη, Γεώργιου Σ. Γρατσέα, Ιωάννη Σκιαδαρέση, Σωτήρη Δεσπότη, Χρήστου Καρακόλη, κλπ). Οι ερμηνευτές αυτοί παρέχουν πλουσιοπάροχη βιβλιογραφία και καλύπτουν πληθώρα από γνώμες ώστε να μπορεί κάποιος να αποκτήσει όσο το δυνατό ευρεία αντίληψη των δυνατών ερμηνειών κάποιου εδαφίου. Όμως, σε κανένα από τα γνωστά υπομνήματα δεν υπάρχει συστηματική θεολογική προσέγγιση των αριθμών. Δεν είναι στην πρόθεση των υπομνηματιστών να ενδιατρίψουν στο βάθος των ερμηνειών των οποίων κρύβει η παρουσία όλων των ωρών και των αριθμών οι οποίοι απαντούν στα διάφορα εδάφια του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Σε κάποια σύγχρονα υπομνήματα όπως θα συζητήσουμε αναφέρονται ενδελεχώς οι διάφορες σημασίες του αριθμού εκατόν πενήντα τρία ο οποίος διέγειρε και το περισσότερο ενδιαφέρον. Οι άλλοι αριθμοί και ώρες των διαφόρων στίχων του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου ή θίγονται κατά μη συστηματικό τρόπο ή ακόμη και καθόλου. Αυτή την ένδεια ή κενό της συστηματικής προσέγγισης ερμηνείας των ωρών και αριθμών του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου φιλοδοξεί να πληρώσει η διδακτορική αυτή διατριβή.

Μεθοδολογία Έρευνας

Το θεολογικότατο τέταρτο Ευαγγέλιο είναι γεμάτο συμβολισμούς και εικόνες. Σε αυτό η παρουσία του Λόγου του Θεού μέσα στην Ιστορία εμφανίζεται δια της ενανθρωπήσεως του (1:14). Τα λόγια του ενανθρωπισθέντος Ιησού αλλά και οι πράξεις και τα σημεία τα οποία εξελίσσονται σ' αυτό με τους Μαθητές του και τους Ιουδαίους συνοδεύονται από «αριθμητικά» στοιχεία.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα στην κατανόηση της σημειολογίας των αριθμών είναι η μέθοδος την οποία κάποιος οφείλει να εφαρμόσει ώστε να αντιληφθεί το νόημα των αριθμών και των ωρών οι οποίες εμπεριέχονται σε αυτό. Όμως, όπως κάθε λέξη σημειολογεί ένα κείμενο, το ίδιο συμβαίνει και με τους αριθμούς. Από ενδελεχή μελέτη της βιβλιογραφίας παρατηρείται ότι δεν αναπτύχθηκε και δεν υπάρχει συγκεκριμένη μεθοδολογία στην Χριστιανική φιλολογία για να κατανοήσει κάποιος το βαθύ θεολογικό νόημα των αριθμών.

Ο μόνος ο οποίος δίνει κάποιες κατευθυντήριες γραμμές αλλά και αυτές ελλιπείς όπως θα εξετάσουμε είναι ο άγ. Μάξιμος. Ο άγ. Μάξιμος όμως παρόλο που παρέχει κατευθυντήριες γραμμές, σε συμφωνία με τους άλλους Πατέρες θεωρεί ότι η φώτιση του Αγίου Πνεύματος είναι το καθοριστικό κριτήριο για την ερμηνεία γενικά δυσνόητων εδαφίων.

Όπως προαναφέρθηκε οι αριθμοί οι οποίοι απαντούν στο υπό μελέτη Ευαγγέλιο είναι μέρος του κειμένου. Επομένως, αναπόφευκτα η ερμηνεία και σημειολογία των αριθμών προϋποθέτει βαθειά γνώση των κειμένων. Η ιστορία της υποδοχής ή πρόσληψης (reception history) είναι η μελέτη του τρόπου με τον οποίο τα βιβλικά κείμενα έχουν μεταβληθεί με την πάροδο του χρόνου σε διαφορετικούς πολιτισμούς και κοινότητες, μέσω μετάδοσης, μετάφρασης, ανάγνωσης, επανάληψης και αναμόρφωσης. Διερευνά όλους τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι έλαβαν, διέδωσαν και χρησιμοποιούσαν βιβλικά κείμενα σε όλη την ιστορία. Η ιστορία της υποδοχής συχνά αντιπαραβάλλεται με την πρακτική της βιβλικής κριτικής-το έργο της διάκρισης του αρχικού κειμένου της Αγίας Γραφής-και την προσπάθεια να καταλάβουμε τι σήμαιναν αρχικά τα βιβλικά κείμενα στους δημιουργούς και το κοινό τους. Τις ευρύτερες πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές δυνάμεις, λογοτεχνικές συμβάσεις που υπήρχαν κατά την παραγωγή των κειμένων¹¹⁴.

Η μεθοδολογία αυτή προσφέρεται για την ερμηνεία των αριθμών. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η δυναμικότητα των εποχών που ακολουθούν τις ερμηνείες και οι οποίες μπορεί να επηρέασαν την ερμηνευτική των Πατέρων, εκκλησιαστικών συγγραφέων και ερμηνευτών¹¹⁵. Στη μεθοδολογία έχουν ληφθεί υπόψη και οι τυχόν συμβολισμοί και αλληγορίες που είχαν την εποχή εκείνη οι αριθμοί και οι οποίες εφαρμόστηκαν στις ποικίλες ερμηνείες. Οι τέτοιες

114. William J. Lyons, *Some Thoughts on Defining Reception History and the Future of Biblical Studies. Bible and Interpretation* (University of Bristol, 2015), 1-11.

115. Brennan W. Breed, *A theory of biblical reception history* (Indiana, USA: Indiana University Press, 2014).

ερμηνείες όπως θα τονισθεί και στα τελικά συμπεράσματα εγκυμονούν κινδύνους και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με τη δέουσα προσοχή¹¹⁶.

Συμπερασματικά, η μεθοδολογία η οποία ακολουθήθηκε περιέχει πολλαπλά στοιχεία της «ιστορίας υποδοχής» εμπλουτισμένα με αλληγορικά. Κάθε ερμηνεία αλληγορική, τυπολογική, συμβολική, μυστική ή οποιασδήποτε άλλης μορφής η οποία δεν έρχεται σε αντίφαση με το δόγμα της Ορθόδοξης Εκκλησίας ή τα επιστημονικά δεδομένα θα πρέπει να είναι αποδεκτή.

Γι' αυτό δεν θα πρέπει να ξενίζουν οι διαφορετικές ερμηνείες οι οποίες δίνονται από Χριστιανούς διαφόρων δογμάτων οι οποίοι όμως ασπάζονται τον σκοπό του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου ότι ο σαρκωμένος Λόγος Ιησούς είναι ο Θεός Χριστός και η πίστη παρέχει την αιώνια ζωή. Από τη βιβλιογραφική έρευνα όπως ήδη έχει τονισθεί δεν προέκυψε συστηματική μελέτη της σημειολογίας των αριθμών και ιδιαιτέρως των ωρών των τεσσάρων Ευαγγελίων και κατά συνέπεια του Κατά Ιωάννη στο οποίο εστιάζει η παρούσα διδακτορική διατριβή. Λεπτομερέστερα, η μεθοδολογία η οποία αναπτύχθηκε ώστε να επιτευχθεί η στοχοθεσία της διδακτορικής διατριβής, περιλαμβάνει τα εξής σημαντικά στοιχεία:

(α) Το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο θεωρήθηκε ως ένα κείμενο στο οποίο υπάρχουν καθορισμένοι στόχοι και επιδιώξεις. Κάθε ορθή ερμηνεία δεν θα πρέπει να αμφισβητεί τους στόχους και επιδιώξεις του συγγραφέα/έων. Για παράδειγμα δεν μπορεί να δοθεί ερμηνεία η οποία να αντίκειται στη Θεανθρώπινη φύση του Χριστού ή την απουσία αγαπητικής αλληλοεξάρτησης του Χριστού με τον Πατέρα του. Γενικά, οι ερμηνείες θα πρέπει να είναι συνεπείς με τη χριστιανική πίστη και συγκεκριμένα να μην οδηγούν σε παρεκτροπές όπως π.χ. να υποθάλπουν πολυθεϊσμό ή γνωστικιστικές δοξασίες.

(β) Ο συγγραφέας σύμφωνα με την καταγωγή, εποχή και τόπο δράσης, επηρεάστηκε τόσο από την Παλαιά Διαθήκη και τις εορτές των Ιουδαίων όσο και από την Ελληνική παράδοση.

116. Michael Cahill, "Reader-response criticism and the allegorizing reader", *Theological studies* 57 (1996): 89-96.

(γ) Αξιοποιήθηκε η ερμηνεία των Ελλήνων και Λατίνων Εκκλησιαστικών συγγραφέων και Πατέρων της Εκκλησίας, των Μεταρρυθμιστών της Δυτικής Εκκλησίας καθώς και σύγχρονων γνωστών και διακεκριμένων ξένων και Ελλήνων ερμηνευτών. Έτσι, χρησιμοποιήθηκε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα από πηγές για τη λήψη των τελικών συμπερασμάτων.

(δ) Χρησιμοποιήθηκαν εξειδικευμένα βιβλία στα οποία καταγράφεται η σημειολογία των αριθμών της Αγίας Γραφής όπως και βιβλία στα οποία επιτελείται συγκριτική σημειολογία των αριθμών με άλλες θρησκείες.

(ε) Συμβουλευτήκαμε εγκυκλοπαιδικά λήματα, ερευνητικές δημοσιεύσεις και βιβλία τα οποία αναφέρονταν ειδικά για συγκεκριμένους αριθμούς.

(στ) Εξετάσθηκε ενδελεχώς η ιστορία των αριθμών την εποχή συγγραφής του τετάρτου Ευαγγελίου και οι πιθανές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των λαών οι οποίες συνέτειναν στην ανάπτυξη αριθμολογικών συμβολισμών.

(ζ) Εξήχθησαν υπόψη όλα τα νεότερα δεδομένα τα οποία η σκαπάνη της νεότερης έρευνας όπως η αρχαιολογία έχει φέρει στο φως και ιδιαίτερα η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Δομή Διδακτορικής Διατριβής

Στην εισαγωγή επεξηγείται η ιστορία έρευνας της διδακτορικής διατριβής όπου καταδεικνύεται η πρωτοτυπία της και οι κυριότερες πηγές οι οποίες καθόρισαν το περιεχόμενό της.

Στο πρώτο κεφάλαιο της διδακτορικής διατριβής μνημονεύεται ο συγγραφέας του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου και της δυνατότητάς να γνώριζε τη συμβολικότητα των αριθμών. Επίσης, συζητείται η χρήση των αριθμών και η συμβολικότητά τους στην Αγία Γραφή.

Στα υπόλοιπα κεφάλαια ερμηνεύονται συστηματικά οι αριθμοί και οι ώρες οι οποίες απαντούν στα διάφορα εδάφια των κεφαλαίων του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Η ερμηνεία των αριθμών και ωρών αντλήθηκε από Εκκλησιαστικούς συγγραφείς και Πατέρες της Εκκλησίας μας αλλά και Λατίνους και Προτεστάντες όπως ο Καλβίνος και ο Λούθηρος. Επίσης, ερμηνείες αντλήθηκαν από σύγχρονους καταξιωμένους Έλληνες Θεολόγους συγγραφείς και του εξωτερικού. Στο τέλος του κάθε κεφαλαίου παρέχονται τα

συμπεράσματα και εξασκείται κριτική στις ερμηνείες και προτείνονται άλλες πιθανές. Η συστηματική ερμηνεία όλων των αριθμών και ωρών ανά κεφάλαιο οδήγησε κατά τη γνώμη μας σε σημαίνοντα Θεολογικά επί μέρους συμπεράσματα.

Στο τέλος της διδακτορικής διατριβής περιγράφονται τα γενικά συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν από την εργασία ώστε να αποδειχθεί η ολική συνεισφορά της διδακτορικής διατριβής στη Θεολογική γνώση. Τέλος αναπτύσσονται προτάσεις για συνέχιση της έρευνας στο πεδίο αυτό ώστε να διευκρινιστούν ακόμη περισσότερο τα αριθμητικά αινίγματα της Αγίας Γραφής και το κυριότερο να εμπεδωθούν και να καταστούν πνευματική απόλαυση για τον πιστό.

Ευελπιστούμε και ελπίζουμε ότι, ανεξάρτητα από το γεγονός αν ο στόχος έχει επιτευχθεί πλήρως ή μερικώς, αυτή η ερευνητική εργασία στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, ίσως θα οδηγήσει σε μία διεξοδικότερη μελέτη σύγκρισης της σημειολογίας των αριθμών και ωρών με άλλα βιβλία της Αγίας Γραφής. Με τον τρόπο αυτό θα διαπιστωθεί εάν υπάρχει κοινή διαχρονική συμβολική αντίληψη αριθμών στην Αγία Γραφή ή περιορίζεται χρονικά μεταξύ των συγγραφέων οι οποίοι έδρασαν και συνέγραψαν κατά την ίδια χρονική περίοδο.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

Η Ταυτότητα του συγγραφέα/έων του τετάρτου Ευαγγελίου. Τόπος και χρόνος συγγραφής του.

Θα ήταν παράλειψη μας πριν αρχίσουμε τη συγγραφή της διδακτορικής διατριβής να μην παραθέσουμε λίγα λόγια για τον πιθανό συγγραφέα/είς του τέταρτου Ευαγγελίου. Στην ορθόδοξη παράδοση μας, η οποία στηρίζεται κυρίως στον Άγιο Ειρηναίο από τη Λυών προσδιορίζεται ως ο Ιωάννης, ο υιός του Ζεβεδαίου¹¹⁷. Το ίδιο πρόσωπο προσδιορίζεται επίσης ως συγγραφέας της Αποκάλυψης και των τριών Καθολικών επιστολών. Το σύνολο αυτό των πέντε συγγραμμάτων καλείται Ιωάννεια Γραμματεία.

Συγγραφέας/είς: Ο προσδιορισμός του συγγραφέα του τέταρτου Ευαγγελίου ως του αγαπημένου μαθητή του Χριστού, Ιωάννη δεν είναι γενικά αποδεκτός¹¹⁸ από τους περισσότερους σύγχρονους ερευνητές¹¹⁹. Πιστεύεται μάλιστα ότι αυτό δεν συνεγράφη από κάποιο συγκεκριμένο συγγραφέα¹²⁰ αλλά από μία ομάδα ή ομάδες συγγραφέων¹²¹.

Το πρόβλημα, το οποίο συνίσταται στην ταυτότητα του συγγραφέα/έων αλλά και του τρόπου, τόπου και χρόνου συγγραφής καθώς και της γνησιότητάς του τετάρτου Ευαγγελίου οφείλεται στους εξής λόγους¹²²: (α) Οι εσωτερικές μαρτυρίες δεν καθορίζουν αδιαμφισβήτητα τον μαθητή που το συνέγραψε. Έχουν μάλιστα προταθεί είκοσι δύο πιθανές εκδοχές για την ταυτότητα του συγγραφέα/έων του τέταρτου Ευαγγελίου. (β) Η ρήση του Παπία (100-130 μ.Χ.) για τον Ιωάννη τον Πρεσβύτερο ως συγγραφέα του τετάρτου Ευαγγελίου

117. Ιωάννη Σκιαδαρέση, *Ιωάννεια Γραμματεία* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2013).

118. Donaldald A. Hagner, *The New Testament. A historical and theological introduction. Chapter 14. The Gospel according to John* (Baker Academics: Michigan, 2011), 255-305.

119. Craig S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 81-140.

120. Richard Bauckham, *Jesus and the eyewitnesses. The gospels as eyewitness tetimon* Chapters 14-17. (Michigan/Cambridge, U.K:William B. Erdmans publishing group, Grand Rapids, 2006), 157-205.

121. Σάββα Αγουρίδη, *Ιωάννης*, ΘΗΕ 6:1133-1155.

122. Βασίλειου Δ. Τζέρπου, *Το Ιωάνναιο Πρόβλημα. Συμβολή και μελέτη της Ιωάννειας Γραμματείας* (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 2009).

δυσχεραίνει την επίλυση του Ιωάννειου προβλήματος (γ) Το τέταρτο Ευαγγέλιο περιέχει υλικό το οποίο ίσως προστέθηκε εκ των υστέρων (δ) Το πρόβλημα επιτείνεται από το γεγονός ότι ενώ οι πάπυροι p52 και Egerton 2 οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το κείμενο του Δ' Ευαγγελίου υφίστατο ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του β' μ.Χ. αιώνα, η σύνδεση της συγγραφής του με τον Ιωάννη, τον Απόστολο και μαθητή του Χριστού, γίνεται μερικές δεκαετίες αργότερα και μάλιστα αρχικά από τους γνωστικούς δάσκαλους Πτολεμαίο (150 μ.Χ.) και Ηρακλέωνα (170 μ.Χ.)¹²³.

Τόπος συγγραφής: Ο πιθανότερος τόπος συγγραφής του τέταρτου Ευαγγελίου θεωρείται η Έφεσος αλλά προτείνονται και άλλες πόλεις όπως αυτές της Αντιόχειας της Συρίας και Αλεξάνδρειας της Αιγύπτου. Η Έφεσος τον 1ον αιώνα μ.Χ. ήταν μία μεγάλη εμπορική πόλη, μητρόπολη της Μικράς Ασίας αλλά και κοιτίδα του Γνωστικισμού. Η παρουσία του Απόστολου Ιωάννη ήταν επιβεβλημένη για να νικηθεί αυτή η απειλή. Τα δεδομένα συνηγορούν την Έφεσο επίσης ως την πιθανότερη πόλη στην οποία δίδαξε ο Ιωάννης ο Θεολόγος. Στην Ορθόδοξη Εκκλησία θεωρείται ως τόπος δράσης η Έφεσος και είναι έκδηλη στους τόπους λατρείας αφιερωμένους στον Ευαγγελιστή Ιωάννη¹²⁴.

Χρόνος Συγγραφής: Ο ακριβής χρόνος συγγραφής του Ευαγγελίου αποτελεί επίσης αντικείμενο διχογνωμίας, αλλά όλοι οι ερευνητές γενικά τον προσδιορίζουν ότι κυμαίνεται μεταξύ 66-100 μ.Χ.¹²⁵.

Αυτά είναι σε πολύ συντομία τα επιστημονικά δεδομένα για τον συγγραφέα/είς του τετάρτου Ευαγγελίου, τον τόπο και τον χρόνο συγγραφής. Οι πληροφορίες αυτές παρόλο που είναι χρήσιμες για το θέμα της διδακτορικής διατριβής, δεν είναι καθοριστικές. Δεν ενδιαφέρει δηλαδή εάν ο συγγραφέας είναι ο μαθητής

123. Tuomas Rasimus, *The Legacy of John-Second Century Reception* (Leiden, Boston: Brill 2010), 105-145.

124. (α) Χάρη Πάτση, Νέα Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια. Με πλήρες Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας. Έφεσος 38-41, (β) Νέα Εγκυκλοπαίδεια, Μάλλιαρης Παιδεία Έθνος, Έφεσος 262-263, (γ) Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ηλίου, Έφεσος 579-584.

125. Χρήστου Σ. Βούλγαρη, *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην Τόμος Α' Προλεγόμενα, Ευαγγέλια, Πράξεις, Επιστολαί Παύλου*, Εν Αθήνα 2003.

του Χριστού Ιωάννης και υιός του Ζεβεδαίου ή ο Ιωάννης ο πρεσβύτερος ή ακόμη αν γράφτηκε από τον κύκλο του ευαγγελιστή Ιωάννη (Ιωάννεις κύκλος). Σημασία έχει ότι το σύγγραμμα αυτό προέρχεται από ένα πνευματεμορφούμενο συγγραφέα ο οποίος είχε άμεση ή έμμεση μαθητεία κοντά στον Χριστό ή τον Απόστολο του Χριστού Ιωάννη. Σημασία επίσης έχει ότι ο συγγραφέας αυτός γνώριζε την Παλαιά Διαθήκη και είχε προσβάσεις σε ιεροσολυμικούς κύκλους. Αυτά τα δεδομένα δεν είναι αμφισβητήσιμα.

Η πιθανή συγγραφή του Ευαγγελίου στην πατρίδα του Ηράκλειτου Έφεσο μας παρέχει την πληροφορία ότι ο συγγραφέας μπορεί να ήταν γνώστης όχι μόνο της σοφολογικής Ιουδαϊκής μυστικής γνώσεως ως Ιουδαίος, αλλά και του Πυθαγόρειου μυστικισμού¹²⁶.

Σε κάθε περίπτωση ο συγγραφέας έζησε σε έναν χώρο όπου ο Ελληνικός πολιτισμός δέσποζε όπως αμέσως παρακάτω θα αποδειχθεί.

126. Ο Θωμάς Α. Ιωαννίδης στο έργο του «*Η Γλώσσα της Καινής Διαθήκης*» [(Αθήνα: Έννοια, 2014), 41-44] αναφέρει αυτή την επίδραση μεταξύ Ιουδαίων της Παλαιστίνης και της διασποράς με τον Ελληνικό πολιτισμό. Οι Ιουδαίοι επηρεάστηκαν από τους Έλληνες σε όλους τους τομείς εκτός από τη θρησκεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' : ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΥΣ ΑΡΙΘΜΟΥΣ

2.1. Οι αριθμοί ως σύμβολα

Οι αριθμοί όπως τους γνωρίζουμε σήμερα, χρησιμεύουν ώστε: (α) ο άνθρωπος να επιτυγχάνει τη διεκπεραίωση των αναγκαίων εργασιών του (β) να επικοινωνεί με τους συνανθρώπους του και να ανταλλάσσει τα προϊόντα του, και (γ) να εξερευνήσει τον κόσμο ο οποίος τον περιβάλλει¹²⁷. Με την πάροδο του χρόνου τελειοποιεί το σύστημα επικοινωνίας, τη γλώσσα και τους αριθμούς ώστε με τη χρήση τους ως συμβόλων να επιτυγχάνεται ταχύτερα η συνεννόησή του με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας. Πολύπλοκες χαρακιές με σχιστολιθικά μαχαίρια σε κόκκαλα ζώων αποδεικνύουν ότι ο προϊστορικός άνθρωπος ήδη πριν τριάντα χιλιάδες χρόνια είχε αποτελεσματικούς τρόπους γραφής των αριθμών. Μάλιστα, αυτές οι χαρακιές ομαδοποιούνταν συχνά ανά πέντε, διότι αυτός είναι ο αριθμός των δακτύλων του ενός χεριού και η διάκριση ενός άλλου αριθμού με βάση αυτόν είναι πολύ πιο εύκολη¹²⁸.

Ένα βασικό ερώτημα το οποίο απασχολεί ανέκαθεν τους ανθρώπους είναι εάν τα μαθηματικά αποτελούν τη «μητρική γλώσσα του Θεού» ή είναι ένα ανθρώπινο δημιούργημα της εξιδανίκευσης και της αφαίρεσης στοιχείων του φυσικού κόσμου. Σύμφωνα με την Αγιογραφική παράδοση, ο Θεός ως δημιουργός έθεσε τους αριθμούς και την τάξη του σύμπαντος και σαφώς έδωσε τη δυνατότητα στον άνθρωπο να τους μελετά και εφευρίσκει τις ιδιότητές τους.

Ο James Bradley¹²⁹ σε άρθρο του μελετά το έργο του άγ. Αυγουστίνου *De Libero Arbitrio* στο οποίο συζητά με τον στενό του φίλο Ευώδιο ο οποίος ζητά να μάθει για τη σοφία και τους αριθμούς-μαθηματικά. Ο άγ. Αυγουστίνος αναπτύσσει το θέμα ότι οι μαθηματικές ιδέες είναι μέρος της θεϊκής διάνοιας. Όταν μιλάμε για μαθηματικά κατά τον άγ. Αυγουστίνο μιλούμε για θεϊκές ιδέες. Ο Θωμάς

127. Georges Ifrah, *The Universal History of Numbers* (New York, Chichester, Weinham, Brisbane, Singapore, Toronto: John Wiley&Sons, Inc, 2000).

128. Peter J. Bentlen, *The books of numbers. The Secrets of numbers and how they created our world*. Αγγλική έκδοση Cassel Illustrated, 2008. Το βιβλίο μεταφράστηκε και στα ελληνικά από τον Α. Μιχαηλίδη (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2010), 15-19.

129. James Bradley, "An Augustinian Perspective on the Philosophy of Mathematics 1-13" <http://www.calvin.edu/~braj/AugustinianPerspective.pdf>

Ακινάτης θα διαφοροποιηθεί σε μερικές λεπτομέρειες σχετικά με τον άγ. Αυγουστίνo. Έβλεπε τη μαθηματική γνώση ως αφαιρετική εμπειρία παρά ως *a priori* γνώση. Δεχόταν όμως την κεντρική αντίληψη της θεϊκής ιδέας των αριθμών. Αυτός που θα δημιουργήσει ρήγμα στην Αυγουστίνιανή αντίληψη είναι ο Καρτέσιος (1596-1650 μ.Χ.) ο οποίος θα αποφανθεί ότι οι αριθμοί δεν προέρχονται από τη σκέψη του Θεού αλλά είναι ιδιότητα της φύσης. Ο David Hilbert (1862-1943 μ.Χ.) απορρίπτει την Αυγουστίνεια αντίληψη ότι οι αριθμοί αποτελούν μελέτη των θείων ιδεών. Ο Bertrand Russel (1872-1970 μ.Χ.) στο βιβλίο του *Principles of Mathematics* (1903) διατείνεται ότι οι φυσικοί αριθμοί προέρχονται από τη λογική. Εγκαθιδρύει τα μαθηματικά ως μία αυτόνομη οντότητα η οποία εξαρτάται από τον άνθρωπο. Σήμερα, οι αριθμοί στη μαθηματική επιστήμη διδάσκονται ως μία φυσική εφεύρεση της ανθρώπινης διάνοιας. Υπάρχουν όμως και μαθηματικοί επιστήμονες οι οποίοι προσπαθούν να διατηρήσουν την Αυγουστίνεια αντίληψη στις μελέτες τους για τις ιδιότητες των αριθμών¹³⁰.

Οι αριθμοί δεν έχουν τέλος και μάλιστα κρύβουν μια γοητεία ισχυρότερη από κάθε επιστήμη. Οι μαθηματικές σχέσεις και ιδιότητες (εκτός αν εμπεριέχεται λανθασμένος ανθρώπινος υπολογισμός) είναι ορθές και ισχύουν στο διηνεκές. Για παράδειγμα, η αρχή του Αρχιμήδη (π 287 π.Χ- π 212 π.Χ.) για την άνωση, η οποία περιγράφεται στην πραγματεία του «Περί των επιπλεόντων σωμάτων», ισχύει στο παρόν και στο αέναο μέλλον. Αντίθετα, στις άλλες επιστήμες, όπως Φυσική, Χημεία, Βιολογία και Γεωλογία, οι θεωρίες αναθεωρούνται όταν νέα δεδομένα έρχονται στο φως¹³¹.

Αυτή την ιδιότυπη ιδιότητα των αριθμών η οποία απαρτίζει τη μαθηματική γνώση, Πατέρες και Εκκλησιαστικοί συγγραφείς της Πίστης μας χρησιμοποίησαν για να συμβολίσουν Βιβλικά γεγονότα (το αυτό ισχύει και για

130. Javier Leach, *Mathematics and Religion. Our Languages of Sign and Symbol* (West Conshohocken, PA: Templeton Press, 2010).

131. Στο βιβλίο του Μάριο Λιβιο, *Είναι ο Θεός Μαθηματικός* [(Αθήνα: Ενάλιος, 2014), 25-33] αναγράφονται οι διάφορες απόψεις και οι πηγές στις οποίες κάποιος μπορεί να βρει περισσότερες λεπτομέρειες στο ερώτημα αυτό.

τα ιερά βιβλία των διαφόρων θρησκειών). Εμπλούτισαν την ερμηνεία των κειμένων της Αγίας Γραφής μέσα από τη δύναμη και την αλληγορία των αριθμών. Αυτό προσδίδει στην Αγία Γραφή μια γοητεία, μια ομορφιά και δύναμη που όποιος την αντιλαμβάνεται γεμίζει ευφροσύνη και αγαλλίαση.

Στη διδακτορική αυτή διατριβή θα καταδειχθεί ότι οι αριθμοί αποτελούν αιώνια σύμβολα τα οποία δεν στολίζουν απλώς τα θεολογικά κείμενα αλλά μεταδίδουν ουσιαστικές θεολογικές αλήθειες όπως κατεξοχή είναι το τέταρτο Ευαγγέλιο¹³².

2.2 Η σημειολογία των αριθμών οι οποίοι απαντούν στην Αγία Γραφή

Πολλές λέξεις, αριθμοί, προτάσεις και εδάφια στην Αγία Γραφή μπορούν να ερμηνευθούν διαφορετικά, διότι υπόκεινται στην αλληγορική ερμηνεία. Η κατανόηση της αλληγορικότητάς η οποία εμπεριέχει ένας αριθμός, μία λέξη ή πρόταση ή ακόμη ένα εδάφιο είναι σημαντικός παράγοντας για να αντιληφθούμε το μεγαλείο και τη θεοπνευστία της Βίβλου, αλλά και ένας κίνδυνος να αποδράσουμε από την ιστορική πραγματικότητα όπου συντελείται η θεία οικονομία και η Σάρκωση¹³³.

Επηρεασμένοι από τον Αλεξανδρινό συγγραφέα Φίλωνα, οι Πατέρες της Εκκλησίας προσπάθησαν να εντοπίσουν τα αλληγορικά εδάφια της Αγίας Γραφής και να αποκωδικοποιήσουν τη σημασία τους. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος προτρέπει ότι θα πρέπει να κατανοούμε το βαθύτερο νόημα των αριθμών¹³⁴.

Όπως ήδη προαναφέραμε, κατά τον άγ. Μάξιμο τον Ομολογητή μόνο αυτοί οι οποίοι έχουν λάβει χάρη από το Άγιο Πνεύμα μπορούν να κατανοήσουν τους τύπους και τα σύμβολα τα οποία εκφράζουν οι αριθμοί¹³⁵. Από τους Λατίνους, ο Άγιος Αυγουστίνος πιστεύει ότι η ασάφεια των Ιερών Γραφών είναι κάποια

132. James Hastings, *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, Volume IX, *Numbers* 404-417.

133. Μ. Βασιλείου, *Εξαήμερος Ομιλία Θ'* 9.1.40-46.

134. «Καί σύ δ' ἄν κατά σαυτόν ἀναλεγόμενος, πολλούς τηρήσεις ἀριθμούς ἔχοντας τί τοῦ φαινομένου βαθύτερον» (Γρηγόριου του Θεολόγου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως *Λόγοι: ΜΑ' Λόγος. Εἰς τήν Πεντηκοστήν* 36.436.2-3).

135. Μάξιμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφόρων ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς* 55.15-47.

ιδιάζουσα διάθεση της σοφίας του Θεού, η οποία αποσκοπεί στην εκμηδένιση της ανθρώπινης αλαζονείας¹³⁶.

2.3 Η χρήση ισοψηφιών στην Αγία Γραφή

Ο Joel Kalvesmaki στη διδακτορική του διατριβή παραθέτει πλούσια πρωτογενή βιβλιογραφία στην οποία αποδεικνύει ότι η **ισοψηφία**, δηλαδή η μονοσήμαντη αντιστοιχία μεταξύ φυσικών αριθμών και γραμμάτων αναπτύχθηκε από τους Έλληνες. Κάθε γράμμα από τα 27 τα οποία περιείχε το Ελληνικό Αλφάβητο κατά τον Kalvesmaki αντιστοιχεί σε ένα αριθμό¹³⁷.

α	1	ι	10	ρ	100
β	2	κ	20	σ	200
γ	3	λ	30	τ	300
δ	4	μ	40	υ	400
ε	5	ν	50	φ	500
ζ	6	ξ	60	χ	600
η	7	ο	70	ψ	700
θ	8	π	80	ω	800
	9	ϙ	90	Ͱ	900

Ο Δημήτριος Ψυχογιός συμπληρώνει ότι το Ελληνικό αυτό Αλφάβητο ονομάζεται Ιωνικό και τα γράμματα του στοιχεία. Το αριθμητικό σύστημα καλείται Μιλησιακό από την πιο σπουδαία Ιωνική πόλη τη Μίλητο, πατρίδα του Θαλή, Αναξιμάνδρου και Αναξιμένη. Το Μιλησιακό σύστημα κατά τον Ψυχογιό ήταν δεκαδικό και προσθετικό. Ο Ψυχογιός αναφέρει πολλά παραδείγματα χρήσης της ισοψηφίας εκατοντάδες χρόνια πριν τη Γέννηση του Χριστού¹³⁸. Η

136 Ιερού Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, ελλ. Μτφρ. Α. Δαλέξιος και μεταφορά στή δημοτική γλώσσα π. Ε. Ρούσος (Αθήνα: Γραφείον καλού τύπου, 1951), 468.

137. Joel Kalvesmaki, Thesis Dissertation, *Formation of the Early Christian Theology of Arithmetic. Number Symbolism in the Late Second and Early Third Century*. The Catholic University of America, 2006, Washington DC.

138. Dimitris K. Psychoyos, "The forgotten art of isopsephy and the magic number KZ", *Semiotica* 154-1/4 (2005): 157-224.

Ελληνική καταγωγή της ισοψηφίας υποστηρίζεται στο έξοχο βιβλίο με πλούσια βιβλιογραφία του Kieren Barry¹³⁹

Έτσι, για παράδειγμα η λέξη κόσμος αντιστοιχεί στον αριθμό 600 ο οποίος σύμφωνα με τον Kalvesmaki θεωρήθηκε να συμβαδίζει με την τάξη του κόσμου:

Κ=20

Ο=70

Σ=200

Μ=40

Ο =70

Σ=200

600

Ισοψηφίες παρουσιάζονται στον 1^ο αιώνα μ.Χ., στο τέλος της Ελληνιστικής περιόδου. Το πρώτο παράδειγμα αναφέρεται στον Φίλωνα (Ερωτήσεις στη Γένεση 3.53) όπου δίνει μία απάντηση στη μετατροπή του «Σάρα» σε «Σάρρα», στην πρόσθεση δηλαδή στο όνομα ενός «ρ». Ο Φίλωνας αναφέρει ότι στο Ελληνικό αλφάβητο το «ρ» αντιστοιχεί με το 100 αλλά δεν αποδέχεται ερμηνεία η οποία να βασίζεται σε αυτή την ισοψηφία.

Ήδη μιλήσαμε για τον Πλούταρχο και την ισοψηφία του αριθμού 5 με το Ε. Παρόμοια ισοψηφία για τον αριθμό πέντε υπάρχει και στο έργο του Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά¹⁴⁰ όπου αναφέρει ότι για τον γάμο ανάβονται ούτε λιγότερες ούτε περισσότερες αλλά ακριβώς πέντε λαμπάδες οι οποίες ονομάζονται κηρίωνες¹⁴¹.

139. Kieren Barry, *The Greek Qabalah, Alphanumeric Mysticism and Numerology in the Ancient World* (York, Beach, Maine: Samuel Weiser, Inc. 1999).

140. Στο έργο αυτό όπως ο τίτλος εξηγεί αιτιολογείται ένα ευρύ φάσμα θρησκευτικής και λατρευτικής παράδοσης αλλά και της καθημερινής ζωής της Ρώμης και της Ελλάδας. Για περισσότερες λεπτομέρειες ο αναγνώστης μπορεί να προστρέξει στο Πλούταρχου, *Ηθικά, Αίτια Ρωμαϊκά, Αίτια Ελληνικά* (Αθήνα: Κάκτος, 1995), 29-31, 171-172.

141. Πλούταρχου, *Ηθικά, Αίτια Ρωμαϊκά και Ελληνικά* 263F3-264B6.

«... Διὰ τί οὐ πλείονας οὐδ' ἐλάττονας ἀλλὰ πέντε λαμπάδας ἄπτουσι ἐν τοῖς γάμοις, ἅς κηρίωνας ὀνομάζουσιν;»¹⁴² πότερον, ὡς Βάρρων ἔλεγεν, ὅτι τῶν στρατηγῶν τρισὶ χρωμένων, † σὺν τοῖς ἀγορανόμοις πλείονας, παρὰ δὲ τῶν ἀγορανόμων ἄπτουσι τὸ πῦρ οἱ γαμοῦντες; ἢ διότι πλείοσι χρωμένων ἀριθμοῖς πρὸς τε τὰ ἄλλα βελτίων καὶ τελειότερος ὁ περιττός ἐνομιζέτο καὶ πρὸς γάμον ἀρμοδιώτερος; ὁ γὰρ ἄρτιος διάστασιν τε δέχεται καὶ τὸ ἴσον αὐτοῦ μάχιμόν ἐστι καὶ ἀντίπαλον, ὁ δὲ περιττός οὐ δύναται διασχισθῆναι παντάπασι, ἀλλ' ὑπολείπει τι κοινὸν ἀεὶ μεριζόμενος. τοῦ δὲ περιττοῦ μάλιστα γαμήλιος ἢ πεντὰς ἐστι· τὰ γὰρ τρία πρῶτος περιττός καὶ τὰ δύο πρῶτος ἄρτιος· ἐκ δὲ τούτων ὥσπερ ἄρρενος καὶ θήλεος ἢ πεντὰς μέμικται. ἢ μᾶλλον, ἐπεὶ τὸ φῶς γενέσεώς ἐστι σημεῖον, γυνὴ δ' ἄχρι πέντε τίκτειν ὁμοῦ τὰ πλεῖστα πέφυκε, τοσαύταις χρῶνται λαμπάσιν; ἢ ὅτι πέντε δεῖσθαι θεῶν τοὺς γαμοῦντας οἴονται, Διὸς τελείου καὶ Ἑρας τελείας καὶ Ἀφροδίτης καὶ Πειθοῦς, ἐπὶ πᾶσι δ' Ἀρτέμιδος, ἦν ταῖς λοχεῖαῖς καὶ ταῖς ὠδῖσιν αἱ γυναῖκες ἐπικαλοῦνται;...».

Από την απάντηση ο ένας λόγος ὅπως έντονα υποδεικνύεται στο κείμενο έχει σχέση με τους αριθμούς. Ανάμεσα στους πολλούς αριθμούς οι οποίοι χρησιμοποιούνταν, ο περιττός θεωρούταν γενικά τελειότερος και καταλληλότερος για να εκφράσει τον γάμο. Ο άρτιος αριθμός, επιδέχεται τέλεια διαίρεση και η ισότητα της διαίρεσης του φανερώνει ανταγωνισμό και αντίθεση. Αντίθετα, ο περιττός αριθμός δεν μπορεί να διαιρεθεί σε ίσα μέρη, αλλά ὅποτε διαιρείται αφήνει πάντοτε υπόλοιπο το οποίο είναι της ίδιας φύσης με αυτόν. Από τους περιττούς αριθμούς, το πέντε είναι αυτός ο οποίος ταιριάζει περισσότερο από όλους στον γάμο, γιατί το τρία αποτελεί τον πρώτο περιττό και το δύο τον πρώτο άρτιο. Το πέντε προέρχεται από την ένωση των δύο αυτών αριθμών, του αρσενικού και του θηλυκού.

Ενδιαφέρουσα είναι η ισοψηφία του αριθμού τέσσερα με τα τέσσερα στοιχεία ὅπου κόσμησε ο Θεός «τὸ πᾶν» και η οποία αναφέρεται στο έργο του Πλούταρχου Περί της εν Τιμαίῳ Ψυχογονίας¹⁴².

«...ὅτε δ' ἐπεχειρεῖτο κοσμεῖσθαι τὸ πᾶν¹⁴³, πῦρ πρῶτον καὶ ὕδωρ καὶ γῆν καὶ ἀέρα, ἴχνη μὲν ἔχοντα ἅττα αὐτῶν, παντάπασι μὴν διακείμενα ὥσπερ εἰκὸς ἔχειν ἅπαν ὅταν ἀπῆ

142. Πλούταρχου, Περί της εν Τιμαίῳ Ψυχογονίας 1016.9.1017B3.

τινος θεός, οὕτω δὴ τότε πεφυκότα ταῦτα πρῶτον διεσχηματίσατο εἶδεσι καὶ ἀριθμοῖς. ἔτι δὲ πρότερον εἰπῶν (32a sqq.) ὡς οὐ μιᾶς ἔργον ἦν ἀναλογίας ἀλλὰ δυεῖν τὸ συνδῆσαι στερεόνοντα καὶ βάθος ἔχοντα τὸν τοῦ παντός ὄγκον, καὶ διελθὼν ὅτι πυρὸς καὶ γῆς ὕδωρ ἀέρα τε ὁ θεὸς ἐν μέσῳ θείας συνέδησε καὶ συνεστήσατο τὸν οὐρανόν, ἔκ τε δὴ τούτων φησί τοιούτων καὶ τὸν ἀριθμὸν τεττάρων τὸ τοῦ κόσμου σῶμα ἐγεννήθη δι' ἀναλογίας ὁμολογήσαν, φιλίαν τ' ἔσχεν ἐκ τούτων, ὥστ' εἰς ταυτόν αὐτῷ συνελθὼν ἄλυτον ὑπὸ τῶν ἄλλων πλὴν ὑπὸ τοῦ συνδήσαντος γενέσθαι· σαφέστατα διδάσκων ὡς οὐχὶ σώματος ἀπλῶς οὐδ' ὄγκου καὶ ὕλης, ἀλλὰ συμμετρίας περὶ σῶμα καὶ κάλλους καὶ ὁμοιότητος ἦν ὁ θεὸς πατὴρ καὶ δημιουργός. ταῦτα δὴ δεῖ διανοεῖσθαι καὶ περὶ ψυχῆς, ὡς τὴν μὲν οὐθ' ὑπὸ τοῦ θεοῦ γενομένην οὔτε κόσμου ψυχὴν οὔσαν, ἀλλὰ τινα φανταστικῆς καὶ δοξαστικῆς ἀλόγου δὲ καὶ ἀτάκτου φορᾶς καὶ ὀρμῆς δύναμιν αὐτοκίνητον καὶ ἀεικίνητον, τὴν δ' αὐτὸς ὁ θεὸς διαρμουςάμενος τοῖς προσήκουσιν ἀριθμοῖς καὶ λόγοις ἐγκατέστησεν ἡγεμόνα τοῦ κόσμου γεγονότος γενητὴν οὔσαν...».

Στα ἔργα του ο Πλούταρχος, Περί της εν Τιμαίω Ψυχογονίας και Επιτομῆς του περί της εν τω Τιμαίω Ψυχογονίας δηλώνει ὅτι ἡ δημιουργία του κόσμου ἀπὸ τὴν ἀδιαφοροποίητη ὕλη ολοκληρώθηκε ἀπὸ τὴ θεϊκὴ μονάδα, ἡ ὁποία ἐνώνεται με τὸν κόσμον τούτον καὶ γίνεται ἡ φύση καὶ ἡ ψυχὴ του. Κατὰ τὴν ἐνωση εἰσάγει τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὴν ἀρμονία. Στα ἔργα αὐτὰ παραθέτει πληθῶρα ἰδιοτήτων ἀριθμῶν καὶ τῶν ἀναλογιῶν τοὺς ὅπως προήλθαν ἀπὸ τὴν παράδοση του Πυθαγορισμοῦ καὶ ἀπασχόλησαν διάφορους διανοητές¹⁴⁴.

«...παραλαβὼν γὰρ ὁ δημιουργὸς ἀταξίαν καὶ πλημμέλειαν ἐν ταῖς κινήσεσι τῆς ἀναρμόστου καὶ ἀνοήτου ψυχῆς διαφορομένης πρὸς ἑαυτὴν τὰ μὲν διώρισε καὶ διέστησε τὰ δὲ συνήγαγε πρὸς ἄλληλα καὶ συνέταξεν, ἀρμονίαις καὶ ἀριθμοῖς χρησάμενος· οἷς καὶ τὰ κωφότατα σώματα, λίθοι καὶ ξύλα καὶ φλοιοὶ φυτῶν καὶ θηρίων ὅστ' αὐτὰ καὶ πυτῖαι,

143 Σε ἓνα ἄλλο ἐδάφιο τοῦ ἰδίου συγγράμματος ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «παραλαβὼν γὰρ ὁ δημιουργὸς ἀταξίαν καὶ πλημμέλειαν ἐν ταῖς κινήσεσι τῆς ἀναρμόστου καὶ ἀνοήτου ψυχῆς διαφορομένης πρὸς ἑαυτὴν τὰ μὲν διώρισε καὶ διέστησε τὰ δὲ συνήγαγε πρὸς ἄλληλα καὶ συνέταξεν, ἀρμονίαις καὶ ἀριθμοῖς χρησάμενος (1029E3.1029E8)».

144. Πλούταρχου, Περί της εν Τιμαίω ψυχογονίας 1029E.3.1030A.7.

συγκεραννύμενα καὶ συναρμοστώμενα θαυμαστάς μὲν ἀγαλμάτων ὄψεις, θαυμαστάς δὲ παρέχει φαρμάκων καὶ ὀργάνων δυνάμεις. ἢ καὶ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἐπὶ θεῶν ἀυλητῶν παρεκάλει τὰ μειράκια καταμανθάνειν, οἷαν κέρατα καὶ ξύλα καὶ κάλαμοι καὶ ὅστ᾽ ἀλόγου μετέχοντα καὶ συμφωνίας φωνὴν ἀφήσι. τὸ μὲν γὰρ ἀριθμῶ πάντα ἐπειοικέναι κατὰ τὴν Πυθαγορικὴν ἀπόφανσιν λόγου δεῖται· τὸ δὲ πᾶσιν, οἷς ἐκ διαφορᾶς καὶ ἀνομοιότητος ἐγγέγονε κοινωνία τις πρὸς ἄλληλα καὶ συμφωνία, ταύτης αἰτίαν εἶναι μετριότητα καὶ τάξιν, ἀριθμοῦ καὶ ἀρμονίας μετασχοῦσιν, οὐδὲ τοὺς ποιητὰς λέληθεν ἄρθμια μὲν τὰ φίλα καὶ προσηνῆ καλοῦντας ἄναρσίους δὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς πολεμίους, ὡς ἀναρμοστίαν τὴν διαφορὰν οὐσαν...»¹⁴⁵.

Στην Πομπηία βρέθηκαν τρεῖς ἐπιγραφές πιθανόν του 1^{ου} αἰώνα μ.Χ. οἱ οποίες χρονολογούνται πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφή του ηφαιστείου ἡ οποία ἐγένετο το 79 μ.Χ.

- ΦΙΛΩ ΗΣ Ο ΑΡΙΘΜΟΣ
- ΦΙΛΩ ΗΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΜΕ
- Ἀμέριμος ἐμνήσθη ἀρμονίας τῆς εἰδίας κυρίας ἐπ' ἀγαθῶ, ἧς ὁ ἀριθμὸς ἀλε' τοῦ καλοῦ ὀνόματος.

Υπάρχει μαρτυρία ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐφάρμοσαν τὴν ἰσοψηφία στὶς γραφές τους τουλάχιστον ἀπὸ το 79 π.Χ. κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας του Ἀλεξάνδρου του Ἰαννοῦ (103-76 π.Χ.) ὁ οποίος ἐξέδωσε νομίσματα γιὰ τα 25 τοῦ χρόνια το οποία ἔγραφαν .

Οἱ Εβραῖοι παρόλο που τὸ ἀλφάβητό τους ἀποτελεῖτο ἀπὸ 22 γράμματα υιοθέτησαν ἀντίστοιχα ἀλφάβητο στο οποίο πρόσθεσαν πέντε γράμματα ὡστε νὰ ἀντιστοιχεῖ με τὸ ἀρχαῖκό Μιλησιακό Ἑλληνικό ἀλφάβητο.

145. Πλούταρχου, *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ Ψυχογονίας* 1029E3-1030A7.

א	1	י	10	ק	100
ב	2	כ	20	ר	200
ג	3	ל	30	ש	300
ד	4	מ	40	ת	400
ה	5	נ	50	קת	500
ו	6	ס	60	רת	600
ז	7	ע	70	שת	700
ח	8	פ	80	תת	800
ט	9	צ	90	קתת	900

Πιθανά, η αρχαιότερη Εβραϊκή ισοψηφία να βρίσκεται στο εδάφιο της Αποκάλυψης του Ιωάννη (13:18) όπου το ξχς (ισοψηφεί με τον αριθμό 666) αντιπροσωπεύει τον αριθμό του θηρίου. Στα κείμενα υπάρχει όχι μόνο ο αριθμός 666 αλλά και ο αριθμός 616. Οι δύο αριθμοί αντιστοιχούν με το Εβραϊκό Νέρων Καίσαρ (για το 616 πρέπει να αφαιρεθεί το τελευταίο nun)¹⁴⁶.

קסד ן ן ן ן (200 + 60 + 100, 50 + 6 + 200 + 50)

Τον 2^ο αιώνα μ.Χ. εμφανίζονται οι πρώτες Ραββινικές Ιουδαϊκές ισοψηφίες από τον Ραββίνο Yebudah ο οποίος ερμήνευσε τον αριθμό σαράντα δύο του εδαφίου του Ιερεμία 9:10 ως το Behemah (θηρίο). Την περίοδο του Ταλμούδ οι Ιουδαίοι διδάσκαλοι ονομάζουν την ισοψηφία ως γημάτρια πιθανά από την ελληνική λέξη «γεωμετρία» ή «γραμματεία»¹⁴⁷. Πολλά έχουν γραφεί και αναλυθεί για τις ισοψηφίες και γημάτριες οι οποίες πιστεύεται ότι υπάρχουν στην Αγία Γραφή. Οι γημάτριες σύμφωνα με τον Gabai μπορεί να έχουν διάφορες μορφές και κρύβουν

146. Για άλλες γημάτριες για τον αριθμό 666 (π.χ. ΛΑΤΕΙΝΟΣ, εβραϊκό όνομα Καίσαρα Νέρωνα (NRWN QSR)) μπορεί να ανατρέξει ο αναγνώστης στο ΛΒΘ, Λήμμα Αριθμοί, Μτφρ. από τα Γαλλικά (Αθήνα: Βιβλικό Κέντρο Άρτος Ζωής, 1980), 142-144.

147. Joel Kalvesmaki, «Formation of the Early Christian Theology of Arithmetic Number Symbolism in the Late Second and Early Third Century» The Catholic University of America, Washington D.C. 2006. Ο Kalvesmaki προσφέρει πλούσια βιβλιογραφική γνώση για την αριθμολογία όχι μόνο στη διδακτορική του διατριβή αλλά επίσης στο διαδίκτυο. Θέτοντας ως λήμμα «Theology of Arithmetic website-J.Kalvesmaki» στο google μπορεί κάποιος να πληροφορηθεί για τη βιβλιογραφία μέχρι το 1000 μ.Χ. στον Αριθμητικό Συμβολισμό ο οποίος αναπτύχθηκε στη Μεσόγειο.

συμβολισμό ο οποίος βοηθά στην εμβριθή κατανόηση της έννοιας και σημασίας μίας λέξης ή φράσης ¹⁴⁸.

Άλλες ισοψηφίες υπάρχουν τον 2^{ον} και τρίτον αιώνα μ.Χ. Χαρακτηριστική είναι αυτή η οποία υπάρχει στην Επιστολή του Βαρνάβα (9:8) όπου οι τριακόσιοι και δεκαοκτώ άνδρες του οίκου του Αβραάμ ερμηνεύονται ως ο σταυρωμένος Χριστός (T=300 και IH=18).

«... Λέγει γάρ Καὶ περιέτεμεν Ἀβραάμ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δεκαοκτῶ καὶ τριακοσίους. Τίς οὖν ἢ δοθεῖσα αὐτῷ γνῶσις μάθετε ὅτι τοὺς δεκαοκτῶ πρώτους καὶ διάστημα ποιήσας λέγει τριακοσίους. Τὸ δεκαοκτῶ **I [δέκα] H [ὀκτώ]** ἔχεις **Ἰησοῦν**. Ὅτι **δὲ ὁ σταυρὸς ἐν τῷ T ἤμελλεν ἔχειν τὴν χάριν λέγει** καὶ τοὺς τριακοσίους. Δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυσὶν γράμμασιν καὶ ἐν τῷ ἐνὶ τὸν σταυρόν...».

Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι αυτόν τον συμβολισμό χρησιμοποιεί και ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής μερικούς αιώνες μετά, στην 55η απάντηση η οποία αναφέρεται στον αριθμό των από τη Βαβυλωνία μετοικούντων και των υποζυγίων τα οποία μεταφέρουν στην Ιερουσαλήμ.

«...ὁ μέγας πατριάρχης Ἀβραάμ μετὰ τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτῶ, τουτέστι τύπου καὶ ὀνόματος Ἰησοῦ...»¹⁴⁹.

Ο Βαλεντίνος κατά τον άγ. Ειρηναίό χρησιμοποίησε τον αριθμό 888 ως γημάτρια του ΙΗΣΟΥΣ (I=10+ H=8+ Σ=200+O=70+Υ=400+Σ=200)¹⁵⁰.

148. Hyman Gabai, *Judaism, Mathematics, and the Hebrew Calendar* (USA: Jason Aronson Inc, 2002), 71-117.

149. Μάξιμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς* 55.234-236.

150. Ειρηναίου Επισκόπου Λουγδούνου, *Των Κατὰ Πασῶν Αἱρέσεων Ελέγχου καὶ Ανατροπῆς τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως* 8.12.1.14.31.

«...Ὁ δὲ Ἰησοῦς ταύτην ἔχει, φησὶ, τὴν ἀρρήτον γένεσιν. Ἐκ τῆς Μητρὸς τῶν ὄλων, τῆς πρώτης τετραδός, ἐν θυγατρὸς τρώπῳ προήλθεν ἡ δευτέρα τετραδός, καὶ ἐγένετο ὀγδοάς, ἐξ ἧς προήλθε δεκάς· οὕτως ἐγένετο δεκάς καὶ ὀγδοάς. Ἡ οὖν δεκάς ἐπισυνελθοῦσα τῇ ὀγδοάδι, καὶ δεκαπλασίονα αὐτὴν ποιήσασα, τὸν τῶν ὀγδοήκοντα προεβίβασεν ἀριθμὸν· καὶ τὰ ὀγδοήκοντα πάλιν δεκαπλασιάσασα, τὸν τῶν ὀκτακοσίων ἀριθμὸν ἐγέννησεν· ὥστε εἶναι τὸν ἅπαντα τῶν γραμμάτων ἀριθμὸν ἀπὸ ὀγδοάδος εἰς δεκάδα προελθόντα, ἡ καὶ π καὶ ω, ὅ ἐστι **δεκαοκτώ (ιη')** [H. Ἰησοῦς]. Τὸ γὰρ Ἰησοῦ [H. Ἰησοῦς] ὄνομα κατὰ τὸν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀριθμὸν, ω ἔστιν ὀγδοηκονταοκτώ. Ἔχει [Ἔχεις] σαφῶς καὶ τὴν ὑπερουράνιον τοῦ η καὶ τοῦ σ [I. τοῦ Ἰησοῦ] κατ' αὐτοὺς γένεσιν. Διὸ καὶ τὸν ἀλφάβητον τῶν Ἑλλήνων ἔχειν [H. ἔχει] μονάδας ὀκτώ, καὶ δεκάδας ὀκτώ, καὶ ἑκατοντάδας ὀκτώ, **τὴν τῶν ὀκτακοσίων ὀγδοηκονταοκτώ ψῆφον ἔπειτα δεικνύοντα** [Int. et H. ἐπιδεικνύοντα], τουτέστι τὸ ε ι η, [H. τὸν Ἰησοῦν] τὸν ἐκ πάντων συνεστῶτα τῶν ἀριθμῶν. Καὶ διὰ τοῦ [H. τοῦτο] ἄλφα καὶ ω ὀνομάζεσθαι αὐτὸν, τὴν ἐκ πάντων γένεσιν σημαίνοντα. Καὶ πάλιν οὕτως· τῆς πρώτης τετραδός κατὰ πρόσβασιν [πρόβασιν] ἀριθμοῦ εἰς αὐτὴν συντιθεμένης, ὁ τῶν δέκα ἀνεφάνη ἀριθμὸς. Μία γὰρ καὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες ἐπὶ τὸ αὐτὸ συντεθεῖσαι, δέκα γίνονται· καὶ τοῦτ' εἶναι θέλουσι τὸν Ἰησοῦν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστὸς, φησὶ, γραμμάτων ὀκτώ ὦν, τὴν πρώτην ὀγδοάδα σημαίνει, ἥτις τῷ δέκα [ι] συμπλακεῖσα, τὸν Ἰησοῦν ἀπεκύησε. Λέγεται δὲ, φησὶ, καὶ υἱὸς Χριστὸς, τουτέστιν ἡ δωδεκάς· τὸ γὰρ υἱὸς ὄνομα γραμμάτων ἐστὶ τεσσάρων, τὸ δὲ Χριστὸς ὀκτώ ἄτινα συντεθέντα τὸ τῆς δωδεκάδος ἐπέδειξαν μέγεθος. Πρὶν μὲν οὖν, φησὶ, τούτου τοῦ ὀνόματος τὸ ἐπίσημον φανῆναι, τουτέστι τὸν Ἰησοῦν, τοῖς υἱοῖς [τὸν υἱόν], ἐν ἀγνοίᾳ πολλῇ ὑπῆρχον οἱ ἄνθρωποι καὶ πλάνη. Ὅτε δὲ ἐφανερῶθη τὸ ἑξαγράμματον ὄνομα, ὃς σάρκα περιεβάλλετο, ἵνα εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρώπου κατέλθῃ, ἔχων ἐν ἑαυτῷ αὐτὰ τὰ ἐξ καὶ τὰ εἰκοσιτέσσαρα, τότε γνόντες αὐτὸν ἐπαύσαντο τῆς ἀγνοίας, ἐκ θανάτου δὲ εἰς ζωὴν ἀνήλθον, τοῦ ὀνόματος αὐτοῖς ὁδοῦ γεννηθέντος πρὸς τὸν Πατέρα τῆς ἀληθείας...».

Ο Αιλιανός (2ος αιώνας μ.Χ.) μιλά για τη γημάτρια γραμμάτων και αριθμών στους νόμους του Σόλωνα¹⁵¹.

151. Aelius Herodianus et Pseudo-Herodianus 8.345

«... Ἐπι τῶν σημείων ἄν τις φαίη καὶ ταῦτα, ὅσα ἀριθμοῦ σημειῖά ἐστι. καὶ γὰρ ταῦτα ἔν τε ταῖς γραφαῖς τῶν βιβλίων ἐπὶ τοῖς πέρασιν ὁρῶμεν γραφόμενα· ἀλλὰ καὶ παρὰ Σόλωνι τῷ τοῦς νόμους Ἀθηναίων γράψαντι τὰ ἐπ' ἀργυρίῳ προστιμήματα τούτοις ὁρῶ τοῖς γράμμασι σεσημασμένα. καὶ στήλας δὲ τὰς παλαιὰς καὶ ψηφίσματα καὶ νόμους πολλοὺς οὕτως ἐστὶν εὐρέσθαι τὰ τῶν ἀριθμῶν σημειῖα ἔχοντας. φέρε οὖν καὶ ταῦτα γράψωμεν, ἵνα μηδὲν ὑμῖν παρῶφθαι δόξη. τὸν μὲν οὖν ἓνα ἀριθμὸν, ἓν ἰῶτα σημαίνει· τὸν γὰρ δύο, δύο ιι. καὶ οὕτω μέχρι τῶν τεσσάρων. τὸν γὰρ πέντε, τὸ π γράμμα σημαίνει. ὁμοίως τὸν ἕξ τὸ αὐτὸ π καὶ μετὰ τοῦ ἑνὸς ι, ὥσπερ τοῖς πέντε ἑνὸς προστιθεμένου. καὶ μέχρι τῶν ἑννέα. ὁ γὰρ δέκα, τῷ δ σημαίνεται, τὰ εἴκοσι, τὰ δύο δδ. καὶ μέχρι τῶν τεσσαράκοντα ὁμοίως. τὰ γὰρ πενήκοντα, τὸ π γράμμα σημαίνει, δ ἔχον ἓν αὐτῷ μέσον, ΠΔ. τὰ δὲ ἑξήκοντα, ταῦτ' οὗτο τὸ σημεῖον ἀκολουθῶν αὐτοῖς παρατιθέμενον. καὶ οὕτω μέχρι τῶν ἑννεήκοντα. τὰ γὰρ ἑκατὸν, τῷ η σημαίνεται. τὰ διακόσια, τὰ δύο ηη, καὶ οὕτω μέχρι τῶν τετρακοσίων. τὰ γὰρ πεντακόσια, τὸ π γράμμα σημαίνει, ἔχον ἓν αὐτῷ μέσον τὸ η, ΠΗ. τὰ δὲ ἑξακόσια, ὁμοίως τοῦ αὐτοῦ τούτου σημείου παρατιθέμενον τῷ η. καὶ μέχρι τῶν ἑννακοσίων ὁμοίως. τὰ γὰρ χίλια, τὸ χ γράμμα σημαίνει· καὶ τὰ δισχίλια, τὰ δύο χχ. καὶ μέχρι τῶν τετρακισχιλίων. ὁμοίως πάλιν τὰ πεντακισχίλια τὸ π ἔχον μέσον τὸ χ σημαίνει, ΠΧ. τὰ δὲ ἑξακισχίλια παραπλησίως τοῖς προειρημένοις τὸ αὐτὸ τούτου σημαίνει, παρατιθέμενον αὐτῷ τοῦ χ. καὶ μέχρι τῶν ἑννακισχιλίων ὁμοίως. τὰ δὲ μύρια, τὸ μ γράμμα σημαίνει. αἱ δὲ παραθέσεις τούτων, ἡνίκα μὲν αὖξιν τοὺς ἀριθμοὺς δέη, ἐπὶ τὸ δεξιὸν μέρος γίνονται· ἡνίκα δὲ μειοῦν, ἐπὶ τὸ ἕτερον. ἡ γὰρ παράθεσις ἐκεῖθεν, σημαίνει ὅτι χρή τοῦτον τὸν ἐλάττω ἀριθμὸν ἀπ' ἐκείνου τοῦ πλείονος ἀφαιρεῖν. ὑπέγραψα δὲ αὐτὰ τὰ σχήματα τῶν ἀριθμῶν κατὰ τὸ ἑξῆς, ἀπὸ τῆς μονάδος ἀρχάμενος, παραθεῖς αὐτῶν ἕκαστα τὰ τοῦ κοινοῦ ἀριθμοῦ σημειῖα ἵν' οὕτω μᾶλλον γνώριμα ἢ τὰ προειρημένα τούτων. χρή δ', ὡς προείρηται, ποιεῖσθαι· τὰ γὰρ παρακείμενα γράμματα τὸ ἕκαστον ἀριθμοῦ πλῆθος σημαίνει. ἔγραψα δὲ μονάδας, δεκάδας, ἑκατοντάδας, χιλιάδας. τὰς γὰρ ἐφ' ἑκάστῳ τούτων παρ' αὐτῶν παραυξήσεις δηλὸν ὅτι καὶ τῶν παραδεδομένων ἐστί. παραθετέον δ' αἰεὶ τὸν μείζων τῷ ἐλάττονι, κατὰ τὸ ἀκόλουθον παρατιθέντας τὸσαῦτα τῶν ἀριθμῶν...».

Ο Λουκιανός ο Σαμοσατεύς (π125-180-192 μ.Χ.)¹⁵² εξηγεί ότι γράφει, στην αρχή του έργου του Αλέξανδρος ή Ψευδομάντις, τα τολμήματα και τις μαγείες του

152. Λουκιανού, *Αλέξανδρος ή Ψευδομάντις* (Αθήνα: Κάκτος, 1994), 13-15.

αγύρτου Αλεξάνδρου του Αβωνοτειχίτου κατόπιν παρακλήσεως του φίλου του Κέλσου¹⁵³.

Στο έργο αυτό του Λουκιανού υπάρχει μία ενδιαφέρουσα γημάτρια η οποία αναφέρεται σε κάποιο χρησμό, τον οποίον τάχα εξέφερε η Σίβυλλα. Ο χρησμός αυτός πληροφορεί ότι κατά τα παράλια του Ευξείνου Πόντου, πλησίον της Σινώπης, θα γεννηθεί υπό την κυριαρχίαν των Αυσωνίων εις τα μέρη της Τύρσιδος, προφήτης, του οποίου το όνομα αρχίζει από μίαν μονάδα, την οποίαν ακολουθούν τρεις δεκάδες, έπειτα πέντε άλλαι μονάδες και τρεις εικοσάδες. Έτσι, σχηματίζεται το όνομα ανδρός προστάτου¹⁵⁴.

Ευξείνου Πόντοιο παρ' ήοσιν άγχι Σινώπης
έσται τις κατά Τύρσιν ύπ' Αύσονίοισι προφήτης,
έκ πρώτης δεικνύς μονάδος τρισσών δεκάδων τε
πένθ' έτέρας μονάδας και είκοσάδα τρισάριθμον,
άνδρος άλεξητήρος όμωνυμίν τετρακύκλον.

Η μονάδα (το ένα) αντιπροσωπεύει το γράμμα α, οι τρεις δεκάδες (το τριάντα) το γράμμα λ και η τρισάριθμος εικοσάδα (3X20=60) το γράμμα ξ. Τα τέσσερα αυτά γράμματα αποτελούν τα πρώτα γράμματα του ονόματος **Αλέξανδρος**¹⁵⁵.

Ο Ψυχογιός δίνει πληροφορία για μία ελεγειακή ισοψηφία η οποία βρέθηκε σε αρχαιολογικό λίθο του Ναού της Αρτέμιδος στα Σπάρτα Ορθίας του 2^{ου} αιώνα μ.Χ..

ΟΡΘΕΙΗ ΔΩΡΟΝ ΛΕΟΝΤΕΥΣ ΑΝΕΘΗΚΕ ΒΟΑΓΟΣ ΒΛΨ
ΜΩΑΝ ΝΙΚΗΣΑΣ ΚΑΙ ΤΑΔΕ ΕΠΑΘΛΑ ΛΑΒΩΝ ΒΛΨ
ΚΑΙ Μ ΕΣΤΕΨΕ ΠΑΤΗΡ ΕΙΣΑΡΙΘΜΟΙΣ ΕΠΕΣΙ ΒΛΨ

153. «Σὺ μὲν ἴσως, ὦ φίλτατε Κέλσε, μικρόν τι καὶ φαῦλον οἶει τὸ πρόσταγμα, προστάττειν τὸν Ἀλεξάνδρου σοι τοῦ Ἀβωνοτειχίτου γόητος βίον καὶ ἐπινοίας αὐτοῦ καὶ τολμήματα καὶ μαγγανείας εἰς βιβλίον ἐγγράψαντα πέμψαι (Λουκιανού, *Αλέξανδρος ἢ Ψευδομάντις* 4.1-5)».

154. Λουκιανού, *Αλέξανδρος ἢ Ψευδομάντις* 4.11,19-21.

155. Ενδιαφέρουσες και εκτεταμένες πληροφορίες για τις γημάτριες μπορεί κάποιος να ανατρέξει στο βιβλίο του Franz Dornseiff, *Das Alphabet in Mystik und Magie* (Leipzig und Berlin: Verlag und Druck von B.G. Teubner, 1922), 91-118.

Ο κάθε στίχος όπως γράφεται και δεξιά αθροίζεται στο ΒΛΨ=2730.

Αυτή η μονοσήμαντη αντιστοιχία στο Ελληνικό αλφάβητο εκφράζεται στα επιγράμματα του Λεωνίδα από την Αλεξάνδρεια ο οποίος έζησε την εποχή του Νέρωνα.

Εἷς προς ἕνα ψήφοισιν ἰσάζεται, οὐ δύο δοιοῖς (ἄθροισμα 4111)

οὐ γάρ ἔτι στέργω την δολιχογραφίην. (ἄθροισμα 4111)

ΘΥΕΙ ΣΟΙ ΤΟΔΕ ΓΡΑΜΜΑ ΓΕΝΕΘΛΙΑ ΚΑΙΣΙΝ ΕΝ ΩΡΑΙΣ

ΚΑΙΣΑΡ ΝΕΙΛΑΙΗ ΜΟΥΣΑ ΛΕΩΝΙΔΕΙΩ (ἄθροισμα διστίχου=5699)

ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΓΑΡ ΑΚΑΠΙΝΟΝ ΑΕΙΘΥΟΣ ΕΙΣ ΔΕ ΝΕΩΤΑ

ΗΝ ΕΘΕΛΗΣ ΘΥΣΕΙ ΤΟΥΔΕ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ (ἄθροισμα διστίχου=5699)

Ο Σουητόνιος (π 69/75 – π130 μ.Χ.) ανακάλυψε την ισοψηφία σε γραφή του 121 μ.Χ. σε τοίχο της Ρώμης

ΝΕΡΩΝ = 1005

ΙΔΙΑΝ ΜΗΤΕΡΑ ΑΠΕΚΤΕΙΝΕ = 1005, δηλαδή:

ΝΕΡΩΝ = ΙΔΙΑΝ ΜΗΤΕΡΑ ΑΠΕΚΤΕΙΝΕ = 1005¹⁵⁶

2.4 Αρνητές της συμβολικής ή μυστικής σημασίας των αριθμών

Δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε ότι υπάρχουν υποστηρικτές οι οποίοι ισχυρίζονται ότι στην Αγία Γραφή δεν απαντά συμβολική ή μυστική σημασία στους αριθμούς. Ο James Davis στο βιβλίο του «Biblical Numerology¹⁵⁷» παραθέτει πληθώρα παραδειγμάτων και βιβλιογραφίας ερευνητών οι οποίοι ασχολήθηκαν με το θέμα και εκφράζουν δισταμένες απόψεις. Υπάρχει λοιπόν η μερίδα των ερευνητών, η οποία υποστηρίζει ότι οι αριθμοί σημαίνουν όχι μόνο «τι το αριθμητικό», αλλά πολλές φορές και κάτι «αλληγορικό, συμβολικό, μυστικό και θεολογικά σημαντικό». Η δεύτερη μερίδα πιστεύει απλώς τους αριθμούς ως μαθηματικά σύμβολα και παραθέτει παραδείγματα στα οποία τοποθετείται κατά της ιδέας ότι στην Παλαιά Διαθήκη υπήρχε γνώση «γημάτριας» ή αντιστοιχίας λέξεων και αριθμών. Η ίδια μερίδα θεωρεί ότι η θεολογική

156. Dimitris K. Psychoyos, "The forgotten art of isopsephy and the magic number KZ", *Semiotica* 154-1/4 (2005): 157-224.

157. James J. Davis, *Biblical Numerology, A Basic Study of the Use of Numbers in the Bible* (USA: Baker Book House Company, 1991).

καταπόνηση στην αριθμολογία δεν προσφέρει στη θεολογική ερμηνεία αλλά αντίθετα στη φαντασιοπληκτία. Παρόλα αυτά, ακόμη και ο Davis ο οποίος είναι υπέρθερος θιασώτης κατά της αλληγορίας και συμβολογίας των αριθμών, παραδέχεται ότι ο αριθμός επτά δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως αριθμητικός σε αρκετές περιπτώσεις και πρέπει να του δοθεί ο συμβολισμός της «πληρότητας και τελειότητας». Είναι ο μόνος αριθμός ο οποίος απαντά, συνεχίζει, περισσότερο από 600 φορές στην Αγία Γραφή και επομένως αυτή η μεγάλη συχνότητά του τον καταχωρεί ως μία εξαίρεση στον κανόνα.

Εκφράζει τη γνώμη ότι οι Λατίνοι πατέρες, ιδιαίτερα ο άγ. Αυγουστίνος, αλλά και οι Έλληνες Πατέρες, επηρεάστηκαν αρκετά από τον Πυθαγόρα και τους μεταγενέστερούς τους ώστε να χρησιμοποιήσουν αντίστοιχους συμβολισμούς στην Αγία Γραφή. Επίσης, υιοθέτησαν αντίστοιχα συστήματα με τους Γνωστικιστές προκειμένου να τους καταπολεμήσουν. Η όλη αυτή σημειολογία και συμβολογία με τους αριθμούς η οποία εφαρμόστηκε από τους Αρχαίους Έλληνες κινεί το ενδιαφέρον και στους σύγχρονους Ερμηνευτές της Αγίας Γραφής και συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Δύο αριθμοί στους οποίους αποδίδει ιδιαίτερη σημασία είναι οι 153 και 666 που όπως θα δούμε, εμφανίζονται στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο και Αποκάλυψη που αποδίδεται στον ίδιο Ευαγγελιστή. Τα συμπεράσματά του όμως για τους αριθμούς αυτούς δεν είναι τεκμηριωμένα. Μάλλον προσπαθεί να απορρίψει τον συμβολισμό και την αλληγορία και όχι από μόνος του να δώσει κάποια νέα σημειολογία στους αριθμούς. Παρόλα αυτά, και οι δύο αριθμοί είναι τοποθετημένοι στα ιερά κείμενα ώστε να προκαλούν τον αναγνώστη να αποκαλύψει την κρυμμένη σημειολογία τους¹⁵⁸.

158. Όπως θα παρατηρηθεί στις διάφορες ενότητες της διδακτορικής διατριβής δεν είναι μόνο ο αριθμός επτά ο οποίος απαντά συχνά στα κείμενα της Αγίας Γραφής. Ο αριθμός δώδεκα απαντά επίσης αρκετά συχνά. Το ερώτημα το οποίο προκύπτει είναι εύλογο. Εάν για το επτά υπάρχει συμβολικότητα γιατί με το ίδιο σκεπτικό να μην γίνει αποδεκτή η συμβολικότητα και για τον αριθμό δώδεκα;

2.5 Αριθμοί και ώρες στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο

Οι αριθμοί και οι ώρες οι οποίες θα μελετηθούν καθώς και η συχνότητα με την οποία απαντούν στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο περιγράφονται στον πιο κάτω πίνακα. Η συστηματική εξερεύνηση της σημειολογίας τους θα περιγραφεί κατά σειρά αρχομένης από το πρώτο κεφάλαιο.

Αριθμοί	Συχνότητα (X=φορές)	Εδάφιο
εἷς, μία, ἓν	40X	1:3,40·3:27 6:8,22,70,71·7:21,50·8,9,41· 9:25·10:16,30·11:49,50,52· 12:2,4·13:21,23 17:11,21,22,23·18:14,22, 26·39·19,34·20:1,7,12,24· 21:25
πρῶτος	14X	1:15,30,41·2:10·7:51·8:7· 10:40·12:16·15:18·18:13· 19:32,39·20:4,8·
δύο	13X	1:35,37,40·2:6·4:40,43· 6:9·8:17· 11:6·19:18· 20:4,12·21:2
δεύτερος	4X	3:4·4:54·9:24·21:16
τρεις	3X	2:6·19:20
τρεις	1X	13:38

τρίτος	4X	2:1 17:17-21:14
τέσσαρες	2X	11:17-19:23
τεταρταῖος	1X	11:39
τετράμηνος	1X	4:35
πέντε	4X	4:18-5:2-6:9,13
ἕξ	2X	2:6-12:1
ἕκτος	2X	4:6-19:14
ἑβδομος	1X	4:52
ὀκτώ	1X	20:26
δέκατος	1X	1:39
δώδεκα	6X	6:13,67:70,71-11:9-20,24
δεκαπέντε	1X	11:18
εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα	1X	6:19
τριάκοντα καὶ ὀκτώ	1X	5:5
τεσσεράκοντα καὶ ἕξ	1X	2:20
πεντήκοντα	1X	8:57
ἑκατόν	1X	19:39
ἑκατόν πενήκοντα τριῶν	1X	21:11
διακόσιοι	2X	6:7
τριακόσιοι	1X	12:5
πεντακισχίλιοι	1X	6:10

Εφοδιασμένοι με το κατάλληλο υπόβαθρο για τη σημειολογία των αριθμών είμαστε πια έτοιμοι να εισέλθουμε στα ιερά κείμενα και να παραθέσουμε τις γνώμες των ερμηνευτών ώστε να οδηγηθούμε στα δικά μας συμπεράσματα. Φυσικά η ελευθερία που διατηρεί πάντα ο αναγνώστης τού επιτρέπει να συμφωνήσει ή διαφωνήσει με τα συμπεράσματα τα οποία θα εξαχθούν.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' : ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

3.1 Εισαγωγή στους αριθμούς και ώρες του πρώτου κεφαλαίου

Στο πρώτο κεφάλαιο απαντούν δύο αριθμοί. Ο αριθμός ένα στον Προοιμιακό Ύμνο (1:3) και ο αριθμός δέκα (1:39) ο οποίος αποτελεί την ώρα κατά την οποία ο Χριστός καλεί τους πρώτους μαθητές του να τον ακολουθήσουν. Στο ίδιο κεφάλαιο συζητείται και η επαναληπτικότητα του διπλού Αμήν (1:51). Στο κεφάλαιο αυτό όπως και σε κάθε κεφάλαιο οι αριθμοί και οι ώρες οι οποίες απαντούν συζητώνται για τις πιθανές τους ερμηνείες. Γίνεται προσπάθεια συστηματοποίησης και κατάταξης αυτών των ερμηνειών προς ευκολότερη κατανόηση τους από τους αναγνώστες.

3.2 Επταδική διαίρεση του Προοιμιακού Ύμνου

Το τέταρτο Ευαγγέλιο αρχίζει με έναν Προοιμιακό ύμνο στον Λόγο του Θεού και Θεό Χριστό συνδημιουργό του Κόσμου¹⁵⁹. Έχει προταθεί ότι αυτός ο ύμνος όπως και ολόκληρο το τέταρτο Ευαγγέλιο και κατ' επέκταση και όλη η Αγία Γραφή είναι γραμμένος σε επταδική μορφή. Όλα δηλαδή τα κείμενα μπορούν να διακριθούν από τη διαιρετότητά τους σε επτάδες. Η διαίρεση αυτή της Αγίας Γραφής οφείλεται στην τεχνολογική πρόοδο και συγκεκριμένα στη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών η οποία οδηγεί στην εξεύρεση νέων πιθανών αριθμολογικών τεχνικών και οι οποίες μπορεί να υπάρχουν στα κείμενα της Αγίας Γραφής (canon wheel). Θα σημειωθεί ένα από τα πολλά παραδείγματα από το Κεφάλαιο 17 του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου τα οποία καταγράφονται από τον Samuëll, προς κατανόηση της πρότασής του ¹⁶⁰.

1η επτάδα:

1. Ταῦτα ἐλάλησεν Ἰησοῦς
2. καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν·πάτερ,
3. ἐλήλυθεν ἡ ὥρα·

159. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση και Θεολογία* (Αθήνα: Tremendum, 2014), 22.

160. Richard Samuëll, *Seven the Sacred Number. Its Use in scripture, and its application to biblical criticism with a chapter on the bible and science* (London: Kegan Paul, Trench & Co., I, Paternoster square 1875), 125.

4. δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα ὁ υἱὸς δοξάσῃ σέ, ²καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον.
5. ³ αὕτη δέ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ ἵνα γινώσκωσιν σέ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.
6. ⁴ ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς τὸ ἔργον τελειώσας ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω·
- 7.5 καὶ νῦν δόξασόν με σύ, πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί.
-

2η επτάδα:

1. ⁶ Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις οὓς ἔδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου.
2. σοὶ ἦσαν
3. κάμοι αὐτοὺς ἔδωκας
4. καὶ τὸν λόγον σου τετήρηκαν.
5. ⁷ νῦν ἔγνωκαν ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι παρὰ σοῦ εἰσιν·
6. ⁸ ὅτι τὰ ῥήματα ἃ ἔδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς,
7. καὶ αὐτοὶ ἔλαβον καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς ὅτι παρὰ σοῦ ἐξήλθον,
-

3η επτάδα:

1. καὶ ἐπίστευσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας.
2. ⁹ Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ,
3. οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι,
4. ὅτι σοὶ εἰσιν,
5. ¹⁰ καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστὶν
6. καὶ τὰ σὰ ἐμὰ,
7. καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς.
-

4η επτάδα:

1. ¹¹ καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ,

2. καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶν,
 3. καὶ γὰρ πρὸς σὲ ἔρχομαι.
 4. πᾶτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου ᾧ δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἐν καθῶς ἡμεῖς.
 5. ¹² ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου
 6. ᾧ δέδωκάς μοι, καὶ ἐφύλαξα,
 7. καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ.
-

5η επτάδα:

1. ¹³ νῦν δὲ πρὸς σὲ ἔρχομαι
 2. καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ ἵνα ἔχωσιν τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν ἑαυτοῖς.
 3. ¹⁴ ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου
 4. καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς,
 5. ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου καθῶς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου.
 6. ¹⁵ οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ.
 7. ¹⁶ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶν καθῶς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου.
-

6η επτάδα:

1. ¹⁷ ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ
2. ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν.
3. ¹⁸ καθῶς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, καὶ γὰρ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον·
4. ¹⁹ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν, ἵνα ὦσιν καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ.
5. ²⁰ Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ²¹ ἵνα πάντες ἐν ὧσιν, καθῶς σύ, πᾶτερ, ἐν ἐμοὶ καὶ γὰρ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

6. ²² καὶ γὰρ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἕν ²³
ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὧσιν τετελειωμένοι εἰς ἕν, ἵνα γινώσκῃ ὁ
κόσμος ὅτι σὺ με ἀπέστειλας

7. καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας.

7η επτάδα:

1. ²⁴ Πάτερ, ὃ δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμί ἐγὼ κακεῖνοι ὧσιν μετ' ἐμοῦ, ἵνα
θεωρῶσιν τὴν δόξαν τὴν ἐμήν, ἣν δέδωκάς μοι

2. ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου.

3. ²⁵ πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω,

4. ἐγὼ δέ σε ἔγνω,

5. **καὶ** οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σὺ με ἀπέστειλας.

6. ²⁶ **καὶ** ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου

7. **καὶ** γνωρίσω, ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με ἐν αὐτοῖς ἢ καὶ ἐν αὐτοῖς.

Ἡ Ἀρχιερατικὴ προσευχὴ αὐτὴ τοῦ Χριστοῦ τῆ νύχτα προτοῦ σταυρωθεῖ καὶ πεθάνει, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπτὰ λογικῆς ἐπτάδες δομικῆς διαίρεσης. Κάθε πρόταση δημιουργεῖ μιὰ διαίρεση. Ἀπὸ τὶς σαράνταεννιά διαιρέσεις οἱ εικοσιμία (3X7) ἀρχίζουν ἀπὸ τὴ λέξη «**καὶ**» (διακρίνονται ἀπὸ τὸν ἔντονο τοῦ χαρακτήρα). Πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ ἐπταδικὴ διαίρεση δὲν εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὴ. Ὁ Rudolf Bultmann σύμφωνα με τὸν διαχωρισμὸ τοῦ περιεχομένου τοῦ Κατὰ Ἰωάννη Ευαγγελίου δὲν ἀποδέχεται τὴν προσπάθεια τοῦ E. Lohmeyer's τῆς διαίρεσης τοῦ Ευαγγελίου σὲ ἐπτὰ τμήματα. Για νὰ πετύχει τὴ διαίρεση αὐτή, ἰσχυρίζεται ὁ Bultmann ἐνώνει τμήματα ἀνίσης σημασίας, καὶ διαιρεῖ τμήματα τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν ἐνωμένα (π.χ. 2:1-12 καὶ 2:13-22) καθὼς ἐπίσης ἀποκρύπτει σπουδαῖες διαιρετικὲς γραμμὲς (π.χ. 18:1). Ὁ Bultmann στο ἴδιο ἀρθρο ἀναφέρει ὅτι διαφωνεῖ καὶ με τὸν E. Hirsch γιατί δὲν ἀναγνωρίζει τὴ μετατόπιση τῶν κεφαλαίων 6,8,17. Σημειώνει ὅτι δὲν βρίσκει καμμία σημασία τοῦ ἀριθμοῦ 7 στο Κατὰ Ἰωάννη Ευαγγέλιο. Ἐνας μπορεῖ, συνεχίζει, νὰ μετρήσει τὰ θαύματα ὡς ἐπτὰ, ἀλλὰ μόνο συμπεριλαμβάνοντας στὸν ἀριθμὸ τὸ θαύμα

6:16-21 το οποίο είναι χωρίς σπουδαιότητα στο περιεχόμενο του Ευαγγελίου και παραλείποντας τους διάφορους βαθμούς σημασίας που ατομικά τα θάματα έχουν στη δομή του Ευαγγελίου. Μόνο τα θάματα των κεφαλαίων 5,6,9,11 είναι σκαιωδώς παράλληλα. Τέτοιες φανερές διπλές όπως τα κεφάλαια 3 και 4 και τα κεφάλαια 5 και 6 δεν καθορίζουν την αρχή της επταδικής διαίρεσης. Κατά τον Bultmann, ο Fr Quiéneux προσπαθεί να ανακαλύψει πυθαγόρειους αριθμητικούς συμβολισμούς στη δομή του Ευαγγελίου του Ιωάννη¹⁶¹.

Πιστεύουμε ότι ο Bultmann απλώς έχει περιορισμένη γνώση στο θέμα και ιδιαίτερα της σημαντικότητας την οποία είχαν για τον αρχαίο κόσμο οι αριθμοί. Αυτό θα καταδειχθεί στην εκτενή ανάλυση των εδαφίων του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου όπου απαντούν αριθμοί και ώρες.

Ας προσπαθήσουμε να εφαρμόσουμε την επταδική διαίρεση στον Προοιμιακό ύμνο.

1.¹ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος,

2. καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν,

3. καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.

4. ² οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν.

5.³ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (οὐδὲν). ὁ γέγονεν

6. ⁴ ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων·

7. ⁵ καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

Με πολύ ενδιαφέρον παρατηρεῖται ότι τα πέντε πρώτα εδάφια του Προοιμιακού ύμνου αποτελούν ενότητα και δημιουργούν δομική επτάδα¹⁶². Το «και» εμφανίζεται 6 φορές όπως είναι οι έξι μέρες της δημιουργίας. Στο εδάφιο αυτό νοείται η δημιουργία, όπου συμμετείχαν ο Χριστός-Λόγος του Θεού- και ο Θεός. Εδώ απαντά και το πρώτο αριθμητικό «έν». Ολα έγιναν με τη συγκατάθεση του Θεού-Λόγου και Θεού Πατέρα. Ούτε ένα δεν έγινε χωρίς τη συγκατάθεσή του.

161. Rudolf Bultmann, *The Gospel of John*. Translated by G.R. Beasley-Murray. (Oxford: Blackwell, 1971), 112-113.

162. Ο Thomas Barrosse ισχυρίζεται ότι τα εδάφια του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου 1:19-2:11 είναι συνεπή με το σχήμα των επτά ημερών ["The Seven Days of the New Creation in St. John's Gospel", *CBQ* 21 (1959): 507-516].

Είναι σαφές ότι το ένα ως ο μικρότερος ακέραιος αριθμός ο οποίος δείχνει οντότητα είναι απόρροια της δημιουργικής δύναμης του Θεού-Πατέρα και Θεού-Λόγου, σύμφωνα με το εδάφιο 1:5. Ο συγγραφέας είναι σαφέστατος. Από την αρχή του Ευαγγελίου θέλει να εκφράσει τη δημιουργική δύναμη και Θεότητα του Λόγου. Η δημιουργική αυτή ικανότητά του «ποιείν τον κόσμον λίαν καλώς» εκφράζεται με τη δομική επτάδα και τα έξι «και».

3.3 Το αριθμητικό «έν»

Ο πρώτος λοιπόν αριθμός ο οποίος απαντά στον Προοιμιακό Ύμνο είναι το αριθμητικό «έν». Σύμφωνα με λογισμικό Bible το αριθμητικό «ένα» απαντά 241 φορές στην Αγία Γραφή και χρησιμοποιείται προς διαφοροποίηση (π.χ. δύο προσώπων, Μτ 6:24), δύο ημερών (Ιω 20:1,19) ή ταυτοποίηση του συγκεκριμένου ατόμου (Μτ 15:27-Ιω 20:12-Γαλ 4:22). Σε ποσότητα το «ένα» είναι διαφορετικό από το δύο (Μτ 18:16). Το δύο διακρίνεται από δύο ξεχωριστές οντότητες. Δύο ξεχωριστά «ένα» παράγουν τον αριθμό δύο. Με το ίδιο σκεπτικό όλος ο κόσμος παράγεται από ξεχωριστές μονάδες. Μάλιστα αν αυτές οι μονάδες διαμερισθούν παράγουν νέες μονάδες (Πρ 2:3). Οι νέες αυτές μονάδες, αυτοτελείς οντότητες χαρακτηρίζονται από μοναδικές ιδιότητες. Το Θεϊόν (Γεν 1:1) είναι σαφές ότι ως «ένα» αποτελεί μία αυτοδύναμο, αυθύπαρκτη και αυτοτελή οντότητα η οποία δημιούργησε ένα κόσμο από «μονάδες» οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη δική τους ταυτότητα¹⁶³.

163. Ενδιαφέροντα είναι όσα γράφονται από τον Ιάμβλιχο στα *Θεολογούμενα της Αριθμητικής* για τη μονάδα: «...είναι αυτοτελής και άναρχη και ατελείωτη, και φαίνεται αιτία της σταθερότητας, όπως ο Θεός νοείται τέτοιος στις φυσικές ενέργειες, διασωστικός και διαφυλακτικός των φύσεων... Οι Πυθαγόρειοι αποκαλούσαν τη μονάδα νου, παρομοιάζοντας τη με το Ένα. Μέσα στις αρετές την παρομοίαζαν με τη φρόνηση γιατί το ορθό είναι ένα. Την αποκαλούσαν ουσία, αίτιο της αλήθειας, απλότητα, υπόδειγμα, τάξη, συμφωνία, ισότητα στο μεγαλύτερο και στο μικρότερο, μεσότητα στην ένταση και στη χαλάρωση, μέτρο στο πλήθος, παρόν στο χρόνο, πλοίο, άρμα, φιλία, ζωή και ευδαιμονία...(1.1.7.13)». Στοιχεία για τη μονάδα βρίσκονται και στο έργο του Ιαμβλίου *Περί της Νικομάχου αριθμητικής εισαγωγής* (π.χ. 10.8-12 και 11.1-2).

Με αυτή την έννοια θα πρέπει να γίνει αντιληπτή η λέξη «ένα» στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Απαντά πέντε φορές (8:41-18:14,39-20:7,12) και δηλώνει την ταυτότητα και μοναδικότητα του προσώπου. Στον στίχο 8:41 εκφράζεται από τους Ιουδαίους ότι αυτοί είναι γεννήματα ενός μοναδικού Θεού. Στο εδάφιο 18:14 ο Καϊάφας εκφράζει την άποψη ότι συμφέρει να πεθάνει ένας άνθρωπος για χάρη του λαού. Στον στίχο 18:39 ο Πιλάτος δίνει την πληροφορία ότι είναι συνήθεια κατά την εορτή του Πάσχα να ελευθερώνει «ένα». Αριθμητικά δηλαδή ένα συγκεκριμένο από τους κρατούμενους. Στον στίχο 20:7 τα οθόνια του Χριστού μετά την Ανάστασή του κείτονταν σε ένα συγκεκριμένο τόπο χωρίς να είναι τυλιγμένος ο ίδιος και στο εδάφιο 20:12 αναφέρεται ότι στον τάφο του βρίσκονται δύο άγγελοι ντυμένοι στα λευκά. Ο ένας βρίσκεται στην κεφαλή του και ο άλλος στα πόδια του. Ήσαν δηλαδή διακριτοί ως άγγελοι. Δύο ξεχωριστές οντότητες με ξεχωριστή τοπική εμφάνιση.

Το ένα στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο εκφράζει την ενότητα. Ο Πατέρας μου και εγώ αποφαίνεται ο Χριστός είμαστε ένα (10:30). Δύο πρόσωπα δηλαδή τα οποία όμως αποτελούν μία άρρηκτη οντότητα από μία ουσία. Αυτή την ενότητα του Πατέρα με τον Υιό ο Χριστός στην Προσευχή του επικαλείται να έχουν όσοι ακολουθούν τα βήματά του (17:21). Κι' ο στίχος 10:16 εκφράζει το ίδιο νόημα.

- ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἔσμεν (10:30)
- καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης· κἀκεῖνα δεῖ με ἀγαγεῖν καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσιν, καὶ γενήσονται μία ποίμνη, εἷς ποιμὴν (10:16)
- ἵνα πάντες ἐν ᾧσιν, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ᾧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ᾧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἐν (17:21-22)

Αυτή την ενότητα την εκκλησιαστική επικαλείται και ο Απόστολος Παύλος με χρήση του αριθμού ένα σε σημειολογικό επταδικό σύστημα¹⁶⁴ στην προς Εφεσίους επιστολή του (4:5-6). Όσοι πιστεύουν στον Χριστό χαρακτηρίζονται ως **ένα σώμα (1)** και **ένα Πνεύμα (2)** και έχουν **μία ελπίδα (3)**, **ένα Κύριο (4)**, **μία πίστη (5)**, **ένα βάπτισμα (6)** και **ένα Θεό πατέρα όλων (7)**.

164. Θα επεξηγηθεί η σημειολογία του αριθμού επτά στο επόμενο κεφάλαιο.

3.4 Η σημασία του «οὐδὲ ἓν»

Όλα έγιναν από τον Θεόν Λόγον και χωρίς αυτόν ούτε ένα δεν έγινε απ' αυτά τα οποία έχουν γίνει. Επισημαίνεται ότι το «οὐδὲ ἓν» είναι εντονώτερον του «οὐδέν» το οποίο μαρτυρείται, αλλά όχι επαρκώς σε πολλά χειρόγραφα¹⁶⁵. Ούτε ένα, από τον ύψιστον άγγελον μέχρι τον ευτελέστατον σκώληκα δεν έχει γίνει χωρίς τον Θεόν Λόγον. Αυτό, αποδεικνύει το έξοχον της Χριστιανικής Θρησκείας. Ο ιδρυτής και θεμελιωτής της είναι ο αυτός προς τον δημιουργό και θεμελιωτή του κόσμου¹⁶⁶.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η φράση *ὁ γέγονεν* (το οποίο έχει γίνει ή που έχει δημιουργηθεί) η οποία μπορεί να νοηθεί με το κείμενο το οποίο προηγείται είτε με ό,τι ακολουθεί¹⁶⁷. Η φράση *ὁ γέγονεν* κατανοείται σε συμφωνία με το κείμενο το οποίο προηγείται από τους περισσότερους ερμηνευτές όπως για παράδειγμα Leon Morris¹⁶⁸, Don Carson¹⁶⁹, Ernst Haenchen¹⁷⁰ Rudolf

165. Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, 28th Revised Edition, (Deutsche Bibelgesellschaft, 2012), 292.

166. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 44-45.

167. Ο Σωτήρης Σ. Δεσπότης αναφέρει ότι εφόσον αρχικά δεν υπήρχαν σημεία στίξης, οποιαδήποτε φράση μπορεί να συνδέεται κάλλιστα με την προηγούμενη ή την επόμενη της. Για παράδειγμα στο Ιω 1:3-4 είναι δυνατόν να έχουμε δύο παραλλαγές: (α) *Καί χωρίς αυτού ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὁ γέγονεν*. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. (β) *Καί χωρίς αυτού ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν*. [Ο Κώδικας των Ευαγγελίων. Εισαγωγή στα Συνοπτικά Ευαγγέλια και Πρακτική Μέθοδος Ερμηνείας τους (Αθήνα: Αθως, 2009), 369]. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα χειρόγραφα και συζήτηση για τις δύο περιπτώσεις μπορεί κάποιος να βρει και στο ερμηνευτικό βιβλίο του J.F. McHugh των πρώτων τεσσάρων κεφαλαίων του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου (*John 1-4, The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments*, 14).

168. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Grand Rapids: Eerdmans, 1995), 66.

169. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 137.

Schnackenburg¹⁷¹ Charles Barrett¹⁷² και Adolf Schlatter¹⁷³ ή με αυτό που ακολουθεί¹⁷⁴ ή ως σχόλιο στο *οὐδέ ἓν* για τους εξής λόγους¹⁷⁵: (α) Η φράση «καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν» συμπληρώνει τη σκέψη του συγγραφέα η οποία εκφράζεται στον στίχο 1:3 με ένα εμφατικό τρόπο, αφού επαναδηλώνεται το αντίθετο¹⁷⁶. (β) Η αντίθετη άποψη ότι το κείμενο εδώ είναι στυφό και αδιαφανές δύσκολα μπορεί να υποστηριχθεί¹⁷⁷. (γ) Ο συγγραφέας του τέταρτου Ευαγγελίου συχνά

170. Ernst Haenchen, *A commentary on the Gospel of John*. Translated by R.W. Funk. Edited by R.W. Funk and U. Busse. 2 vols. Hermeneia. London (SCM/Minneapolis:Fortress, 1984), 113-114.

171. Rudolf Schnackenburg, *The Gospel according to St. John*, Translated by C. Hastings et al. 3 vols (New York: Crossroad, 1970), 239-240.

172. Charles K. Barrett *The Gospel according to St. John*. 2nd edition (Philadelphia: Westminster, 1978), 156-157.

173. Adolf Schlatter, *Der Evangelist Johannes* 2nd edition (Stuttgart: Calwer, 1948), 5-6.

174. «Σημείο αμφιλεγόμενο στην έρευνα αποτελεί εάν ο παρακείμενος *γένονεν*, ο οποίος συνιστά βασικό συνεκτικό κρίκο μεταξύ του ύμνου και της Γενέσεως, πρέπει να συσχετισθεί με το *οὐδέ ἓν* [όπως συνέβαινε τον β' και τον γ' αι. P75 (3ος αι. μ.Χ.)] ή με το *ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν*. Στη δεύτερη περίπτωση προκύπτει ο στίχος *ὁ γέγονεν ἐν Αὐτῷ ζωὴ ἦν*, το οποίο σημαίνει ότι ο,τιδήποτε δημιουργήθηκε δι' Αυτού ήταν ζωή. Η τελευταία απόδοση, όμως, θα δικαιωνόταν εάν η συνέχεια του ύμνου δεν ταύτιζε τη ζωή (η οποία μάλιστα στο Ευαγγέλιο διακρίνεται ποιοτικά από τον βίο με το φως και μάλιστα των ανθρώπων, οι οποίοι χωρὶς αυτό σκοτώνονται-κινούνται στο σκότος (πρβλ. Εφ 4:18)» [Σωτήρη Σ. Δεσπότη. *Δοκίμια στο Κατὰ Ιωάννη: Ποίηση και Θεολογία* (Αθήνα: Tremendum, 2014), 34].

175. Ενδιαφέροντα είναι τα στοιχεία τα οποία δίνονται για τον στίχο στο «Commentaries του λογισμικού Bible». Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι υπάρχουν διστάμενες απόψεις μεταξύ των ερμηνευτών αλλά ευνοείται η φράση να λαμβάνεται με το 1:3. Ως υποστηρίζοντες την άποψη ότι η φράση λαμβάνεται με το 1:3 αποτελούν οι ερμηνευτές Barrett, Carson, Haenchen, Morris, KJV και NIV και ως διαφωνούντες οι Brown, Beasley-Murray και NEB. Επισημαίνεται, ότι οι απόψεις του Schnackenburg *St. John*, 1:239-240 είναι ειδικά πειστικές.

176. Peter Cohee, John 1.3-4, *New Testament Studies* 41 (1995): 470-477.

177. Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. 2nd edition. (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994), 168.

αρχίζει μία πρόταση ή ενότητα συγκροτημένη με μια διατύπωση η οποία γενικά αποτελείται από υποκείμενο και ρήμα, τα οποία αποτελούν φράση ή τμήμα φράσης με το «έν» να ακολουθεί δεικτική αντωνυμία (13:35-15:8-16:26). Στην Ιωάννεια θεολογία σε άλλα εδάφια η φράση νοείται με ό,τι αυτό το οποίο προηγείται (5:26,39-6:53)¹⁷⁸.

Αυτό το οποίο εξάιρεται στο εδάφιο είναι η δημιουργία¹⁷⁹ και όχι η σάρκωση¹⁸⁰. Ο Ευαγγελιστής εμφατικά επιβεβαιώνει ότι τα πάντα οφείλουν την ύπαρξή τους στον Λόγο. Η επαναληπτική δήλωση με τρόπο τον οποίο να αναιρεί το αντίθετο είναι ένα κοινό Ιωάνναιο εργαλείο (π.χ. 1:12-13,20:3:16-17,36). Ο παρακείμενος «γένονεν» (έχει γίνει, έχει δημιουργηθεί) δηλώνει το μόνιμο αποτέλεσμα του «έγένετο» το οποίο χρησιμοποιείται προηγουμένως. Με τον τρόπο αυτό, δηλώνεται η συνέχεια της δημιουργίας¹⁸¹.

178. Ο Απόστολος Μακράκης γράφει ότι οι Πνευματομάχοι υποστηρίζουν ότι επειδή ο Ιωάννης είπε ότι στην αρχή ήταν ο Λόγος και ότι τα πάντα έγιναν μέσω αυτού συνεπάγεται ότι το Πνεύμα δεν ήταν στην αρχή και δεν έγιναν πάντα όσα έγιναν μέσω αυτού. Όμως, το γεγονός ότι σε άλλα χωρία του Ευαγγελιστού θεολογείται το Άγιον Πνεύμα αϊδίως παρά του Πατρός εκπορευομένου, και Θεός ως εκ Θεού, καθώς και ο Λόγος, τούτο οι τυφλοί ούτε έβλεπαν, ούτε άκουαν [Απόστολου Μακράκη, *Ερμηνεία όλης της Καινής Διαθήκης* (Αθήνα: Τυπογραφείο Α. Κολλαράκη και Ν. Τριανταφύλλου, 1893), 985].

179. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 37.

180. Donald A. Carson, *The Gospel according to John*. Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 118.

181. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 71.

Το ένα είναι ο αριθμός ο οποίος σημειολογεί την οντότητα¹⁸². Δεν μπορεί να υπάρξει «ήμισυ σκώληκας». Το ένα είναι αυθύπαρκτη οντότητα. Κι' αυτό σημαίνει ο Ευαγγελιστής εδώ. Κάθε τι υπαρκτόν είναι κύημα της γεννητικής ικανότητας του Θεού και του Θεού Λόγου. Οι επιστήμονες θα ανακαλύπτουν συνεχώς υποατομικά σωματίδια. Κάθε νέο υποατομικό σωματίδιο θα αποτελεί τη μονάδα όπου δομούνται νέες οντότητες. Η συνεχώς ανακαλυπτόμενη νέα υποατομική οντότητα θα αποτελεί δημιούργημα του Θεού και Θεού Λόγου.

Ο Θεός Πατήρ εμφανίζεται εδώ σε ενότητα μετά του Θεού Λόγου¹⁸³. Ανεξάρτητα από τα πρόσωπα (στην Ορθόδοξη πίστη είναι Τρία, Θεός-Λόγος-και Άγιο Πνεύμα) ενεργούν ως μονάδα. Ο Θεός δεν μερίζεται και ως ΕΝΑΣ παράγει όλο το δημιούργημα το οποίο είναι επίσης πολλαπλασιαστικές μονάδες¹⁸⁴. Κάθε

182. Εξαιρετικές πληροφορίες για τον αριθμό ένα και τη σημασία του στις θρησκείες μπορεί κάποιος να βρει στο βιβλίο της Schimmel, *The mystery of numbers* [New York, Oxford:Oxford University Press, 1993], 40-45]. Στο πολύτιμο αυτό βιβλίο ερμηνεύονται και όλοι σχεδόν οι σημαντικοί αριθμοί που θα αναλυθούν στη διδακτορική αυτή διατριβή (5,6,7,8,12,46,50) λαμβάνοντας υπόψη διάφορες θρησκείες (π.χ. Ινδουϊσμός, Ιουδαϊσμός, Χριστιανισμός και Ισλάμ).

183. William R. Inge, *The philosophy of Plotinus* (Longmans, Green and Co, 1917).

184. Ο Πλωτίνος σε μια πραγματεία του για τους αριθμούς γράφει ότι ο αριθμός είναι προγενέστερος παντός ζώντος και του τέλειου ζώντος πλάσματος ("Ἐστιν οὖν ὁ ἀριθμὸς πρὸ ζώου παντός καὶ τοῦ παντελοῦς ζώου). Είναι αδύνατον να πεις ότι κάτι δεν υπάρχει για το οποίο, αφού δεν υπάρχει, δεν μπορείς να σκεφτείς ή να πεις οτιδήποτε. Εκείνο όμως που χρειάζεται παντού για τη γένεση κάθε νοήματος και λόγου πρέπει να υπάρχει πριν τον λόγο και τη νόηση, γιατί έτσι μπορεί να οδηγηθεί σε συμβολή στη γένεσή τους. Αν όμως χρειάζεται για την υπόσταση κάθε ουσίας-γιατί δεν υπάρχει κανένα ον που να μην είναι ένα-, θα υπήρχε επίσης πριν από την ουσία και σαν κάτι που γεννάει ουσία. Γι' αυτό επίσης είναι ένα-ον, αλλά όχι πρώτα ον και μετά ένα. Η γένεση του καθενός συμβαίνει με τη βοήθεια των αριθμών, κι όταν κάτι παίρνει έναν άλλον αριθμό γεννάει κάτι άλλο ή δεν γεννιέται τίποτα απολύτως.

Ο Παρμενίδης (βλ. Πλάτων, *Παρμενίδης* 142b κ.εξ.) είχε δίκαιο όταν έλεγε ότι το ον είναι ένα και δεν είναι ανεπηρέαστο λόγω της απουσίας κάποιου άλλου. Αλλά επειδή πραγματικά υπάρχει, γιατί μόνο το αληθινό ον μπορεί να υπάρχει από μόνο του. Πώς

μόριο είναι πολλαπλασιαστική μονάδα του ατόμου. Στον έμβιο κόσμο κάθε κύτταρο είναι πολλαπλασιαστική μονάδα των μορίων. Όλα όμως τα δημιουργήματα χωρίς ή με ζωή προέρχονται από πολλαπλασιασμό αρχικών πρωταρχικών μονάδων ύλης. Δεν μπορούμε να φανταστούμε και δεν υπάρχει «τι υπαρκτόν», όπου το «έν» να ελλείπει.

Στο έργο του άγ. Αυγουστίνου «Η Φύση του Θεού»¹⁸⁵ αναφέρεται ότι η συζητούμενη φράση από αρνητική δήλωση λαμβάνεται ως θετική από τους αιρετικούς όπως τον Βαλεντίνο και Μανιχαίο. Δηλαδή το «οὐδὲ ἔν» λαμβάνεται ως κάτι το οποίο δημιουργήθηκε χωρίς τον Λόγο. Ο Ευαγγελιστής, αφού διακήρυξε ότι όλα έγιναν δια μέσου του Λόγου, πρόσθεσε ότι και χωρίς αυτόν «οὐδὲ ἔν ὁ γέγονεν». Ήταν ως να ήθελεν να πει ότι όλα δημιουργήθησαν δια μέσου αυτού με τέτοιο τρόπο, ώστε κάτι ακόμη δημιουργήθηκε χωρίς αυτόν και αυτό είναι το «οὐδὲ ἔν (τίποτα)»¹⁸⁶. Συγκεκριμένα, από αυτήν την ερμηνεία προήλθαν τρεις αιρέσεις: (α) Η πρώτη είναι αυτή του Βαλεντίνου. Μερικά στοιχεία από την πρώτη εκδοχή της θεογονίας των Βαλεντινιανών είναι τα κάτωθι¹⁸⁷: Ο Πατήρ ή Βυθός βρίσκεται σε συζυγία με τη Σιγή ή Έννοια ή Χάρη. Από αυτή την πρώτη δυάδα γεννήθηκε η δεύτερη του Νου και της Αλήθειας. Από

λοιπόν θα μπορούσε κάποιος να του πάρει το είναι ή σιδήποτε άλλο απ' όλα τα πράγματα που υπάρχουν από την ενέργεια του όντος και προέρχονται από αυτό; Γιατί εφόσον υπάρχει, χορηγεί και υπάρχει για πάντα, κι έτσι υπάρχουν κι αυτά. Έτσι όμως, είναι μεγάλο σε δύναμη και κάλλος, ώστε είναι θελκτικό και τα πάντα εξαρτώνται από αυτό και είναι ευτυχή όταν έχουν ένα ίχνος του κι αναζητούν το αγαθό μ'αυτό. Διότι το ον στέκει μπροστά στο αγαθό σε σχέση με τη δική μας οπτική. Και ολόκληρο αυτό το σύμπαν θέλει να ζει και να σκέφτεται για να υπάρχει και κάθε ψυχή και κάθε νους θέλει να είναι ό,τι είναι. Το ον, όμως, είναι άυταρκες (Πλωτίνος. *Εννεάδες. Εννεάς Έκτη* 6.15.9.18.53).

185. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *De nat. boni* 25 PL 42:559.

186. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 35-38.

187. Ειρηναίου, Επίσκοπου Λουγδούνου, *Των Κατά Πασών Αιρέσεων Ελέγχου και Ανατροπής της Ψευδωνύμου Γνώσεως* 1.27.1-23.

τη δεύτερη δυάδα γεννάται η τρίτη, του Λόγου και της Ζωής και από την τρίτη δυάδα, η τέταρτη Ανθρωπος και Εκκλησία. Έτσι συγκροτήθηκε η αρχέγονος ογδοάς η οποία είναι ρίζα και υπόσταση των πάντων και προσδιορίζεται από τα τέσσερα ονόματα: Βυθός, Νους, Λόγος, Άνθρωπος. Η ογδοάδα αυτή είναι ογδοάδα αιώνων. Μάλιστα, ο Βαλεντίνος πίστευε ότι αυτή η ογδοάς όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή και εξηγήθηκε ανωτέρω, εντοπίζεται στους πρώτους στίχους του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Σχετίζεται δε και με κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης (π.χ. οκτώ άνθρωποι, Νώε, η γυναίκα του και τα τρία παιδιά του με τις γυναίκες τους, γλύτωσαν από τον Κατακλυσμό, όγδοη μέρα γινόταν η περιτομή). Στη συνέχεια ο Λόγος και η Ζωή, μετά τη γέννηση του Ανθρώπου και της Εκκλησίας γέννησαν τους εξής δέκα αιώνες. Βυθός και Μίξη, Αγήρατος και Ένωση, Αυτοφυής και Ηδονή, Ακίνητος και Σύγκραση, Μονογενής και Μακαρία. Στην Παλαιά Διαθήκη το δέκα είναι επίσης καθοριστικός αριθμός (π.χ. Δέκα Εντολές, Δέκα Πληγές του Φαραώ, I=10 είναι το γράμμα από το οποίο αρχίζει η λέξη Ιησούς). Ο Άνθρωπος και η Εκκλησία γέννησαν δώδεκα αιώνες τους: Παράκλητος και Πίστη, Πατρικό και Ελπίδα, Μητρικό και Αγάπη, Αείνου και Σύνεση, Εκκλησιαστικό και Μακαριότητα, Θελητό και Σοφία. Στην Αγία Γραφή ο αριθμός δώδεκα είναι επίσης σημαντικός (π.χ. Δώδεκα φυλές του Ισραήλ, δώδεκα χρόνων ο Χριστός μιλά στον Ναό, δώδεκα Απόστολοι). Έτσι συγκροτήθηκε ένα σύνολο από τριάντα αιώνες οι οποίοι αποτελούν το αόρατο και πνευματικό Πλήρωμα το οποίο διίσταται σε τρία μέρη: την ογδοάδα, δεκάδα και δωδεκάδα¹⁸⁸. Με τον τρόπο αυτό ο Βαλεντίνος θεώρησε πολλούς αιώνες πριν να αναφερθεί ο Λόγος. Γι' αυτό είπε ότι επειδή ο Ευαγγελιστής δήλωσε ότι όλα έγιναν διαμέσου αυτού και με τον τρόπο αυτό, οι προηγούμενοι αιώνες θα επηρεάζονταν, πρόσθεσε ότι χωρίς αυτόν τίποτα δεν έχει γίνει π.χ. όλοι οι προηγούμενοι αιώνες και όλα τα οποία υπήρχαν σ' αυτούς. Όλα αυτά ο Ιωάννης τα καλεί «τίποτα», διότι αυτά εισέρχονται στον χώρο του υπερβατού και δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτά από την ανθρώπινη διάνοια.

188. Joel Kalvesmaki, *Number Symbolism in Platonism and Early Christianity*, Center for Hellenic Studies, Trustees for Harvard University Washington, DC. Distributed by Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, and London, England 2013, 47-48.

(β) Η δεύτερη αίρεση προέρχεται από τον Μανιχαίο ή Μάνη (216-276 μ.Χ.) ο οποίος υποστήριζε την ύπαρξη δύο αρχών¹⁸⁹. Η μία είναι η πηγή των αφθάρτων πραγμάτων και η άλλη των φθαρτών. Ο Μανιχαίος σημειώνει ότι ο Ιωάννης, αφού μάς είπε ότι διαμέσου του Λόγου έγιναν όλα, έπειτα σκέφτηκε ότι ο Λόγος προκαλεί τα φθαρτά πράγματα και αμέσως πρόσθεσε ότι χωρίς αυτόν «οὐδὲ ἓν ὄ γέγονεν», δηλαδή ότι τα πράγματα υπόκεινται σε φθορά και καταλήγουν σε «τίποτα», λόγω του συνεχούς μετασχηματισμού τους¹⁹⁰. (γ) Η τρίτη αίρεση προέρχεται από αυτούς οι οποίοι ισχυρίζονται ότι το «τίποτα» θα πρέπει να κατανοηθεί ως ο διάβολος (προφανώς εννοώντας ότι ο Θεός δεν είναι δημιουργός του τίποτα=διαβόλου), σύμφωνα με το εξής εδάφιο του Ιώβ: «κατασκηνώσει ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ ἐν νυκτὶ αὐτοῦ κατασπαρήσονται τὰ εὐπρεπῆ αὐτοῦ θείῳ» (18:15)¹⁹¹.

Όλες αυτές οι αιρέσεις προέρχονται από το γεγονός ότι το *οὐδὲ ἓν ὄ γέγονεν* λαμβάνονται με θετική έννοια και όχι με την αρνητική. Το εδάφιο ερμηνεύεται ότι όλα δημιουργήθησαν δια μέσου του Λόγου με τέτοιο τρόπο, ώστε τίποτα το υπαρκτό να μην έχει δημιουργηθεί από αυτόν.

Ο Ωριγένης είναι κατηγορηματικός ότι αποτελεί «ψεύδος» να συμπεριλαμβάνεται με το «πάντα ἐγένετο διὰ τοῦ Λόγου» η κακία και «πᾶσα ἡ χύσις τῆς ἁμαρτίας καὶ τὰ πονηρά». Η αμαρτία είναι ανύπαρκτη. Είναι ως να

189. Ιωάννου Δαμασκηνού, *Κατὰ Μανιχαίων διάλογος* 2.1-2.

190. Οι απόψεις αυτές εκφράζονται από τον Θ. Ακινάτη στην ερμηνεία του πρώτου κεφαλαίου του Κατὰ Ιωάννη Ευαγγελίου αλλά δεν μπόρεσαν να εξακριβωθούν (St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 35.

191. Ο Ευθύμιος Ζιγαβηνός προσθέτει την πληροφορία ότι «οἱ πνευματομάχοι δέ μετὰ τό, Καί χωρίς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέ ἓν, στίζουσι τελείαν· εἶτα τό ἐξῆς οὕτως ἀναγινώσκουσιν· Ὅ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν· ἵνα γενητόν δείξωσι τό Πνεῦμα τό ἅγιον· Περί τούτου φασὶ λέγειν τό τοιοῦτον ῥητόν (Ευθυμίου του Ζιγαβηνού, Τα εὐρισκόμενα ἅπαντα PG 129:1113B.

λέμε ότι επειδή ο Θεός έκανε τον άνθρωπο, σημαίνει έκτισε και τον φονέα άνθρωπο¹⁹².

Ίσως κάποιος να απαντήσει ότι δεν χρειαζόταν να προστεθεί η αρνητική δήλωση μετά τη θετική¹⁹³. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος θεωρεί ότι επειδή ο Μωυσής στο Βιβλίο της Γενέσεως αναφέρει μόνο τα ορατά δημιουργήματα κατά τις έξι μέρες της Δημιουργίας, ο Ιωάννης επισημαίνει ότι ο Λόγος είναι ποιητής ορατών και αοράτων, σύμφωνα και με τα ρηθέντα από τον Απόστολο Παύλο στον ύμνο του προς Κολοσσαείς «ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται (1:16)¹⁹⁴ ».

Ο Όσιος Αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Θεοφύλακτος προσθέτει, ότι «ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι πάντα αὐτός ἐκτισεν, ἵνα μὴ νομίση τις, ὅτι καὶ τό Πνεῦμα τό ἅγιον αὐτός ἐκτισε, προστίθῃσιν, ὅτι «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο.» Ποία δὲ τὰ πάντα; Τὰ γενόμενα Ὡσπερ εἰ ἔλεγεν, ὅτι Εἴ τί ἔστι τῆς γεννητῆς φύσεως, ἐκεῖνο γέγονεν ὑπό τοῦ Λόγου, τό δέ Πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῆς γεννητῆς φύσεως, διό οὐδὲ γέγονεν ὑπ' αὐτοῦ. Χωρίς οὖν τῆς τοῦ Λόγου, δυνάμεως οὐδέν ἐγένετο ὃ γέγονεν, ἀντὶ τοῦ, ὃ γεννητῆς φύσεως ἦν».¹⁹⁵

Ο Θωμάς Ακινάτης δίνει τις παρακάτω πληροφορίες για το εδάφιο το οποίο μελετάται: Σύμφωνα με τον Ιλάριο (ἴδε επίσης Αυγουστίνου, *De Trin.* 2.18 PL 10:62) η δήλωση εισήχθηκε για να δείξει ότι ο Λόγος είχε δημιουργική δύναμη (operative power) από κάποιον άλλο. Έτσι, η αρνητική δήλωση προστέθηκε στη θετική ως να έλεγε ότι όλα τα δημιουργήματα έγιναν δια μέσου αυτού. Ο Πατέρας δημιούργησε όλα τα δημιουργήματα με αυτόν. Διότι το «χωρίς αὐτοῦ» είναι ισοδύναμο με το «όχι μόνος». Το νόημα του εδαφίου σύμφωνα με τον Ιλάριο είναι:

192. Ωριγένους, *Εἰς το Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικῶν* 2.13.92.6.

193. Ο Francis F. Bruce για παράδειγμα ισχυρίζεται ότι λέγεται το ίδιο πράγμα κατά θετικό και αρνητικό τρόπο [The Gospel of John (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 32].

194. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς το Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.41.2-10.

195. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος α'* PG 123:1145A.

«δεν είναι αυτός μόνος διαμέσου του οποίου όλα τα δημιουργήματα δημιουργήθησαν, αλλά είναι και ο άλλος (ο Πατέρας) που χωρίς αυτόν δεν έγινε τίποτα. Είναι ως να έλεγε ο Ευαγγελιστής ότι χωρίς τον Πατέρα, τίποτα δεν έγινε ή ότι ο Λόγος ήταν μαζί με τον Πατέρα δημιουργώντας όλα τα δημιουργήματα, «ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρεν καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραινόμενη ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ (Πρμ 8:30)».

Σε μία άλλη ομιλία η οποία αποδίδεται στον Ωριγένη και η οποία αρχίζει με το «Η πνευματική φωνή του αετού», ανιχνεύεται μία άλλη ενδιαφέρουσα ερμηνεία¹⁹⁶. Λέγει ότι οι Έλληνες έχουν το «χωρίς» και οι Λατίνοι το «sine». Το «χωρίς» είναι το ίδιο με το «έξω» ή «έξω από». Είναι ως να λέγει ο Ευαγγελιστής ότι όλα τα πράγματα έγιναν διαμέσου αυτού, με τέτοιο τρόπο, ώστε χωρίς αυτού τίποτα δεν έγινε. Αυτό το λέγει για να δείξει ότι όλα τα δημιουργήματα έγιναν δια μέσου του Λόγου και με τον Λόγο, όπως δηλώνεται προς την Εβραϊούς επιστολή του Αποστόλου Παύλου «ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρισμόν τῶν ἀμαρτιῶν ποιησάμενος ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς» (1:3). Υπάρχουν δημιουργήματα τα οποία δεν χρειάζονται τον δημιουργό μετά τη δημιουργία τους, όπως για παράδειγμα το σπίτι. Ο Ευαγγελιστής προκειμένου να μη θεωρήσει ότι κάποιος μετά τη δημιουργία, ο Θεός δεν συντηρεί και φροντίζει τον κόσμο πρόσθεσε και το «χωρίς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. ὃ γέγονεν». Το «οὐδὲ ἓν» επεξηγήθηκε από τον άγ. Αυγουστίνο και Ωριγένη και αρκετούς άλλους τρόπους ως η «αμαρτία». Επειδή όλα τα δημιουργήματα έγιναν δια μέσου του Λόγου, μπορεί να παρεξηγηθεί η δήλωση και να εκληφθεί ότι συμπεριλαμβάνεται ο διάβολος και η αμαρτία. Γι' αυτό ο Ευαγγελιστής πρόσθεσε και το «χωρίς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν» δηλαδή «χωρίς αὐτοῦ ἐγένετο ἡ ἀμαρτία». Όπως η τέχνη δεν είναι το αίτιο των ατελειών αλλά διαμέσου της προκαλείται η τελειότητα, το ίδιο συμβαίνει και με τον Λόγο ο οποίος είναι η τέχνη του Πατρός, γεμάτος από ζωντανά αρχέτυπα και τα οποία δεν αποτελούν το αίτιο του διαβόλου και της αμαρτίας. Η αμαρτία προκαλείται από την ελεύθερη θέληση του ανθρώπου, όπως και ο διάβολος του αγγέλου. Ο άνθρωπος ή ο άγγελος ο οποίος θεληματικά και επί

196. Δεν κατορθώθη να ανιχνευθεί η μνημονευθείσα ομιλία από τον Ακινάτη.

σκοπού αθετεί την τέχνη δημιουργεί τις ατέλειές της. Ο διάβολος επομένως είναι ατέλεια της θέλησης και όχι της τέχνης, γι' αυτό είναι «τίποτα»¹⁹⁷.

Το «εγένετο» δείχνει την εκ μη όντος δημιουργία. Το «οὐδὲ ἓν» τίθεται στο τέλος της πρότασης ως εμφατικό. Το εδάφιο δεν απαντά στην ερώτηση όσον αφορά ποιες υπάρξεις συμπεριλαμβάνονται στο «πάντα». Δεν αναφέρονται εάν αυτές είναι κοσμικές δυνάμεις ή ο διάβολος αν και ο τελευταίος παίζει ρόλο στο Ευαγγέλιο (8:44:12:31:13:2:14:30:16:11). Βέβαια, ο διάβολος ανήκει στον δημιουργούμενο κόσμο ως πιθανότητα, και στον στίχο 1:5 στον πεπτωκότα κόσμο ως πραγματικότητα. Από την άλλη πλευρά, είναι φανερό ότι η ανθρωπότητα ανήκει στο «πάντα» και αυτήν από μόνη της πραγματεύεται το ευαγγέλιο.

Το «εγένετο» δεν σημαίνει εμορφώθησαν ή εσχηματίσθησαν, αλλά έγιναν, έλαβαν ύπαρξη, παρήχθησαν ή εδημιουργήθησαν εκ του μη όντος εις το είναι. Στο εδάφιο «χωρίς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. ὃ γέγονεν» δια της αρνήσεως αυτής καθίσταται σαφέστερη η έννοια της προηγούμενης θέσης, καθόσον η άρνηση αυτή αποκλείει κάθε εξαίρεση από το «πάντα» του προηγούμενο ημιστιχίου. Χωρίς την αρνητική αυτή πρόταση, μπορούσε να νοηθεί ότι το «πάντα» περιλαμβάνει μόνο τα αισθητά και όχι όλα τα γενητά ανεξαιρέτως τα οποία χρονικά έλαβαν ύπαρξη, χωρίς να εξαιρεθεί «οὐδὲ ἓν. ὃ γέγονεν». Πάντα λοιπόν γενικά τα όντα, πνευματικά, πνευματοϋλικά, υλικά, ορατά, αόρατα, γνωστά και άγνωστα, παρήχθησαν δια μιας δημιουργικής αιτίας, εκ του μη όντος εις το είναι. Για χάρη της ακρίβειας τέθηκε η αρνητική πρόταση και όχι δια να περιλάβει την ύλη. Η ιδέα αυτή υπάρχει στο εγένετο του πρώτου στίχου. Ο στίχος αυτός δεν γράφηκε κατά των μυθωδών αιώνων των αιρετικών¹⁹⁸. Το «οὐδὲ

197. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 37.

198. Νικόλαου Μ. Δαμαλά, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Μ.Δ. Μυρτίδη, 1940), 53-54.

έν» υπάρχει σε κείμενα και «ὡς οὐδέν», αλλά προτιμάται το πρώτο ως εμφατικότερον και μάλλον σύμφωνα προς τον σκοπό της αρνητικής πρότασης¹⁹⁹. Η λέξη «Λόγος» αναφέρεται τρεις φορές όπως και η λέξη «Θεός» στην έναρξη του Ευαγγελίου του Ιωάννη. Οι τρεις αυτές φορές στις οποίες απαντούν οι λέξεις «Λόγος» και «Θεός» δηλώνουν την Αγία Τριάδα στην οποία εντοπίζεται το Πνεύμα και ότι ο Χριστός αποτελεί Θεό και πρόσωπο της Τριάδας πριν τη σάρκωσή του. Για τέταρτη φορά εμφανίζεται η λέξη Λόγος (1:14), όπου δηλώνεται η σάρκωσή του. Το τέσσερα, είναι ο αριθμός του κόσμου, της σάρκας ή πρώτης δημιουργίας. Το μέγα μυστήριο της σάρκωσης, όπου ο δημιουργός γίνεται δημιούργημα εκδηλώνεται με τον αριθμό τέσσερα.

Ο Καλβίνος πιστεύει ότι ο στίχος 1:3 όπως οι περισσότεροι σύγχρονοι ερμηνευτές και τα περισσότερα ελληνικά κείμενα συνηγορούν επιβάλλεται από την αίσθηση να διαβάζεται «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν». Εξασκεί κριτική στον Αυγουστίνο ότι είναι υπερβολικά επηρεασμένος από τις ιδέες του Πλάτωνα γιατί πίστευε ότι πριν τη γένεση του Κόσμου ο Θεός είχε την ιδέα στη σκέψη του. Η ζωή αυτών των δημιουργημάτων τα οποία δεν είχαν δημιουργηθεί ακόμη βρισκετο στον Χριστό του οποίου ανατέθηκε η δημιουργία. Ο Καλβίνος στηρίζει ότι δεν υπάρχει περιττολογία στον στίχο όπως γράφεται γιατί ο σατανάς εφαρμόζει κάθε μέθοδο για να αρπάξει από τον Χριστό. Ο Ευαγγελιστής αποσαφηνίζει όμως ότι κάθε τι το οποίο έγινε προερχόταν από τον Χριστό²⁰⁰.

Ο Bultmann²⁰¹ ισχυρίζεται ότι η αρνητική δήλωση μετά τη θετική τέθηκε για λειτουργικούς λόγους. Επισημαίνει επίσης ότι το εμφατικό «οὐδὲ ἓν» απαντά στην Παλαιά Διαθήκη:

199. Χρήστου Καρακόλη, *Ο Θεός της Βίβλου και ο Θεός των φιλοσόφων* (Αθήνα: Άρτος Ζωής, 2012), 144.

200. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 18.

201. Rudolf Bulmann, *Das Evangelium des Johannes*, translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 37.

εις τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαυιδ εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν θεὸς διέφθειραν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν οὐκ ἔστιν ποιῶν χρηστότητα οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός (Ψλ 13:1)

πάντες ἐξέκλιναν ἅμα ἠχρεώθησαν οὐκ ἔστιν ποιῶν ἀγαθόν οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός (Ψλ 52:4) καὶ ἐξῆλθον ἐκ πασῶν τῶν κωμῶν τῆς Ιουδαίας κυκλόθεν καὶ ὑπερεκέρων αὐτούς καὶ ἀπέστρεφον οὗτοι πρὸς τούτους καὶ ἔπεσον πάντες ῥομφαία καὶ οὐ κατελείφθη ἐξ αὐτῶν οὐδὲ εἷς (Α Μακ 7:46)

στην Καινὴ Διαθήκη:

καθὼς γέγραπται ὅτι οὐκ ἔστιν δίκαιος οὐδὲ εἷς (Ρωμ 3:10)

στον Ιώσηπο:

ἂ δ' ἂν ἡ φοβηθῶσιν ἀκούσαντες ἢ μισῶσι θελήσαντες ἢ στέρξωσιν ἀλόγως ταῦτα κύρια καὶ βέβαια καὶ ἀληθῆ καὶ ἀνθρώποις ἀρεστὰ καὶ τῷ θεῷ δοκοῦσι τῶν δὲ μελλόντων λόγος αὐτοῖς οὐδὲ εἷς (Αρχ 6.266)

και στο ἔργο του Επίκτητου (1ος και αρχές 2ου αιώνα) το οποίο συνέγραψε ο Αρριανός και αποτελεί ἕνα εἶδος συνοπτικῆς παρουσίας των Διατριβῶν του.

Οὐ μέμψη οὐδένα, οὐκ ἐγκαλέσεις τινί, ἄκων πράξεις οὐδέ ἐν (1.3.5-6)

Η Pagels ασχολήθηκε με την την επεξήγηση του Κατὰ Ιωάννη Ευαγγελίου μέσω των αρχῶν της Βαλεντινιανῆς Θεολογίας. Μέσα από τη μελέτη των πρωταρχικῶν πηγῶν συμπεραίνει ὅτι οι ρήσεις του Ηρακλέωνα και Πτολεμαίου παρόλη τη φαινομενική αντίφαση τους, τελικά εἶναι συμπληρωματικές και εκφράζουν τη βασική μεθοδολογική αρχή της Βαλεντινιανῆς εξήγησης η οποία θα πρέπει να εκφρασθεῖ σαφῶς με ὄρους «πληρώματος, κενώματος ἢ κοσμικούς». Όταν εφαρμοσθῶν αυτοί οι τρεις τρόποι ερμηνείας τα εδάφια 1:3 και 1:4 σχετίζονται και ουσιαστικά δεν αλληλοσυγκρούονται.

Εἶδος 1:3

πάντα	Πρωταρχικός αἰών, το πλήρωμα	Τα ἔξω στοιχεῖα, Σοφία	Ο Κόσμος και το περιεχόμενο του
δι' αὐτοῦ	Λόγος της	Ο Σωτήρας ο	Ο Λόγος ο οποίος

	Τετράδος (Πατέρας, Χάρη, Μονογενής, Αλήθεια)*	οποίος απεστάλη από το πλήρωμα στο κένωμα	απεκαλύφθη στη κοσμική δημιουργία και είναι ο Σωτήρας του Κόσμου
ἐγένετο	ἐγίνε ουσία και μορφή	ἐγίνε ουσία και μορφή	ἐγίνε ουσία και μορφή

*Ο Πτολεμαίος βρίσκει στο εδάφιο 1:14 αναφορά στην πρωταρχική αυτή πληρωμική τετράδα. Και ό λόγος σάρξ ἐγένετο και ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, και ἐθεασάμεθα τήν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς **μονογενοῦς (1)** παρὰ **πατρός (2)**, πλήρης **χάριτος (3)** και **ἀληθείας (4)**.

Εδάφιο 1:4

ἐν αὐτῷ	Στον Λόγο της Τετράδας	Στον Σωτήρα του Πληρώματος	Στο Σωτήρα του Κόσμου και του Πνευματικού Ανθρώπου
ζωή	Σύζυγος του Λόγου στην Τετράδα	Η ανακαινισθείσα Σοφία, αρχέτυπο της Εκκλησίας	Σωτήρας της Πνευματικής Ζωής της Εκκλησίας

Τις γνωστικές αυτές δοξασίες όπως ήδη συζητήθηκε στην εισαγωγή πολέμησαν οι Ιουστίνος, Ιππόλυτος, άγ. Ειρηναίος, Ωριγένης και Κλήμης Αλεξανδρεῦς. Είναι εμφανές ότι η Βαλεντινιανή Θεολογία αν και βασισμένη στα Ευαγγελικά κείμενα ξέφυγε τελείως από τα Χριστιανικά Ευαγγελικά νοήματα και κατέληξε σε μυθώδεις ερμηνείες.

Η εμβριθής ανάλυση των γνωστικιστικών αρχών ξεφεύγει τους στόχους της διατριβής αυτής. Αυτό το οποίο ενδιαφέρει είναι να κατανοηθεί πως προέκυψε η αριθμολογία τους από την ερμηνεία των Ευαγγελικών κειμένων. Η ερμηνεία των εδαφίων 1:3 και 1:4 επιτρέπει την κατανόηση της χρήσης της ογδοάδας, αφού

η Ζωή αποτελεί τη σύζυγο του Λόγου και επομένως οι τέσσερις συζυγίες της πρωταρχικής Τετράδας μπορεί να οδηγήσουν στην πρώτη ογδοοάδα²⁰².

Πιστεύουμε ότι από την ανάλυση του εδαφίου προκύπτει αυτό το οποίο γράφει ο Καθ. Σάκκος ότι δηλαδή ο Έλληνας έχει ένα πλεονέκτημα, το γλωσσικό αισθητήριο, το οποίο στερούνται οι ξένοι ερμηνευτές. Υπάρχουν δυσχέρειες οι οποίες οφείλονται όχι εις σοβαρά κάποια στοιχεία, αλλά σε λεπτότατες και καθαρές γλωσσικές ιδιοτροπίες²⁰³. Ο Ευαγγελιστής του τέταρτου Ευαγγελίου εισάγει τον Θεό Λόγο ως συνδημιουργό. Το αριθμητικό ένα στο οποίο προηγείται το ουδέν, τίθεται σαφέστατα για να τονίσει ότι καμμία δημιουργούμενη οντότητα σε αυτόν τον κόσμο δεν είναι τυχαία. Έχει τη σφραγίδα του Θεού Λόγου ο οποίος θα σαρκωθεί για να τον σώσει από την αμαρτία. Ο Θεός Λόγος είναι υπεύθυνος για την παραμικρή λεπτομέρεια της δημιουργίας και επομένως συνάγεται ότι θα φροντίζει για τη συνέχιση και διατήρησή της. Καταβάς λοιπόν εξ ουρανού έρχεται να αναδημιουργήσει τον άνθρωπο και αναπλάθοντάς τον να τον σώσει.

Δεν είναι τυχαίο όπου ο Ευαγγελιστής του τέταρτου Ευαγγελίου μετά το προοίμιο, ένα ποιητικό ύμνο για τη δημιουργικότητα, συνεχίζει με την κλήση των μαθητών οι οποίοι στη γη θα είναι οι αγγελιοφόροι και μεταδότες της νέας του δημιουργίας.

3.6. Κλήση μαθητών του Χριστού. Το μυστήριο της παρούσας και εσχατολογικής συντήρησης του κόσμου.

3.6.1 Εισαγωγικά

Ο Ανδρέας και ένας άλλος μαθητής ακολουθούν τον Ιησού στη Γαλιλαία. Ο Χριστός, βλέποντας να τον ακολουθούν, τούς ερωτά πρώτα τι ζητούν. Αυτοί αφού τον προσφωνούν «Ραββί», το οποίο ερμηνεύεται διδάσκαλος, απάντησαν ερωτηματικά για τη διαμονή του Ιησού. Ελάτε τους λέγει ο Χριστός και θα δείτε πού μένω (έρχεσθε και όψεσθε). Το ίδιο θα απαντήσει και στον Ναθαναήλ (1:47

202. Elaine H. Pagels, *The Johannine Gospel in Gnostic Exegesis: Heracleon's Commentary on John* (Nashville&New York: AbingDonald Press, 1973), 20-50.

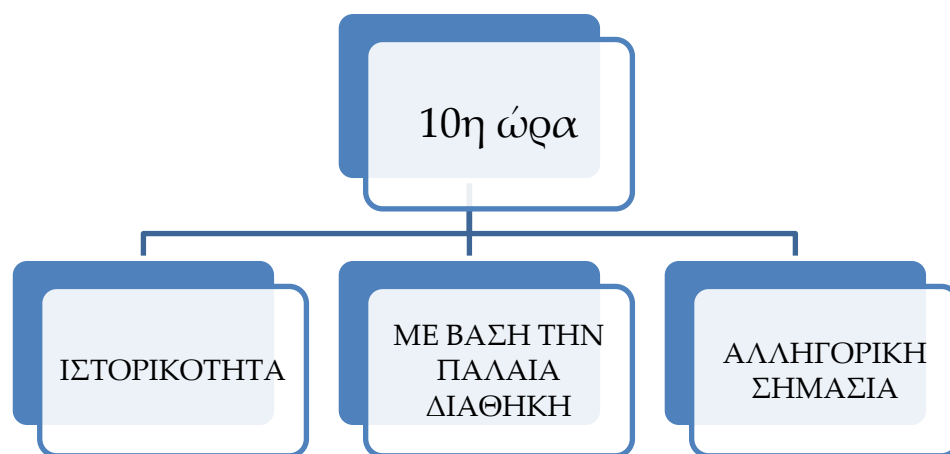
203. Στέργιου Ν. Σάκκου, *Ιωάννου 8:25 και 10:29. Συμβολή εις την Γλωσσική εξέτασιν της Καινής Διαθήκης* (Θεσσαλονίκη: 1969).

ἔρχου καὶ ἴδε). Σύμφωνα με τον Λουκά (9:58) και Ματθαίο (8:20) «αὶ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκευώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ». Φιλοφρονητικά ὅμως προσφέρει φιλοξενία στους Μαθητές. Ἡ αναφορά του Ευαγγελιστῆ στη συγκεκριμένη δέκατη ὥρα²⁰⁴ στο εδάφιο 1:39 εμφανίζεται για πρώτη φορά:

λέγει αὐτοῖς·ἔρχεσθε καὶ ὄψεσθε. ἦλθαν οὖν καὶ εἶδαν ποῦ μένει καὶ παρ’ αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην·ὥρα ἦν ὡς **δεκάτη**.

Αναφορές σε ὥρες υπάρχουν και στα εδάφια 4:6,52·19:14²⁰⁵.

Στην ενότητα αὐτή συστηματοποιούνται οι διάφορες ερμηνείες για τη δέκατη ὥρα σύμφωνα με το παρακάτω διάγραμμα:

204. «Όταν η ὥρα δεν συνοδεύεται ἀπὸ ἀριθμὸ, συνήθως ἐκφράζει ἕνα ἐσχατολογικὸ σημάδι. Συχνά στο Ευαγγέλιο ὁ ὅρος ἔχει ὡς κέντρο τὴ δόξα τοῦ Ἰησοῦ (εστιάζει στὴ σταύρωση). Ἐκφράζεται με τρόπο, ὥστε νὰ ἀποποιεῖται ὁ Χριστὸς ὅτι ὁ χρόνος ἔχει ἔλθει (2:47:308:20) ἢ ἐκφράζεται με τρόπο στὸν ὁποῖο φανερῶνεται ὅτι ὁ χρόνος ἔχει φθάσει (12:23,27·13:1·17:1). Ἐπίσης, φαίνεται νὰ σχετίζεται με τοὺς ἐναρκτήριους ἢ μελλοντικούς ἐσχατολογικούς χρόνους (4:23·5:25,28-29·16:2,4,21,25,32)». Περαιτέρω πληροφορίες υπάρχουν στὶς πηγές τῆς βιβλιογραφικῆς παραπομπῆς: Andreas J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (USA: Baker Academic, 2013), 55.

205. Ὁ Ευαγγελιστῆς τοῦ τέταρτου Ευαγγελίου ἀναφέρει τὶς ὥρες με περισσότερη ἀκρίβεια σὲ σχέση με τοὺς ἄλλους τρεῖς ὁποῖοι ἀναφέρουν μόνο τὴν τρίτη, ἔκτη καὶ ἐνάτη (Mark Edwards, *Blackwell Bible Commentaries, John* (Malden,USA: Blackwell Publishing Ltd, 2004), 30.

Από τα γεγονότα τα οποία συμπεριλαμβάνουν καθορισμένες ώρες στα τέσσερα Ευαγγέλια, το πιθανότερο συμπέρασμα το οποίο εξάγεται είναι ότι η μέρα περιέχει 12 ώρες, αρχίζει δηλαδή από τις 6 π.μ. και τελειώνει στις 6 μ.μ.²⁰⁶. Η δέκατη ώρα είναι επομένως 4 μ.μ., όχι συνηθισμένος χρόνος για να αρχίσει η μέρα. Γενικά, το Ιουδαϊκό σύστημα, αρχίζει από τις 6 π.μ. (0 ώρα) και συνεχίζει μέχρι τις 6 μ.μ. (12^η ώρα) και η 10^η ώρα αντιστοιχεί στις 4 μ.μ.²⁰⁷.

Όπως θα δούμε πιο κάτω υπάρχει και η άποψη ότι ο Ευαγγελιστής μπορεί να χρησιμοποίησε τη Ρωμαϊκή ώρα. Πιστεύουμε ότι από την ανάλυση η οποία θα ακολουθήσει θα αποδειχθεί το άτοπον της θεώρησης αυτής.

3.6.2. Ερμηνείες της δέκατης ώρας

3.6.2.1. Με βάση την ιστορικότητα

Με βάση την ιστορικότητα αποδίδονται οι εξής ερμηνείες:

(α) Η εισαγωγή της ώρας αποδεικνύει την προσωπική μαρτυρία του Ευαγγελιστή Ιωάννη στη σκηνή²⁰⁸.

(β) Λόγω προσέγγισης της δύσεως του ηλίου έπαυαν τις ασχολίες εκτός οίκου και άρχιζαν να προετοιμάζονται για την επιστροφή εάν ήταν αναγκαίο²⁰⁹. Στο έργο

206. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 151.

207. Σημαντικές ώρες της ημέρας και νύκτας του Ιουδαϊκού ημερολογίου: Ημέρα: τρίτη ώρα 9 π.μ., έκτη ώρα 12 π.μ. ένατη ώρα 3 μ.μ. και δωδέκατη 6 μ.μ. Νύκτα: Πρώτη φυλακή εσπέρας 6-9 μ.μ., Δεύτερη φυλακή εσπέρας 9-12 μ.μ., Τρίτη φυλακή εσπέρας 12-3 μ.μ. και Τέταρτη φυλακή πρωί 3-6 π.μ. [Κωνσταντίνου, Λεξικόν των Αγίων Γραφών (Αθήνα: Γρηγόρη, 1999), 387].

208. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 138-139 και Εμμανουήλ Ι. Ζολώτα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Π.Δ. Σακελλαρίου, 1906), 399-400.

209. Andreas J. Köstenberger, *John*, Baker exegetical commentary on the new testament. Robert Yarbrough and Robert H. Stein editors (Michigan: Baker Academic Grand Rapids, 2004), 75.

«Αλεξανδρινός Πόλεμος (π 54 π.Χ.)» του Aulus Hirtius (π90 – 43 π.Χ.)²¹⁰ αναφέρεται ότι ο Καίσαρας για δύο λόγους δεν μπορούσε να πολεμήσει. Μερικώς διότι δεν είχε στα καράβια στρατιώτες και μερικώς διότι ήταν η ώρα της ημέρας μετά τη δέκατη²¹¹.

(γ) Το κυρίως γεύμα λαμβανόταν αργά το απόγευμα, επομένως η δέκατη ώρα μπορεί επίσης να δείχνει ότι ο Χριστός κάλεσε τους δύο Μαθητές του Ιωάννη για δείπνο²¹².

(δ) Κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι η δεκάτη ώρα αντιπροσωπεύει τις 10 π.μ., γιατί αυτή καταμετρείται σύμφωνα με το Ρωμαϊκό σύστημα, όπου αυτή αρχίζει από τα μεσάνυκτα (0 ώρα) και τελειώνει το μεσημέρι (12^η ώρα). Αρχίζει δε και πάλι από το μεσημέρι μέχρι τα μεσάνυκτα²¹³. Κατά την άποψή μας, θα πρέπει να

210. Joseph Lightfoot, *A Commentary on the New Testament from the Talmud and Hebraica*. 4 vols (Oxford: Oxford University Press, 1859. Reprinted Peabody, Mass.: Hendrickson, 1989), 3, 245.

211. Την ίδια πληροφορία αναφέρει και ο Σενέκας (π 4 π.Χ. – 65 μ.Χ.), στο έργο του *Περί Πνευματικής Γαλήνης* (9.17.7.6-13) για τον μεγάλο ρήτορα Pollionem Asinium και τους προγόνους του οι οποίοι απαγόρευσαν κάθε νέα κίνηση που θα γίνει στη γερουσία μετά τη δέκατη ώρα. «Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum meminimus, quem nulla res ultra decumam retinuit; ne epistulas quidem post eam horam legebatur, ne quid nouae curae nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt et in postmeridianas horas aliquid leuioris operae distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem post horam decumam in senatu fieri uetabant».

212. Ο λαός του Ισραήλ έτρωγε μόνο δύο γεύματα τη μέρα, ένα πολύ πρωί, πριν φύγει για την εργασία και ένα το βράδυ αφού τελείωνε την εργασία [Ντάνιελ Ροπς, *Η καθημερινή ζωή στην Παλαιστίνη, στους χρόνους του Ιησού* (Αθήνα: Παπαδήμα, 1990), 248]. Για τα κοινά γεύματα τα οποία απαντούν στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο στο οποίο συγκαταλέγεται και αυτό του εδαφίου 1:39 μπορούν να ληφθούν πληροφορίες από τη βιβλιογραφική παραπομπή: Esther Kobel, *Dining with John Communal Meals and Identity Formation in the Fourth Gospel in its Historical and Cultural Context* (Leiden: Brill, 2011), 105.

213. Ο Carson αναφέρει τα εξής στοιχεία χωρίς όμως παραπομπές ώστε να μπορούν να ελεγχθούν: Τα δεδομένα ότι ο Ιωάννης χρησιμοποίησε την Ρωμαϊκή ώρα δεν είναι επαρκή. Η πρωταρχική στήριξη της χρήσης της Ρωμαϊκής ώρας προέρχεται από τον Πλίνιο τον

θεωρείται σίγουρο ότι οι Ευαγγελιστές έκαναν χρήση της Ιουδαϊκής ώρας. Δεν θα μπορούσε ο Χριστός να οδηγηθεί προς τη Σταύρωση, σύμφωνα με τον Ιωάννη, την έκτη ώρα ή έξη η ώρα το πρωί (19:14), εάν δεχθούμε τη Ρωμαϊκή ή Αιγυπτιακή ώρα²¹⁴.

(ε) Ο Καλβίνος ισχυρίζεται ότι παρόλο που ήταν αργά, δεν χρειάζονταν περισσότερες από δύο ώρες για τη δύση του ηλίου, οι μαθητές δεν ανησύχησαν, γιατί ήταν πρόθυμοι να ακούσουν τον Χριστό. Αντίθετα από αυτούς εμείς αδιάκοπα αργούμε επειδή δεν μας είναι βολικό να ακολουθήσουμε τον Χριστό²¹⁵.

πρεσβύτερο (Φυσική Ιστορία 2.79.188). Όμως αυτό το οποίο αναφέρεται είναι ότι οι ιερείς και οι αρχές των Αιγυπτίων μετρούσαν την επίσημη ημέρα, την πολιτική ημέρα από μεσάνυκτα σε μεσάνυκτα-χρήσιμη πληροφορία για εκμισθώσεις και άλλα αρχεία τα οποία λήγουν στο τέλος της ημέρας. Πουθενά δεν προτείνει ότι κάποιος από τους συγχρόνους του μετρά τις ώρες της ημέρας από τα μεσάνυκτα. Αντίθετα, αναφέρει ότι οι κοινοί άνθρωποι σκέφτονται παντού ότι η ημέρα αρχίζει από την ανατολή όπου φωτίζεται η μέρα μέχρι τη δύση του ηλίου που αρχίζει το σκοτάδι. Οι Ιουδαίοι, οι Ρωμαίοι και άλλοι διαίρεσαν το φως της ημέρας σε 12 ώρες. Οι Ρωμαίοι διαίρεσαν τη νύχτα σε τέσσερις θεάσεις. [Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 156-157]. Ο Frederick Bruce υποστηρίζει τα ίδια με τον Carson [*The Gospel of John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1983), 56]. Αντίθετη μαρτυρία η οποία παρέχεται από τον Westcott βασιζόμενη στο γεγονός ότι πριν την αναφορά της ώρας γίνεται μνεία της ημέρας δεν βρίσκει υποστηρικτές. Γενικά ο Westcott ερμηνεύει όλα τα γεγονότα τα οποία θα μελετήσουμε διαφορετικά. Την έκτη ώρα κατά την οποία συναντήθηκε ο Χριστός με τη Σαμαρείτισσα τη θεωρεί ότι εξελίχθηκε στις έξι το πρωί. Την έβδομη ώρα την επεξηγεί ως 7 μ.μ., και την έκτη ώρα της σταύρωσης ως πρωινή ώρα [Brooke F. Westcott St John, *The Authorised Version with introduction and notes* (London: John Murray, Albemarle Street, 1890), 282].

214. Η δυσκολία επιτείνεται στην αποδοχή της Ρωμαϊκής ώρας διότι στο Κατά Μάρκο Ευαγγέλιο αναφέρεται ότι η σταύρωση έλαβε την τρίτη ώρα (15:25), η οποία σύμφωνα με τη Ρωμαϊκή ώρα θα σήμαινε στις τρεις η ώρα το πρωί.

215. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 48.

3.6.2.2. Με βάση την Παλαιά Διαθήκη

Με βάση την Παλαιά Διαθήκη αποδίδονται οι εξής ερμηνείες:

(α) Σύμφωνα με τον άγ. Αυγουστίνο, η δέκατη ώρα σημαίνει τον νόμο ο οποίος αποτελείται από δέκα εντολές. Κι οι Μαθητές του Χριστού ήλθαν τη δέκατη ώρα και παρέμειναν κοντά του για να διδαχθούν έτσι ώστε να τελειοποιηθεί ο νόμος μέσω του Χριστού, αφού αυτός δεν μπορούσε να εφαρμοστεί από τους Εβραίους. Γι' αυτό την ώρα αυτή κλήθηκε Ραββί το οποίο σημαίνει Δάσκαλος²¹⁶.

(β) Ο Σωτήρης Δεσπότης επισημαίνει ότι η δειλινή ώρα της δέκατης μπορεί να παραλληλιστεί με αυτή της συνάντησης Θεού-Αδάμ (Γεν 3:8)²¹⁷.

3.6.2.3 Με αλληγορική σημασία

Αποδίδονται οι εξής αλληγορικές σημασίες:

(α) Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας σχολιάζει στο υπόμνημά του στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, ότι:

«εὐπαρέδρως οἱ μαθηταὶ τὴν τῶν θείων μυστηρίων ἐπαιδεύοντο γνῶσιν· οὐ γὰρ οἶμαι πρέπειν ἀψίκορον τοῖς φιλομαθέσιν ἐνυπάρχειν διάνοιαν, φιλοπονωτάτην δὲ μάλλον, καὶ τῆς ἐν ἰδρωσίν ἀγαθοῖς μικροψυχίας κρείττονα, ὡς εἰς ἅπαντα τῆς ζωῆς τὸν καιρὸν ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ προθυμίᾳ φαίνεσθαι διαπρέποντα· τοῦτο γὰρ ὡς δι' αἰνίγματος οἶμαι δηλοῦν τό Παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην. ἐπειδὴ δὲ φησιν *Ὥρα ἦν ὡς δεκάτη, καὶ πρὸς αὐτὸ τοῦτο λέγομεν τὸν ἐκάστῳ χρήσιμόν τε καὶ οἰκείον ἐφαρμόζοντες λόγον, ὅτι πάλιν ἡμᾶς διὰ τῆς οὕτω λεπτῆς ἐπιχειρήσεως ἐκδιδάσκει τῆς θεολογίας ὁ συγγραφεὺς, ὡς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸ μέγα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐγνωρίσθη μυστήριον, ἀλλ' εἰς τέλος ἤδη καταλύοντος τοῦ καιροῦ· ἐπ' ἐσχάτων γὰρ, ὡς γέγραπται, τῶν ἡμερῶν διδακτοὶ πάντες ἀναδεδείγμεθα Θεοῦ. δέχου δέ μοι πάλιν τῶν εἰρημένων εἰκόνα περὶ τὴν δεκάτην ὥραν, προσεδρεύοντας τῷ Σωτῆρι τοὺς μαθητὰς²¹⁸».*

216. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:1442.

217. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση και Θεολογία* (Αθήνα: Tremendum, 2014), 22.

218. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εἰς το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 1.194.9-24. Εἰς το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας πληροφορεῖ ότι πρῶτος καιρός θεωρεῖται ἐκεῖνος κατὰ τον οποίο βρισκόταν στον Παράδεισο ο Αδάμ. Δεύτερος, δηλώνεται ως τρίτη ώρα ο καιρός τον οποίο ἔζησε ο Νῶε. Τρίτος, ο οποίος δηλώνεται ως

(β) Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας γράφει ότι τον καιρόν δεν τον λέγει απλά ως και έτυχε ο Ευαγγελιστής, αλλά δια να διδάξει και τους Μαθητές και τους διδασκάλους ότι θα πρέπει να μην κοιτάζουν τον καιρό και την ώρα. Ο διδάσκαλος να μην λέγει ότι εβράδιασε και δεν είναι καιρός τώρα, και ο μαθητής θα μάθει αύριο. Ο μαθητής πρέπει να κατανοήσει ότι όλος ο καιρός είναι επιτήδειος για μάθηση και να μην αφήνει την ακρόαση για το αύριο²¹⁹. Μαθαίνουμε από αυτό το εδάφιο ότι οι Μαθητές, επειδή ήταν συνηθισμένοι στη νηστεία και ελεύθεροι από τη γαστριμαργία, εξόδευαν τον καιρό στην ακρόαση, αντίθετα από τους άλλους οι οποίοι τον εξόδευαν στην ανάπαυση διότι ήταν βαρυσφορτωμένοι από φαγητά και δεν μπορούσαν να επιχειρήσουν κάποιο σπουδαίο έργο. Αυτό συνέβαινε επειδή στ' αλήθεια ήταν Μαθητές του Ιωάννου του νηστευτή, δηλαδή του Προδρομού. Μάλιστα το εδάφιο πληροφορεί ότι σε εκείνους οι οποίοι τον ακολουθούσαν, ο Χριστός γύρισε και έδειξε το πρόσωπό του κι έμεναν μ' αυτόν²²⁰.

(γ) Σύμφωνα με τον Ακινάτη, ο Ευαγγελιστής Ιωάννης αναφέρει κατ' αρχή «*τὴν ἡμέραν ἐκείνην*», διότι δεν υπάρχει νύκτα όπου είναι παρών ο ήλιος της δικαιοσύνης, ο Χριστός. Ο χρόνος είναι περίπου η δέκατη ώρα. Πρόκειται για περασμένη δηλαδή ώρα, αργά κοντά στο τέλος της ημέρας, εάν κάποιος θέλει να το εκφράσει μη συμβολικά. Κι αναφέρει την ώρα για να εκφράσει πάλι ότι ο Χριστός και οι Μαθητές του εργάζονται μέχρι αργά. Σύμφωνα με τον

έκτη ώρα ο καιρός τον οποίο έζησε ο Νώε. Τέταρτος που δηλώνεται ως ενάτη ώρα ο καιρός τον οποίο έζησε ο Μωυσής και οι προφήτες. Κατά την ενδεκάτη ώρα, δηλαδή τον πέμπτο καιρόν, κατά τον οποίο ήδη συστέλλεται η μέρα, δηλαδή ο παρών αιώνας, μίσθωσε ο Χριστός τα έθνη, τα οποία κλήθηκαν να τον γνωρίσουν όχι από κανένα άλλο, αλλά απ' αυτόν (PG 72:780D-781).

219. Ο Ζιγαβηνός εκφράζει την ίδια γνώμη γράφοντας: «Επισημαίνεται η ώρα, υπαινισσόμενος ο Ευαγγελιστής το φιλομαθές των μαθητών και του Χριστού τη φιλανθρωπία. Δεν απετράπησαν από την ώρα η οποία ήταν ήδη προς τη δύση του ηλίου και δεν προφασίσθηκαν ότι δεν είχαν καιρό ή κάποιο άλλο λόγο» (PG 129:1137D).

220. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος α'* PG 123:1180BC.

Εκκλησιαστική, «ἐν πρωΐα σπειρον τὸ σπέρμα σου καὶ εἰς ἑσπέραν μὴ ἀφέτω ἡ χεὶρ σου ὅτι οὐ γινώσκεις ποῖον στοιχήσει ἢ τοῦτο καὶ ἐὰν τὰ δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀγαθὰ (11:6)». Εξαίρεται επίσης η προθυμία των μαθητῶν του να ακούσουν τη σοφία του Θεού και μετά το φαγητό και το ποτό της ένατης ώρας. Φυσικά αυτό δεν εκπλήσσει γιατί ως Μαθητές του Ιωάννη, το ποτό τους ήταν το νερό και το φαγητό ήταν οι ακρίδες και το άγριο μέλι²²¹.

(δ) Η ώρα η οποία αναφέρεται στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο είναι η Ιουδαϊκή διότι έχει μεγίστη σημασία ως ώρα της γενέθλιας χριστιανικής ζωής²²².

(ε) Το εδάφιο 1:39 ανήκει στις αξιοπρόσεκτες λεπτομέρειες του Ευαγγελίου, γιατί αναφέρει την ακριβή ώρα της συνάντησης. Καταλαβαίνει κάποιος πόσο ισχυρό ήταν αυτό που βίωσαν οι πρώτοι αυτοί Μαθητές του Χριστού τη στιγμή της συνάντησής τους, μετά τη δέκατη ώρα ή 4^η απογευματινή²²³.

(στ) Η δέκατη ώρα είναι η ώρα της εκπλήρωσης ή πληρότητας (fulfillment). Ο αριθμός δέκα έχει ιδιαίτερη σημασία στην Παλαιά Διαθήκη²²⁴ και στον Ιουδαϊσμό, στον Γνωστικισμό και στον Φίλωνα²²⁵. Εξήγηση δίνεται συχνά σε σχέση με το Ιω 11:9, όπου οι δώδεκα ώρες οι οποίες αναφέρονται από τον Χριστό σημειολογούν τον παγκόσμιο χρόνο και η δεκάτη ώρα είναι η ώρα έναρξης του έργου του Χριστού ή της Χριστιανικής εποχής. Ανάγεται στο μυστηριακό γεύμα

221. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John. Chapters 1-5*. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 118-119.

222. Ν.Μ. Δαμαλά, *Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Μ.Δ. Μυρτίδη, 1940), 129.

223. π. Ιωάννη Σκιαδαρέση, *Ιωάννεια Γραμματεία* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2013), 126.

224. Όπως θα αναλύσουμε παρακάτω τον αριθμό 10 η διαπίστωση αυτή είναι ορθή. Αρκεί να λάβει υπόψη κάποιος ότι ο αριθμός δέκα εμφανίζεται 316 φορές στην Παλαιά Διαθήκη σύμφωνα με τα ερευνητικά εργαλεία τα οποία χρησιμοποιούνται στο Bible9. Η αφθονία χρήσης του αριθμού αυτού στην Παλαιά Διαθήκη οδηγεί στην αντίληψη ότι μπορεί να είναι και συμβολικός.

225. Rudolf Bulmann, *Das Evangelium des Johannes*, translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 100-101.

το οποίο ο Ιησούς εόρτασε με τους Μαθητές του κατά τη διάρκεια της θυσίας Μίνχα (מִנְחָה)²²⁶.

(ζ) Η δέκατη ώρα είναι η ώρα του γεύματος και ίσως η μόνη. Εδώ τελειώνει η πρώτη μέρα δράσης του Χριστού. Η τελευταία μέρα θα τελειώσει με γεύμα με τους μαθητές του όπου θα τους αποκαλύψει την Αγάπη του Θεού (13:1,17-26)²²⁷.

(η) Στο προηγούμενο κεφάλαιο επεξηγήθηκαν οι γημάτριες. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι γημάτριες οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για να ερμηνευθούν οι ώρες ή οι αριθμοί οι οποίοι απαντούν στο τέταρτο Ευαγγέλιο είναι άμεσες ή έμμεσες. Οι άμεσες είναι εύκολα κατανοητές και δεν προυποθέτουν κάποιες υποθέσεις ή συμβάσεις στις ερμηνείες. Αντίθετα, οι έμμεσες έχουν το χαρακτηριστικό ότι πρέπει να κατανοηθούν οι συμβάσεις του ερμηνευτή. Παρατίθεται ένα παράδειγμα από τον Hans Hutmacher²²⁸. Η σύμβαση του Hutmacher είναι ότι πολλοί αριθμοί μπορούν να δηλωθούν ως άθροισμα. Η σύμβαση κατά την άθροισή τους είναι η εξής: Όταν ο αριθμός είναι μεγαλύτερος από 10 τότε στο άθροισμα μετρά μόνο ο μονοψήφιος αριθμός. Για παράδειγμα εάν ο αριθμός είναι 30 θα μετρά μόνο το 3 στο άθροισμα.

Το άθροισμα των ωρών οι οποίες αναφέρονται στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο είναι 29.

ΕΛΑΦΙΟ	ΩΡΑ
---------------	------------

226. Thomas L. Brodie, *The Gospel According to John* (New York Oxford: Oxford University Press), 160.

227. John F. McHugh, *John 1-4* (The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments), 153.

228. Hans A. Hutmacher, *Symbolik der biblischen Zahlen und Zeiten* (Munchen: F. Schoningh, 1993), 200-201. Σ' αυτό το βιβλίο παρατίθεται πληθώρα εδαφίων της Αγίας Γραφής όπου σημειολογούνται οι αριθμοί. Είναι εντυπωσιακή η φαντασία του συγγραφέα στην εξεύρεση γηματριών (λέξεις οι οποίες όπως έχει ήδη αναφερθεί αντιστοιχούν συμβολικά σε αριθμούς ή αριθμοί που αντιστοιχούν σε λέξεις). Το πρόβλημα το οποίο προκύπτει από τέτοιες ερμηνείες είναι ότι δεν υπάρχει τέτοια γνώση ότι στην εποχή κατά την οποία γράφηκε το τέταρτο Ευαγγέλιο οι άνθρωποι κατανοούσαν τη χρησιμοποιούμενη σύμβαση.

1:39	10
4:6	6
4:52	7
19:14	6
ΑΘΡΟΙΣΜΑ	29

Ο αριθμός 29 μπορεί να εκφρασθεί ως «Ο ΛΟΓΟΣ» γιατί η γημάτριά του είναι η εξής:

Ο Λ Ο Γ Ο Σ

7ο 3ο+7ο+3+7ο+2οο

Το άθροισμα των παραπάνω αριθμών χωρίς τα μηδενικά είναι $7+3+7+3+7+2=29$

Αναφέρουμε και άλλα παραδείγματα από την εφαρμογή του συστήματος αυτού όπου προκύπτουν αριθμοί τους οποίους θα συναντήσουμε σε επόμενα εδάφια.

Το 46 μπορεί να εκφράζει το «ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ» ως εξής:

Ι Η Σ Ο Υ Σ

1ο-8ο-2οο-7ο-4οο-2οο

Το άθροισμα των παραπάνω αριθμών είναι $1+8+2+7+4+2=24$

Χ Ρ Ι Σ Τ Ο Σ

6οο-1οο-1ο-2οο-3οο-7ο-2οο

Το άθροισμα των παραπάνω αριθμών είναι $6+1+1+2+3+7+2=22$

Το τελικό άθροισμα είναι $24+22=46$.

Ο αριθμός 38 μπορεί να γραφεί ως εξής:

Ε Ν Τ Η Α Π Ι Σ Τ Ι Α

5-5ο 3οο-8 1-8ο-1ο-2οο-3οο-1ο-1

Το άθροισμα των παραπάνω αριθμών είναι $5+5+3+8+1+8+1+2+3+1+1=38$

Χρήσιμες πληροφορίες περί της συμβολικότητας του αριθμού δέκα στην Αγία Γραφή μπορείτε να βρείτε στο Παράρτημα Ζ'.

3.7 Τα δύο «ἀμήν ἀμήν»

Στο κεφάλαιο αυτό εμφανίζεται το διπλό «ἀμήν». Επειδή σχετίζεται με τον αριθμό δύο αξίζει να αναφερθούν μερικά λόγια για τη θεολογική του σημασία.

καὶ λέγει αὐτῶ·

ἀμήν ἀμήν λέγω ὑμῖν,
ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεωγῶτα
καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ
ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας
ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου (1:51).

Το επαναληπτικό ἀμήν απαντά 25 φορές μόνο στο Κατὰ Ιωάννη Ευαγγέλιο.

Κεφάλαιο	Εδάφια	Συχνότητα
1	51	1
3	3,5,11	3
5	19,24,25	3
6	26,32,47,53	4
8	34,51,58	3
10	1,7	2
12	24	1
13	16,20,21,38	4
14	12	1
16	20,23	2
21	18	1

Στους συνοπτικούς απαντά ως απλό. Συγκεκριμένα, στο Κατὰ Ματθαίον Ευαγγέλιο απαντά 31 φορές, στο Κατὰ Μάρκο 13 φορές και στο Κατὰ Λουκά μόνο 6 φορές.

Χωρίς να τεθεί ως στόχος η διεξοδική ανάλυση της φράσεως αξίζει τον κόπο να διατυπωθούν οι διάφορες ερμηνευτικές απόψεις και να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα. Όπως θα διαπιστωθεί παρακάτω το συμπέρασμα αυτό θα χρησιμοποιηθεί για ερμηνευτική επεξήγηση του εδαφίου 21:17.

Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος²²⁹ ερμηνεύει ότι ο Χριστός με το διπλό αμήν θέλει να αποδείξει ότι είναι ο Υιός του Θεού και Θεός ενώ ο άγ. Αυγουστίνος²³⁰ ότι ο Χριστός αποκαλύπτει τη θεϊκή του φύση με ένα όμορφο τρόπο. Παραλληλίζει τον Χριστό με την πέτρα στην οποία ενυπνιάσθηκε ο Ιακώβ. Στη Γένεση μαρτυρείται ότι ο Ιακώβ ονειρεύτηκε τους αγγέλους να κατεβαίνουν και να ανεβαίνουν μία σκάλα η οποία είχε βάση τη γη και ύψος μέχρι τον ουρανό (28:16). Όταν ξύπνησε ο Ιακώβ έχυσε λάδι στην πέτρα και είπε ότι ορθά ο Θεός βρίσκεται στο μέρος αυτό. Η πέτρα είναι ο Χριστός²³¹ ο οποίος χύνει το αόρατο λάδι, το Άγιο Πνεύμα για να θεμελιωθεί η Εκκλησία του. Κανένας δεν θα μπορέσει να θεμελιώσει άλλη Εκκλησία από αυτή του Κυρίου (Α Κορ 3:11). Ο Ακινάτης ισχυρίζεται ότι ο Χριστός με τα δύο αμήν θα μεταφέρει μεγαλύτερη γνώση και έτσι θα κατανοηθεί ότι είναι ο φυσικός υιός του θεού και βασιλιάς όλων των εποχών. Ο ισχυρισμός αυτός του Ακινάτη είναι βάσιμος αν θυμηθούμε ότι ο Χριστός πριν την εκφώνηση του διπλού αμήν απεκάλυψε στον Ναθαναήλ ότι ήταν κάτω από κάποια συκιά. Ο Ναθαναήλ πίστεψε ότι ο Χριστός είναι ο υιός του θεού και βασιλιάς²³².

Η βιβλιογραφία είναι πλούσια για τις πιθανές σημασίες του διπλού αμήν. Οι επικρατέστερες απόψεις είναι ότι τα λόγια αυτά αποδεικνύουν την αυθεντικότητα των λόγων του Χριστού²³³, επιβεβαιώνει και δίνει έμφαση της αλήθειας και σημαντικότητας των λόγων του. Ενδιαφέρουσα είναι και η

229. Ιωάννη Χρυσόστομου, *Υπόμνημα Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.128.48-57.

230. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *Serm. supposit.* PL 39:1761

231. Ο John N. Sanders στο εδάφιο αυτό πιστεύει ότι ο Χριστός αποτελεί τον δεύτερο Ιακώβ [*The Gospel According to St. John* (London: 1968, B.A. Mastin Adam&Charles Black.), 106].

232. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 130.

233. Ο John F. McHugh περιγράφει τις διάφορες απόψεις και αποφαίνεται ως επικρατέστερη αυτή της αυθεντικότητας των λόγων (The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, John 1-4).

παρατήρηση ότι στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη είναι διάχυτη η επανάληψη η οποία χρησιμοποιείται για επιβεβαίωση και επίταση²³⁴.

Ενδιαφέρουσα επίσης αποτελεί η παρατήρηση ότι το διπλό σημιακό επαναληπτικό αμήν χρησιμοποιείται μόνο από τον Χριστό, κι αυτό για να δείξει κάτι το σοβαρό, σπουδαίο και αληθές. Πάντα έχει θεολογική σπουδαιότητα. Πιθανώς υπάρχει και χριστολογική συνέπεια της ρήσης του διπλού αμήν. Ο Χριστός ταυτοποιεί τον εαυτό του με τις λέξεις ως επίσης και σε σχέση με τον θεό τον οποίο επικαλείται²³⁵.

Προκύπτει από την ανάλυση ότι ο Ευαγγελιστής με την πολυπληθή διπλή χρήση του «ἀμήν ἀμήν» θέλει να εκφράσει στον αναγνώστη ότι αυτά τα οποία δηλώνει είναι θεόπνευστα και γεμάτα αλήθεια. Με τη διπλή χρήση του «ἀμήν» αλλά και άλλων λέξεων εκφράζει την αυθεντικότητα και την αλήθεια του κειμένου το οποίο συγγράφει. Το έργο του Ευαγγελιστή του τέταρτου Ευαγγελίου είναι η μετάδοση της Αλήθειας του Λόγου του Θεού. Κι αυτό το δηλώνει με την επαναληψιμότητα²³⁶. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα το αποδεικνύουν.

καὶ ὠμολόγησεν καὶ οὐκ ἠρνήσατο, καὶ ὠμολόγησεν ὅτι ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ χριστός (1:20).

Μικρὸν καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν **μικρὸν** καὶ ὄψεσθέ με (6:16)

Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται ἐκραύγασαν λέγοντες· **σταύρωσον σταύρωσον** (19:6)

ἐκραύγασαν οὖν ἐκεῖνοι· **ἄρον ἄρον**, σταύρωσον αὐτόν (19:15)

ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· ὁ **γέγραφα, γέγραφα** (19:20)

234. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 177-178.

235. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 169-170.

236. Andreas J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (USA: Baker Academic, 2013), 69.

3.8 Συμπεράσματα

Από το πρώτο κεφάλαιο, ο Ευαγγελιστής του τετάρτου Ευαγγελίου θέλει να καταστήσει κατανοητό ότι ο συνδημιουργός αρχίζει την πρώτη ώρα τη δημιουργία του Κόσμου, αλλά τη συνεχίζει και τη δέκατη με την έναρξη του σωτηριολογικού του έργου. Σύμφωνα με τον άγ. Κύριλλο Αλεξανδρείας²³⁷:

«Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι “ἐργάζεται καὶ γὰρ ἐργάζομαι; (Ιω 5:17)” οὐ γὰρ ἰδίᾳ μὲν καὶ καθ’ ἑαυτὸν ἐνεργεῖν τι περὶ τὰ ὄντα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα φησὶν ὁ Υἱός, ἑαυτὸν δὲ πάλιν ὁμοίως ἐργάζεσθαι λέγει δίχα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀτρεμούσης τρόπον τινὰ τῆς ἀφ’ ἧς ἐστὶν οὐσίας· εἶεν γὰρ ἂν οὕτω δύο δὴ πάντως, καὶ οὐχ εἷς ὁ Δημιουργός, εἴπερ ἀνὰ μέρος ἑκάτερος καὶ κεχωρισμένως ἐργάζεται, ἐπιδέξεται δὲ καὶ ἑτέρως τὸ δύνασθαι μὴ ἔχειν εἰσαεῖ τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως οὐκ ἀεὶ τὸν Πατέρα ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὀφθήσεται, εἴπερ ὅλως ἐνδέχεται περὶ τι τῶν ὄντων ἐνεργεῖν ἀνὰ μέρος καὶ κεχωρισμένως ἑκάτερον, καθάπερ ἤδη προείπομεν, καὶ οὐ πάντως ἀληθεύσει λέγων ὁ Υἱός “Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ “ἐν ἐμοί. (Ιω 10:38)»

Ο δημιουργός Λόγος δεν επαναπαύεται και η κατοικία του γίνεται τόπος επίσκεψης για όσους θέλουν να μαθητεύσουν κοντά του. Το έργο του Λόγου θα συνεχίσουν οι Μαθητές του. Το άρχισαν με τη μαθητεία τους τη δέκατη ώρα και θα συνεχίσουν να διδάσκουν άοκνα. Για τους Αποστόλους η δέκατη ώρα δεν είναι αργά γιατί ο λόγος του Θεού θα πρέπει να διδάσκεται κάθε στιγμή. Δεν υπάρχει ακατάλληλη ώρα γι’ αυτόν ο οποίος θέλει να αφομοιώσει τον λόγο του Θεού.

Όπως θα διαπιστώσουμε στα επόμενα κεφάλαια τα πρωταρχικά αυτά μηνύματα θα γίνουν ορατά και θα κατανοηθούν ευκολότερα. Ο Δημιουργός Θεός Λόγος σαρκώνεται για να τον σώσει, επειδή καταχράσθηκε την ελευθερία την οποία του πρόσδωσε και οδήγησε εαυτόν στην αμαρτία και απώλεια. Όταν ο άνθρωπος οδεύει σε ατραπούς οι οποίοι οδηγούν στην απώλεια, αυτός στέργει σε βοήθειά του και προσφέρει τη θαυματουργική του δύναμη και τη δέκατη ώρα και το

237. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Ερμηνεία ήτοι Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 1.68.20.69.2.

Σάββατο ακόμη. Συγκεκριμένα, στο Κεφάλαιο 9 ο Ευαγγελιστής εκφράζεται ξεκάθαρα ότι ο Χριστός ήρθε στη γη για να κάμνει τα έργα του Πατέρα ο οποίος τον έπεμψε (9:3). Την κάθε τυφλότητα δια της εργασίας του να τη μετατρέπει σε φως. Δεν είναι τυχαίο όπου πτύει κάτω στο χώμα για να δημιουργήσει πηλό και με αυτό να χρίσει τον τυφλό. Ο δε τυφλός ο οποίος παρεπέμφθη στην κολυμβήθρα του Σιλwάμ για να νιφθεί εκτελεί την εργασία αυτή αν και είναι Σάββατο, μέρα αναπαύσεως.

Οι αιώνιες αλήθειες του Ευαγγελίου εκφράζονται με ένα σχήμα επαναληπτικό. Εδώ οι δύο λέξεις κλειδιά της θεολογικής αλήθειας είναι το Αμήν, Αμήν. Αλήθεια, μας λέγει ο Κύριος, και το επιβεβαιώνει ότι μας λέγει την Αλήθεια. Τη δε τελειωτική αλήθεια και πλήρη θα μας την εκφράσει με τα επτά «ἐγώ εἰμί» όπως θα δούμε σε επόμενα κεφάλαια.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

4.1 Εισαγωγή

Πέντε αριθμητικά θα μας απασχολήσουν στο κεφάλαιο αυτό τα οποία βρίσκονται στην περικοπή όπου ο Χριστός εκδηλώνει το πρώτο σημείο, τη μετατροπή του νερού σε οίνο. Το πρώτο αναφέρεται στο εδάφιο 2:1 όπου ο Ευαγγελιστής μας πληροφορεί ότι «τῆ ἡμέρᾳ τῆ τρίτῃ» γινόταν γάμος στην Κανά. Το δεύτερο, βρίσκεται στο εδάφιο 2:4 όπου ο Ιωάννης μας προσθέτει επίσης την πληροφορία ότι έξω από το σπίτι όπου θα γινόταν ο γάμος «ἦσαν δὲ ἐκεῖ λίθιναι ὑδρῖαι ἕξ». Το τρίτο και το τέταρτο προσδιορίζει τη χωρητικότητα σε υγρό των ἕξι υδρίων σε δύο ή τρεις μετρητές. Το πέμπτο αριθμητικό απαντά στον στίχο 2:20 και αναφέρεται στον αριθμό σαράντα ἕξι τον οποίο εκφέρουν οι Ιουδαίοι σε απάντηση στον Ιησού ότι μπορεί να καταλύσει τον ναό σε τρεις μέρες. Ο συμβολισμός των τριών ημερών της Ανάστασης θα συζητηθεί σε επόμενο κεφάλαιο.

4.2 Αριθμητικές φιλολογικές τεχνικές στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη

Ο Menken προτείνει ότι η περικοπή Ιω 1:19-2:11 μπορεί να θεωρηθεί ως σκηνές με λογικό ειρμό ή συνεκτικότητα (coherent scenes). Αυτό προσπαθεί να το αποδείξει με επεξεργασία των αριθμών, των συλλαβών και λέξεων. Συγκεκριμένα, αποτελείται από πέντε σκηνές οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους. Στην πρώτη σκηνή ο Βαπτιστής Ιωάννης μαρτυρεί ότι δεν είναι ο Μεσσίας ο οποίος θα τον ακολουθήσει (1:19-28). Στη δεύτερη σκηνή ο Ιωάννης μαρτυρεί ότι ο Ιησούς είναι ο αμνός του Θεού (1:29-1:34). Στην τρίτη κατευθύνει δύο Μαθητές του στον Ιησού και στη συνέχεια ο ένας απ' αυτούς ο Ανδρέας φέρει τον αδελφό του Σίμωνα κοντά στον Μεσσία (1:35-42). Στην τέταρτη σκηνή άλλοι δύο Μαθητές ακολουθούν τον Ιησού (1:43-51). Στην πέμπτη σκηνή ο Ιησούς μεταβαίνει στον Γάμο ο οποίος επιτελείται στην Κανά με τους πρώτους Μαθητές του²³⁸.

238. Φυσικά εάν θεωρηθεί ότι δεν υπάρχει άμεση ιστορική σχέση μεταξύ του πρώτου και δεύτερου κεφαλαίου, οι Μαθητές οι οποίοι συμμετείχαν στον Γάμο της Κανά θα μπορούσαν να ήταν όλοι. Δεν υπάρχει όμως κάποιο στοιχείο το οποίο να αναιρεί την ύπαρξη ιστορικής συνέχειας μεταξύ των δύο κεφαλαίων.

Οι πέντε σκηνές συνδέονται και χρονολογικά με τις φράσεις «τῆ ἑπαύριον» και «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη». Οι πρώτες τέσσερις σκηνές πραγματοποιούνται σε τέσσερις διαδοχικές μέρες ενώ η πέμπτη σκηνή πραγματοποιείται την τρίτη ημέρα μετά την τέταρτη σκηνή. Στο εδάφιο 2:11 σταματούν οι διαδοχικές σκηνές, διότι αυτό δεν σχετίζεται με τα προηγούμενα.

Μερικοί μελετητές σύμφωνα με τον Menken είναι της γνώμης ότι το σύνολο των ημερών των πέντε σκηνών είναι επτά. Με αυτή την ερμηνεία, τα εδάφια 1:35-39 και 1:40-42 διεξάγονται σε δύο διαδοχικές ημέρες. Μερικές φορές αυτή η εβδομάδα αναφέρεται ως εβδομάδα της νέας δημιουργίας σε παραλληλία με τις επτά μέρες της δημιουργίας (Γεν 1:1-2,4). Όμως, ο Ευαγγελιστής κατά τον Menken δεν επιδεικνύει πουθενά την πρόθεσή του να πληροφορήσει ότι τα γεγονότα έγιναν σε μία εβδομάδα. Ο Ευαγγελιστής μνημονεύει πέντε ξεχωριστές ημέρες οι οποίες μπορούν να συμπεριλαμβάνουν στην πραγματικότητα έξι ή επτά ημέρες. Αυτό εξαρτάται εάν η τρίτη ημέρα του 2:1 συμπεριλαμβάνεται ή όχι. Προσθέτει ο Menken ότι αναφορά στη δημιουργία των Γεν 1:1-2,4 υπάρχει στον πρόλογο, αλλά μόνο με παραπλανητική εξήγηση στα εδάφια 1:19-2:11.

Ποιο σοβαρά σύμφωνα με τον Menken θα έπρεπε να ληφθεί η παραλληλία με τις ημέρες της Θεοφάνειας στο όρος Σινά όπου τα γεγονότα διαρκούν έξι ή επτά μέρες. Η έκτη μέρα είναι ο ίδιος ο χρόνος με την τρίτη ημέρα της Εξόδου 19:16. Δεν χρειάζεται όλες οι ημέρες να αναφερθούν απερίφραστα. Η τελευταία μέρα της σειράς είναι η τρίτη μέρα της εξόδου (Δευ 19:11-16). Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει και στον Ιωάννη 1:19-2:11. Υπάρχει μια σειρά από έξι ή επτά ημέρες και η τελευταία καλείται «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη».

Ο Menken ανιχνεύει και άλλες παραλληλίες. Ο Θεός φανερώνει τη δόξα του την τρίτη ημέρα, ώστε ο Ισραηλιτικός λαός να μπορεί να πιστεύει στον Μωυσή για πάντα (Εξ 19:9). Ο Χριστός φανερώνει τη δόξα του στην Κανά, ώστε οι Μαθητές του να πιστεύσουν σ' αυτόν. Αυτή η ερμηνεία εξάγεται από τη φράση «ἵνα φανερωθῆ τῷ Ἰσραὴλ (1:31)», από την περίπτωση του Ναθαναήλ «ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν (1:47)» και την ομολογία του στον Χριστό «σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ βασιλεὺς εἶ τοῦ Ἰσραὴλ (1:49)».

Στην Παλαιά Διαθήκη, η εικόνα του γάμου αποτυπώνει τη διαθήκη μεταξύ Θεού και Ισραήλ (Ησ 54:4-8·62:4-5·Ιερ 2·Ιεζ 16·Ωσ 1:3). Ο γάμος της Κανά μπορεί να κατανοηθεί ως η δημιουργία μιας νέας συμφωνίας (Μτ 22:1-14·Μκ 2:19·Απ 19:7-9·21:2,9). Το δώρο μεγάλης ποσότητας εξαιρετου οίνου συμβολίζει τη δημιουργία νέας διαθήκης (Δευ 8:1-10·Ιερ 31:10-12·Ωσ 14:5-8·Ιλ 2:18-27·4:18·Αμ 9:11-15).

Εάν οι μέρες της Θεοφάνειας στο Σινά αποτελούν τη βάση των ημερών οι οποίες αναφέρονται στο Ιω 1:19-2:11, τότε η συνεκτικότητα των διαδοχικών σκηνών γίνεται περισσότερο κατανοητή.

Κατ' αρχή θα πρέπει να σημειωθεί ότι η τεχνική των διαδοχικών επεισοδίων είναι γνωστή και από την αρχαιότητα. Μάλιστα η διαδοχή των αναφερόμενων ιστοριών πρέπει «μη γειτνιαῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ κοινωνεῖν καὶ ἀνακεκράσθαι κατὰ τὰ ἄκρα»²³⁹.

Ο Menken πιστεύει ότι τα κείμενα του τέταρτου Ευαγγελίου ακολουθούν όλες τις αριθμητικές γλωσσικές τεχνικές οι οποίες απαντούν στα αρχαία κείμενα. Για παράδειγμα ο Ευκλείδης στα Στοιχεία 6:16 μιλά για τον ἄκρον και μέσον λόγο και τη χρυσή τομή (ἄκρον καὶ μέσον λόγον τεμείν προβ Παράρτημα)²⁴⁰.

Ο Menken λαμβάνοντας υπόψη τις αριθμητικές αρχαίες γλωσσικές τεχνικές προχωρεί σε υποδειγματικές αναλύσεις τμημάτων του τέταρτου Ευαγγελίου, με βάση τις λέξεις και συλλαβές. Ανιχνεύει λόγους και ισοψηφίες, αριθμούς τριγωνικούς, τετραγωνικούς, τέλειους κλπ. Καταλήγει ότι όλες αυτές οι λέξεις και οι συλλαβές στα κείμενα των αρχαίων οι οποίοι απαντούν και στο τέταρτο Ευαγγέλιο δεν είναι τυχαίες²⁴¹.

239. Λουκιανού, *Πως Δει Ιστορίαν Συγγράφειν* 55.15-17.

240. Maarten J.J. Menken, *Numerical Literary Techniques in John* (Netherlands by E. Brill, 1985), 6-86.

241. Ο Maarten Menken παραθέτει και άλλα χρησιμότερα στοιχεία για τις αριθμητικές και γλωσσικές τεχνικές οι οποίοι χρησιμοποιούσαν οι Αρχαίοι Έλληνες. Παρατίθενται μερικά από αυτά: (α) Ο Αριστοτέλης στα *Ποιητικά* (1480b-1451a) έγραψε ότι «ἐπὶ τῶν μύθων ἔχειν μὲν μῆκος, τοῦτο δὲ εὐμνημόνευτον εἶναι». (β) Στα *Ρητορικά* (1409b) δίνει κανόνες για τις συζητήσεις και το μέγεθος των μικρότερων στοιχείων μίας δήλωσης. Οι περίοδοι και τα κώλα δεν πρέπει να είναι ούτε μακριά ούτε κοντά: «τοῦτο δὲ ὅτι ἀριθμὸν

Μετά από αυτά τα προκαταρκτικά, ας εξετάσουμε την ανάλυσή του στα εδάφια 1:19-2:11 με χρήση της τεχνικής των συλλαβών και λέξεων οι οποίες περιέχονται στα διάφορα τμήματά του.

Οι συλλαβές οι οποίες υπάρχουν στα εδάφια 1:19-2:11 αθροίζονται στις 1550. Ο αριθμός αυτός είναι σημαντικός, διότι δεν είναι απλά στρογγυλός (π.χ. διαιρείται δια του 50), αλλά αποτελεί τη γημάτρια «ο Χριστός»

Ο 700

Χ 600

Ρ 100

Ι 10

Σ 200

Τ 300

Ο 70

Σ 200

Αθροισμα 1550

ἔχει ἢ ἐν περιόδοις λέξις, ὃ πάντων εὐμνημονευτότατον». Επίσης γράφει ότι «περίσωσις δ' ἔαν ἴσα τὰ κῶλα» (Ρητορικά 1410a). (γ) Τρεις αιώνες μετά ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς γράφει: «καὶ τὰ κῶλα τοῖς κῶλοις εὖ συννυφάνθαι καὶ πάντα εἰς περίοδον τελευτᾶν, ὀρίζουσα κῶλου τε μήκος, ὃ μὴ βραχυτέρον ἔσται μηδὲ μείζον τοῦ μετρίου, καὶ περιόδου μέτρον, οὐ πνεῦμα τέλειον ἀνδρὸς κρατήσῃ. Ἀπερίοδον δὲ λέξιν ἢ περίοδον ἀκάλιστον ἢ κῶλον ἀσύμμετρον οὐκ ἂν ὑπομείνειεν ἐργάσασθαι». (δ) Ο Διόδωρος ο Σικελιανός στο έργο του Βιβλιοθήκη ιστορική (I.8.4,9,10,11,41-II.31.10-IV.5.4,6,8-VI.2.3-XX.1.5) γράφει ότι το γραπτό πρέπει να χαρακτηρίζεται από συμμετρία και ορισμένα μέτρα. (ε) Στο *Περί Ερμηνείας Βιβλίων (De elocutione liber)*, το οποίο αποδίδεται στον Δημήτριο τον Φαληρέα, διαβάζουμε: «εἶδος δὲ τοῦ παρομοίου τὸ ἰσόκωλον, ἐπὶ ἴσας ἔχη τὰ κῶλα τὰς συλλαβὰς, ὥσπερ Θουκιδίδη ὡς οὔτε ὦν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τε ἐπιμελὲς εἶη εἰδέναι οὐκ ὄνειδιζόντων. ἰσόκωλον μὲν δὴ τοῦτο». [Demetrius (of Phaleron), *Demetrii Rhetoris De elocutione liber* (The Library of the University of Minnesota, Editit Franciscus Goeller, Lipsiae, Sumtibus Caroli Snobloch, 1837)].

Αυτός ο σπουδαίος τίτλος βρίσκεται στα εδάφια 1:19-2:11 και στα 1:20-25. Το ισοδύναμο «ο Μεσσίας» βρίσκεται στον στίχο 1:41. Στο μεθερμηνευόμενο «Χριστός» δεν υπάρχει το άρθρο, αλλά δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια διαφορά σ' αυτό. Γενικά προτιμάται ο τίτλος με άρθρο στις αρκετές φορές απαντώμενος τίτλος στο τέταρτο Ευαγγέλιο. Εύλογα ο Menken συνδυάζει αυτή την παρατήρηση με τις 1550 συλλαβές όπου αντιστοιχούν στον τίτλο «ο Χριστός». Ο τίτλος «βασιλεύς του Ισραήλ» στον στίχο 1:49 έχει την ίδια σημασία. Άξιοι παρατήρησης είναι ότι στο εδάφιο 4:25 ο Μεσσίας συνδυάζεται με το Χριστός²⁴². Το τμήμα 1:1-18 έχει μέγεθος 496 συλλαβών. Ο αριθμός 496 αποτελεί γημάτριά του χριστολογικού τίτλου «μονογενής».

M 40

O 70

N 50

O 70

Γ 3

E 5

N 50

H 8

Σ 200

Άθροισμα 496

Σε αυτό το πνεύμα είναι σημαντικό να παρατηρηθεί ότι τα εδάφια 1:40-42 είναι το κέντρο ολόκληρου του επεισοδίου 1:19-2:11. Σ' αυτό το εδάφιο ο Ανδρέας πληροφορεί τον αδελφό του Σίμωνα ότι βρήκαν τον Μεσσία και ο Ευαγγελιστής του τέταρτου Ευαγγελίου προσθέτει ότι η λέξη «Μεσσίας» μεταφράζεται στο Χριστός (1:41). Για τα εδάφια 1:19-39, 1:40-42 και 1:43-2:11 οι αριθμοί των συλλαβών είναι 714+123+713 και οι αριθμοί των λέξεων 351+57+352 αντίστοιχα.

242. Η λέξη Μεσσίας απαντά στην Καινή Διαθήκη μόνο από τον Ευαγγελιστή Ιωάννη και σημαίνει το Αραμαϊκό/Εβραϊκό ο χρισμένος.

Οι λέξεις «καὶ λέγει αὐτῶ. εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν» στο εδάφιο 1:41 αποτελούν τον πυρήνα του τμήματος 1:19-2:11.

Σημαντικοί αριθμοί και αναλογίες εμφανίζονται όταν το κείμενο 1:19-2:11 διαιρείται σε αφήγηση και διάλογοι. Οι συλλαβές οι οποίες αναφέρονται σε συζήτηση αθροίζονται σε 696. Ο αριθμός 696 είναι ένας συμμετρικός αριθμός. Από αυτές τις λέξεις οι 200 εκφέρονται από τον Χριστό και τη μητέρα του και οι 496 από άλλους χαρακτήρες. Ο αριθμός 496 είναι τριγωνικός αριθμός (άθροισμα από το 1 μέχρι το 31) και ο τρίτος τέλειος αριθμός. Επίσης έχει παράγοντα τον αριθμό 31 όπως το 1550 ($496=16 \times 31$ και $1550=50 \times 31$). Στις 305 συλλαβές της συζήτησης οι οποίες εκφέρονται από τον Ιωάννη τον Βαπτιστή υπάρχουν και δύο άλλες δηλώσεις. Αυτές έχουν αθροιστικό μέγεθος 55 συλλαβών. Αυτό σημαίνει ότι οι συλλαβές που αναφέρονται αποκλειστικά στον Βαπτιστή Ιωάννη είναι $305-55=250$. Ο αριθμός των συλλαβών οι οποίες αναφέρονται στο αφηγηματικό τμήμα, τη συζήτηση του Ιωάννη του Βαπτιστή και του Ιησού είναι πολλαπλάσιος του 61 $854=14 \times 61$, $305=5 \times 61$ και $183=3 \times 61$.

Όσον αφορά τις λέξεις, βρέθηκε για το αφηγηματικό τμήμα, ο συμμετρικός αριθμός 404. Υπάρχει αναλογία 1:3 μεταξύ των λέξεων οι οποίες εκφέρονται από τον Ιησού και αυτών οι οποίες εκφέρονται από άλλους χαρακτήρες $89/267=1/3$. Οι απεσταλμένοι ιερείς και Λευίτες από τους Ιουδαίους οι οποίοι ανακρίνουν τον Ιωάννη (1:19) εκφέρουν 38 λέξεις και ο αρχιτρίκλινος (2:9-10) εκφέρει 19 λέξεις. Ο παράγοντας 19 εφαρμόζεται για τις λέξεις όλου του τμήματος οι οποίες ανέρχονται στις 760 ($760=40 \times 19$). Ο παράγοντας 31 εμφανίζεται στις 155 λέξεις οι οποίες εκφέρονται από τον Ιωάννη τον Βαπτιστή ($155=5 \times 31$). Συγκεκριμένα, οι λέξεις οι οποίες αναφέρονται σε αυτούς που πιστεύουν (605) ή τους άλλους (110) είναι διαιρετές δια του 55 διότι $605=11 \times 55$ και $110=2 \times 55$. Προσθέτοντας και τις 45 λέξεις των προτάσεων χωρίς προσωπικό περιεχόμενο (ο αριθμός 45 αποτελεί τριγωνικό αριθμό, ως άθροισμα από το 1 μέχρι το 9) ο ολικός αριθμός των λέξεων φθάνει τις 760.

Υπάρχει τελικά, μια διαίρεση του τμήματος 1:19-2:11 η οποία κατά κάποιο τρόπο διασπάται μέσω της κατανομής των πέντε ημερών, αλλά η οποία είναι τέλος πάντων εμφανής, όταν τα πρόσωπα τα οποία διαδραματίζουν ρόλο στις σκηνές

ληφθούν υπόψη. Κατ' αρχή ο Ιωάννης ο Βαπτιστής αποτελεί τον κύριο χαρακτήρα της αφήγησης. Μετά τον κύριο ρόλο λαμβάνει ο Χριστός. Η μεταβολή συμβαίνει μεταξύ των εδαφίων 1:37 και 1:38. Οι τελικές λέξεις του Ιωάννη του Βαπτιστή οι οποίες αναφέρονται στον στίχο 1:36, έχουν μέγεθος 8 συλλαβών και 5 λέξεων όπως οι πρώτες λέξεις στο 1:20. Όταν οι δύο Μαθητές του ακούουν τις λέξεις του (1:37) ακολουθούν τον Χριστό. Ο Βαπτιστής εξαφανίζεται από τη σκηνή μέχρι το εδάφιο 3:23 (υπάρχει αναφορά στο πρόσωπό του μόνο στα εδάφια 1:35-37) και στον στίχο 1:38 όπου ο Ιησούς για πρώτη φορά ομιλεί και αναλαμβάνει δράση.

Η διαίρεση των τμημάτων 1:19-37 και 1:38-2:11 αντιστοιχεί στη διαίρεση των 1550 συλλαβών του τμήματος 1:19-2:11 σε δύο επιμέρους μικρότερα τμήματα με αναλογία 2:3. Το πρώτο τμήμα έχει μέγεθος σε λέξεις 620=2X310 και το δεύτερο 930=3X310 λέξεις.

Το συμπέρασμα του Menken είναι ότι ο συγγραφέας του τέταρτου Ευαγγελίου στο τμήμα 1:19-2:11 επιπρόσθετα από τα άλλα φιλολογικά μέσα χρησιμοποίησε συγκεκριμένες αναλογίες στις λέξεις και συλλαβές για τη δόμηση του κειμένου. Το δημιούργησε αυτό σε μικρότερα ή μεγαλύτερα τμήματά του. *Κατά τη δόμησή του, όπως επεξηγήσαμε, παρατηρούνται ισοψηφίες, αρμονίες και φιλολογικές τεχνικές οι οποίες είχαν χρηστικότητα στα αρχαιότερα χρόνια.*

4.3 Γάμος της Κανά

Το δεύτερο κεφάλαιο του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου αρχίζει με την πληροφορία ότι «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη (2:1)» στην Κανά της Γαλιλαίας γινόταν κάποιος γάμος στον οποίο ήταν προσκαλεσμένος ο Χριστός και οι μαθητές του.

Οι ερμηνείες οι οποίες αφορούν «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής²⁴³:

243. Υπάρχει και η άποψη του Μαυρόπουλου η οποία δεν μπορεί να κατηγοριοποιηθεί και ο οποίος ισχυρίζεται ότι δεν πρέπει να πάρουμε κατά γράμμα την επισημάνση της τρίτης ημέρας. Παρόλα αυτά την προσδιορίζει μετά τη συνάντηση την οποία είχε ο Χριστός με τον Ιωάννη (πρώτη) και με τους Φίλιππο και Ναθαναήλ δηλαδή την κλήση των Μαθητών (δεύτερη). [Δημήτριου Μαυρόπουλου, *Σχόλια στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, (Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 2017), 63].

4.3.1 Ιστορικότητα

Ας εξετάσουμε αρχικά ερμηνείες οι οποίες συνδέονται με την ιστορικότητα.

(α) Ο Ωριγένης προσδιορίζει ιστορικά την ημέρα του γάμου:

«Τρίτη δὲ ἀπὸ τῆς τετάρτης, ἣτις ἐστὶν ἕκτη τῶν ἀρχῆθεν ἡμῖν κατειλεγμένων, ὁ γάμος γίνεται ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, περὶ οὗ εἰσόμεθα γενόμενοι κατὰ τὸν τόπον» και σε άλλο εδάφιο «εἰ γὰρ μετὰ τὰς ἕξ τοῦ ὅτε ἐβαπτίσθη ἡμέρας, τῇ ἕκτη γενομένης τῆς κατὰ τὸν ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας γάμον οἰκονομίας»²⁴⁴.

(β) Ο Χρήστος Καρακόλης αναφέρει ότι ο γάμος τελείται τρεις ημέρες μετά την κλήση του Ναθαναήλ²⁴⁵.

(γ) Ο Ramsey δίνει τις ακόλουθες πληροφορίες στο ίδιο θέμα²⁴⁶: «Το Ιω 2 αρχίζει με την πληροφορία ότι «τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ» (2:1) πραγματοποιήθηκε γάμος στην Κανά. Κάποιος θα περίμενε να μπει μια τελεία μετά από αυτή την πληροφορία.

244. Ωριγένους, *Εἰς τό Κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιό Ἐξηγητικῶν* 6.9-259.2-5 και 10.3.10.12-24.

245. Χρήστου Καρακόλη, *Ἡ θεολογική σημασία των θαυμάτων*, στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1996, 97.

Σε συνάφεια με αυτή την άποψη μπορεί να διατυπωθεί ότι ίσως ακόμη να συνδέεται με την τριπλή επανάληψη του «ἐπαύριον» η οποία απαντά στα εδάφια 1:29,35,43. Συνεπώς έχουν περάσει τέσσερις μέρες και ακόμη δύο λόγω της πορείας του Χριστού προς την Κανά. Άρα συνολικά έχουν παρέλθει σε ἕξι μέρες.

246. John Ramsey, *The Gospel of John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 2010), 139-141.

Η πρόταση όμως συνεχίζει με την επιπρόσθετη πληροφορία ότι εκεί ήταν η μητέρα του Ιησού. Για τη φράση «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» έχουν δοθεί πληθώρα ερμηνειών από τους σύγχρονους υπομνηματιστές. Πουθενά οι ἑξι μέρες δεν αθροίζονται από τον συγγραφέα και επομένως είναι μάταιο να αναζητούμε συμβολικούς παραλληλισμούς, είτε στις ἑξι μέρες της δημιουργίας, είτε στις ἑξι μέρες πριν το ἔνδοξο γεγονός της Μεταμόρφωσης (Μκ 9:2Μτ 17:1). Ίσως ο συγγραφέας τονίζει ότι τα γεγονότα συμβαίνουν με χρονολογική σειρά. Εάν οι μέρες ήταν λιγότερες ή περισσότερες, το σημείο θα παρέμενε το ίδιο».

Δεν βοηθά να σκεφτούμε κάποια προτύπωση της Ανάστασης του Χριστού. Ο Ιωάννης είναι ο μόνος Ευαγγελιστής ο οποίος χρησιμοποιεί τη φράση «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» αλλά όχι για την τελική ὑψωση του Κυρίου (πρβλ Μκ 8:389:3110:3414:58). Μάλλον «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη», εκφράζει το γεγονός ότι χρειαζόταν επιπρόσθετος χρόνος για να διεκπεραιώσει ο Ιησούς το ταξίδι από το μέρος όπου βάπτιζε ο Ιωάννης προς την Κανά της Γαλιλαίας. Αυτό αιτιολογείται από το γεγονός ότι η τρίτη μέρα χρησιμοποιείται, χωρίς να δείχνει τον ακριβή χρόνο και επειδή η τοποθεσία «Βηθανία πέραν του Ιορδάνη (1:28) είναι άγνωστη. Επομένως και η τοποθεσία της Κανά δεν είναι απολύτως βέβαιη. Είναι χωρίς χρησιμότητα να εικασθεί πόσο μακρὺ είναι το πραγματικό ταξίδι. Στη διήγηση δεν επιδεικνύεται ενδιαφέρον ούτε για το ταξίδι, αλλά και ούτε για την ἀφιξη του Χριστού στη Γαλιλαία. Σημειωτέον ότι τη Βηθανία κάποιοι κώδικες, κατόπιν διόρθωσης του Ωριγένη, την ονομάζουν «Βηθαραβά» ή «Βηθαβαρά». Υπήρχαν στα χρόνια του Χριστού δύο πόλεις με το όνομα Βηθανία. Η μία απείχε δεκαπέντε στάδια (περίπου 3 χιλιόμετρα) από τα Ιεροσόλυμα και είναι η πατρίδα του φίλου του Χριστού Λαζάρου. Η άλλη βρίσκονταν πολύ πιο μακριά. Ήταν κοντά στον Ιορδάνη και απείχε 180 στάδια (περίπου 36 χιλιόμετρα) από τα Ιεροσόλυμα. Εκεί βρισκόταν ο Πρόδρομος και βάπτιζε²⁴⁷».

(δ) Κατά τον Keener τόσο το περιστατικό με τον ναό όσο και ο γάμος της Κανά χαρακτηρίζονται με τη φράση κλειδί «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» (2:1,19). «Η «τρίτη ἡμέρα» ἔχει φέρει σε αμηχανία πολλούς ερμηνευτές. Η αναφορά δεν προσδιορίζεται στην καθορισμένη ἡμέρα του γάμου στην οποία ἔφτασε ο Ιησούς

247. π. Ιωάννη Σκιαδαρέση, *Ιωάννεια Γραμματεία* (Θεσσαλονίκη: Βάνια, 2013), 107.

και οι Μαθητές του επειδή ο Ευαγγελιστής σημειώνει ότι ο γάμος είναι «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη». Ὅπως είναι γνωστό οι γάμοι διαρκούσαν μία εβδομάδα. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τα ραβινικά κείμενα στην Παλαιστίνη του 1^{ου} αιώνα οι παρθένες παντρεύονταν την τέταρτη ημέρα και οι χήρες την πέμπτη. Το σίγουρο είναι ότι ο συγγραφέας δεν μετρά τις ημέρες σύμφωνα με τα εδάφια του πρώτου κεφαλαίου. Εάν κάποιος ξεκινήσει να μετρά σύμφωνα με το «τῆ ἑπαύριον» του 1:29, η τρίτη ημέρα είναι πραγματικά η έκτη μέρα. Μερικοί θεώρησαν τις έξι ημέρες ως ιστορική αναπόληση, άλλοι ως την αναγγελία του αμνού, άλλοι με αρκετούς διάφορους τρόπους ως τις έξι ή επτά μέρες της νέας δημιουργίας ή ως παράλληλο με την αποκάλυψη του Σινά (Εξ 24:16). Αλλά εάν ο Ιωάννης επιθυμούσε να μετρήσουμε τις έξι ή επτά μέρες, θα μας το έδειχνε με περισσότερη ακρίβεια παρά να καλεί την τελική ημέρα «τρίτη». Επομένως, δεν θα πρέπει να ερίζεται εάν είναι η τρίτη μέρα ή είναι μετά από κάποια γεγονότα. Η ερώτηση είναι γιατί καλείται τρίτη ημέρα.

Η επινοητική λύση είναι η παραλληλότητα με την τρίτη ημέρα της Πεντηκοστής-Σινά παράδοσης. Παρόλες όμως τις εκτενείς συγκρίσεις, αυτή η λύση δεν θα ήταν τόσο προφανής στον αρχαίο αναγνώστη, όσο σε αυτόν της εποχής μας. Επίσης, εκτός από τον υπαινιγμό της εισόδου του Θεού στο Σινά την τρίτη ημέρα, θα μπορούσε να μνημόνευε την τριήμερο Ανάσταση (Ωσ 6:2). Ὅμως, είναι δύσκολο να συσχετίζεται η τρίτη ημέρα σε τέτοιο στενό υπόβαθρο όπως το Σινά, όταν η έκφραση αυτή είναι κοινή στην Αγία Γραφή και ειδικότερα, όταν αναφέρονται μικροί περίοδοι²⁴⁸.

248. Δίνονται μερικά παραδείγματα: (α) καὶ προσέταξεν κύριος κήτει μεγάλῳ καταπιεῖν τὸν Ἰωνάν καὶ ἦν Ἰωνάς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας (Ἰω 2:1) (β) τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη καὶ ἀναβλέψας Ἀβραάμ τοῖς ὀφθαλμοῖς (Γεν 22:4) (γ) ἀνηγγέλη δὲ Λαβαν τῷ Σύρω τῆ τρίτη ἡμέρα ὅτι ἀπέδρα Ἰακωβ (Γεν 31:22) (δ) ἐγένετο δὲ ἐν τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη ὅτε ἦσαν ἐν τῷ πόνῳ ἔλαβον οἱ δύο υἱοὶ Ἰακώβ Συμεὼν καὶ Λεὺί οἱ ἀδελφοὶ Δίνας ἕκαστος τὴν μάχαιραν αὐτοῦ καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ἀσφαλῶς καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἀρσενικόν (Γεν 34:25) (ε) ἐγένετο δὲ ἐν τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη ἡμέρα γενέσεως ἦν Φαραὼ καὶ ἐποίει πότον πᾶσι τοῖς παισὶν αὐτοῦ καὶ ἐμνήσθη τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀρχινοχοῦ καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀρχισιτοποιοῦ ἐν μέσῳ τῶν παίδων αὐτοῦ (Γεν 40:20) (στ) εἶπεν δὲ αὐτοῖς τῆ

Πιο πιθανό είναι ότι ο Ιωάννης αναφέρεται στην «τρίτη ημέρα» (π.χ. δύο ημέρες) μετά από τα γεγονότα τα οποία εξιστόρησε· έτσι άφηνε κάποιο χρόνο στον Ιησού για να ταξιδεύσει. Μάλιστα, είναι συχνός βιβλικός ιδιωματισμός για «τὴν ἡμέρα μετὰ τὴν ἐπαύριον» ἢ «πρὶν τὴν προηγούμενη» (π.χ. Εξ 19:11,15,16· Βασ 20:12). Αυτό δεν σημαίνει ότι ο Ιωάννης δεν είχε ειδικό λόγο για να αναφέρει την τρίτη ημέρα και να την τοποθετεί στην πρώτη δήλωση της περικοπής. Εάν ο Ιωάννης στοχεύει σε μια επίσης θεολογική σημασία, το πιο πιθανό είναι να συνδέεται με την παράδοση της τριήμερου Αναστάσεως όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης, στα εδάφια 2:19,20. Η έκφραση «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» δεν εμφανίζεται πουθενά αλλού στην Αγία Γραφή. Οι εκφράσεις στα 2:1 και 2:19 πιθανόν τίθενται για να δένουν οι δύο παραγράφοι και να ερμηνεύουν η μία την ἄλλη²⁴⁹». Η έκφραση αυτή σύμφωνα με τον Haenchen θα πρέπει να ληφθεί υπόψη με βάση τη σκηνή

ἡμέρα τῆ τρίτη τοῦτο ποιήσατε καὶ ζήσεσθε τὸν θεὸν γὰρ ἐγὼ φοβοῦμαι (Γεν 42:18), (ζ) καὶ ἤλθομεν εἰς Ἱερουσαλημ καὶ ἐκαθίσταμεν ἐκεῖ ἡμέρας τρεῖς (Β Εσδ 8:32) (η) καὶ τὸ καταλειφθὲν ἀπὸ τῶν κρεῶν τῆς θυσίας ἕως ἡμέρας τρίτης ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται. ἐὰν δὲ φαγῶν φάγη ἀπὸ τῶν κρεῶν τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη οὐ δεχθήσεται αὐτῷ τῷ προσφέροντι αὐτό οὐ λογισθήσεται αὐτῷ μίασμά ἐστιν ἢ δὲ ψυχὴ ἣτις ἐὰν φάγη ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν λήμψεται (Λευ 7:17-18) (θ) ἢ ἂν ἡμέρα θύσητε βρωθήσεται καὶ τῆ αὔριον καὶ ἐὰν καταλειφθῆ ἕως ἡμέρας τρίτης ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται. ἐὰν δὲ βρώσει βρωθῆ τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη ἄθυτόν ἐστιν οὐ δεχθήσεται (Λευ 19:6-7) (ι) τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη ἄρχων τῶν υἱῶν Ζαβουλων Ἐλιαβ υἱὸς Χαιλων (Αρ 7:24) (κ) οὗτος ἀγνισθήσεται τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη καὶ τῆ ἡμέρα τῆ ἑβδόμη καὶ καθαρὸς ἔσται ἐὰν δὲ μὴ ἀφαγνισθῆ τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη καὶ τῆ ἡμέρα τῆ ἑβδόμη οὐ καθαρὸς ἔσται (Αρ 19:12) (λ) καὶ περιορᾶν εἰ ὁ καθαρὸς ἐπὶ τὸν ἀκάθαρτον ἐν τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη καὶ ἐν τῆ ἡμέρα τῆ ἑβδόμη καὶ ἀφαγνισθήσεται τῆ ἡμέρα τῆ ἑβδόμη καὶ πλυνεῖ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ λούσεται ὕδατι καὶ ἀκάθαρτος ἔσται ἕως ἑσπέρας (Αρ 19:19) (μ) τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη μόσχους ἕνδεκα κριοὺς δύο ἀμνοὺς ἑνιαυσίους τέσσαρας καὶ δέκα ἀμώμους (Αρ 29:20) (ν) καὶ ὑμεῖς παρεβάλετε ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἑπτὰ ἡμέρας πᾶς ὁ ἀνελὼν καὶ ὁ ἀπτόμενος τοῦ τετραμένου ἀγνισθήσεται τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη καὶ τῆ ἡμέρα τῆ ἑβδόμη ὑμεῖς καὶ ἡ αἰχμαλωσία ὑμῶν (Αρ 31:19).

249. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 496-498.

με τον Ναθαναήλ. «Επειδή ο Ιησούς βρισκόταν στον Ιορδάνη, δεν ήταν αρκετή η φράση την επομένη ημέρα»²⁵⁰.

(ε) Ο Moody²⁵¹ αποφαινεται ότι η τρίτη ημέρα δεν καταμετρείται σύμφωνα με τις προηγούμενες (1:29,35,43). «Κάποιος σκέπτεται την Ανάσταση του Ιησού η οποία έγινε την τρίτη ημέρα (Α Κορ 15:4) αν και τίποτα στο περιεχόμενο δεν στηρίζει αυτή την ερμηνεία. Πιθανά η έκφραση απλά σημαίνει την ημέρα μετά την αυριανή²⁵²».

(στ) Ο Barrett επισημαίνει τα εξής: «Το θαύμα της Κανά συμβαίνει «τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ». Αυτό σημαίνει στην Ελληνική χρήση «ημέρα μετά από το αύριον» και πιθανά πρέπει να εκληφθεί από την ημέρα η οποία τελευταία αναφέρεται στο εδάφιο 1:43-51. Μπορούμε με την εξήγηση αυτή να καταμετρήσουμε έξι συμπληρωμένες ημέρες, με την πέμπτη να θεωρείται αυτή του ταξιδιού. Αυτή η εκτίμηση είναι πιθανή, αλλά όχι βεβαιωτική. Εάν το εδάφιο 1:41 αναφέρεται σε μια άλλη μέρα, τότε η «τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ» μπορεί να νοηθεί ως η τρίτη ημέρα μετά την κλήση των μαθητών (1^η μέρα 1:35-42, 2^η μέρα 1:43-51, τρίτη ημέρα 2:1-11). Το διάστημα των έξι ημερών το οποίο πιθανόν εμφανίζεται και εάν γίνει αποδεκτό, αναφέρεται στην αποστολή του Χριστού η οποία ακολουθεί στο Πάσχα των Ιουδαίων (2:13)²⁵³». Μία όμοια περίοδος έξι ημερών προσδιορίζεται με

250. Ernst Haenchen, *Das Johannesevangelium*, (Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980), 187.

251. Smith D. Moody, *John* (Nashville: AbingDonald Press, 1999), 82.

252. Επαναλαμβάνουμε ότι παρόλη τη διαίρεση του Ευαγγελίου σε κεφάλαια δεν εμφανίζεται να υπάρχει κενό με αυτό το οποίο προηγείται στην αρχή του δεύτερου κεφαλαίου. Η σημείωση του χρόνου μπορεί να είναι η τελευταία της σειράς των εδαφίων 1:29,35,43 οι οποίες αναφέρονται στην κλίση των μαθητών του.

253. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text*(LonDonald: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, LonDonald and Beecles, 1962), 158.

μεγαλύτερη διαύγεια (12:1), πριν το τελευταίο Πάσχα, όπου και τελειώνεται (consummated) η αποστολή του²⁵⁴.

(ζ) Ενδιαφέρονται είναι όσα τονίζει ο Τρεμπέλας: «Εχώριζαν πιθανώς περίπου πενήντα μίλια την Βηθαβαρά ή Βηθανίαν από τη Ναζαρέτ, όπου ο Ιησούς μετέβαινε. Το ταξίδι αυτό απαιτούσε λοιπόν πορεία τριών ημερών. Έκτη, εάν υπολογίσωμεν ως πρώτην εκείνην, κατά την οποία ο Ιωάννης εμαρτύρησεν στους απεσταλμένους του συνεδρίου (1:19). Πρώτην πρέπει να υπολογίσωμεν την ημέραν, κατά την οποία ο Ιησούς θέλησεν να εξέλθει στη Γαλιλαίαν (1:44). Ερωτάται ποία των ημερών τούτων ήταν Σάββατον; Δεδομένου ότι το Σάββατον δεν μπορούσε να είναι ημέρα πορείας, φαίνεται πιθανόν, ότι το Σάββατον συνέπιπτε προς την ημέραν της κλήσεως του Ανδρέου και Ιωάννου, οι οποίοι έμειναν κοντά στον Χριστό την ημέραν εκείνην (1:40), το οποίο συμβιβάζεται πλήρως προς την υποχρεωτικήν ανάπαυση της ημέρας του Σαββάτου. Κάποιοι από τους νεότερους ερμηνευτές, υπολογίζοντας ως πρώτη ημέρα του ταξιδίου όχι την ημέραν, κατά την οποία ο Ιησούς θέλησε και απεφάσισε την εις Γαλιλαίαν μετάβαση, αλλά την επομένη, ευρίσκουν ότι η καθορισμένη τρίτη ημέρα ήταν η τετάρτη της εβδομάδος, το οποίο παρουσιάζεται κατ' αυτούς να συμφωνεί προς την διάταξη του Ταλμούδ, όπου ο γάμος κάθε παρθένου γίνεται κατά την τετάρτην ημέραν²⁵⁵».

(η) Ο Σωτηρόπουλος ερμηνεύει ότι η τρίτη ημέρα κατά την οποίαν έγινε ο γάμος της Κανά, είναι η τρίτη μέρα μετά την αναχώρηση του Ιησού από την έρημο του Ιορδάνη για τη Γαλιλαία (1:44)²⁵⁶. Από την έρημο του Ιορδάνη μέχρι την Κανά της Γαλιλαίας, ήταν απόσταση πορείας τριών ημερών²⁵⁷.

254. Herman Ridderbos, *The Gospel according to John, A theological commentary, Translated by John Vriend* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 112.

255. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 86.

256. Η ερμηνεία αυτή του Σωτηρόπουλου δεν μπορεί να εξακριβωθεί. Όπως γράφει ο Ramsey το μόνο το οποίο ξέρουμε για τη Βηθανία στην οποία βρισκόταν ο Χριστός ήταν ότι βρισκόταν πέραν του Ιορδάνη. Ακόμη και ο Ωριγένης ο οποίος έζησε τον 3^{ον} μ.χ.

(θ) Κατά τον Καλβίνο, Τρίτη ημέρα σημαίνει ότι ο Χριστός όταν είχε φτάσει ήδη εορταζόταν ο γάμος για τρεις μέρες²⁵⁸.

4.3.1 Παλαιά Διαθήκη

Ακολουθούν παραδείγματα όπου η φράση «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» παραλληλίζεται με εδάφια της Παλαιάς Διαθήκης.

(α) Τα δύο παραδείγματα τα οποία ακολουθούν αντλήθησαν από το βιβλίο του επιβλέποντα της διδακτορικής διατριβής Σωτήρη Σ. Δεσπότη το οποίο φέρει τίτλο «Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση και Θεολογία»²⁵⁹. Ο χρονικός προσδιορισμός ανακαλεί καταρχάς την τρίτη μέρα της δημιουργίας. Πρόκειται για έναν συνειρμό, ο οποίος δεν λαμβάνεται υπόψιν στα περισσότερα νεότερα

αιώνα την καλεί Βηθαμπάρα. Ο Parker την ταυτοποίησε κοντά στην Ιερουσαλήμ ερμηνεύοντας το πέραν του Ιορδάνου όπου εβάπτιζε ο Ιωάννης. Αλλά σε άλλα εδάφια 3:26 και 10:40 η φράση πέραν του Ιορδάνη αναφέρεται στην ανατολική κοιλάδα, τη σημερινή Ιορδανία και δεν υπάρχει λόγος να ερμηνευθεί διαφορετικά και στο 1:28. Είναι απίθανο η Βηθανία αυτή να είναι το μέρος που εζούσε ο Λάζαρος, η Μαρία και η Μάρθα (12:1). Οι πληροφορίες αντλήθησαν από το βιβλίο του John R. Michaels, *John*, (USA: Bakers Book, 2004), 35. Ο Bruce συμφωνεί με τον Σωτηρόπουλο και γράφει ότι αν και δεν γνωρίζουμε το μέρος ακριβώς το οποίο ξεκίνησε ο Χριστός είναι πιθανό η απόσταση να μπορούσε να καλυφθεί σε δύο μέρες. Λιγότερο πιθανό είναι συνεχίζει ο Bruce να θεωρηθεί ότι ο γάμος άρχισε δύο μέρες μετά την άφιξή του [*The Gospel of John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1983), 68]. Την ίδια ερμηνεία δίνει και ο Brooke F. Westcott *St John: The Authorised Version with introduction and notes* (London: John Murray, Albemarle Street, 1890), 36.

257. Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, Τόμος Α'* (Αθήνα: Ορθόδοξη Ιεραποστολική Αδελφότης Σταυρός, 1996), 160.

258. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 58.

259. *Βιβλικοί Συνειρμοί της περικοπής του Γάμου της Κανά (2:1-11)* 81-95. Στις σελίδες αυτές υπάρχει και πλούσια βιβλιογραφία η οποία είναι σχετική με το θέμα.

σχετικά υπομνήματα²⁶⁰. Η συγκεκριμένη μέρα περιγράφεται στο Γεν 1:10-13. Διά της ευ-Λογίας τού Θεού επιτυγχάνεται η «αυτόματη» βλάστηση εκ μέρους της «μητέρας» γης, η οποία μέσω του σπέρματος παράγει αφθονία καρπών και ταυτόχρονα συν-δημιουργεί με τον Θεό. Το γεγονός τής αφθονίας μεταδίδεται στον αναγνώστη της Γενέσεως με το πολυσύνδετο σχήμα, τις επαναλήψεις, αλλά και την έκταση της περιγραφής της τρίτης ημέρας. Σημειωτέον ότι είναι η μοναδική (μέρα) κατά την οποία ακούγεται διπλή θεϊκή επιδοκιμασία (καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν). Αυτή η αφθονία στην αφήγηση του *Ιερατικού Κώδικα* αποσκοπεί στην επιβίωση των κτηνών και τη διαβίωση του πρώτου ζευγαριού, αφού η τρίτη ημέρα συνδέεται άρρηκτα με την έκτη²⁶¹. Η ίδια ευλογία επαναλαμβάνεται μετά τον Κατακλυσμό στον Νώε (8:22-9:7), ο οποίος ξεκινά την καλλιέργεια της καθαρμένης γης φυτεύοντας αμπελώνα και παράγοντας οίνο, ο

260. P. Lapide, *Ist die Bibel richtig übersetzt?*, Gütersloh: Mohn, 88: Gott will nun an Mitarbeiter am Schöpfungswerk, denen er die freie Kreativität gewährt (Gen 4:1).

261. Συνοψίζοντας ο Hans Küng [(*Η Αρχή των Πάντων. Φυσικές Επιστήμες και Θρησκεία*, Αθήνα: Ουρανός 2009), 221-222] την ιστορικοκριτική ερμηνεία της περί της Δημιουργίας αφήγησης του Ιερατικού κώδικα (Γέν 1:2-4), υπογραμμίζει το γεγονός ότι σ' αυτήν δεν γίνονται περιγραφές χρονικών περιόδων του κόσμου, αλλά τις τρεις πρώτες «ημέρες» κατασκευάζονται οι τρεις χώροι ζωής, οι οποίοι κατόπιν στις επόμενες τρεις διακοσμούνται. Για παράδειγμα, την πρώτη ημέρα ακούγεται το «Γενηθήτω φῶς» και την τέταρτη ημέρα διακοσμείται το στερέωμα με τον ήλιο, τη σελήνη και τα άστρα. Έτσι συγκεκριμενοποιούνται οι τάξεις των όντων κατά είδος, μέγεθος, γένος, μορφή και φύλο, που γεμίζουν τους τρεις χώρους. Συνεπώς πρόκειται μάλλον για φαινομενολογία του κόσμου παρά για μια κοσμογονία. Άρα, την τρίτη ημέρα κατασκευάζεται ο χώρος εκείνος στον οποίο θα ζήσουν τα ζῶα και κατεξοχήν ο άνθρωπος, άνδρας και γυναίκα, που είναι κατασκευασμένοι κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν του τριαδικού Θεού: καὶ ηὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ θεὸς λέγων: «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἔρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς». καὶ εἶπεν ὁ θεός: «ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πᾶν χόρτον σπόριμον σπειρον σπέρμα ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης τῆς γῆς καὶ πᾶν ξύλον ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σπορίμου ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν» (Γεν 1:28-29).

οποίος όμως στη συνέχεια γίνεται αφορμή μέθης (9:19-21). Στην ιωάννεια αφήγηση του πρώτου «σημείου» ο Ιησούς παράγει άφθονο οίνο, προκειμένου να παρατείνει τη γαμήλια ευφροσύνη τού ζευγαριού και των καλεσμένων του. Άλλωστε ο αναγνώστης τού Ευαγγελίου γνωρίζει ήδη από τον ποιητικό Πρόλογο του Ιωάννη ότι η Δημιουργία του Σύμπαντος επιτελέσθηκε διά του Λόγου, όπως ονομάζεται μόνον σ' αυτόν (τον Πρόλογο) ο χορηγός της ζωής, του φωτός, της χάριτος και της αλήθειας Ι. Χριστός. Αυτό το γεγονός καλούνται να συνειδητοποιήσουν και οι Μαθητές. Αυτοί στο γεγονός που προηγείται και κατακλείει τη συγκρότηση του κύκλου των διακόνων του (12:36), έχουν δεχθεί στο πρόσωπο του αληθινού «όρῶντος» Ισραηλίτη Ναθαναήλ την αψευδή επαγγελία (ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν) ότι κατά τη διάρκεια της ακολουθίας του Ιησού, η οποία υποκαθιστά τη μαθητεία στην Τορά, στο πρόσωπό Του θα δουν μείζονα πράγματα. Θα διαπιστώσουν ότι ενώπιόν τους και ανάμεσά τους βρίσκεται ο Υιός του Ανθρώπου ο οποίος γεφυρώνει το άκτιστο με το κτιστό. Ακριβώς με το πρώτο επισυναπτόμενο σημείο, ο παρακαθήμενος στον γάμο Ιησούς αναδεικνύεται εν τοις πράγμασι στα μάτια των μαθητών Του ως ο δημιουργός και συντηρητής τού Σύμπαντος (όπως ακριβώς διακηρύχθηκε στον Πρό-Λογο).

Αυτή τη σημασιολογία του θαύματος ως «σημείου» της παρουσίας και της δράσης στη γη τού Ιησού Χριστού ως Θεού (ανα) δημιουργού του Σύμπαντος και ποιητή του ανθρωπίνου ζεύγους υπεμφαίνει ο ίδιος ο Ιωάννης τοποθετώντας το θαύμα της Κανά την έκτη ημέρα της πρώτης εβδομάδας της δημόσιας Παρουσίας του Ιησού²⁶², όπως επεσήμαναν πρώτοι οι Πατέρες²⁶³. Η σπουδαιότητα

262. Επί τη βάσει της σκόπιμης προφανώς χρήσης της εισαγωγικής φράσης τῆ ἐπαύριον (1:29,35,43) προκύπτουν οι εξής μέρες, οι οποίες περιγράφουν την αρχή της δημόσιας δράσης του Ιησού: 1η: 1:19-28. 2η: 1:29-34, 3η: 1:35-42. 4η: 1:43-51. Έτσι προκύπτει ένα σχήμα έξι ημερών, όπως και στο Ιω 11:6,17 [όπου την τελευταία ημέρα έχουμε την ανάσταση του Λαζάρου) αλλά και στο 12:1-19, 42 (όπου αντιστοίχως περιγράφεται η Ύψωση (σταύρωση και ανάσταση) του Ιησού. Βλ. Jörn-Michael Schröder, *Das eschatologische Israel im Johannesevangelium. Eine Untersuchung der johanneischen Israel-Konzeption in Joh 2-4 und Joh 6* (Tübingen-Basel: Francke, 2003), 61-32]. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε ότι στο

της συγκεκριμένης Χριστολογίας για τους «Έλληνες» ακροατές τού Ιω που

αποκορύφωμα της πρώτης εβδομάδας αρχίζει για πρώτη φορά να εμφανίζεται στο Ευαγγέλιο η ώρα του Ιησού.

263. Ήδη ο Ειρηναίος «απαντώντας» στους Γνωστικούς και τεκμηριώνοντας τον αντιδοκητισμό και αντιεγκρατισμό (που «διέγραφε» το «όταν μεθυσθῶσι») σημειώνει: «Είναι καλό, βεβαίως, και εκείνο που έκανε ο Θεός με τη δημιουργία της αμπέλου, όταν για πρώτη φορά ήπια ο άνθρωπος κρασί. Κανείς από όσους ήπιαν δεν τον κατηγορήσε. Αντιθέτως και ο Κύριος το δοκίμασε. Καλύτερο, όμως, είναι εκείνο το κρασί, που ο Λόγος το έκανε από το νερό σε μία στιγμή και απλά, για να το πιουν οι προσκεκλημένοι στο γάμο. Μολονότι μπορούσε ο Κύριος, χωρίς να έχει καμμία προϋπόθεση από τα υλικά που χρειάζονταν, να δώσει το κρασί στους συνδαιτυμόνες και να χορτάσει τροφή τους πεινασμένους, δεν το έκανε αυτό·αλλά παίρνοντας τα ψωμιά από τη γη και ευχαριστώντας τον Θεό και κάνοντας πάλι το νερό κρασί, χόρτασε τους ανθρώπους που ήταν ξαπλωμένοι στο χορτάρι και πότισε τους προσκεκλημένους στο γάμο. Έδειξε έτσι ότι ο Θεός, ο οποίος έκανε τη γη και έδωσε εντολή να φέρει καρπούς και δημιούργησε τα ύδατα και εξήγαγε τις πηγές: αυτός και την ευλογία της τροφής και την ευχαριστία του πότου στους εσχάτους χρόνους δωρίζει με τον Υιό στο ανθρώπινο γένος, ο ακατάληπτος με τον καταληπτό και ο αόρατος με τον ορατό. Ασφαλώς διότι δεν είναι εκτός του Πατρός αλλά βρίσκεται στον κόλπο του Πατρός (3.11.5 ελλ. Μτφρ. Πατ. Ειρηναίος Χατζηεφραιμίδη)». Στο 3.16.7 ο ίδιος πατέρας εκλαμβάνει το συγκεκριμένο θαύμα ως προτύπωση της Ευχαριστίας: «όλα τα γνωρίζει εκ των προτέρων ο Πατήρ και τελειοποιεί ο Υιός στον κατάλληλο χρόνο όπως αρμόζει και συνεπάγεται. Γι' αυτό και όταν η παρθένος Μαρία επείγονταν να κάνει ο Κύριος το θαυμαστό σημείο του οίνου και ήθελε προ καιρού και σύντομα να γευθούν το κρασί, ο Κύριος απωθώντας την παράξενη βιασύνη της είπε: Τι έμοι και σοι γύναι; Οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου». Στα Αποσπάσματα του Ωριγένη στο Κατά Ιωάννη κατά το σχολιασμό του συγκεκριμένου «σημείου» αναφέρονται τα εξής: «Τρίτης ἤδη ἡμέρας ἐνεστηκυίας ἀφ' οὗ ὁ Ἰησοῦς ἐβαπτίσθη, γάμου ἐν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας γενομένου, καὶ οὔσης τῆς μητρὸς Ἰησοῦ ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐκλήθη ἅμα τῶν μαθητῶν. Καὶ γὰρ ποιητὴς ὢν ὁ Ἰησοῦς τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς οὐ παραιτεῖται κληθῆναι ἐν γάμῳ, αὐτὸς ὢν ὁ μετὰ τὸ πλάσαι τὴν Εὐὰν ἀγαγὼν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδάμ (28)». Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος επισημαίνει: «Νῦν μέντοι δεικνύς, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἐν ταῖς ἀμπέλοις τὸ ὕδωρ μεταβάλλων, καὶ τὸν ὑπέτον διὰ τῆς ῥίζης εἰς οἶνον τρέπων, ὅπερ ἐν τῷ φυτῷ διὰ πολλοῦ χρόνου γίνεται, τοῦτο ἀθρόον ἐν τῷ γάμῳ εἰργάσατο (59.135.40-44)».

επεδείκνυαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την κοσμογονία και την κοσμολογία ήταν ιδιαίτερη.

Οι εξής συνάφειες μεταξύ του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου και Εξόδου έχουν επισημανθεί²⁶⁴:

Ιω 2

Έξ 19:24

Τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη (2:1)

Τῆ [...] ἡμέρα τῆ τρίτη (19:11,16)

Σχήμα ἑξι ημερῶν (1:29:2:1)

Σχήμα ἑξι ημερῶν (κεφ. 19-24)

καλέω (1:42:2:2)

καλέω (19:3,7,20)

ὁ, τι ἂν λέγη ὑμῖν ποιήσατε (2:5)

πάντα, ὅσα εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα (19:8:24:3,7)

καθαρισμός (2:6)

ἔπλυναν (19:14)

πιστεύω (2:11)

πιστεύω (19:9)

καταβαίνω (1:32,33,51:2:12)

καταβαίνω (19:10,11,14,18:20:21,24-25)

ἀναβαίνω (1:51:2:13)

ἀναβαινείω (19:3:12:13,18,20,24)

Η παραλληλότητα όμως των δύο περικοπών δεν περιορίζεται στο επίπεδο των λεξημάτων ή της συνάφειας, αλλά όπως στη συνέχεια θα αποδειχθεί, είναι πολύ βαθύτερη και ουσιαστική, «υπομνηματίζοντας» το τέλος του ποιητικού Προλόγου: ότι ο Νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ή χάρις καὶ ή ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο (1:17). Το τέλος τῆς σύναψης τῆς διαθήκης, τῆς ὁποίας (σύναψης) προηγήθηκε κάθαρση καὶ νηστεία τοῦ λαοῦ που για πρώτη φορά στους πρόποδες τού Σινά χαρακτηρίζεται ως βασιλείον ιεράτευμα (Έξ 19:6,10-11), επιβεβαιώθηκε με την ανάβαση του έχοντος το τρισσό αξίωμα Θεόπτη συνοδεία τριῶν προσώπων καὶ των εβδομήκοντα τῆς Γερουσίας, στο ίδιο ὄρος όπου

264. "Structure and Meaning in the Fourth Gospel", CB 6 (1974): 71. Έχει ληφθεί από τον Schröder, *Das eschatologische Israel* 65-66. Ο Β. Olsson κάνει μάλιστα λόγο για "Sinai-Screen". Επίσης, σύμφωνα με το Ταργκούμ, στο 19, 9, η δόξα του Κυρίου αποκαλύφθηκε προκειμένου ο λαός να πιστέψει στον Μωυσή. Σχετικά με την παραλληλότητα του γάμου τῆς Κανά με τη νομοδοσία στο Σινά βλ. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων* 108 υποσ. 56. Πρωτοπρ. Ιωάννη Γ. Σκιαδαρέση, *Ερμηνεία Περικοπών Ιωάννειας Γραμματείας* (Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2008), 98. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 467.

ἔφαγον καὶ ἔπιον ενώπιον του Θεοῦ του Ισραήλ (24:9-11). Ἐπονται (στην Ἐξοδο) οι οδηγίες για τη Λατρεία που εἶχε ως πυρήνα της την Κιβωτό και μετέπειτα τον Ναό. Ο Ι. Χριστός δεν αποκαλύπτει στους Μαθητές, οι οποίοι στην προηγούμενη ενότητα συγκροτούν την «απαρχή» του άδολου και αληθινού Ισραήλ, τη δόξα-kabod Του στη Σιών, αλλά στην Κανά, μια κόμη της περιφερειακής, άσημης αλλά και κακόφημης/βέβηλης (ένεκα ακριβώς της απόστασής της από τον «πυρήνα της αγιότητας», τον Ναό της Ιερουσαλήμ) Γαλιλαίας (7:40). Επιπλέον, η δόξα Του δεν φανερώνεται ἐν πυρί, με καταγιγιστικά επουράνια και επίγεια φαινόμενα, αλλά με τη μεταβολή τού κατεξοχήν μέσου των καθαρμών (όπου αγνίζονταν-«βαπτίζονταν», όπως στους πρόποδες του Σινά οι Ιουδαίοι προκειμένου να απαλλαγούν από την ακαθαρσία και να καταστούν λατρευτικά άμωμοι εκπληρώνοντας το ιδεώδες του Λευιτικού και ολόκληρης της Τορά) σε οίνο αρίστης ποιότητας παρά τον κίνδυνο «ηθικών παρεκτροπών», όπως συνέβη με τον Νώε. Συνεπώς, με την τρίτη ημέρα, υποδηλώνεται ότι ο Δημιουργός, Αυτός που ως κλίμακα γεφυρώνει κάθετα τη γη με τον Ουρανό, εγκαινιάζει με την Παρουσία Του την καινούργια Διαθήκη, καταλύοντας τη διάκριση καθαρού και ακαθάρτου και συσφίγγοντας την οριζόντια σχέση των ανθρώπων και ιδιαίτερα τον γαμήλιο δεσμό. Κατ' επέκταση συμβάλλει στη συγκρότηση του οίκου, ο οποίος και θα αποτελέσει τον «ναό», τον λατρευτικό πυρήνα της χριστιανικής Εκκλησίας²⁶⁵.

4.3.2 Καινή Διαθήκη

Ακολουθούν ερμηνείες οι οποίες σχετίζονται με την Καινή Διαθήκη.

265. Το παραπάνω κείμενο το οποίο αναφέρεται στις συνάφειες μεταξύ του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου και Εξόδου μετά των αναφορών έχουν αντληθεί από: Σ. Δεσπότη, "Βιβλικό Συνειρμό της περικοπής του Γάμου της Κανά (2:1-11)" 36 *ΕΕΘΣΠΑ* (2011): 319-342. Βλ. το συλλογικό τόμο Η Κ.Δ. στον 21ο αι. Τόμ. Ε' *Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση Θεολογία Επίμετρο: Παιδαγωγικές-Ποιμαντικές εφαρμογές ευαγγελικών περικοπών* (Αθήνα: Tremendum 2015), 83-117.

(α) Ο Sanders αποφαίνεται ότι η φράση εισάγει στην ημέρα της Αναστάσεως²⁶⁶, αν και ο Ιωάννης δεν τη χρησιμοποιεί στις Αναστάσιμες αφηγήσεις του. Κατά τον Lindars εάν αριθμήσουμε τις ημέρες από την ερώτηση του Βαπτιστή Ιωάννη (1:19) και αφήσουμε μια επιπρόσθετη ημέρα (1:39) και μια μέρα ταξιδιού στη Γαλιλαία (μετά το 1:43) τότε η τρίτη μέρα της Κανά αθροίζεται στην όγδοη ημέρα της πρώτης εβδομάδας της δημόσιας δράσης του Ιησού. Εάν παραλείψουμε μία μέρα από τις οκτώ, τότε προκύπτει ακριβώς μία εβδομάδα²⁶⁷.

(β) Ο Thyen υποστηρίζει ότι ως τρίτη ημέρα αριθμείται, η ημέρα της συνάντησης του Ιησού με τον Ναθαναήλ και, γι' αυτό, ως η έκτη ημέρα αυτή που γινόταν ο γάμος στην Κανά. «Σε αυτές τις έξι ημέρες της πρώτης εβδομάδας και στην οποία έκτη ημέρα συμπεριλαμβάνεται και η αποκάλυψη της δόξας του Ιησού (2:11), αντιστοιχούν οι έξι ημέρες της τελευταίας εβδομάδας του Ιησού. Η εβδομάδα ξεκινά «πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα» (Ιω 12:1) με το χρίσμα του Ιησού «στην ιουδαϊκή Βηθανία» και με την είσοδο στην Ιερουσαλήμ και κορυφώνεται με την εμφάνιση της δόξας του Εσταυρωμένου και της ταφής του την έκτη ημέρα (12:1-19:42). Ο αναγνώστης επιτρέπεται να εκλάβει την πέμπτη ημέρα, την οποία η αφήγησή μας παραλείπει, ως την ημέρα της μετακίνησης του Ιησού με τους Μαθητές του από την περιοχή της Βηθανίας (σύμφωνα με το 1:28 εκλαμβάνεται ο τόπος της μαρτυρίας του Βαπτιστού και της ακολουθίας των πρώτων μαθητών) στην Κανά της Γαλιλαίας²⁶⁸».

(γ) Ο γάμος στην Κανά τελείται τρεις μέρες μετά την κλήση του Ναθαναήλ (ίσως δεν είναι τυχαίο ότι ο Ναθαναήλ σύμφωνα με την πληροφορία του στίχου 21:2 καταγόταν ο ίδιος από την Κανά της Γαλιλαίας) από τον Ιησού. Σύμφωνα με πληροφορίες της Μισνά (Kethuboth 1), ο γάμος τελούνταν συνήθως ημέρα Τετάρτη, γεγονός το οποίο ίσως υπονοείται και στη διήγησή μας, αν σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Brown (Gospel 1.92), θεωρηθεί ότι ο στίχος 1:39

266. John N. Sanders, *The Gospel According to St. John* (London: B.A. Mastin Adam & Charles Black, 1968), 108.

267. Barnabas Lindars, *The Gospel of John* (London: Oliphants, 1972), 128.

268. Hartwig Thyen, *Das Johannes evangelium*, Handbuch zum Neuen Testament (Mohr Siebeck, 2014), 152-154.

αναφέρεται στην ημέρα του Σαββάτου. Η χρήση του χαρακτηριστικού θέματος των τριών ημερών σε μία ευρύτερη συνάφεια, όπου υπάρχουν σημαντικές αναφορές στο πάθος και την ανάσταση του Ιησού (1:29,36:2:4,11,13,14:17:19-22), δεν μπορεί να είναι τυχαίος, καθότι, έστω και συνειρμικά, παραπέμπει στην τριήμερη ανάσταση του Ιησού ο στίχος μας, επομένως, μπορεί να κατανοηθεί σε όλο του το θεολογικό βάθος, μόνο αν διαβαστεί μαζί με τον επίλογο της διηγήσεως 2:11, όπου η τρίτη ημέρα είναι η κατεξοχήν ημέρα της φανέρωσης της δόξας του Ιησού (πβλ 20:1,19). Ίσως, να υπάρχει κάποια αναλογία με τη διήγησή στο ότι και η θεραπεία του υιού του βασιλικού, το δεύτερο θαύμα το οποίο τελεί ο Ιησούς στην Κανά της Γαλιλαίας, πραγματοποιείται επίσης τρεις ημέρες μετά από κάποιο γεγονός, εν προκειμένω μετά την κλήση των Σαμαρειτών στην πίστη²⁶⁹.

(δ) Παρότι ο γάμος πάσης παρθένου γινόταν σύμφωνα με τους ραββίνους την τετάρτη της εβδομάδος, ο Ιωάννης τονίζει ότι το θαύμα τελέσθηκε την τρίτη ημέρα. Καταρχάς, αυτός ο χρονικός προσδιορισμός συνδέει το συγκεκριμένο γεγονός, το οποίο πραγματοποιήθηκε μάλλον στην Κιρμπέτ Κεννά (Ιώσηπου, Βίος 16)²⁷⁰, 14 χλμ. βόρεια της Ναζαρέτ, με την προηγούμενη συνάντησή Του με

269. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων*, στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1996, 98.

270. Σ' αυτή και όχι την Κεφρ Κανά 6 χλμ Β.Α. της Ναζαρέτ (η οποία σήμερα συνιστά προσκυνηματικό τόπο), συγκλίνουν οι ερευνητές. Βλ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο* σ. 95. Το όνομα Κανά συνδέεται με τον εβραϊκό όρο που σημαίνει την καλάμη και υποδηλώνει τόπο με καλάμιες.

τον καταγόμενο απ' την Κανά Ναθαναήλ (21:2)²⁷¹. Πιθανόν όμως συμβολίζει και τα εξής: ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ (2:21)²⁷².

(ε) Ο Ιησούς κατόπιν προτροπῆς της μητέρας του, μετέτρεψε ἕξι λίθινες υδρίες νερού σε κρασί και όταν το δοκίμασε ο αρχιτρίκλινος, το χαρακτήρισε «καλόν οἶνον», ενώ ο προηγούμενος ἦταν κατώτερος «ἐλάσσω» (Ιω 2:10). Ο Αγουρίδης επισήμανε ὅτι σε ὅλο τον Μεσογειακό χώρο της εποχῆς του Ιησού, ο οἶνος συνδεόταν με την ἔμπνευση, το ὄραμα και την ἔκταση, ὄχι με νομικά ἢ ηθικοθεολογικά θεωρήματα. Μετατρέποντας το νερό σε κρασί ο Ιησούς στην αρχή του Ευαγγελίου, τόνισε το χριστιανικό ὄραμα που συνδέεται με την ἔκταση της Ανάστασης ἔναντι της θρησκευτικῆς πεζῆς καθημερινότητας της θρησκείας. Φανερώνεται ἡ δόξα του Ιησού, δηλ. ὅτι αὐτός εἶναι ο φορέας της χάρις και της ἀλήθειας της Ανάστασης. Αὐτή την ἔννοια ἔχει ἡ «δόξα». Πρόκειται για τὴ λαμπρότητα του νέου εκστατικού και αναστάσιμου «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» μεταξύ των ἀνθρώπων ο Αποκαλύπτων τον Θεό ως χάρις και ἀλήθεια. Ἡ δημόσια δράση του Ιησού στο Δ' Ευαγγέλιο ἀρχίζει με τὴ μεταβολή του νερού σε κρασί «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» και τελειώνει με τὴν Ανάσταση²⁷³.

4.3.3 Ιουδαϊσμός

Ο χρονικός προσδιορισμός «της ἡμέρας της τρίτης» συνδέει στενά τὴ νέα σκηνή με τὴν προηγούμενη. Ἡ χρήση του συνδέσμου «καί» καθὼς ἐπίσης και ἡ ξαφνικὴ εἰσαγωγή της νέας κατάστασης το επιβεβαιώνουν. Ἐξαιτίας της παραπάνω ἤδη παρατηρηθείσης υπονοούμενης μέτρησης των ἡμερῶν με τὴν ἔκφραση «τῆ

271. Σύμφωνα με τον Σάββα Αγουρίδη, [Το Κατὰ Ιωάννη Ευαγγέλιο Α'. Κεφ. 1-12, Απομνημονεύματα του Κατὰ Ιωάννη Ευαγγελίου (Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2005), 235-6], ο Ιωάννης χρησιμοποίησε μια αυτοτελή Πηγή των Σημείων, κάτι ὅμως το οποίο συνιστᾷ ὑπόθεση ἀφοῦ και φρασεολογικά και θεολογικά τα σημεῖα εἶναι ἀρρηκτα συνδεδεμένα με το υπόλοιπο Κείμενο.

272. Hartwig Thyen, *Das Johannes evangelium*, Handbuch zum Neuen Testament (Mohr Siebeck, 2014), 246.

273. Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνεία Καινῆς Διαθήκης 4. Το Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιο Α' Κεφ. 1-12. Απομνημονεύματα του Κατὰ Ιωάννη Ευαγγελίου*. (Θεσσαλονίκη: Παναγιώτη Στουρνάρα, 2005), 250.

ἐπαύριον» και μέσω της ασυνήθιστης για τα ελληνικά παράθεσης (εννοεί ότι το επίθετο τρίτη τίθεται εδώ μετά την ημέρα, ενώ στα ελληνικά συνηθίζεται να λέμε «την τρίτη ημέρα») του αριθμητικού την τρίτη, το γεγονός προστίθεται στην εδώ αφήγηση των όσων συνέβησαν τις προηγούμενες τέσσερις ημέρες, αυτό το οποίο συνέβη την έκτη ημέρα. Αυτή η σκόπιμη διαμόρφωση της εισαγωγής της σκηνής και η ταυτόχρονη στενή σχέση της με το 1:19-51, απαγορεύουν να εκλάβουμε τη χρονολόγηση «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» απλώς ως ένα δήθεν απόσπασμα το οποίο προέρχεται από την πηγή των σημείων (Semeia-Quelle) ή από κάτι παρόμοιο. Αντί δηλαδή να αναζητήσουμε μία άγνωστη πηγή για την αφήγησή μας και να θέλουμε μάλιστα να την επανασυγκροτήσουμε αφ' εαυτού της, αποχωρίζοντάς τη δήθεν παράδοση από τη συντακτική της επεξεργασία, είναι κατά την γνώμη μας πολύ πιο εύλογο να κατανοήσουμε την αφήγησή του γάμου της Κανά – όπως και τις προηγούμενες σκηνές της μαρτυρίας του Ιωάννου και της κλήσης των πρώτων μαθητών – ως ένα σκόπιμο ενδοκειμενικό παιχνίδι. Με αυτή την έννοια, αυτή η αφήγηση θα προσέφερε, με υπόβαθρο την περικοπή Μκ 2:18-21, μία στο έπακρο ζωντανή εικονογράφηση των λόγων του Ιησού, ότι οι καλεσμένοι του γάμου δεν μπορούν να νηστεύουν, όσο χρόνο ο γαμπρός βρίσκεται μεταξύ τους.

Ήδη ο συγγραφέας ανήγγειλε στους αναγνώστες του το γεγονός της σάρκωσης του Λόγου στο 1:5,14-18 του Προλόγου του επί της βάσης της αποκάλυψης της δόξας του Θεού στο Σινά. Στον γάμο στην Κανά συμβαίνει ό,τι με τον γάμο του Θεού με τον λαό του στο Σινά «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη». Τότε ο Θεός προστάζει τον Μωυσή ως εξής: «καταβάς διαμάρτυραι τῷ λαῷ καὶ ἄγνισον αὐτοὺς σήμερον καὶ αὐριον καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια. καὶ ἔστωσαν ἔτοιμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην τῆ γὰρ ἡμέρα τῆ τρίτη καταβήσεται κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σιναι ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ » (Εξ 19:10-11). Σύμφωνα με την εντολή της μητέρας του Ιησού στους διακόνους της γιορτής «ὅ τι αν λέγη υμῖν ποιήσατε» (2:5), απάντησε κάποτε ὅλος ο λαός στο Σινά τριπλῶς με τον ἴδιο τρόπο (Εξ 19:8-24:3,7)²⁷⁴.

274. 1. ἀπεκρίθη δὲ πᾶς ὁ λαὸς ὁμοθυμαδὸν καὶ εἶπαν πάντα ὅσα εἶπεν ὁ θεὸς ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα ἀνήνεγκεν δὲ Μωυσῆς τοὺς λόγους τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν θεόν (Εξ 19:8) 2. ἀπεκρίθη δὲ πᾶς ὁ λαὸς φωνῆ μιᾶ λέγοντες πάντας τοὺς λόγους οὓς ἐλάλησεν κύριος

Ακόμη και αν το Targum του Ψευδο-Ιωνάθαν στην Εξοδο είναι σίγουρα, στην μορφή που μας έχει παραδοθεί, πολύ νεότερο από τον Ιωάννη, μάς παρέχει όμως αναντίρρηση, όπως και στην βιβλική παράδοση για το Μάνα, έτσι και για το Εξ 19:24, μια αρχαιότερη εξηγητική παράδοση. Αριθμεί συνολικά οκτώ ημέρες του φαινομένου στο Σινά και ονομάζει με emphaticό τρόπο – όπως και ο Ιωάννης – την έκτη ημέρα ως την ημέρα της αποκάλυψης του Θεού, «εις τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην τῆ γὰρ ἡμέρα τῆ τρίτη (Εξ 19:11)». Η ταύτιση στην αρίθμηση των ημερών σε συνδυασμό με τον παράξενο χαρακτηρισμό της έκτης ημέρας ως την ημέρα την τρίτη, καθώς επίσης και η αυθόρμητη υπακοή των διακόνων στις υποδείξεις της μητέρας του Ιησού να κάνουν ό,τι τους διέταξε ο Ιησούς, και η αποκάλυψη της δόξας και η πίστη των μαθητών του βρίσκουν το ανάλογο τους σ' αυτό το σκηνικό του Σινά. Επιπρόσθετα, κατά τον Thyen, ανάλογο βρίσκει και το «τόσο καθοριστικό μοτίβο (Εξ 19-24)²⁷⁵ του καθαροῦ και της απενεχοποίησης (Entsündigung) του λαού»²⁷⁶.

4.3.4 Ελληνισμός

Ο Bultmann υποστηρίζει ότι το μοτίβο της ιστορίας του Θαύματος της Κανά, η μεταβολή δηλαδή του ύδατος σε οίνο, είναι ένα τυπικό μοτίβο του θρύλου του Διονύσου. Στον θρύλο αυτό του Διόνυσου, το θαύμα μετατροπής ύδατος σε οίνο

ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα (Εξ 24:3) 3. καὶ εἶπαν πάντα ὅσα ἐλάλησεν κύριος ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα (Εξ 24:7).

275. ἐγίνοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος προβαίνουσαι ἰσχυρότεραι σφόδρα Μωυσῆς ἐλάλει ὁ δὲ θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῆ κατέβη δὲ κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σιναι ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ ἐκάλεσεν κύριος Μωυσῆν ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ ἀνέβη Μωυσῆς καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Μωυσῆν λέγων καταβάς διαμάρτυραι τῷ λαῷ μήποτε ἐγγίσωσιν πρὸς τὸν θεὸν κατανοῆσαι καὶ πέσωσιν ἐξ αὐτῶν πλῆθος καὶ οἱ ἱερεῖς οἱ ἐγγίζοντες κυρίῳ τῷ θεῷ ἁγιασθήτωσαν μήποτε ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτῶν κύριος καὶ εἶπεν Μωυσῆς πρὸς τὸν θεόν οὐ δυνήσεται ὁ λαὸς προσαναβῆναι πρὸς τὸ ὄρος τὸ Σιναι σὺ γὰρ διαμεμαρτύρησαι ἡμῖν λέγων ἀφόρισαι τὸ ὄρος καὶ ἁγιάσαι αὐτό εἶπεν δὲ αὐτῷ κύριος βάδιζε κατὰβηθι καὶ ἀνάβηθι σὺ καὶ Ααρων μετὰ σοῦ οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ ὁ λαὸς μὴ βιαζέσθωσαν ἀναβῆναι πρὸς τὸν θεόν μήποτε ἀπολέσῃ ἀπ' αὐτῶν κύριος (Εξ 24:19-23).

276. Hartwig Thyen, *Das Johannes evangelium*, Handbuch zum Neuen Testament (Mohr Siebeck, 2014), 152-154

επιτελείται στη γιορτή το βράδυ μεταξύ 5^{ης} και 6^{ης} Ιανουαρίου. Στην Αρχαία Εκκλησία η Βάπτιση του Χριστού, δηλαδή της επιφάνειας του γιορταζόταν στις 6 Ιανουαρίου. Κάθε χρόνο στην εορτή του Διονύσου οι πηγές των ναών στην Άνδρο και Τέως (παράλια της Ιωνίας) έβγαζαν οίνο αντί ύδωρ. Στην Ηλεία το βράδυ της γιορτής τοποθετούνταν στον ναό τρεις κενές υδρίες οι οποίες το πρωί γέμιζαν²⁷⁷.

Για το θέμα αυτό υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία. Η Esther Kobel ασχολείται εκτενώς με τον παραλληλισμό αυτό και παραθέτει πλούσια πρωτογενή και δευτερογενή βιβλιογραφία στη Διονυσιακή λατρεία. Σε παραλληλισμό ο Χριστός παρομοιάστηκε ως ο Βάκχος, ο Θεός του οίνου, ο οποίος μετάρρεψε το ύδωρ σε πνευματική ζωή. Όπως ο Χριστός σταυρώθηκε και την τρίτη ημέρα μεγαλούργησε με την Ανάστασή του το ίδιο και ο Βάκχος αποτελεί παγκόσμια και ιδιόμορφη θεότητα ο οποίος διαφέρει από τους αθάνατους θεούς, γιατί πεθαίνει πολλές φορές και ανασταίνεται. Οι υδάτινοι δρόμοι και η θεία μέθη συνδέουν τους δύο κόσμους, τον πάνω και τον κάτω, και ο Διόνυσος εμφανίζεται ως ο κύριος αυτής της επικοινωνίας. Το ίδιο και ο Χριστός με την Ανάστασή του καταργεί τον θάνατο κατεβαίνοντας στον Άδη. Η λατρεία του Διόνυσου όπως ο Χριστιανισμός υφίσταται διωγμούς. Η ωμοφαγία στη λατρεία του Διόνυσου μπορεί να παραλληλισθεί με τη Χριστοφαγία. Ο πιστός στη θεία κοινωνία μεταλαμβάνει το σώμα του Χριστού (άρτος) και το αίμα του (οίνος). Στον παραλληλισμό εισάγεται και η Δήμητρα. Στα Ελευσίνεια μυστήρια μεταλαμβάνεται ο κυκεώνας σε παραλληλισμό με τον κρίθινο άρτο όπου περιγράφεται στο έκτο Κεφάλαιο του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Ο Διόνυσος αν και δεν ανήκε στο γνωστό Δωδεκάθεο είχε πατέρα τον Θεό Δία και μητέρα τη Σέμελη σε αντιστοιχία με τον Χριστό ο οποίος είχε Πατέρα τον Θεό και μητέρα την Παναγία²⁷⁸. Τους παραλληλισμούς αυτούς και για τη σχέση του Διόνυσου με

277. Rudolf Bulmann, *Das Evangelium des Johannes*, translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 118-119.

278. E. Kobel, *Dining with John Communal Meals and Identity Formation in the Fourth Gospel in its Historical and Cultural Context* (Leiden: Brill, 2011), 223-248.

τον Χριστό υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία²⁷⁹. Θα πρέπει να αναφερθεί όμως ότι στους παραπάνω παραλληλισμούς υπάρχει βιβλιογραφία αντιπαράθεσης και μη αποδοχής των πιο πάνω συσχετισμών. Κατά τη γνώμη μας το θέμα παραμένει ανοικτό. Τα σοβαρότερα σχόλια τα οποία δεν συνηγορούν στον παραλληλισμό αυτό είναι τα εξής: (α) Είναι άγνωστο πόσο διαδεδομένη ήταν η Διονυσιακή λατρεία στην Παλαιστίνη όπου δίδαξε ο Χριστός. Ο Ευαγγελιστής του τέταρτου Ευαγγελίου δεν υπαινίσσεται κάτι το οποίο να συνηγορεί με τον παραλληλισμό. Θα ήταν παράλογο να το υπαινίσσεται. Παρόλα αυτά το ερώτημα της γνώσης του Ευαγγελιστή για τη Διονυσιακή λατρεία παραμένει ανοικτό. (β) Είναι επίσης φυσικά άγνωστο αν ο λαός ο οποίος άκουε τη διδασκαλία του Χριστού ήταν ενήμερος με τη Διονυσιακή λατρεία. (γ) Ο Χριστός στο Θαύμα της Κανά μετατρέπει το ύδωρ σε πνευματικό ύδωρ, δεν δημιουργεί ύδωρ εκ του μηδενός. Δεν γεμίζει δηλαδή υδρίες με οίνο αλλά μετατρέπει το ύδωρ των υδριών σε οίνο. (δ) Ο Χριστός δεν αποτελεί μόνο σύμβολο οινικό ή σύμβολο το οποίο σχετίζεται με τον οίνο όπως είναι η άμπελος [ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή (15:1)]. Ο Χριστός χρησιμοποιεί για τον εαυτό του πολλά σύμβολα όπως είναι επίσης ο ἄρτος [ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς (6:35)] και το ύδωρ [ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ· εἰ ἤδεις τὴν δωρεάν τοῦ θεοῦ καὶ τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοι· δός μοι πεῖν, σὺ ἂν

279. (a) Ernst Haenchem, John¹, A commentary on the Gospel of John, Chapters 1-6. Translated by R.W. Funk and edited by R.W. Funk and U. Busse (Philadelphia, USA: Fortress Press, 1980), 178 (b) L. Kierspel, *The Jews and the World in the Fourth Gospel* (Tübingen, Germany: Mohr Siebeck, 2006), 201. (c) M. Smith, *Studies in the Cult of Yahweh, Historical Method, Ancient Israel, Ancient Judaism*. Edited by Shaye J.D. Cohen (Laiden, New York, Köln: Brill, 1996), 229. (d) James H. Charlesworth & Petr Pokorny, editors *Jesus Research. An International Perspective. The proceedings of the Biennial Princeton Prague. Symposium on the Current State of Studies as the Historical Jesus* (USA: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2009), 80-84. (e) C. der Boer, *Paul, John and Apocalyptic Eschatology*. Studies in Honour of Martinus. Edited by Jan Kans, Bert Jan Lietaert Peerbolte, Peter Ben Smit, Arie Zwiep (Leiden: Brill, 2003), 162-163.

ἤτησας αὐτὸν καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν (4:10)]. (ε) Το σκηνικό του Θαύματος της Κανά ποικίλει από αυτό της λατρείας του Διόνυσου²⁸⁰.

Ενδιαφέροντα αποτελούν όσα γράφει για το θέμα ο Καθ. Χρήστος Καρακόλης: «Αξιοσημείωτη, αλλά συγχρόνως και αναπόδεικτη παραμένει η προσπάθεια των Linnemann και M. Smith να ερμηνεύσουν το θαύμα του γάμου της Κανά στα πλαίσια του υποτειθέμενου διαλόγου της ιωάννειας κοινότητας με τη μυστηριακή λατρεία του Διονύσου, χωρίς ωστόσο να διαπράττουν το παλαιό σφάλμα της θρησκευοϊστορικής σχολής, που θεωρεί τη διήγηση ως άμεσο δάνειο από τη διονυσιακή λατρεία, και τον Ιησού ως τον νέο Διόνυσο. Πέρα πάντως από την επιστημονική ανεπάρκεια οποιονδήποτε επιχειρημάτων κατά της ιστορικότητας του θαύματος, η διήγηση μας ερμηνεύεται άριστα-με βάση την ιστορία των χαρακτηριστικών θεμάτων (Motivegeschichte)-σε σχέση με τον ρόλο του οίνου στην παλαιδιαθηκική εσχατολογία, χωρίς να χρειάζεται να καταφύγει κανείς σε εντελώς υποθετικές θεωρίες περί ελληνοιστικών-μυστηριακών επιδράσεων». Σε άλλο σημείο ο ίδιος συγγραφέας απορρίπτει την άποψη του Ιησού ως ελληνοιστικού θείου ανδρός. Επίσης πιστεύει ότι το ερώτημα περί της επεξεργασίας από τον ευαγγελιστή μιας πηγής, η οποία υποτίθεται ότι εκπροσωπούσε τη λεγόμενη χριστολογία του θείου ανδρός, καθίσταται άστοχο και χωρίς περαιτέρω ενδιαφέρον²⁸¹.

4.3.5 Αλληγορική

(α) Τη σημασία του σημείου εξάρει ο Ωριγένης ο οποίος πληροφορεί ότι στη Σαμάρεια ο Χριστός έμεινε μόνο δύο ημέρες σ' αυτούς που τον ρωτούσαν επειδή δεν ήσαν ικανοί να χωρήσουν κάτι μεγάλο, όπως αυτοί που δείπνησαν στον γάμο στην Κανά της Γαλιλαίας μαζί του «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη»²⁸².

280. (a) Heinz Noetzel, *Christus und Dionysus* (Stuttgart, Germany: Calwer Verlag, 1960) 26ff.

(b) Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 167.

281. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων*, στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1996, 110-111 και 415.

282. Ωριγένους, *Εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικών* 13.52.347.1-6.

(β) Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας εξηγεί με αλληγορικό τρόπο «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη ». Ο γάμος ισχυρίζεται ότι γίνεται την τρίτη ημέρα, δηλαδή στους έσχατους καιρούς του κόσμου αυτού, γιατί με αυτό τον τρόπο υπολογίζεται όλος ο χρόνος.

«συγκροτεῖται δὲ ὁ γάμος ἐν ἡμέρα τῆ τρίτη, τουτέστιν, ἐν ἐσχάτοις τοῦ παρόντος αἰῶνος καιροῖς· ὁ γὰρ τρίτος ἡμῖν ἀριθμὸς ἀρχὴν εἰσφέρει καὶ μεσότητα καὶ τέλος»

Ανακαλείται με αυτό που έχει λεχθεί από τον Ωσηέ: «πορευθῶμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν ὅτι αὐτὸς ἤρπακεν καὶ ἴασεται ἡμᾶς πατάξει καὶ μοτώσει ἡμᾶς. ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας ἐν τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη ἀναστησόμεθα καὶ ζησόμεθα ἐνώπιον αὐτοῦ (6:1-2)». Πράγματι, μας τραυμάτισε εξαιτίας της παράβασης του Αδάμ, λέγοντας «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήμφθης ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση (Γεν 3:19). Όμως, αυτό που είχε πληγωθεί από τη φθορά και τον θάνατο, το θεράπευσε ο ίδιος την τρίτη ημέρα, δηλαδή ούτε τον πρώτο, ούτε τον μέσο καιρό, αλλά κατά τους έσχατους χρόνους, όταν έγινε άνθρωπος για εμάς. Τότε υποκατέστησε την ανθρώπινη φύση, ανασταίνοντας στην καθολικότητά της στο δικό του πρόσωπο. Γι' αυτό ονομάζεται «πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων» (Α Κορ 15,20). Άρα λοιπόν λέγοντας την Τρίτη ημέρα, κατά την οποία έγινε ο γάμος, σημαίνει τον τελευταίο καιρό και τον τρόπο γιατί λέγει «Στην Κανά της Γαλιλαίας»²⁸³.

(γ) Ο Θωμάς Ακινάτης σημειώνει ότι το γεγονός ότι ο γάμος πραγματοποιήθηκε την τρίτη ημέρα αποκαλύπτει ένα μυστήριο. Αυτό συμβαίνει, διότι η πρώτη μέρα είναι ο χρόνος του φυσικού νόμου, η δεύτερη είναι αυτός του γραπτού νόμου και η τρίτη ημέρα είναι ο καιρός της χάριτος, όταν ο σαρκωμένος Κύριος γιορτάζει τον γάμο²⁸⁴.

283. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Ερμηνεία ήτοι Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 1.204.13-15.

284. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John. Chapters 1-5*. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 133-134.

(δ) Οι εισαγωγικές λέξεις «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» στην αρχή του δεύτερου κεφαλαίου, έχουν συμβολική σημασία. Στην Α΄ Προς Κορινθίους Επιστολή διαβάζουμε ότι ο Χριστός αναστήθηκε την τρίτη ημέρα (15:4). Δείχνουν ότι το σημείο είναι εσχατολογικό γεγονός. Το σημείο της μετατροπής του ύδατος σε οίνο σηματοδοτεί το χάραμα μιας νέας εποχής.

Η ιδέα της νέας εποχής δεν σηματοδοτείται μόνο με το εισαγωγικό «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη», αλλά και από την πηγή έμπνευσης του γάμου (motif-μοτίβο). Στο Ευαγγέλιο στο οποίο εμφαστικά γίνεται αντιληπτή η εσχατολογία, ο γάμος της Κανά λειτουργεί ως σύμβολο του εσχατολογικού γάμου του νυμφίου Ιησού (3:29) με την εκκλησία (Ησ 54:4-8). Ο γάμος της Κανά συμβολίζει το μεσιανικό γαμήλιο δείπνο (banquet) (Ησ 25:6).

Μπορεί λοιπόν να κατανοηθεί μία υποκρυπτόμενη εσχατολογία στο κείμενο. Ο αφηγητής προσδιορίζει το θαύμα την εβδόμη ημέρα της ιστορίας όταν μετρηθούν οι ημέρες από την αποστολή του Ιωάννη που εμφανίζεται στο πρώτο Κεφάλαιο.

1 ^η ημέρα	Η μαρτυρία του Βαπτιστή για τον εαυτό του
2 ^η ημέρα	Η μαρτυρία του Βαπτιστή για τον Χριστό
3 ^η ημέρα	Ο Ανδρέας και ένας δεύτερος ακολουθούν τον Χριστό
4 ^η ημέρα	Ο Σίμων Πέτρος γίνεται μαθητής του Χριστού
5 ^η ημέρα	Φίλιππος και Ναθαναήλ
6 ^η ημέρα	Το ταξίδι στη Γαλιλαία (1:43-2,1)
7 ^η ημέρα	Γάμος στην Κανά

Αυτό υποδηλώνει ότι οι επτά μέρες στα Κεφ. 1 και 2 απηχούν τις επτά μέρες της δημιουργίας και ότι ο ερχόμενος Ιησούς ο Μεσσίας εγκαθιδρύει μια Νέα Δημιουργία²⁸⁵.

Η «τρίτη ημέρα» αντιστοιχεί με επτά ημέρες εάν μετρηθούν από τη μαρτυρία του Ιωάννη για τον εαυτό του και με κλιμακούμενη μορφή, μέχρι το θαύμα της μεταβολής του ύδατος σε οίνο. Οι λεπτομέρειες των γεγονότων είναι οι ακόλουθες:

285. Mark W.G. Stibbe, *John* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), 46-47.

1 ^η ημέρα	Αποστολή αντιπροσωπείας για ανάκριση του Ιωάννη του Βαπτιστή (1:19-28)
2 ^η ημέρα	Ο Ιωάννης ο Βαπτιστής αναγγέλλει τον Χριστό ως τον Αμνό του Θεού (1:29)
3 ^η ημέρα	Ο Χριστός φέρει στον τόπο διαμονής του τους δύο Μαθητές του (1:35-42). Αυτοί ήρθαν την 10 ^η ώρα, 4 μ.μ. ²⁸⁶ και έμειναν μαζί του το υπόλοιπο της ημέρας. Επομένως το περιστατικό με τον Σίμωνα τον Πέτρο συμβαίνει την επόμενη μέρα.
4 ^η ημέρα	Ο Σίμων Πέτρος γίνεται μαθητής του Χριστού
5 ^η ημέρα	Οι Φίλιππος και Ναθαναήλ γίνονται Μαθητές του Χριστού.
6 ^η ημέρα	Το ταξίδι στη Γαλιλαία (1:43-2:1)
7 ^η ημέρα	Γάμος στην Κανά

Ο Carson εκφράζει τα εξής: «Μερικοί ερμηνευτές δεν βρίσκουν σημειολογία στις ημέρες γιατί τις μετρούν έξι. Πολλοί πιστεύουν ότι η πλεονάζουσα φράση (stock phrase) «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη» εκφράζει τη νέα εποχή που φέρει ο Χριστός με την τριήμερο Ανάστασή του. Ο συμβολισμός είναι υπερβολικά δυσδιάκριτος (overly subtle), γιατί στις αφηγήσεις του ο Ευαγγελιστής γύρω από την Ανάσταση δεν αναφέρει την τρίτη ημέρα.

Μόνο στο πρώτο κεφάλαιο ο Ευαγγελιστής του τέταρτου Ευαγγελίου καταγράφει προσεκτικά τις ημέρες. Αυτό φυσικά μπορεί να αντανακλά την προσωπική του συμμετοχή στα γεγονότα. Αυτό επίσης στηρίζει την υπόθεση ότι

286. Κατά τον Charles Barrett το Χρονικό σχήμα μπορεί να επηρεασθεί από τις διάφορες εκδοχές που υπάρχουν στα χειρόγραφα. Έτσι, ανάλογα από την εκδοχή μπορεί να εξαχθεί διαφορετικό συμπέρασμα. Εάν για παράδειγμα αντί «πρῶτον» ή «πρῶτος» εκληφθεί η εκδοχή της «ἐπομένης ἡμέρας», τότε ο Ανδρέας και ο άλλος μαθητής έμειναν το βράδυ με τον Χριστό και ο Σίμων Πέτρος βρέθηκε την επομένη το πρωί. Γι' αυτό και οι μέρες, ανάλογα με τον ερμηνευτή, μπορούν να αθροισθούν σε μία ή δύο. [Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 151].

ο Ιωάννης είναι ο ανώνυμος μαθητής με τον Ανδρέα που άκουσε τη μαρτυρία του Ιωάννη του Βαπτιστή (1:41).

Η συγγραφή όμως από τον Ιωάννη της εβδομαδιαίας δράσης του Χριστού, με αποκορύφωμα (culminating) το Θαύμα στην Κανά, μπορεί να απηχεί περισσότερο από μία ακριβή αρχαιολογική καταγραφή (antiquarian precision). Ο Ιωάννης επέστησε την προσοχή μας στη δημιουργία, ήδη από την αρχή του Ευαγγελίου (1:1), επομένως και εδώ συμβολίζει την εβδομάδα δημιουργίας. Αυτό σημαίνει ότι το Σημείο της Κανά λαμβάνει μέρος την εβδόμη ημέρα, το Σάββατο. Το λυτρωτικό έργο του Χριστού την ημέρα του Σαββάτου εξαιρείται σε επόμενα κεφάλαια (5:16-7:21-24-9:16), όπως και στο Κεφ. 4 της προς Εβραίους Επιστολή σημειολογείται η θεολογική του σημασία.

Αν και δεν είμαστε βέβαιοι για τη σημειολογία της εβδομάδας αυτής είναι δυνατό να εννοεί τα όσα προαναφέρθησαν, εάν είμαστε οικείοι με τις Γραφές και διαβάζουμε στοχαστικά το Ευαγγέλιο.

Η θεσμική διάταξη του γάμου ήταν εγγενής με τη δημιουργία (Γεν 1:2) και ο Χριστός με τη συμμετοχή του απέδειξε την αποδοχή του. Έλαβε δε χώρα στην Κανά, γιατί και ο Ναθαναήλ καταγόταν από την Κανά (21:2). Από τις διάφορες τοποθεσίες που προτάθηκαν από τους αρχαιολόγους για την Κανά μεγαλύτερη πιθανότητα έχει η Khirbet Qana (Κιοβέτ Κανά)²⁸⁷, ένα μη κατοικήσιμο ερειπωμένο μέρος γύρω στα 9 μίλια βόρεια της Ναζαρέτ, που κειτόταν στην πειδιάδα του Ασοχίς (Asochis) (Ιώσηπου, Βίος 86.20)²⁸⁸.

(δ) Ο Καρακόλης σημειώνει ότι οι έξι ημέρες πριν από το Πάσχα (2:13) αντιστοιχούν προς τις έξι μέρες πριν από το τελευταίο Πάσχα (12:1)

287. Ο π Σκιαδαρέσης συμφωνεί με τον Barrett και πληροφορεί ότι υπήρχαν δύο πόλεις με το όνομα Κανά. Η μία βρισκόταν 6 χιλιόμετρα βόρεια της Ναζαρέτ και λεγόταν Κεφρ-Κεννά, και η άλλη λεγόταν Κιοβέτ-Κανά -σ'αυτή που έγινε το θαύμα της μετατροπής του ύδατος σε οίνο- (Ιωάννεια Γραμματεία,144).

288. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 167-168.

προτυπώνοντας το και δημιουργώντας παράλληλα ένα χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παρουσιάζεται η δημόσια δράση του Ιησού²⁸⁹.

(ε) Αν λάβουμε υπόψη τους χρονικούς προσδιορισμούς «τῆ ἑπαύριον», κατά τον Αγουρίδη, τότε η περικοπή πρέπει να τελειώνει στο εδάφιο (2:11), όπου με την αρχή των «Σημείων» στον γάμο της Κανά ο Ιησούς «ἐφανερώσεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ»²⁹⁰.

(στ) Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, σύμφωνα με τον Δεσπότη, ότι η έκτη ημέρα, κατά την οποία επιτελείται το θαύμα, μπορεί να εκληφθεί ταυτόχρονα από τον αναγνώστη και ως η έβδομη, το Σάββατο δηλ. της πρώτης εβδομάδας δημόσιας δράσης του Ιησού. Αυτή, όμως, η κατάπαυση, σημαίνει εργασία ζωοποίησης, ανακαίνισης αλλά και κρίσης των απάντων (5:17)²⁹¹.

Ο Ridderbos παραθέτει πλούσια βιβλιογραφία για τη συμβολική και ιστορική σημασία γενικά της ερμηνείας των κειμένων και, μετά, συγκεκριμένα ως παράδειγμα φέρει την ερμηνεία των τριών ημερών. Συμβολίζοντας τις τρεις ημέρες ως την Ανάσταση του Κυρίου ή και την Πεντηκοστή κατά τον Ridderbos, απαλείφεται η ιστορική συνέχεια του κειμένου ως προς το προηγούμενο κεφάλαιο. Επίσης αναφέρει ότι οι τρεις μέρες παραλληλίσθηκαν με τα γεγονότα του Σινά, αλλά και όλο το θαύμα από τους Sera και Olsson. Όμως σε κάθε θεώρηση, υπάρχει και ο αντίλογος. Ο Lindars πιστεύει κατά τον Ridderbos, ότι τέτοια ερμηνεία διαστρεβλώνει το νόημα του συγγραφέα, παρά το διαλευκαίνει. Δεν υπάρχει ακλόνητη μαρτυρία ότι οι συγγραφείς της Καινής Διαθήκης είναι

289. Χρήστου Καρακόλη, *Η Θεολογική Σημασία των Θαυμάτων στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1996, 76-78.

290. Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 4. Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Α' Κεφ. 1-12. Απομνημονεύματα του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου*, (Θεσσαλονίκη: Παναγιώτη Στουρνάρα, 2005), 227.

291. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Βιβλικοί Συνειρμοί της περικοπής του Γάμου της Κανά (2:1-11) ΕΕΘΣΠΑ 36 (2011): 319-342*. Βλ. το συλλογικό τόμο *Η Κ.Δ. στον 21^ο αι. Τόμ. Ε' Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση Θεολογία Επίμετρο: Παιδαγωγικές-Ποιμαντικές εφαρμογές ευαγγελικών περικοπών* (Αθήνα: Tremendum, 2014), 83-117.

συνηθισμένοι να συγγράφουν με τον τρόπο αυτό. Όσον αφορά τα λόγια του Χριστού για την τριήμερη ανέγερση του Ναού, εάν αυτός καταστραφεί από τους Ιουδαίους, γράφει ότι αυτά έχουν πλατύτερο περιεχόμενο από αυτό που επισημαίνει ο Ευαγγελιστής. Ο Ιησούς είναι ο αμνός του Θεού (Ιω 1:29), όπως επίσης είναι ο Ναός, όπου θα αποκαταστήσει τον υπάρχοντα Ναό και στον οποίο θα εγκατασταθεί η αληθινή λατρεία του Θεού από τους ανθρώπους. Ο όλεθρος που θα επιφέρει ο Χριστός στον παλαιό Ναό (Μτ 26:61-27:40·Μκ 15:29·Πρ Απ 6:14) κατά τον Ridderbos είναι ο νέος τρόπος λατρείας του Θεού. Το ίδιο θα επαναλάβει και με τη Σαμαρείτισσα. Ο Χριστός φυσικά δεν προκαλεί ότι θα καταστρέψει ο ίδιος τον Ναό. Λέγει στους Ιουδαίους ότι εάν αυτοί καταστρέψουν τον Ναό, τότε αυτός σε τρεις μέρες θα τον ανεγείρει. Είναι μία ειρωνική πρόκληση όπως στα προφητικά κείμενα (Αμ 4:4·Ησ 8:9). Για τον Ridderbos²⁹² είναι δύσκολο να αποφανθεί εάν οι τρεις μέρες είναι η πρόβλεψη της περιόδου μεταξύ του θανάτου του Ιησού και της Ανάστασης (αλλού περιγράφεται ως μετά από τρεις ημέρες ή την τρίτη ημέρα (Μτ 16:21·27:63·Μκ 8:31·9:31·10:34·Α Κορ 15:4) ή ένας εσχατολογικός χρόνος, όπως χρησιμοποιείται στη ραββινική βιβλιογραφία²⁹³.

292. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John, A theological commentary, Translated by John Vriend* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 99-104,112, 117-122.

293 Για τα σαρανταέξι έτη πιστεύει ότι αυτά αναφέρονται στον Δεύτερο Ναό του Ηρώδη (θα το εξετάσουμε παρακάτω). Απλά παρατίθεται η σημείωση αυτή, επειδή μας είναι ακατανόητο γιατί ονομάζει τον Ναό Δεύτερο. Εάν εννοεί ότι είναι ο δεύτερος μετά τον Ναό του Σολομώντα, τότε είναι ορθό. Είναι όμως ο τρίτος Ναός, μετά από αυτόν του Σολομώντα και του Ζοροβάβελ. Παρατίθεται και το πρωτότυπο κείμενο στο οποίο υπάρχει το σχόλιο 60 στη σελίδα 117. «The reference of course is to the “second” temple, the construction of which, according to Josephus (Ant. 15.380), began in the eighteenth year of Herod’s reign, that is, in 20-19 B.C. “Forty-six years” would mean, therefore, that the conversation here took place around 27-28 A.D. The construction of the second temple was not completed until just before the outbreak of war in 66.

4.4 Οι Έξι λίθινες υδρίες. Εισαγωγή.

Όπως έχει ήδη μελετηθεί το δεύτερο κεφάλαιο του *Κατά Ιωάννη εγκαινιάσθηκε* με την πληροφορία ότι *τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ (2:1)* στην Κανά της Γαλιλαίας πραγματοποιήθηκε γάμος στον οποίο ήταν προσκεκλημένοι ο Χριστός και οι μαθητές του. Ο διαθέσιμος όμως οίνος του γάμου εξαντλείται και η μητέρα του Χριστού ανακοινώνει σε Εκείνον την έλλειψή του. Παρόλο που η απάντηση του Χριστού στην Παναγία δεν προαναγγέλλει την τέλεση «θαύματος», η μητέρα του το διαισθάνεται και παραγγέλλει στους διάκονους του γάμου να εκτελέσουν ό,τι τους διατάξει. Τελικά το σημείο θα πραγματοποιηθεί με τη μεταβολή του ύδατος σε οίνο σε έξι πέτρινες υδρίες που κείτονταν εκεί για να εξυπηρετήσουν τους προβλεπόμενους από το Λευιτικό ιουδαϊκούς καθαρισμούς²⁹⁴. Ο συγγραφέας του Ευαγγελίου πληροφορεί επίσης ότι οι πέτρινες αυτές υδρίες χωρούσαν δύο ή και τρεις μετρητές. Συγκεκριμένα παραθέτει τα εξής: *ἦσαν ἐκεῖ λίθιναι ὑδρίαὶ ἕξ κατὰ τὸν καθαρισμόν τῶν Ἰουδαίων κείμεναι, χωροῦσαι ἀνὰ μετρητὰς δύο ἢ τρεῖς (Ιω 2:6)*.

Οι στέγνες-μικβαότ και οι υδρίες αποτελούσαν εγκαταστάσεις και αντικείμενα, τα οποία σχετιζόνταν με την τελετουργική καθαρότητα. Σημειώνει ο γνωστός αρχαιολόγος της Αγίας Γης Gibson²⁹⁵ στην τελευταία μελέτη του για την Ιερουσαλήμ της εποχής του Ιησού:

«Τελικά, αυτήν την περίοδο (εννοεί κατά τη διάρκεια του 1ου αιώνα) χτίστηκε ένας άνευ προηγουμένου αριθμός εμβαπτισματικών εγκαταστάσεων (μικβαότ), μερικές φορές περισσότερες από μία ή δύο εγκαταστάσεις ανά νοικοκυριό και όχι μόνον στην πόλη της Ιερουσαλήμ αλλά και στα χωριά και κτήματα εκτός αυτής. Αυτή η εξέλιξη θα μπορούσε να παραλληλιστεί με την παρατηρούμενη απότομη αύξηση παραγωγής λίθινων σκευών στα μέσα του 1^{ου} μ. Χ.αι. (περίπου από το 50 μ. Χ. ή ίσως το 60 μ. Χ.) και μετά. Τέτοια αγγεία

294. Ronald Deines, *Jüdische Steingefüße und Pharisäische Frömmigkeit: Ein Archäologisch-Historischer Beitrag zum Verständnis von Joh 2:6 und der Jüdischen Reinheitshalacha zur Zeit Jesu*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/52 (Tübingen: Mohr Siebeck 1993).

295. Simon Gibson, *Οι Τελευταίες Ημέρες του Ιησού με Βάση τα Αρχαιολογικά Ευρήματα*, ελλ. Μτφρ. Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ουρανός 2009), 153-154.

θεωρούνταν ότι είναι ικανά να διατηρήσουν την καθαρότητα και ως τέτοια ήταν εξαιρετικά δημοφιλή στην οικογένεια του Ιουδαϊσμού εκείνης της εποχής, αφού μεγάλα κύπελλα (με λαβή) και ογκώδη πιθάρια (καλάλ) εξυπηρετούσαν εξαιρετικά κατά τη διάρκεια των διαδικασιών του εξαγνισμού των χεριών. Ίσως θα έπρεπε να θεωρήσουμε τις μικβαότ και τα λίθινα αγγεία ως τις δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος, που απεικονίζει την έκρηξη της καθαρότητας που διαδραματίστηκε σε ολόκληρο τον Ιουδαϊσμό του 1ου αι. μ.Χ.. Προέρχεται αφενός από την αλλαγή των θρησκευτικών ευαισθησιών και αφετέρου την κρίσιμη δεκαετία, που προηγείται της Μεγάλης Επανάστασης (66-74 π.Χ.) λειτουργούσε ίσως ως μια μορφή παθητικής αντίστασης εναντίον των χαρακτηριστικών του ρωμαϊκού πολιτισμού που θεωρούνταν ως σφετεριστικά».

Γενικότερα το ύδωρ μνημονεύεται συχνά στο Κατά Ιωάννη σε ποικίλες διηγήσεις ως σύμβολο της αλλαγής-μεταμόρφωσης που παρέχει ο σαρκωμένος Λόγος. Ο διψασμένος Χριστός στο φρέαρ του Ιακώβ, κατά το διάλογό του με τη Σαμαρείτισσα (4:6), προβάλλει ως πάροχος «ζώντος ύδατος». Υποκαθιστά την προβατική κολυμβήθρα Βηθεσδά (5:2) θεραπεύοντας τον παραλυτικό, ο οποίος δεν μαστιζόταν μόνο από τη μακροχρόνια ασθένεια αλλά και το *ἄνθρωπον οὐκ ἔχω* (5:7). Επίσης μέσω της κολυμβήθρας του Σιλωάμ χορηγεί φως σε έναν εκ γενετής τυφλό (9:7). Ήδη την τελευταία μέρα της εορτής της Σκηνοπηγίας προσκαλεί στο Ναό, που αναμενόταν να λειτουργήσει στα Ἐσχατα ως «ζωοδόχος πηγή», *ἐάν τις διψᾷ ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω* (7:37) διότι *ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζῶντος* (7:38). Από την πλευρά του εσταυρωμένου καινού Αδάμ *ἐξῆλθεν εὐθὺς αἷμα καὶ ὕδωρ* (19:34) για να μορφωθεί-«σηματιστεί» η Εκκλησία.

Στην παρούσα ενότητα θα καταγραφούν οι ερμηνευτικές εκδοχές της σημασίας των αριθμών στο Ιω. 2:6: ἴτοι των ἑξὶ λίθινων υδρίων και της χωρητικότητάς τους, η οποία ισοδυναμεί με «**δύο ἢ τρεῖς μετρητές**» ανά υδρία. Ιδιαίτερη ἔμφαση θα δοθεῖ στη σημασία των δύο αριθμῶν ὅταν ἔπεται ὁ μεγαλύτερος κατὰ ἓνα του προηγούμενου.

4.4.1 Οι έξι λίθινες υδρίες χωρητικότητας δύο ή τριών Μετρητών

Η λέξη μετρητής απαντά στον Ιώσηπο (όχι όμως ως μονάδα μέτρησης)²⁹⁶ ενώ αγνοείται από τον Αριστόβουλο και τον Φίλωνα. Κατά τον Ωριγένη (Περί Αρχών 4.2.5), ο Ευαγγελιστής με τους δύο ή τρεις μετρητές υπαινίσσεται τους Κρυπτο-Ιουδαίους. Αυτοί καθαρίζονται από τα λόγια των Γραφών με τρόπο (α) ψυχικό και πνευματικό, δηλαδή με δύο μετρητές, αλλά και (β) με σωματικό, δηλαδή με τρεις. Οι έξι υδρίες μαρτυρούν τη δημιουργία του κόσμου, η οποία πραγματοποιήθηκε σε έξι μέρες. Πρόκειται για έναν **τέλειο αριθμό**. Τέτοιοι (αριθμοί) θεωρούνται όσοι είναι ίσοι με το άθροισμα όλων των πιθανών μικρότερων διαιρετών τους. Είναι σπάνιοι και υπάρχουν μόνον τέσσερις στα πρώτα δέκα εκατομμύρια φυσικών αριθμών. Ο έξι είναι τέλειος διότι διαιρείται με τον εαυτό του και τους αριθμούς 2 και 3 που δίνουν άθροισμα $6=1(6:6)+2(6:3)+3(6:2)$.

Ο ιερός Χρυσόστομος²⁹⁷ δεν σχολιάζει τη χωρητικότητα των έξι λίθινων υδριών. Απλώς αναφέρει ότι η επισήμανση αυτές ήσαν εκεί κατά τον καθαρισμόν τῶν Ιουδαίων (2:6) φανερώνει ότι τα σκεύη αυτά **ποτέ** δεν χρησιμοποιήθηκαν ως δοχεία οίνου. Επειδή η Παλαιστίνη είναι άνυδρος και δεν υπάρχουν σε πολλά μέρη κρήνες και πηγές, γέμιζαν πάντοτε τις στάμνες με νερό για να μην τρέχουν στους ποταμούς όταν ήσαν ακάθαρτοι, αλλά να καθαρίζονται εύκολα με το ύδωρ που είχαν αποθησαυρίσει εκεί. Ο ίδιος Πατέρας ερωτά γιατί άραγε ο Χριστός δεν έκανε το σημείο προτού γεμίσουν τις στάμνες, πράγμα που θα το καθιστούσε περισσότερο θαυμαστό. Απαντά ότι αν το έκανε αυτό, θα

296. Προϊόντι δὲ εἰς τὴν πολεμίαν Τίτω προῆγον μὲν οἱ βασιλικοὶ καὶ πᾶν τὸ συμμαχικόν ἐφ' οἷς ὁδοποιοὶ καὶ **μετρηταὶ** στρατοπέδων· ἔπειτα τὰ τῶν ἡγεμόνων σκευοφόρα καὶ μετὰ τοὺς τούτων ὀπλίτας αὐτὸς τοὺς τε ἄλλους ἐπιλέκτους καὶ τοὺς λογχοφόρους ἔχων κατόπιν δ' αὐτῶ τοῦ τάγματος τὸ ἵππικόν (Περί του Ιουδαϊκού Πολέμου 5.47).

297. Κεῖσθαι λεγόμεναι, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ ἀνέγνωμεν, χωροῦσιν **ἀνά μετρητάς δύο ἢ τρεῖς** αἰνισσομένου τοῦ λόγου περὶ τῶν παρὰ τῷ ἀποστόλῳ ἐν κρυπτῷ Ιουδαίων, ὡς ἄρα οὗτοι καθαρίζονται διὰ τοῦ λόγου τῶν γραφῶν, ὅπου μὲν **δύο μετρητάς**, τὸν ἴν' οὕτως εἶπω ψυχικόν καὶ τὸν πνευματικόν λόγον χωροῦντος· ὅπου δὲ **τρεῖς**, ἐπεὶ τινες ἔχουσι Προς τοῖς προειρημένους καὶ τὸ σωματικόν οἰκοδομῆσαι δυνάμενον. ἔξ δὲ ὑδρίαὶ εὐλόγως εἰσὶ τοῖς ἐν κόσμῳ καθαριζομένοις, γεγεννημένῳ ἐν ἕξ ἡμέραις ἀριθμῷ τελείῳ.

προσβαλλόταν η αξιοπιστία του «θαύματος». Πολλές φορές ο Κύριος περιορίζει ηθελημένα το μέγεθος των σημείων ώστε αυτά να είναι ευκολότερα αποδεκτά²⁹⁸. Ο άγ. Μάξιμος αναφέρεται στη σημειολογία του αριθμού των **έξι σταμινών** του Γάμου της Κανά στο *Περί διαφόρων Απορών της Θείας Γραφής*. Στην 40η ερώτηση τού ηγουμένου της Λιβύης άγ. Θαλάσσιου²⁹⁹, ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής απαντά ότι οι έξι υδρίες αντιπροσωπεύουν «τη φυσική δύναμη» που πραγματοποιεί τις θείες εντολές. Δυστυχώς οι άνθρωποι κένωσαν τη γνώση αυτή της δύναμης στη μάταιη φροντίδα των υλικών πραγμάτων. Ο Χριστός ήρθε να τις ξαναγεμίσει με καλό οίνο. Ο αριθμός έξι δηλώνει την ποιητική δύναμη της φύσης για τους εξής λόγους: (α) Δηλώνει τις έξι «ημέρες» κατά τις οποίες δημιούργησε ο Θεός τον ουρανό και τη γη. (β) Είναι ο τελειότερος αριθμός στη δεκάδα για τον λόγο που ήδη επεξηγήθηκε εξ αφορμής του σχολίου του Ωριγένη. (γ) Συνίσταται από τα ίδια του τα μέρη (3+3). (δ) Ο Χριστός ως λόγος της αγάπης εκδηλώνεται με έξι γενικούς τρόπους, περιποιούμενος σωματικά και πνευματικά τους: (1) πεινασμένους, (2) διψασμένους, (3) ξένους, (4) γυμνούς, (5) άρρωστους και (5) φυλακισμένους.

Επίσης ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής εξηγεί γιατί οι υδρίες χωρούσαν από **δύο ή τρεις μετρητές** η κάθε μία: (α) Σύμφωνα με τη φυσική θεωρία, πρόκειται για τη γνώση που συνίσταται από τα σωματικά και ασώματα (= δύο μετρητές) ενώ (β) σύμφωνα με την εφικτή στη φύση μας θεολογικής μυσταγωγίας, νοείται η γνώση και φωταγωγή περί της Αγίας Τριάδας, δηλαδή του Πατέρα, Υιού και Αγίου Πνεύματος (=τρεις μετρητές). Και εδώ η επιρροή του Ωριγένη είναι εμφανής.

Τέλος εύχεται ο άγ. Μάξιμος να πραγματοποιήσουν όλοι οι πιστοί το Γάμο της Κανά. Νυμφίος είναι ολοφάνερα ο ανθρώπινος νους που λαμβάνει ως νύμφη και σύζυγό του την αρετή. Όταν κληθεί, φτάνει πρόθυμα ο Λόγος, για να τιμήσει αυτή τη σύζευξη και να στερεώσει τον πνευματικό γάμο έτσι ώστε να γεννηθούν πολλά πνευματικά τέκνα. Τότε ο Ιησούς μαζί με τη μητέρα του μας επισκέπτεται

298. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.135.17-24.

299. Μάξιμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγουμένον περὶ διαφόρων απορών της Θείας Γραφής, Ερωτήσεις Μ'* 40.1t-140.

για να μας επαναφέρει τη γνώση η οποία μας διέφυγε εξαιτίας της αμαρτίας και να τη μεταβάλει στη θέωση που εξάγει το νου από τη γένεση των όντων. Η γνώση της φύσης ισχυροποιείται και κατά κάποιο τρόπο νευρώνεται από τη θέωση για να παραμείνει άτρεπτη. Η θέωση δηλαδή ομοιάζει με ποσότητα οίνου όπου δυναμώνει το ύδωρ.³⁰⁰

Ο Λατίνος Θωμάς Ακινάτης συνοψίζει τον 13^ο μ. Χ. αι. πατερικές ερμηνείες του υπό εξέταση χωρίου, αγνοώντας, όμως, τον άγ. Μάξιμο. Ο επικληθείς και Doctor Angelicus χρησιμοποιεί τις περισσότερες φορές για την ερμηνεία τον επιθετικό προσδιορισμό «μυστικός», όπως έχει ήδη λεχθεί χωρίς να διακρίνει εάν αυτή είναι αλληγορική, ηθική ή αναγωγική. Βεβαίως στην ερμηνεία του *Κατά Ιωάννη* αυτού του είδους η ερμηνεία αλληλοσυμπληρώνεται με την κυριολεκτική εξήγηση. Ο Ακινάτης σχολιάζει ως εξής το Ιω 2:6: «Το σημείο πραγματοποιείται σε ιουδαϊκή οικία, έξω της οποίας βρίσκονται έξι πέτρινες στάμνες. Αυτές ήταν υδρίες καθαρισμού, τις οποίες οι Εβραίοι χρησιμοποιούσαν για να καθαρίσουν το σώμα, τα σύνεργα και τα οικιακά σκεύη τους (6:2)». Εν συνεχεία καταθέτει την χρυσοστομική ερμηνεία. Συμπληρώνει ότι σύμφωνα με τη μυστική-συμβολική σημασία, οι έξι υδάτινες υδρίες σημαίνουν τις έξι εποχές της Παλαιάς Διαθήκης, όταν οι ανθρώπινες καρδιές προπαρασκευάστηκαν για τον ερχομό του Σωτήρα Χριστού.

Όσον αφορά στον όρο «μετρητής», ο Ακινάτης ακολουθεί την ερμηνεία του **ιερού Αυγουστίνου**: Οι δύο ή τρεις μετρητές υπαινίσσονται τα τρία Πρόσωπα της Αγίας Τριάδος. Αυτά είναι δύο ή τρία διότι ενίοτε τα τρία Πρόσωπα της Αγίας Γραφής είναι διακριτά, όπως στο γνωστό χωρίο του Ματθαίου *βαπτίζοντες αυτούς εις τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος* (28:19). Άλλες φορές, όμως, μνημονεύονται μόνον ο Πατέρας και ο Υιός, όπως στο *ιωάνναιο εἰάν τις ἀγαπᾷ με τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα* (14:23). Μία άλλη ερμηνεία του ιερού Αυγουστίνου, που μαρτυρεί ο Ακινάτης, είναι η εξής: οι μετρητές είναι (α) δύο για να δείξει ο Ευαγγελιστής ότι η ανθρωπότητα, από την οποία προήλθε η Εκκλησία, αποτελούνταν από τους Ιουδαίους και Εθνικούς ή (β) τρεις για να

300. Την ερμηνεία του Μάξιμου υιοθετεί και ο Ευθύμιος Ζιγαβηνός (PG 129:1149C).

υπονοήσει τους τρεις υιούς του Νώε από τους οποίους προήλθε η ανθρωπότητα μετά τον κατακλυσμό³⁰¹.

Ο Μαρτίνος Λούθηρος στα κηρύγματά του και στο πλαίσιο ενός έντονου αντιουδαισμού δηλώνει ότι οι έξι πέτρινες υδρίες σημειολογούν τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, τα οποία με τους νόμους τους παρότρυναν τους Ιουδαίους μόνον εξωτερικά στην ευσέβεια και καθαρότητα. Γι' αυτό ο Ευαγγελιστής γράφει ότι *κατὰ τὸν καθαρισμόν τῶν Ἰουδαίων κείμεναι* (2:6). Οι καθαρισμοί των Ιουδαίων είναι τα έργα που πραγματώνονται χωρίς πίστη. Αυτά δεν καθαίνουν την καρδιά, όπως αντιθέτως συμβαίνει με τις πράξεις των Χριστιανών. Συνεπώς ο αριθμός έξι σημειολογεί τον μόχθο που αποσκοπεί στον καθαρισμό. Η καρδιά των Ιουδαίων δεν αναπαύεται επειδή εργάζονται έξι μέρες στις εντολές του Νόμου χωρίς να φτάνουν στην έβδομη ημέρα, το Σάββατο στην οποία αναπαυόμαστε από τις εργασίες μας και αφήνουμε τον Θεό να εργάζεται για μας. Οι υδρίες ήταν από πέτρα, όπως οι εντολές του Μωυσή χαράχτηκαν σε λίθινες πλάκες, τις άκαμπτες καρδιές των Ιουδαίων οι οποίοι εναντιώνονται στον Χριστό. Από την εμπειρία μας, όσοι είμαστε ασθενείς αλλά και ευσεβείς, κατανοούμε ότι γενικότερα η ανθρώπινη φύση δυσχεραίνεται στην εκτέλεση του καλού ενώ έχουμε ροπή προς το κακό. Αυτή είναι η σημασία των δύο ή τριών μετρητών³⁰².

Ο Ιωάννης Καλβίνος υποστηρίζει ότι οι μετρητές αναφέρονται είτε σε αττική είτε ιουδαϊκή μονάδα μέτρησης³⁰³. Ανεξάρτητα όμως με την «εθνικότητα» των

301. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John. Chapters 1-5*. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with Introduction and Notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: Catholic University of America Press 2010), 139.

302. <http://www.martinluthersermons.com/> Λούθηρου, Sermon for the Second Sunday after the Epiphany; John 2:1-11.

303. Να αναφερθεί ότι ο Καλβίνος το γράφει αυτό γιατί η λέξη «μετρητής» αναφέρεται και στην Παλαιά Διαθήκη. Μάλιστα στο πρώτο βιβλίο του Έσδρα γίνεται μνεία εκατόν μετρητών οίνου *ὁμοίως δὲ καὶ ἕως πυροῦ κόρων ἑκατόν καὶ οἶνον μετρητῶν ἑκατόν καὶ ἄλλα ἐκ πλήθους* (8:20).

μετρητών³⁰⁴, η ποσότητά τους ήταν άφθονη για να προμηθεύσει με οίνο ένα γαμήλιο γεύμα 100-150 ανδρών³⁰⁵. Αυτή καθαυτή η παρουσία των υδρίων αποτυπώνει την εξαιρετικά έντονη κατά τα ελληνορωμαϊκά χρόνια ανάγκη των Ιουδαίων για καθαρισμό. Οι υδρίες για να είναι εύκολα προσβάσιμες **κείτονταν** είτε στην αίθουσα συνεστιάσεων είτε πιθανότερα σε πέραςμα κοντά στην αυλή ή το αίθριο, όπου υπήρχε το *impluvium* (δεξαμενή/πισίνα για το βρόχινο ύδωρ). Επιπλέον είναι **λίθινες** διότι εξασφάλιζαν την καθαρότητα σε ύψιστο βαθμό³⁰⁶ τόσο των σκευών όσο και των χεριών. Έτσι ο Ιωάννης ως καλός γνώστης των Ιουδαϊκών εθίμων³⁰⁷, δηλώνει την αντίθεση μεταξύ αφενός των παλαιών ιουδαϊκών νόμων γύρω από το θέμα του καθαρισμού και αφετέρου του «εκστατικού» οίνου της καινής διαθήκης του Ιησού Χριστού που αφορά όσους αναγεννηθούν εξ ύδατος και Πνεύματος. Με το σημείο της Κανά «εικονίζεται ανάγλυφα» δηλ. το γεγονός ότι *ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος ὅτι ὁ Νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο (1:16-17)*³⁰⁸ Βεβαίως ο Νυμφίος Χριστός διακηρύσσει ότι η σωτηρία προέρχεται από τους Ιουδαίους (4:22) καθώς και ο ίδιος είναι Ισραηλίτης (4:9)³⁰⁹. Ο αριθμός και η ποσότητα των υδρίων συντελεί στην απόδειξη της αυθεντικότητας του θαύματος. Εάν αυτές ήταν μόνο δύο ή τρεις, ίσως κάποιος υπέθετε ότι είχαν μεταφερθεί από άλλο τόπο. Εάν ήταν μόνο μία υδρία, επίσης

304. Ντέιβιντ Γκίπσον, Μαϊκλ Μακινλί, *Ο Κώδικας του Ιησού*, Μπφρ. Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ουρανός, 2016), 24-25.

305. Francis J. Moloney, *The Gospel of John*, Sacra Pagina 4 (Collegeville Minnesota: Liturgical Press, 1998).

306. Αν ήταν πήλινες, θα έπρεπε να σπάσουν για να καθαρισθούν (πρβλ. Λευ 11:33).

307. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics 2012), 509-511.

308. Adolf Schlatter, *Der Evangelist Johannes* (Stuttgart: Calwer 1948), 69.

309. D.M. Smith, *John* (Nashville: AbingDonald Press 1999), 84.

δεν θα επιβεβαιωνόταν το σημείο. Υπάρχει επομένως λόγος που ο Ευαγγελιστής αναφέρει τον αριθμό των υδριών και την ποσότητα του περιεχομένου³¹⁰.

Όσον αφορά στη σύγχρονη ερμηνευτική του υπό εξέταση χωρίου παρατηρούμε τα εξής:

α) Αντίθετα προς τους Πατέρες για τους οποίους το έξι χρησιμοποιείται διότι είναι **τέλειος αριθμός**, ο αριθμός των υδριών, οι οποίες πρέπει να πληρωθούν με ύδωρ³¹¹, δηλώνει σε σύγχρονα Υπομνήματα (ιδίως όμως της εποχής που επικρατεί η Δεύτερη Αναζήτηση [Second Quest 1953-δεκαετία 1970] **το ατελές του καθαρισμού των Ισραηλιτών**, καθώς υπολείπεται του επτά ο οποίος εκφράζει την τελειότητα³¹².

310. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 61.

311. Το γεγονός της πλήρωσης μέχρι την κορυφή (ανώτατο σημείο) υπό των διακόνων αποκλείει την απάτη, ήτοι να υπήρχε πριν την τέλεση του σημείου στις υδρίες κρασί (= κεκραμμένος οίνος). Έτσι επιπλέον οι διάκονοι καθίστανται μάρτυρες του σημείου [Βλ. Leon Morris, *The Gospel according to John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 161]. Επίσης το γεγονός ότι οι υδρίες ήταν μερικώς κενές, ίσως υποδηλώνει μήνυμα του Ιωάννη προς τους ακροατές του σε σχέση με τον σύγχρονο προς εκείνον Ιουδαϊσμό [Βλ. Roland Deines, *Jüdische Steingefüße und Pharisäische Frömmigkeit: Ein Archäologisch-Historischer Beitrag zum Verständnis von Joh 2:6 und der Jüdischen Reinheitshalacha zur Zeit Jesu*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/52 (Tübingen: Mohr Siebeck, 1993), 369].

312. Ο G. Wheaton στη Διατριβή του [*The Role of Jewish Feasts in John's Gospel* (Scotland, University of St. Andrews, 2009), 34] παραπέμπει σε πολλούς ερευνητές, οι οποίοι ερμηνεύουν τις έξι υδρίες ως σύμβολο ατελείας. Ισχυρίζεται ότι αυτή η θεώρηση εντάσσεται στους σκοπούς της αφήγησης, χωρίς όμως να συνιστά μομφή για την ανεπάρκειά του ιουδαϊκού Νόμου. Απλώς καθιστά αισθητή την πραγματικότητα ότι από το πλήρωμα αυτού όλοι εμείς λάβαμε χάρη αντί χάριτος (Ιω 1:16).

Σύμφωνα με άλλους ερμηνευτές δεν αποκλείεται ο αριθμός έξι να αντιστοιχεί απλώς στον όμιλο του Ιησού³¹³. Στους γάμους οι προσκεκλημένοι προσφέρουν δώρα. Ο ακτήμων Χριστός και οι πέντε από τους δώδεκα μαθητές του μέσω του σημείου προσέφεραν το εκλεκτότερο και ευφροσυνότερο κρασί που γεύτηκαν ποτέ οι άνθρωποι. Οι έξι υδρίες αποτελούν λαμπρή ανταμοιβή για τη φιλοξενία και την περιποίηση, της οποίας έτυχε ο Ιησούς και οι μαθηταί του (συνολικά έξι πρόσωπα)³¹⁴.

Ίσως μέσω της συγκεκριμένης «αρχής» των σημείων του Ιησού προσημαίνεται η μετάδοση σε όλη την Οικουμένη του «πνευματικού» οίνου μέσω κατεξοχήν της «υδρίας»-της σαρκός του Ιησού αλλά και της μαρτυρίας των υπολοίπων πέντε μαθητών. Σημειωτέον ότι στο σημείο του πολλαπλασιασμού των πέντε άρτων και δύο ιχθύων, όπου θα είναι παρόντες και οι Δώδεκα, θα περισσεύσουν δώδεκα κοφίνια (6:13). Μάλλον δεν είναι τυχαίο ότι στα δύο ιωάννεια σημεία, όπου παρατηρείται χορηγία-δωρεά, αντιστοιχίζεται ο αριθμός του υλικού του «θαύματος» με εκείνον των παρισταμένων μαθητών αν και στην περίπτωση της Κανά το έξι περιλαμβάνει και τον Ιησού. Στο έργο της αποστολής κανένας δεν περισσεύει καθώς με το σημείο της Κανά ξεκινά η πορεία προς τη μεταμόρφωση των «άνυδρων» καρδιών των εθνών σε «πηγών του σωτηρίου».

β) Εάν η κάθε υδρία χωρούσε **δύο ή τρεις μετρητές**, η ολική ποσότητα του νερού που μετατράπηκε σε οίνο κυμαινόταν στον τεράστιο όγκο των 492-738 λίτρων, καθώς ένας μετρητής ισοδυναμούσε με (1) 9 γαλόνια³¹⁵ ή (2) 41 περίπου λίτρα³¹⁶.

313. Από το κεφ. 1 συνοδεύουν τον Ιησού οι εξής: Ανδρέας και ένας άλλος μαθητής που δεν ονοματίζεται, Πέτρος, Φίλιππος και Ναθαναήλ.

314. Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, Τόμος Α'* (Αθήνα: Σταυρός 1996), 170.

315. Βλ. Lyman Abbott, *Illustrated Commentary on the Gospel according to St. John* (New York/Chicago: Barnes, 1875), 30. Από τα συμφραζόμενα εξάγεται το συμπέρασμα ότι μεγάλος αριθμός καλεσμένων συμμετείχε στην εβδομαδιαία γαμήλια πανήγυρη. Το γεγονός ότι υπήρχαν υπηρέτες στο γαμήλιο δείπνο αποδεικνύει ότι η οικογένεια θα είχε ικανοποιητικό ή πλούσιο οικονομικό υπόβαθρο.

Οι αποθεματικές υδρίες, οι οποίες χρησιμοποιούνταν για λάδι, κρασί και σιτηρά, χωρούσαν έως 50 λίτρα. Συνεπώς αυτή η υπέρβαση στις υδρίες του *Κατά Ιωάννη* έχει ως σκοπό να παρουσιάσει ένα μεγάλο σημείο³¹⁷. Το ακριβές μέγεθος και ο πλούτος της δωρεάς συνιστούν ένα από τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου πνευματικού Ευαγγελίου. Σημειωτέον ότι εάν ο Ευαγγελιστής αναφερόταν σε πηγή και όχι στις υδρίες, δεν θα υπήρχε τρόπος να μετρηθεί η ποσότητα του νερού. Μπορούμε να συγκρίνουμε τις έξι λίθινες υδρίες (α) με τα **δώδεκα κοφίνια** που περίσσευσαν μετά τον κορεσμό πέντε χιλιάδων ανθρώπων από πέντε ψωμιά και δύο ιχθύες (6:13), (β) **το λίτρο με το πολύτιμο μύρο** με το οποίο η Μαρία στη Βηθανία άλειψε τα πόδια του Ιησού (12:3), (γ) τα **εκατό λίτρα σμύρνας και αλόης** με τα οποία άλειψε ο Νικόδημος το σώμα του Ιησού (19:39) και τέλος (δ) τους **153 μεγάλους ιχθύες** που αλίευσαν οι Μαθητές κατόπιν εντολής του Αναστάσιου (21:11). Το μέγεθος του επικείμενου σημείου, παρουσιάζεται εντονότερα στον ακροατή καθώς το ερώτημα *τί έμοι και σοί, γύναι* (2:4) δεν προϋδεάζει για την έκταση της προσφοράς του Ιησού προς το ζεύγος. Αφού οι υδρίες έχουν πληρωθεί με νερό, πραγματοποιείται το σημείο της μεταβολής του σε οίνο.³¹⁸

Βεβαίως οι ανωτέρω ποσότητες είναι μικρές σε σχέση με αντίστοιχες ιουδαϊκές και πρωτοχριστιανικές περιγραφές της μεσσιανικής εποχής όπως αυτές αποτυπώνονται στον Α' Ενώχ (10.19.2), τον Βαρούχ (29:5) και τον Ιεραπόλεως Παπία (πρβλ. Ειρηναίος, *Κατά Αιρέσεων* 5.33.3-4). Αυτό συμβαίνει διότι ο Ευαγγελιστής θέλει τα δεδομένα του να μαρτυρούν πραγματική ιστορία.

316. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John. An Introduction with Commentary and Notes on the Greek Text* (Philadelphia Pennsylvania: The Westminster Press 1978), 159-160. Πρβλ. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Εκδόσεις Αδελφότης ο Σωτήρ, 2005), 89. Ο εβραϊκός μετρητής ήταν ίσος προς τον αττικό (Ιώσηπου, *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* 8.2.9) και περιείχε 12 χόας ή 144 κοτύλας δηλαδή 262 οκάδες.

317. Ernst Haenchen, *Das Johannesevangelium* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1980), 189.

318. Χρήστου Καρακόλη, *Η Θεολογική Σημασία των Θανμάτων στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο* (Δ.Δ. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 1996), 85.

Σημειωτέον ότι ο Ιησούς δεν δημιουργεί ή παράγει έβδομη υδρία³¹⁹. Σε κάθε περίπτωση ο Χριστός δίνει ζωή και την προσφέρει σε αφθονία πέραν πάσης προσδοκίας (10:10)³²⁰.

γ) Έχουν διατυπωθεί και οι εξής ακραίες αλληγορικές ερμηνείες: (1) Οι έξι υδρίες αλληγορικά εκφράζουν τους 6.000 κοσμικούς χρόνους³²¹. (2) Επίσης εάν πολλαπλασιάσουμε τον αριθμό των υδριών με το μέγιστο όγκο τους (3X6) προκύπτει ο αριθμός 18 που σημειολογεί τα πρώτα γράμματα της λέξης «Ιησούς» (IH = 10+8)³²². Αυτή η σημειολογία απαντά πρώτη φορά στην *Επιστολή Βαρνάβα*³²³.

Εν συνεχεία θα αναφερθούμε στο συνδυασμό δύο ή τρεις ως ποιητικό σχήμα.

4.4.2. «Δύο ή τρεις μετρητές»: Κλιμακωτό Σχήμα στο Κατά Ιωάννη

Ήδη σημειώθηκε ότι εκτός του αριθμού έξι, στο Ιω 2:6 μνημονεύονται οι δύο ή τρεις μετρητές υγρών που χωρά εκάστη υδρία. Με τη ρητορική χρήση των αριθμών και συγκεκριμένα με τον τύπο X/X+1 όπου χ οποιοσδήποτε αριθμός και

319. Leon Morris, *The Gospel according to John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 160-61.

320. John Ramsey, *The Gospel of John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 2010), 148-149.

321. Ο Αριστοτέλης Δ. Δελήμπασης, [Πάσχα Κυρίου. Δημιουργία-Ανακαίνισης και Αποστασία (Αθήνα, 1995), 193] τεκμηριώνει την άποψη του βιβλιογραφικά επεξηγώντας ότι κατά την εποχή του Χριστού το κοσμικό έτος δεν ήταν το 6000^{ov}.

322. Βλ. Hans A. Hutmacher, *Symbolik der Biblischen Zahlen und Zeiten* (München: F. Schoningh 1993), 199. Σε αυτό παραθέτει πλήθος εδαφίων της Αγίας Γραφής όπου σημειολογούνται οι αριθμοί. Στο βιβλίο αυτό είναι εντυπωσιακή η επινόηση του συγγραφέα στην εξεύρεση γηματριών (λέξεις που αντιστοιχούν συμβολικά σε αριθμούς ή αριθμοί που αντιστοιχούν σε λέξεις).

323. Λέγει γάρ «Καί περιέτεμεν Αβραάμ εκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἄνδρας δεκαοκτῶ και τριακοσίους». Τίς οὖν ἡ δοθεισα αὐτῶ γνῶσις μάθετε ὅτι τοὺς δεκαοκτῶ πρώτους και διάστημα ποιήσας λέγει «τριακοσίους». Τὸ δεκαοκτῶ I [δέκα] H [ὀκτω] ἔχεις Ἰησοῦν Ὅτι δὲ ὁ σταυρὸς ἐν τῷ T ἤμελλεν ἔχειν τὴν χάριν λέγει και τοὺς τριακοσίους Δηλοῖ οὖν τὸν μὲν Ἰησοῦν ἐν τοῖς δυσὶν γράμμασιν και ἐν τῷ ἐνὶ τὸν σταυρόν (9:8).

$x+1$ ένας αριθμός μεγαλύτερος κατά ένα ασχολείται ο Davis³²⁴. Αποδεικνύεται με παραδείγματα ότι αυτός ο τύπος $X/X+1$ δεν απαντά συχνά μόνον στην Αγία Γραφή, αλλά ήδη στα ουγαριτικά έπη του Βαάλ και τους μύθους του Κερέτ και Ακχάτ του 7^{ου} π.Χ. αιώνα και στον πολιτισμό των Αιγυπτίων και Χιτιτών.³²⁵

Αυτό το κλιμακωτό σχήμα ($X/X+1$) λειτουργεί σε σημαντικά κείμενα ως συνθετικός παραλληλισμός. Εν προκειμένω θα αρκεσθούμε στην ανάλυση ενός χωρίου από τον Ησαΐα για να αποδείξουμε την κλιμακωτή σημασία του σχήματος³²⁶: και καταλειφθή εν αυτή καλάμη η ως ρώγες ελαίας δύο η τρεις επ' άκρου μετεώρου. η τέσσαρες η πέντε επί των κλάδων αυτών καταλειφθή τάδε λέγει Κύριος ο Θεός Ισραήλ (17:6). Πρόκειται για την προφητεία κατά της Συρίας και του Βασιλέα του Ισραήλ. Η καταστροφή δεν θα είναι πλήρης αλλά θα παραμείνει κάποιο κατάλοιπο από τον πληθυσμό. Για να εκφράσει αυτήν την πραγματικότητα, ο προφήτης χρησιμοποιεί μεταφορές-εικόνες της αγροτικής ζωής. Κατά τη συγκομιδή των ελαίων συνήθως ο καλλιεργητής δεν τρυγά πλήρως τις ελιές. Επειδή κάποιες βρίσκονται στην άκρη ψηλού κλαδιού, παραμένουν ατρύγητες. Μάλιστα στο Δευτερονόμιο ο Θεός προτρέπει τους Ιουδαίους σκοπίμως να μην συλλέγουν όσες ελιές ξεμένουν μετά το μάζεμα. Τις δικαιούνται οι ξένοι, τα ορφανά και οι χήρες (24:16). Το ποιητικό κλιμακωτό σχήμα δύο ή τρεις ρώγες ελαίας εκφράζει αυτήν ακριβώς την κατάσταση. Η δεύτερη εικόνα παραπέμπει στο ράβδισμα των ελαίων, όταν και στα πλάγια κλαδιά εγκαταλείπονται τέσσερις ή πέντε ρώγες. Στο κλιμακωτό σχήμα χρησιμοποιούνται οι αριθμοί **τέσσερα και πέντε**, που είναι μεγαλύτεροι από τους αριθμούς **δύο και τρία**. Όπως δεν τρυγώνται πλήρως οι ελιές, έτσι και ο Θεός φροντίζει να «αναγεννηθεί

324. James J. Davis, *Biblical Numerology, A Basic Study of the Use of Numbers in the Bible* (USA: Baker Book House Company 1991), 93-102.

325. Αθανασίου Π. Χαστούπη, *Θρησκευτικά Ουγαριτικά κείμενα* (Αθήνα: 1986), 43.

326. Περισσότερες πληροφορίες για την ταξινόμηση των εδαφίων που περιέχουν δύο διαδοχικούς αριθμούς με βάση τη σημειολογία τους, ο αναγνώστης μπορεί να αντλήσει από λήμμα Numbers του Fred Skolnik, *Encyclopaedia Judaica* (Detroit: Thomson Gale, 2007).

337. Επίσης Χρήσιμες πληροφορίες περιέχονται από λήμμα Numbers της εγκυκλοπαίδειας The Interpreter's Dictionary of the Bible (New York: AbingDonald Press Nashville, 1962), 564.

από τις στάχτες» ο λαός του ανά τους αιώνες χωρίς να καταστραφεί ολοσχερώς από μία εισβολή. Συνεπώς ο σκοπός του συγγραφέα είναι να δείξει το τελικό αποτέλεσμα μέσω της προοδευτικής αύξησης των αριθμών. Στην πραγματικότητα, η θεμελιώδης λειτουργία αυτού του ιδιοματισμού είναι να ενδυναμώσει τον παραλληλισμό ώστε ο ακροατής/αναγνώστης να εντυπώσει στην καρδιά το απήχημά του³²⁷. Η ανωτέρω ποιητική κλιμάκωση της έννοιας παραμένει ακόμη και στις μέρες μας έκδηλη στην ποίηση και στον ελληνικό χώρο με τραγούδια όπως το βραβευθέν με Όσκαρ το 1960 «Παιδιά του Πειραιά» (Στίχοι και Μουσική Μάνου Χατζηδάκη)³²⁸.

Στο παράρτημα Θ' περιγράφονται λεπτομερώς οι ιδιότητες του αριθμού 6.

4.6. Αποκάθαρση ή καθαρισμός του Ναού

Μετά το θαύμα της Κανά ο Χριστός κατέβηκε στην Καπερναούμ όπου δεν παρέμεινε πολλές ημέρες. Ανέβηκε στην Ιερουσαλήμ επειδή προσέγγιζε το Πάσχα. Επισκεπτόμενος τον ναό του Ηρώδη κατελήφθη από ιερή οργή γιατί μετατράπηκε σε οίκο εμπορίου.

Ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τὰ τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεεν τὸ κέρμα καὶ τὰς τραπέζας ἀνέτρεψεν αἱ τοῖς τὰς

327. Joseph Blenkinsopp, *A New Translation with Introduction and Commentary The Anchor Bible v. 19, Isaiah 1-39* (Doubleday, 2000), 305.

328. Οι αριθμοί «ένα και δύο και τρία και τέσσερα» εκφράζουν μάλλον κλιμακωτό παραλληλισμό (http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=2505). Το ίδιο σχήμα παρατηρείται και σε ποίημα του Κ. Πρετεντέρη (1974) «Σου το πα μια και δυο και τρεις» (http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=6786) (μουσική Κ. Κλάββας). Πρβλ. επίσης το δημοφιλές «Άσπρα, κόκκινα, κίτρινα, μπλέ» (http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=1788).

Ένα προσφατό παράδειγμα (2013) είναι το τραγούδι των Stavento (στίχοι και μουσική) με τίτλο «Πηδάω τα κύματα» (http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=51833).

Δημοφιλές τραγούδι όπου δεν χρησιμοποιούνται διαδοχικοί αριθμοί αλλά το κλιμακωτό σχήμα, είναι το «Βάρκα στο γιאלό» (1963) (http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=2770).

περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν· ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου (2:15-16).

Οἱ Ἰουδαῖοι τότε ζητοῦν ἀπὸ αὐτὸν σημεῖον το οποίον να αποδεικνύει τη θεϊκή του ιδιότητα ὡστε να μπορεί να τους ελέγχει. Ο Χριστός ἀπάντησε: «λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω̄ αὐτόν (2:19). Τότε, εἶπαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι:

«τεσσεράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν οἰκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγεν, καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ καὶ τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν ὁ Ἰησοῦς (2:20-22)».

Ο καθαρισμός του Ναοῦ (2:13-25) εἶναι ἓνα γεγονός το οποίο αναφέρεται και ἀπὸ τους συνοπτικούς (Μκ 11:15-18·Μτ 21:12-17·Λκ 19:45f). Στόχος της διατριβῆς δεν εἶναι να επισημανθῶν οἱ ομοιότητες και διαφορές μεταξύ του τέταρτου Ευαγγελίου και των συνοπτικῶν. Πρέπει ὅμως να διευκρινήσουμε το εξῆς. Ο Köstenberger πιστεύει ὅτι η σκηνή με την εκδίωξη των εμπόρων ἀπὸ τον Ναὸ η οποία αναφέρεται στον Ευαγγελιστὴ Μάρκο 11:12-19 εἶναι διαφορετική ἀπὸ αὐτή η οποία αναφέρεται στο Ευαγγέλιο του Ἰωάννη. Σύμφωνα με τον Ευαγγελιστὴ Μάρκο, το γεγονός αὐτὸ ἔλαβε χώρα πριν το τελευταίον πάσχα, ὅπου σταυρώθηκε ο Χριστός. Στο Κατὰ Ἰωάννη Ευαγγέλιο αὐτὸ ἐγινε τον πρώτο χρόνο της διδασκαλίας του Χριστοῦ. Μάλιστα ο Köstenberger με την ἄρση της επιφαινόμενης αὐτῆς αντίφασης, προχωρεῖ ἓνα βῆμα παρακάτω. Επεξηγεῖ γιατί οἱ κατήγοροι του Χριστοῦ δεν θυμούνταν τη συνέβη με την πρώτη ἀποκάθαρση του Ναοῦ (Μκ 14:57-58·Μτ 20:60-61). Για τον ισχυρισμό των ψευδοκατηγόρων ὅτι ο Χριστός μπορεί να καταλύσει τον Ναὸ σε τρεις μέρες και να τον ανεγείρει (Μκ 14:58), δεν υπάρχει μαρτυρία στα Ευαγγέλια των συνοπτικῶν, ἀλλὰ μόνο στο Ἰω 2:19³²⁹. Ο π. Σκιαδαρέσης παραθέτει τις διαφορές υποθέσεις για το θέμα και δεν συμφωνεῖ με τον Köstenberger. Αὐτές εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

329. Andreas J. Köstenberger, *Encountering John* (Baker Academic, 2013), 63-64.

(i) Στη ζωή του Χριστού υπήρξαν δύο περιστατικά καθαρισμού του Ναού. Ένα στην αρχή και ένα στο τέλος του δημόσιου βίου του. Το πρώτο το διηγείται ο Ιωάννης, το δεύτερο οι Συνοπτικοί. Η υπόθεση αυτή, κατά τον π. Σκιαδαρέση είναι απίθανη γιατί προφανώς η επανάληψη του καθαρισμού θα ήταν περιττή. Θα μας επιτραπεί να διαφωνήσουμε με την άποψη του π. Σκιαδαρέση. Ο Köstenberger έχει πειστική άποψη, και εξάλλου, το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο μόνο κατά 10% ομοιάζει με αυτά των Συνοπτικών. Η ύλη του είναι πρωτότυπη. Μάλλον το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, πρέπει να θεωρηθεί ως συμπληρωματικό σε αυτά των συνοπτικών και ποτέ Επαναληπτικό.

(ii) Ότι οι Συνοπτικοί, εν προκειμένω, είναι εγγύτερα στην αλήθεια. Είναι πιο λογικό να έγινε ο καθαρισμός μετά τη θριαμβευτική είσοδο του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, πράγμα που ερέθισε περισσότερο τους εχθρούς του και επέσπευσε τη σύλληψή του. Κατά τη γνώμη μας, δεν ευσταθεί ούτε η γνώμη αυτή. Δεν υπάρχει κάποιος λόγος προτίμησης των συνοπτικών έναντι του Ιωάννη. Είναι ως να διαβαθμίζουμε την αλήθεια πράγμα το οποίο αποτελεί άτοπον.

(iii) Ότι και ο Ιωάννης στο αρχικό του κείμενο είχε τη διήγηση του καθαρισμού του Ναού στο τέλος του ευαγγελίου αλλά ο τελικός εκδότης δεν τοποθέτησε το σχετικό φύλλο στη σωστή του θέση. Η υπόθεση αυτή, κατά τον Σκιαδαρέση με τον οποίο συμφωνούμε απόλυτα, θέλει γερά νεύρα, ακόμη και να ακουστεί.

(iv) Ότι ο συγγραφέας του Κατά Ιωάννη ευαγγελίου δεν ενδιαφέρεται για την έκθεση των αφορώντων στον Ιησού κατά χρονολογική σειρά. Οπότε το επεισόδιο του καθαρισμού, αν και έλαβε χώρα στο τέλος της δημόσιας δράσης του Χριστού, το τοποθέτησε στην αρχή της, γιατί αυτό που τον ενδιέφερε ήταν να δείξει απ' αρχής και με τρόπο δυναμικό ότι ο Χριστός είναι ο υιός του Θεού και ο αναμενόμενος Μεσσίας. Η αλήθεια που εν προκειμένω ενδιέφερε τον Ιωάννη ήταν ότι ο Χριστός ως Μεσσίας, καθάρισε τον Ναό και όχι πότε έγινε αυτή η κάθαρση. Στο επεισόδιο του καθαρισμού του Μαλ 3:1-4 διαβάζουμε τα εξής άκρως ενδιαφέροντα, τα οποία και παραπέμπουν στο επεισόδιο το οποίο εδώ μας απασχολεί:

«ἰδοὺ ἐγὼ ἐξαποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου καὶ ἐπιβλέψεται ὁδὸν πρὸ προσώπου μου καὶ ἐξαίφνης ἦξει εἰς τὸν ναὸν ἑαυτοῦ κύριος ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης ὃν ὑμεῖς θέλετε ἰδοὺ ἔρχεται, λέγει κύριος παντοκράτωρ. Καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὄπτασίᾳ αὐτοῦ διότι αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου καὶ ὡς πῶα πλυνόντων καὶ καθιέται χωνεύων καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ ὡς τὸ χρυσίον καὶ καθαρίσει τοὺς υἱοὺς Λευι καὶ χεεῖ αὐτοὺς ὡς τὸ χρυσίον καὶ ὡς τὸ ἀργύριον καὶ ἔσονται τῷ κυρίῳ προσάγοντες θυσίαν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀρέσει τῷ κυρίῳ θυσία Ἰουδα καὶ Ἱερουσαλημ καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος καὶ καθὼς τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν».

Ὅτι και να ισχύει συμπεραίνει ο π. Σκιαδαρέσης, ο στόχος του είναι να υπομνηματίσει την έκθεση του Ιωάννη. «Δεν μπορεί όμως να μη δεχθεί ως πιθανότερη την τελευταία εκδοχή και να σημειώσει ότι η τοποθέτηση του καθαρισμού του Ναού στην αρχή της δράσης του Χριστού λειτουργεί ως πρόληψη του πάθους. Ο σταυρός και το πάθος του Χριστού, που διαλάμπει μέσα από το περιστατικό δραματοποιεί από την αρχή το τέταρτο Ευαγγέλιο³³⁰».

Ενδιαφέρουσα και εμπειριστατωμένη είναι η μελέτη του Carson στο θέμα αυτό³³¹. Σημειώνει ότι οι περισσότεροι ερμηνευτές επιχειρηματολογούν ότι ο Ιωάννης μετέφερε το γεγονός στην αρχή της αποστολής του Ιησού, γιατί βλέπει την αποκάθαρση του Ναού ως μία προφητική και προγραμματική δράση την οποία αναλύει τόσο πολύ και την οποία θα αναπτύξει. Η μειονότητα των ερμηνευτών επιχειρηματολογεί ότι ο Ιωάννης διατηρεί τον ιστορικό χρονισμό, αποδίδοντας τη μεταφορά του γεγονότος στους συνοπτικούς³³². Μόνο πολύ λίγοι συνηγορούν

330. π. Ιωάννη Σκιαδαρέση, *Ιωάννεια Γραμματεία* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2013), 170-171.

331. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 177-178.

332. Επίσης ο Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ' γράφει ότι ενώ η Ερμηνευτική μέχρι πρότινος στην πλειονότητά της ξεκινούσε από την παραδοχή ότι η Χρονολόγηση του άγ. Ιωάννη ήταν θεολογική και όχι ακριβής βιογραφική-Χρονολογική, σήμερα διαφαίνονται ολοένα και σαφέστερα τεκμήρια υπέρ της ακριβούς Χρονολόγησης από τον Τέταρτο Ευαγγελιστή, ο οποίος στο συγκεκριμένο περιστατικό αλλά και αλλού κατά τη θεολογική επεξεργασία του υλικού επιδεικνύει μεγάλη ακρίβεια όσον αφορά στους Χρόνους, τους χώρους και τα

ότι υπήρχαν δύο αποκαθάρσεις του Ναού, μία κοντά στην αρχή της δημόσιας αποστολικής δράσης του Ιησού και μία άλλη στο τέλος (π.χ. Hendriksen, Morris)³³³. Είναι βέβαιο συνεχίζει ο Carson ότι οι τέσσερις Ευαγγελιστές συχνά στοιχειοθετούν το υλικό τους σε τοπική μάλλον παρά χρονική τάξη.

Παρόλο που το θέμα αυτό δεν μπορεί να λυθεί κατά τον Carson, βρίσκει την επιχειρηματολογία αυτών οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το γεγονός έλαβε χώραν μία φορά ασθενή και υποκειμενική. «Αντίθετα, η επιχειρηματολογία η οποία βασίζεται στην πραγματοποίηση δύο φορές τους συμβάντος είναι περισσότερο πειστική. Επίσης είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι: (1) η εκτενής αναφορά της αποκάθαρσης του Ναού από τον Ιωάννη παρέχει ισχυρό υπόβαθρο στην συνοπτική αναφορά της δίκης του Ιησού (2:19) και (2) η πρώτη αποκάθαρση δεν οδηγεί αμέσως σε συνωμοσία, αντίθετα από τη δεύτερη η οποία οδηγεί στη σύλληψη και σταύρωση, γιατί ο Ιησούς δεν είχε εγκαθιδρύσει ακόμη τη φήμη του³³⁴».

Θα πρέπει να προτρέξουμε και να εξηγήσουμε σχετικά με τις «επιφαινόμενες» αντιφάσεις μεταξύ των Ευαγγελιστών οι οποίες πολλές φορές θέτουν σε «πειρασμούς» τους πιστούς, γιατί οδηγούν στην αμφιβολία της Θεοπνευστίας των Γραφών. Όπως γράφει ο Ξιφιλίνος, οι Ευαγγελιστές δεν έχουν αντιφάσεις μεταξύ τους, γιατί η Γραφή είναι Θεόπνευστος, είναι απόρροια της Θείας Χάρης που προσέφερε το Άγιο Πνεύμα στους Ευαγγελιστές. Αξίζει να αναφερθεί ένα

γεγονότα (Γιόζεφ Ράτσινγκερ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ Β' Μέρος, Από την είσοδο στην Ιερουσαλήμ μέχρι και την Ανάσταση*, Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότη (Αθήνα: Ψυχογιός, 2012), 31.

333. Υπάρχει και η γνώμη του Buchanan που ισχυρίζεται ότι ο Χριστός δεν αποκαθείρε ποτέ τον Ναό αλλά το γεγονός αυτό αποδίδεται για την ανάγκη του δόγματος και μεσσιανικών προσδοκιών [G.W. Buchanan, "Symbolic Money-Changers in the Temple" *New Testament Studies* 37 (1991): 280-290]. Η γνώμη αυτή εκφράζεται στη σελίδα 284.

334. Ενδιαφέρουσα είναι η επεξήγηση του γεγονότος ως συμβάντος δύο φορές από τους B. O' Reilly, M. Dugard, *Killing Jesus. A history* (NY: Henry Holt and company, 2013), 121-126, 192-194.

παράδειγμα. Ο Παραλυτικός της Ιερουσαλήμ είναι διαφορετικός από αυτόν της Καπερναούμ. Ο Ξιφιλίνος το επιβεβαιώνει με την παρακάτω σύγκριση³³⁵.

ΠΑΡΑΛΥΤΙΚΟΣ

ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

(Ιω κεφ. 5)

Διέμενε στην κολυμβήθρα του

Σιλβάμ.

Θεραπεύθηκε σέ εορτή.

Ήταν ασθενής για 38 έτη.

Το Θαύμα έγινε το Σάββατο.

Οι Γραμματείς και Φαρισαίοι
δεν έσίγησαν για το Θαύμα και
κατηγόρησαν τον λεπρό.

Δεν είχε συγγενείς για να το
βοηθήσουν να πέσει στα νερά,
γιά να σωθεί από τον άγγελο.

Πρώτα θεραπεύθηκε στο σώμα.

ΠΑΡΑΛΥΤΙΚΟΣ

ΚΑΠΕΡΝΑΟΥΜ

(Μκ 2:1-12)

Διέμενε στην Καπερναούμ.

Δεν θεραπεύθηκε σε εορτή.

Δεν γνωρίζουμε για τη διάρκεια
της ασθένειάς του.

Τό Θαύμα δεν έγινε το Σάββατο.

Καμία αντίδραση δεν έφεραν οί
Γραμματείς και Φαρισαίοι.

Οι γνωστοί του τον μετέφεραν
από τη στέγη.

Πρώτα θεραπεύθηκε στη ψυχή.

Για όλες

τις

επιφαινόμ

ενες

αντιθέσεις

, οι

Πατέρες

της

Εκκλησίας

μας και

ερμηνευτέ

ς έδωσαν

εξηγήσεις.

Φυσικά θα

πρέπει να

ειπωθεί

ότι

ανάλογα

και από τη

ψυχοσύνθ

εση του ερμηνευτή η εξήγηση μπορεί να γίνει αποδεκτή ή όχι³³⁶. Ένα άλλο παράδειγμα θα επεξηγήσει το σημείο αυτό καλύτερα. Ο ένας ληστής στον

335. Ιωάννου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Ξιφιλίνου, *Λόγοι τινές, Κυριακής του Ματθαίου. Ήχος Α΄. Εωθινός* PG 120:1245-1258.

Σταυρό σύμφωνα με τον Ευαγγελιστή Λουκά μετάνιωσε και ήταν ο πρώτος ο οποίος εισήλθε στον Παράδεισο.

Εἷς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτὸν λέγων· οὐχὶ σὺ εἶ ὁ χριστός; σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος ἐπιτιμῶν αὐτῷ ἔφη· οὐδὲ φοβῆ σὺ τὸν θεόν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι εἶ; καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως, ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξεν. καὶ ἔλεγεν· Ἰησοῦ, μνήσθητί μου ὅταν ἔλθῃς εἰς τὴν βασιλείαν σου. καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἀμὴν σοι λέγω, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ (Λκ 23:39-43).

Οἱ ἄλλοι δύο συνοπτικοὶ Ευαγγελιστὲς γράφουν ὅτι οἱ δύο ληστὲς ονειδίζαν τὸν Χριστό. Ποια μπορεῖ να εἶναι ἡ ἐξήγηση τῆς επιφαινόμενης αὐτῆς ἀντίθεσης;

ὁ χριστὸς ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν. καὶ οἱ συνεσταυρωμένοι σὺν αὐτῷ ὠνειδίζον αὐτόν (Μκ 15:32).

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ οἱ λησταὶ οἱ συσταυρωθέντες σὺν αὐτῷ ὠνειδίζον αὐτόν (Μτ 27:44).

Μία ἀπλὴ ἐξήγηση εἶναι ὅτι οἱ Ευαγγελιστὲς περιγράφουν μια διαφορετικὴ σκηνή. Οἱ δύο συνοπτικοὶ περιγράφουν τὴ σκηνή πρὶν οἱ ληστὲς δουν τὸ θαῦμα με τὸ σχίσιμο τοῦ καταπετάσματος τοῦ Ναοῦ στα δύο τὸ ὁποῖο περιγράφεται καὶ ἀπὸ τοὺς τρεῖς συνοπτικοὺς (Μτ 27:51·Μκ 15:27·Λκ 23:32-34).

Ὁ Λουκάς ἀπὸ τὴν ἄλλη περιγράφει τὴ μετάνοια τοῦ ληστή που ἐγίνε μετὰ τὸ θαῦμα τοῦ σχίσιμο τοῦ καταπετάσματος. Ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο ληστὲς βλέποντας δηλαδὴ τὸ θαῦμα, ἐπίστευσε. Αὐτὴ ἡ ἐξήγηση μπορεῖ να εἶναι ἀποδεκτὴ ἀπὸ κάποιον ἐρμηνευτὴ, μπορεῖ ὅμως καὶ ὄχι, ὅπως εἶδαμε στο προηγούμενο παράδειγμα. Τέτοιες επιφαινόμενες ἀντιφάσεις θα βρούμε ἀρκετὲς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς καὶ θα προσπαθήσουμε μέσω τῶν πατέρων καὶ τῶν ἐρμηνευτῶν να δώσουμε μια ἐξήγηση ἡ ὁποία να αἰρεῖ τὴν επιφαινόμενη ἀντίφαση. Αὐτὸ ἔχει σημασία σε μας. Να ὑπάρχει

336. Για παράδειγμα τὴν ἐρμηνεία τοῦ Köstenberger γιὰ τοὺς δύο καθαρισμοὺς τοῦ Ναοῦ δὲν ἀποδέχεται ὁ Ramsey ὁ ὁποῖος δίνει ἐντελῶς διαφορετικὴ ἐρμηνεία [John (Bakers, 2004), 50].

εξήγηση η οποία να αίρει την επιφαινόμενη αντίφαση. Αυτό είναι και το πνεύμα των πατέρων της Ορθόδοξης Πίστης μας, ότι δηλαδή οι Ευαγγελιστές δεν αντιφαίνονται.

Ας επιστρέψουμε στο θέμα μας παραθέτοντας τον εξής διάλογο.

Ιουδαίοι: τί σημείον δεικνύεις ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς (2:18);

Ιησούς: λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν(2:19).

Ιουδαίοι: τεσσεράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν οἰκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν (2:20);

Το παράδοξο της υπόθεσης είναι ότι οι Ιουδαίοι ζήτησαν πολλές φορές από τον Ιησού να τους δώσει ένα σημείον (Μτ 12:38-39·16:1·Λκ 23:8)³³⁷. Αυτός ποτέ δεν ενέδωσε στις επιθυμίες τους³³⁸. Στην περίπτωση αυτή οι Ιουδαίοι ζητούν σημείο το οποίο ο Ιησούς μόλις τους το έδωσε. Αποκαθήρε τον Ναό. Ατυχώς η πνευματική τους τυφλότητα δεν το κατανόησε³³⁹. Με το σημείο αυτό ο Ιησούς επιβεβαιώνει τη μεσσιανική του αυθεντικότητα και προλέγει συμβολικά τον Θάνατο και την Ανάστασή του και την αντικατάσταση της Ιουδαϊκής Λατρείας με την πίστη στον Ιησού ως Μεσσία³⁴⁰.

Ο συμβολισμός των τριών ημερών παρέχει το υπόβαθρο για τη μαρτυρία η οποία δόθηκε από τον Χριστό, όπως καταγράφεται από τους Συνοπτικούς (Μκ 14:58·Μτ 26:61) και μεταφέρει σε παλαιοδιαθηκικά κείμενα (π.χ. Εξ 19:11·Ως 6:2)³⁴¹. Ο

337. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 117.

338. Francis J. Moloney, *Sacra Pagina Series, volume 4, The Gospel of John* (Minnesota: The liturgical press, Collegeville, 1998), 81.

339. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 181.

340. Charles H. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel* (Cambridge: Cambridge University Press, 1953), 209.

341. Ο Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ' γράφει: «Ο Ιησούς ξεκάθαρα διαπιστώνει στο σύνδεσμο λατρείας και εμπορίου, εναντίον του οποίου στρέφεται, ότι επανέρχεται η κατάσταση της εποχής του Ιερεμιά. Έτσι ο λόγος και η χειρονομία Του αποτελούν προειδοποιήσεις για την καταστροφή αυτού του Ναού η οποία απηχείται ήδη από την εποχή του Ιερεμιά. Αλλά όπως και ο Ιερεμιάς, έτσι και ο Ιησούς, δεν είναι καταστροφέας του Ναού. Και οι

Ματθαίος αναφέρει ότι οι τρεις μέρες τυπολογούνται από την παραμονή του

δύο παραπέμπουν με το πάθος τους σε αυτόν και σε αυτό που όντως καταστρέφουν τον Ναό.

Αυτή η ερμηνεία της κάθαρσης του Ναού θα γίνει σαφέστερη με μία φράση του Ιησού που παραδίδεται στην ίδια συνάφεια μόνο από τον Ιωάννη. Σε μορφή, όμως, αλλοιωμένη απαντά στο στόμα των ψευδομαρτύρων κατά τη δίκη του Ιησού, επίσης στους Ματθαίο και Μάρκο. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι μία τέτοια φράση ανάγεται στον Ιησού, όπως επίσης είναι σαφές ότι αυτή ανήκει στη συνάφεια της κάθαρσης του Ναού. Στον Μάρκο ο ψευδομάρτυς ισχυρίζεται ότι ο Ιησούς διακήρυξε: ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίητον καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω (Μκ 14:58). Ο μάρτυς πιθανόν βρίσκεται πλησίον στη φράση του Ιησού αλλά πλανάται σε ένα κρίσιμο σημείο: δεν είναι ο Ιησούς εκείνος που καταστρέφει τον Ναό. Τον παραδίδουν στην καταστροφή αυτοί που τον μετατρέπουν σε σπήλαιο ληστών, όπως είχε γίνει και στην εποχή του Ιερεμίας. Στον Ιωάννη η αυθεντική φράση έχει ως εξής: λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν (2:19). Με αυτή τη φράση ο Ιησούς απάντησε στην πρόκληση των ιουδαϊκῶν αρχῶν για ένα σημείο με το οποίο θα μπορούσε να αποδείξει τη νομιμοποίηση μίας πράξης όπως η κάθαρση του Ναού. Το σημείο Του είναι ο Σταυρός και η Ανάσταση. Ο Σταυρός και η Ανάσταση τον νομιμοποιούν ως το Πρόσωπο που αποκαθιστά την ορθή λατρεία. Ο Ιησούς διακαιώνεται δια του πάθους Του-πρόκειται για το σημείο Ιωνά που παραδίδει στον Ισραήλ και τον κόσμο. Αλλά η φράση έχει βαθύτερες προεκτάσεις. Δικαίως ο Ιωάννης αναφέρει ότι οι μαθητές κατανόησαν το απόλυτο βάθος αυτής της φράσης μόνο μετά την Ανάσταση κατά την ενθύμησή τους-την ανάμνηση που φωτίζεται από το Άγιο Πνεύμα της κοινότητας των μαθητῶν, την Εκκλησία. Η απόρριψη του Ιησού, η σταύρωσή Του σημαίνει ταυτόχρονα το τέλος του Ναού. Η εποχή του Ναού πλέον αποτελεί παρελθόν. Μια καινούργια λατρεία έρχεται δι' ενός Ναού που δεν είναι κατασκευασμένος από ανθρώπινα χέρια. Αυτός ο Ναός είναι το Σώμα Του. Είναι ο Αναστάς που συνάζει τους λαούς και τους ενώνει δια του μυστηρίου του Σώματός Του και του Αίματός Του. Αυτός ο ίδιος είναι ο καινούργιος ναός της ανθρωπότητας. Ταυτόχρονα η σταύρωση του Ιησού σηματοδοτεί την αποδόμηση του παλαιού Ναού. Με την Ανάστασή Του εγκαινιάζεται ένας καινούργιος τρόπος τιμῆς του Θεού, όχι πάνω σε αυτό ή εκείνο το όρος αλλά ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ (Ιω 4:23)» [Γιόζεφ Ράτσινγκερ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ, Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ Β' Μέρος, Από την είσοδο στην Ιερουσαλήμ μέχρι και την Ανάσταση, ελλ. Μτφρ. Σ. Σ. Δεσπότη (Αθήνα: Ψυχογιός, 2012), 33-34]».

Ιωνά στην κοιλιά του κήτους «ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας (12:40)».

Τα λόγια του Ιησού, ὅπως και σε ἄλλες περιπτώσεις, στο Κατὰ Ιωάννη Ευαγγέλιο παρεξηγούνται³⁴² και ο Ευαγγελιστὴς σχολιάζει την παρανόησή τους³⁴³. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ὅτι αυτά είναι πνευματικῆς αξίας³⁴⁴, με ανερχόμενους κλιμακωτοὺς συμβολισμοὺς θεολογικῆς σημασίας και ὄχι κυριολεκτικὰ³⁴⁵.

Ἡ δήλωση στη δοτικὴ των σαράντα ἔξι ετών και η χρήση αορίστου δίνουν ἕνα σαφέστατο νόημα στην πρόταση. Αυτό το οποίο δυσκολεύει ἐδῶ είναι το ιστορικό το οποίο περιλαμβάνει τα σαράντα ἔξι ἔτη. Ο Ναός του Ηρώδη κτίσθηκε το 20/19 π.χ. (Ιώσηπου, *Ιουδαϊκὴ Αρχαιολογία* 15.380 το 18^ο ἔτος). Σαράντα ἔξι ἔτη ἀπὸ την ημερομηνία αὐτή μας μεταφέρουν στο 27/28 μ.Χ. Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι ο Ναός ολοκληρώθηκε το 63 μ.Χ. (Ιώσηπου, *Ιουδαϊκὴ Αρχαιολογία* 20.219). Ἀπὸ τα δεδομένα αὐτά μπορούν να εξαχθοὺν τα κάτωθι συμπεράσματα:

(α) Ο Ιώσηπος εννοούσε ὅτι ο Ναός είναι ὑπὸ κατασκευὴν και ὅτι αὐτὸς κτιζόταν για σαράντα ἔξι ἔτη.

(β) Του κτιρίου μπορεῖ να ἔχουν σταματήσει προσωρινὰ οι εργασίες. Ο ναός να ἔχει συμπληρωθεῖ, ὄχι ὅμως και το ιερόν. Αυτό ὅμως δεν προτείνεται ἀπὸ τον Ιώσηπο.

342. Ο Culpepper (Alan Culpepper, *Anatomy of the Fourth Gospel: A Study in the Literary Design* (Philadelphia:Fortress 1983, 161-62) δίνει ολόκληρο τον κατάλογο των παρεξηγήσεων (2:19-21:3:3-5:4:10-15:31-34:6:32-35:51-53:7:33-36:8:21-22,31-35,51-53,56-58:11:11-15,23-25:12:32-34:13:36-38:14:4-6,7-9:16:16-19).

343. Ο Culpepper στην ἴδια πηγή (σ. 350) καταγράφει και τα ἐδάφια ὅπου δίνονται ἀπὸ τον Ευαγγελιστὴ ἐπεξηγητικὰ σχόλια στις δηλώσεις του Χριστοῦ (2:21:6:6,71:7:39:8:27:12:33:13:11:18:32:21:19,23).

344. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 147.

345. Rudolf Schnackenburg, *The Gospel according to St. John*. Translated by C. Hastings *et al.* 3 vols (New York: Crossroad, 1990), 1,350.

(γ) Ο Ιωάννης έκανε λάθος υποθέτοντας ότι ο Ναός έχει συμπληρωθεί ή υπολογίζοντας ή πιθανολογώντας την περίοδο κατά την οποία έχει αρχίσει³⁴⁶.

Από τις τρεις εικασίες ο Barrett θεώρησε πιο πιθανή την τρίτη³⁴⁷. Είναι όμως άξια απορίας η γνώμη του αυτή. Ο χρόνος δεν τίθεται από τη γραφίδα του Ιωάννη, αλλά από το στόμα των Ιουδαίων. Γιατί να κάνει λάθος ο Ιωάννης σ' αυτό; Εάν δεχθούμε ότι δεν ήταν αυτόπτης μάρτυρας, το οποίο είναι μάλλον απίθανο γιατί η πηγή του να λανθάνει;

Ο Ωριγένης ισχυρίζεται ότι το σώμα του Χριστού το οποίο αναστήθηκε σε τρεις ημέρες συμβολίζει την εκκλησία μυστικά. Δηλώνει ότι αναστήθηκε την πρώτη ημέρα του φυσικού νόμου, τη δεύτερη του νόμου και την τρίτη της χάριτος³⁴⁸. Αυτό εκφράζεται και από τον Απόστολο Παύλο για τα μέλη της Εκκλησίας τους Χριστιανούς «ὕμεις δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους (Α Κορ 12:27)»³⁴⁹.

Ο Ωριγένης καταγράφει στη συνέχεια ότι είναι άξιο απορίας πώς προήλθε ο αριθμός «σαράντα έξι». Τι εννοούσαν οι Εβραίοι ότι πήρε σαράντα έξι χρόνια για να ανοικοδομηθεί ο Ναός; Στα βιβλίο της Παλαιάς Διαθήκης Β Βασιλειών (6:1) αναφέρεται ότι ο Ναός συνολικά ανοικοδομήθηκε σε επτά έτη. Γιατί εδώ αναφέρονται σαράντα έξι έτη; Ο Ναός του Σολομώντα ανοικοδομήθηκε σε επτά

346. Ο Ramsey πιστεύει ότι η χρήση παρελθοντικού χρόνου αποδεικνύει ότι ο ναός στα 46 έτη δεν έχει περατωθεί. Στον Έσδρα 5:16 υπάρχει η ίδια εννοια. Επίσης προσθέτει ότι επειδή η αναφορά είναι στον Ναό της Ιερουσαλήμ και δεν μίλησε ο Ιησούς μεταφορικά δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα για την ηλικία του Χριστού. Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από το βιβλίο του J.R. Michael *John* (USA: Bakers, 2004), 54.

347. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 167.

348. Ὁ μέντοι γε Ἡρακλέων τὸ «ἐν τρισίν» φησὶν ἀντὶ τοῦ «ἐν τρίτῃ», μὴ ἐρευνήσας, καίτοι γε ἐπιστήσας τῷ «ἐν τρισίν», πῶς ἐν τρισὶν ἢ ἀνάστασις ἐνεργεῖται ἡμέραις. Ἔτι δὲ καὶ τὴν τρίτην φησὶ τὴν πνευματικὴν ἡμέραν, ἐν ἣ οἴονται δηλοῦσθαι τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀνάστασιν. **Τούτῳ δὲ ἀκόλουθόν ἐστιν πρώτην λέγειν εἶναι τὴν χοϊκὴν ἡμέραν καὶ τὴν δευτέραν τὴν ψυχικὴν, οὐ γεγεννημένης τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀναστάσεως ἐν αὐταῖς** (Ωριγένους, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικῶν* 10.37.248.1.250.4).

349. Επίσης, Α Κορ Κεφ. 15.

χρόνια και καταστράφηκε από τον Ναβουχοδονόσωρα. Πρέπει να κατανοηθεί ότι εννοείται ο Ναός του Ζοροβάβελ ο οποίος οικοδομήθηκε μετά τον γυρισμό των Ιουδαίων από τη Βαβυλώνια αιχμαλωσία όπως γράφεται στο Βιβλίο του Β Έσδρα (5:2). Η ανοικοδόμηση του Ναού αυτού παρεμποδίστηκε και καθυστέρησε λόγω των συνεχών επιθέσεων των εχθρών και ο Ναός δεν τελείωσε, μέχρι που πέρασαν 46 έτη. Μπορεί να ειπωθεί ότι τα σαράντα έξι έτη εννοούνται από την ημέρα κατά την οποία ο Δαβίδ μίλησε για την ανοικοδόμηση του Ναού με τον προφήτη Νάθαν (Β Βασ 7:2) μέχρι να τελειώσει ο Ναός από τον Σολομώντα. Ο Δαβίδ βασίλευσε σαράντα έτη. Επτά έτη στην Χεβρών και τριάντα τρία έτη στην Ιερουσαλήμ. Εάν μπορεί να αποδειχθεί ότι άρχισε το πέμπτο έτος την ανοικοδόμηση τότε μπορεί να προέλθει ο αριθμός σαράντα έξι. Η γνώμη ότι ο Ναός οικοδομήθηκε επί της εποχής του Έσδρα δεν μπορεί να αποδειχθεί γιατί υπήρξε ακαταστασασία κατά τα Μακαβαϊκά έτη στον λαό και στον Ναό. Ο Ηρακλέων ο οποίος δεν γνωρίζει την ιστορία εκφράζει ότι ο αριθμός σαράντα έξι αποτελεί την εικόνα του Χριστού και την ύλη. Το σαράντα (M) εκφράζει τα τέσσερα στοιχεία (10X4) και το έξι την ημέρα που έγινε ο άνθρωπος (Παράρτημα Η')³⁵⁰.

Ο άγ. Αυγουστίνος αναφέρεται στον αριθμό σαράντα έξι ως τον Ναό του Χριστού, παρόλο που οι Εβραίοι εννοούσαν τον υλικό Ναό. Η σύλληψη και ο σχηματισμός του ανθρώπινου σώματος επιτελείται σε σαράντα πέντε μέρες με τον ακόλουθο τρόπο: Τις πρώτες έξι μέρες το ανθρώπινο σώμα μοιάζει με γάλα. Τις επόμενες εννέα μέρες μετατρέπεται σε αίμα. Στις επόμενες δώδεκα μέρες σκληραίνει και γίνεται σαρκώδες. Τις επόμενες δεκαοκτώ μέρες τελειοποιείται

350. Ὁ μέντοι γε Ἡρακλέων μηδὲ ἐπιστήσας τῇ ἰστορίᾳ φησὶ τὸν Σαλομῶντα τεσεράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν κατεσκευακέναι τὸν ναὸν εἰκόνα τυγχάνοντα τοῦ σωτῆρος, καὶ τὸν ἕξ ἀριθμὸν εἰς τὴν ὕλην, τουτέστιν τὸ πλάσμα, ἀναφέρει, τὸν δὲ τῶν τεσεράκοντα, «ὁ τετρας ἐστίν», φησίν, «ἢ ἀπρόσπλοκος», εἰς τὸ ἐμφύσημα καὶ τὸ ἐν τῷ ἐμφυσήματι σπέρμα. Ὅρα δὲ εἰ δυνατὸν τὸν μὲν τεσεράκοντα διὰ τὰ τέσσαρα τοῦ κόσμου στοιχεῖα ἐν τοῖς † ἀφωρισμένοις εἰς τὸν ναὸν ἐγκατατασσόμενα λαμβάνειν, τὸν δὲ ἕξ διὰ τὸ τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον (Ὡριγένους, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικῶν* 10.38.261.262.4).

σε πλήρες σώμα. Το άθροισμα τους είναι $9+12+6+18=45$. Εάν προσθέσουμε ακόμη τον αριθμό ένα για τη σάρκωση ο αριθμός που προκύπτει είναι ο σαράντα έξι.

Μια ερώτηση η οποία προκύπτει από την ερμηνεία αυτή του άγ. Αυγουστίνου είναι ότι όταν ο Χριστός σαρκώθηκε ήταν τέλειος άνθρωπος από την πρώτη στιγμή. Παρόλα αυτά, μπορεί να ειπωθεί ότι ποσοτικά χρειάστηκε τον κανονικό χρόνο για να γεννηθεί. Εάν ο πρώτος αριθμός έξι πολλαπλασιασθεί με τον τελευταίο 46 προκύπτει $46 \times 6 = 276$ ημέρες. Αν θεωρήσουμε ότι κάθε μήνας έχει τριάντα μέρες, ο αριθμός διακόσια εβδομήντα έξι σημαίνει εννιά μήνες και έξι μέρες. Με αυτή την έννοια τα σαράντα έξι έτη σημαίνουν το σώμα του Χριστού. Όπως δηλαδή υπήρξαν σαράντα έξι έτη για να τελειωθεί ο Ναός έτσι και εννιά μήνες για να τελειωθεί το σώμα του Κυρίου. Από τις 25 Μαρτίου μέχρι τις 25 Δεκεμβρίου, υπάρχουν διακόσιες εβδομήντα έξι ημέρες το οποίο αποτελεί το αποτέλεσμα του 46×6 . Ο άγ. Αυγουστίνος δίνει ακόμη μια εξήγηση. Ο αριθμός σαράντα έξι είναι η γημάτρια του Αδάμ αν χρησιμοποιήσουμε το Ελληνικό Αλφάβητο³⁵¹. Αυτό σημαίνει ότι το σώμα του Χριστού προήλθε από το σώμα του Αδάμ

$$A=1$$

$$\Delta=4$$

$$A=1$$

$$M=40$$

.....

$$A\Delta A M=46$$

Επίσης σύμφωνα με τους Έλληνες, το όνομα Αδάμ συντίθεται από τα τέσσερα γράμματα, τα ονόματα των τεσσάρων κατευθύνσεων του κόσμου

$$A=\text{Ανατολή}$$

$$\Delta=\text{Δύση}$$

$$A=\text{Άρκτος (Βορράς)}$$

351. Franz C. Endres, A. Schimmel, *Das Mysterium der Zahl. Zahlensymbolik im Kulturvergleich* (Aufl.-Köln: Diederich, 1984), 169.

M=Μεσημβρία (Νότος)³⁵²

Αυτό κατά τον Ακινάτη σημαίνει ότι ο Χριστός έλαβε τη σάρκα από τον Αδάμ, για να μαζέψει τους πιστούς του από τα τέσσερα τμήματα του Κόσμου, «και αποστελεί τούς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως [τῶν] ἄκρων αὐτῶν (Μτ 24:31)³⁵³».

Ο Καλβίνος θεωρεί ότι ο υπολογισμός του Δανιήλ (9:25) των επτά εβδομάδων τα οποία αντιστοιχούν σε επτά επταετίες ετών συμφωνεί με τα σαρανταέξι χρόνια. Τούτο γιατί ο Ναός τελείωσε πριν από τις επτά επταετίες. Ο χρόνος ο οποίος περιγράφεται από τον Έσδρα είναι πολύ βραχύτερος. Όμως, σύμφωνα με τον Προφήτη Αγγαίο (1:4), οι άνθρωποι τον αμέλησαν και τον άφησαν ατελείωτο για αρκετά χρόνια. Επομένως και πάλι ο χρόνος μπορεί να αντιστοιχεί στα σαρανταέξι χρόνια τα οποία ανέφεραν οι Ιουδαίοι. Όμως οι Ιουδαίοι θα έδιναν περισσότερη έμφαση σε αυτές τις προσπάθειες και δυσκολίες διεκπεραίωσης του. Το πιθανότερο είναι ότι αναφέρεται στον περίφημο και πιο ακριβό Ναό του Ηρώδη από ότι θα ανέμεναν οι άνθρωποι (Ιώσηπου, *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* 15.11)³⁵⁴.

Παρακάτω παρατίθενται απόψεις σύγχρονων ερμηνευτών επί του εδαφίου:

(α) Ο Bultmann ισχυρίζεται ότι δεν μπορεί να τεκμηριωθεί από το εδάφιο το μήκος του χρόνου στο Ιω 2:20 ο οποίος χρειάστηκε για την ανέγερση του Ναού ή ότι η ανέγερση πιθανώς σταμάτησε και θεωρήθηκε ότι συμπληρώθηκε πριν το 63 μ.Χ.. «Ούτε επίσης μπορούμε να εξαγάγουμε το συμπέρασμα ότι το Πάσχα

352. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Iohannis Evangelium* PL 35: 1473-1474.

353. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 156.

354. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 71.

που αναφέρεται ήταν το 27 μ.Χ. το οποίο είναι πιθανό ώστε να συμπληρωθούν τα 46 χρόνια (20/19 π.Χ-27 μ.Χ.=46 έτη)³⁵⁵».

(β) Ο Ridderbos πιστεύει ότι τα λόγια του Χριστού για τη μετά το τριήμερο ανέγερση του Ναού μπορούν να θεωρηθούν με πλατύτερο περιεχόμενο. «Ο Ιησούς είναι το αρνίο του Θεού (1:29), όπως επίσης είναι και ο Ναός ο οποίος θα αντικαταστήσει τον υπάρχοντα Ναό και στον οποίο η αληθινή λατρεία του Θεού θα εγκατασταθεί από τους ανθρώπους. Ο όλεθρος και η καταστροφή την οποία θα επιφέρει ο Χριστός στον παλιό Ναό (Μτ 26:61-27:40·Μκ 15:29·Πρ Απ 6:14) είναι ο νέος τρόπος λατρείας του Θεού. Το ίδιο θα επαναλάβει και με τη Σαμαρείτισσα (4:24). Ο Χριστός φυσικά δεν προκαλεί ότι θα καταστρέψει ο ίδιος τον Ναό. Λέγει στους Ιουδαίους ότι εάν αυτοί καταστρέψουν το Ναό, τότε αυτός σε τρεις μέρες θα τον αναγείρει. Είναι μία ειρωνική πρόκληση όπως στα προφητικά κείμενα (Αμ 4:4·Ησ 8:9). Είναι δε δύσκολο να αποφανθεί κάποιος εάν οι τρεις μέρες είναι απευθείας πρόβλεψη της περιόδου μεταξύ του θανάτου του Ιησού και της ανάστασης (αλλού αναφέρεται ως μετά από τρεις ημέρες ή την Τρίτη ημέρα (Μκ 8:31·9:31·10:34·Μτ 27:63·16,21·Α Κορ 15:4) ή ένας εσχατολογικός χρόνος, όπως χρησιμοποιείται στη ραββινική βιβλιογραφία. Για τα σαράντα έξι έτη δηλώνεται ότι αποτελεί τον «δεύτερο» Ναό στον οποίο αναφέρεται ο Ιώσηπος δηλαδή του Ηρώδη³⁵⁶».

(γ) Κατά τον Ιώσηπο (Αρχ. 15.11.1) η ανοικοδόμηση του ναού άρχισε μεν το 18^{ον} έτος της βασιλείας του Ηρώδου δηλαδή το 717-718 από κτίσεως Ρώμης ή το 20-19 π.Χ., επερατώθη δε περί το 780 από κτίσεως Ρώμης ή το 27 μ.Χ. Έτσι, το Πάσχα

355. Rudolf Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 220.

356. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 117-118. Είναι άξιο απορίας γιατί ο Ridderbos ονομάζει δεύτερο Ναό αυτό του Ηρώδη. Πρώτος Ναός, όπως γνωρίζουμε, είναι αυτός του Σολομώντα, δεύτερος του Ζοροβάβελ και Τρίτος είναι αυτός του Ηρώδη. Εάν δε θεωρηθεί «η σκηνή του μαρτυρίου» ως πρώτος Ναός καθώς ουσιαστικά ήταν ένας «κινητός Ναός», τότε αυτός του Ηρώδου καθίσταται τέταρτος στη σειρά.

για το οποίο γίνεται εδώ λόγος, είναι πιθανότατα το έτος 781 ή 28 μ.Χ. Οι εργασίες της ανοικοδόμησης διήρκεσαν και μετά για πολλά έτη, μέχρι το 64 μ.Χ., οπότε επερατώθησαν επί Αγρίππα Β'. Αλλ' ήδη ο ναός ως σύνολον λαμβανόμενος παρουσιάζετο ανοικοδομημένος³⁵⁷.

(δ) Ο Ηρώδης κατεδάφισε τον επί της Σιών ευρισκόμενον ναόν του Ζοροβάβελ και ανοικοδομεί νέον μεγαλοπρεπέστερον, τον απ' αυτού κληθέντα ναόν του Ηρώδου, επί του οποίου εστάθησαν οι πόδες του Κυρίου και των Αποστόλων (Ιώσηπου, *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* 15 & 380 εξ). Ο ναός επερατώθη το 66 μ.Χ επί Αγρίππα Β'³⁵⁸.

(ε) Την Ανάστασή του η οποία θα συντελεστεί σε τρεις μέρες μετά τη Σταύρωση τη θέτει ο Ιησούς αλληγορικά και όταν καθάρισε τον ναό από τα ζώα των κολλυβιστών (2:19) και τους εμπόρους σύμφωνα με τον Αγουρίδη. Ο ναός αυτός χρειάσθηκε 46 χρόνια για να οικοδομηθεί από τους Ιουδαίους, όπως αναγράφει ο Ευαγγελιστής. Η ανοικοδόμηση του άρχισε το 19 π.χ. και τελείωσε περί το έτος 62 μ.χ. Αν αυτό όμως ίσχυε, τότε τα έτη δεν είναι 46 αλλά 81³⁵⁹.

Όσο για την ερμηνεία, τή δίνει ο ίδιος ο Ευαγγελιστής, εκείνος δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ (2:21). Ο Χριστός σε τρεις μέρες θα οικοδομούσε ξανά το σώμα του, θα ανασταίνόταν³⁶⁰. Παρόλο που οι τρεις μέρες δεν αναφέρονται ξανά στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, είναι όμως εμφανείς σε άλλα σημεία της Αγίας Γραφής, όπως ήδη αναφέραμε.

357. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 101.

358. Βασιλείου Μ. Βέλλα, *Χρονολογικοί Πίνακες της Ισραηλιτικής Ιστορίας* (Αθήνα: 1996), 71.

359. Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 4. Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Α' Κεφ. 1-12. Απομνημονεύματα του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου* (Θεσσαλονίκη: Παναγιώτη Στουρνάρα, 2005), 257-260.

360. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εις το Κατα Ιωάννην Ευαγγέλιον* 210.17-213.7.

(στ) Ο Ναός του Ηρώδη κτίσθηκε σε σαράντα έξι χρόνια, εκλαμβάνοντας ως ιστορικά τα στοιχεία των λόγων των Ιουδαίων προς τον Χριστόν, σύμφωνα με το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο³⁶¹.

(ζ) Δεν είμαστε σίγουροι για το πότε ολοκληρώθηκε το έργο και εικάζεται βάσει του Ιώσηπου ότι ο κυρίως ναός ολοκληρώθηκε σε 17 μήνες³⁶².

(η) Σύμφωνα με τον Ιώσηπο, η ανοικοδόμηση του Ναού άρχισε το 20/19 π.χ. και τελείωσε το 63 μ.Χ. Εάν επιτρεπόταν να αξιοποιηθεί κάποιος τη σκιηνή η οποία συνέβηκε στον Ναό ιστορικά, τότε αυτή θα πρέπει να χρονολογηθεί περί το έτος 28 μ.Χ. Δηλαδή, 46 χρόνια μετά την ανοικοδόμησή του. Η πληροφορία αυτή όμως κατά τον Haenchen συνέβαλε να προβληθεί συζήτηση για την ηλικία του Ιησού. Αφού το σώμα του Χριστού ταυτίζεται με τον Ναό, οι Χριστιανοί θεώρησαν ότι ο αριθμός 46 θα αναφέρεται στην ηλικία του. Όπως είδαμε ο άγ. Αυγουστίνος θεώρησε ότι ο Χριστός ως Νέος Αδάμ κατέχει τον αριθμό 46 αφού η γημάτρια του «ΑΔΑΜ» τον αποδίδει. Ο Ειρηναίος αποδίδει πραγματική ηλικία στον Χριστό των 46 ετών. Πιστεύει ότι όταν δίδασκε ο Χριστός βρισκόταν στην ηλικία της ολοκλήρωσης, δηλαδή μεταξύ 40 και 50 ετών. Είναι όμως πιθανόν να τα αναφέρει ο Ειρηναίος αυτά, στην προσπάθειά του να αποδυναμώσει τις γνωστικές υποθέσεις για τον αριθμό 30 των χρόνων της ζωής του Ιησού, καθώς αυτός συμπίπτει με τον αριθμό των γνωστικών αιώνων που πίστευαν (Ειρηναίου, *Αντιαιρετικά* 2.22.5). Ο Ιησούς γεννήθηκε όταν ηγεμόνευε ο Ηρώδης ο Αττικός, ο οποίος πέθανε το 4 π.Χ.. Γι' αυτό κατά την εμφάνισή του, ο Ιησούς ίσως να ήταν κάποια χρόνια μεγαλύτερος από τα τριάντα τα οποία αναφέρει το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο. Η ηλικία των 46 ετών μπορεί να στηριχθεί κατά

361. (α) Ηλία Β. Οικονόμου, *Αρχαιολογία και Θεσμολογία της Βιβλικής Παλαιστίνης* (Αθήνα: ΠαπαΝικόλαου, 2004), 185. (β) Χρήστου Γ. Καραγιάννη, *Αρχαιολογία και Θεσμολογία του Βιβλικού Ισραήλ*, (Αθήνα: Έννοια, 2013), 342. (γ) Βασίλειου Μ. Βέλλα, *Εβραϊκή Αρχαιολογία* (Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1984), 142.

362. Ειρήνη Π. Χριστινάκη, *Βιβλική Αρχαιολογία-Θεσμολογία. Ειδικά θέματα-Τεύχος Β'* (Αθήνα: Συμμετρία, 2008), 148.

κάποια έννοια και από το εδάφιο 8:57 (δεν είσαι ακόμη 50 ετών) το οποίο θα αναλύσουμε πιο κάτω³⁶³.

(θ) Οι Ιουδαίοι είπαν στον Χριστό ότι ο Ναός του Σολομώντος κτίσθηκε σε 20 έτη και του Ζοροβάβελ σε 46 έτη. Πραγματικά η ερμηνεία αυτή του Ζιγαβηνού είναι πολύ παράξενη³⁶⁴.

4.6.2 Συμπεράσματα

Η τρίτη ημέρα αποτελεί μια εμβόλιμη χρονική αναφορά με συμβολική σημασία. Ο αφηγητής δεν τοποθετεί λέξεις ή φράσεις τυχαία στα κείμενα τα οποία καταγράφει και εδώ δεν υπάρχει κανένας λόγος να συνέβη αυτό εκ παραδρομής. Αντίθετα, οι ενδελεχείς αναλύσεις, τόσο των ξένων ερμηνευτών όσο και του Σωτήρη Δεσπότη, εστιάζουν στη συμβολικότητα της δημιουργίας. Η παράθεση των ημερών στο πρώτο κεφάλαιο και στην αρχή του δευτέρου κεφαλαίου αποδεικνύουν ότι ο Χριστός δημιουργεί μια νέα εποχή, μια εποχή νέας δημιουργίας. Είτε οι μέρες καταμετρηθούν σε έξι ή σε επτά, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο. Ο Χριστός είναι δημιουργός μιας καινούργιας τάξης. Είναι ενδιαφέρουσα η παρατήρηση του Raymond Brown ότι την έβδομη μέρα στην Κανά μετά από μία εβδομάδα δημιουργίας του Χριστού, επιτελείται το πρώτο θαύμα από το σύνολο των επτά τα οποία αναφέρονται στο τέταρτο Ευαγγέλιο³⁶⁵.

363. Ernst Haenchen, *Das Johannesevangelium* (Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980), 201.

364. Εἶπον αὐτοῦ. Ἡ προτέρα μὲν οἰκοδομή δι' ἐτῶν εἴκοσι κατεσκευάσθη παρά Σολομῶντος· ἡ ὑστέρᾳ δέ διὰ τεσσαράκοντα καὶ ἕξ παρά Ζοροβάβελ. Τῆς προτέρας γάρ καθαιρεσθείσης ὑπὸ Βαβυλωνίων, ἤρξατο ἡ ὑστέρᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας Κύρου. Εἶτα φθόνῳ καὶ διαβολῇ τῶν προσοίκων Σαμαρειτῶν ἐπισχεθεῖσα, διέμεινεν οὕτως ἔτη τεσσαράκοντα. Κατὰ δέ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Δαρείου τοῦ Ὑστάσου, Ζοροβάβελ ἀποσταλείς ἐτελείωσεν αὐτὴν ἐν ἔτεσιν ἕξ. Καὶ οὕτως ἐν ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἕξ ὠκοδομήθη ὁ ναός, ἀριθμούμενος ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως μέχρι τῆς τελειώσεως (Εὐθύμιος Ζιγαβηνού, *Τα ευρισκόμενα ἅπαντα* PG 129:1157D).

365. Raymond E. Brown, *The Gospel and Epistles of John, A Concise Commentary* (Collegenville, Minnesota: The Liturgical Press, 1988), 30-31.

Είναι ενδιαφέρον ότι οι αριθμοί 3 και 6 συνδέονται στη δημιουργία. Το ίδιο συμβαίνει με τους αριθμούς 3 και 7. Ο αριθμός 7 μάλιστα, όπως θα δούμε, είναι κρυμμένος στα εδάφια του κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Μία τέτοια κλιμακούμενη και κρυμμένη αναφορά του αριθμού 7 της αναδημιουργίας εκφράζεται από τη φράση «εγώ ειμί» η οποία απαντά επτά φορές (6:41·7:128:18:24·15:2,15·24:28)³⁶⁶. Αλλά και το Σάββατο απαντά δέκα φορές στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη [5:2,10,16,18·7:23,24·9:14,16,19,3 (δύο φορές)]. Επίσης τα σημεία τα οποία αναφέρονται στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, όπως επεσήμαναν ο Brown και ο Σωτήρης Δεσπότης, είναι 7. Ενδιαφέρον αποτελεί επίσης ότι η λέξη «σημείο» απαντάται 17 φορές στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Τη σημειολογική σημασία του αριθμού 17 θα τη δούμε σε μεταγενέστερο κεφάλαιο της διδακτορικής διατριβής.

Κεφάλαιο	Εδάφια	Αριθμός
2	11,18,23	3
3	2	1
4	48,54	2
6	2,14,26,30	4
7	31	1
9	16	1
10	41	1
11	47	1
12	18,37	2
20	30	1

Εάν τα παραπάνω ισχύουν, έρχονται σε αντίθεση με τη γνώμη του Bernard ο οποίος πιστεύει ότι το πρόσωπο συγγραφέας του κατά Ιωάννη Ευαγγελίου είναι διαφορετικό από αυτό της Αποκάλυψης, λόγω της έντονης αριθμολογίας η

366. Ο Πάπας Βενέδικτος ο ΙΣΤ' σχολιάζει ότι απαντούν επτά φράσεις στον Ιωάννη του «εγώ ειμί» κάτι που φυσικά δεν είναι τυχαίο. Εγώ ειμί ο άρτος της ζωής-το φως του κόσμου-η θύρα-ο καλός ποιμένας-η ανάσταση και η ζωή-η οδός και η αλήθεια και η ζωή-η άμπελος η αληθινή [Γιόζεφ Ρατσινγκερ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ Α' Μέρος*, Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ψυχογιός, 2007), 351-353].

οποία υπάρχει στη δεύτερη³⁶⁷. Κατ' αρχή η σημειολογία του επτά είναι διάχυτη στην Αποκάλυψη και συνδέεται με τη δημιουργία. Γράφει ο Παλαιτσάκης. «Κι όπως το φως του ηλίου, εάν διαθλασθεί μέσα από ένα πρίσμα, αναλύεται σε επτά (7) διαφορετικά χρώματα, που αποτελούν το «φάσμα», έτσι και το «μυστηριώδες» φως της Αποκάλυψης, εάν θελήσουμε να το δούμε κάτω (ή μέσα) απ' ΑΥΤΟ το παραπάνω ερμηνευτικό «πρίσμα», θα δούμε αναλυμένο σε ΕΠΤΑΔΕΣ ολόκληρο το «νοηματικό φάσμα» του βιβλίου αυτού. Θα καταλάβουμε, δηλαδή, ότι όλα αυτά τα «εντυπωσιακά», τα «περίεργα», τα «θαυμαστά», τα «τρομακτικά», τα «δυσνόητα», τα «ανεξήγητα», τα «γριφώδη» και τα «αινιγματικά», που περιγράφονται ως «7 αστέρες», «7 λαμπάδες πυρός», «7 κέρατα», «7 οφθαλμοί», «7 πνεύματα», «7 σφραγίδες», «7 σάλπιγγες», «7 χιλιάδες ανθρώπων», «7 φιάλες», «7 πληγές», «7 βροντές», «7 άγγελοι», «7 κεφάλια θηρίων» κ.λ.π. δεν είναι τίποτα άλλο παρά εκφράσεις, που περιγράφουν ένα ολόκληρο ΦΑΣΜΑ (το φάσμα της Δημιουργίας), μέσα στο οποίο συνυπάρχουν, συμπλέκονται κι εναλλάσσονται, ως ΟΡΑΤΑ, μεν, διαφορετικά ΧΡΩΜΑΤΑ³⁶⁸». Ο Σωτήρης Δεσπότης παρατήρησε ότι «το σύμπαν μνημονεύεται στην Αποκάλυψη ως ουρανός-γη-θάλασσα». «Ανακυκλώνεται και ανακαινίζεται έτσι η Δημιουργία³⁶⁹.

Για τους Πατέρες το έξι είναι δείγμα τελειότητας και συνδέεται με την (ανα-)δημιουργία του Κόσμου. Για αρκετούς σύγχρονους ερευνητές οι έξι υδρίες είναι **σύμβολο του ατελούς και ανεπαρκούς καθαρισμού**, τον οποίο θα υποκαταστήσει ο σαρκωμένος, σταυρωμένος και αναστημένος Λόγος μέσω του βαπτίσματος και της χορηγίας του αίματός Του. Το Μεσσιανικό δείπνο εγκαινιάζεται μεταξύ των Ιουδαίων στην Κανά της Γαλιλαίας των αλλοδαπών και όχι στον Άγιον Όρος της Σιών. Εν συνεχεία στο κεφ. 4 μέτοχοι αυτού θα γίνουν μία Σαμαρείτισσα και ένας εθνικός βασιλικός.

367. John H. Bernard, *A critical and exegetical commentary on the Gospel according to St. John* (Edinburgh, 1928), LXV.

368. Ιωάννη Παλαιτσάκη, *Αριθμός γαρ ανθρώπου εστί* (Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, 2004), 16.

369. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Το βιβλίο της προφητείας. Λειτουργική και Συγχρονιστική Ερμηνευτική Προσέγγιση. Τόμος Β'* (Αθήνα: Αθως, 2007), 26 .

Η φράση *ἀνά μετρητὰς δύο ἢ τρεῖς* εκφράζει τον όγκο των λίθινων υδριών πιθανόν όχι μόνον κυριολεκτικά αλλά και με «ποιητικό» τρόπο για να εκφράσει τον όγκο τού περιεχομένου και συνεπώς την αφθονία/ τον πλούτο της δωρεάς την οποία συνεπάγεται απλώς και μόνον η παρουσία του Ιησού αφού το πρώτο ιωάννειο σημείο δεν πραγματοποιείται μέσω του λόγου/της προσταγής Του. Η παρουσία δύο διαδοχικών αριθμών προδίδει κλιμακωτό σχήμα, καθώς έτσι επιτείνεται το περιεχόμενο της πρότασης. Πρόκειται για σχήμα που απαντά τόσο στην Αγία Γραφή όσο και στη σύγχρονη ελληνική ποίηση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εμφανίζονται εκτός των αριθμών δύο, τρία, έξι και το σαράντα έξι. Ο αριθμός τρία σημαίνει την Ανάσταση του Κυρίου και ο αριθμός έξι την Ανάσταση του Νέου Δημιουργικού Έργου του Ιησού. Το σαράντα έξι είναι ένας αριθμός ο οποίος εμφανίζεται μόνο στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη και που επίσης διαπιστώσαμε ότι αποτελεί αίνιγμα η σημασία του καθώς τα μαθηματικά δεν συμφωνούν με τα ιστορικά δεδομένα, όσον αφορά τον χρόνο ανέργεσης του Ναού. Φυσικά στις αλληγορικές ερμηνείες, όπως αυτές του Αυγουστίνου, τέτοιο ιστορικό πρόβλημα δεν υπάρχει.

Πιστεύουμε ότι η δική μας ερμηνεία, του αθροίσματος $4+6=10$, των αριθμών δηλαδή που τον απαρτίζουν δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Ο αριθμός δέκα ως τέλειος στην Αγία Γραφή είναι διάχυτος και τα παραδείγματα της εφαρμογής του ως συμβολικού αριθμού είναι επίσης διάχυτα. Συμπληρώθηκε λοιπόν ο Ναός όχι απαραίτητα ιστορικά σε σαράντα έξι χρόνια, αλλά σε ένα τέλειο άθροισμα αριθμών το οποίο πιθανά να προσεγγίζει την ιστορική πραγματικότητα ή να συσχετίζεται με αυτή. Ο αριθμός αυτός μπορεί κάλλιστα να είναι σχηματικός και να θέλει να δηλώσει ότι το οικοδόμημα του Θεού εμπίπτει στην πληρότητα την οποία εμφορεί το Πνεύμα του.

Μια άλλη επίσης πιθανή εξήγηση είναι ότι ο αριθμός $46=40+6$. Ο αριθμός σαράντα αποτελεί αριθμό πληρότητας (όπως οι αριθμοί 3,7 και 12)³⁷⁰. Ο αριθμός έξι αποτελεί τον αριθμό της δημιουργίας. Επομένως το σαράντα έξι μπορεί να θεωρηθεί ως αριθμός της «δημιουργικής πληρότητας». Ο ικανός και αναγκαίος χρόνος για την ανοικοδόμησή του.

370. Annemarie Schimmel, *The mystery of numbers* (Oxford University Press, 1993), 235-253.

Ο Muddiman επισημαίνει ότι το Ευαγγέλιο του Ιωάννη είναι ένα κείμενο προοδευτικών μεταφορών, λέξεων και πράξεων. Διαμέσου των αντιδράσεων των Ιουδαίων η κάθαρση γίνεται ένα σημείο καταστροφής και ανάστασης ενός άλλου Ναού, του σώματος του Ιησού. Οι μεταφορές εδώ βαίνουν προς δύο κατευθύνσεις. Από τον ζήλο του Ιησού για τον οίκο του Θεού στο σώμα του και από το αναστημένο σώμα στην κάθαρση του Ναού³⁷¹.

Ο Köstenberger παρατήρησε ότι όχι όλα τα «σημεία» στην Παλαιά Διαθήκη ήταν θαυματουργά. Εάν ο Ιωάννης ακολουθεί αυτή τη γενικότητα, σημαίνει ότι όλα τα σημεία τα οποία αναφέρει στο Ευαγγέλιο δεν θα πρέπει να είναι θαύματα. Από την άλλη πλευρά, αναμένεται ότι τα σημεία θα πρέπει να συγκαταλέγονται στα προφητικά και συμβολικά στοιχεία. Στην ανάλυσή του συγκαταλέγει ως ένα από τα «επτά σημεία» τον Καθαρισμό του Ναού διότι διατηρεί όλες τις προϋποθέσεις οι οποίες τίθενται για να χαρακτηριστεί μια ενέργεια «σημείο»³⁷². Παρατίθενται τα επτά σημεία σύμφωνα με τον Köstenberger:

Αριθμός σημείου	Εδάφιο	Περιγραφή
1	2:1-11	Μεταβολή του ύδατος σε οίνο
2	2:13-22	Καθαρισμός του Ναού
3	4:46-54	Θεραπεία του υιού του Βασιλικού
4	5:1-15	Θεραπεία του παραλυτικού
5	6:1-15	Χορτασμός των πεντακισχιλίων
6	9:1-41	Θεραπεία του τυφλού
7	11:1-44	Ανάσταση του Λαζάρου

Η αναφορά του Ευαγγελιστή Ιωάννη στην Παλαιά Διαθήκη είναι και εδώ εμφανής (2:17). Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι η αναφορά του Ευαγγελιστή στην

371. The Oxford Bible Commentary, *The Gospels*, Edited by John Muddiman and John Barton (Oxford University Press, 2001), 186.

372. A. J. Köstenberger, The Seventh Johannine Sign: "A Study in John's Christology", *Bulletin for Biblical Research* 5 (1995): 87-103.

Παλαιά Διαθήκη σημαίνεται 14 φορές και μάλιστα οι 7 φορές είναι στους ψαλμούς. Παρακάτω τίθεται ο πίνακας των αναφορών³⁷³.

Εδάφιο	Αναφορά στην Παλαιά Διαθήκη
1:23	Ησ 40:3
2:17	Ψλ 69:9
6:31	Ψλ 78:24
6:45	Ησ 54:13
10:34	Ψλ 8:6
12:13	Ψλ 118:25-26
12:15	Ζαχ 9:9
12:38	Ησ 53:1
12:40	Ησ 6:10
13:18	Ψλ 41:9
15:25	Ψλ 35:19/69:4
19:24	Ψλ 22:18
19:36	Εξ 12:46/Αρ 9:12
19:37	Ζαχ 12:10

Όπως θα δούμε παρακάτω, ο αριθμός 7 θα εμφανιστεί ξεκάθαρα στο θαύμα του υιού του Βασιλικού, όπου θα επιτευχθεί την έβδομη ώρα (4:52). Ο ίδιος ο αριθμός επτά πουθενά δεν εμφανίζεται. Είναι ενδιαφέρον ότι στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο αυτός ο αριθμός είναι κρυμμένος, ενώ στην Αποκάλυψη είναι φανερός. Στην Αποκάλυψη εμφανίζεται 49 (7X7) φορές (ένας άλλος λόγος για τον οποίο το βιβλίο ονομάζεται έτσι). Τη σημασία του αριθμού αυτού την έχουμε αναλύσει ήδη. Παρατίθενται παρακάτω τα εδάφια και η συχνότητα του αριθμού 7 στην Αποκάλυψη³⁷⁴.

Εδάφιο	Συχνότητα
1:4	2

373 . A.J. Köstenberger, *Encountering John* (Michigan:Baker Academic, 2013), 190-194.

374. Erasmus Schmidt, *Ταμείον ήτοι Ευρετήριο των Λέξεων της Καινής Διαθήκης κατ' επιτομήν της Εκδόσεως του Erasmus Schmidt υπό W. Greenfield* (Αθήνα: Παπαδημητρίου, 1977).

1:12	1
1:13	1
1:16	1
1:20	6
2:1	2
3:1	2
4:5	2
5:1	1
5:5	1
5:6	2
8:2	2
8:6	2
10:3	1
10:4	2
11:13	1
12:3	2
13:1	1
15:1	2
15:6	1
15:7	1
15:9	2
16:1	1
17:1	2
17:3	1
17:7	1
17:9	2
17:11	1
21:9	3

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στο Ευαγγέλιο γίνεται χρήση του επαναληπτικού αριθμού 2 ως επιβεβαίωση των θεολογικών αληθειών του Ευαγγελίου. Στην Αποκάλυψη απαντά ο τέλειος αριθμός επτά

πολλαπλασιαζόμενος επτάκις για να εκφρασθεί η υπερτέλεια εσχατολογική αλήθεια.

Οι συχνές όμως αποκρυμμένες αναφορές του αριθμού επτά στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο και η Αποκάλυψη του στο αντίστοιχο βιβλίο πιστεύουμε ότι είναι ένας σημαντικός λόγος ο οποίος δικαιολογεί ότι η συγγραφή των δύο βιβλίων έγινε από τον ίδιο συγγραφέα. Μάλιστα όπως θα εξετάσουμε στο 21^ο κεφάλαιο αυτό εκφράζεται πολύ έκδηλα για τους μνημένους στη Αγία Γραφή.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ
ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

5.1 Ο συμβολισμός της έκτης ώρας

Μετά την εκδίωξη των εμπόρων από τον Ναό, ακολουθεί η συνάντηση του Ιησού με τον Νικόδημο. Μετά τη συνάντηση με τον δάσκαλο του Ισραήλ ακολουθεί η συνάντηση του Χριστού με τη Σαμαρείτισσα σε ένα πηγάδι και η ώρα της συνάντησης «ήν ως ἕκτη». Οι διαφορές³⁷⁵ των δύο συναντήσεων αξίζουν να μνημονευθούν ώστε να κατανοηθούν, και οι ερμηνείες και τα σχόλια τα οποία θα ακολουθήσουν στα επόμενα κεφάλαια και ιδιαίτερα στο 19^{ον} όπου ο Νικόδημος θα παρουσιασθεί ως ένας πρωτεργάτης με τον Ιωσήφ τον Αριμαθαίας στην ταφή του Χριστού³⁷⁶.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ	ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ	ΣΑΜΑΡΕΙΤΙΣΣΑ
Τόπος	Ιερουσαλήμ	Σαμάρεια
Χρόνος	Νύχτα	Μεσημέρι
Συνάντηση	Προγραμματισμένη	Τυχαία
Φύλο	Αρσενικό	Θηλυκό
Εθνικότητα	Ιουδαίος	Σαμαρείτισσα
Κοινωνική στάθμη	Υψηλή/διδάσκαλος και κυβερνήτης	Χαμηλή/πιθανά ανήθικη γυναίκα
Τρόπος αντιμετώπισης του Χριστού	Σεβάσμιος αλλά δύσπιστος	Ανταγωνιστική που καταλήγει σε μαρτυρία υπέρ Χριστού
Διαλογικό μήνυμα Χριστού	Από διάλογος μετατρέπεται σε μονόλογο του Χριστού με έμφαση την πνευματική αναγέννηση	Διάλογος μέχρι τέλους με το μήνυμα της λατρείας του Θεού ως πνεύμα και αλήθεια

375. David S. Dockery, "Reading John 4:1-45. Some diverse hermeneutical perspective", *Theological Review* 3.1 (1988): 17-140 (οι διαφορές εντοπίζονται στις σελίδες 128 και 129).

376. Andreas J. Köstenberger, *John Baker exegetical commentary on the new testament*. Robert Yarbrough and Robert H. Stein editors (Michigan: Baker Academic Grand Rapids, 2004), 112.

Τέσσερα σημαντικά γεγονότα στην Αγία Γραφή συμβαίνουν την ώρα της μεσημβρίας, την έκτη ώρα, όταν ο ήλιος ακτινοβολεί στο ζενίθ. Το πρώτο γεγονός αναφέρεται στη συνάντηση του απελευθερωτή Μωυσή με την αλλοδαπή Σεπφώρα στη γη Μαδιάμ. Το δεύτερο στον διάλογο του Σωτήρα Χριστού με τη Σαμαρείτισσα στο πηγάδι του Ιακώβ, το τρίτο με την ύψωση Του στο Σταυρό όταν και σφραγίζεται η σωτηρία και το τέταρτο με τη μεταστροφή του Σαούλ από διώκτη του Χριστιανισμού σε Απόστολο των Εθνών (Πραξ 22:6). Μέσα στο φως του μεσημεριού ο διώκτης του Χριστού Σαούλ στην πορεία του προς τη Δαμασκό τυφλώνεται και μετατρέπεται αργότερα σε ένθερμο υποστηρικτή του Χριστού. Το γεγονός αυτό θα είναι καταλυτικό για την ανάπτυξη και διάδοση του Χριστιανισμού. Ο Μέγας Εχθρός του Χριστού θα γίνει ο Μεγαλύτερος Ιεραπόστολος και κήρυκός του. Με την τόλμη και το θάρρος του θα τον κηρύξει σε όλον τον γνωστό τότε κόσμο. Ο ήλιος της Δικαιοσύνης φωτίζει στην πιο λαμπερή του ώρα τον Σαούλ που ζει στο σκότος του Ιουδαϊσμού και τον μετατρέπει στον Απόστολο Παύλο, το στερεότερο θεμέλιο του Χριστού.

Θεωρήσαμε σκόπιμο να συγκριθούν τα τέσσερα αγιογραφικά γεγονότα που συμβαίνουν αυτή την χρονική στιγμή, ήτοι τη μεσημβρία όταν ο ήλιος ακτινοβολεί στο ζενίθ. Επίσης, θα ανιχνευτούν ομοιότητες και παραλληλισμοί στα τέσσερα γεγονότα επί τη βάσει υπομνημάτων των Πατέρων και εκκλησιασσιαστικών συγγραφέων της Ανατολής και Δύσης καθώς και συγχρόνων ερμηνευτών.

Η μεσημβρία συνδέεται στην καθημερινότητα και τη φιλολογία της Εγγύς Ανατολής με τα εξής:

Α. Πότισμα των ζώων ενός ποιμνίου. Τα πρόβατα διψούν κατά τις μεσημβρινές ώρες, οι οποίες είναι κατάλληλες για πότισμα. Ο Βεργίλιος στα *Γεωργικά* (π 29 π.Χ.) δίνει πληροφορίες για τις ώρες τις οποίες τα πρόβατα ξεδιψούν σε ασκεπή ή/και σκεπασμένα μέρη (3.327-330,335-340). Σε κάθε περίπτωση η μεσημβρία ιδίως στην Ανατολή συνδυάζεται με κόπωση και εξάντληση των φυσικών δυνάμεων του ανθρώπου³⁷⁷.

377. Σύμφωνα με τον Αρχιεπ. Αλβανίας Αναστάσιο Γιαννουλάτο, (Ισλάμ. Θρησκευολογική Επισκόπησις, Αθήνα: Πορευθέντες 1985, 48-49), το φως της σελήνης στον

B. Συνάντηση ερωτευμένων. Η μεσημβρία συνδέεται με τη συνάντηση ερωτευμένων και το ξεδίπασμα του πόθου τους καθώς εκτός των άλλων ο ήλιος τονίζει την ωραιότητα των χαρακτηριστικών τους. Χαρακτηριστική είναι η σκηνή στο ρομάντζο *Δάφνις και Χλόη*, το οποίο συνέγραψε ένας εκ των πρώτων Ελλήνων μυθιστοριογράφων του κόσμου, ο Λόγγος (3ος αι. μ.Χ.)³⁷⁸:

*Τῆς δὲ μεσημβρίας ἐπελθούσης, ἐγένετο ἤδη τῶν ὀφθαλμῶν ἄλωσις αὐτοῖς• ἡ μὲν γὰρ γυμνὸν ὄρωσα τὸν Δάφνιν ἐπ’ ἄθρου καὶ ἐνέπιπτε τὸ κάλλος, καὶ ἐτήκετο μηδὲν αὐτοῦ μέρος μέμψασθαι δυναμένη• ὁ δὲ ἰδὼν ἐννεβρίδι καὶ στεφάνῳ πίτυος ὀρέγουσαν τὸν γαυλὸν, μίαν ᾤετο τῶν ἐκ τοῦ ἄνθρου Νυμφῶν ὄραν. Ὁ μὲν οὖν τὴν πίτυν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἀρπάζων, αὐτὸς ἐστεφανοῦτο, πρότερον φιλήσας τὸν στέφανον• ἡ δὲ τὴν ἐσθῆτα αὐτοῦ λοουμένου καὶ γυμνωθέντος ἐνεδύετο, πρότερον καὶ αὐτὴ φιλήσασα. Ἦδη ποτὲ καὶ μήλοις ἀλλήλους ἔβαλον καὶ τὰς κεφαλὰς ἀλλήλων ἐκόσμησαν διακρίνοντες τὰς κόμας• καὶ ἡ μὲν εἴκασεν αὐτοῦ τὴν κόμην, ὅτι μέλαινα, μύρτοις, ὁ δὲ μῆλῳ τὸ πρόσωπον αὐτῆς, ὅτι λευκὸν καὶ ἐνερευθεὲς ἦν. Ἐδίδασκεν αὐτὴν καὶ συρίττειν• καὶ ἀρξαμένης ἐμπνεῖν ἀρπάζων τὴν σύριγγα τοῖς χεῖλεσιν αὐτὸς τοὺς καλάμους ἐπέτρεχε• καὶ ἐδόκει μὲν διδάσκειν ἁμαρτάνουσαν, εὐπρεπῶς δὲ διὰ τῆς σύριγγος Χλόην κατεφίλει. **Συρίττοντος δὲ αὐτοῦ τὸ μεσημβρινὸν καὶ τῶν ποιμνίων σκιαζομένων,** ἔλαθεν ἡ Χλόη κατανυστάξασα. Φωράσας τοῦτο ὁ Δάφνις καὶ καταθέμενος τὴν σύριγγα πᾶσαν αὐτὴν ἔβλεπεν ἀπλήστως, οἷα μηδὲν αἰδούμενος, καὶ ἅμα κρύφα ἠρέμα ὑπεφθέγγετο• «οἷοι καθεύδουσιν ὀφθαλμοί, οἷον δὲ ἀποπνεῖ τὸ στόμα• οὐδὲ τὰ μῆλα τοιοῦτον, οὐδὲ αἱ λόχμαι. Ἄλλὰ φιλῆσαι δέδοικα• δάκνει τὸ φίλημα τὴν καρδίαν, καὶ ὥσπερ τὸ νέον μέλι μαίνεσθαι ποιεῖ• ὀκνῶ δὲ μὴ καὶ φιλήσας αὐτὴν ἀφυπνίσω. Ὡ λάλων τεττίγων, οὐκ ἐάσουσιν αὐτὴν καθεύδειν μέγα ἠχοῦντες. Ἄλλὰ καὶ οἱ τράγοι τοῖς κέρασι παίουσι μαχόμενοι. Ὡ λύκων ἀλωπέκων δειλοτέρων, οἱ τούτους οὐχ ἤρπασαν (1:24-25)».*

καθαρό αραβικό ουρανό αντικατόπτριζε το μυστήριο του θείου περισσότερο από τον καυστικό ήλιο, θεός Scham, που θεωρούνταν σύζυγος του θεού σελήνη. Από αυτό το ζεύγος προήλθαν και άλλοι θεοί, μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατείχε ο γιος Athar (ο Εωσφόρος, η Αφροδίτη). Σύμφωνα με μια παράδοση στη Μέκκα υπήρχαν 360 είδωλα.

378. Υπαινιγμούς στη βιβλική ιστορία του Αδάμ και της Εύας στον Παράδεισο διαπιστώνει ο Theodore Feder <http://www.biblicalarchaeology.org/daily/biblical-topics/bible-interpretation/lovers-tale/>.

Παρομοίως και η παρουσία του μέλλοντος συζύγου στο ιουδαϊκό ρομάτζο *Ιωσήφ και Ασινέθ* συνδέεται με τη μεσημβρία, ενώ ο πρωταγωνιστής όχι μόνο παρομοιάζεται με τον ήλιο αλλά και περιγράφεται ακριβώς όπως απεικονίζονται σε νομίσματα αυτοκράτορες με τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης θεότητας³⁷⁹:

Καὶ ὡς ἤγγισε τῇ πόλει ἐκείνῃ, Ἰωσήφ ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἄνδρας δώδεκα πρὸς Πεντεφρῆ τὸν ἱερέα Ἡλιουπόλεως λέγων· «Πρὸς σέ καταλύσω σήμερον, ὅτι ὥρα μεσημβρίας ἐστὶ καὶ ἀρίστου καὶ καῦμα μέγα ἐστὶ τοῦ ἡλίου καὶ ἀναψύξω ὑπὸ τὴν στέγην σου». [...] Καὶ ἦσαν ἐξευγμένοι ἵπποι τέσσαρες λευκοὶ ὡσεὶ χιῶν χρυσοχάλινοι καὶ τὸ ἄρμα κατασκιαστὸν ἐκ χρυσίου. Καὶ ἦν Ἰωσήφ ἐνδεδυμένος χιτῶνα λευκὸν ἑξαλλοῦν καὶ ἡ στολὴ τῆς περιβολῆς αὐτοῦ ἦν πορφύρα ἐκ βύσσου χρυσοῦφης καὶ στέφανος χρυσοῦς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ κύκλω τοῦ στεφάνου ἦσαν δώδεκα λίθοι ἐκλεκτοὶ καὶ ἐπάνω τῶν λίθων δώδεκα ἀκτίνες χρυσαῖ καὶ σκῆπτρον βασιλικὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τῇ δεξιᾷ. [...] Καὶ νῦν ἰλεῶς μοι ὁ Θεὸς τοῦ Ἰωσήφ, διότι λελάληκα ἐγὼ ῥήματα πονηρὰ ἐν ἀγνοίᾳ· τί τοίνυν ἐγὼ ὄψομαι ἢ ταλαίπωρος; οὐχὶ λελάληκα λέγουσα· Ἰωσήφ ἔρχεται ὁ υἱὸς τοῦ ποιμένος ἐκ γῆς Χαναάν; καὶ νῦν ἰδοὺ ὁ ἥλιος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἤκει πρὸς ἡμᾶς ἐν τῷ ἄρματι αὐτοῦ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν σήμερον (3.2-3 5.5-6 6.4-5).

Ακολουθεῖ η μεταστροφή της Ασινέθ, η οποία περιτριγυρίζεται από επτά παρθένους.

Γ. Το μεσημβρινό δαιμόνιο. Ταυτόχρονα η μεσημβρία είναι ώρα επικίνδυνη καθώς δρα το μεσημβρινό δαιμόνιο: *οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας/ ἀπὸ πράγματος διαπορευομένου ἐν σκοτει³⁸⁰, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ* (Ψλ 90:6 Ο΄ πρβλ. Ιερ 15:8³⁸¹). Στο Ταργκούμ ο δαίμων της μεσημβρίας ερμηνεύεται ως ο ἄγγελος του θανάτου ο

379. Steven E. Hijmans, *Sol: The Sun in the Art and Religions of Rome*. Groningen 2009, passim.

380. Πρβλ. Εξ 12:29· Δ Βασ 19:35.

381. Ἐπληθύνθησαν χῆραι αὐτῶν ὑπὲρ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης ἐπήγαγον ἐπὶ μητέρα νεανίσκου ταλαίπωριαν ἐν μεσημβρία ἐπέρριψα ἐπ' αὐτὴν ἐξαίφνης τρόμον καὶ σπουδὴν.

οποίος αποστέλλεται την ημέρα³⁸². Κατανοείται ως δαίμων, ο οποίος ίπταται όπως ένα βέλος, ενώ το κτύπημά του ακόμη και από μακριά μπορεί να είναι θανατηφόρο. Δεν πρέπει να λησμονείται ότι στην Ανατολή ο καύσων του μεσημεριού ευνοεί ασθένειες (πυρετό) ή/και θανατικά (πρβλ. Α Βασ. 6:19). Αυτόν τον ξηρό και σκονισμένο αέρα του καλοκαιριού που φυσά στη Σαχάρα, τις ερήμους της Αραβικής Χερσονήσου, τον Ισραήλ, την Ιορδανία και τη Συρία οι Άραβες τον αποκαλούν «Σαμιέλ ή Σαμούν»³⁸³, όπως και ο Αρχάγγελος του ολέθρου στην Ιουδαϊκή Παράδοση Σαμαέλ (שמאל, Δηλητήριο ή Τυφλότητα του Θεού)³⁸⁴.

Το συγκεκριμένο δαιμόνιο, εκμεταλλεζόμενο τις σκληρές στο Λεβάντε επιπτώσεις της ηλιοφάνειας οδηγεί την ακηδία και τη φιληδονία/φιλοσαρκία, όπως την υπαινίσσονται όσα προαναφέρθηκαν στο (B). Κατά τον Ωριγένη ο ψαλμωδός:

δαίμονα μεσήμβριον ονομάζει την ακηδιαν, ἤτοι τὴν ὀλιγωρίαν· συμβαίνει δὲ τοῦτό τισιν· ἐσθότε σύμπτωμα τοίνυν πάσχουσι τινές, ὅταν ὁ νοῦς ἐκλάση πρὸς φιληδονίαν, ὅταν ἀτονήσῃ καρδία, κατενέχθῃ πρὸς φιλοσαρκίαν, ὅταν ἀκηδιάσῃ πρὸς τὰ τῆς εὐσεβείας ἔργα, καὶ ἐνγηράσῃ πρὸς πόνους τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ καὶ τότε συνζεῖ Θεῶ· ἀπολλάττει γὰρ συμπτώματος ἐξ ἀκηδίας, τουτέστι δαιμονίου μεσημβρίου³⁸⁵.

382. Δίνεται η ερμηνεία ότι ο μεσημβρινός δαίμων είναι ο Άγγελος Θανάτου ο οποίος δεν φοβάται κανένα και κτυπά ακόμη και στο λαμπρό φως της ημέρας. Πρβλ. Tahilim/Psalms. A new translation with a commentary anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic sources vol. 4. Commentary by Rabbi Avrohom Chaim Feuer. Translation by Rabbi Avrohom Chaim Feuer in collaboration with Rabbi Nossom Scherman (Brooklyn: Mesorah Publications Ltd, 1982), 1136.

383. (a) Adam Clarke's Bible Commentary, Psalm 91 <http://www.godrules.net/library/clarke/clarkepsa91.htm>, ad loc. (β) Calvin's Commentaries, Vol. 10: Psalms, Part III, tr. by John King, [1847-50], at [sacred-texts.com](http://www.sacred-texts.com/chr/calvin/cc10/cc10025.htm) <http://www.sacred-texts.com/chr/calvin/cc10/cc10025.htm> ad loc.

384. Σχετική βιβλιογραφία βλ. <https://en.wikipedia.org/wiki/Samael>.

385. Ωριγένους, *Fragmenta in Psalmos* 90.5.6-10.

Ταυτόσημη ερμηνεία παραδίδει και ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας³⁸⁶. Αντιθέτως στα Ειδύλια και συγκεκριμένα την ωδή *Θυρσίς ή Θυρσίς του Θεόκριτου* (315-260 π.Χ.) ο τραγόμορφος «δαίμων Παν» τις μεσημβρινές ώρες ησυχάζει αν και παραμένει σφόδρα επικίνδυνος: ΑΙΠΙΟΛΟΣ: οὐ θέμις, ὦ ποιμήν, τὸ **μεσαμβρινὸν** οὐ θέμις ἄμμιν συρίσδεν. τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες· ἧ γὰρ ἀπ' ἄγρας τανίκα κεκμακῶς ἀμπαύεται· ἔστι δὲ πικρός, /καί οἱ ἀεὶ δριμεῖα χολὰ ποτὶ ῥινὶ κάθηται (1.15.387).

Ίσως ἐπὶ τῆ βᾶσει τῶν ἀνωτέρω θεωρήθηκε ὅτι ὁ καταλυτικὸς γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος διάλογος Εὐὰ καὶ διαβόλου πραγματοποιήθηκε τὴν ἕκτη ὥρα. Ἔτσι στὰ ἰδιόμελα τοῦ ὀρθοῦ τῆς Κυριακῆς τῆς Σαμαρείτιδος ἀναφέρεται ὅτι ἡ *Εὐὰ ἐν ταύτῃ* (ἐν τῇ ἕκτη ὥρᾳ) *ἐξελήλυθεν ἐκ τοῦ Παραδείσου, ἀπάτη τοῦ ὄφρα*³⁸⁸. Βεβαίως στὸ ἔργο *Βίος Ἀδάμ καὶ Εὐὰς* (στ. 15), οἱ ἄγγελοι, οἱ φυλάσσοντες τὴ μητέρα, εἶχαν ἀνέβει νὰ προσκυνήσουν τὸν Κύριο καὶ ἐκεῖνη ἦταν μόνη ἀφοῦ ἀπουσίαζε καὶ ὁ Ἀδάμ. Ἐχει προηγηθεῖ ἡ ἀποπλάνηση τοῦ ὄφρα ἀπὸ τὸν σατανά καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ παρουσία τοῦ μετὰ τὴ μορφὴ ἀγγέλου ποὺ αἰνεῖ τὸν Θεό.

Δ. Ἐνζυμος ἄρτος. Εἰδικότερα κατὰ τὴν Παρασκευὴ τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα, μέχρι τὴν ἕκτη ὥρα ἔπρεπε ἔχει καταναλωθεῖ ὁ ἐνζυμος ἄρτος καὶ νὰ ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἡ «ζύμη» (χατσότ: Pesachim 1.389) τῆς κακίας καὶ πονηρίας (Α Κορ.

386. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς* 69.1220.7-17.

387. (<https://www.mikrosapoplous.gr/theocritus/thcrts1m.htm>): Δὲν πρέπει σε κανένα μας νὰ παίξῃ τὴ φλογέρα τώρα καταμεσήμερα· φοβόμαστε τὸν Πᾶνα. Τὴν ὥρ' αὐτὴ κατάκοπος ἀπ' τὸ πολὺ κυνήγι κοιμάται κι ἀναπαύεται· κ' εἶναι πικρός, ἀλήθεια, εἶναι πικρός καὶ πάντα τοῦ στάζει χολή ἀπ' τὴ μύτη. Μα, Θύρσι, ἐσύ ποὺ τραγουδεῖς τὰ βᾶσανα τοῦ Δάφνι (Μετάφραση-Σχόλια Ι. Πολέμη).

388. Ἐπὶ τὴν πηγὴν ἐπέστη, ἡ Πηγὴ τῶν θαυμάτων, ἐν τῇ ἕκτη ὥρᾳ, τῆς Εὐὰς ζωγρῆσαι καρπὸν. ἡ γὰρ Εὐὰ ἐν ταύτῃ ἐξελήλυθεν ἐκ τοῦ Παραδείσου, ἀπάτη τοῦ ὄφρα. Ἦγγικεν οὖν ἡ Σαμαρεῖτις ἀντλήσαι ὕδωρ. ἦν ἰδὼν ἔφη ὁ Σωτήρ. Δός μοι ὕδωρ πιεῖν, κἀγὼ ὕδατος ἀλλομένου ἐμπλήσω σε. καὶ εἰς τὴν πόλιν δραμοῦσα ἡ σώφρων, τοῖς ὄχλοις ἀνήγγειλεν εὐθύς. Δεῦτε, ἴδετε Χριστὸν τὸν Κύριον, τὸν Σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν. [Πεντηκοστᾶριον Χαρομόσυνον, Κυριακὴ Σαμαρείτιδος, Σάββατον Ἑσπέρας καὶ τῆς Σαμαρείτιδος, Ἰδιόμελα, Ἔχος α' (Ἀθήνα: Φῶς, 2008), 180].

389. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/Talmud/pesach1.html>

5:9). Οι αμνοί θυσιάζονταν *ἀπὸ μεσημβρίας ἄχρι ἐσπέρας*, σύμφωνα με τον Αλεξανδρινό Φίλωνα (*Περὶ των αναφερομένων εν εἶδει Νόμων* 2.45.1-2) ἢ *ἀπὸ ἐνάτης ὥρας μέχρις ἑνδεκάτης* σύμφωνα με τον ιερέα Ιώσηπο (*Πόλ.* 6.422-425). Στο Ιωβηλαίο καταγράφεται ὅτι οἱ αμνοὶ δεν θυσιάζονται ὅταν λάμπει τὸ φῶς ἀλλὰ ὅταν πλησιάζει τὸ ἐσπέρας (49.12). Προφανῶς κατεξοχὴν ὅταν συνέπιπτε τὸ Πάσχα με τὸ Σάββατο ἡ θυσία τοῦ αμνοῦ θα γινόταν *ἀπὸ μεσημβρίας ἄχρι ἐσπέρας* ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Φίλωνας.

Βεβαίως ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πασχάλιους αμνοὺς οἱ Ἰουδαῖοι καθημερινὰ θυσίαζαν δύο αμνοὺς (ταμίντ) τὸ πρωὶ *περὶ τὴν τρίτην ὥραν* καὶ τὸ ἀπόγευμα *περὶ τὴν ἐνάτην* (*Εξ* 29:38-39 *Αρ* 28:3-4 *Ιώσηπου Ἰουδαϊκῆ Ἀρχαιολογία* 14.65 πρβλ. Φίλων, *Περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν εἶδει Νόμων* 1.169· *Μισνά Tamid* 3.7). Ἡ τρίτη καὶ ἡ ἐνάτη ὥρα σηματοδοτοῦν σύμφωνα με τὸ ἀρχαιότερο Εὐαγγέλιο τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς Σταύρωσης (*Μκ.* 15:25,33) ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἕκτη ὥρα σκοτίζεται τὸ σύμπαν. Ἀς σημειωθεῖ ὅτι ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τῆς *Πράξεως* [3:1 (Πέτρος καὶ Ἰωάννης)·10:9 (Κορνήλιος)] ἡ ἐνάτη (ἡ ἀποκαλούμενη καὶ *ὥρα ὁμολογίας* ἢ *προσφοράς δώρου*) ἦταν καὶ σημαντικὴ ὥρα προσευχῆς.

Ε. Ἐκτη Ὥρα. Ἴσως γιὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους καθιερώθηκε καὶ στὴν χριστιανικὴ παράδοση ἀκολουθία ἐπονομαζόμενη *ὡς ἕκτη Ὥρα*. Σὲ αὐτὴν μέχρι σήμερα ἀναγιγνώσκεται ὁ προαναφερθεὶς *Ψλ* 90 (Ο΄) μαζί με τοὺς *Ψλ* 53-54 (Ο΄). Βεβαίως στὴν αἰτιολόγησι ἀναφορᾶς τῆς συγκεκριμένης Ὥρας ἀπὸ τὸν Συμεὼν τὸ Νέο Θεολόγο (957-1037 μ.Χ.) δίνεται ἐμφασιὴ στὴ Σταύρωση: *Ὁμοίως δε καὶ κατὰ τὴν Ἐκτην ὥραν υμνολογούμε τὴ δόξαν τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἡ ὁποία δημιούργησε τὸ παν, καὶ διότι πέρασε καὶ ἄλλο ἓνα τέταρτο τῆς ἡμέρας, τοῦ κόσμου ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα στοιχεῖα, μέσα στο διάστημα τῶν τριῶν ὡρῶν, καὶ εἶναι τὸ μεσαῖο αὐτῆς τῆς ἡμέρας. Κατ' αὐτὴν δε τὴν Ἐκτην ὥραν, σταυρώθηκε γιὰ χάριν μας ὁ Χριστὸς ποὺ ἐγένε ἀνθρώπος γιὰ ἐμᾶς³⁹⁰. Καὶ στὸ εἰσαγωγικὸ τροπάριο («Ὁ ἐν ἕκτη ἡμέρᾳ τε καὶ ὥρᾳ τῷ Σταυρῷ προσηλώσας...») μνημονεύεται ἡ προσήλωση στὸ ξύλον τοῦ χειρογράφου (= γραμματείου· *Κολ.* 2:14) τῶν χρεῶν ἴσως κατ' ἀπομίμησι ἀντίστοιχου ἔθους στὴν ἀγορὰ τῆς πόλης. Στὴν τελικὴ εὐχή, ὁμως,*

390. Ἁγίου Συμεὼν, Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, *Ἡ Προσευχὴ τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ Ἐπίκλησι τοῦ Ὀνόματος τοῦ Μετφρ.* Γεωργίου Β. Μαυρομάτη (Κατερίνη: Ἐπέκτασι, 1997).

εξαίρεται ο συνδυασμός του Σταυρού με την απαλλαγή από την επήρεια του διαβόλου γενικά (και όχι από τον μεσημβρινό δαίμονα ειδικά)³⁹¹.

5.1.1. Η συνάντηση του Μωυσή με τη Σεπφώρα

Ο Μωυσής μετά τον φόνο ενός Αιγυπτίου ο οποίος κακομεταχειριζόταν ένα συμπατριώτη του, λόγω του φόβου της τιμωρίας από τον Φαραώ, αυτοεξορίζεται. Φτάνει σε ένα πηγάδι στη γη Μαδιάμ όπου συναντά τη μέλλουσα σύζυγό του Σεπφώρα. Ο Ιώσηπος μας πληροφορεί ότι ήταν μεσημβρία:

*εἷς τε πόλιν Μαδιανὴν ἀφικόμενος πρὸς μὲν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ κειμένην, ἐπώνυμον δ' ἐνὸς τῶν Ἀβράμω γενομένων ἐκ Κατούρας νύων, καθεσθεις ἐπὶ τινος φρέατος ἐκ τοῦ κόπου καὶ τῆς ταλαιπωρίας ἡρέμει **μεσημβρίας οὔσης** οὐ πόρρω τῆς πόλεως ἐνταῦθ' αὐτῷ συνέβη καὶ πρᾶξις ἐκ διαίτης τῶν αὐτόθι συστήσασα τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀφορμὴν παρασχοῦσα (Ιώσηπου *Ιουδαϊκὴ Αρχαιολογία* 2.257).*

391. Θεέ, καὶ Κύριε τῶν δυνάμεων καὶ πάσης κτίσεως Δημιουργέ, ὁ διὰ σπλάγχνα ἀνεικάστου ἐλέους σου τὸν μονογενῆ σου Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καταπέμψας ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ διὰ τοῦ τιμίου αὐτοῦ Σταυροῦ τὸ χειρόγραφον τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν διαρρήξας, καὶ θριαμβεύσας ἐν αὐτῷ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τοῦ σκότους. Αὐτὸς Δέσποτα φιλόανθρωπε, πρόσδεξαι καὶ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὰς εὐχαριστηρίους ταύτας, καὶ ἱκετηρίους ἐντεύξεις, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς ὀλεθρίου καὶ σκοτεινοῦ παραπτώματος, καὶ πάντων τῶν κακῶσαι ἡμᾶς ζητούντων ὀρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν. Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας ἡμῶν, καὶ μὴ ἐκκλίνης τὰς καρδίας ἡμῶν εἰς λόγους, ἢ εἰς λογισμοὺς πονηρίας. ἀλλὰ τῷ πόθῳ σου τρώσον ἡμῶν τὰς ψυχὰς. Ἴνα διὰ παντὸς πρὸς σὲ ἀτενίζοντες, καὶ τῷ παρὰ σοῦ φωτὶ ὀδηγούμενοι, σὲ τὸ ἀπρόσιτον καὶ ἄϊδιον κατοπτεύοντες φῶς, ἀκατάπαυστόν σοι τὴν ἐξομολόγησιν, καὶ εὐχαριστίαν ἀναπέμπωμεν, τῷ ἀνάρχῳ Πατρί, σὺν τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ο ἀγ. Κυρίλλος Ἀλεξανδρείας ἀναφέρει ὅτι το μεσημβρινό φως συνδέεται με εκείνο του ηλίου της δικαιοσύνης και την κρίση: Ἔσται γὰρ ἅπασις ἐναργῆς ἡ δικαιοσύνη σου δίκην φωτὸς ἀναλάμπουσα, φωτὸς μεσημβρινοῦ• μεσημβρία γε μὴν ὀνομάζεται τῆς ἡμέρας αὐτὸ τὸ μεσαίτατον• καὶ σε κρινεῖ ἄξιον εἶναι φωτὸς ἐκεῖ. (*Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς* 69.928.4-8).

Όπως δηλ. αναφέρει το Κείμενο, σε περιοχή πλησίον της πόλεως, η τοπική συνήθεια (δίαιτα) παρείχε στον Μωυσή την ευκαιρία να φανερώσει την αρετή (= ανδρεία) και τελικά να βελτιώσει τις συνθήκες της βιοτής του. Πρόκειται για τη βοήθεια που προσέφερε στις **επτά παρθένους** (όπως μας πληροφορεί μόνον ο Ιώσηπος) **θυγατέρες** του σεβάσμιου ιερέως. Αυτές προφανώς σε αντίθεση προς ό,τι συνέβαινε στον ελληνορωμαϊκό κόσμο, στον οποίο το «βασιλείο» των γυναικών ήταν η οικία, είχαν (παρότι γυναίκες και μάλιστα παρθένες) στην περιοχή εκείνη την υποурγία να ποιμαίνουν τα πρόβατα. Ο Μωυσής, επιδεικνύοντας ρώμη, βοηθά προεπόντως τις αδικούμενες να αντιμετωπίσουν τους άνδρες που νέμονταν την αποκλειστικότητα της χρήσης των φρεάτων. Έτσι επιτυγχάνουν να ποτίσουν τα ζώα τους. Σημειωτέον ότι δεν ζητά από κανέναν να ικανοποιήσει τη δική του δίψα όπως συμβαίνει σε αντίστοιχη «γαμήλια» συνάντηση στη *Γένεση* (κεφ. 24). Ως αντίδωρα για την ευεργεσία, ο ιερέας-πατέρας (α) ποιείται δ' αὐτὸν υἱὸν καὶ (β) μίαν τῶν θυγατέρων πρὸς γάμον δίδωσι (γ) τῶν τε θρεμμάτων ἐν τούτοις γὰρ ἢ πᾶσα κτηῆσις τὸ παλαιὸν ἦν τοῖς βαρβάροις ἀποδείκνυσιν ἐπιμελητὴν καὶ δεσπότην (2.263). Το όνομα της νύμφης δεν αναφέρεται ούτε σε αυτό το σημείο ούτε αλλού στα έργα του Ιωσήπου σε αντίθεση προς τον Φίλωνα³⁹², ο οποίος ετυμολογικά συνδέει τη «Σεπφώρα» με το «ορνίθιον» **ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνατρέχουσα καὶ τὰς ἐκεῖ θείας καὶ εὐδαίμονας φύσεις κατανοοῦσα**. Μάλιστα στην περίπτωση της Σεπφώρας ο Φίλωνας θεωρεῖ ότι τίκτει άνευ ανδρός: *πάλιν Ἰσαὰκ τοῦ πανσόφου τὸν θεὸν ἰκετεύσαντος, ἐκ τοῦ*

392. Η Σεπφώρα συγκρίνεται με τη Σάρρα, τη Ρεβέκκα και τη Λεία: ἐπειδὴ γὰρ φαμεν εἶναι γυναῖκα τροπικῶς αἰσθησιν, ἀλλοτριώσει δ' αἰσθήσεως καὶ σώματος ἐπιστήμη συνίσταται, τοὺς σοφίας ἐραστὰς αἰσθησιν ἀποδοκιμάζοντας μᾶλλον ἢ αἰρουμένους ἐπιδείξεται· καὶ μήποτ' εἰκότως· αἱ γὰρ τούτοις συνοικοῦσαι λόγῳ μὲν εἰσι γυναῖκες, ἔργῳ δὲ ἀρεταί. Σάρρα μὲν ἄρχουσα καὶ ἡγεμονίς, Ρεβέκκα δὲ ἐπιμονὴ τῶν καλῶν, Λεία δὲ ἀνανενευμένη καὶ κοπιῶσα ἐπὶ τῇ συνεχείᾳ τῆς ἀσκήσεως, ἦν ἐκνένευκε καὶ ἀποστρέφεται πᾶς ἄφρων ἀρνούμενος, Σεπφώρα δὲ ἡ Μωυσέως ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνατρέχουσα καὶ τὰς ἐκεῖ θείας καὶ εὐδαίμονας φύσεις κατανοοῦσα, καλεῖται δὲ ὀρνίθιον (*Περὶ τῶν Χερουβὶμ καὶ τῆς φλογίνης ρομφαίας καὶ τοῦ κτισθέντος πρώτου ἐξ ἀνθρώπου Κáιν* 1.41). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παντελής απουσία του περιστατικού της συνάντησης Μωυσέως και Σεπφώρας στον Φίλωνα.

ίκετευθέντος ἔγκυος ἢ ἐπιμονὴ Ρεβέκκα γίνεται. χωρὶς δὲ ἰκετείας καὶ δεήσεως τὴν πτηνὴν καὶ μετάρσιον ἀρετὴν Σεπφώραν Μωυσῆς **λαβὼν εὕρισκει κύουσαν ἐξ οὐδενὸς θνητοῦ τὸ παράπαν** (Χερουβείμ 1.47). Αμέσως μετὰ μνημονεύεται το δῶρο του Θεοῦ: μέσω των ποιμνίων θα ανέβει στο Σινά για να δεχθεί αποκάλυψη.

Ἡ προσθήκη **μεσημβρίας οὔσης** ἀπὸ τον Ἰώσηπο στο «πρωτότυπο» κειμένου (Ἐξ 2:15-17)³⁹³ προφανῶς δεν συνδέεται με κάποια προγενέστερη παράδοση για τον χρόνο ἀφίξης του Μωυσῆ στη γῆ Μαδιάμ (εφόσον δεν ἔχουμε ἄλλες μαρτυρίες)³⁹⁴ ἀλλὰ με τη συνήθεια του ἀρχαίου κόσμου να ποτίζει ἐκείνη την χρονικὴ περίοδο τα ζῶα. Ἴσως με την προσθήκη της **μεσημβρίας** ἔμμεσα ἐξαίρεται καὶ ἡ ρώμη του μελλοντικού ποιμένος των λογικῶν προβάτων του Ἰσραήλ, ἀφοῦ παρότι ἕνας-μόνος καὶ βασανιζόμενος ἀπὸ τον κόπο καὶ τὴν ταλαιπωρία θριαμβεύει ἀπέναντι σε πολλούς ποιμένες. Σε κάθε περίπτωση ἡ ἀνωτέρω μεσημβρινὴ συνάντηση σε πηγὰδι εἶναι καθοριστικὴ διότι θα ὁδηγήσει στο γάμο του Μωυσῆ, ο ὁποῖος ἤδη ἀναδεικνύεται σε «ελευθερωτὴ» καὶ μάλιστα ἀλλογενῶν παρθένων θυγατέρων, καὶ ἐν συνεχείᾳ στην μοναδικὴ **ἀποκάλυψη του Σινά**, ὅπου ἐκεῖνος «υψώνεται».

Ἀντιθέτως, ἐνῶ το ρομάντζο του γάμου του Ἰωσήφ (που λάμπει σαν τον ἥλιο) με τὴν αἰγύπτια Ἀσινέθ συνδέεται με το γεγονός της μεταστροφῆς, δεν ἀνακαλύψαμε χωρὶα στα ὁποῖα ο σωματικὸς γάμος του Μωυσῆ με τὴν ἐθνικὴ Σεπφώρα να προοιωνίζει τον πνευματικὸ γάμο μεταξύ του Χριστοῦ καὶ της Σαμαρεΐτισσας ἢ της Ἐκκλησίας του Ἰσραήλ με τα ἔθνη.

393. Ἦκουσεν δὲ Φαραῶ τὸ ῥῆμα τοῦτο καὶ ἐζήτει ἀνελεῖν Μωυσῆν ἀνεχώρησεν δὲ Μωυσῆς ἀπὸ προσώπου Φαραῶ καὶ ᾤκησεν ἐν γῆ Μαδιαμ ἐλθὼν δὲ εἰς γῆν Μαδιαμ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ φρέατος. τῷ δὲ ἱερεῖ Μαδιαμ ἦσαν ἑπτὰ θυγατέρες ποιμαίνουσαι τὰ πρόβατα τοῦ ποιμένες πατρὸς αὐτῶν Ἰοθορ παραγενόμεναι δὲ ἦντλον ἕως ἔπλησαν τὰς δεξαμενὰς ποτίσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῶν Ἰοθορ. παραγενόμενοι δὲ οἱ ἐξέβαλον αὐτὰς ἀναστὰς δὲ Μωυσῆς ἐρρύσατο αὐτὰς καὶ ἦντλησεν αὐταῖς καὶ ἐπότισεν τὰ πρόβατα αὐτῶν.

394. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 586.

5.1.2. Η συνάντηση του Χριστού με τη Σαμαρείτισσα

Την ίδια περίπτωση ώρα που ο Μωυσής συνάντησε τη Σεπφώρα, συναντά και ο Χριστός στη πηγή του ποιμένος πατριάρχη Ιακώβ (συζύγου της Λεία και της Ραχήλ) μία Σαμαρείτισσα. Το συγκεκριμένο περιστατικό περιγράφεται μόνο στο *Κατά Ιωάννην*: *ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ. ὁ οὖν Ἰησοῦς κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοπορίας ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ ὥρα ἦν ὡς ἕκτη (4:6)*. Εν προκειμένω δεν παρατηρούμε επίδειξη δύναμης του Νυμφίου, ο οποίος στα επόμενα κεφάλαια του Ιω. προβάλλει ως **το** κατεξοχήν Φως (κεφ. 8) και **ο** Ποιμὴν (κεφ. 10), αλλά φανέρωση έσχατης αδυναμίας³⁹⁵. Επίσης δεν αντιμετωπίζονται επτά παρθένες θυγατέρες ενός σεβάσμιου ιερέως αλλά μία γυναίκα μοναχική, «βδελυκτική» και μισητή (για τα ιουδαϊκά δεδομένα), η οποία επιπλέον έχει ήδη έλθει εις γάμου κοινωνία με έξι διαδοχικούς άνδρες και έχει ενώπιόν της **τον κατά σειρά έβδομο**. Έτσι, ως κατεξοχήν «Νυμφίος»³⁹⁶, αποκαλύπτεται στον ακροατή του Ιω κεφ. 2-4 ο σαρκωμένος Λόγος-Σοφία, ο *ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρός*. Δεν έπεται της συνάντησης η ανάβαση σε κάποιο όρος, αλλά κατά τη διάρκεια αυτής τονίζεται ότι ο Θεός δεν κατοικεί σε όρη αλλά λατρεύεται εν Πνεύματι και αληθεία. Δεν απαιτείται από αυτή συντριβή και αυτοεξευτελισμός όπως στην περίπτωση της παρθένου Ασινέθ, η οποία μόνον τότε θα ανακαινιστεί και θα αναπλασθεί και θα αναζωοποιηθεί και θα φάγει άρτον ευλογημένο ζωής και πει ποτήριον ευλογημένον αθανασίας και θα χριστεί με χρίσμα αθανασίας (15:6).

Ο διάλογος του Χριστού με τη Σαμαρίτισσα αποδεικνύεται καρποφόρος. Με την προφητική ρήση του Χριστού για τους έξι άνδρες της, η Σαμαρίτισσα θα πεισθεί ότι ο Χριστός είναι προφήτης και σωτήρας του λαού της. Κι ενώ ο διάλογος του Μωυσή με τη Σεπφώρα θα οδηγήσει σε σωματική ένωση, ο διάλογος του Χριστού με τη Σαμαρίτισσα θα οδηγήσει σε πνευματική ένωση. Θα αποτελέσει ο Χριστός

395. Περισσότερα βλ. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Το Ιω 2-4 και το μοτίβο της γαμήλιας εμπειρίας του Πάσχα 116-163*, Η Κ.Δ. στον 21ο αι. Τόμ. Ε' Δοκίμια στο *Κατά Ιωάννην: Ποίηση και Θεολογία. Επίμετρο: Παιδαγωγικές-ποιμαντικές Εφαρμογές ευαγγελικών Περικοπών*. (Αθήνα: Tremendum, 2014), 147-163.

396. Πρβλ. P. van Veldhuizen, *Geef mij te drinken: Johannes 4,4-42* (Nederlandstalig: Boekencentrum B.V., 2004), passim.

τον έβδομο άνδρα της, που συμβολικά μπορεί να σημαίνει τον τέλειο πνευματικά. Ο Χριστός γίνεται δηλαδή πνευματικός Νυμφίος για τη Σαμαρείτισσα προσφέροντάς της την αστείρευτη πηγή με το ζων ύδωρ της λατρείας του Θεού εν Πνεύματι και αληθεία. Όπως συμβαίνει με την αγνή παρθένο Ασινέθ που εκλαμβάνεται ως πόλη καταφυγής (διότι *έν σοι καταφεύξονται έθνη πολλά επί κύριον τόν θεόν τόν ύψιστον [...] έν όνόματι τής μετανοίας, 15.6*), έτσι και η Σαμαρείτισσα εκπροσωπεί έναν λαό, ο οποίος παρότι λάτρευσε έξι διαδοχικές θεότητες, πλέον ασπάζεται τον Χριστό.

Οι Πατέρες σχολιάζουν ως εξής την έκτη ώρα κατά την οποία πραγματοποιήθηκε η συνάντηση του Χριστού με τη Σαμαρείτισσα. Ο Ωριγένης παρομοιάζει τη Σαμαρείτισσα με τη Ρεβέκκα. Επειδή δε ήταν επαινετή ή τής *Ρεβέκκας ύδρια, ού καταλείπεται ύπ' αυτής, ή δε τής Σαμαρείτιδος <ούκ> ούσα, ώρα έκτη άφίεται*³⁹⁷. Η υδρία προφανώς της ομόφυλης συζύγου του Πατριάρχη είναι επαινετή διότι δύναται να ξεδιψάσει, ενώ της Σαμαρείτισσας τελικά αδυνατεί και εγκαταλείπεται κατόπιν κενή. Επίσης μέσω της επισήμανσης της ώρας αποδεικνύεται ότι ο Ιησούς έχει αυθεντικά ανθρώπινο σώμα αφού αισθάνεται την κόπωση της μεσημβρίας:

*Έπει σῶμα κατ' αλήθειαν έσχεν συμπληρούμενον έξ ών και πάντα τά ανθρώπινα σώματα, αναγκαίως ύπόκειται και τὸ αὐτοῦ σῶμα τοῖς κοινοῖς πάθεσιν·οὐ τρώσεισι μόνον και τοῖς παραπλησίοις λέγω, αλλά και τοῖς έπιγενομένοισ έκ σφοδροτάτης και συνεχοῦς κινήσεως καμάτοις. τῷ γάρ μεσημβρινῷ καιρῷ, έν ᾧ ό ήλιος καθάπτεται, όδόν άνύσας πλείονα κάματον άνεδέξατο, αναλωθείσης τής ύγρότητος τοῦ σώματος αὐτοῦ υπό τοῦ φλογμοῦ τοῦ καύσωνος*³⁹⁸.

397. Ωριγένους, *Εἰς τό Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικῶν* 13.29.178.1-7.

398. Ο Γρηγόριος Παλαμάς αφού περιγράφει εκτενώς την ιστορία του πηγαδιού του Ιακώβ, σημειώνει ότι και η ώρα και ο κόπος «*εδίδου καθῆσθαι τό σῶμα*». (*Εἰς τό κατά την Σαμαρείτισσα του Χριστοῦ Ευαγγέλιον. και ότι δει καταφρονείν των παρόντων* PG 151:252C).

Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος σε ομιλία του «Εἰς τὴν Σαμαρεῖτιν καὶ εἰς τὸ «Ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας, λεγομένην Συχάρ» αποδίδει την παρουσία της στο φρέαρ κατά την ἕκτη ὥρα:

ἦν πάντες πρὸς ἀνάπαυσιν εἶχον στήν πενία που τὴν ἀνάγκαζε ἤδη ἀπὸ τὰ χαράματα να ἐργάζεται στο ἀργαλειό: Πτωχὴ τις ἦν ἡ Σαμαρεῖτις διὰ παντὸς ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῆς τρεφομένη, πτωχὴ δὲ καὶ τῷ σώματι καὶ τοῖς χρήμασιν, ἀλλ' οὐ τῆ τῆς ψυχῆς εὐσεβεία. Οὕτως οὖν ἐγειρομένη ἐπὶ τὸν ἴστον διέτρεχε διὰ τὴν ἐργασίαν, ὅθεν καὶ τὴν τροφὴν ἐπραγματεύετο. Ἄλλ' ἐν ὥρᾳ ἕκτη, ὅταν πάντες πρὸς ἀνάπαυσιν ἠσυχολοῦντο, τότε ἐκείνη τὴν ὕδριαν λαμβάνουσα, τὸ ὕδωρ ἐγέμιζεν. Ἦδει οὖν ὁ τὰ πάντα ἐπιστάμενος Κύριος, ὅτι τὴν ὥραν, ἦν πάντες πρὸς ἀνάπαυσιν εἶχον, ἐκείνη πρὸς τὸ κομίζειν τὸ ὕδωρ ἐαυτὴν ἀπησχόλει. Καὶ διὰ τοῦτο ὥραν ἕκτην ἀπῆλθεν ὁ Κύριος, ὅτε ἐγίνωσκεν, ὅτι ἀπέρχεται κομίσαι τὸ ὕδωρ, καὶ δύναται θηρεῦσαι τὴν πνευματικὴν ταύτην θήραν³⁹⁹.

Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας εστιάζει στην ακριβολογία του Ευαγγελιστή ότι η ὥρα δεν ἦταν ακριβῶς ἕκτη, ἀλλὰ καὶ στο γεγονός ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀξιοποιεῖ ὅλες τις ἀφορμὲς ἀποκρούοντας τὴν ἐπὶ τρυφαῖς αἰτίαν:

Εὐαφόρμως ἐπὶ τῆ πηγῇ καταλύοντα δεικνύει τὸν Ἰησοῦν. ἡλίου γὰρ ἀκμαιοτάτην ἀπὸ μέσων ἀψίδων τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἀκτῖνα καταχέοντος, καὶ ἀκράτοις τὰ σώματα καταφλέγοντος βολαῖς, τὸ μὲν ἔτι πρόσω βαδίζειν οὐκ ἀζήμιον, τὸ δὲ ἀναπνεῦσαι βραχὺ μᾶλλον ἢν ἀκολουθότερον ὅτε δὴ μάλιστα καὶ τὴν ἐπὶ τρυφαῖς αἰτίαν ῥαδίως ἂν ἀπεκρούσατο, καιροῦ τοῦ πρέποντος συνηγοροῦντος τῷ πράγματι. ἕκτην δ' οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς ἕκτην εἶναι τὴν ὥραν φησὶν, ἵνα καὶ ἡμεῖς μανθάνωμεν μηδὲ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις ἀδιαφορεῖν, πειρᾶσθαι δὲ μᾶλλον καὶ τὴν ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιτηδεύειν ἀλήθειαν⁴⁰⁰.

399. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν Σαμαρεῖτιν, καὶ εἰς τὸ, Ἐρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς πόλιν τῆς Σαμάρειας λεγομένην Συχάρ* 59.536.37-49.

400. Κυρίλλου Ἀρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον* 1.266.1.267.3.

Ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής αναφέρει την έκτη ώρα⁴⁰¹ ως τον καιρό κατά τον οποίο περιλάμπεται η ψυχή από παντού από τις ακτίνες της γνώσης λόγω της παρουσίας του Λόγου σε αυτήν που σηματοδοτεί την παρέλευση της σκιάς του νόμου:

«διὸ καὶ περὶ ἕκτην ὥραν, ὅτε μάλιστα πανταχόθεν ἡ ψυχὴ περιλάμπεται ταῖς ἀκτίσι τῆς γνώσεως διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν τοῦ Λόγου παρουσίαν, τῆς ἐν νόμῳ σκιᾶς ἀπογενομένης, αὐτῇ διελέγετο, Καὶ παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ, παρὰ τὴν πηγὴν δηλαδὴ σὺν τῷ λόγῳ τῶν γραφικῶν ἰσταμένη θεωρημάτων» (Ερώτημα 41.1-53).

Συνεπώς η παρουσία του Λόγου συνδέεται με το φρέαρ, τα θεωρήματα της Γραφής.

Ο Θεοφάνης ο Κεραμεύς (1129–1152 μ.Χ.)⁴⁰² σχολιάζει ότι η αναφορά στην ώρα φανερώνει το εγκρατές στην τροφή, το λιτό και το φιλόσοφο. Έως το μεσημέρι ο Χριστός ήταν άσιτος, αν και πεζοπορούσε θερμαινόμενος από τον ήλιο. Επίσης η αναφορά στην ώρα δηλώνει ότι την ίδια ώρα που η Εύα λάμβανε το δηλητήριο

401. Διακρίνει τον πρώτο νόμο, τον νόμο στον παράδεισο, δεύτερο νόμο αυτόν που δόθηκε μετά τον παράδεισο, τρίτο τον νόμο κατά τον κατακλυσμό του Νώε, τέταρτο τον νόμο της περιτομής επί του Αβραάμ και πέμπτο τον νόμο της προσφοράς του Ισαάκ. Συγκεκριμένα, ο άγ. Μάξιμος αναφέρει ότι η Σαμαρείτισσα συμβολίζει τη φύση, και οι άνδρες τους νόμους που έλαβε η φύση της και τους απέριψε εξαιτίας της ακαρπίας της στα έργα της αρετής. Έκτο είχε το νόμο μέσω του Μωυσή που ήταν σαν να μην τον είχε ή επειδή δεν εκτελούσε τις πράξεις δικαιοσύνης που εκείνος όριζε ή επειδή επρόκειτο αυτή να μεταβεί σε άλλο νόμο ως άνδρα, δηλαδή το Ευαγγέλιο, γιατί ο νόμος δεν είχε δοθεί στους ανθρώπους αιώνια, αλλά κατά οικονομία που παιδαγωγούσε προς το μεγαλύτερο και μυστικότερο. Μ' αυτή την έννοια, σύμφωνα με τον άγ. Μάξιμο, ο Κύριος είπε στη Σαμαρείτισσα ότι και ο έκτος που έχει, δεν είναι δικός της (41.47-52).

402. Θεοφάνους Κεραμέα, *Εἰς τὴν Σαμαρείτισσα* PG 132:728-729C.

της παρακοής, η απόγονη της Εύας Σαμαρείτισσα λάμβανε το λυτήριο της αμαρτίας⁴⁰³.

Ο Θωμάς ο Ακινάτης πληροφορεί ότι υπάρχουν κυριολεκτικοί και μυστικοί λόγοι για την αναφορά της έκτης ώρας συνάντησης στο πηγάδι. Η κυριολεκτική αιτία είναι ότι το μεσημέρι είναι ώρα ξεκούρασης ήδη μέσω του ύδατος που προσφέρει ένα φρέαρ. Επιπλέον υπάρχουν τρεις μυστικοί λόγοι για την αναφορά της έκτης ώρας:

(α) Πρώτον· ο Χριστός σαρκώθηκε κατά την έκτη ηλικία του κόσμου. Πρόκειται για ερμηνεία του ιερού Αυγουστίνου⁴⁰⁴.

1^{ος} αιώνας: Από τον Αδάμ στον Νώε

2^{ος} αιώνας: Από τον Νώε στον Αβραάμ

3^{ος} αιώνας: Από τον Αβραάμ στον Δαβίδ

4^{ος} αιώνας Από τον Δαβίδ μέχρι τη μετοίκηση Βαβυλώνας

5^{ος} αιώνας: Από τη μετοίκηση Βαβυλώνας μέχρι τη Βάπτιστη Ιωάννη

6^{ος} αιώνας: Ο αιώνας του Χριστού

(β) Δεύτερον ο άνθρωπος δημιουργήθηκε την έκτη ημέρα και ο Χριστός συνελήφθη τον έκτο μήνα. Υπονοεί το Λκ. 1:26 όπου επισημαίνεται ο «μήνας» της εγκυμοσύνης της Ελισάβετ.

(γ) Τρίτον ο Κύριος ήλθε και έγινε φορέας μέσω της άνθησης της αγάπης στις καρδιές εξαιρετικής ευημερίας, όπως συμβαίνει και όταν μέσω ήλιος βρίσκεται στην λαμπρότερη του στιγμή (πρβλ. Ιώβ 31:26). Η παρουσία ταυτόχρονα σήμανε τον μαρασμό της φυσικής αγάπης (σωματικής έλξης)⁴⁰⁵.

Ο Ιωάννης Καλβίνος σχολιάζει ότι οι Ευαγγελιστές εμφανίζονται να διαφέρουν ή ακόμη να αντιτίθενται στον υπολογισμό του χρόνου. Οι τρεις συνοδικοί

403. Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΙΘ', *Εις το κατά την Σαμαρείτισσα του Χριστού Ευαγγέλιον*. και ότι δει καταφρονείν των παρόντων, PG 151:270D. Εκεί δίνεται η πληροφορία ότι η Σαμαρείτισσα έγινε η Αγία Φωτεινή.

404. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:117.

405. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2010), 211.

Ευαγγελιστές αναφέρουν ότι ο σκοτισμός της ημέρας έγινε γύρω στις έξι η ώρα μέχρι την ένατη ώρα, ενώ ο Χριστός βρισκόταν στον σταυρό (Μτ 27:45-Μκ 15:33-Λκ 23:44). Ο Μάρκος εκφράζει ότι η ώρα ήταν τρεις όταν ο Χριστός σταυρώθηκε (Μκ 15:25). Αυτή όμως η αντίφαση μπορεί να εξηγηθεί. Η μέρα και η νύχτα διαιρείτο σε τέσσερα τμήματα. Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης γράφει ότι η ώρα ήταν περίπου έξι για να δηλώσει ότι η Σταύρωση έγινε προς το δεύτερο τμήμα της ημέρας. Όπως αναφέρεται στο εδάφιο 19:20 η Σταύρωση επιτελέσθηκε κοντά στην πόλη και επομένως την έκτη ή γύρω στην έκτη ώρα. Ο σκοτισμός έγινε μεταξύ 6^{ης} και 9^{ης} ώρας σε συμφωνία με τους άλλους Ευαγγελιστές⁴⁰⁶.

Ας εξετάσουμε και τις διάφορες ερμηνείες σύγχρονων σχολιαστών:

(α) Η ώρα είναι ασυνήθιστη για να έρθει κάποιος στο πηγάδι⁴⁰⁷ ένεκα του καύσωνα του μεσημεριού. Βεβαίως από τον Ιώσηπο (*Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* 2.257) συμπεραίνουμε ότι δεν ήταν ξένο έθιμο η μετάβαση στο πηγάδι αυτή την ώρα⁴⁰⁸. Αυτή (η μετάβαση), όμως, συνδέεται περισσότερο με το πότισμα των προβάτων και όχι με την άντληση ύδατος για τις «κλασικές» ανάγκες της οικίας, τις οποίες θα έπρεπε μια γυναίκα να θεραπεύσει κατά τη διάρκεια όλης της ημέρας. Η πρόταση ότι οι ώρες θα πρέπει να εκλαμβάνονται από τα μεσάνυχτα παρά από τον όρθρο (6.00 π.μ.) δύναται να μεταθέσει την ώρα της σκηνης στις 6.00 π.μ., ώρα ικανοποιητική για την προσέλευση στο πηγάδι. Είναι αδύνατον, όμως όπως θα αναπτυχθεί και παρακάτω και έχει ήδη σημειωθεί στην ερμηνεία της δέκατης

406. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 194.

407. Leon Morris, *The Gospel according to John, Revised edition*. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 258.

408. Raymond E. Brown, *The Gospel according to John (I-XII)* (New York: Doubleday&Company, Inc., Garden City, 1966), 169-170.

ώρας, να σημαίνει η «έκτη ώρα» στο ίδιο Κείμενο (το Ιω.) τον χρόνο της σταύρωσης⁴⁰⁹.

(β) Η χρονική δήλωση «ώρα ἦν ὡς ἕκτη» εξυπηρετεί μόνο τον καθορισμό της ώρας και της παρουσίασης του πρωταγωνιστή⁴¹⁰. Βεβαίως παραμένει ανοιχτό το συχνό ερώτημα, γιατί η Σαμαρείτισσα πηγαίνει στην πηγή για να αντλήσει νερό ειδικά κατά την πλέον θερμή ώρα της ημέρας. Το γεγονός ότι η ίδια διάλεξε αυτή την ασυνήθιστη ώρα ώστε με αυτό τον τρόπο να αποφύγει ως γνωστή αμαρτωλή τη συνάντηση με τις άλλες γυναίκες της κώμης, δεν απαντά στον εξής προβληματισμό⁴¹¹: Η αρχαιολογική σκαπάνη αποδεικνύει ότι η περιοχή της Συχάρ/ Ασκάρ ήταν πολύ πλούσια σε νερό⁴¹². Συνεπώς η παρουσία της συγκεκριμένης γυναίκας στο φρέαρ του σεβάσμιου πατριάρχη Ιακώβ δεν συνδέεται απλώς με την προμήθεια ύδατος αλλά ίσως με τη θεώρηση του συγκεκριμένου ως «ιερού αγιάσματος».

(γ) Μάλλον η χρονική πληροφορία «ώρα ἦν ὡς ἕκτη» φέρει συμβολικό τόνο. Μ' αυτόν τον τρόπο ο Ιησούς εμφανίζεται στη Σαμαρείτισσα ως το κατεξοχήν φως, σε αντίθεση με τη βραδινή επίσκεψη του άρχοντος των Ιουδαίων Νικοδήμου προς εκείνον και μάλιστα την περίοδο του Πάσχα (3:2). Ο Ιησούς στην πηγή του

409. Υπάρχει πλούσια και σημαντική βιβλιογραφία τόσο νεότερη αλλά κυρίως αρχαιότερη στην οποία συζητείται το θέμα της ώρας που Χρησιμοποιεί ο Ευαγγελιστής του τετάρτου Ευαγγελίου (N. Walker, *The reckoning in the Fourth Gospel*, *Novum Testament* 4 (1960), 69-73. J.A. Cross, "The hours of the day on the Fourth Gospel", *The Classical Review* 5 (1891): 245-248. Edwin A. Abbott, "John's method of reckoning the hours of the day". *The Classical Review* 8 (1894): 243-246.

410. Παρόμοια είναι και η γνώμη του Ridderbos που γράφει ότι η αναφορά της ώρας γίνεται γιατί ο Ευαγγελιστής θέλει να απορρίψει την ιδέα ότι η Χριστολογία του περιέχει κάποιο δοκητικό χαρακτήρα (Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 159.

411. Hartwig Thyen, *Das Johannesevangelium* (Tübingen: Mohr Siebeck 2014), 245-246.

412. Dane G. Hansen, *Shechem: Its Archaeological and Contextual Significance* <http://www.biblearchaeology.org/post/2010/06/25/Shechem-Its-Archaeological-and-Contextual-Significance.aspx#Article> (June 25, 2010).

Ιακώβ, ο οποίος μετονομάστηκε σε *Ισραήλ*, την έκτη ώρα αποκαλύπτεται ως ο *Μεσσίας-Χριστός* χρησιμοποιώντας για πρώτη φορά στο Ευαγγέλιο το *ἐγώ εἰμί*. Όπως θα διαπιστώσουμε, ο Πιλάτος παρουσιάζει τον Ιουδαίο Ιησού επίσης ως βασιλέα (= χριστό) κατά την έκτη ώρα της παρασκευής του Πάσχα με τις λέξεις: *ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν* (19:14)²².

Πιθανόν ο Ευαγγελιστής θέλει να δημιουργήσει την εξής αντίθεση στους ακροατές του. Όντως η Σαμαρίτισσα βρισκόταν σε μια ασυνήθιστη ώρα για άντληση νερού η οποία γινόταν πρωί ή απόγευμα όπου ο ήλιος δεν έκαιγε. Βεβαίως όμως ήταν η κατάλληλη ώρα για να αποκομίσει το «ζων ύδωρ» από τον «πνευματικό ήλιο». Το ζωντανό ύδωρ (που συνιστά παράδοξο, καθώς το ύδωρ ακόμη και νεαρό [*< νερό*] είναι νεκρό), αποτελεί στο Ιω. μεταφορά της παρουσίας του Πνεύματος, δεν ξεδιψά απλώς αλλά μεταμορφώνει τον φορέα του σε ζωοδόχο πηγή που μετατρέπει τη στέπα που τον περιβάλλει σε παράδεισο (πρβλ. «Πέτρα της ερήμου» Α Κορ 10:8). Έτσι αναμενόταν να λειτουργήσει εσχατολογικά το Θυσιαστήριο ολοκαυτωμάτων του Ναού ⁴¹³.

Σημειωτέον ότι το ζων ύδωρ συνδεόταν με εκείνο το *αγμα νίνα* το οποίο έρρε από πηγές και δεν ήταν στάσιμο όπως τως φρεάτων. Μάλιστα αυτό ήταν και το άριστο για καθαρούς – βαπτίσεις (Διδαχή 7.2). Επίσης το τρέχον ύδωρ συνδυαζόταν με τη μαντική (προφητεία μέσω της έμπνευσης από το πνεύμα), τις Μούσες (Ηθικά 411F) και τις Νύμφες⁴¹⁴. Βεβαίως το Πνεύμα οφείλεται να γράφεται με κεφαλαίο καθώς δεν εννοείται η καλλιέργεια των υψηλότερων πνευματικών στοιχείων του ανθρώπου αλλά η Ρούαχ του Θεού και καταλήγει όχι στην αυτοσυνειδησία αλλά στη μαρτυρία.

5.1.3 Η Ύψωση του Χριστού με τον Σταυρό

Στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο σημειώνονται τα εξής:

413. Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 4. Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Α' Κεφ. 1-12. Απομνημονεύματα του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου* (Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2005), 309.

414. Craig R. Koester, *"Spirit" (Pneuma) in Greco-Roman Philosophy and the Gospel of John. The Prologue of the Gospel of John Its Literary, Theological and Philosophical Contexts*. Papers read at the Colloquium Ioanneum 2013. Ed by Jan G. van der Watt, R. Alan Culpepper, and Udo Schnelle (Tübingen: Mohr Siebeck 2016), 246-247.

Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα ἦν ὡς ἕκτη. Καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις· «ἶδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν». Ἐκραύγασαν οὖν ἐκεῖνοι· «ἄρον ἄρον, σταύρωσον αὐτόν». Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· «τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω;» Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς «οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα» (19:14-15).

Ἀς σημειωθεῖ ὅτι στο Ἰω. ὁ ἀναγνώστης εἶναι προσανατολισμένος στὴν (κατεχοχὴν) ὥρα τῆς ὑψώσεως ἤδη ἀπὸ το Γάμο τῆς Κανά (2:4). Αὐτὴ ὅμως φτάνει κατὰ τὴν ἀποκορύφωση κατὰ τὴν ἐνάτη ὥρα τῆς παρασκευῆς τοῦ Πάσχα, ὅταν ἐκεῖνος παραδίδει τὸ Πνεῦμα. Ἐν συνεχείᾳ λογιζέται ἡ πλευρὰ τοῦ νέου Ἀδάμ. Τότε τρέχει αἷμα καὶ ὕδωρ, γεγονός τοῦ ὁποῖο εἶναι υψίστης σημασίας γιὰ τὴν ἀφήγηση. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπιβεβαιώνεται πολλαπλῶς με τὴ φράση:

καὶ ὁ ἔωρακῶς μεμαρτύρηκεν, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία, καὶ ἐκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύ[σ]ητε (19:35).

Ἡ ὥρα τῆς σταύρωσεως στο Ἰω. φαίνεται νὰ μὴν συμφωνεῖ με τὸν Εὐαγγελιστὴ Μάρκο που γράφει: *ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν (15:25)*. Σημειωτέον ὅτι καὶ στὸν ἀρχαιότερο Εὐαγγελιστὴ, ὁ ἀφηγηματικὸς χρόνος τῆς δράσεως τοῦ Κυρίου ἐπιβραδύνεται τὴν τελευταία «Μεγάλῃ Εβδομάδα» (ἡ ὁποία καλύπτει τὸ 1/3 τοῦ Εὐαγγελίου) ὅταν καὶ περιγράφονται ξεχωριστὰ οἱ τρεῖς πρώτες ἡμέρες. Τῇ «Μεγάλῃ Παρασκευῇ» καταγράφονται πλέον συγκεκριμέναι ὥρες. Μετὰ τὸ σκότος που καλύπτει τὴ γῆ ἀπὸ τὴν ἕκτη ἕως τὴν ἐνάτη, ὁ Κύριος ἐκπνέει. Τότε προκαλεῖται τὸ σχίσσιμο τοῦ καταπετάσματος τοῦ Ναοῦ, ἤτοι ἡ φανέρωση τοῦ Ἄβατου ἀκόμη καὶ στους ἐθνικοὺς, οἱ ὁποῖοι στο πρόσωπο τοῦ ἐκατόνταρχου ὁμολογοῦν ὅτι ὁ Ἰ. Χριστὸς εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ἐνεκα τοῦ Μάρκου, κάποια ὕστερα χειρόγραφα τοῦ Ἰω. μαρτυροῦν στο 19:14 τὴ γραφὴ «*ὥρα ἦν ὡς τρίτη*» (*N^c, D^{supp}, L, X^{txt}, Δ, Ψ, 053, 72, 88, 123^{ms}*). Μάλιστα οἱ Εὐσέβιος Καισαρείας (265-340 μ.Χ.)⁴¹⁵ καὶ Ἀμμώνιος Ἀλεξανδρείας (5^{ος} αἰώνας)⁴¹⁶

415. Εὐσέβιος ὁ Καισαρεύς, ὁ Παμφίλου προσαγορευόμενος, ἐν ταῖς πρὸς Μαρκῖνον ἐπὶ τοῦ Σωτηρίου πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως Ζητήσεσι καὶ ἐπιλύσεσι, καὶ ταῦτα προῦθηκεν εἰς ἐξέτασιν, τὸ τὸν μὲν θεῖον εὐαγγελιστὴν Μάρκον εἰπεῖν ὥραν εἶναι τρίτην καθ' ἣν

ισχυρίζονται το «έκτη» για την ώρα στο Ιω. οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την αντιγραφή λανθασμένα το Γ (=τρίτη) εξελήφθη ως διγάμμα F (=έκτη). Επίσης στο *Χρονικόν Πασχάλιον* δίνεται η πληροφορία ότι την εποχή που κυκλοφόρησε (7^{ος} αιώνας μ.Χ.) υπήρχε χειρόγραφο του Ευαγγελιστή Ιωάννη στην Έφεσο το οποίο έγραφε ἦν δὲ ὥρα τρίτη⁴¹⁷. Υπέρ της ώρας της Σταύρωσης σύμφωνα με το Κατά Μάρκον συνηγορεί και η εξωτερική μαρτυρία του μικρασιάτη Φλύγων (αρχή 2^{ου} αι. μ.Χ.) επί τη βάσει ίσως της μαρτυρίας του Θάλλου, μαρτυρεί ότι ο σκοτασμός σημειώθηκε την έκτη ώρα της ημέρας το τέταρτο έτος της 202^{ης}

έσταυρώθη Χριστός ὁ Θεός καὶ Σωτὴρ ἡμῶν τὸν δὲ θεολογικώτατον Ἰωάννην κατὰ τὴν ἕκτην ὥραν γράψαι προκαθεσθῆναι τὸν Πιλάτον ἐπὶ τοῦ βήματος ἐν τῷ λιθοστρώτῳ τῷ καλουμένῳ, καὶ ἀνακρίνειν τὸν Ἰησοῦν καὶ φησι γραφικὸν εἶναι τοῦτο σφάλμα, παροραθὲν παρὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ἀπογραψαμένων τὰ Εὐαγγέλια τοῦ μὲν γὰρ γάμμα στοιχείου τὴν τρίτην ὥραν σημαίνοντος, τοῦ δὲ ἐπισήμου τὴν ἕκτην, καὶ πολλὴν ἐμφέριαν ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους τούτων τῶν χαρακτήρων, κατὰ πλάνην τὸ γάμμα στοιχείου τὸ τῆς τρίτης ὥρας δηλωτικὸν, κυρωθείσης τῆς ἀποτεταμμένης εἰς μῆκος εὐθείας, εἰς τὴν τοῦ ἐπισήμου μεταχωρῆσαι σημασίαν, τοῦ τῆς ἕκτης ὥρας δηλωτικοῦ· τῶν γὰρ τριῶν εὐαγγελιστῶν, τοῦ τε Ματθαίου καὶ Μάρκου, καὶ τοῦ Λουκᾶ συμφώνως λεγόντων, ὡς ἀπὸ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης, πρόδηλον ὡς ὁ Κύριος καὶ Θεὸς Ἰησοῦς πρὸ τῆς ἕκτης ὥρας, πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸ σκότος, ἐσταύρωτο, δηλαδὴ κατὰ τὴν τρίτην ὥραν, ὡς ὁ Μάρκος ιστόρησε· καὶ τοῦ Ἰωάννου τὸν ὅμοιον τρόπον τὴν ὥραν τρίτην εἶναι ἐπισημασμένου, καὶ τῶν ἀπογραψαμένων τὸ γάμμα μεταθέντων εἰς τὸ ἐπίσημον (22.1009-1034).

416. Τὴν ὥραν ἐπεσημήνατο ὁ εὐαγγελιστὴς διὰ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐν τῇ τρίτῃ γεγονυῖαν ἡμέρᾳ. ὁ καλλιγράφος ἀντὶ τοῦ γάμμα στοιχείου, ὅπερ σημαίνει τὸ τρίτην, ἔγραψε τὸ ἐπίσημον, ὃ καλοῦσιν οἱ Ἀλεξανδρεῖς Γαβέξ, ὃ δηλοῖ τὴν ἕκτην, πολλὴν ἔχοντα πρὸς ἑαυτὰ τὴν ὁμοιότητα. καὶ διὰ τοῦ γραφικοῦ σφάλματος γέγονεν ἡ διαφωνία· ἀντὶ γὰρ τρίτης ὥρας ἕκτην ἔγραψεν (Fragment 596.1-5).

417. Ὡρα ἦν ὡς τρίτη, καθὼς τὰ ἀκριβῆ βιβλία περιέχει, αὐτὸ τε τὸ ἰδιόχειρον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ὅπερ μέχρι νῦν πεφύλακται χάριτι θεοῦ ἐν τῇ Ἐφεσίων ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐκεῖσε προσκυνεῖται (*Χρονικόν Πασχάλιον* PG 92:533).

Ολυμπιάδος (29 μ.Χ.). Το φαινόμενο αυτό συνοδεύτηκε μάλιστα από μεγάλο σεισμό στη Βιθυνία και στη Νίκαια⁴¹⁸.

Ο Ωριγένης δεν αναφέρεται στην έκτη ώρα της Σταύρωσης και ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος μόνο στην ενάτη όταν γίνεται η αποκαθήλωση του Χριστού⁴¹⁹. Ο ιερός Αυγουστίνος⁴²⁰ καταγράφει δύο εξηγήσεις, με τις οποίες μπορεί να αρθεί η φαινομενική ασυμφωνία των Μκ και Ιω:

(α) Η πρώτη και επικρατέστερη ήταν ότι ο Χριστός σταυρώθηκε δύο φορές: Η μία με τις κραυγές των φωνασκόντων Ιουδαίων *ἄρον ἄρον, σταύρωσον αὐτόν* (19:15) και η δεύτερη φορά με τα χέρια των στρατιωτών που τον κάρφωσαν στον Σταυρό καθώς οι Ιουδαίοι ήθελαν να χρεώσουν τη σταύρωση στους Εθνικούς. Ο Μάρκος έγραψε το Ευαγγέλιο για τους Εθνικούς. Με την καταγραφή των λόγων των Ιουδαίων, ήθελε να τους κατηγορήσει ως υπαίτιους. Ο Ιωάννης παρακολουθεί την πραγματική ώρα της σταύρωσης και, για αυτό, γράφει ότι η ώρα ήταν *ωσεί έκτη* καθώς δεν είχε αρχίσει ακόμη. Όταν ο Χριστός σταυρώθηκε ήταν το τέλος της πέμπτης ώρας και η έναρξη της έκτης ώρας ενώ το σκοτάδι διήρκεσε για τρεις ώρες, ήτοι μέχρι την ένατη ώρα.

418. Η συμβολική σημασία του σκοταδιού δε σημαίνει ότι η αναφορά αυτή των ευαγγελιστών αποτελεί απλώς μύθο. Το κοσμικό φαινόμενο της ηλιακής έκλειψης, επιβεβαιώνει ο ιστορικός Θάλλος στην τρίτομη Παγκόσμια Ιστορία που συνέγραψε μετά το 52 μ.Χ. Η μαρτυρία του σώζεται από το Χρονογράφο Ιούλιο Αφρικανό (170-240 μ.Χ.) με τη σημείωση ότι η έκλειψη του ηλίου κατά τη σταύρωση του Ι. Χριστού θεωρήθηκε εσφαλμένα από το Θάλλο ως φυσιολογική: τούτο τὸ σκότος ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου Θαλλὸς ἀποκαλεῖεν τρίτη τῶν Ἱστοριῶν ὡς ἐμοὶ δοκεῖ ἀλόγως [F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker II B* (Berlin: 1929), 1157]. Η παραπομπή ελήφθη από το Gerd Theissen-Annette Merz, *Der historische Jesus* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011), 91. Σύμφωνα με τον Ιούλιο η εαρινή Πανσέληνος δεν μπορεί να σκοτάσει τον ήλιο.

419 Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ συνέιχοντο (ἐνάτης γὰρ ὥρας γενομένης τῆς τελευτῆς, εἶτα μεταξὺ τῶ Πιλάτῳ προσιόντων καὶ καθαιρούντων τὸ σῶμα, εἰκὸς ἦν ἐσπέραν καταλαβεῖν, ἐν ἧ θέμις οὐκ ἦν ἐργάσασθαι), τιθέασιν αὐτὸν εἰς τὸ πλησίον μνημεῖον (59.464.25).

420 .Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:117.

(β) Η δεύτερη εξήγηση είναι η εξής: η προπαρασκευή του Πάσχα (ήτοι της θυσίας του κατεξοχὴν πασχάλιου αρνίου στο Ιω. του Χριστού)⁴²¹ άρχισε **την ενάτη ώρα της νύχτας**, όταν οι Ιουδαίοι φώναζαν στο συλληφθέντα Χριστός, *ένοχος θανάτου έστιν* (Μτ 26:66). Εάν στις τρεις παραμένουσες ώρες της νύχτας (όπως είναι γνωστό η νύχτα περιέχει δώδεκα ώρες)⁴²² προσθέσουμε τις τρεις ώρες της ημέρας, όταν ο Χριστός ήταν σταυρωμένος, τότε Εκείνος σταυρώθηκε την έκτη ώρα της προπαρασκευής, αν και ήταν η τρίτη ώρα της ημέρας όπως λέγει ο Μάρκος. Και ήταν κατάλληλη η έκτη ώρα της σταύρωσης διότι με αυτή επανόρθωσε την ανθρώπινη φύση που δημιουργήθηκε την έκτη ημέρα⁴²³.

Επίσης ο ιερός Αυγουστίνος σημειώνει, όπως ήδη προαναφέρθηκε, ότι η έκτη ώρα συμβολίζει τον έκτο αιώνα του κόσμου. Κατά την ενάτη ώρα, όπως ο Αδάμ ύπνωσε και από την πλευρά του γεννήθηκε η Εύα, έτσι και ο Χριστός κοιμήθηκε στον Σταυρό και γεννήθηκε η Εκκλησία. Από τον άνδρα ο Θεός δεν έλαβε σάρκα για να δημιουργήσει το ασθενέστερο φύλο τη γυναίκα, αλλά τα οστά ήτοι το ισχυρότερο τμήμα του (πρβλ. Γεν 2:23). Επομένως η Εύα γεννήθηκε σαν να ήταν εκείνη το ισχυρό φύλο. Το ίδιο συμβαίνει και με τον Χριστό. Από τον Σταυρό του, λαμβάνει η Εκκλησία την ισχύ της.⁴²⁴.

Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας σημειώνει τα εξής για την αφήγηση του Ιω:

έπισημαίνεται δέ τήν τε ώραν και τήν ήμέραν ό θεσπέσιος Εύαγγελιστής χρησίμως και άναγκαίως, διά τε αύτην τήν άνάστασιν, και τò παρα τοις ύποχθονιοις τριήμερον, ίνα φαίνηται πάλιν άληθεύων ό Κύριος τοις Ιουδαίοις ειπών «Ωσπερ γάρ ήν Ιωνάς εν τῇ

421. Στο Βαβυλωνιακό Ταλμούδ το Sanhedrin υπάρχει η φράση ότι ο Ιησούς κρεμάσθηκε το Σάββατο του Πάσχα (B.Sanh 43a).

422. S. Gaudz, "The division of the hour in Hebrew Literature", *Osiris* 10 (1952): 10-34.

423. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-23. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 233-234.

424. <http://www.newadvent.org/fathers/1701015.htm> and Tractates (Lectures) on the Gospel of John, Tractate 15, John (4:1-42).

κοιλία τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας»⁴²⁵.

Συνεπῶς ὁ Κύριλλος δὲν συγκρίνει τὸν Ἰω με τὸν Μκ. Απλῶς ἐπιμένει στὸ γεγονὸς Ἡ ἐπισημάνση τῆς ὥρας ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ πείσει τὸν ἀκροατὴ ὅτι ὁ Κύριος σταυρώθηκε τὴν Παρασκευὴ γιὰ νὰ ἀναστηθεῖ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος. Ἄρα συνδέεται με τὴν προτύπωση τοῦ Ἰωνά.

Τόσο ὁ Μάρκος ὅσο καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀναφερόμενοι στὴν ὥρα τῆς σταύρωσης, δηλώνουν προσεγγιστικὰ τὸν χρόνο⁴²⁶. Ἡ γνώμη ἐκείνων τῶν ἐρμηνευτῶν ποὺ υποθέτουν ὅτι ὁ Ἰωάννης, σὲ ἀντίθεση με τοὺς Συνοπτικοὺς, χρησιμοποιοῖ τὴν Ρωμαϊκὴ ὥρα, ἡ ὁποία ὄντως εἶχε σημεῖο ἀφετηρίας τὸ μεσονύκτιο (ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ σήμερα) ἀπαιτεῖ ἐξαιρετικὴ δράση ἀπὸ πλευρὰς τῶν Ρωμαίων μέχρι νὰ ετοιμάσουν τὸν Χριστὸ γιὰ τὴν σταύρωση στὶς 6 π.μ.. Σημειωτέον ὅτι ἀκριβῶς ἐκείνη τὴν ὥρα συνήθως πραγματοποιοῦνταν οἱ δίκες ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἡγεμόνες καὶ ὄχι οἱ ἐκτελέσεις.

Βεβαίως δημιουργεῖται καὶ ἐρωτηματικὸ γιὰτί ἄραγε ὁ Ἰωάννης νὰ προσδιορίσει τὸν χρόνο ποὺ ὁ Πιλάτος παρουσίασε τὸν Χριστὸ ὡς βασιλέα καὶ ἐκραύγασαν οἱ Ἰουδαῖοι νὰ σταυρωθεῖ καὶ δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὴν ὥρα ποὺ υψώθηκε στὸν Σταυρὸ καὶ τὸν χρόνο κατὰ τὸν ὁποῖο ἦταν σταυρωμένος, ἤτοι ἀπὸ τὴν ἕκτη ἕως τὴν ἐνάτη ὥρα. Στὸ Μκ ἡ ἕκτη ὥρα τῆς συσκότισης ὅλης τῆς γῆς συνδέεται με τὸ γεγονὸς ὅτι στὶς 12.00 ὁ ἥλιος βρίσκεται στὸ ζενίθ τῆς λάμψης τοῦ (Μκ 15:33 καὶ παράλληλα)⁴²⁷. Ἡ ἀποψη ὅτι τὸ Γ, ποὺ μοιάζει με αὐτὸ τοῦ δίγαμμου F (ἔξι) καὶ ἴσως ἔχει μεταφερθεῖ λαθασμένα⁴²⁸, μάλλον δὲν εἶναι ὀρθή. Ἐπίσης ὁ R. Brown θεωρεῖ ὅτι τὴν ὥρα ποὺ ὁ Χριστὸς υψώνεται στὸν Σταυρὸ (Ἰω 19:14), τὴν

425. Κυρίλλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, *Ερμηνεῖα ἢτοι Ὑπόμνημα εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ἐναγγέλιον* 3.75.30.76.7.

426. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 574.

427. John Ramsey Michaels, *John* (USA:Bakers Book, 2004), 324.

428. Rudolf Bulmann, *Das Evangelium des Johannes*, translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 664.

έκτη δηλαδή ώρα θυσιάζονταν και οι Πασχάλιοι αμνοί για το Πάσχα⁴²⁹. Ήδη, όμως, στην Εισαγωγή τονίστηκε ότι οι πασχάλιοι αμνοί σφάζονταν περί την ενάτη ώρα, όταν και στο Ιω ό άμνός ό αίρων τήν άμαρτίαν του κόσμου (1:29,36) κραυγάζει το Τετέλεσται.

Προφανώς ο Ιωάννης θέλει να υποδηλώσει ότι οι Εβραίοι θέλουν να απαλλαχτούν από Εκείνον, θεωρώντας τον ως «ζύμη κακίας και πονηρίας». Και ο Παύλος σημειώνει ότι τόν μη γνόντα άμαρτίαν ύπερ ήμῶν άμαρτίαν έποίησεν, ίνα ήμεϊς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ εν αύτῶ (Β Κορ 5:21· πρβλ. Γαλ 3:23). Ήδη σημειώθηκε ότι κατά τους ραββίνους την έκτη ώρα έπρεπε να έχει καταναλωθεί ο ένζυμος άρτος και να απομακρυνθεί οποιοδήποτε φύραμα⁴³⁰.

Ταυτόχρονα στην αφήγηση περί της έκτης ώρας της Μεγάλης Παρασκευής υπάρχουν παραλληλισμοί με εκείνη της Σαμαρίτισσας: (α) Στα εδάφια 4:6 και 19:1 κ.ε. ο Ιησούς παρουσιάζεται ως πάσχων. (β) Ο Ιησούς στην πηγή του Ιακώβ την έκτη ώρα με το πρώτο έγώ ειμί αποκαλύπτει τη μεσσιανική του ταυτότητα. Την ίδια ώρα της Παρασκευής του Πάσχα στην αγία Πόλη ο Πιλάτος παρουσιάζει στους Ιουδαίους τον Ιησού με τις λέξεις ίδε ό βασιλεύς ύμῶν⁴³¹. (γ) Ο βδελυκτός Σαμαριτικός λαός αποδέχεται το Νυμφίο ενώ ο ιουδαϊκός, ο ίδιοι, τον απορρίπτουν και τον θανατώνουν φρικτά ενώ εκείνος και πάλι θα κραυγάσει Διψώ όπως στη Σαμαρίτισσα (Ιω 4:6,19,28).

429. Raymond E. Brown, *The Gospel and Epistles of John*. A Concise Commentary (Minnesota, USA: The Liturgical Press, 1988), 90. The time of this fatal hour in Israel's history is noon (v14) the very moment when the priests have begun the slaughter of the paschal lambs in the Temple.

430. Σημειωτέον ότι στο κεφ. 6, στη συναγωγή της Καπερναούμ ο ίδιος ο Ιησούς ταυτίστηκε με τον άρτο τον ζώντα αλλά όχι τον άζυμο-πασχάλιο.

431. Hartwig Thyen, *Das Johannes evangelium, Handbuch zum Neuen Testament* (Mohr Siebeck, 2014), 245-246.

5.1.4 Έκτη Ώρα και Ακολουθία των Ωρών

Ο Πρωτοπρ. Σ. Αλεξόπουλος ασχολήθηκε με την ιστορική και Θεολογική εξέλιξη των Ωρών και των Μεγάλων Ωρών⁴³². Η έκτη ώρα αποτελούσε μία από τις συγκεκριμένες ώρες κατά τις οποίες οι Ιουδαίοι προσεύχονταν. Αδιαμφισβήτητη αναφορά στην έκτη ώρα βρίσκεται στο Κεφάλαιο 25 του έργου του Τερτυλλιανού *De oration*. Στο έργο του Κυπριανού *De oration* 34 η έκτη ώρα συνδέεται με τη σταύρωση. Στις μεταγενέστερες πηγές εγκαθιδρύεται η σχέση της έκτης ώρας με τη Σταύρωση (Αποστολικές Διαταγές VIII, 34.3-5, Κανόνας Ιππολύτου 25, Διαθήκη Κυρίου 2.24). Ο Μέγας Βασίλειος στο Κεφάλαιο 37 του έργου του των Κατά Πλάτος και Όρων συσχετίζει την έκτη ώρα με τον Ψλ 90:6 και Ψλ 54:7. Οι ψαλμοί αυτοί απαντούν σε μεταγενέστερες ακολουθίες μαζί με τον ψαλμό 53 (sinai gr.863 9ος αιώνας).

Τρία γενικά κοινά θεολογικά μοτίβα θα οδηγήσουν στην εξέλιξη της Ακολουθίας των Ωρών: **μίμηση, ανάμνηση και επίκληση**. Προσευχόμαστε την έκτη ώρα προς μίμηση της προσευχής του Πέτρου στην οικία του Σίμωνα (Πρ 10:9). Θυμούμαστε το γεγονός της Σταύρωσης και των γεγονότων του σεισμού και του σκότους τα οποία τη συνόδευσαν. Επικαλούμαστε μέσω των ψαλμών 53,54 και 90 τη σωτηρία μας από κάθε διαβολή ανθρώπινη ή φυσική.

Από το Οδοιπορικό της Εθερίας στο οποίο λαμβάνουμε πληροφορίες της Ακολουθίας η οποία γινόταν την έκτη ώρα στο αίθριο μεταξύ του Γολγοθά και του Ναού της Ανάστασης μέχρι τη σημερινή Ακολουθία ένα και σαφές συμπέρασμα προκύπτει. Τα Ιδιόμελα, το Ανάγνωσμα του Ησαΐα, ο Απόστολος, το Ευαγγέλιο και το Κοντάκιο τα οποία προστέθηκαν χρονικά μέχρι τη σημερινή τελική μορφή στοχεύουν να τονίσουν το σωτήριο γεγονός της Σταύρωσης. Οι

432. Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη. Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος Ειδική Συνοδική Επιτροπή Λειτουργικής Αναγεννήσεως. Πρωτοπρ. Στεφάνου Αλεξοπούλου, *Οι Ακολουθίες του Νυχθημέρου*. Πρακτικά ΙΕ' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων (Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδας, 2015).

τρεις Ψαλμοί 53,90 και 139 καθώς και η Ευχή προσδιορίζουν το δεύτερο πυλώνα επίκλησης σωτηρίας από αλλότριους ανθρώπους και διαβολικές παρεμβολές.

5.1.5. Μεταστροφή του Σαούλ

Στις Πράξεις των Αποστόλων (26:13) ο ίδιος ο Παύλος αναφέρει στον Αγρίπα ότι **ήμέρας μέσης** κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον, βασιλεῦ, οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμπαν με φῶς καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους. Τὴν ἕκτη ὥρα ὁ Παύλος στη Δαμασκὸ μεταστρέφεται ἀπὸ Διώκτης τῶν Χριστιανῶν σε Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ συγκλονιστικότερο γεγονός γιὰ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Χριστιανούς. Ὁ Σαούλ ἀπὸ Ἰουδαίῳ πιστὸ στις παραδόσεις τοῦ μετατρέπεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν παρουσιαζόμενο Χριστὸ σε κήρυκα τῶν Ἐθνῶν. Ἔτσι, οἱ Ἰουδαῖοι χάνουν ἓνα πιστὸ τους συνεργάτη καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀπροσδόκητα ἀποκτοῦν ἓνα μεταμορφωμένο ἄνθρωπο γεμάτο σθένος καὶ οραματισμὸ νὰ διδάξει σὲ ὅλη τὴ γνωστὴ υφῆλιο τὸν Χριστιανισμό. Τὴν ἕκτη ὥρα λοιπὸν τῆς λαμπρότητας τοῦ ἡλίου ἀναφαίνεται ἓνας ἡλιος μετὰ τὸν Πρῶτο, τὸν ἡλιο τῆς Δικαιοσύνης, ὁ ὁποῖος θὰ συνεχίσει ἐπάξια τὸ ἔργο Του. Οἱ Χριστιανοὶ ἀπροσδόκητα καὶ μετὰ ἀπὸ κατευθείαν κλήση ἀπὸ τὸν Χριστὸ ἀποκτοῦν τὸν πιο θερμὸ σύμμαχο. Τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ γίνῃ τὸ πιο σημαντικό ὁρόσημο στὴν Ἐκκλησία καὶ περιγράφεται σὲ τρεῖς παράλληλες διηγήσεις στις Πράξεις τῶν Αποστόλων (9:1-29:22:3-21:26:9-21). Σὲ διάφορες ομιλίες τοῦ ὁ Παύλος κάνει ἐπίσης ἀναφορὲς στὸ σημαντικό αὐτὸ γεγονός (Γαλ 1:3 Α Κορ 11:1 Φιλ 3:12 Εφ 3:3) τὸ ὁποῖο μετέβαλε τὴ ζωὴ τοῦ ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας.

5.2 Οἱ πέντε ἄνδρες τῆς Σαμαρείτισσας

Οἱ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ ἀπέρχονται στὴν πόλη γιὰ νὰ ἀγοράσουν τροφές καὶ ἡ Σαμαρείτισσα ἀρχίζει συζήτηση μετὰ τὸν Χριστὸ ὁ ὁποῖος τῆς ζητᾷ νὰ τῆς προσφέρει νερὸ νὰ πιεῖ. Ἡ Σαμαρείτισσα διερωτᾷται πῶς ὁ Χριστὸς ἓνας Ἰουδαῖος ζητᾷ ἀπὸ μίαν ἐχθρὴ Σαμαρείτισσα νερὸ γιὰ νὰ πιεῖ. Ὁ Χριστὸς προσπαθεῖ νὰ τῆς δώσει νὰ καταλάβῃ ὅτι αὐτὸ που ζητᾷ ἀπὸ αὐτὴ εἶναι μικρὸ μπροστὰ στὸ ζωντανὸ ὕδωρ, τὴ δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ τῆς δώσει καὶ που αὐτὴ ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ τῆ ξεδιψάει γιὰ πάντα. Ἡ Σαμαρείτισσα δὲν κατανόησε τὴ σημασία τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ γι' αὐτὸ ζητᾷ νὰ τοῦ δώσει τὸ νερὸ αὐτὸ ὥστε νὰ μὴν ἐρχεται νὰ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ. Τότε ἀρχίζει

ένας διάλογος μεταξύ τους με στόχο να κατανοήσει η Σαμαρείτισσα τη βαθύτερη σημασία των λόγων του Χριστού (4:16-18).

Χριστός: Ὑπαγε φώνησον τὸν ἄνδρα σου καὶ ἐλθέ ἐνθάδε

Σαμαρείτισσα: οὐκ ἔχω ἄνδρα

Χριστός: καλῶς εἶπας ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχω· πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις οὐκ ἔστι σου ἀνήρ· τοῦτο ἀληθὲς εἶρηκας

Ο Ωριγένης πληροφορεῖ ὅτι ἡ Σαμαρείτισσα ἦρθε σε επαφή με πέντε ἄνδρες καὶ ὁ ἕκτος δὲν ἦταν γνήσιος καὶ ὅτι ἀναπαύεται τελικὰ στὸν ἑβδομο τὸν Χριστό.

«Πάντα δὲ ἦν, ἃ ἐποίησεν ἡ γυνή, ἢ πρὸς τοὺς πέντε ἄνδρας κοινωνία καὶ μετ' ἐκείνους ἢ πρὸς τὸν ἕκτον οὐ γνήσιον ἄνδρα συγκατάβασις, ὄντινα ἀρνησαμένη καὶ τὴν ὕδριαν καταλείπουσα <εἰς> ἑβδομον σεμνῶς ἀναπαύεται, προξενούσα τὴν ὠφέλειαν καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτῆς δογμάτων οἰκοῦσι πόλιν τὴν οἰκοδομὴν τῶν οὐχ ὑγιῶν λόγων, τὴν αὐτὴν τῇ γυναικί οἷς καὶ αἰτία γίνεται ἐξελεῖν τῆς πόλεως καὶ ἐλθεῖν πρὸς τὸν Ἰησοῦν».

Μας πληροφορεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ γνωστικός Ηρακλέων στὸ εἰσαγωγικὸ ἀναφέρεται σε ἕξι ἄνδρες καὶ ὄχι πέντε καὶ ἐρμηνεύει ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς δηλώνει ὅλη τὴν ὑλικὴ κακία τους με τὴν ὁποία «συνεπλέκετο» καὶ πλησίαζε ἡ Σαμαρείτισσα.⁴³³

Ὁ ἁγ. Αὐγουστίνος ἀναφέρει τὴν ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία που ἔχουν οἱ πέντε σύζυγοι τῆς Σαμαρείτισσας, ὅτι δηλαδὴ σημειολογοῦν τὰ πέντε βιβλία τοῦ Μωυσῆ τα ὁποῖα ἀποδέχονταν οἱ Σαμαρείτες. Ἐπομένως, ὁ Χριστὸς λέγει στὴ Σαμαρείτισσα ὅτι εἶχες πέντε καὶ τώρα αὐτὸν που ἔχεις, αὐτὸν δηλαδὴ που ἀκούεις, δὲν εἶναι ἄνδρας σου, γιατί δὲν τὸν πιστεύεις. Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ ὁμολογεῖ ὁ ἁγ. Αὐγουστίνος, ἀν καὶ ὄχι ἀνόητη ἢ πολὺ ἀπίθανη εἶναι ἀδόκιμη διότι ὅσοι ἐρχοῦνται στὸν Χριστὸ δὲν ἀφήνουν τὴν Πεντάτευχο, ἀφοῦ ὁ Χριστὸς ἦρθε νὰ συμπληρώσει καὶ ὄχι νὰ καταργήσει τὸν Μωσαϊκὸ Νόμο. Ὁ ἁγ. Αὐγουστίνος⁴³⁴ πιστεύει ὅτι ευκολότερα εἶναι νὰ θεωρηθοῦν οἱ πέντε ἄνδρες ὅτι ἀποτελοῦν τὴν πέντε αἰσθήσεις καὶ ὁ ἕκτος εἶναι αὐτὸς με τὸν ὁποῖο κατανοεῖ πνευματικὰ

433. Ωριγένους, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον Εξηγητικῶν* 13.30.181.1-9.

434. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:1516-17.

πράγματα. Με τη γέννησή του ο άνθρωπος χρησιμοποιεί μόνο τις πέντε αισθήσεις. Γιατί οι πέντε σύζυγοι καλούνται σύζυγοι; Γιατί είναι νόμιμοι και ορθοί. Δόθηκαν από τον Θεό και είναι δώρο του Θεού στη ψυχή. Η ψυχή είναι ακόμη ασθενής όταν κυβερνάται από τους πέντε άνδρες. Με την πάροδο του χρόνου, την ενηλικίωση αναπτύσσεται η λογική και τους πέντε άνδρες διαδέχεται ο έκτος άνδρας, της αλήθειας και της αιωνιότητας. Μέσω του έκτου άνδρα ξεχωρίζεται η αλήθεια από το ψέμα, το μίσος από την αγάπη. Ο έκτος άνδρας δεν οδηγεί στο παροδικό των αισθήσεων αλλά στην αιωνιότητα. Ο έκτος αυτός άνδρας δεν αντικατέστησε τους πέντε άνδρες στη γυναίκα. Γι' αυτό υπάρχει σε αυτή κάτι το λανθασμένο. Γι' αυτό ο Χριστός της απάντησε ότι είχε πέντε άνδρες και ο έκτος δεν είναι άνδρας της. Είναι σε ηλικία στην οποία θα έπρεπε ο έκτος άνδρας της σοφίας και της αλήθειας να τη συνοδεύει. Δυστυχώς όμως είναι απών⁴³⁵. Γι' αυτό ο Χριστός της λέγει «φώναξε τον άνδρα σου» για να κατανοήσει την κατάστασή της. Θέλει ο Χριστός με τον τρόπο αυτό να την εισαγάγει στην οδό της αλήθειας. Να κατανοήσει για το Άγιο Πνεύμα, το ζωντανό ύδωρ το οποίο δεν ξεδιψά το σώμα αλλά τη ψυχή⁴³⁶.

435. Στο Ευαγγέλιο του Λκ 16:28 ο ανώνυμος πλούσιος ο οποίος πήγε στην κόλαση παρακαλά τον Αβραάμ να στείλει νεκρό που θα πορευθεί στους πέντε αδελφούς του για να τους σώσει. Αν λάβουμε υπόψη την αλληγορία του Αυγουστίνου, ένας παράλληλος συμβολισμός ταιριάζει θαυμάσια. Οι πέντε αδελφοί του ανώνυμου και άκαρδου πλούσιου μπορεί να συμβολίζουν τις πέντε αισθήσεις και τη σαρκική ζωή. Ο νεκρός ο οποίος θα πορευθεί προς σωτηρία τους αποτελεί τη λογική αίσθηση, την αίσθηση της αλήθειας που χρειάζεται να επέμβει στη ζωή τους για να τους σώσει. Ο Αβραάμ όμως απαντά, ότι είναι τόσο πορωμένοι στις σαρκικές αισθήσεις που είναι αδύνατο να Χρησιμοποιήσουν την έκτη λογική αίσθηση.

436. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2010), 220.

Ἡ 41η ἐρωτήση τοῦ Θαλάσσιου ἀναφέρεται «πὺς δικαιολογούνται οἱ πέντε ἄνδρες τῆς Σαμαρείτισσας καὶ ὁ ἕκτος ὁ ὁποῖος δὲν ἦταν ἄντρας τῆς⁴³⁷. Ὁ ἁγ. Μάξιμος ἀπαντᾷ⁴³⁸.

437. Μάξιμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον τὸν Ὀσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἠγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς* 41.1t-53.

438. Τὰ ἴδια ἀπαντᾷ ὁ ἁγ. Μάξιμος στὴν 38η ἐρώτηση τοῦ Θαλάσσιου ἡ ὁποία ἀναφέρεται στους Σαδδουκαίους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐκφράσει ἀπορία στὸν Χριστό (Μτ 22:25-28 Μκ 12:19-27) σχετικὰ με τὴ μελλοντικὴ κρίση. Σύμφωνα με τὸν Μωσαϊκὸ νόμο, εἴαν κάποιος πεθάνει καὶ δὲν ἀφήσει σπέρμα στὴ γυναῖκα του, τότε ὁ ἀδελφός του θὰ πρέπει νὰ τὴν πάρει γυναῖκα του καὶ νὰ γεννήσει ἀπόγονο στὸν ἀδελφό του. Στὸ ἐδάφιο αὐτό, ἀναφέρεται ὅτι υπῆρχαν ἐπτὰ ἀδελφοὶ οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ πήραν τὴν ἴδια γυναῖκα, δὲν ἀφήσαν ἀπόγονο. Ἡ ἀπορία τοῦ ἀφορᾷ στὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, ποῖανού δηλαδὴ ἀπ' αὐτοὺς θὰ εἶναι γυναῖκα; Ὁ Χριστὸς ἀπάντησε ὅτι στὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, δὲν μνηστεύονται οὔτε παντρεύονται, ἀλλὰ εἶναι ὅπως οἱ ἄγγελοι ποὺ βρίσκονται στὸν οὐρανό. Ἡ 39η ἐρώτηση ἐκφράζει τὴν ἀπορία, εἴαν ὁ ἀριθμὸς ἐπτὰ ὁ ὁποῖος χρησιμοποιήθηκε εἶναι τυχαῖος ἢ σκόπιμος (ἔχει τινὰ λόγον βαθυτέρου).

Φυσικὰ, στὴν Ἀγία Γραφή τίποτα δὲ γράφεται τυχαία. Κάθε ἀριθμὸς ἔχει τὸ λόγο του, ὅπως ἤδη ἔχουμε τονίσει, ἀρκετές φορές. Το ἴδιο συμβαίνει κι ἐδῶ. Ὁ ἁγ. Μάξιμος προτρέπει ὅτι πρέπει νὰ ζητᾶμε σοφία ἀπὸ τὸν Θεό καὶ νὰ φιλοπονοῦμε, ὥστε νὰ κατανοήσουμε πνευματικὰ τὶς ρήσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ὁ ἁγ. Μάξιμος μας πληροφορεῖ ὅτι οἱ Σαδδουκαῖοι εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι εἰσάγουν τὸν αυτοματισμό, δαίμονες ἢ λογισμοὺς. Ἡ γυναῖκα εἶναι ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἐπτὰ ἀδελφοὶ εἶναι οἱ κατὰ καιροὺς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος δοθέντες σὲ αὐτή, ἀπο τὸν Θεό, πρὸς παιδαγωγία καὶ γένεση καρπῶν δικαιοσύνης νόμοι. Αὐτὴ ἔμεινε στείρα καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ, δὲν ἔκανε με κανένα παιδί. Οἱ ἐπτὰ νόμοι εἶναι: (α) Ὁ δοθεὶς στὸν Ἀδάμ μέσα στὸν παράδεισο (β) Ὁ μετὰ τὸν παράδεισο δοθεὶς μετὰ τὴν ἐπιτίμηση τοῦ θεοῦ γιὰ τὴν παρακοή τῶν πρωτοπλάστων (γ) Ὁ κατὰ τὴν Κιβωτὸν δοθεὶς στὸν Νῶε (δ) Ὁ τῆς περιτομῆς τοῦ Ἀβραάμ (ε) Ὁ τῆς προσαγωγῆς τοῦ Ἰσαάκ (στ) Ὁ δοθεὶς στὸν Μωυσή (ζ) Ὁ προαγορευτικῆς χάριτος, δηλαδὴ «προφητικῆς ἐπιπνοίας». Παρατηρεῖται ὅτι οἱ πέντε πρώτοι νόμοι εἶναι ταυτόσημοι με αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἀναφέρθησαν στὴν περίπτωσή τῆς Σαμαρείτισσας.

Ὁ ἁγ. Μάξιμος συνεχίζει ὅτι ὁ ἀριθμὸς πέντε εἶναι σφαιρικός, ἐπειδὴ εἶναι κυκλικὸς καὶ ἐπανέρχεται στὸν εαυτό του ἔπειτα ἀπὸ κάθε σύνθεσή του με περιττὸ ἀριθμό. Γιατί, ἀν πενταπλασιάσεις με κάθε περιττὸ ἀριθμὸ τὸ πέντε, θὰ βρεῖς πολλαπλάσιο νὰ λήγει σε

«Τίς ὁ λόγος τῶν πέντε ἀνδρῶν τῆς Σαμαρείτιδος, καὶ τοῦ ἕκτου καὶ μὴ ὄντος ἀνδρός; Ἄποκρισις. Καὶ ἡ Σαμαρεῖτις γυνή, καὶ ἡ τοὺς ἑπτὰ λαβοῦσα, κατὰ τοὺς Σαδδουκαίους, πρὸς γάμον ἀδελφούς, καὶ ἡ αἰμόρρους, καὶ ἡ πρὸς γῆν συγκύπτουσα, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἰαείρου, καὶ ἡ Συροφοινίκισσα καὶ τὴν καθόλου τῶν ἀνθρώπων φύσιν καὶ τὴν τοῦ καθέκαστον ἀνθρώπου ψυχὴν δηλοῦσιν, ἐκάστη κατὰ τὴν ὑποκειμένην τοῦ πάθους διάθεσιν σημαίνουσα καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν ψυχὴν. Οἶον, ἡ μὲν τῶν Σαδδουκαίων γυνὴ ἐστὶν ἡ φύσις ἢ ἡ ψυχὴ, ἡ πᾶσι μὲν τοῖς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος δοθεῖσι θείοις νόμοις ἀγόνως συνοικήσασα, τὴν δὲ τῶν μελλόντων προσδοκίαν οὐκ ἀποδεχομένη. Ἡ δὲ αἰμόρρους ὡσαύτως ἡ φύσις ἐστὶ καὶ ἡ ψυχὴ, τὴν δοθεῖσαν αὐτῇ πρὸς γένεσιν ἔργων δικαιοσύνης καὶ λόγων τοῖς πάθεσι πρὸς τὴν ὕλην διαρρέουσα δύναμις. Ἡ δὲ Συροφοινίκισσα ἡ αὐτὴ φύσις ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ καθέκαστον ψυχὴ, ὡς θυγατέρα τὴν διάνοιαν ἐπαχθῶς τῇ φιλίᾳ τῆς ὕλης ἐξ ἀμηχανίας ἐπιληπτικῶς διαρρησσομένην ἔχουσα. Ἡ δὲ θυγάτηρ Ἰαείρου ὁμοίως ἢ κατὰ τὸν νόμον φύσις τε καὶ ψυχὴ, παντελῶς ἀποθανοῦσα τῇ ἀπραξίᾳ τῶν νομικῶν ἐντολῶν καὶ ἀνενεργησίᾳ τῶν θείων προσταγμάτων. Ἡ δὲ συγκύπτουσα γυνὴ ἐστὶν ἡ φύσις ἢ ἡ ψυχὴ ἢ πρὸς τὴν ὕλην τὴν περὶ πρᾶξιν νοερὰν δύναμις ὅλην διὰ τῆς ἀπάτης τοῦ διαβόλου ἐπικάμψασα. Ἡ δὲ Σαμαρεῖτις, ὡσαύτως ταῖς προλαβούσαις γυναῖξί, τὴν φύσιν δηλοῖ ἢ τὴν τοῦ καθέκαστον ψυχὴν, δίχα τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος πᾶσι συνοικήσασα, καθάπερ ἀνδράσι, τοῖς δοθεῖσι τῇ φύσει νόμοις. ὧν πέντε μὲν ἦσαν παρελθόντες, ὁ ἕκτος δέ, κὰν παρῆν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἀνὴρ τῆς φύσεως ἢ τῆς ψυχῆς, μὴ γεννῶν ἐξ αὐτῆς τὴν σῶζουσαν εἰς τὸ παντελὲς δικαιοσύνην. Ἔσχεν οὖν πρῶτον νόμον ἡ

πέντε. Για παράδειγμα, πέντε φορές το τρία δεκαπέντε, πέντε φορές το πέντε εἴκοσι πέντε, πέντε φορές το επτά τριάντα πέντε, πέντε φορές το εννιά σαράντα πέντε. Ἐτσι λοιπόν, προχωρώντας στο ἀπειρο, θα βρεις σε κάθε αριθμὸ περιττὸ ο οποίος πολλαπλασιάζεται το πέντε, καὶ το πενήντα σ' αὐτόν που πολλαπλασιάζεται με το πενήντα, καὶ το πεντακόσια σ' αὐτόν ο οποίος πολλαπλασιάζεται με το πεντακόσια, καὶ το πέντε χιλιάδες σ' ὅποιον πολλαπλασιάζεται με τις πέντε χιλιάδες, θα βρεις δηλαδή στό γινόμενο ν' ἀποκαθίσταται στον εαυτό του, γεγονός το οποίο εἶναι γνώρισμα τῆς κυκλικῆς καὶ σφαιρικῆς κίνησης. Εὐλόγα λοιπόν ονόμασε σφαιρικό καὶ κυκλικό τον αριθμὸ πέντε, ἐπειδὴ οὐδέποτε βγαίνει τελείως ἀπὸ τον εαυτό του κατὰ τον πολλαπλασιασμό του μέ τους λεγομένους περιττούς αριθμούς. Ἀλλά σημαίνει καὶ τὴ γενικὴ ἐπιστήμη, ἡ οποία δεν βγαίνει καθόλου ἀπὸ τον εαυτό τῆς με τὴν ιδιότροπη κίνησή τῆς γύρω ἀπὸ το παν στὴν προσπάθειά τῆς γνώσης καὶ που με τὴ δύναμη του λόγου περιλαμβάνει τα πάντα (Πρὸς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς 41.2-53).

φύσις, ὡς ἄνδρα, τὸν ἐν τῷ παραδείσῳ·δεύτερον τὸν μετὰ τὸν παράδεισον· τρίτον τὸν ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἐπὶ τοῦ Νῶε·τέταρτον τὸν τῆς περιτομῆς ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ πέμπτον τὸν τῆς προσαγωγῆς τοῦ Ἰσαάκ. Τούτους λαβοῦσα πάντας ἡ φύσις ἀπεβάλετο, θανόντας τῇ κατ' αὐτὴν ἀκαρπία τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς. Ἐκτον δέ, τὸν διὰ Μωσέως, εἶχε νόμον ὡς οὐκ ἔχουσα, ἢ διὰ τὸ μὴ ποιεῖν τὴν κατ' αὐτὸν διατεταγμένην δικαιοσύνην, ἢ διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν πρὸς ἕτερον, ὡς ἄνδρα, νόμον μεταβήσασθαι, τὸ εὐαγγέλιον, ὡς τοῦ νόμου μὴ δι' αἰῶνος δοθέντος τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπ' οἰκονομία παιδαγωγούση πρὸς τὸ μείζον τε καὶ μυστικώτερον·καθ' ὃ σημαίνόμενον οἶμαι τὸν κύριον φάναι πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν γυναῖκα καὶ νῦν ὃν ἔχεις οὐκ ἔστι σός. Ἦιδει γὰρ εἰς τὸ εὐαγγέλιον τὴν φύσιν μετενεχθήσασθαι. Διὸ καὶ περὶ ἕκτην ὥραν, ὅτε μάλιστα πανταχόθεν ἡ ψυχὴ περιλάμπεται ταῖς ἀκτίσι τῆς γνώσεως διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν τοῦ λόγου παρουσίαν, τῆς ἐν νόμῳ σκιᾶς ἀπογενομένης, αὐτὴ διελέγετο, καὶ παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ, παρὰ τὴν πηγὴν δηλαδὴ σὺν τῷ λόγῳ τῶν γραφικῶν ἰσταμένη θεωρημάτων. Ταῦτα καὶ περὶ τούτου τέως εἰρήσθω⁴³⁹».

Τὴν ἀλληγορικὴ ἐπεξήγησι τοῦ αγ. Μαξίμου ἀναφέρει τροποποιημένη καὶ ὁ Αρχ. Βουλγαρίας Θεοφύλακτος. Συγκεκριμένα, καταγράφει τρεῖς πιθανές ἀλληγορικὲς ἐρμηνείες: (α) Οἱ πέντε ἄνδρες τῆς Σαμαρείτισσας ἀντιστοιχοῦν στοὺς διάφορους νόμους ποὺ τῆς ἐδόθησαν (Παραδείσου-Νῶε-Αβραάμ-Μωυσή-Προφητῶν). Ἐλαβε δε ἕκτον τὸν ὁποῖο δὲν εἶχε ἄνδρα καὶ δὲν τὸν εὐλογήθηκε ἀκόμα, τὸν νόμο τῆς Νέας Διαθήκης. (β) Ὁ ἕκτος ἄνδρας ἀποτελεῖ τὸν νόμο τῆς εἰδωλολατρίας. Αὐτὸ τὸν νόμο δὲν τὸν εἶχε λάβει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ἄνδρα τῆς ἀλλὰ σμιγόταν μαζί του ὡς μοιχαλίδα. (γ) Σαμαρείτισσα εἶναι ἡ ψυχὴ ἡ ὁποία παντρεύτηκε ἄλογα με τὶς πέντε αἰσθήσεις. Ἐπειτα πρόσλαβε καὶ τὸν μοιχὸν ἕκτον, τὴ σφαλερότητα τῶν δογμάτων. Αὐτὴ τὴ ψυχὴ εὐεργετεῖ ὁ Χριστὸς εἴτε δια τοῦ βαπτίσματος, εἴτε δια τῆς πηγῆς τῶν δακρύων γιατί τὸ πηγάδι τοῦ Ἰακώβ συμβολίζει ὅτι πτερνίζει καὶ ξεπλανά τὴν κακία⁴⁴⁰.

Ἀς ἐξετάσουμε πῶς οἱ σύγχρονοι ἐρευνητὲς ἐρμηνεύουν τὸ ἐδάφιο:

439. Raymond E. Brown, *The Gospel and Epistles of John, A Concise Commentary* (Collegenville, Minnesota: The Liturgical Press, 1988), 171.

440. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα εὑρισκόμενα πάντα, τόμος α'* PG 123:1244D-1246C.

(α) Ο Brown πληροφορεί ότι οι Εβραίοι επέτρεπαν τρεις γάμους. «Εάν το ίδιο εφαρμοζόταν και για τους Σαμαρείτες, τότε η ζωή της Σαμαρείτισσας ήταν ανήθικη. Δεν υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος τα λεγόμενα μεταξύ Χριστού και Σαμαρείτισσας να μην ήταν συμβολικά. Όμως, από τα αρχαία χρόνια, ο αριθμός των συζύγων έλαβε συμβολικό χαρακτήρα. Για παράδειγμα ερμηνευτές αναφέρονται στο Β Βασ 24:24 κ.ε, όπου οι ξένοι έποικοι από τους Ασύριους κατακτητές ήρθαν σε πέντε πόλεις και έφεραν τον παγανισμό μαζί τους. Στην πραγματικότητα το Βασ 27: 30-31 αναφέρει επτά Θεούς οι οποίοι λατρεύονταν αλλά ο Ιώσηπος (*Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* 9.14.3.288) για απλοποίηση αναφέρει πέντε Θεούς. Επειδή η Εβραϊκή λέξη «σύζυγος» χρησιμοποιείται ως το όνομα παγανιστικής Θεότητας, το εδάφιο του Ιωάννη ερμηνεύεται ως λογοπαίγνιο. Η γυναίκα Σαμαρείτισσα είχε λατρέψει τους πέντε Θεούς και τώρα ο έκτος δεν είναι πραγματικός γιατί ο Γιαχβισμός των Σαμαρειτών δεν είναι καθαρός. Τέτοιοι αλληγορισμοί είναι πιθανοί, αλλά ο Ιωάννης δε μαρτυρεί ότι είχε τέτοια πρόθεση και δε γνωρίζουμε εάν τέτοια αλληγορία ήταν γνωστή στην εποχή εκείνη και ότι θα αναγνωριζόταν ο αλληγορισμός αυτός χωρίς κάποια επεξήγηση. Η ερμηνεία ότι η γυναίκα Σαμαρείτισσα μη έχοντας άνδρα προσδοκούσε ερωτικές σχέσεις με τον Χριστό είναι περίεργη. Ο Χριστός αναφέρεται ως νυμφίος στο 3:29. Επίσης τέτοιες σκηνές εκλαμβάνονται ως γαμήλιες».

(β) Ο Machuta υποστηρίζει ότι όλο το κεφάλαιο λαμβάνει χώρα σε ένα σαμαρείτικο ιερό τόπο και η γυναίκα εμφανίζεται κατά κάποιο τρόπο ως αντιπρόσωπος των Σαμαρειτών. «Η σκηνή καθορίζεται συνεχώς από τη διάσταση μεταξύ των Ιουδαίων και των Σαμαρειτών, καθώς και της διάστασης μεταξύ της λατρείας του ιερού της Ιερουσαλήμ και εκείνης της Γαριζίμ (Garizim). Λόγω αυτών των δεδομένων ο χαρακτηριστικός αριθμός πέντε των παρελθόντων ανδρών αυτής της γυναίκας, φαίνεται να είναι απίθανα υπερβολικός, ως σημάδι για το συμβολικό χαρακτήρα της αφήγησης. Τη συμβολικότητα του αριθμού προτείνει η βιβλική αφήγηση στο Β Βασ 17:24 κ.ε. Ο Ασύριος βασιλιάς εγκατέστησε στις πόλεις της Σαμάρειας μετά την καταστροφή του βόρειου βασιλείου του Ισραήλ 5 λαούς, ο καθένας από τους

οποίους λάτρευε τον δικό του Θεό. Όταν όμως ο ζηλιάρης Γιαχβέ άφησε μετά από αυτό να μαίνονται αναμεταξύ τους λιοντάρια, ο βασιλιάς των Ασσυρίων έστειλε πίσω έναν από τους απομακρυνθέντες ιερείς του Γιαχβέ, για να τους εκπαιδεύσει στην λατρεία του Θεού της χώρας (17:27). Η σκηνή θα μπορούσε να υπαινίσσεται αυτή την αφήγηση. Οι πέντε άνδρες της Σαμαρείτισσας συμβολίζουν λοιπόν ταυτόχρονα εκείνους τους εθνικούς θεούς και ο παροντικός της όχι άνδρας θα ήταν – στα ιουδαϊκά μάτια –σύμβολο της λιγότερο ή περισσότερο συγκρητιστικής Γιαχβε-λατρείας των Σαμαρειτών⁴⁴¹».

Οι περισσότεροι εξηγητές δεν παίρνουν στα σοβαρά τη δυνατότητα ταυτόχρονης ύπαρξης αφηγηματικού τμήματος και συμβολικού και δεν γνωρίζουν να τα διαχωρίζουν. Και επειδή αυτοί αρνούνται δικαίως μία αλληγορική ερμηνεία της σκηνής, αυτή η διαπίστωση αφορά επίσης και τον δυναμικό της συμβολισμού⁴⁴².

(γ) Αυτό το οποίο πληροφορεί ο Ιησούς στη γυναίκα, κατά τον Wengst, ρίχνει περισσότερο φως στη δύσκολη κατάσταση της ζωής της. «Αφού ο άνδρας που τώρα έχει, ρητά ονομάζεται ως μη άνδρας της, οι πέντε προηγούμενοι άνδρες εκλαμβάνονται ως σύζυγοι τους οποίους είχε τον έναν μετά τον άλλο⁴⁴³. Μία τέτοια ακολουθία είναι κατανοητή μέσω του θανάτου των συζύγων⁴⁴⁴ ή μέσω

441. Gary Machuta (www.handsonapologetics.com) στο άρθρο της «Who were the Samaritan woman's five husbands?» (28.4.2016) γράφει τα εξής: «Interestingly enough, 1 Ki 17, 30-31 tells us there were five groups that settled there, each worshipping their own pagan gods: the Babylonians worshipped Marduk; the men of Cuth worshipped Nergal; the men of Anva worshipped Nibhaz and Tartak; the men of Sepharvaim worshipped their city gods; and King Hadad worshipped Anath.

442. (α) Hartwig Thyen, *Das Johannes evangelium*, Handbuch zum Neuen Testament, (Mohr Siebeck, 2014), 254-255. (β) Adolf Schlatter, *Der Evangelist Johannes*. Ein kommentar zum vierten Evangelium (Stuttgart: Calwer Verlag, 1960), 122. (γ) John N. Sanders, *The Gospel According to St. John*, B.A. (London: Mastin Adam&Charles Black, 1968), 112.

443 Klaus Wengst, *Das Johannesevangelium* 1. Teilband:Kapitel 1-10 (Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2003), 161.

444. Ο θεσμός του λευιτικού γάμου είναι βιβλικά θεμελιωμένος, σύμφωνα με τον οποίο, σε περίπτωση γάμου χωρίς παιδιά, ο αδελφός του αποθανόντος πρέπει να παντρευτεί τη

απόλυσης της γυναίκας από τη συζυγία. Σε κάθε περίπτωση είναι άξιο επιδιώξεως για μία γυναίκα η οποία ήταν παντρεμένη να διασφαλιστεί πάλι, μέσω ενός γάμου. Είναι προφανές ότι οι ευκαιρίες για κάτι τέτοιο μειώνονται μετά από τόσους γάμους – και μετά από την πάροδο των ετών. Η γυναίκα ζει μετά τους πέντε γάμους σε μία παράνομη σχέση με έναν άνδρα, ο οποίος της αρνείται την προστασία την οποία παρέχει ο γάμος. Η αποστασιοποίηση της γυναίκας από τον άνδρα της στο 4:17 ενδυναμώνεται μέσω του αποκαλυπτικού λόγου του Ιησού ο οποίος δεν επικεντρώνεται στο εξής πάλι σε αυτό, αφού το θέμα έχει από αυτόν καθοριστεί. Η απόσταση την οποία λαμβάνει με μισή καρδιά από τη γυναίκα έχει τώρα ολοκληρωθεί. Διότι τώρα ισχύει ό,τι έχει πει, ότι δηλ. δεν έχει κανέναν άνδρα και χρειάζεται την πρόσκληση του Ιησού για να το ομολογήσει. Αυτή η υπόθεση έχει γι' αυτήν διεκπεραιωθεί. Εδώ επιδρά ήδη το δώρο του «ζώντος ύδατος» το οποίο βοηθά ακόμη περισσότερο⁴⁴⁵».

(δ) Η Σαμαρείτισσα είναι δυνατό (α) να είχε πέντε νόμιμους άνδρες οι οποίοι πέθαναν ή τη χώρισαν⁴⁴⁶, και ότι τώρα ζούσε χωρίς άνδρα που να τον παντρεύτηκε νόμιμα⁴⁴⁷ ή (β) να ζούσε νόμιμα με τον έκτο της άνδρα, σύμφωνα

γυναίκα του, και ο πρώτος γιος από αυτόν τον γάμο θεωρείται ως γιος του αποθανόντος. Σχετικά μ' αυτόν τον θεσμό στο Μκ 12:20-22 αναφέρεται η περίπτωση μιας γυναίκας με επτά συναπτούς γάμους. Σύμφωνα με το Γεν 38:11 ο Ιούδας αρνείται να δώσει τον τρίτο του γιο ως άνδρα στην Ταμάρ, αφότου δύο άνδρες ως σύζυγοί της ήδη έχουν πεθάνει.

445. Παλαιότεροι σχολιαστές κατά τον Wengst, είδαν αντιθέτως εδώ την αποκάλυψη της σύμφωνα με το νόμιμο μέτρο ανήθικης ζωής της, η οποία αποδεικνύεται ήδη από αρκετό καιρό από απερισκεψία και ατίθασο αισθησιασμό (Zahn, Komm. 244). Αναφέρει μεταξύ των άλλων παραδειγμάτων ότι ο Brodie κάνει λόγο για σύντομες σχέσεις και περιπέτειες με άνδρες (Komm. 214) [K. Wengst, *Das Johannesevangelium* 1. Teilband:Kapitel 1-10 (Verlag W. Kohlhammer), 161].

446. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 117.

447. Προτάθηκε και η αντίθετη γνώμη. Η Σαμαρείτισσα αποτελεί θρησκευτικό Πρόσωπο το οποίο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ιστορία του λαού της. Ένωσε τον Σαμαρείτικο λαό και τον χώρισε από την πίστη στους πέντε Θεούς [Brooke F. Westcott, *St*

με τον Μωσαϊκό νόμο, αλλά όχι με τα χριστιανικά πρότυπα (Μκ 10:11). Είναι γνωστό, όπως το τονίσαμε ήδη, ότι οι Ραββίνοι δεν επέτρεπαν παραπάνω από τρεις γάμους, αν και μεγαλύτερος αριθμός ήταν νόμιμα αποδεκτός. Είναι αρκετά πιθανόν και να ληφθούν οι λέξεις αυτές ως απλή δήλωση των γεγονότων και της υπερφυσικής γνώσης του Ιησού. Αυτό συμφωνεί και με το εδάφιο 4:29, όπου η Σαμαρείτισσα ενημερώνει τους συντοπίτες της ότι της είπε όλα όσα έκανε (ὅς εἶπέν μοι πάντα ὅσα ἐποίησα). Πολλοί ερμηνευτές θεωρούν τον αριθμό συμβολικό. Αυτό δεν θα ήταν αντίθετο με τον τρόπο και τη μέθοδο του Ιωάννη.

(ε) Ο Morris προτείνει ότι η απάντηση της Σαμαρείτισσας ότι δεν έχει άνδρα, δεν συνεπάγεται πάντοτε ότι είναι ερωτική (flirtation), αλλά συνιστά την ουσιαστική απάντηση για τα επόμενα βήματα προς μια τυχαία σεξουαλική ένωση. «Επειδή αυτή ήρθε στο πηγάδι μεσημέρι, χωρίς τη συνοδεία άλλων γυναικών, ίσως να νόμιζε ότι ο Ιησούς γνώριζε ότι δεν ήταν αποδεχτή στην κοινότητά της και να είχε ερμηνεύσει το σχόλιο του για τον άνδρα της ως τελική δοκιμή για τη διαθεσιμότητά της. Η Σαμαρείτισσα ερμηνεύοντας την κατάσταση με φυσικούς όρους, μπορεί να είδε τον Ιησού ως δυνάμει σεξουαλικό σύζυγο. Ο Ιησούς παρατηρεί ειρωνικά ότι σε φυσικό επίπεδο μίλησε αληθώς. Είχε πέντε άνδρες και δεν είναι παντρεμένη με τον έκτο. Μερικοί ερμηνευτές λαμβάνουν το πέντε άνδρες ως αλληγορική αναφορά των πέντε εθνών τα οποία εγκαταστάθηκαν στη Σαμάρεια (Β Βασ 17:24) ή πιο φυσικό των πέντε θεών τους (Β Βασ 17:30-31)⁴⁴⁸.

John: The Authorised Version with introduction and notes (London: John Murray, Albemarle Street, 1890), 71].

448. καὶ ἤγαγεν βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐκ Βαβυλῶνος τὸν ἐκ Χουνθα καὶ ἀπὸ Αἰα καὶ ἀπὸ Αἰμαθ καὶ Σεπφαραουαὶν καὶ κατῴκηθησαν ἐν πόλεσιν Σαμαρείας ἀντὶ τῶν υἰῶν Ἰσραὴλ καὶ ἐκληρονόμησαν τὴν Σαμάρειαν καὶ κατῴκησαν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῆς καὶ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ τῆς καθέδρας αὐτῶν οὐκ ἐφοβήθησαν τὸν κύριον καὶ ἀπέστειλεν κύριος ἐν αὐτοῖς τοὺς λέοντας καὶ ἦσαν ἀποκτένοντες ἐν αὐτοῖς καὶ εἶπον τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων λέγοντες τὰ ἔθνη ἃ ἀπώκισας καὶ ἀντεκάθισας ἐν πόλεσιν Σαμαρείας οὐκ ἔγνωσαν τὸ κρίμα τοῦ θεοῦ τῆς γῆς καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λέοντας καὶ ἰδοὺ εἰσὶν θανατοῦντες αὐτούς καθότι οὐκ οἶδασιν τὸ κρίμα τοῦ θεοῦ τῆς γῆς καὶ ἐνετείλατο ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων λέγων ἀπάγετε ἐκεῖθεν καὶ πορευέσθωσαν καὶ κατοικεῖτωσαν ἐκεῖ καὶ φωτιοῦσιν αὐτοὺς τὸ κρίμα τοῦ θεοῦ τῆς γῆς καὶ ἤγαγον ἓνα τῶν ἱερέων ὧν

Αλλά αυτό είναι προβληματικό για διαφόρους λόγους. Πρώτα, δύο από τα πέντε έθνη τα οποία αναφέρονται στο τελευταίο εδάφιο είχαν δύο θεούς. Επομένως οι θεοί ήταν επτά και όχι πέντε. Εάν κάποιος θα πρέπει να χρησιμοποιήσει αλληγορία για τα δύο εδάφια προκειμένου να είναι συνεπής, θα πρέπει να χρησιμοποιήσει διαφορετική αλληγορικότητα. Τέλος, το κείμενο δεν υπονοεί τέτοιες νύξεις για αλληγορικότητα⁴⁴⁹».

(ζ) Ο Keener ισχυρίζεται ότι κάποιος θα μπορούσε να αποφανθεί από το κείμενο ότι η Σαμαρείτισσα ήταν κοινωνικώς περιθωροποιημένη⁴⁵⁰, παρά ότι είχε μεμπτή ζωή. «Οι σύζυγοι γυναίκες μπορούσαν να χωρίσουν λόγω στείρας. Η δοκιμαστική περίοδος για εγκυμοσύνη ήταν μακρόχρονη. Αργότερα, οι ραββίνοι επέτρεπαν μέχρι δέκα χρόνια και η γυναίκα παντρεύτηκε πέντε φορές. Μετά από δύο ή τρεις γάμους, η φήμη της για τη γονιμότητα θα ελαττώθηκε, αλλά

ἀπόκισαν ἀπὸ Σαμαρείας καὶ ἐκάθισεν ἐν Βαιθηλ καὶ ἦν φωτίζων αὐτοὺς πῶς φοβηθῶσιν τὸν κύριον καὶ ἦσαν ποιῶντες ἔθνη ἔθνη θεοὺς αὐτῶν καὶ ἔθηκαν ἐν οἴκῳ τῶν ὑψηλῶν ὧν ἐποίησαν οἱ Σαμαριῖται ἔθνη ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῶν ἐν αἷς κατῶκουν ἐν αὐταῖς καὶ οἱ ἄνδρες Βαβυλῶνος ἐποίησαν τὴν Σοκχωθβαινιθ καὶ οἱ ἄνδρες Χουθ ἐποίησαν τὴν Νηριγελ καὶ οἱ ἄνδρες Αἰμαθ ἐποίησαν τὴν Ασιμαθ καὶ οἱ Εὐαῖοι ἐποίησαν τὴν Εβλαζερ καὶ τὴν Θαρθακ καὶ οἱ Σεπφαρουαῖν κατέκαιον τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ἐν πυρὶ τῷ Αδραμελεχ καὶ Ανημελεχ θεοῖς Σεπφαρουαῖν (Β Βασ 17:24-31).

449. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 265.

450. Στην άποψη αυτή διαφοροποιείται ο Davidson, ο οποίος γράφει τα εξής ενδιαφέροντα: «The negative picture generally drawn of the Samaritan woman in commentaries on the Gospel of John seems to miss numerous important narrative details, as a result, misinterprets not only the conversations between her and Jesus, but also underestimates the Samaritan woman herself. This woman is not ignorant and base, nor is she the town prostitute. Rather, the Samaritan woman is a well-informed, politically savvy person to whom people listen when she speaks. An entire village believed her testimony regarding the identity of the Jewish man as the well and went to find the one who revealed himself to be the promised Messiah» [J. A. Davidson, *Another Look at the Samaritan Woman*, *Andrews University Seminary Studies*, 43(1) (UK: Andrews University Press, 2005), 159-168].

άλλοι παράγοντες θα την έκαναν επιθυμητή στους Σαμαρείτες. Η έλλειψη πληροφορίας για τα παιδιά δεν μάς βεβαιώνει ότι ήταν στείρα, γιατί οι σύζυγοι στο διαζύγιο έπαιρναν τα παιδιά. Δεν μπορούμε να διαψεύσουμε ότι θα απολάμβανε κάποιας κοινωνικής περιθωροποίησης η οποία δεν σχετίζεται με την ηθική. Διαζευγμένες γυναίκες χωρίς οικονομικό υπόβαθρο, ήταν οικονομικά περιθωροποιημένες. Αυτή η κατάσταση θα την ωθούσε προς αναζήτηση άνδρα. Η κατάσταση φυσικά να συζευχθεί με άνδρα που δεν είναι σύζυγος της για τους αυστηρούς είναι ασυγχώρητη αμαρτία.

Ορθά ή λανθασμένα, οι πιο αρχαίοι αναγνώστες έχουν αναφερθεί και σε ηθικούς υπαινιγμούς όσον αφορά τον αριθμό των γάμων της. Αν και δεν υπήρχαν νομικά ερείσματα για το διαζύγιο, συνήθως οι σύζυγοι διαζευγνύοντο τις συζύγους τους, γιατί έβρισκαν κάτι λανθασμένο σ' αυτές (Σειρ 7:26:25:26). Ακόμα και κείμενα εθνικών της διασποράς εγκωμιάζουν τις γυναίκες οι οποίες παραμένουν μ' ένα άνδρα. Επίσης, αν αστήρικτα υποθέσουμε ότι χώρισε πέντε φορές χωρίς το κείμενο να μιλά για τις περιστάσεις, πολλοί από τους συνομήλικούς της θα υπέθεταν ορθά ή λανθασμένα ότι κάτι λανθασμένο υπήρχε σ' αυτή (ίσως η προσάρτηση κάποιου δαιμονίου όπως στον Τωβ 3:8). Οι Ρωμαίοι σατίριζαν επίσης την πολυγαμία των γυναικών.

Η Σαμαρείτισσα μπορεί να έχει χάσει μερικούς άνδρες, μέσω θανάτου. Η ηλικία της δεν μπορεί να εξακριβωθεί από το κείμενο, αλλά το γεγονός ότι είχε πέντε συζύγους σημαίνει ότι δεν ήταν μικρής ηλικίας νύμφη. Δεδομένης της προτίμησης των ανδρών για μικρές παρθένες νύμφες, αυτή ως προς το σημείο αυτό ήταν λιγότερο πολύτιμη. Αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι ο έκτος της άνδρας δεν ήταν σύζυγος (4:18). Ακόμη, πιο πιθανά αυτό σημαίνει ότι δεν υπήρξαν οικονομικές διευθετήσεις ή τελετή. Πολλοί θα δικαιολογούσαν την κατάσταση αυτή, αλλά η δημόσια αιδώ θα ήταν κατά μίας τέτοιας κατάστασης. Για τους αυστηρούς Ιουδαίους και Σαμαρείτες θα ήταν μια παλλακίδα ή πρόστυχη. Ακόμη και για τους Έλληνες ήταν σκάνδαλο μία γυναίκα που άφησε τον άνδρα της να ζει δημόσια με άλλο άνδρα. Αυτή είναι ο τύπος της γυναίκας την οποία δύσκολα ένας ραββίνος θα μπορούσε να επισημοποιήσει εγγράφως. Όμως, ο Ιησούς σχετίζει τη γυναίκα αυτή ως δυνάμει λατρεύτρια του Θεού, όχι με βάση

το φύλο της ή τις προηγούμενες σχέσεις με τους άνδρες. Η ευγένεια και το μη ερωτικό ενδιαφέρον του Ιησού σ' αυτή φανέρωσε ένα είδος αγάπης και σχέσης που διέφερε με θετικό τρόπο από τις προηγούμενες οικείες (φιλικές) σχέσεις με τους άνδρες (μία σύγκριση μπορεί να γίνει με την περιγραφή του Ξενοφώντα για τον Σωκράτη ο οποίος έβλεπε διαφορετικά συγκεκριμένη γυναίκα σχετικά με τους άνδρες της εποχής του και διέδιδε ότι θα μπορούσε να μάθει φιλοσοφία)⁴⁵¹».

(η) Ο Stibbe προτείνει ότι ο διάλογος του Ιησού με τη Σαμαρείτισσα αποτελεί μια συμβολική υπόσχεση γάμου (betrothal). «Εάν η Σαμαρείτισσα είχε πέντε άνδρες και ζει *de facto* με τον έκτο, τότε ο Ιησούς είναι ο έβδομος άνδρας της ζωής της. Επειδή ο αριθμός επτά είναι τέλειος αριθμός στον Ιουδαϊσμό το αυτονόητο σχόλιο είναι ότι ο Ιησούς αποτελεί τον άνδρα αναμονής της, τον άνδρα στον οποίο θα βρει την τελειότητα και σωτηρία (4:22).

Υπάρχουν τρία επί μέρους στοιχεία τα οποία στηρίζουν αυτήν την ερμηνεία:

(i) Η ιστορία λαμβάνει στο πηγάδι του Ιακώβ όπου συντελέστηκε μια κλασσική σκηνή υπόσχεσης γάμου (Γεν 29:1-20). Ο Ιακώβ συναντά τη Ραχήλ και τη νυμφεύεται.

(ii) Το γεγονός ότι η Σαμαρείτισσα συζεί με άνδρα αλλά δεν είναι συζευγμένη, είναι δηλαδή διαθέσιμη για μια συμβολική υπόσχεση γάμου.

(iii) Ο γαμήλιος συμβολισμός στα εδάφια 2:1-11 (η άφιξη του εσχατολογικού γάμου) και στο εδάφιο 3:28 (ο Βαπτιστής αποτελεί τον καλύτερο άνδρα και ο Ιησούς τον μεσσιανικό νυμφίο)⁴⁵²».

(θ) Ο Carson πιστεύει ότι η αλληγορική ερμηνεία του διαλόγου αυτού δεν είναι πειστική⁴⁵³. «Δεν υπάρχει κάποιος λόγος για να εκληφθεί το πέντε ως συμβολικός αριθμός. Ο κύριος λόγος της ερώτησης του Χριστού η οποία αφορούσε τη συζυγική της ζωή ήταν να της αποκαλύψει ότι μπορεί να γνωρίζει τη ζωή της. Αφού δεν αναγνώρισε την αλληγορική σημασία της προηγούμενης

451. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA:Baker Academics, 2012), 607-608.

452. Mark W.G. Stibbe, *John* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), 68-69.

453. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 167-221.

συζήτησης η οποία αφορούσε το ύδωρ το ζων, ακολούθησε η αποκάλυψη των μυστικών της ζωής της. Αυτό επέδρασε θετικά για να αντιληφθεί ποιος ήταν ο Χριστός με τον οποίο συνομιλούσε. Την ίδια τακτική ακολούθησε με τον Ναθαναήλ (1:48)⁴⁵⁴».

(ι) Ο Χριστός είναι κατά του διαζυγίου (Μκ 10:2-9). Αυτό από μόνο του θα μπορούσε να δικαιολογήσει τον αριθμό πέντε, γιατί υποδηλώνει την ηθική κατωτερότητα των Σαμαρειτών και συμφωνεί με τη γνώμη των Ιουδαίων που είχαν γι' αυτούς. Οι πέντε σύζυγοι σύμφωνα με τον Lindars έδωσαν λαβή για αλληγορικές ερμηνείες. «Η ερμηνεία των Ασσυρίων οι οποίοι έφεραν τους δικούς τους Θεούς στη Σαμάρεια και που ήταν επτά, αλλά κατά τον Ιώσηπο πέντε (Ιουδαϊκή Αρχαιολογία 9.287) δεν ευσταθεί. Ο συγκρητισμός τον οποίο επέφεραν οι Ασσύριοι στη θρησκεία την εποχή του Χριστού δεν υφίστατο στη Σαμαρειτική θρησκεία. Βασιζόταν στην Πεντάτευχο η οποία μικρές διαφορές είχε από την Ιουδαϊκή. Το να μεταφέρεσαι σε ένα τμήμα της αρχαίας ιστορίας με αμφίβολουσ υπαινιγμούς, δεν είναι συναφές⁴⁵⁵».

(κ) Ο Ridderbos ισχυρίζεται ότι η ερμηνεία των πέντε ανδρών με τους πέντε Ασσύριους Θεούς είναι πολύ φανταστική. «Στη Σαμάρεια δεν υπήρχαν πέντε αλλά επτά Θεοί, το δε έθνος τους λάτρευε ταυτόχρονα και όχι διαδοχικά. Οι Σαμαρείτες τώρα πίστευαν στον Γιαχβέ. Μήπως μπορεί ο Γιαχβέ να θεωρηθεί ο μη νόμιμος σύζυγος των Σαμαρειτών; Το κείμενο δεν έχει αλληγορική σημασία και ο λόγος για τον οποίο ο Χριστός έφερε το θέμα αυτό στη Σαμαρείτισσα ήταν για να της δείξει ότι γνώριζε το παρελθόν της και επομένως να δώσει περισσότερη προσοχή στα λόγια της⁴⁵⁶».

454. Francis J. Moloney, *Sacra Pagina Series, volume 4, The Gospel of John* (Minnesota: The liturgical press, Collegeville, 1998), 127.

455. Barnabas Lindars, *The Gospel of John* (London: Oliphants, 1972), 186-187.

456. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 159.

(λ) Ο Δεσπότης τονίζει ότι η Σαμαρείτισσα αποτελεί γυναίκα η οποία είχε στο παρελθόν πέντε άνδρες (από τους οποίους για άγνωστη αιτία χώρισε), ανακαλώντας ταυτόχρονα τις πέντε φυλές με τις αντίστοιχες θεότητες οι οποίες εγκαταστάθηκαν από τον Σαργών στη Σαμάρεια (Δ Βασ. 17). «Επιπλέον συζούσε με έναν έκτο άνδρα, πράγμα προκλητικό για «κλειστές κοινωνίες». Η συζήτηση διεξάγεται το μεσημέρι (πρβλ. Ιωσήφ και Ασινέθ 3.2), καθώς προφανώς ως δακτυλοδεικτούμενη και από τους κατοίκους της ίδιας της κόμης όπου διέμενε, δεν αντλούσε το νερό μαζί με τις άλλες γυναίκες το πρωί ή το δειλινό. Έτσι, ενώ στον Μτ (25:1-13) ο Νυμφίος έρχεται εν τω μέσω της νυκτός για να κρίνει τις μωρές παρθένας, στον Ιωάννη φθάνει στο μέσον ακριβώς της ημέρας για να συζητήσει προκλητικά μόνος με γυναίκα, η οποία μάλιστα όχι μόνον δεν ήταν παρθένα (όπως οι υποψήφιες νύμφες των Πατριαρχών και του Ιωσήφ), αλλά για τα κοσμικά κριτήρια ο βίος και η πολιτεία (τα έργα της) ήταν πονηρά/φαύλα. Άρα σύμφωνα με το 3:19-21, ο ακροατής αναμένει, παρότι η συνάντηση πραγματοποιείται το μεσημέρι, αυτή να απορρίψει το φως, αφού μάλιστα η πρώτη «αντίδραση» της γυναίκας προς τον Ιησού δεν είναι θετική, όπως αντιθέτως συνέβη με το Νικόδημο. Η εικασία ότι η διήγηση διεξάγεται στις 12:00, επειδή την ίδια ώρα διεξήχθη ο διάλογος της Εύας με τον όφι, αναφορικά με το δέντρο της ζωής όπου έρεαν κρουνοί ποταμών, χρήζει τεκμηρίωσης. Ο Ιησούς, ως το φως, ευρισκόμενος το καταμεσήμερο στον ίδιο άξονα με τον ηλιακό δίσκο προκαλεί σε αποδοχή ή απόρριψη των ρημάτων Του. Όπως τονίζει ο Ιωάννης (19:14), την ίδια ώρα πραγματοποιήθηκε η τελική και οριστική απόρριψη (το διαζύγιο) του Ιησού από τους Ιουδαίους⁴⁵⁷».

(μ) Η ευκολία με την οποία ερχόταν σε νέο γάμο η Σαμαρείτισσα, ώστε να συζευχθεί πέντε, τον ένα μετά τον άλλο, έδειχνε σπουδή η οποία δεν άρμοζε σε σοβαρή γυναίκα. Ίσως μερικοί από αυτούς να μην απέθαναν και να τη διαζεύχθησαν, το οποίο επιβαρύνει τη θέση της. Αλλά και η λαθραία σύζευξη μαρτυρεί ακράτεια, την οποία ούτε η επαναλαμβανόμενη χηρεία ή και διάζευξη

457. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση Θεολογία. Επίμετρο: Παιδαγωγικές-Ποιμαντικές εφαρμογές ευαγγελικών περικοπών*, Αθήνα 2014 (υπό έκδοση, σε μορφή σημειώσεων).

μπόρεσε να σβήσει. Πάντως, ο Κύριος αφυπνίζει ήδη τη συνείδηση της Σαμαρείτισσας, η οποία και θα τής μαρτυρούσε σε τι συνίστατο η ενοχή της. Τής καθορίζει ότι δεν είπε ολόκληρη την αλήθεια, αλλά τούτο, δηλαδή ότι δεν έχει άνδρα το είπες αλήθεια. Ο Ζιγαβηνός⁴⁵⁸ ισχυρίζεται ότι ο νόμος δεν εμπόδιζε τη Σαμαρείτισσα να λάβει και έκτο σύζυγο. Για διάφορους υποθετικούς λόγους τους οποίους παραθέτει, αυτή απλά συζούσε με τον έκτο. Τονίζει το γεγονός ότι ο Χριστός δεν την αποκαλεί μοιχαλίδα, αλλά την ελέγχει με ένα ευπρόσδεκτο και επωφελή τρόπο, ο οποίος είναι απαλλαγμένος από προκλητικότητα και τραχύτητα. Είναι πλήρως εσφαλμένο και αποπώτατον γιατί σε τέτοια περίπτωση, ο γαμοκλόπος και μοιχός τον οποίον η γυναίκα είχε, θα παρίστανε τον Ιαχβέ, τον οποίο οι Σαμαρείτες τότε λάτρευαν. Επομένως, η αλληγορία αυτή θα ήταν άτοπη και βλάσφημη⁴⁵⁹.

(λ) Σύμφωνα με τον Nijjhar, η Σαμαρείτισσα ήταν απαλλαγμένη από τους πέντες πειρασμούς (temptations) των οποίων θύματα ήταν οι Ιουδαίοι. «Αυτοί είναι: Λαγνεία για σεξ ή αθανασία, θυμός, απληστία, προσκόλληση στα σαρκικά, υπεροψία. Η πνευματική της κατάσταση ήταν προχωρημένη (spiritually advanced) γι' αυτό έγινε Χριστιανή και μαρτύρησε ως Αγία Φωτεινή καθώς επίσης οδήγησε και όλο το χωριό να πιστεύσει στον Χριστό⁴⁶⁰».

Εκτενή στοιχεία για τη συμβολικότητα του αριθμού πέντε παρατίθενται στο Παράρτημα Γ'.

458. Ο Ζιγαβηνός υιοθετεί την ερμηνεία του άγ. Μάξιμου (Ευθύμιου Ζιγαβηνού, *Τά ευρισκόμενα άπαντα* PG 129:1193B).

459. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 145-146.

460. C. R. Nijjhar, *"Five husbands of the Samaritan woman St. Photina"*, Chapter 17 <http://www.nijjhar.webspace.virginmedia.com/chapter17.htm> (30.8.2015).

5.3 Οι Αφορισμοί των εδαφίων 4:35 και 4:38 του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου

5.3.1 Εισαγωγή

Η Bridges σε ένα σύγχρονο άρθρο της⁴⁶¹ ορίζει τα χαρακτηριστικά του «αφορισμού» και επισημαίνει ότι τέτοια χαρακτηριστικά υπάρχουν τουλάχιστο σε εικοσιέξι (26) εδάφια του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Ισχυρίζεται μάλιστα ότι οι αφορισμοί αυτοί μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να πιστοποιήσουν την αυθεντικότητα των λόγων του Ιησού. Δύο από αυτούς τους αφορισμούς είναι τα εδάφια 4:35 και 4:38. Κατ' αρχήν ας εντοπίσουμε, σύμφωνα με τη Bridges, ποια είναι τα συστατικά του αφορισμού:

- (1) Είναι μία συνοπτική παροιμιακή φράση.
- (2) Είναι αυτόνομη, χωρίς προσυλλογισμό, συμπέρασμα ή σχόλιο.
- (3) Μπορεί να εξαρτάται ή να μην εξαρτάται από την αφήγηση.
- (4) Χρησιμοποιεί κάποιο τύπο εισαγωγικής φόρμουλας.
- (5) Εστιάζει σε μία θαρραλέα νέα όραση του κόσμου
- (6) Είναι μια προσωπική ρήση.
- (7) Ζητά μία προσωπική απόκριση.
- (8) Χρησιμοποιεί μεταφορά και καλλολογικά στοιχεία.
- (9) Δεν απαιτεί άμεση λογική λύση στη μεταφορά.
- (10) Εστιάζει στο μέλλον παρά στο παρελθόν.
- (11) Χρησιμοποιεί ποικιλία ρητορικών σχημάτων όπως ορισμούς, αντιθέσεις, χιασμούς και παράδοξα
- (12) Μπορεί να λειτουργήσει ως απόκριση στην ερώτηση της αφήγησης

Τα ανωτέρω χαρακτηριστικά διέπουν το 4:35 (και το 4:38) που διακρίνεται σε δύο υποεδάφια.

(α) οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνός ἐστιν καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; (4:35α)

(β) ἰδοὺ λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι
λευκαὶ εἰσιν πρὸς θερισμόν. (4:35β)

461. John, Jesus, and History, vol 3, Glimpses of Jesus through the Johannine Lens. Linda Bridges, *The Aphorisms of Jesus in the Fourth Gospel, A look at John 4:35* (Atlanta: SBL Press, 2016), 347-352.

Το 4:35α αποτελεί ένα παροιμιακό λόγο. Εκφράζει τη κοινή σοφία, ότι σε τέσσερις μήνες φθάνει ο θερισμός. Ο γεωργός γνωρίζει τον κύκλο της σποράς και του θερισμού.

Το 4.35β του εδαφίου αντιστρέφει την αποκτηθείσα σοφία και προκαλεί μία προσωπική πρόκληση. Έτσι ακολουθεί όλα τα χαρακτηριστικά τα οποία ορίζουν τον αφορισμό. Είναι συνοπτικό και εύκολα απομνημονεύσιμο. Είναι συνδεδεμένο με το προηγούμενο κείμενο (4:31-34) αλλά κανένα σχόλιο δεν το συνοδεύει στο επόμενο κείμενο. Ο εισαγωγικός τύπος 4:35α ο οποίος είναι ένα γνωμικό δεν είναι μοναδικός στον Ευαγγελιστή Ιωάννη (4:38:12:24-26:13:16:16:20) αλλά απαντά και στους Συνοπτικούς (Λκ 4:23:Μτ 16:2-3). Ο αφορισμός εισάγει κάτι νέο το οποίο αντιτίθεται στη κοινή σοφία (οὐχ ὑμεῖς λέγετε/ἰδοὺ λέγω ὑμῖν). Η ρήση εκφράζεται σε πρώτο πρόσωπο (ἰδοὺ λέγω ὑμῖν) και επειδή αντιτίθεται στην κοινή τάξη της φύσης, δημιουργεί προσοχή στον αναγνώστη και προσφέρει προσωπική πρόκληση (ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαὶ εἰσιν πρὸς θερισμόν). Ὅπως στους άλλους αφορισμούς, η δήλωση του Χριστού εξαρτάται από τη μεταφορά χρησιμοποιώντας αγροτική εικόνα των λευκών αγρών για να προκαλέσει. Το ρητό δεν απαιτεί άμεση λογική λύση στην εικόνα ή μεταφορά αλλά απλά προσκαλεί σε εντατική αντανάκλαση. Η ρήση σημειώνει την παρούσα κατάσταση και ένα πιθανό μέλλον παρά αναφορά στο παρελθόν.

Τελικά το 4:35β είναι η απάντηση του Χριστού στην ερώτηση των Αποστόλων για τη φυσική τροφή (4:31-38).

Μαθητές: ῥαββί, φάγε.

Χριστός: ἐγὼ βρωσιν ἔχω φαγεῖν, ἦν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Μαθητές μεταξύ τους: μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν;

Χριστός: ἐμὸν βρωμά ἐστιν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνός ἐστι καὶ ὁ θερισμός ἔρχεται; ἰδοὺ λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμόν ἤδη καὶ ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα καὶ ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρη καὶ ὁ θερίζων ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἀληθινός, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων.

ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε· ἄλλοι κεκοπιάκασι, καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε.

Οι μαθητές του Χριστού είναι σαφές ότι ενδιαφέρονται για τις φυσικές ανάγκες πείνας της στιγμής, ενώ ο Ιησούς δηλώνει ότι έχει μεγαλύτερη αποστολή να επιτελέσει. Απαντά δε με δύο αφορισμούς, έντονα σημασμένους, αυτόν του εδαφίου 4:35 και του 4:38.

Κατά τον άγ. Ιωάννη τον Χρυσόστομο⁴⁶² ονόμασε εδώ βρώση τη σωτηρία των ανθρώπων, για να δείξει το μέγεθος του ενδιαφέροντός του προς εκείνους τους ανθρώπους. Διότι όπως ακριβώς σε μας είναι ποθητό το φαγητό, έτσι σε εκείνον είναι η σωτηρία μας. Ο Χριστός δεν αποκαλύπτει εύκολα τα πάντα. Προκαλεί σε απορία τον ακροατή, ώστε να δεχθεί με μεγαλύτερη προθυμία τη λύση του ζητουμένου και να δείξει περισσότερο ενδιαφέρον δια την ακρόαση. Ο Χριστός δεν τούς είπε ευθέως ότι δικό μου φαγητό είναι να πράττω το θέλημά του Πατρός (μολονότι και αυτό δεν ήταν σαφές, αλλά οπωσδήποτε ήταν σαφέστερο του προηγούμενου). Τους απαντά «ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἶδατε». Με την απορία επιθυμεί να τους καταστήσει περισσότερο προσεκτικούς και να τους συνηθίσει να ακούσουν τα λεγόμενα και δια μέσου παρομοίων αινιγματικών εκφράσεων.

5.3.2 Ερμηνείες των εδαφίων 4:35 και 4:38

Ο χρόνος του θερισμού είναι αυτός κατά τον οποίο μαζεύεται η σοδειά, οι ώριμοι καρποί. Ο πνευματικός θερισμός από τη σπορά δεν είναι πάντα διακριτές όπως θα διασαφηνισθεί στο παράδειγμα το οποίο ακολουθεί. Τα καλά έργα είναι ο καρπός της πνευματικής κατάρτισης, όπως για παράδειγμα είναι η πίστη. Αλλά αυτά είναι και σπόρος αιώνιας ζωής διότι η αιώνιος ζωή αποκτάται διαμέσου αυτών.

Έχοντας αυτό στη σκέψη υπάρχει ένας βεβαιωτικός πνευματικός θερισμός και αυτός αποτελεί ένα αιώνιο καρπό π.χ. ο θερισμός της πίστης στην αιώνια ζωή. Ο θερισμός είναι το τέλος του κόσμου, ό δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρας αὐτὰ ἔστιν ὁ

462. Ιωάννου Χρυσόστομου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.194.18-19.

διάβολος, ὁ δὲ θερισμὸς συντέλεια αἰῶνός ἐστιν, οἱ δὲ θερισταὶ ἄγγελοί εἰσιν (Μτ 13:39). Δεν ζούμε για τον παρόν θερισμό αλλά για τον πνευματικό. Αυτό κατανοείται με δύο τρόπους: Στον πρώτο τρόπο ο θερισμὸς του καρπού μετατρέπεται σε πίστη στους κόλπους της εκκλησίας. Στον δεύτερο τρόπο θερίζεται η αλήθεια και ο καρπὸς της αλήθειας μαζεύεται στη ψυχή.

Ο Ωριγένης πραγματεύεται τον δεύτερο τρόπο θερισμοῦ, τον θερισμὸς της αλήθειας στην ψυχή. Κατὰ τον χαλκέντερο ερμηνευτὴ το περιστατικὸ ἔλαβε μέρος τον χειμῶνα:

«Εἶπερ γὰρ ὁ καιρὸς, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν Ἰησοῦς, ὁ πρὸ τετραμήνου τοῦ θερισμοῦ ἦν, δῆλον ὅτι χειμῶν ἦν. Θερισμὸς οὖν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἄρχεται γίνεσθαι περὶ τὸν παρ' Ἑβραίοις καλούμενον Νίσαν μῆνα, ὅτε ἄγεται τὸ πάσχα, ὡς ἐνίοτε τὰ ἄζυμα ἀπὸ νέου σίτου αὐτοὺς ποιεῖν. Ἀλλ' ἔστω μὴ κατ' ἐκείνον τὸν μῆνα εἶναι τὸν θερισμὸν, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἑξῆς ἐκείνῳ τὸν καλούμενον παρ' αὐτοῖς Ἰάρ. Καὶ οὕτως ὁ πρὸ τετραμήνου καιρὸς ἐκείνου τοῦ μηνὸς ἀκμαῖός ἐστιν χειμῶν. Ἐπὶ οὖν δείξωμεν ὅτι ὅτε ἔλεγεν ταῦτα ὁ περὶ τὸν θερισμὸν καιρὸς ἦν ἢτοι ἀκμάζοντα ἢ ἐγγύς που τοῦ λήγειν ὄντα, ἀποδεδειγμένον ἡμῖν ἔσται τὸ προκειμένον». Πληροφορεῖ ὅτι κάποιος μαζεύει ὅσο μπορεῖ ἀπὸ τον καρπὸς της αλήθειας στον θερισμό⁴⁶³.

Ενδιαφέρον εἶναι ο αλληγορικὸς παραλληλισμὸς του τετραμήνου με τα τέσσερα γνωστὰ στοιχεῖα δόμησης του Κόσμου, το ὕδωρ, τον ἀέρα, τη φωτιά και τη γη.

«...» Ἡ τάχα τὸ τῶν μαθητῶν βούλημα λεγόντων· «Ἐτι τετράμηνός ἐστιν καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται» τοιοῦτόν ἐστιν· τέσσαρες εἰσιν σφαῖραι τῶν τεσσάρων στοιχείων αἱ ὑποκείμεναι τῇ αἰθερίῳ φύσει, ἐν μέσῳ μὲν καὶ κατωτάτῳ ἢ τῆς γῆς, περὶ αὐτὴν δὲ ἢ τοῦ ὕδατος, καὶ τρίτῃ ἢ τοῦ ἀέρος, τετάρτῃ δὲ ἢ τοῦ πυρός, μεθ' ἣν ἢ τῆς σελήνης, καὶ ἑξῆς...».

Επίσης πληροφορεῖ, ὅτι το εδάφιο (4:35) εἶναι ὑπὸ τύπον παραβολῆς και ὅτι ο Κύριος πρώτα αναφέρει ἓνα λανθασμένο δόγμα που πιστεύεται ἀπὸ μερικούς και δεύτερον το απορρίπτει με τη ρῆση του «ἰδοὺ λέγω ὑμῖν (4:35)».

463. Ωριγένους, *Εἰς το Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικῶν* 13.39.251.1.252.7.

Σύμφωνα με τον Ωριγένη οι προφήτες είναι σπορείς, γιατί έθεσαν τις βάσεις για πολλά θεϊκά πράγματα. Αλλά οι Απόστολοι είναι οι θεριστές, γιατί δίδαξαν και αποκάλυψαν πολλά πράγματα τα οποία οι προφήτες δεν εγνώριζαν⁴⁶⁴.

« ...Ὅρα δὲ εἰ οἱ μὲν «σπείροντες» εἰσιν Μωσῆς καὶ προφήται, γράψαντες τὰ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν, καὶ κηρύξαντες τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν· «θερίσαντες» δὲ οἱ τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι καὶ τεθεαμένοι τὴν δόξαν αὐτοῦ ἀπόστολοι, συμφωνοῦσαν τοῖς προφητικοῖς περὶ αὐτοῦ λογικοῖς σπέρμασιν θερισθεῖσιν κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ κατανόησιν τοῦ κεκρυμμένου μυστηρίου ἀπὸ τῶν αἰώνων, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτου τῶν καιρῶν, ὅπερ «ἐτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις». Σπέρμα δὲ ἦν ὁ πᾶς λόγος «κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνους αἰωνίοιςσεσιγημένου καὶ νῦν φανερωθέντος διὰ τε γραφῶν προφητικῶν» καὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅτε τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν πεποίηκεν τὰς χώρας, ἐπιλάμπαν αὐταῖς, λευκὰς πρὸς θερισμὸν ἤδη. Κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον αἱ χῶραι, ἐν αἷς κατεβέβλητο τὰ σπέρματα, αἱ νομικαὶ καὶ προφητικαὶ εἰσιν γραφαί, αἵτινες οὐκ ἦσαν λευκαὶ τοῖς τὴν παρουσίαν τοῦ λόγου μὴ κεχωρηκόσιν, γίνονται δὲ τοιαῦται τοῖς μαθητευομένοις τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ πειθομένοις λέγοντι· «Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ θεάσασθε τὰς χώρας ὅτι λευκαὶ εἰσιν πρὸς θερισμὸν ἤδη.» Ὡς γνήσιοι τοῖνυν καὶ ἡμεῖς Ἰησοῦ μαθηταὶ ἐπάρωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς χώρας τὰς ἐσπαρμένας ὑπὸ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν θεασώμεθα, ἵνα ἴδωμεν τὴν λευκότητα αὐτῶν καὶ τίνα τρόπον ἤδη θερίσαι ἔστιν αὐτὰς καὶ συνάγειν καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, μετὰ τοῦ καὶ μισθὸν ἐλπίζειν ἀπὸ τοῦ κυρίου τῶν χωρῶν καὶ χορηγοῦ τῶν σπερμάτων. Τὸ μὲν οὖν τὸν σπείροντα ὁμοῦ καὶ τὸν θερίζοντα χαίρειν, ὅτε «ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός», ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσει τῶν ἀνεγνωκότων·«Ὅτι πολλοὶ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσιν καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν...»

Ο ἅγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος⁴⁶⁵ και ο ἅγ. Αυγουστίνος⁴⁶⁶ κατανοοῦν το μάζεμα του θερισμοῦ με τον πρώτο τρόπο. Ο φυσικός θερισμός μπορεί να μην είναι

464. ὁ ἐτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι (Εφ 3:5).

έτοιμος, αλλά είναι ο πνευματικός. Οι Σαμαρείτες ήταν έτοιμοι να υποδεχθούν τον Χριστό ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η εποχή δεν ήταν κατάλληλη, διότι τα στάχυα δεν ήταν γινωμένα, και δεν ήταν η κατάλληλη ώρα για να δρέψει ο άνθρωπος τους καρπούς τους. Η δήλωση του Χριστού ότι τα στάχυα είναι λευκά⁴⁶⁷ και έτοιμα είναι μεταφορική και αυτό δηλώνει. Όπως τα στάχυα ωριμάζουν από την καιόμενη ζέστη του καλοκαιρινού ήλιου, έτσι συμβαίνει και με τις καρδιές των Ιουδαίων και Εθνικών από τον Ήλιο της Δικαιοσύνης Χριστό «ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι (Μτ 9:37)». Ο κόσμος είναι έτοιμος για τη σωτηρία. Ο Μαλαχίας μας πληροφορεί ότι «καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ καὶ ἐξελεύσεσθε καὶ σκιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα καὶ καταπατήσετε ἀνόμους διότι ἔσονται σποδὸς ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἐγὼ ποιῶ λέγει κύριος παντοκράτωρ (4:2)». Αυτός είναι ο χρόνος του ερχομού του Χριστού. «Ὅταν δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν (Γαλ 4:4-5)».

Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος ισχυρίζεται ότι ο Κύριος χρησιμοποιεί σχήματα στο Κατά Ιωάννη όπως συμβαίνει με τους προφήτες δια δύο λόγους. Ο πρώτος είναι για να καταστήσει περισσότερο εντυπωσιακό τον λόγο και να γίνουν κατανοητά τα λεγόμενα. «Ὅταν ο νους συναντήσει διατυπωμένη εικόνα των πραγμάτων με τις γνωστές και συνήθεις λέξεις, διεγείρεται περισσότερο και ως να βλέπει τα πράγματα σε πίνακα ζωγραφικό, αιχμαλωτίζεται πολύ από αυτά. Επίσης η διήγηση καθίσταται θελκτικότερη και μονιμότερη στη μνήμη των λεγομένων. Διότι πραγματικά δεν αιχμαλωτίζει και δεν καθοδηγεί τόσο τους

465. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.194.44-45.

466. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:1521-22.

467. Ενδιαφέρουσα είναι η παρομοίωση του Αρχ. Θεοφύλακτου Βουλγαρίας των άσπρων χωρών με τους γέροντας με τα άσπρα γένια. Ο γέροντες με τα άσπρα γένια είναι όπως τα χωράφια που οδεύουν προς τον θάνατο δηλαδή τον θερισμό (PG 123:1250D).

περισσότερους ακροατές μία γνώμη, όσο η διήγηση που γίνεται με βάση τα πράγματα, καθώς και η απεικόνιση των όσων από την πείρα γνωρίζουμε. Αυτό το διαπιστώνουμε με μεγάλη σοφία στις παραβολές⁴⁶⁸».

Εκείνος που θερίζει, λαμβάνει μισθό και συνάγει καρπών για την αιώνια ζωή. Διότι ο καρπός του επίγειου θερισμού δεν γίνεται δια την αιώνιο ζωή, αλλά προορίζεται δια την πρόσκαιρη ζωή που βιώνουμε⁴⁶⁹. Ο πνευματικός όμως θερισμός προορίζεται για την αθάνατο ζωή. Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, μας διαφωτίζει ότι ο Χριστός χρησιμοποιεί αισθητές λέξεις, για να εκφράσει νοήματα πνευματικά και με τις λέξεις που χρησιμοποιεί ξεχωρίζει τα γήινα από τα ουράνια. Το ίδιο που έκανε με το νερό συζητώντας με τη Σαμαρείτισσα και όταν ανέφερε το χαρακτηριστικό γνώρισμα: « ὅς δ' ἂν πῖν ἕκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον (4:14)». Το ίδιο κάνει και στην προκειμένη περίπτωση όταν αναφέρει ότι σε ζωή αιώνια συγκεντρώνεται ο καρπός αυτός.

468. «...Δυοῖν ἔνεκεν προφάσεων· μιᾶς μὲν, ὥστε ἐμφαντικώτερον γενέσθαι τὸν λόγον, καὶ μᾶλλον ὑπ' ὄψιν ἄγειν τὰ λεγόμενα. Ἡ γὰρ διάνοια, τῆς συντρόφου τῶν πραγμάτων εἰκόνας ἐπιλαβομένη, διανίσταται μᾶλλον, καὶ ὥσπερ ἐν γραφῇ τὰ πράγματα ὀρώσα, κατέχεται μειζόνως. Ἐνὸς μὲν οὖν ἔνεκα τούτου· δευτέρου δὲ, ὥστε καὶ γλυκαίνεσθαι τὴν διήγησιν, καὶ μονιμώτεραν εἶναι τῶν λεγομένων τὴν μνήμην. Οὐ γὰρ οὕτως ἀπόφασις χειροῦται καὶ ἐνάγει τὸν ἀκροατὴν τὸν πολὺν, ὡς ἢ διὰ τῶν πραγμάτων διήγησις, καὶ ἢ ὑπογραφὴ πείρας. Ὁ διὰ τῆς παραβολῆς ἔστι μετὰ πολλῆς γινόμενον ἰδεῖν τῆς σοφίας... (59.195.1-13)».

469. Ο Χριστός υπεσχέθη, ότι θα πληρώσει καλώς όσους χρησιμοποιεί εν τω έργω του. Διότι δεν θα κάμη ό,τι και ο Ιωακείμ, ο υιός του βασιλέως Ιωσία, όστις ωκοδόμησεν «οικίαν ου μετά δικαιοσύνης και τον μισθόν του πλησίον ου μη αποδώσει αυτώ (Ιερ 22:13). Οι θεριστάι του κυρίου κρᾶζουν αυτόν νυκτός και ημέρας, πλην όμως δεν κρᾶζουν και κατ' αυτουό διότι δεν έχουn κανέν παραπόνον εναντίον του, όλως δε τουναντίον ευλογούn την δικαιοσύνην του και την αγαθότητά του [Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 159-160].

Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος συνεχίζει⁴⁷⁰:

«...Καὶ ὁ θερίζων, μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ ἀμήτου τούτου καρπὸς, οὐκ εἰς αἰώνιον ζωὴν, ἀλλ' εἰς τὴν πρόσκαιρον ταύτην προχωρεῖ· ὁ δὲ πνευματικὸς, εἰς τὴν ἀγήρω καὶ ἀθάνατον. Ὁρᾷς πῶς αἰσθητὰ μὲν τὰ ῥήματα, πνευματικὰ δὲ τὰ νοήματα, καὶ δι' αὐτῶν τῶν λέξεων διαίρει τὰ γήϊνα ἀπὸ τῶν οὐρανίων; Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ὕδατος διαλεγόμενος ἐποίησε, τὸ ἰδιάζον αὐτοῦ θεῖς, ὅτι Ὅπινων τὸ ὕδωρ τοῦτο οὐ μὴ διψῆσει, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, τὸ εἰς ζωὴν αἰώνιον λέγων τὸν καρπὸν συνάγεσθαι τοῦτον· Ἴνα καὶ ὁ σπειρῶν ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων. Τίς ἐστὶν ὁ σπειρῶν, καὶ τίς ὁ θερίζων; Οἱ προφηταὶ εἰσὶν οἱ σπειραντές· ἀλλ' οὐκ αὐτοὶ ἐθέρισαν, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἀπεστέρηται τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἀμοιβηστῶν πόνων, ἀλλὰ συνήδονται καὶ χαίρουσι σὺν ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ σὺνήμῃν θερίζουσιν. Οὐδὲ γὰρ ὁ ἀμητὸς ἔργον τοῦ σπόρου. Ἐνθα οὐν ἐλάττων ἐστὶ μὲν ὁ πόνος, μείζων δὲ ἡ ἡδονή, ἐνταῦθα ὑμᾶς ἐτήρησα, οὐκ ἐν τῷ σπόρῳ. Πολλὴ γὰρ ἐκεῖ ἡ ταλαιπωρία καὶ ὁ πόνος. Ἐν γὰρ τῷ ἀμητῷ ἢ μὲν πρόσσδος πολλή, πόνος δὲ οὐ τοσοῦτος, ἀλλὰ καὶ πολλή ἡ εὐκολία. Ἐνταῦθα δὲ βούλεται κατασκευάσαι διὰ τούτων, ὅτι Καὶ προφητῶν θέλημα τοῦτό ἐστι, τὸ ἐμοὶ τοὺς ἀνθρώπους προσελθεῖν. Τοῦτο καὶ ὁ νόμος κατεσκευάζεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἔσπειραν, ἵνα τοῦτον τέκωσι τὸν καρπὸν. Δείκνυσι δὲ ὅτι κακείνους αὐτὸς ἀπέστειλε, καὶ ὅτι πολλὴ ἡ συγγένεια τῇ Καινῇ πρὸς τὴν Παλαιάν, καὶ πάντα ὁμοῦ διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης κατασκευάζει...⁴⁷¹».

Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας πιστεύει, ὅπως ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ὅτι ο Χριστός ἀπό τα υλικότερα αἰσθητά πράγματα ἀναπλάθει διήγηση πνευματικῶν νοημάτων χωρὶς νὰ προσθέτει συμπληρωματικά στοιχεία⁴⁷².

Ο άγ. τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας Θωμάς Ακινάτης ἐπαναλαμβάνει ὅτι οἱ υπάρξεις εἶναι χωράφια, ἀπὸ τα ὁποῖα μαζεύεται ὁ καρπὸς τῆς ἀλήθειας. «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασιν νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἄϊδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους (Ρωμ 1:20)». Οἱ

470. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εἰς τὸ Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.195.13-42.

471. Παρόμοια γνώμη εκφράζει καὶ ὁ Αρχιεπίσκοπος Θεοφύλακτος Βουλγαρίας PG 123:1248D.

472. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιον* 1.396.2-7.

εθνικοί μάζεψαν τους καρπούς του ψεύδους παρά της αλήθειας διότι όπως διαβάζουμε, «μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν (Ρωμ 1:25)». Ἔτσι οι αγροὶ δεν ἦταν ἄσπροι ἀκόμη, ἀλλὰ ἐγίναν ἄσπροι γιὰ τον θερισμὸ ὅταν ἦλθε ὁ Χριστὸς.

Μετά στον στίχο 4:36 ὁ Χριστὸς συζητᾶ γιὰ τους θεριστές. Πρῶτα, τους δίνει τὴν ἀμοιβή. Δεύτερον, ἀναφέρει τὴν παροιμία καὶ τρίτον ἐξηγεῖ, δηλαδὴ τὴν ἐφαρμόζει (4:38). Ὅσον ἀφορᾶ τὸ πρῶτο θα πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ὅταν ὁ Κύριος ἐξηγοῦσε πρῶτύτερα στὴ Σαμαρείτισσα γιὰ τὸ πνευματικὸ ὕδωρ, ἀνέφερε τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο διαφέρει ἀπὸ τὸ φυσικὸ ὕδωρ. Ἐνα πρόσωπο που πίνει φυσικὸ νερὸ θα διψᾷ ξανά, ἀλλὰ ἓνας που πίνει πνευματικὸ νερὸ δεν θα ξαναδιψᾷ ποτέ. Ἐπίσης στὸ ἐδάφιο αὐτὸ ἐξηγώντας γιὰ τὸν θερισμὸ, ἐπισημαίνει τὴ διαφορά μεταξύ τὸ φυσικὸ καὶ πνευματικὸ θερισμὸ. Τρία πράγματα μποροῦν νὰ ἐπισημανθοῦν:

Πρῶτα, ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο οἱ δύο θερισμοὶ εἶναι ὅμοιοι. Τὸ πρόσωπο, που σπέρνει σε ὁποιοδήποτε ἀπὸ τους θερισμοὺς, λαμβάνει μισθό. Ἀλλὰ ὁ ἓνας που σπέρνει πνευματικᾶ εἶναι αὐτὸς που μαζεύει τὴν πίστη στὴν ἐκκλησία, ἢ που μαζεύει τὸν καρπὸ τῆς ἀλήθειας μέσα στὴν ψυχὴ του. Ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς θα λάβει μισθό, σύμφωνα με τὸ «ὁ φυτεῦν δὲ καὶ ὁ ποτίζων ἓν εἰσιν, ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήμψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον (Α Κορ 3:8)».

Οἱ δύο ἄλλοι τρόποι ἀναφέρονται στους δύο θερισμοὺς που ποικίλλουν μεταξύ τους. Πρῶτα, ὁ καρπὸς που μαζεύεται ἀπὸ τὸν φυσικὸ θερισμὸ, ἀναφέρεται στὴ ζωὴ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ὁ καρπὸς που μαζεύεται ἀπὸ πνευματικὸ θερισμὸ ἀφορᾶ τὴν αἰώνια ζωὴ. Ἔτσι λέει, αὐτὸς που σπέρνει (δηλαδὴ πνευματικᾶ) θα μαζεύει τὸν καρπὸ τῆς αἰώνιας ζωῆς (δηλαδὴ ὁ πιστὸς που θα ἀποκτήσει αἰώνια ζωὴ). «Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας δουλωθέντες δὲ τῷ θεῷ ἔχετε τὸν καρπὸν ὕμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωῆν αἰώνιον (Ρωμ 6:22)». Αὐτὸς ὁ καρπὸς ὁ πολὺ γνωστικὸς καὶ ἐξηγητικὸς τῆς ἀλήθειας οδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀποκτήσει αἰώνια ζωὴ. Κατὰ δεύτερον, οἱ δύο θερισμοὶ εἶναι ἀνόμοιοι, γιὰ τὸν φυσικὸ θερισμὸ θεωρεῖται ἀτυχία ὅταν ἓνας σπέρνει καὶ ἄλλος θερίζει. Αὐτὸς που σπέρνει λυπάται, ὅταν κάποιος ἄλλος θερίζει. Ἀλλὰ αὐτὸ δεν εἶναι τὸ ἴδιο,

όταν η σπορά είναι πνευματική. Γιατί ο σπορέας μπορεί να χαίρεται τον ίδιο χρόνο, όπως και ο θεριστής⁴⁷³.

Έπειτα λέγει ότι το ρητό επιβεβαιώνεται, ότι δηλαδή ένας άνθρωπος σπέρνει και ο άλλος θερίζει. Αυτό το ρητό φαίνεται να προήλθε από τη δήλωση του Λευιτικού (καὶ σπερεῖτε διὰ κενῆς τὰ σπέρματα ὑμῶν καὶ ἔδονται οἱ ὑπεναντίοι ὑμῶν (26:16)). Ως αποτέλεσμα, οι Ιουδαίοι χρησιμοποιούσαν αυτό το ρητό όταν ένα πρόσωπο εργάστηκε σε κάτι, αλλά ένα άλλο έλαβε τη χαρά από αυτό. Αυτό εννοεί ο Κύριος εδώ ότι το ρητό επιβεβαιώθηκε. Οι προφήτες είναι αυτοί που έσπειραν και εργάστηκαν και οι Απόστολοι είναι αυτοί που θέρισαν και εχάρησαν.

Μία άλλη ερμηνεία κατά τον Ακινάτη θα μπορούσε να είναι η ακόλουθη: Τώρα οι Προφήτες και οι Απόστολοι είναι διαφορετικοί, αλλά όχι στην πίστη, γιατί και οι δύο είχαν πίστη⁴⁷⁴. Είναι διαφορετικοί στον τρόπο ζωής, γιατί οι προφήτες έζησαν κάτω από τις τελετουργίες του νόμου, από τις οποίες οι Απόστολοι και ο Χριστός ελευθερώθηκαν (Γαλ 4:3-5). Έτσι, αν και οι Απόστολοι και οι Προφήτες εργάζονται σε διαφορετικούς χρόνους, οπωσδήποτε θα απολαύσουν ίσα και θα λάβουν μισθούς αιώνιας ζωής. Με αυτόν τον τρόπο ο σπορέας και ο θεριστής θα αγάλλονται τον ίδιο χρόνο. Αυτό προτυπώνεται στη Μεταμόρφωση του Χριστού, όπου όλοι είχαν, τη δόξα τους, οι Πατέρες της Παλαιάς Διαθήκης, δηλαδή ο Μωυσής και Ηλίας όπως και εκείνοι της Καινής Διαθήκης, δηλαδή ο Πέτρος, Ιωάννης και ο Ιάκωβος. Οι δίκαιοι της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης θα χαρούν μαζί στη δόξα που θα έλθει.

Στο 4:38 ο Χριστός διευκρινίζει ότι απέστειλε τους μαθητές προς θερισμό. Τους απέστειλε μάλιστα δύο φορές. Τη μια φορά στην Ιουδαία λέγοντας:

473. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 236.

474. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, δικαιοσύνη δὲ θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας τοὺς πιστεύοντας. οὐ γὰρ ἔστιν διαστολή (Ρωμ 3:21-22).

«Τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς παραγγείλας αὐτοῖς λέγων· εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε καὶ εἰς πόλιν Σαμαριτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. πορευόμενοι δὲ κηρῦσσετε λέγοντες ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν (Μτ 10:5-7)».

Σε αὐτὴν τὴν περίπτωσιν στάλθηκαν γιὰ νὰ σπεύρουν αὐτὸ ποὺ δὲν ἐργάστηκαν, δηλαδὴ νὰ μετατρέψουν τοὺς Ἰουδαίους γιὰ τοὺς ὁποίους ἐργάστηκαν οἱ προφῆτες. Μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, ὁ Χριστὸς ἐστειλε τοὺς μαθητὲς στοὺς Ἐθνικοὺς λέγοντας: «πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρῦξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει (Μκ 16:5)». Αὐτὴ τὴν φορὰ στάλθηκαν γιὰ νὰ θερίσουν γιὰ πρώτη φορὰ, διότι ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος:

«οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται· οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ ὄψονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν συνήσουσιν (Ρωμ 15:20-21)».

Ἔτσι, ὁ Χριστὸς λέγει σὰς ἐχὼ στείλει ἀναφερόμενος γιὰ τὴν πρώτη φορὰ. Σε αὐτὴν οἱ Ἀπόστολοι ἦταν σπορεῖς καὶ οἱ ἄλλοι προφῆτες ἦταν θεριστές. Ἀνάλογα λέγει: Ἄλλοι ἐχουν κάνει τὸ ἔργον, θερίζοντας τὶς ἀρχές τοῦ δόγματος τοῦ Χριστοῦ καὶ μπήκατε στὴν ἐργασία τους, γιὰ νὰ μαζέψετε καρπὸν (Σοφ Σειρ 3:15). Οἱ προφῆτες ἐργάστηκαν, ἐγὼ λέγω, γιὰ νὰ τοὺς φέρουν στὸν Χριστό. «εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν (5:46)». Ἐάν δὲν πιστεύεις στὰ γραπτὰ τοῦ λόγια, πὼς μπορεῖς νὰ πιστεύσεις τὶς προφορικές μου λέξεις; Ἀλλὰ οἱ προφῆτες δὲν θέρισαν τὸν καρπὸ. Ὁ Ησαΐας αὐτὸ εἶχε στὴ σκέψη ὅταν εἶπε:

«κενῶς ἐκοπίασα καὶ εἰς μάταιον καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχύ μου διὰ τοῦτο ἡ κρίσις μου παρὰ κυρίῳ καὶ ὁ πόνος μου ἐναντίον τοῦ θεοῦ μου (49:4)».

Ο Καλβίνος⁴⁷⁵ θεωρεί ότι το εδάφιο 4:35 είναι συνέχεια του προηγούμενου όπου ο Χριστός επιβεβαιώνει ότι τίποτα δεν είναι περισσότερο αγαπητό από το τελείωμα του έργου του Πατέρα. Με τον ίδιο τρόπο επισημαίνει ο Χριστός ότι η πνευματική σπορά είναι ώριμη και δεν χρειάζεται καθυστέρηση γι' αυτό είναι επικίνδυνη. Η εργασία των Αποστόλων στη διδασκαλία δεν θα πρέπει να τους φαίνεται σκληρή και δυσάρεστη, επειδή γνωρίζουν ότι αυτή είναι χρήσιμη και στον Χριστό και την Εκκλησία. Επίσης οι Απόστολοι θα θερίσουν τους καρπούς από την εργασία των άλλων. Η σπορά έγινε από τον Νόμο και τους Προφήτες. Αυτοί όμως ήταν ατελείς όπως το παιδί και χρειαζόταν η ωρίμανση του Ευαγγελίου. Θυμίζει τη ρήση του Αποστόλου Παύλου σε επιστολή προς τους Γαλάτας:

«Λέγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νηπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου κύριος πάντων ὧν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶν καὶ οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ Πατρὸς (Γαλ 4:1-2)».

Όλοι θα πρέπει να είναι ευχαριστημένοι γι' αυτό. Σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στον κόσμο, οδηγεί σε παράπονα εάν την εργασία κάποιου καρπούνται κάποιοι άλλοι.

Ο Καλβίνος αντιτίθεται στην άποψη ότι στους σπορείς συμπεριλαμβάνονται και οι φιλόσοφοι των διαφόρων εθνών. Εδώ ο Χριστός αναφέρεται στην ένωση της χαράς των σπορέων και θεριστών. Κατά τον Καλβίνο αυτό δεν εφαρμόζεται στους φιλοσόφους και διάσημους συγγραφείς. Ο Χριστός κάνει ειδική μνεία στους Σαμαρείτες ως σπορείς παρόλο που είχαν ξεφύγει από την Ιουδαϊκή παράδοση. Τους είχε απομείνει όμως η ευσέβεια. Γι' αυτό μόλις έμαθαν ότι έρχεται ο Χριστός είναι πρόθυμοι να τον ζητήσουν γιατί ξέρουν από τον Νόμο και τους Προφήτες για τον ερχομό του Μεσσία.

Ο Χριστός λέγοντας ότι οι σπορείς και οι θεριστές πρέπει να χαίρονται μαζί, εγκαθιδρύει μία νέα ηθική τάξη όπου στην εκκλησία που θα δημιουργηθεί όλοι

475. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 130-133.

θα έχουν ένα κοινό σκοπό και στόχο. Γι' αυτό ανεξάρτητα του ποιος αρχίζει και ποιος τελειώνει ένα έργο, όλοι θα πρέπει να είναι μονοιασμένοι και να χαίρονται για την τελική εκπλήρωση του έργου.

Ας εξετάσουμε τις απόψεις των σύγχρονων ερευνητών:

(α) Ο Agyle επισημαίνει ότι το εδάφιο εμφανίζεται ως μία κοινή παροιμία (Μτ 9:37-38 16:2-3)⁴⁷⁶ η οποία μπορεί να έχει ελληνικό υπόβαθρο⁴⁷⁷. «Δεν αποκλείεται όμως να έχει και σημαντικό υπόβαθρο, αφού δεν υπάρχει μαρτυρία ύπαρξης τέτοιας παροιμίας. Η παροιμιακή ρήση δικαιολογείται, λόγω της ρυθμικής της πεζότητας. «Τέσσερις μήνες ...θερισμός...λαμβάνει μέρος...». Ατυχώς, δεν υπάρχει άλλη μαρτυρία στο διατεινόμενο αυτό γνωμικό⁴⁷⁸».

(β) Η δήλωση του Χριστού μπορεί να εκληφθεί ως κυριολεκτική κατά τον Ridderbos. «Έγινε τον Δεκέμβριο ή τον Ιανουάριο και επομένως απομένουν τέσσερις μήνες μέχρι τον Θερισμό, ο οποίος εκτεινόταν μεταξύ Μαρτίου μέχρι Μαΐου⁴⁷⁹». Έχει δηλαδή η δήλωση καθαρά χρονική σημασία. Πληροφορικά επισημαίνουμε ότι το κριθάρι θεριζόταν τον Μάρτιο και το σιτάρι από τα μέσα Απριλίου μέχρι τέλη Μαΐου. Εναλλακτικά η παροιμία ως κοινώς χρησιμοποιούμενη μπορεί απλά να δείχνει την ανάγκη υπομονής, όμοια με την παροιμία «η Ρώμη δεν εκτίσθηκε σε μία ημέρα»⁴⁸⁰.

(γ) Ο ερχομός του συνέτεινε ώστε η σπορά και ο θερισμός⁴⁸¹, αν και απέχουν χρονικά τουλάχιστον τέσσερις μήνες, αυτά παραδόξως συμπίπτουν⁴⁸². Εάν αυτό

476. Raymond E. Brown, *The Gospel According to John I-XII*. Anchor Bible Commentary 29A (Garden City, NY: Doubleday, 1966), 182.

477. A.W. Argyle, "Note on John 4,35", *Expository Times* 82 2 (1986): 47-248.

478. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 623-626.

479. Οι τέσσερις μήνες αυτοί είναι Nisan, Tjaz, Sivan, Thammuz [M. Edwards, *Blackwell Bible Commentaries, John*, (Malden, USA: Blackwell Publishing Ltd, 2004), 59]

480. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 194.

481. Peter W. Ensor, "The Authenticity of John 4.35, Evangelist" *Quarterly* 72 (2000): 13-21.

συμβαίνει, ο Ιησούς φέρνει σε εγρήγορση τους Μαθητές του⁴⁸³, στα γεγονότα που βιώνουν και δεν αντιστοιχούν στην κανονική ζωή, ώστε να θέσουν τις προτεραιότητές του⁴⁸⁴.

(δ) Κοιτάξετε τούς λέγει ο Χριστός. Τα χωράφια είναι ώριμα για θερισμό⁴⁸⁵. Εάν η ρήση αυτή δεν ληφθεί μεταφορικά, τα χωράφια δεν ήταν πραγματικά έτοιμα προς θερισμό. Μάλλον η δήλωση πρέπει να ληφθεί μεταφορικά και δείχνει στους Μαθητές του την προσέγγισή του στον λαό της Σαμάρειας⁴⁸⁶.

(ε) Ο θεριστής λαμβάνει τον μισθό του συνήθως, όταν τελειώσει την εργασία του. Οι Μαθητές δεν πρέπει να αργοπορούν να αρχίσουν το έργο τους, ώστε να λάβουν το μισθό τους⁴⁸⁷. Ο σπορέας και ο θεριστής μπορούν να χαίρονται μαζί

482. ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται λέγει κύριος καὶ καταλήμψεται ὁ ἀλοητὸς τὸν τρύγητον καὶ περκάσει ἢ σταφυλὴ ἐν τῷ σπόρῳ καὶ ἀποσταλάξει τὰ ὄρη γλυκασμὸν καὶ πάντες οἱ βουνοὶ σύμφυτοι ἔσονται (Αμ 9:13).

483. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 168.

484. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 132.

485. Ο όρος θερισμός δεν απαντά αλλού στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη. Απαντά όμως στους συνοπτικούς και επιβεβαιώνει την αυθεντικότητα [Peter W. Ensor, "The authenticity of John 4:35, Evangelist" *Quarterly* 72 (2000): 13-21].

486. (α) Rudolf Schnackenburg, *The Gospel according to St. John*, Translated by C. Hastings et al. 3 vols (New York: Crossroad, 1970) 1,449. (β) Gary M. Burge, *The Gospel of John*, NIV Application Commentary (Grand Rapids: Zondervan, 2000). (γ) George R. Beasley-Murray, *John*, 2nd edition. Word Biblical Commentary 36. Waco, Tex.:Word 63, 1999. (δ) John N. Sanders *The Gospel According to St. John* (B.A. Mastin, Adam&Charles Black. LonDonald, 1968), 151.

487. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 247.

(Μτ 9:37=Λκ 10:2). Η χαρά του θερισμού του αγρού είναι παγκοσμίως γνωστή⁴⁸⁸. Η Παλαιά Διαθήκη το αναφέρει κυριολεκτικά (Δτ 16,13-14) και μεταφορικά (Ψλ 12:5-6 Ησ 9:3). Η σπορά από την άλλη πλευρά ήταν συχνά επίπονη εργασία (Ψλ 126:5). «Ο Ιησούς εδώ ξυπνά εικόνες δόξας, επιστροφής Εδενικής ευτυχίας (Ιλ 3,18-Αμ 9:13), χρόνο όπου τα ρεύματα ευλογίας θα κυλήσουν λόγω της παρουσίας του Θεού (Ψλ 36:8-46:4-87:7-Ιεζ 47:1-12)⁴⁸⁹».

(στ) Στους εσχατολογικούς χρόνους⁴⁹⁰, όλοι θα θερίζουν τους καρπούς της σωτηρίας και θα πίνουν τον οίνο, αγαλλίαμα καρδιάς και ευφροσύνη ψυχής⁴⁹¹. Στο εδάφιο 4:37 αυτό καθίσταται σαφές. Επιβεβαιώνει τη ρήση «άλλος σπέρνει και άλλος θερίζει». Κάποιος που σπέρνει δεν απολαμβάνει τους καρπούς, ενώ ο άλλος που δεν έχει σπείρει, θερίζει την εργασία των άλλων (Λευ 26:16-Δευτ 28:30-Ιώβ 31:8)⁴⁹². Στην περίπτωση των εσχάτων καιρών, ο πνευματικός θερισμός που αναφέρεται από τον Χριστό δεν περιλαμβάνει ενδιάμεσο χρόνο. Ο σπορέας και ο θεριστής απολαμβάνουν μαζί (4:36). Όμως, όπως ο Ιησούς δηλώνει στο

488. (α) Θωμά Μαυρομούστακου, "Ο Θεραπευτικός Άρτος και ο Άρτος της Ζωής. Α' Μέρος" *Η Φωνή της Μόρφου* 44 (2009): 42-48. (β) Θωμά Μαυρομούστακου "Ο Θεραπευτικός Άρτος και ο Άρτος της Ζωής". Β' Μέρος *Η Φωνή της Μόρφου* 45 (2010): 41-47.

489. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 230.

490. Ο Bultmann γράφει ότι η κατάσταση μεταξύ του παρόντος και μέλλοντος έχει επιλυθεί στους εσχατολογικούς καιρούς. Ο ιστορικός Χριστός δεν πρέπει να κατανοηθεί ως μία οργανική ολότητα με ειδική σημασία. Ο σκοπός της δραστηριότητάς του είναι καταληπτός, μόνο όταν θεωρηθεί ότι έζησε παρελθοντικά αλλά το τέλος του οδήγησε σε μία νέα εποχή. Η γήινη αποκαλυπτική ζωή του και ο θάνατος του είναι ξεχωριστά γεγονότα αλλά στους εσχατολογικούς καιρούς είναι σύγχρονα. Ο Ευαγγελιστής επεξηγεί αυτό το παράδοξο με την έννοια του «δοξασθῆναι». Συντελέσθηκε στον Χριστό μόνο μετά το θάνατό του, αλλά οφείλεται στην γήινη δραστηριότητά του [Rudolf Bultmann, «*Das Evangelium des Johannes*», translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 198].

491. Θωμά Μαυρομούστακου, "Οίνος αγαλλίαμα καρδιάς και ευφροσύνη ψυχής", *Η Φωνή της Μόρφου* 21 (2008): 44-48.

492. Gerald L. Borchert, *John* 1-11. New American Commentary 25A. (Nashville: Broadman&Holman, 1996), 214.

εδάφιο, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα υπάρχει διάκριση μεταξύ σπορέα και θεριστή.

(ζ) Όπως είναι κοινό στο τέταρτο Ευαγγέλιο, η επιχειρηματολογία κινείται μέσω παρανόησης. Οι Μαθητές του Χριστού σκέφτονται την κοινή τροφή, όπως η Σαμαρείτισσα το κοινό νερό. Εάν η έξοδός τους για ψωμιά στην πόλη ήταν για να αγοράσουν φαγητό και ο Ιησούς τώρα ισχυρίζεται ότι έχει φαγητό το οποίο δεν γνωρίζουν, πρέπει κατά αυτούς να υπάρχει κάποιος λόγος. Ένας άλλος θα του χορήγησε φαγητό (4:33). Αλλά ο Χριστός αμέσως τους βγάζει από την πλάνη⁴⁹³. Σχεδόν βέβαιο είναι ότι ο Χριστός ηχεί όπως το Δευτερονόμιο (8:3)⁴⁹⁴, όπου ο Μωυσής μιλά στον Ισραηλιτικό λαό και ζητά να τους εξηγήσει πως ενεργεί ο Θεός. Σας ταπεινώσε με την πρόκληση της πείνας και μετά σας χόρτασε με το μάνα, το οποίο ούτε εσείς, ούτε οι πατέρες σας γνώρισαν, για να σας διδάξουν ότι ο άνθρωπος δεν ζει μόνο με το ψωμί, αλλά με κάθε λέξη που προέρχεται από το στόμα του Κυρίου (ίδε ότι ο Χριστός χρησιμοποιεί αυτό το εδάφιο στο Μτ 4:4=Λκ 4:4). Ο Χριστός ποιεί το θέλημα του Πατρός του (5:36-6:38) και πάντα δεν κάνει κάτι λιγότερο (8:29). Τα έργα του ήταν έργα του Θεού (9:3-4:10:25,32,37-38:14:10:17:4). Κανένας ποτέ δεν επικύρωσε την αλήθεια του Δτ 8:3, σε τέτοιο βαθμό όσο ο Χριστός Η δημιουργική επιθυμία του Θεού που πραγματοποιείται μέσω της υπακοής διατηρεί τη ζωή⁴⁹⁵.

493. Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Αρχιεπίσκοπου Θεοφύλακτου Βουλγαρίας που λέγει ότι ο Χριστός ομιλεί αινιγματωδώς για να κάνει τους ακροατές προσεκτικότερους και δια να παρακινεί να ερωτούν και να μαθαίνουν εκείνο που λέγει σκεπαστά. Φαγητό δε ονομάζει τη σωτηρία των ανθρώπων, δια να διδάξει τους μαθητές ότι όταν χειροτονηθούν και αυτοί διδάσκαλοι της οικουμένης, να μη φροντίζουν τόσο περί σωματικής τροφής αλλά να μεταγυρίσουν όλη τους την επιθυμία εις το να σώζουν ανθρώπους (PG 123:1246B).

494. καὶ ἐκάκωσέν σε καὶ ἐλιμαγχόνησέν σε καὶ ἐψώμισέν σε τὸ μαννα ὃ οὐκ εἶδισαν οἱ πατέρες σου ἵνα ἀναγγείλη σοι ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ὁ ἄνθρωπος ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι τῷ ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος (Δτ 8:3).

495. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text*, (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 241.

(η) Ο Carson προτείνει ότι ο Ευαγγελιστής υπαινίσσεται το μικρό Σαμαρείτικο πανηγύρι Ζιμμούθ Πεσά πιθανά το Σάββατο κοντά στην εαρινή ισημερία του ήλιου και της σελήνης, τέσσερις μήνες πριν την Πεντηκοστή (=εορτή θερισμού). «Στο Ζιμμού Πεσά, στην Σαμαρείτικη λειτουργική, το γεγονός εορτάζεται μετά το επεισόδιο της καιόμενης βάτου, όταν ο Μωυσής συνάντησε τον Ααρών και του είπε για την επικείμενη σωτηρία του Ισραηλίτικου λαού⁴⁹⁶».

(θ) Ο θερισμός δεν είναι συνηθισμένος, αλλά μοναδικός. Για να δείξει ο Χριστός τη μοναδικότητά του, κάνει χρήση δύο παροιμιών

(1) Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἔτι τετράμηνός ἐστιν καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται (4:35);

Η κοινή σοφία απαιτεί τέσσερις μήνες μεταξύ της σποράς και του θερισμού, αλλά ο Χριστός μιλά για τη μεσσιανική αφθονία, όπως αυτή έχει προφητευτεί από τον Αμ (9:13). Οι στίχοι 4:35-36 επαναλαμβάνουν σε μεταφορική γλώσσα ότι ο Χριστός ανέφερε στη Σαμαρείτισσα, δηλαδή ότι ο καιρός έρχεται και έχει ήδη έρθει (4:23 ἀλλὰ ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν). Ένας όμορφος θερισμός της αιώνιας ζωής (4:14 ὡς δ' ἂν πῖν ἕκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῶ, οὐ μὴ διψῆσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῶ γενήσεται ἐν αὐτῶ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον) αναμένεται ν' αρχίσει. Για τον σπορέα και τον θεριστή μαζί είναι μια χαρούμενη στιγμή.

(2) ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων (4:7)

Ο Ιησούς μεταχειρίζεται τη ρήση της ανισότητας και ματαιότητας της ανθρώπινης ζωής (Εκ 2:18-21)⁴⁹⁷ σε πρόταση υπόσχεσης προς τους μαθητές. Θα

496. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press, 1991), 230-231.

497. καὶ ἐμίσησα ἐγὼ σὺν πάντα μόχθῳ μου ὃν ἐγὼ μόχθῳ ὑπὸ τὸν ἥλιον ὅτι ἀφίω αὐτὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ γινομένῳ μετ' ἐμέ καὶ τίς οἶδεν εἰ σοφὸς ἔσται ἢ ἄφρων καὶ ἐξουσιάζεται ἐν παντὶ μόχθῳ μου ᾧ ἐμόχθησα καὶ ᾧ ἐσοφισάμην ὑπὸ τὸν ἥλιον καὶ γε τοῦτο ματαιότης καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ τοῦ ἀποτάξασθαι τῇ καρδίᾳ μου ἐπὶ παντὶ τῷ μόχθῳ ᾧ ἐμόχθησα ὑπὸ τὸν ἥλιον ὅτι ἔστιν ἄνθρωπος οὗ μόχθος αὐτοῦ ἐν σοφίᾳ καὶ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀνδρείᾳ καὶ ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἐμόχθησεν ἐν αὐτῷ δώσει αὐτῷ μερίδα αὐτοῦ καὶ γε τοῦτο ματαιότης καὶ πονηρία μεγάλη.

επωφεληθούν από την εργασία των άλλων, γιατί σάληκαν να θερίσουν τον αγρό που δεν έσπειραν.

Αλλά ποιος είναι ο σπορέας, ποιος ο θεριστής και ποιοι είναι οι άλλοι, ως εφαρμογή των παροιμιών που χρησιμοποιεί ο Χριστός; Στο 4:34 προτείνεται ότι ο Θεός είναι ο σπορέας, γιατί καθήκον του Χριστού είναι να διεκπεραιώσει το έργο του Πατρός. Στους στίχους 4:39-42 είναι ο Χριστός μόνος που πραγματικά μεταφέρει τον θερισμό μεταξύ των Σαμαρειτών ανθρώπων της πόλης. Στο 4:35 επιδίδει κλήτευση στους μαθητές του να θερίσουν τους αγρούς και είναι αυτοί που στο 4:38 θα θερίσουν τον αγρό στον οποίο άλλοι εργάστηκαν. Οι ρόλοι στην αφήγηση δεν είναι προσδιορισμένοι.

Ο Χριστός δεν μιλά αλληγορικά ή αινιγματικά, αλλά με χρήση απλής μεταφοράς που φέρει πολλές εφαρμογές. Ανιχνεύεται μια μετάβαση στο 4:37. Εάν η ελεγχόμενη σκέψη στα 4:34-36 ήταν ότι ο πατέρας με έστειλε, η ελεγχόμενη σκέψη των 4:37-4:38 είναι ότι «εγώ σας στέλνω» (ίδε επίσης 17:18 και 20:21). Αυτοί που εξαγγέλλουν το Χριστιανικό μήνυμα, είτε στους Σαμαρείτες (Πρ 8:4-25) ή σ' ολόκληρο τον κόσμο (20:21) δεν πρέπει ν' αποθαρρύνονται αλλά να θυμούνται ότι ο Χριστός και άλλοι (π.χ. Σαμαρείτισσα και οι προσήλυτοι του Συχάρ) είναι ήδη εκεί για να προετοιμάσουν τον δρόμο. Ακόμα και η Σαμάρεια να μην ήταν στο κέντρο δράσης του (Μτ 10:5), ο Ιησούς πέρασε από εκεί περιστασιακά (Λκ 9:51-56) και διεκπεραιώσε τη διδασκαλική του αποστολή τουλάχιστον σε μία πόλη της Σαμάρειας.

Η διάκριση μεταξύ σποράς και θερισμού ίσως αντιπροσωπεύει τα δύο στάδια πίστης των Σαμαρειτών (4:39-42). Η πίστη τους άρχισε με τη διδασκαλική μαρτυρία μίας γυναίκας (4:29,39), αλλά όταν συνάντησαν τον Χριστό και άκουσαν το μήνυμα οι ίδιοι, πολύ περισσότεροι επέστρεψαν. Η εμπειρία η προσωπική πείθει ότι ο Χριστός είναι ο Σωτήρας του Κυρίου (4:42)⁴⁹⁸. Το μήνυμα είναι σαφές και

498. Το γεγονός αυτό πρέπει να κατανοηθεί κατά τον Ridderbos στα πλαίσια της ιστορικοσωτηρίας (εσχατολογικής) του θερισμού των ανθρώπων για την αιώνια ζωή (Μτ 9:37-13:30). Σε μία τέτοια κατάσταση υφίσταται και το παράδοξο της ταύτισης της σποράς και του θερισμού. Ο καιρός της αναμονής έχει περάσει. Πια είναι ο καιρός που η σπορά έχει ήδη επιτευχθεί και αρχίζει η συγκομιδή, ο θερισμός.

παγκόσμιο. Μετά το αντιπροσωπευτικό κάλεσμα και προσηλυτισμό των Σαμαρειτών, θα ακολουθήσει μεγαλύτερος θερισμός μέσω της αποστολής της Εκκλησίας σε όλους τους Εθνικούς⁴⁹⁹.

(ι) Υπάρχει κάποιο λογικό πρόβλημα στον στίχο 4:35. Ο συμβιβασμός της δήλωσης ότι ο θερισμός έρχεται μετά από ένα τετράμηνο, με τον λόγο του Χριστού ότι οι χώρες είναι έτοιμες ήδη προς θερισμό. Θεωρεί ότι το νόημα του στίχου είναι περίπου το εξής: Οι άνθρωποι που εργάζονται ιεραποστολικά πιστεύουν ότι μετά τη σπορά του λόγου του Θεού απαιτείται ένας χρόνος αφομοίωσης και προσμονής, ώσπου να έλθει η συγκομιδή, ίσως γιατί νομίζουν ότι ο κόσμος είναι ανέτοιμος. Όμως ο Χριστός τους λέει ότι ήδη τώρα είναι καιρός συγκομιδής. Δεν χρειάζονται να περιμένουν. Ήδη αυτή τη στιγμή στην πόλη της Σαμάρειας, ταυτόχρονα με τη σπορά του λόγου, γίνεται συγκομιδή πιστών με το κήρυγμα σε μια γυναίκα και την ομολογία της ίδιας. Στο παρόν λοιπόν ενεργείται και η σπορά και η συγκομιδή, οπότε και αυτός που έσπειρε και αυτός που θερίζει βλέπουν τα αποτελέσματα και χαίρονται μαζί, ταυτόχρονα. Η συγκομιδή, όμως όπως δείχνεται στον 4:36, άρχισε δια της παρουσίας της βασιλείας στο πρόσωπο του Χριστού. Ήδη ο Χριστός και οι Μαθητές ως κήρυκες δεν είναι μόνο οι σπείροντες, αλλά και οι θερίζοντες. Αυτή δε η σπορά και αυτός ο θερισμός δεν στοχεύουν σε ένα κοντόφθαλμο παρόν, αλλά «εις ζωήν αιώνιον».

(κ) Οι στίχοι 4:37-38 κατά τον π. Σκιαδαρέση παραπέμπουν στο ιεραποστολικό μέλλον των μαθητών, ως αυτών που θα απολαύσουν όντως συγκομιδή από το έργο τους. «Όμως, οι στίχοι αυτοί παραπέμπουν και σε άλλους εργάτες-σποριάδες. Ίσως στους προφήτες. Προφανώς στον ίδιο τον Χριστό, από τον οποίο και από την προετοιμασία του οποίου είναι προσδιορισμένο και εξαρτημένο το ιεραποστολικό έργο των μαθητών (βλ. και 15:5), όπως εκείνος (ο Χριστός) και το έργο του είναι εξαρτημένος από τον Πατέρα (4:34). (Η αποστολή των μαθητών σε αναλογία προς την αποστολή του Χριστού). Είναι, όμως, πιθανόν ο Ιωάννης ως ιεραποστολική προεργασία για το μελλοντικό κήρυγμα των μαθητών, ειδικά για τους Σαμαρείτες, να θεωρεί το έργο του διακόνου Φιλίππου στη Σαμάρεια

499. John Ramsey, *The Gospel of John* (Michigan, Cambridge: Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2010), 74-75.

και των διασπαρέντων, εξαιτίας του του διωγμού της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων, για το οποίο γίνεται λόγος στο κεφ. 9 των Πράξεων⁵⁰⁰».

(λ) Ο Χριστός, σύμφωνα με τον Σωτηρόπουλο, στον στίχο 4:35 πήρε αφορμή από τα σπαρμένα χωράφια της Συχέμ και την εποχή που βρέθηκε εκεί, για να αναφέρει τον λόγο «τέσσερις ακόμη μήνες, και ο θερισμός φθάνει». Διότι ο Χριστός δεν ανέφερε απλώς αυτόν τον λόγο, αλλά πρόταξε από αυτό τη φράση «οὐχ ὑμεῖς λέγετε», εσεῖς δεν λέγετε; Ο Χριστός δεν είπε, «οὐχ ὑμεῖς εἶπατε», αλλά «οὐχ ὑμεῖς λέγετε». Δεν συνηθίζετε δηλαδή λέγει ο Χριστός να λέγετε την κοινή αυτή παροιμία για σπαρμένα χωράφια και τον θερισμό; Οι άνθρωποι σπέρνοντας με ελπίδα και βλέποντας τους σπόρους να φυτρώνουν και τα χωράφια να πρασινίζουν έλεγαν: ἔτι τετράμηνός ἐστιν καὶ ὁ θερισμός ἔρχεται (4:35); Είναι σαν να έλεγαν: Υπομονή! Ο μισός περίπου χρόνος από τη σπορά μέχρι τον θερισμό πέρασε. Τέσσερις ακόμη μήνες υπολείπονται, και ο θερισμός φθάνει. Το νόημα δηλαδή της παροιμίας είναι ότι ο χρόνος για τον θερισμό δεν είναι μακρὺς ἀλλὰ συντομεύτηκε. Ἄξιο παρατηρήσεως είναι ὅτι ὁ Χριστός, καίτοι και αυτός ἄνθρωπος και Ιουδαίος, δεν συνέταξε τον εαυτό του με τους άλλους, δεν μίλησε σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο, αλλά σε δεύτερο, δεν είπε «οὐχ ἡμεῖς λέγομεν», αλλά είπε «οὐχ ὑμεῖς λέγετε». Ο Χριστός διέκρινε τον εαυτό του από τους άλλους, που έλεγαν τον λόγο για το πλησίασμα του θερισμού, διότι είχε τη συνείδηση, ὅτι αὐτός δεν ἦταν απλὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεός⁵⁰¹.

(μ) Ο Αγουρίδης περιγράφει τα εξής ενδιαφέροντα: «Η περικοπή αυτή είναι παράλληλη με την περικοπή των Πράξεων των Αποστόλων του κεφαλαίου 8 περί της εκκλησιαστικής ιεραποστολής στη Σαμάρεια. Επειδή ο Δ' Ευαγγελιστής έχει υπόψη του ὅλη την ιστορία της ιεραποστολής στην περιοχή κατα τον 1^{ον} αιώνα μ.Χ., υπαινίσσεται και εδώ, στους στίχους 36-38 και τα δύο αυτά στάδια ιεραποστολής από τον Ιησὺ ἀρχικά, ἀπὸ την ιεροσολυμιτική Εκκλησία, και αργότερα, προς τους ιεραποστόλους της οποίας ὁ Δ' Ευαγγελιστής λέγει ὅτι αυτοὶ μπήκαν στον κόπο ἄλλων. Ἔτσι, μποροῦν να χαίρουν ομοῦ και ὁ σπειρῶν

500. π. Ιωάννη Σκιαδαρέση, *Ιωάννεια Γραμματεία* (Θεσσαλονίκη: Βάνας, 2013), 232-234.

501. Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη Β' Τόμος* (Αθήνα: Ορθόδοξος Ιεραποστολική Αδελφότης ὁ Σταυρός, 1996), 366—373.

και ο θερίζων. Άλλοι όμως έκαναν την προετοιμασία. Είναι δύσκολο να πούμε με βεβαιότητα ποιοι είναι οι μεν και ποιοι οι δε. Ίσως, ο Ιησούς θέλει να πει στους Μαθητές γενικώς ότι ενώ ο κόσμος φαίνεται ανέτοιμος, ο ίδιος είναι απεσταλμένος από τον Πατέρα για το έργο του θερισμού, το οποίο θα είναι και το δικό τους έργο. Το έργο τους, του θεριστή είναι συμμετοχή στον καρπό και εκείνου ο οποίος έσπειρε. Αυτό που ο Ιησούς βεβαιώνει τους έκπληκτους Μαθητές του, είναι ότι ο ερχομός των Σαμαρειτών για να τον γνωρίσουν και να τον ακούσουν παρουσιάζει την εικόνα χωραφιού, με όχι πράσινη αλλά λευκή την επιφάνεια, έτοιμη για θερισμό. Καλά έκαναν και αγόρασαν τροφές, για τον Μεσσία όμως (και για την Εκκλησία που ίδρυσε) ο θερισμός της ιεραποστολής του κόσμου έχει προτεραιότητα. Το νερό και το φαγητό έρχονται σε δεύτερη μοίρα, όταν πρόκειται για τον ερχομό και την πρόοδο της Βασιλείας του Θεού.

Οι στίχοι 36-38 ανήκαν, όπως φαίνεται, σε κάποια άλλη ενότητα, απ' όπου μάλλον μεταφέρθηκαν εδώ και δημιουργούν έτσι κάποια σχετικά προβλήματα στην ερμηνεία. Το κύριο έργο του ερμηνευτή, στις περιπτώσεις αυτές, είναι να εξιχνιάσει το λειτούργημα που επιτελούν οι στίχοι αυτοί στην παρούσα συνάφεια. Ως προς τον στίχο 36 μπορεί να πει κάποιος ότι εννοεί ότι η σπορά είναι το πιο δύσκολο και κοπιαστικό τμήμα της εργασίας στην καλλιέργεια της γης και ο θερισμός απαιτεί μάλλον ελαφρύτερη εργασία. Στον στίχο 4:36 ο Ιησούς επιβεβαιώνει ότι ο θεριστής πληρώνεται για την εργασία τους. Στην προκειμένη περίπτωση, όπως αυτή της Σαμάρειας, η πληρωμή του θεριστή είναι το μάζεμα καρπών όχι για να περάσει τον χειμώνα, αλλά για την απόκτηση «αιώνιας ζωής», έτσι ώστε να είναι ευχαριστημένοι όχι μόνο αυτοί που έσπειραν (στην προκειμένη περίπτωση ο Ιησούς), αλλά και οι Μαθητές ως θεριστές. Όποια έννοια κι αν είχε ο στίχος αυτός σε μια αρχική συνάφεια, εδώ φαίνεται πως μάλλον αυτό δηλώνει. Ο στίχος 38 δείχνει και τα δύο: (α) την άλλη συνάφεια προέλευσης των λόγων αυτών και (β) πως σ' όποιους κι αν αναφέρονται αρχικά, εδώ οι θεριστές είναι οι Μαθητές. Εντελώς αταίριαστο είναι το «άλλοι κεκοπιάκασι». Αυτό μπορεί να σήμαινε τους Προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης ή την κίνηση του Βαπτιστή Ιωάννη ή μπορεί να υπαινίσσεται την ιεραποστολή των Ελληνιστών, από τα Ιεροσόλυμα στη Σαμάρεια κατά το 8^{ον} κεφάλαιο των

Πράξεων. Το πιο παράξενο στην περικοπή, όπου και όπως την έχουμε σήμερα, είναι η περίοδος της ιεραποστολής των Μαθητών η οποία παρουσιάζεται ως η πιο άνετη και χαρούμενη, κατ' αντίθεση προς την εποχή της σποράς. Είναι άξιο απορίας ποια σπορά εννοείται εδώ και από ποιον.

Οι στίχοι 4:35-38 επιχειρούν να εξηγήσουν την αποστολή των Μαθητών κατ' αναλογία προς την αποστολή του Ιησού. Η ιεραποστολή αυτή δεν κυριαρχείται από τους γήινους νόμους της σποράς και του θερισμού. Η δραστηριότητά τους έχει το δικό της νόμο, αντίθετα με τον κοινό νου, γιατί πρόκειται κατά βάση περί εσχατολογικού γεγονότος που διενεργείται κατά το παρόν. Αυτή την έννοια έχουν τα ρήματα «ἀποστέλλω θερίζειν» και «τελειώσω τό ἔργον». Ενώ κανονικά «μετά τετράμηνον ὁ θερισμός ἔρχεται», αν σηκώσουν τα μάτια τους, θα δουν ότι η χώρα είναι έτοιμη προς θερισμό. Έχει σημασία για τον Δ' Ευαγγελιστή ότι ο θερισμός είναι πολύς στη Σαμάρεια, μηδαμινός όμως στην Ιουδαία. Η διατύπωση εδώ του Δ' Ευαγγελιστή είναι σαν να πρόκειται για την Τελική Κρίση και Παρουσία! Ο στίχος δεν βοηθάει στα προβλήματα του στίχου 36 με τον «παροιμιακό λόγο» που παραθέτει, αφού δημιουργεί επιπρόσθετα ο ίδιος. Ποιος «άλλος» επί του προκειμένου είναι ο σπείρων και ποιος «άλλος» είναι ο θερίζων; Μήπως ο Ιησούς αναγνωρίζει στην παραδοσιακή πίστη των Σαμαρειτών το έργο της θείας σποράς που ενήργησε η Torah; Έτσι, ο ερχομός του Ιησού ως του Μεσσία μπορεί να χαρακτηριστεί ως θερισμός. Στην περίπτωση αυτή ο Θεός είναι ο «σπείρων» και ο Ιησούς είναι ο «θερίζων». Παραταύτα, στους στίχους 37-38 «θεριστές» είναι οι Μαθητές. Αντανακλάται δηλαδή στους στίχους αυτούς, ότι ισχύει στα χρόνια της συγγραφής του Δ' Ευαγγελίου. Οι στίχοι δηλαδή 4:37-38 αποτελούν, σχόλιο του Ευαγγελιστή σε λόγιο του Ιησού. Με την τελευταία αυτή έννοια, οι Μαθητές είναι οι θεριστές»⁵⁰².

502. Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 4. Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Α' Κεφ. 1-12. Απομνημονεύματα του Κατά Ιωάννην Ευαγγελίου* (Θεσσαλονίκη: Παναγιώτη Στουρνάρα, 2005), 326-328.

5.4 Διήμερη Παραμονή Χριστού στη Σαμάρεια

Συνεχίζουμε από την προηγούμενη συζήτησή μας. Στη Σαμάρειαπίστευσαν πολλοί (2:39)⁵⁰³. Ο Χριστός μετά από την παράκληση των Σαμαρειτών έμεινε εκεί δύο ημέρες (4:40).

ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαριῖται, ἠρώτων αὐτὸν μείναι παρ' αὐτοῖς· καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας

Ο Ωριγένης αναφέρει την εξήγηση του Ηρακλέοντα ότι οι δύο μέρες αλληγορούν τον μέλλοντα (μετά το πάθος του Χριστού) και τον παρόντα αιώνα (προ του πάθους του). Ο Χριστός δεν άφησε τους πιστούς του και μετά το πάθος του ώστε όπως ο Απόστολος Παύλος να αναφωνούν «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός (Γαλ 2:20)»⁵⁰⁴.

Ο Ακινάτης πιστεύει ότι έμεινε στη Σαμάρεια για δύο μέρες γιατί αυτές συμβολίζουν τις δύο πτυχές της χάριτος. Της αγάπης προς τον πλησίον και της αγάπης προς τον Θεό. Από αυτές τις εντολές, όλες οι προφητείες κρέμονται (Μτ 22:40). Στις δύο μέρες μένει μαζί μας και την τρίτη θα αναστηθεί (Ωσ 6:3). Γι' αυτό δεν έμεινε την τρίτη ημέρα, γιατί οι Σαμαρείτες δεν ήταν ακόμη έτοιμοι να προσλάβουν τη δόξα⁵⁰⁵.

503. Αν και δεν είναι στους στόχους της διδακτορικής διατριβής η διαπραγμάτευση μη καθορισμένων αριθμών ο Θωμάς Ακινάτης κάνει μια σημαντική διαπίστωση για το «πολλοί». Πολλοί έρχονταν για να θεραπευτούν. Τον διάβολο δύσκολα τον κατανικάς και ο αριθμός των ανοήτων είναι άπειρος (Εκ 1:15) και στο (Μτ 7:13). Ο δρόμος που οδηγεί στην καταστροφή είναι πλατύς και πολλοί τον ακολουθούν [St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 240].

504. Ωριγένους, *Εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικών* 13.187.1-8.

505. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 240-241.

Ο Καλβίνος ισχυρίζεται ότι τις δύο μέρες στη Σαμάρεια ο Χριστός δίδαξε όλα όσα δίδαξε στην Ιερουσαλήμ και έδειξε ότι το Ευαγγέλιο προορίζεται για όλο τον κόσμο⁵⁰⁶.

Ο Χριστός ως περιοδεύων είχε τακτική να μη μένει περισσότερο από δύο μέρες στο μέρος το οποίο κήρυσσε. Η ίδια αρχή εκφράζεται στους κανόνες του δευτέρου αιώνα, όσον αφορά τους Χριστιανούς Προφήτες ή Ιεραπόστολους, στη Διδαχή. «Κάθε Απόστολος θα παραμένει μια μέρα στον τόπο όπου θα μεταβεί ή εάν είναι αναγκαίο δύο μέρες, αλλά αν μείνει τρεις μέρες τότε είναι ψεύτικος προφήτης (Διδ 11.4-5)⁵⁰⁷». Η επόμενη φράση του Χριστού ότι «προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει (Ιω 4:44)», σχετίζεται με την παραμονή των δύο ημερών στη Σαμάρεια. Ο Χριστός ως περιπλανώμενος δεν έμεινε σε κάποιο μέρος αρκετό χρόνο, ώστε να γίνει πατρίδα του. Εάν το έκανε αυτό θα έχανε την υποδοχή και δεν θα ετιμάτο εκεί⁵⁰⁸. Ο Ιησούς μπορεί να έχει περιορίσει την επίσκεψή του ώστε να μην είναι αντιφατική με τη συνοπτική παράδοση η οποία δεν αναφέρει την αποστολή του στη Σαμάρεια⁵⁰⁹.

506. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 135.

507. πᾶς δὲ ἀπόστολος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς δεχθήτω ὡς κύριος οὐ μὲνῃ δὲ εἰ μὴ ἡμέραν μίαν ἐὰν δὲ ἡ χρεία καὶ τὴν ἄλλην τρεῖς δὲ ἐὰν μείνη ψευδοπροφήτης ἐστίν (Διδ 11.4-5).

508. Βασικά ο Bultmann δίνει δύο λόγους για την παραμονή του Χριστού στην Σαμάρεια για δύο μόνο μέρες: (α) Τον κανόνα ο οποίος μαρτυρείται στις Διδαχές (11.5) και (β) για να μην έρθει σε αντίθεση με τους συνοπτικούς συγγραφείς οι οποίοι δεν αναφέρουν την αποστολή του στη Σαμάρεια [Rudolf Bulmann, *Das Evangelium des Johannes*, translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 200. (γ) John N. Sanders, *The Gospel According to St. John*, (B.A. Mastin Adam&Charles Black. LonDonald, 1968), 153].

509. John Ramsey Michaels, *The Gospel of John* (Michigan, Cambridge: Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2010), 271.

Δεν ξέρουμε αν αυτές οι δύο ημέρες έχουν οποιαδήποτε σχέση προς την εν ΧΙ εντολή της Διδαχής των Δώδεκα Αποστόλων περί των περιοδίων των ιεροκηρύκων ⁵¹⁰.

Οι ημέρες αυτές μνημονεύονται, δεδομένου ότι η δημόσια δράση του Κυρίου θα περιελάμβανε ως πεδίο μόνον τους Ιουδαίους. Έτσι, εξηγείται πλήρως η βραχύτης της παραμονής αυτού στη Συχάρ. Αύτη και οι λαμπροί καρποί της εχρησίμευον ήδη απλώς ως μια σκιώδης προαναγγελία, ότι το ευαγγέλιο δεν θα περιωριζέτο μόνον εις τον Ισραήλ, αλλά θα εκηρύττετο εις όλον τον κόσμον⁵¹¹.

Ο Ιησούς δεν έμεινε περισσότερο, διότι ο χρόνος της δημόσιας δράσεώς του ήταν ορισμένος και προγραμματισμένος. Ο Χριστός έπρεπε να μεταβεί και να κηρύξει και σε άλλους τόπους, κυρίως δε στα απολωλότα πρόβατα του οίκου Ισραήλ, διότι ως περιούσιος λαός ο Ισραήλ είχε προτεραιότητα. Στους Σαμαρείτες και στα άλλα έθνη, το κήρυγμα θα εξαπλωνόταν μετά την Πεντηκοστή από τους αποστόλους. Μετά την ανάσταση και προ της αναλήψεώς του, ο Κύριος είπε προς στους αποστόλους:

«λήμψθε δύναμιν έπελθόντος του άγιου πνεύματος έφ' ύμας και έσεσθέ μου μάρτυρες εν τε Ιερουσαλήμ και [έν] πάση τη Ιουδαία και Σαμαρεία και έως έσχάτου της γης (Πρ 1:8).

Θα έλθει σε σας το Άγιο Πνεύμα και θα λάβετε δύναμη και θα είσθε μάρτυρές μου και στην Ιερουσαλήμ και σ' όλη την Ιουδαία και στη Σαμάρεια και ως τα πέρατα της γης. Το Ευαγγέλιο λοιπόν θα κηρυσσόταν στους Σαμαρείτες στο μέλλον. Τώρα ο Χριστός μένει και διδάσκει στη Συχάρ της Σαμάρειας δύο μόνον ημέρες. Αλλ' οι δύο εκείνες ημέρες ήταν ασφαλώς οι ευτυχέστερες ημέρες στην ιστορία της σαμαρειτικής πόλης. Δύο ημέρες μαζί με τον Χριστό ισοδυναμούν με

510. Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 4. Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Α' Κεφ. 1-12. Απομνημονεύματα του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου* (Θεσσαλονίκη: Παναγιώτη Στουρνάρα, Θεσσαλονίκη 2005), 329.

511. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 163.

δύο χιλιάδες έτη ευτυχίας! Μετά τις δύο ημέρες ο Χριστός έφυγεν από τη Συχάρ. Αλλά έφυγε σωματικώς μόνο. Ως Θεός παρέμεινε στην πόλη, αφού πολλοί κάτοικοι της πίστευσαν στο όνομά του. Οι δύο αυτές μέρες μνημονεύονται εκτός από τον στίχο 40 και στον στίχο 43 λόγω της μεγάλης σημασίας των. Αλησμόνητες οι δύο εκείνες ημέρες. Μικρό χρονικό διάστημα με απέραντη πνευματική σημασία. Οι δύο εκείνες ημέρες για τους Σαμαρείτες, οι οποίοι πίστευσαν, ζύγιζαν αιωνιότητα⁵¹².

5.6 Το Δεύτερο Σημείον του Χριστού. Η θεραπεία του Υιού του Βασιλικού

Επιστρέφοντας ο Χριστός από τη Σαμάρεια (4:43) όπου παρέμεινε δύο μέρες στην Κανά «ποιεί δεύτερον σημείον» (4:54). Το δεύτερο σημείον λοιπόν, επιτελείται στην πόλη Κανά όπως το πρώτο σημείον και μάλιστα πιθανά την τρίτη ημέρα όπως στην περίπτωση της Κανά.

Τούτο [δὲ] πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν

Ο ιερός Ιωάννης ο Χρυσόστομος γράφει: «Όπως ακριβώς στα μεταλλεία του χρυσού δεν θα μπορούσε κάποιος να αδιαφορήσει ούτε και για την ελάχιστη φλέβα, ένεκα των κόπων που απαιτεί, επειδή παρέχει πολύ πλούτο, με όμοιο τρόπο και στις Άγιες Γραφές δεν είναι χωρίς ζημιά, εάν παρατρέξουμε ένα ιώτα ή μίαν κεραία, αλλά πρέπει να ερευνούμε τα πάντα. Διότι όλα έχουν ειπωθεί υπό την έμπνευση του Αγίου Πνεύματος και τίποτε δεν είναι περιττό σε αυτές. Πρόσεξε λοιπόν τι λέγει στην προκειμένη περίπτωση ο Ευαγγελιστής. Αυτήν τη θεραπεία έκανε πάλι ο Ιησούς ως δεύτερο θαύμα στην Κανά, όταν ήλθε από την Ιουδαίαν στη Γαλιλαία». Το «δεύτερον» δεν το πρόσθεσε άσκοπα, αλλά για να εξάρει ακόμη περισσότερο το θαύμα των Σαμαρειτών, δείχνοντας έτσι ότι, αν και έγινε και δεύτερο θαύμα, παρόλα αυτά, αυτοί οι οποίοι είδαν τα θαύματα, δεν έφτασαν ακόμη στο πνευματικό ύψος εκείνων που τίποτε δεν είδαν⁵¹³»

512. Νικόλου Ι. Σωτηρόπουλου, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, Τόμος Α'* (Αθήνα: Ορθόδοξος Ιεραποστολική Αδελφότης Σταυρός, 1996), 377,383.

513. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το Κατα Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.203.10-16.

Σύμφωνα με τον Θωμά τον Ακινάτη, το θαύμα μπορεί να κατανοηθεί με δύο τρόπους. Ο πρώτος είναι ότι ο Κύριος έκανε δύο θαύματα κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του από την Ιουδαία στην Γαλιλαία, αλλά το πρώτο δεν έχει αναφερθεί, μόνο το δεύτερο. Ο δεύτερος τρόπος, είναι ότι ο Χριστός έκανε δύο σημεία στη Γαλιλαία σε διαφορετικούς χρόνους. Το ένα όπου μετέτρεψε το νερό στο κρασί και το δεύτερο όπου θεράπευσε το γυιό του βασιλικού και επέστρεψε ξανά από τη Γαλιλαία στην Ιουδαία.

Παρατηρείται ότι οι Γαλιλαίοι ήταν χειρότεροι από τους Σαμαρείτες. Γιατί οι Σαμαρείτες δεν περίμεναν θαύμα από τον Κύριο και πολλοί πίστευσαν μόνο από το λόγο του. Με το δεύτερο θαύμα του υιού του βασιλικού, μόνο αυτός και η οικογένειά του πίστευσε, γιατί οι Ιουδαίοι πίστευαν σταδιακά, λόγω της σκληροκαρδίας τους, σύμφωνα με τα λόγια του προφήτη Μιχαία:

«οἴμμοι ὅτι ἐγενόμην ὡς συνάγων καλάμην ἐν ἀμήτῳ καὶ ὡς ἐπιφυλλίδα ἐν τρυγήτῳ οὐχ ὑπάρχοντος βότρου τοῦ φαγεῖν τὰ πρωτόγονα οἴμμοι ψυχὴ (7:1)⁵¹⁴».

Μετά τη λέξη «πάλιν», ή λέξη δεύτερον φαίνεται ταυτολογία και πλεονασμός, αλλά δεν είναι. Διότι το «δεύτερον» δεν είναι επίρρημα, αλλά επίθετο. Γι' αυτό τον λόγο δεν εξηγείται ως «πάλι για δεύτερη φορά», αλλά «πάλι ως δεύτερο σημείο». Σημειώνει ότι ο Χριστός έκανε πολλά σημεία μέχρι τότε, αλλά αυτό ήταν το δεύτερο στην Κανά, όταν ερχόταν από τη Γαλιλαία⁵¹⁵. Επειδή μόνο τα δύο πρώτα σημεία κατονομάζονται, δεν πρέπει να προσφύγει κάποιος ότι αυτές οι πληροφορίες προέρχονται από την «πηγή των σημείων» όπως εύστοχα αναφέρει ο Χρ. Καρακόλης. Το γεγονός ότι τα υπόλοιπα δεν κατονομάζονται, έρχεται σε αντίθεση με την υπόθεση αυτή. Είναι πολύ πιθανό συνεχίζει ο Χρ. Καρακόλης ότι ο ευαγγελιστής ενδιαφέρεται να αριθμήσει και επομένως να συνδέσει μεταξύ τους, μόνο τα σημεία τα οποία πραγματοποίησε ο Ιησούς στη

514. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John. Chapters 1-5*. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 253.

515. Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, Τόμος Α'* (Αθήνα: Ορθόδοξος Ιεραποστολική Αδελφότης Σταυρός, 1996), 392.

Γαλιλαία, όπως φαίνεται και από την υπογράμμιση του τόπου στον οποίο επιτελέστηκε τόσο το πρώτο όσο και το δεύτερο σημείο (2:1,114:46,47,54). Ο ίδιος συγγραφέας συνεχίζει ότι η ορθότητα της ερμηνείας αυτής ενδυναμώνεται αφενός από την τάση της σημειτικής σκέψης να θεωρεί ότι ο αριθμός δύο με τη μορφή της επανάληψης ή της παραλληλίας (*parallelismus membrorum*) εκφράζει την ολότητα, εν προκειμένω της ζωοποιού δωρεάς του Ιησού η οποία παρέχεται μέσω των θαυμάτων του και αφετέρου έρχεται σε συμφωνία με τη θεώρηση από τον τέταρτο Ευαγγελιστή της Γαλιλαίας ως του τόπου, στον οποίο ο Ιησούς φανερώνει τη δόξα του (2:11) με αποτέλεσμα την πίστη (2:114:53). Σε αντίθεση από τη Γαλιλαία, η Ιουδαία θεωρείται από τον Ευαγγελιστή ως ο κατεξοχή τόπος άρνησης του Ιησού. Η ευνοϊκή λοιπόν θεώρηση της Γαλιλαίας σε σχέση με την Ιουδαία από τον Ευαγγελιστή Ιωάννη βρίσκεται πιθανότητα στο υπόβαθρο (α) της αριθμώσεως και της συνδέσεως των δύο σημείων της Κανά μεταξύ τους και (β) του σαφούς διαχωρισμού τους από τα σημεία της Ιερουσαλήμ, για τα οποία γίνεται απλή αναφορά⁵¹⁶.

Το δεύτερο θαύμα στην Κανά συνίσταται στη θεραπεία κάποιου ετοιμοθάνατου υιού Βασιλικού που βρισκόταν στην Καπερναούμ. Ο πατέρας του ήλθε προς τον Χριστό και του ζήτησε να κατέβει προς την Καπερναούμ και να τον θεραπεύσει. Ο Χριστός τον θεραπεύει από μακριά. Το θαύμα γίνεται σε συγκεκριμένη ώρα, την έβδομη ώρα. Με την επιβεβαίωση ότι το θαύμα γίνεται τη στιγμή κατά την οποία ο Χριστός του είπε ότι ο υιός του «ζή»⁵¹⁷ η πίστη του Βασιλικού ενδυναμώνεται (Μκ 7:30·Μτ 8:13)⁵¹⁸.

ἐπύθετο οὖν τὴν ὥραν παρ' αὐτῶν ἐν ἣ κομψότερον ἔσχεν· εἶπαν οὖν αὐτῷ ὅτι ἐχθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός (4:52-53).

516. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Θεσσαλονίκη: Π. Πουρνάρα, 1997), 132-133.

517. Ενδιαφέρουσα είναι η τριπλή χρήση του «ζή» (4:50,52,53). Ίσως να σημειολογεί την Ανάσταση του Κυρίου η οποία έγινε τρεις μέρες μετά τον θάνατό του και η οποία ζωοποίησε ολόκληρη την ανθρωπότητα.

518 . Donald A. Carson, *The Gospel according to John* (Leicester: Inter-Varsity Press,1991), 239.

Εάν ο Ιωάννης χρησιμοποιεί την κανονική μέθοδο υπολογισμού του χρόνου, τότε η 7^η ώρα αντιστοιχεί στις 1 μ.μ.. Επειδή η Κανά απέχει από την Καπερναούμ μόνο 20 μίλια, πολλοί πιστεύουν ότι ο βασιλικός δεν είναι πιθανό να βρίσκεται στον δρόμο. Προτείνουν ότι ο Ιωάννης χρησιμοποιούσε τον Ρωμαϊκό χρόνο και επομένως η εβδόμη ώρα σήμαινε 7 π.μ.. Εάν ο βασιλικός είδε τον Χριστό τέτοια ώρα, μπορούσε να παρατείνει το ταξίδι για την επόμενη ημέρα. Γιατί όμως να το κάνει, εάν η συνάντηση έγινε νωρίς το απόγευμα; Αυτή η πρόταση είναι ελκυστική, αλλά υπάρχουν ισχυρές αντιρρήσεις στην άποψη ότι ο Ιωάννης κάνει χρήση του Ρωμαϊκού συστήματος (1:39) όπως ήδη επεξηγήσαμε. Στην παρούσα περίπτωση, ο βασιλικός πίστευε στον Χριστό και δεν υπήρχε λόγος βιασύνης για την επιστροφή. Πρακτικές ανάγκες μπορούσαν να επιβραδύνουν την επιστροφή, όπως η ξεκούραση του αλόγου του. Σίγουρα θα καταπόνεσε το ζώο στο δρόμο του προς τον Χριστό. Η επιβράδυνση μπορεί να ήταν και τυχαία. Σε κάθε περίπτωση το ηλιοβασίλεμα θα τον οδηγούσε σε νέα ημέρα αν και πρέπει να γίνει αποδεκτό ότι το «χθες» ηχεί λίγο παράξενα, εάν χρησιμοποιείται το βράδυ του γεγονότος το οποίο συνέβη το μεσημέρι. Υπάρχει και η άποψη του Morris ότι ο Ιωάννης δεν ασχολείτο με τα προβλήματα απόστασης και χρόνου»⁵¹⁹.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι η θεραπεία του υιού του Βασιλικού γίνεται την έβδομη ώρα⁵²⁰. Ο Ωριγένης διαπιστώνει ότι η ρήση για το δεύτερο σημείο είναι

519. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 292.

520. Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση του Bultmann ότι στην αφήγηση δεν κάνει κάποια διαφορά, εάν η ώρα καταμετρείται με το Ιουδαϊκό ή Ρωμαϊκό σύστημα ή εάν η απόσταση μεταξύ Κανά και Καπερναούμ είναι αρκετή ώστε οι χρόνοι που δίνονται από τον Ευαγγελιστή να είναι πιθανοί. Επίσης προσθέτει ότι *η αναφορά της ώρας* είναι αγαπητός τρόπος έκφρασης και στους συνοπτικούς και αναφέρει ενδεικτικά παραδείγματα [Rudolf Bultmann, *The Gospel of John*. Translated by G.R. Beasley-Murray (Oxford: Blackwell, 1971), 207].

αμφίβολη⁵²¹. Η εξήγηση της ερμηνείας του θα γίνει αντιληπτή από τα παρακάτω. Ερμηνεύει την έβδομη ώρα της θεραπείας ως την ώρα της αναπαύσεως. Είναι ενδιαφέρον μάλιστα ότι τελειώνει το περιεχόμενο του δέκατου τρίτου τόμου της Ερμηνείας του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου γράφοντας ότι περιλαμβάνει μέχρι της εβδομής από την αρχή της αποδημίας του Χριστού. (α) Πρώτα βαπτίζεται ο Χριστός στη Βαθαρά παρά του Ιορδάνη. (β) Δεύτερο επιδημεί στην Κανά όπου μετατρέπει το νερό σε κρασί. (γ) Τρίτο κατεβαίνει στην Καπερναούμ και θεραπεύει τους ασθενείς. (δ) Τέταρτο κατέρχεται στην Ιερουσαλήμ. (ε) Πέμπτο ενδιατρίβει στη γη της Ιουδαίας. (στ) Έκτο πηγαίνει στη Σαμάρεια παρά την πηγή του Ιακώβ. (ζ) Έβδομο επανέρχεται για δεύτερη φορά στην Κανά όπου ποιεί το δεύτερο σημείο⁵²².

Ο Αρχ. Θεοφύλακτος Βουλγαρίας πιστεύει ότι η ώρα τέθηκε από τον Ευαγγελιστή Ιωάννη για να εξακριβωθεί από τον Βασιλικό ότι το σημείο συντελέστηκε ακριβώς τη στιγμή κατά την οποία ανάγγειλε ο Χριστός ότι ο υιός του θεραπεύτηκε⁵²³.

Ο Θωμάς Ακινάτης συμφωνεί για την αμφίβολη χρήση του δεύτερου σημείου και κάνει τους εξής συνειρμούς για την έβδομη ώρα. «Η ώρα αυτή σημαίνει τα επτά χαρίσματα ή δώρα του Αγίου Πνεύματος, δια μέσου του οποίου οι αμαρτίες συγχωρούνται (Ιω 20:22). Το Άγιο Πνεύμα είναι ζωοδότης (Ιω 6:64). Η έβδομη ώρα

521. Το αμφίβολο μπορεί να κατανοηθεί γιατί στο εδάφιο 2:23 αναφέρεται ότι ο Χριστός εποίησε το Πάσχα στα Ιεροσόλυμα πολλά σημεία. Σύμφωνα με τον Brodie αυτό δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι δεν υπάρχει συνεκτικότητα στο κείμενο ούτε ότι αναφέρεται στο δεύτερο σημείο που έγινε στην Κανά. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η λέξη σημείο αποδίδεται κατά θετικό και αρνητικό τρόπον. Στην πρώτη ερμηνεία το σημείο αποδίδεται με θετικό τρόπο και δεν αποτελεί βάση πίστης αλλά επιβεβαίωση της πίστης. Αυτό συμβαίνει με τα δύο σημεία της Κανά. Στα Ιεροσόλυμα η λέξη σημείο ερμηνεύεται κατά αρνητικό τρόπο και το σημείο αποτελεί βάση για την υπερφυσική πίστη [*The Gospel of John* (Oxford University Press, 1993), 231].

522. Ωριγένους, *Εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικών* 13.64.455.1-11.

523. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος α'* PG 123:1257.

σημαίνει την κατάλληλη ώρα ανάπαυσης⁵²⁴, γιατί ο Κύριος αναπαύτηκε την έβδομη ημέρα (Ὁὐ μάτην δέ ὥραν ἐβδόμην ἀφήσιν αὐτόν ὁ πυρετός. ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἀναπαύσεων ἦν)⁵²⁵.

Οἱ ἄνθρωποι οἱ οποίοι οδεύουν στην πνευματικὴ ἀνάπαυση θα σωθοῦν, ἐνῶ οἱ ἀδικοὶ «οὕτως κλυδωνισθήσονται καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ δυνήσονται (Ἠσ 57:20)⁵²⁶».

Ὁ Καλβίνος πιστεύει ὅτι ἡ ἀναφορά στην ὥρα εἶναι γιὰ νὰ ἀποδειχτεῖ ὅτι τὸ θαῦμα δὲν ἐγίνε τυχαία. Ὁ σατανὰς με διάφορα μέσα θέλει νὰ κρύψει τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ γι' αὐτὸ θα πρέπει νὰ ἐκδηλώνονται αὐτὰ με τέτοιον τρόπο που νὰ μὴν ὑπάρχει ἀμφισβήτηση⁵²⁷.

524. Ωριγένους, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικῶν* 13.59.408.6-7.

525. Ὁ Κωνσταντῖνος Μπελέζος στα σχόλια καὶ Προθεωρίες τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ (Συναϊτικὸς Κώδικας 3, Αθήνα 2002) γράφει σε υποσημείωση τῆς σ. 51 ὅτι κάποιοι ἀριθμοὶ ἐμφανίζονται συχνὰ καθὼς καὶ οἱ συνδυασμοὶ τους. Ἐτσι, τονίζεται ὅτι στο ἀφηγηματικὸ μέρος ἐπαναλαμβάνεται ὁ ἀριθμὸς ἐπτὰ (ἐπτὰ υἱοὶ πρὶν καὶ μετὰ τὴ δοκιμασία, ἐπτὰ φορές ὁ Ἰώβ γίνεται ἀποδέκτης τοῦ μηνύματος, λόγου ἢ ἐπισκέψεως στα πλαίσια πειρασμοῦ, 7000 γίδοπρόβατα, τὰ οποία στο τέλος τῆς ἱστορίας γίνονται 14000, ἐπτὰ ἡμερόνυχτα κάθησαν οἱ τρεῖς φίλοι κοντὰ στον Ἰώβ) καὶ ὁ ἀριθμὸς τρία (τρεις θυγατέρες πρὶν καὶ μετὰ τὸ πάθος, 3000 καμήλες που στο τέλος διπλασιάζονται, τρεῖς φίλοι) ἢ τὸ δέκα καὶ πολλαπλάσια τοῦ (παιδιά, ζῶα). Ὁ συνδυασμὸς δυνάδων καὶ τριάδων ἐπηρεάζει περαιτέρω τὴ δομὴ τοῦ ποιητικοῦ μέρους, τὸ ὁποῖο βρῖσκει τὴν υψηλότερη ἐκφραση τοῦ στη διαλογικότητα (3X3X2 ἢ 2X3X2+2X2, 2X2) βλ. συζητήσεις τοῦ Ἰώβ με τοὺς τρεῖς φίλους τοῦ καὶ τὸν Θεὸ ἀντιστοίχως). Τέλος ὁ ἀριθμὸς τέσσερα παρακολουθεῖ τὰ πρόσωπα τὰ οποία ἔχουν μὲν λόγο ἀλλὰ καμία συμμετοχὴ σε διάλογο (τέσσερις ἀγγελιαφόροι, τέσσερις ἀναπάντητοι λόγοι τοῦ Ἐλιοῦ).

526. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 252.

527. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 140.

Υπάρχει και η άποψη ότι δεν υπάρχει συμβολικότητα στην ώρα και ως λόγος αναφοράς της αποτελεί η απόκλιση κάθε αμφιβολίας από την ιστορικότητα του γεγονότος⁵²⁸.

Θα πρέπει να διαπιστωθεί ότι η συμβολικότητα του αριθμού επτά παρατηρείται σε όλα τα κείμενα των Ευαγγελιστών και ιδιαίτερα στην Αποκάλυψη του Ιωάννη. Ενδεικτικά δίνεται ένα παράδειγμα από τον Κάθε Ευαγγελιστή. Οι συγγραφείς του Κατά Ματθαίο και Κατά Λουκά Ευαγγέλια χρησιμοποιούν παράγωγα του αριθμού επτά για να δώσουν πληροφορίες για το γενεαλογικό δέντρο του Χριστού. Ο Ματθαίος χρησιμοποιεί τον αριθμό δεκατέσσερα (2X7) και μάλιστα τρεις φορές και αρχίζει το γενεαλογικό του δέντρο από τον Αβραάμ (1:1-17). Ο Λουκάς χρησιμοποιεί τον αριθμό εβδομήντα επτά (7X11) και αρχίζει τη Γενεαλογία από τη Γένεση του Κόσμου. Το 7 αποτελεί ιερό αριθμό που εκφράζει την τελειότητα και πληρότητα όπως και κάθε πολλαπλάσιό του. Αυτή σαφώς είναι και η συμβολικότητα της περιγραφής του γενεαλογικού δέντρου (3:23—38)⁵²⁹. Στο Κατά Μάρκο Ευαγγέλιο αναφέρεται ότι η Μαρία η Μαγδαληνή στην οποία πρώτη φανερώθηκε ο Αναστάς Κύριος είχε θεραπευθεί από επτά δαιμόνια (16:9 επίσης Λκ 11:26)⁵³⁰.

528. Herman Ridderbos, *The Gospel according to John, A theological commentary*, Translated by John Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 176.

529. James Hastings, *Encyclopaedia of Religion and Ethics, Volume IX, Λήμμα Numbers* (Edinburgh: T&T. Clark, 1917), 404.

530. Η συμβολικότητα του αριθμού επτά παρατηρείται και σε πληθώρα εδαφίων των κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης. Ένα παράδειγμα αποτελεί το Κεφ. Γ' του Δανιήλ το οποίο είναι πλούσιο σε σημειολογία των αριθμών επτά και τρία. Ο Ναβουχοδονόσωρ καλεί ολόκληρη την εξουσία του η οποία αποτελείται από υπάτους, στρατηγούς, τοπάρχες, ηγουμένους, τυράννους, τους επ' εξουσιών και όλους τους άρχοντες (σύνολο επτά είδη που δείχνει την τελειότητα). Η εξουσία αυτή αναφέρεται δύο φορές στα εδάφια 3:2 και 3:3. Για να εκτελέσει το τέλειο έγκλημά του ο Ναβουχοδονόσωρ, ο κήρυκας βοά δυνατά για να ακούσουν «λαοί, φυλαί, γλώσσα» (3:4). Τι να ακούσουν οι διάφοροι λαοί, φυλές και γλώσσες; Της σάλπιγγας, της σύριγγος, της κιθάρας, της σαμβύκης, του ψαλτηρίου, της συμφωνίας, και παντός γένους μουσικών 3,5,7,10,15). Όπως και

Θα πρέπει να λεχθεί ότι λόγω αυτής της συμβολικότητας του αριθμού 7⁵³¹ προτάθηκε ότι το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο διαθέτει επταδικότητα στη δομή του. Μία διαφορετική συμβολικότητα του αριθμού επτά εκφράζεται από τον Μαυρόπουλο. Υποστηρίζει ότι η έβδομη ώρα ορίζει το τέλος της ημέρας που πλησιάζει λίγο πριν την ένατη ώρα δηλαδή λίγο πριν δύσει ο ήλιος. Αυτές οι ώρες σηματοδοτούν (όπως θα επεξηγήσουμε και παρακάτω) το ξεκίνημα της Σταύρωση του Ιησού και το πέρας του μαρτυρίου του. Είναι η ώρα συνεχίζει ο Μαυρόπουλος η οποία προετοιμάζει την έλευση της όγδοης ώρας. Δεν υπάρχει ουσιαστικά όγδοη ώρα αλλά και ούτε όγδοη ημέρα. Ωστόσο, μέσα στη διάσταση της έβδομης ημέρας, έρχεται η διάσταση της όγδοης ημέρας που σε όλη την ποίηση της Εκκλησίας, ταυτίζεται με αυτό το οποίο ονομάζεται Βασιλεία του Θεού⁵³².

προηγουμένως «όλοι οι άρχοντες» και «όλα τα γένη μουσικών» δημιουργούν το σύνολο του αριθμού επτά. Η κάμιμος του πυρός η καιομένη αναφέρεται και πάλι επτά φορές (3:6,11,15,17,20,21,23). Επτά φορές αναφέρονται τα ονόματα των τριών παιδών Σεδράχ, Μισάχ και Αβδεναγώ (3:12,13,14,16,19,20,23). Οι τρεις παίδες δέθηκαν με τις σαραβάρες (ενδύματα), τιάραις (καλύμματα του κεφαλιού) και με περικνημίδες (3:21). Το τέλει έγκλημα απαντά με την τέλεια αντίσταση (7 φορές αναφέρονται τα ονόματα των τριών παιδών) και τη συμβολικότητα της Ανάστασης του Κυρίου (3 παίδες δεμένοι με τρία καλύμματα).

531. Ο Still παραθέτει σημαντική βιβλιογραφία και παραδείγματα σε άρθρο του για τη χρήση της «επταδικής τελειότητας» στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου [Todd O. Still, "(Im) Perfection: Reading Philippians 3:5-6 in Light of the Number Seven" 60 *New Test. Stud.* (2014): 139-148]. Προς επίρρωση της γνώσης του Αποστόλου Παύλου για τη συμβολικότητα του αριθμού επτά παραθέτει παραδείγματα τα οποία αντλεί από την Παλαιά Διαθήκη, Αριστόβουλο και Φίλωνα, Ψευδεπίγραφα της Παλαιάς Διαθήκης, Πλάτωνα, Πλούταρχο, Διογένη τον Λαέρτιο και τον Ρωμαίο νέο-Πυθαγόρειο, λόγιο, ποιητή, πολιτικό και στρατιωτικό Μάρκο Τερέντιο Βάρρων (Marcus Terentius Varro, 116-28 π.Χ.).

532. Δημήτριου Μαυρόπουλου, *Σχόλια στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 2017), 132.

5.7 Συμπεράσματα

Η έκτη ώρα συνδεόταν στον ελληνορωμαϊκό κόσμο με το πότισμα των προβάτων, τη φλόγα της ερωτικής επιθυμίας, την απόκρουση του μεσημβρινού δαίμονα και στον ιουδαϊκό τον πειρασμό της Εύας, την απομάκρυνση της ζύμης-του φυράματος κατά την Παρασκευή του Πάσχα. Τα τέσσερα βιβλικά γεγονότα οποία συμβαίνουν την έκτη ώρα συνδέονται με την οικοδόμηση ή την αποδόμηση γαμήλιας σχέσης και μάλιστα εξαιρετικών για την ιστορία του Ισραήλ μορφών. Ο Μωυσής θα νυμφευθεί μία αλλογενή και ο Νυμφίος τους αλλογενείς Σαμαρείτες, τους εχθρούς των Ιουδαίων. Αντιθέτως εκείνη την ώρα οι Ιουδαίοι θα απαρνηθούν τον αληθινό βασιλέα τους. Δεν παρατηρείται επήρεια του μεσημβρινού δαίμονα, αλλά επανάληψη ίσως της πτώσης με την απάρνηση του Ανθρώπου-Βασιλέως ο οποίος αίρει στο Ιω την αμαρτία του κόσμου. Ένα άλλο σημαντικό γεγονός το οποίο έλαβε χώρα τη μεσημβρία είναι και η μεταστροφή του Αποστόλου Παύλου στον Χριστιανισμό. Μέσα στο φως του μεσημεριού ο διώκτης του Χριστού Σαούλ θα αλλάξει πορεία μέσω θαυματουργικού γεγονότος και θα μετατραπεί ο Απόστολος των Εθνών. Η σωτηρία των Εθνών αρχίζει την έκτη ώρα με τη Σαμαρίτισσα σε ένα πηγάδι. Συνεχίστηκε στον Σταυρό για να συμπεριλάβει όλη την υφήλιο και θα ενταθεί με τη μεταστροφή του Παύλου ο οποίος θα γίνει κήρυκας όλων των εθνών.

Κι' εδώ οι αριθμοί οι οποίοι απαντούν στο κεφάλαιο είναι οι πέντε, έξι και έμμεσα ο αριθμός επτά. Η Σαμαρίτισσα έπαυσε να ζει με τον αισθητικό αριθμό πέντε (θα αναλυθεί σε επόμενο κεφάλαιο) και συνδέεται με τον αριθμό έξι (κοσμικό). Όμως και αυτός δεν την αναπαύει. Θα πρέπει να έρθει ο τέλειος και πλήρης αριθμός ο 7, ο γαμήλιος νυμφίος, ο οποίος θα την αναπαύσει. Όχι δε μόνο θα την αναπαύσει, αλλά θα γίνει το πρόσωπό της ζωής της και θα τον κηρύξει στους συμπατριώτες και συμπατριώτισσές της.

Εάν δηλαδή το κεφάλαιο αυτό τεθεί σε μία συμβολική μορφή, ταιριάζει και συμπληρώνει τα μηνύματα τα οποία μεταδίδονται στο κεφάλαιο του Γάμου της Κανά. Ο Νυμφίος Χριστός αρχίζει τη δράση με τους Μαθητές του στον Γάμο της Κανά. Στο Γάμο της Νέας Ζωής, δεν θα έχει μόνο τους Μαθητές του. Θα πρέπει να αγκαλιάσει όλον τον κόσμο. Ποιους θα αγκαλιάσει πρώτους; Μα φυσικά τους

αισθητικούς. Αυτούς που είναι δεμένοι στη σάρκα. Υποφέρουν από τα γήινα πάθη και μένουν ανέραστοι στη θεία ζωή. Προσπαθούν να απαλλαγούν απ' αυτά. Κάνουν ένα βήμα μπροστά (λαμβάνουν τον έκτο άνδρα). Δεν πετυχαίνουν, αλλά δεν απογοητεύονται. Περιμένουν και έρχεται η σωτήρια ρήση, το θαύμα της νέας ζωής. Ο παρά το πηγάδι διψασμένος που θα παρέχει το αιώνιο και ζων ύδωρ στη ζωή τους. Θα τους ξεδιψάσει μια για πάντα και αυτή θα ενωθεί με τους Μαθητές, για να προσφέρει αιώνιο ξεδίψασμα σ' όλη την οικουμένη.

Ο Χριστός έρχεται κεκοπιακώς, μέσα από ένα δύσκολο ταξίδι βαδίσματος για να τη βρει σε ένα πηγάδι. Ζητά λίγο ο Χριστός απ' αυτή. Λίγο νεράκι για να ξεδιψάσει τη δίψα του κορμιού του. Κι' αυτός της παρέχει το ζωντανό πνευματικό ύδωρ. Στον Γάμο της Κανά μετέτρεψε το ύδωρ σε πνευματικό ύδωρ. Στη Σαμαρείτισσα δίνει πλουσιοπάροχα αυτό το πνευματικό ύδωρ. Η αρχή έγινε στην Κανά και η συνέχεια λαμβάνει στη Σαμάρεια.

Ο Χριστός αρχίζει ζωηρά το έργο μέσα από μια γυναικεία αισθητική φύση που όμως η κοσμική ζωή δεν τη γεμίζει. Μέσα στο φως του μεσημεριού ζητά να ανακαλύψει τον ήλιο της Δικαιοσύνης. Το επτάφωτο αστέρι, το επτάλαμπρο αιώνιο φως. Κι' αυτό έρχεται και κάθεται δίπλα της. Της μιλά και της αποκαλύπτει τα μυστικά της ζωής της. Κι' η καρδιά της πλατύνεται, γίνεται δοχείο, όπου το ζωντανό πνευματικό ύδωρ τη γεμίζει.

Η χαρά της απέραντη. Δεν μπορεί να την κρατήσει. Γίνεται μεταδότης και κήρυκας της νέας Πνευματικής Ζωής. Ο κατάκοπος Γαλιλαίος γίνεται γι' αυτήν ο καταβάς θεάνθρωπος ο οποίος θα πρέπει να κηρυχθεί στη χώρα της τη Σαμάρεια. Παύει το μίσος, τη χώρα γεμίζει η αγάπη και η χαρά. Παύει η προσδοκία. Αυτό που αναζητούσε είναι δίπλα της. Δεν θα ζει με το πέντε και το έξι. Τη ζωή της γεμίζει η πληρότητα, το επτά. Η ανάπαυση και η πνευματική ξεκούραση. Η νέα δημιουργικότητα και η τελειότητα θα τη χαρακτηρίζει. Επτάκις αγαλλόμενη θα ανυμνεί ημερησίως τον Κύριο για την αγαθή μερίδα που της έδωσε. Η συνάντηση στο πηγάδι θα γίνει φάρος και φωτεινός σηματοδότης για μια πλούσια επταπάροχη πνευματική ζωή.

Ζήτησε τα επτά χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος (Ησ 5:1-2)⁵³³. Ο Χριστός της τα έδωσε εβδομηντάκις επτά. Έγινε η Αγία Φωτεινή για να φωτίζει το δρόμο σε μας οι οποίοι ζούμε ακόμη τον αισθητικό πέντε ή το κοσμικό έξι.

Οι αφορισμοί του Χριστού δεν μπορεί να είναι κυριολεκτικοί, αλλά μεταφορικοί ή αλληγορικοί. Για τον λόγο αυτό αναπτύχθηκαν διάφορες παρεμφερείς ερμηνείες στα Ευαγγελικά εδάφια του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Αυτό όμως δεν παραξενεύει καθώς το Τέταρτο Ευαγγέλιο περιέχει υψηλού θεολογικού περιεχομένου δυσνόητα εδάφια τα οποία χρειάζονται κατάρτιση και γενική γνώση της Αγίας Γραφής για να γίνουν κατανοητά.

Η πιθανότερη εξήγηση των αφορισμών των εδαφίων 4:35 και 4:38 όπως προκύπτει από τις διάφορες παρεμφερείς ερμηνείες είναι ότι εκφράζουν το ιερατικό του μεσσιανικό έργο του Χριστού που αποτελεί τον θερισμό των ψυχών. Η σπορά και ο θερισμός έχουν σμίξει και ο χρόνος που τα διαχωρίζει έχει απαλειφθεί. Οι Μαθητές του Χριστού έχουν βρει έτοιμο το έδαφος. Οι προφήτες και ιδιαίτερα ο τελευταίος προφήτης Ιωάννης ο Πρόδρομος και προπάντων ο Χριστός έσπειραν τον δρόμο προς τη σωτηρία. Οι Μαθητές βρήκαν τον σπόρο έτοιμο και θερισμένο. Απομένουν να τον δώσουν τροφή σε όλη την οικουμένη.

Ο παραλληλισμός του Ωριγένη και Θωμά Ακινάτη του τετραμήνου με τα τέσσερα στοιχεία δεν είναι εύκολο να αποδειχθεί. Πιθανότερο είναι ότι η ρήση έχει λεχθεί τον Χειμώνα όταν χρειάζονταν τέσσερις μήνες για τον θερισμό. Λιγότερο πιθανό είναι η φράση να είναι παροιμιακή και να ειπώθηκε σε οποιαδήποτε άλλη εποχή.

Είτε οι δύο μέρες παραμονής του Χριστού στην Σαμάρεια περιέχουν συμβολισμό είτε όχι, σίγουρα ήταν πολύ σημαντικές, γι' αυτό αναφέρονται. Το έργο του Χριστού μεταδίδεται στους Σαμαρείτες. Ο γλυκός καρπός της εξάπλωσης της διδασκαλίας του είναι γεγονός. Μένει ο Ιησούς σύντομο χρόνο, αλλά ικανό για να επιτευχθεί ο σκοπός της σωτηρίας στους Σαμαρείτες. Η αλήθεια είναι ότι η αποστολή του Χριστού δεν είναι «συναισθηματική». Η παραμονή του σ' ένα τόπο και η επαγκίστρωσή του στους πιστεύοντες θα βλάψει το καθολικό του έργο και

533. καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ θεοῦ πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας (Ησ 11:2).

την αποστολή του στα πρόβατα του Ισραήλ. Ο περιούσιος λαός του έχει προτεραιότητα και την περισσότερη ανάγκη. Αυτό το δύσκολο έργο μόνο ο Χριστός μπορεί να το διεκπεραιώσει. Για τους υπόλοιπους λαούς, θα κληθούν και θα φωτιστούν οι Μαθητές του μετά την Πεντηκοστή να το επιτελέσουν.

Μετά την έκτη ώρα ο Ευαγγελιστής αναφέρεται στην έβδομη. Μετά την ξεκούραση της έκτης, αρχίζει η ώρα της πληρότητας και τελειότητας η οποία μεταφράζεται σε ώρα θεραπείας. Οι θεραπείες γίνονται την έβδομη ώρα και το Σάββατο. Ο Κύριος εργάζεται και την έβδομη ώρα και ημέρα⁵³⁴ (Σάββατο) και τη δέκατη ώρα. Την εβδόμη θεραπεύει και τη δέκατη διδάσκει.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι και στα δύο σημεία της Κανά οι διάκονοι (δούλοι) είναι αυτοί οι οποίοι θα τα βιώσουν. Οι μεν διάκονοι θα το βιώσουν την τρίτη ημέρα και οι δούλοι την έβδομη. Δύο αριθμοί οι οποίοι σχετίζονται με την Αγία Τριάδα και τα Επτά δώρα του Αγίου Πνεύματος. Η νέα ζωή την οποία θα φέρει ο Χριστός μεταδίδεται στην αρχή σε ταπεινές μορφές. Αυτές δε οι ταπεινές μορφές θα ανταποκριθούν με τον ίδιο τρόπο. Θα ανοίξουν διάπλατα τις καρδιές τους για να δεχτούν το καινούργιο σωτήριο μήνυμα του Χριστού. Να διαβεβαιώσουν τα σημεία του και με αυτό τον τρόπο να μεταδωθούν σε όλον τον λαό ο οποίος αναμένει αυτό το χαρμόσυνο μήνυμα.

Είναι πιθανόν ο Βασιλικός όταν έμαθε για το θαύμα του Χριστού να πίστεψε και να μην επιστρέψε την ίδια ημέρα γιατί δεν είχε λόγο να βιασθεί. Όταν έφτασε πεπεισμένος ότι θα ακούσει το ευχάριστο νέο επιβεβαιώνεται η προσδοκία του. Ρωτά για την ώρα την οποία έγινε το θαύμα. Όταν μαθαίνει ότι αυτό συμβαίνει

534. Αναφορά της εβδόμης ημέρας της εορτής της Σκηνοπηγίας γίνεται στο εδάφιο 7:37. Στην τελευταία μέρα ο Χριστός κρᾶζει «ἐάν τις διψᾷ ἔρχεσθω πρὸς με καὶ πινέτω. ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. τοῦτο δὲ εἶπεν περὶ τοῦ πνεύματος ὃ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύσαντες εἰς αὐτόν (7:37-39)». Ὅπως εἶναι γνωστό κατὰ την τελευταία ημέρα του τελετουργικού της εορτής αντλείτο νερό από την πηγή του Σιλwάμ, προκειμένου να γίνει προσφορά ὕδατος. Σε ὅλο το Ευαγγέλιο του Ιωάννη το νερό ἔχει σημαῖνον συμβολικό ρόλο. Την έβδομη ημέρα επίσης προτού ολοκληρώσουν τη σπονδή οι ιερεῖς περιφέρονταν επτά φορές γύρω από το βωμό με τη χρυσή λεκάνη.

ακριβώς τη στιγμή την οποία μίλησε στον Χριστό η πίστη του γιγαντώνεται. Η ώρα εδώ εκτός από τη συμβολική της σημασία είναι και «χρόνος επιβεβαίωσης».

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ
ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

6.1 Το θαύμα του Παραλυτικού και οι πέντε στοές της προβατικής κολυμβήθρας

Μετά το δεύτερο σημείο στην Κανά ο Ευαγγελιστής αναφέρει ένα άλλο σημείο του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, σε μία δεξαμενή η οποία περιβάλλετο από πέντε πύλες προβατικές.

Ἔστιν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρᾳ ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθζαθα πέντε στοὰς ἔχουσα (5:2) .

Ο ευεργετούμενος από τον Χριστό ήταν ένας άνθρωπος ασθενής, παράλυτος ο οποίος έπασχε για τριάντα οχτώ χρόνια, αφού δεν είχε κάποιο άνθρωπο να τον βοηθήσει ώστε πρώτος να μπει στη ταρασσομένη δεξαμενή, όταν μία φορά τον χρόνο την επισκεπτόταν ο άγγελος, και να θεραπευτεί από την ασθένειά του.

Σύμφωνα με τον Ιερό Αυγουστίνο, οι πέντε στοές συμβολίζουν τα πέντε βιβλία του Μωυσή τα οποία δεν μπορούσαν να θεραπεύσουν τους ασθενείς γιατί χρειαζόταν η έλευση του Χριστού⁵³⁵.

Ο Αμφιλόχιος επισημαίνει για τις πέντε στοές οι οποίες αναφέρονται στο Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη, την αλληγορική σημασία τους (5:1-6). Συμβολίζουν τις αρρωστημένες πέντε αισθήσεις του Ιουδαϊκού λαού (ὄραση, ὄσφρηση, γεύση, ἀκοή, ἀφή). Δεν είχαν καθαρά μάτια όταν έβλεπαν τα θαύματα και τα παράβλεπαν, δεν είχαν γεύση ευχάριστη όταν έτρωγαν το μάννα και ζητούσαν σύκα (Αρ 11:5), δεν είχαν ὄσφρηση ειλικρινή του δεσπότη και πρόκριναν τη διαβολική δυσωδία, δεν είχαν καθαρή ἀκοή των δρακοντιαίων συρισμάτων και δεν έπείθονταν στις προφητικές κατηχήσεις. Δεν είχαν συνεργό την ἀφή, αφού θεολογούσαν τα είδωλα και καταφρονούσαν τον ζωντανό Θεό⁵³⁶. Ο άγ. Μάξιμος θεωρεί τον αριθμό πέντε ως τον αισθητικό αριθμό. Γράφει:

535. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:1528.

536. Αμφιλόχιου Επισκόπου, *Εις την Μεσοπεντηκοστήν* 105-114.

«Πεντάπηχύς ἐστίν ὁ διάβολος, φησίν, διά τὰς αἰσθήσεις· Τούτων γὰρ χωρὶς προκοπὴν οὐ δέχεται τῆς καθ' ἁμαρτίαν αὐξήσεως ἢ περὶ ψυχὴν τῆς αὐτοῦ κακίας ἀλόγιστος κίνησις»⁵³⁷.

Ἄλλα παραδείγματα ὅπου εμφανίζεται ἡ αισθητικὴ σημασία τοῦ ἀριθμοῦ πέντε στὴν Ἀγία Γραφή καὶ ἐρμηνεύει ὁ ἁγ. Μάξιμος εἶναι: (α) Ἡ παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων (β) Ὁ ἀριθμὸς 185000 ὁ ὁποῖος εἶναι μικτὸς ἀριθμὸς καὶ συνδυάζει τοὺς τρεῖς ἀριθμοὺς ἕξι, πέντε καὶ τρία κατὰ τὴν ἐξήγησή του. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς βρῖσκεται στα ἐδάφια Β Βασ 19:25,35· Α Μακ 7:41· Β Μακ 8:4,19·15:22 καὶ Ησ 37:9,36. (γ) Ὁ ἀριθμὸς εἴκοσι καὶ πολλαπλάσιά του, ὅπως οἱ ἀριθμοὶ σαράντα, διακόσια κλπ. οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ἀποτελοῦν πολλαπλάσια τοῦ ἀριθμοῦ πέντε. Ὅσοι ἀριθμοὶ δηλαδὴ μποροῦν νὰ συντεθοῦν μέσω τοῦ πέντε ἐκφράζουν αἴσθησι.

Για τὴν παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων γράφει: « Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει πέντε νοερὲς αἰσθήσεις οἱ ὁποῖες ἀντιλαμβάνονται τὰ νοητὰ καὶ πέντε αἰσθήσεις σωματικὲς ποὺ ἀντιλαμβάνονται τὰ αἰσθητὰ, ἡ παραβολὴ μοιάζει νὰ υποδηλώνει τὸν κάθε ἄνθρωπο. Ὅποιος λοιπὸν ἔχει τὴ λαμπάδα τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς, κι ἔχει καὶ τὸ λάδι τῆς γνώσης νὰ τὴν τροφοδοτεῖ, δηλαδὴ οἱ πράξεις του νὰ γίνονται με γνώση, αὐτὸς, ἀφοῦ ὑπόταξε τὸ σῶμα κι ἔνωσε τὶς σωματικὲς αἰσθήσεις με τὶς νοερὲς, ἔχει γίνει τὸ ἀνάλογο τῶν πέντε φρονίμων παρθένων. Ὅποιος νομίζει πάλι πὼς ἀκολουθεῖ τὴν πρακτικὴ χωρὶς νὰ ἔχει τὸ λάδι τῆς γνώσης, ἀλλὰ τὴν ἀσκεῖ χωρὶς φρόνησι ἢ ἀπὸ κενοδοξία ἢ ἀπὸ λαιμαργία ἢ φιλαργυρία αὐτὸς, στρέφοντας τὶς νοερὲς αἰσθήσεις τοῦ γύρω ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καὶ πρόσκαιρα κι ἀφοῦ τὶς ἀποπνευμάτωσε καὶ τὶς ἔκανε σωματικὲς, ἐγίνε πολὺ εὐλόγα τὸ ἀντίστοιχο τῶν πέντε μωρῶν παρθένων κι ἀναγνωρίζεται μόνον ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ⁵³⁸.

Ὁ ἀριθμὸς 185000 προκύπτει ἀπὸ τὸ [(6X10)X3+5]X1000. Ὁ εξαδικὸς ἀριθμὸς ὅταν συντίθεται ἀπὸ δεκάδες, δημιουργεῖ τὸν ἀριθμὸ ἐξήντα. Ὁ ἀριθμὸς ἐξήντα ὅταν τριπλασιαστεῖ σύμφωνα με τὶς τρεῖς γενικὲς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τὴν

537. Μάξιμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον τὸν Ὀσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς* 53.31-32.

538. Μάξιμου Ὁμολογητοῦ, *Περὶ Διαφορῶν Ἀποριῶν* 43.1-15.

πρόσθεση του πέντε δίνει το εκατόν ογδόντα πέντε. Δηλώνει δε ο αριθμός την πάνω στις αισθήσεις έξη (το έξι παράγεται από το έξη) των φυσικών δυνάμεων η οποία προκαλεί την κακία (επειδή στα εδάφια της Αγίας Γραφής ο αριθμός αυτός είναι ψεκτός)⁵³⁹.

Οι πέντε αισθήσεις όταν πολλαπλασιαστούν με τα αισθητά τα οποία αποτελούνται από τα τέσσερα στοιχεία παράγουν τον αριθμό είκοσι. Εάν ο αριθμός είκοσι πολλαπλασιαστεί επί δύο παράγει τον αριθμό σαράντα τον οποίο ο άγ. Μάξιμος θεωρεί ότι δηλώνει τα αισθητά⁵⁴⁰. Αλλού γράφει: Ο αριθμός πενήντα χρησιμοποιείται πάντοτε για τα θεία, επειδή υπερβαίνει τα υποκείμενα στο χρόνο, ενώ ο αριθμός διακόσια για τα αισθητά και τις αισθήσεις, εξαιτίας του συνδυασμού του αριθμού τέσσερα με το πέντε⁵⁴¹.

Οι πέντε στοές σύμφωνα με τον Θωμά τον Ακινάτη τοποθετούνταν κυκλικά, ώστε οι ιερείς να στέκονται και να πλένουν τα ζώα τους με ευκολία⁵⁴². Συμβολικά οι πέντε στοές συμβολίζουν τις πέντε πληγές του σώματος του Χριστού. Αυτό λέγει και στον Θωμά, φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε καὶ ἴδε τὰς χειρὰς μου καὶ φέρε τὴν χειρὰ σου καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος ἀλλὰ πιστός (20:27)⁵⁴³.

Παρακάτω παρατίθενται μερικές απόψεις σύγχρονων ερμηνευτών:

539. Μάξιμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον τον Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφορῶν απορῶν της Θείας Γραφής* 49.256-267.

540. Μάξιμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον τον Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφορῶν απορῶν της Θείας Γραφής* 62.110-111.

541. Μάξιμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον τον Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφορῶν απορῶν της Θείας Γραφής* 55.245-247.

542. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John. Chapters 1-5*. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 256.

543. Ο Ακινάτης ισχυρίζεται ότι αυτά είναι λόγια του αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος όμως δεν αναφέρει στην Κατά Ιωάννη Ερμηνεία του Ευαγγελίου του αυτόν το συμβολισμό. Ο Θωμάς ο Ακινάτης δεν αναφέρει το εδάφιο του Ιωάννη του Χρυσοστόμου όπου άντλησε την πληροφορία. Πιθανά ο Θωμάς Ακινάτης θα είχε άλλο αντίγραφο.

(α) Ο Ramsey ισχυρίζεται ότι οι πέντε στοές δεν θα πρέπει να ερμηνεύονται αλληγορικά περισσότερο από τις έξι λίθινες υδρίες του γάμου της Κανά. Ο συγγραφέας αναφέρει παραδείγματα άλλων μοντέρνων συγγραφέων που παραλληλίζουν το κείμενο του Ευαγγελιστή Ιωάννη με τα χειρόγραφα της Νεκράς Θάλασσας όπου αναφέρονται δύο ζεύγη κολυμβηθρών οι οποίες σχηματίζουν τετράγωνο ή ορθογώνιο και στη μέση υπάρχει μία επιπρόσθετη στοά. Επιπρόσθετα, δίνει την πληροφορία ότι στην Ιουδαϊκή Αρχαιολογία του Ιώσηπου αναφέρονται οι πέντε στοές. Οι πέντε στοές απλά συνεισφέρουν στην εντύπωση του μεγάλου κατάλληλου χώρου για να ερμηνεύσει τον 5:3 στίχο στον οποίο δηλώνεται ότι στις στοές αυτές «κατέκειτο» πολύ πλήθος από ασθενείς⁵⁴⁴.

(β) Ο Barrett σε αντίθεση με τον άγ. Αυγουστίνο ισχυρίζεται ότι οι πέντε στοές δεν σημειολογούν τα πέντε βιβλία του Μωυσή που δεν μπορούν να οδηγήσουν στη σωτηρία. Όταν ο Ιωάννης υιοθετεί συμβολισμό, το κάνει με πολύ λιγότερο ανεπεξέργαστο τρόπο (when John employs symbolism he does so less crudely)⁵⁴⁵.

(γ) Ο Ridderbos επισημαίνει ότι οι πέντε στοές έχουν διαπιστωθεί από τους αρχαιολόγους και επομένως ο Ευαγγελιστής κάνει μνεία σ' αυτές για να μας δώσει ακριβή τοπογραφική γνώση του χώρου διεξαγωγής του Θαύματος⁵⁴⁶. Οι πέντε στοές μπορεί να έχουν κτισθεί από τον Ηρώδη τον Μέγα και μπορεί να μαρτυρείται η ύπαρξή τους από τον Χάλκινο Πάπυρο του Κουμράν (3Q15) ο οποίος χρονολογείται από το 35-65 μ.Χ.⁵⁴⁷. Οι τέσσερις καλυμμένες στοές

544. John Ramsey, *The Gospel of John* (Michigan, Cambridge: Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2010), 88.

545. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 211.

546. Herman Ridderbos, *The Gospel according to John, A theological commentary*, Translated by John Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 184.

547. (α) Martin Hengel, *Das Johannesevangelium als Quelle für die Geschichte des antiken Judentums* 293-334 in *Judaica Hellenistica et Christiana: Kleine Schriften II. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament* 109: Tübingen: Mohr-Siebeck. (β) Max Küchler, *Zum Probatischen Becken un zu Betesda mit den fünf Stöen* 381-390 in *Judaica Hellenistica et*

συμπεριλάμβαναν δύο ξεχωριστές κολυμβήθρες (οι οποίες εθεωρείτο ως ένα ενιαίο σύμπλεγμα) σε σχήμα χονδρικά τραπεζοειδούς, με την πέμπτη να τις διαχωρίζει. Η βόρεια μικρή κολυμβήθρα μπορεί να ανάγεται στους χρόνους μοναρχίας. Η βόρεια λίμνη μπορεί να εγκαθιδρύθηκε το δεύτερο αιώνα από τον Σίμωνα τον αρχιερέα⁵⁴⁸. Το μέρος το οποίο βρίσκονταν οι πέντε στοές εντοπίζεται από τους περισσότερους λόγιους κάτω από το μοναστήρι της Αγίας Άννας στο βορειοανατολικό τεταρτημόριο της παλιάς πόλης⁵⁴⁹.

(δ) Υπάρχει αμφισβήτηση για την ύπαρξη των πέντε στοών ⁵⁵⁰.

6.2 Τα 38 έτη παραλυσίας του τυφλού

Κατ' αρχή, να αναφερθεί ότι είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο νόμιμος Ιουδαϊσμός δεν επέτρεπε τη δεισιδαιμονία (πρόληψη) η οποία συνοδευόταν με τις ισχυριζόμενες «θεραπευτικές ικανότητες της λίμνης Βηθεσδά τις οποίες αποκτούσε μέσω αγγέλου». Αυτά ήταν χαρακτηριστικά των παγανιστικών πολιτισμών. Οι αρχές όμως φαίνεται ότι ανέχονταν την έκφραση αυτής της δημόσιας θρησκείας. Έτσι, τυφλοί χωλοί και παράλυτοι συναθροίζονταν προς θεραπεία. Ο παράλυτος (δεν δίνει πληροφορίες ο Ευαγγελιστής για την ασθένεια) ήταν για τριάντα οκτώ χρόνια ασθενής (περισσότερο από τη διάρκεια ζωής πολλών ανθρώπων, αφού η μέση διάρκεια ζωής μετά βίας ξεπερνούσε τα σαράντα)⁵⁵¹.

Christiana: Kleine Schriften II. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 109: Tübingen: Mohr-Siebeck.

548. Andreas J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (USA: Baker Academic, 2013) 178. Τα ίδια αναφέρονται και από τον F.F. Bruce [*The Gospel of John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1983), 122].

549. (α) Joachim Jeremias, *The Rediscovery of Bethesda*. Louisville: Southern Baptist Seminary. (β) Jerry Vardaman, "The pool of Bethesda. Bible and Theology" 14 (1963): 27-29.

550. (α) Ingo Broer, *Knowledge of Palestine in the Fourth Gospel?* 83-90 in *Jesus in Johannine Tradition*. Edited by R.T. Fortna and T. Thatcher: Louisville: Westminster John Knox. (β) Για την αρχαιολογική ταυτοποίηση της Βηθεσδά υπάρχουν πληροφορίες από τον David J. Wieand, *John V.2 and the Pool of Bethesda*. *New Testament Studies* 12 (1965-66): 392-404.

551. A.J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (USA: Baker Academic, 2013), 179.

ἦν δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ τριάκοντα [καὶ] ὀκτώ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ· τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς κατακεῖμενον καὶ γνοὺς ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ· θέλεις ὑγιᾶς γενέσθαι; (5:5-6)

Το μήκος χρόνου της δοκιμασίας του ἀνδρός υπογραμμίζει τὴν ἀνέλπιδη κατάστασή του καὶ γιὰ νὰ δειχθεῖ ἡ ἐπιλογή του Ἰωάννη⁵⁵² στὴν καταγραφή δύσκολων θαυμάτων⁵⁵³.

Ὁ ἀριθμὸς «τριάκοντα ὀκτώ» ὁ ὁποῖος δηλώνει τὰ ἔτη ἀσθενείας του παράλυτου δὲν εἶναι τυχαῖος. Ὁ ἀριθμὸς αὐτός, σύμφωνα με τὸν ἀγ. Αὐγουστίνου⁵⁵⁴, υπολείπεται δύο ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ σαράντα (40-2=38) καὶ σηματοδοτεῖ τὴν τελειότητα τῆς δικαιοσύνης μέσα ἀπὸ τὸν νόμο⁵⁵⁵. Ὁ νόμος δόθηκε με τὴν δέκα ἐντολές οἱ ὁποῖες ἔπρεπε νὰ κηρυχθοῦν στὶς τέσσερις γωνίες τῆς γῆς ἢ με τὴν συμπλήρωση τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων σύμφωνα με τὴν ῥῆση ὅτι «τὸ τέλος τοῦ νόμου εἶναι ὁ Χριστός, (Ρωμ. 10:4)». Ἀφοῦ $10 \times 4 = 40$ ⁵⁵⁶, τὸ σαράντα⁵⁵⁷ σηματοδοτεῖ

552. Herman Ridderbos, *The Gospel according to John*. Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 185.

553. Raymond E. Brown, *The Gospel according to John I-XII*. Anchor Bible Commentary 29A (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1966), 207.

554. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Iohannis Evangelium* PL 35:1529-1530.

555. Το σαράντα κατὰ τὸν Φίλωνα εἶναι ὁ ζωοποιὸς ἀριθμὸς κατὰ τὸν ὁποῖο διαπλάθεται ὁ ἄνθρωπος στὸ ἐργαστήριο τῆς φύσης [Φίλων, *Περὶ τοῦ βίου Μωυσέως. Περὶ τῶν δέκα λόγων* (Ἀθήνα: Κάκτος, 1992), 261].

556. Ὁ Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ' γράφει τὰ ἐξῆς γιὰ τὸν ἀριθμὸ σαράντα σὲ κεφάλαιο ὅπου ἀναφέρεται γιὰ τοὺς τρεῖς Πειρασμοὺς τοῦ Χριστοῦ, μετὰ ἀπὸ σαράντα ἡμέρες καὶ σαράντα νύκτες νηστείας (Μτ 4:2): «Ὁ ἀριθμὸς σαράντα στὸν Ἰσραὴλ εἶχε πλούσιο συμβολισμό τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰησοῦ: Κατ' ἀρχάς, μὰς υπενθυμίζει τὰ σαράντα χρόνια τῆς ἰσραηλιτικῆς περιπλάνησης στὴν ἔρημο, ἡ ὁποία ἦταν ἐποχὴ πειρασμοῦ ἀλλὰ καὶ ἐγγύτητας πρὸς τὸν Θεό. Ἐπίσης μὰς υπενθυμίζει τὶς σαράντα ἡμέρες τὶς ὁποῖες παρέμεινε ὁ Μωυσῆς στὸ ὄρος Σινά, προτοῦ νὰ παραλάβει τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ χαραγμένο στὶς ἀγίες πλάκες τῆς Διαθήκης. Φέρνει στὸ νοῦ μὰς τὴν ραβινικὴ ἀφήγηση, σύμφωνα με τὴν ὁποία ὁ Ἀβραάμ κατὰ τὴν πορεία τοῦ πρὸς τὸ ὄρος Χωρήβ, ὅπου ἔπρεπε νὰ θυσιάσει

την τέλεια δικαιοσύνη⁵⁵⁸, το τριάντα οχτώ όπως ήδη αναφέρεται, υπολείπεται δύο του αριθμού σαράντα, επομένως σηματοδοτεί την ατελή δικαιοσύνη. Του

τον μονάκριβο γιο του, σαράντα ημέρες και νύχτες δεν έπινε, ούτε έτρωγε τίποτα, παρά τρεφόταν μόνο από το βλέμμα και τον λόγο του αγγέλου ο οποίος τον συνόδευε. Οι πατέρες, ακολουθώντας μια αριθμητική συμβολική, εκλαμβάνουν τον αριθμο σαράντα ως αριθμητικό «σημείο» αυτού του κόσμου: Τα τέσσερα πέρατα της οικουμένης περιγράφουν το σύμπαν, ενώ το δέκα είναι ο αριθμός των εντολών. Ο κοσμικός αριθμός πολλαπλασιαζόμενος με τον αριθμό των εντολών εκφράζει με συμβολικό τρόπο την Ιστορία. Ο Ιησούς πραγματώνει ακόμη μία φορά την Έξοδο του Ισραήλ διασχίζοντας τις πλάνες και τις ταραχές της Ιστορίας. Οι σαράντα ημέρες της νηστείας συμπεριλαμβάνουν αυτό το δράμα της Ιστορίας το οποίο ο Ιησούς σηκώνει και μεταφέρει στους ώμους του [Γιόζεφ Ρατσινγκερ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ Α' Μέρος*, ελλ. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ψυχογιός, 2007), 48-49]». Ο αριθμός σαράντα έχει συσχετισθεί και με τους «κεκοιμημένους». Ο άγ. Παΐσιος αναφέρει ότι τις πρώτες σαράντα μέρες η ψυχή είναι ανήσυχη, επειδή δεν ξέρει πως θα κριθεί. Ενδιαφέρουσα είναι και η ιστορία για την ηλικιωμένη που είδε πρώτη φορά την ψυχή της, σαν αγγελοῦδι που έμοιαζε με κοριτσάκι δώδεκα ετών και έλαμπε, επτά μέρες μετά την κοίμησή της. Τη δεύτερη φορά την είδα σαράντα μέρες μετά την κοίμησή της που του έβαλε μετάνοια με ευγνωμοσύνη και τον ευχαρίστησε [Γέροντος Παϊσίου Αγιορείτου, *Λόγοι σ', Περί Προσευχής* (Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ιερόν Ησυχαστήριο Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος, 2012), 143]).

557. Τα χτυπήματα καθορίζονταν ανάλογα με τα παραπτώματα του δράστη, όμως δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να υπερβαίνουν τα σαράντα [καὶ ἔσται ἐὰν ἄξιος ἦ πληγῶν ὁ ἀσεβῶν καὶ καθιεῖς αὐτὸν ἔναντι τῶν κριτῶν καὶ μαστιγῶσουσιν αὐτὸν ἔναντίον αὐτῶν κατὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ ἀριθμῶ τεσσαράκοντα μαστιγῶσουσιν αὐτὸν οὐ προσθήσουσιν ἐὰν δὲ προσθῶσιν μαστιγῶσαι αὐτὸν ὑπὲρ ταύτας τὰς πληγὰς πλείους ἀσχημονήσει ὁ ἀδελφός σου ἔναντίον σου (Δτ 25:2-3)]. Ο Απόστολος Παῦλος στην δεύτερη προς Κορινθίους επιστολή του, αναφέρει ότι ραβδίσθηκε πέντε φορές από τους Ιουδαίους με τριανταεννέα ραβδώσεις, «πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον (11:24)».

558. Το Σάββατο απαγορεύονταν τριάντα εννιά είδη εργασιών στους Ισραηλίτες, επειδή θεωρούσαν το τριάντα εννιά ως τον μεγαλύτερο αριθμό, αφού το σαράντα σήμαινε

λείπουν οι δύο εντολές της χάριτος: Η αγάπη προς το πλησίον και τον Θεό. Σε αυτές τις δύο εντολές κρέμεται όλος ο νόμος και εξαρτώνται οι προφήτες (Μτ 22:40). Αυτή είναι μία εξήγηση για το χρονικό διάστημα της ασθένειας του τυφλού. Ο άγ. Αυγουστίνος γράφει επίσης ότι ο Χριστός δίνει δύο εντολές, για να τελειοποιήσει τις δύο χάρες οι οποίες του λείπουν. Του παραγγέλλει να λάβει το κρεβάτι του (πρώτη εντολή) και να περπατήσει (δεύτερη εντολή). Η πρώτη εντολή αναφέρεται στην αγάπη προς τον πλησίον και η δεύτερη εντολή στην αγάπη προς τον Θεό. Στην πρώτη εντολή, ο Χριστός ως να του λέγει ότι, όταν είσαι ασθενής, ο πλησίον έρχεται αρωγός σου, όπως το στρώμα σε στηρίζει υπομονετικά. Αυτοί οι οποίοι είναι ισχυροί πρέπει να στηρίζουν τους αδύνατους και όχι να ευχαριστούν τους εαυτούς τους (Ρωμ. 15:1). Επομένως μετά που θεραπεύτηκες «άρων τον κράββατόν σου», δηλαδή στήριξε τον γείτονά σου ο οποίος σε μετέφερε, όταν ήσουν ασθενής (Αλλήλοις τά βάρη βαστάζετε, Γαλ 6:2). Στη δεύτερη εντολή του λέει, περπάτησε προς τον Θεό [πορεύονται εκ δυνάμεως εις δύναμιν (Ψλ 83:8), περιπατείτε ως τὸ φῶς (Ιω 12:35)].

Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας γράφει ότι ο αριθμός τριάντα οχτώ δηλώνει την προσέγγιση προς τον εκ νόμου τέλειον αριθμόν δηλαδή τον αριθμό σαράντα. «Προτυπώνει αυτό το οποίο συνέβηκε, δηλαδή ο Ισραηλιτικός λαός, επειδή συμπεριφέρθηκε με τρόπο ασεβή και με παραφροσύνη προς τον Χριστό, θα αδυνατήσει βέβαια και θα οδηγηθεί σε παραλυσία και θα περάσει πολλά χρόνια σε αργία. Δεν θα οδηγηθεί όμως σε πλήρη τιμωρία, αλλά θα υπάρξει κάποια φροντίδα, και θα αποκτήσει την υγεία του βυθιζόμενος στην κολυμβήθρα με υπακοή και πίστη⁵⁵⁹».

Ας εξετάσουμε και μερικές σύγχρονες ερμηνείες.

(α) Είναι απίθανο κατά τον Barrett ο αριθμός τριάντα οχτώ να είναι συμβολικός αν και συνδέεται με το Δτ 2:14. «Στις Πράξεις του Πιλάτου 6:1 ένας άνδρας ισχυρίζεται ότι έχει θεραπευθεί από τον Χριστό, ο οποίος ήταν τριάντα οχτώ

απεριόριστο [N. Ροπς, *Η καθημερινή ζωή στην Παλαιστίνη στους χρόνους του Χριστού* ελλ. μετ. Ε. Αγγέλου (Αθήνα:Παπαδήμα, 1990), 414].

559. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, P1.305.25-27.

χρόνια ασθενής. Η ιστορία του δείχνει όμοια σημεία με αυτά της αφήγησης του Ιωάννη και των Θαυμάτων τα οποία αναφέρει ο Μκ 2:1-12. Ο συγγραφέας όμως των Πράξεων δεν μπορεί να θεωρηθεί ανεξάρτητος μάρτυρας. Τα κείμενα του χρονολογούνται όχι πριν τον τέταρτο αιώνα και επομένως πιθανά να εξαρτιόταν από τον Μάρκο και Ιωάννη⁵⁶⁰».

(β) Ο Ramsey πληροφορεί ότι ο αριθμός τριάντα οχτώ μπορεί να ληφθεί ως αλληγορικά, σύμφωνα με το εδάφιο 2:14 του Δευτερονομίου⁵⁶¹ και του Ιερού Αυγουστίνου το οποίο, όπως είδαμε, τον ερμηνεύει ως 40-2. «Ο αριθμός εκφράζει τη γνώση η οποία αποκτήθηκε από τον χρόνο τον οποίο λέχθηκε για πρώτη φορά η ιστορία, απομνημονεύτηκε και ξαναειπώθηκε. Παρόμοια πληροφορία δίνεται στα συνοπτικά Ευαγγέλια και στις Πράξεις των Αποστόλων Για παράδειγμα στα εδάφια Μκ 5:25 αναφέρονται δώδεκα έτη, στο εδάφιο Λκ 13:11 δεκαοκτώ έτη και στις Πρ 9:33 οκτώ έτη. Εδώ, όπως στον στίχο του Λκ 13:11 ο χρόνος μπορεί να έχει σχέση με την κατάργηση του Σαββάτου. Εάν ο άνθρωπος περίμενε τριάντα οχτώ χρόνια για να θεραπευθεί, τι θα πείραζε να περιμένει ακόμη μια μέρα; Πιθανώς ο Χριστός θα απαντούσε, όπως κάνει στο εδάφιο Λκ 13:16⁵⁶²».

(γ) Ο αριθμός τριάντα οχτώ αναφέρεται τρεις φορές στην Παλαιά Διαθήκη (Δτ 2:14 Α Βασ 16:29 Β Βασ 15:8) και μόνο μία φορά στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο (5:5). Και οι τρεις φορές, παρατηρεί ο Vallowe, σχετίζονται με «τη δουλεία ή σκλαβιά

560. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beecles, 1962), 211.

561. καὶ αἱ ἡμέραι ἅς παρεπορεύθημεν ἀπὸ Καδης Βαρνη ἕως οὗ παρήλθομεν τὴν φάραγγα Ζαρετ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἕως οὗ διέπεσεν πᾶσα γενεὰ ἀνδρῶν πολεμιστῶν ἀποθνήσκοντες ἐκ τῆς παρεμβολῆς καθότι ὤμοσεν αὐτοῖς ὁ θεός (Δτ 2:14).

562. J. Ramsey, *The Gospel of John* (Michigan, Cambridge: Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2010), 85.

(slavery)» της απιστίας στο έθνος και τον βασιλιά. Στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο ο αριθμός τριάντα οχτώ αναφέρεται στην σκλαβιά της αμαρτίας⁵⁶³.

(δ) Ο Ridderbos προτείνει ότι τα τριάντα οχτώ έτη αναφέρονται από τον Ευαγγελιστή για να δείξει τη σοβαρότητα της ασθένειας και την ανέλπιδα κατάσταση του άνδρα. «Αν και δεν αναφέρει την ασθένεια, ο τρόπος θεραπείας του δείχνει σαφώς ότι πρόκειται για παράλυση (Μτ 9:6)⁵⁶⁴».

(ε) Ο Bruce διαπιστώνει ότι η συμβολικότητα των τριάντα οχτώ ετών (Δτ 2:14) μπορεί να πείσει όποιο θέλει. «Μπορεί όμως να δηλώνει την αντίθεση της σωτηρίας του Ευαγγελίου από τα ύδατα της τελετουργίας της Ιουδαϊκής θρησκείας (σύγκρινε με υδρίες στο Γάμο της Κανά (2:6) και του ύδατος στο πηγάδι του Ιακώβ (4:13)⁵⁶⁵».

6.3 Η θεραπεία του παραλυτικού γίνεται το Σάββατο

Ο Ιησούς αφού θεραπεύει τον ασθενή αυτός σηκώνει το κρεβάτι του και περπατά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο Χριστός όπως μας πληροφορεί ο Ευαγγελιστής θαυματουργεί το Σάββατο⁵⁶⁶.

καὶ εὐθέως ἐγένετο ὑγιής ὁ ἄνθρωπος καὶ ἤρην τὸν κρεβάτιον αὐτοῦ καὶ περιεπάτει. Ἦν δὲ σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ τεθεραπευμένῳ· σάββατόν ἐστιν, καὶ οὐκ ἔξεστίν σοι ἄραι τὸν κρεβάτιόν σου. καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν σαββάτῳ. διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυεν τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν τὸν θεὸν ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ. (5:9,10,16,18).

Για τον λόγο αυτό, οι Ιουδαίοι κατηγορούν τον Χριστό ότι το παραβιάζει. Πρέπει να πούμε ότι οι Ιουδαίοι στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο εμφανίζονται ως λαός ο

563. Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014), 170-171.

564. Herman Ridderbos, *The Gospel according to John, A theological commentary, Translated by John Vriend* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 185.

565. Frederick F. Bruce, *The Gospel of John* (Michigan:Grand Rapids, 1983), 123.

566. *ibid* 671-686. Στο κείμενο περιγράφεται επίσης το Σάββατο και η Περιτομή.

οποίος συνεχώς εφευρίσκει αφορμές για να κατακρίνει τον Χριστό. Παρατίθεται ένας κατάλογος από τέτοιες κατηγορίες.

Κατηγορίες	Εδάφιο
Γαλιλαίο, Ναζωραίο	1:46·7:41,52·18:5,7·19:19
Παραβάτη του Σαββάτου	5,16,18·9:16
Βλάσθημο	5:18·8:59·10:31,33,39·19:7 (Λευ 24:16)
Απατεώνα	7:12,47
Κάτοχο δαιμονίων	7:20·8:48-52·10:20-21
Νόθο	8:41
Σαμαρείτη	8:48
Αμαρτωλό	9:16,24-25,31
Τρελλό	10:20
Εγκληματία	18:30
Παριστάνων τον βασιλέα, πολιτική απειλή	19:12,15,21

Η μεταφορά φορτίου την ημέρα του Σαββάτου ήταν απαγορευμένη (Νε 13:19·Ιερ 17:21). Κατά δε τις παραδόσεις των ραββίνων εάν κάποιος μεταφέρει κάτι από δημόσιο μέρος σε ιδιωτική οικία το Σάββατο από πρόθεση, τιμωρείται δια θανάτου και λιθοβολισμού. Το κακόβουλο και αξιοκατάκριτο, κατά τον Τρεμπέλα, των Ιουδαίων συνίσταται στο γεγονός ότι παρόλο που θαυμάζουν τη δύναμη του θεραπεύοντος, δεν τη δέχονται κατά νουν. «Πικρόχολοι και επιτημητές, περιβάλλουν το θαύμα παρανομίας με εγκλήματα»⁵⁶⁷.

Για τη σημασία του Σαββάτου και τη σχέση του με τον αριθμό επτά υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία. Θα προσθέσουμε μερικά όμως ακόμη στοιχεία, απλώς για την πληρότητα της διδακτορικής διατριβής⁵⁶⁸.

567. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 176.

568. Θωμά Μαυρομούστακου, *Σημειολογία του αριθμού επτά στη Βιβλική και Πατερική Θεολογία*, Μεταπτυχιακή εργασία (eclass Σ.Σ. Δεσπότη στο μάθημα Βιβλική Αρχαιολογία και Θεσμολογία).

Ο Χριστός τούς απαντά ότι η δημιουργία σταματά το Σάββατο, αλλά το θαύμα της δημιουργίας συνεχίζεται. Ο Χριστός δεν κάνει κάτι χωρίς τη συγκατάθεση του Πατέρα. Στη δεύτερη απάντηση (7:22-24) τούς διδάσκει ότι, εάν περιτέμνουν το Σάββατο, για να μην καταλύσουν το Νόμο του Μωυσέως, δεν θα έπρεπε να τον κατακρίνουν για το Σάββατο. Εάν η όγδοη μέρα της Περιτομής τύγχανε να συμπέσει με το Σάββατο το οποίο ήταν μέρα αργίας και ανάπαυσης, τότε ο νόμος του Σαββάτου αντιπαρερχόταν και ίσχυε ο νόμος της όγδοης ημέρας. Ο ένας νόμος ανέτρεπε τον άλλο νόμο. Ο Νόμος της αργίας του Σαββάτου δεν μπορούσε να σταματήσει φυσικά γεγονότα, όπως η γέννα και η γαλακτοτροφία στα βρέφη. Γι' αυτό ο Χριστός τους λέγει να μην κρίνουν κατ' όψη, αλλά να έχουν δίκαιη κρίση.

Υπάρχουν τρεις λόγοι για τους οποίους ο Κύριος άρχισε να εργάζεται το Σάββατο. Ο πρώτος δίνεται από τον Άγιο Αμβρόσιο στην ερμηνεία του στο Κατά Λουκά Ευαγγέλιο⁵⁶⁹. Ο Χριστός ήρθε για να ανακαινίσει τον κόσμο, δηλαδή τον άνθρωπο ο οποίος έχει διαστραφεί. Κι' αρχίζει το έργο του από εκεί που ο Δημιουργός το άφησε, το Σάββατο, όπως αναφέρεται στο πρώτο κεφάλαιο της Γένεσης. Ο Χριστός άρχισε το έργο του το Σάββατο, για να δείξει ότι ήταν ο ανακαινιστής της δημιουργίας.

Ένας δεύτερος λόγος γράφει ο Θωμάς Ακινάτης⁵⁷⁰ είναι ότι το Σάββατο γιορταζόταν από τους Εβραίους ως μνήμη της πρώτης δημιουργίας. Ο Χριστός όμως ήλθε για να δημιουργήσει μια νέα κτίση, σύμφωνα με το «οὔτε γὰρ περιτομή τί ἐστίν οὔτε ἀκροβυστία ἀλλὰ καινὴ κτίσις (Γαλ 6:15)». Δηλαδή δια μέσου της χάρις η οποία εκπορεύεται από το Άγιο Πνεύμα, «ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς (Ψλ 103: 30)». Έτσι ο Χριστός εργάσθηκε το Σάββατο για να δείξει τη νέα δημιουργία, αναδημιουργία η οποία λαμβάνει μέρος μέσω αυτού.

569. Ambrose of Milan, *Expos. Evang. sec. Luc.* IV. 58 PL 15:1629–30.

570. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 1-5. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2010), 262-263.

Ο τρίτος λόγος είναι για να δείξει ότι ο Χριστός μπορούσε να κάνει κάτι το οποίο ο νόμος δεν θα μπορούσε, επειδή έγινε ασθενής από τη σάρκα. Έστειλε τον υιό του μέσα στην αμαρτωλή σάρκα, για να κατακρίνει την αμαρτία στη σάρκα του, έτσι ώστε οι απαιτήσεις του νόμου να εκπληρωθούν σε μας (Ρωμ 8:3).

Οι Ιουδαίοι τηρούσαν το Σάββατο ως σύμβολο των τεσσάρων ενεργειών του Θεού: (α) Αγιασμός της έβδομης ημέρας (β) Ευλογία (γ) Συμπλήρωση του δημιουργικού του έργου (δ) Ανάπαυση. Ο νόμος όμως δεν μπορούσε να αγιάσει τους ανθρώπους. Γι' αυτό διαβάζουμε στους ψαλμούς «σῶσόν με κύριε ὅτι ἐκλέλοιπεν ὁσος ὅτι ὠλιγόθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἰῶν τῶν ἀνθρώπων (11:1)». Ούτε μπορεί να ευλογήσει ο νόμος γιατί σύμφωνα με την προς Γαλάτας Επιστολή «ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσὶν (3:10)». Ούτε μπορούν να τελειωθούν, γιατί «οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος (Εβρ 7:19)». Ούτε τους αναπαύει τελειωτικά «εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας (Εβρ 4:8)». Αυτά τα οποία δεν μπορούσε να κάνει ο νόμος, τα έκανε ο Χριστός, «διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἀγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν (Εβρ 13:12)». Τους ευλόγησε χύνοντας τους τη χάρη, «εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλόγησας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ, (Εφ 1:3)». Τους οδήγησε στην τέλεια δικαιοσύνη, «ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν (Μτ 5:48)». Τους οδήγησε επίσης στην αληθινή ανάπαυση. Όπως λέγεται στην προς Εβραίους επιστολή «εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες (4:3)». Επομένως, είναι αριστόν γι' αυτόν να εργάζεται το Σάββατο, γιατί είναι ικανός να τελειοποιήσει πράγματα τα οποία αναφέρονται σε αυτό. Η τελειοποίηση αυτών των πραγμάτων δεν επιτυγχανόταν γιατί ο νόμος ήταν αδύναμος και βρισκόταν σε ανάπαυση.

6.4 Η αυτονομία του πέμπτου κεφαλαίου και η σημειολογία των αριθμών πέντε και τριάντα οχτώ στις συλλαβές και λέξεις του

Το κεφάλαιο 5 σύμφωνα με τον Menken, πρέπει να θεωρηθεί ως αυτόνομο, γιατί λαμβάνει σε ένα καθορισμένο τόπο τα Ιεροσόλυμα. Τα προηγούμενα (4:46-54) διαδραματίζονται στην Γαλιλαία, όσο και τα επόμενα (Κεφ. 6). Επιπρόσθετα,

είναι αυτόνομο σε χρόνο. Επιτελείται σε χρόνο εορτής η οποία δεν καθορίζεται από τον συγγραφέα. Η αυτονομία του τεκμαίρεται και από τους χαρακτήρες οι οποίοι εμπλέκονται. Ο Menken πληροφορεί ότι μερικοί ερμηνευτές ως αυτόνομο θεωρούν το τμήμα 4:43-5,47⁵⁷¹.

Για να αποδείξει την αυτονομία του 5^{ου} κεφαλαίου ο Menken χρησιμοποιεί τον αριθμό των λέξεων και συλλαβών (ίδε κεφ. 1^{ον}). Ο αριθμός των λέξεων του αφηγηματικού τμήματος είναι 418. Το 418 είναι το γινόμενο του 11X38. Όπως θα δούμε, τόσο το τριάντα οχτώ όσο και το μισό του δέκα εννιά (38X1/2) εμφανίζονται να είναι πολύ σημαντικοί αριθμοί στη σύνθεση του κεφαλαίου. Το ίδιο ισχύει και για τον αριθμό πέντε ο οποίος απαντά στις συλλαβές και λέξεις. Ο αριθμός των λέξεων στον διάλογο είναι 546 για τον Χριστό, 30 για τον παράλυτο και 16 για τους Ιουδαίους (30+16=46). Περισσότερο ενδιαφέρον είναι ότι ο ολικός αριθμός των λέξεων 789 μπορεί να διαιρεθεί σύμφωνα με τον λόγο 1:3 (197 αφηγηματικές λέξεις και 592 διαλογικές). Οι λέξεις οι οποίες δείχνουν τη δράση του Χριστού είναι 592 και το υπόλοιπο περίπου 1/3 του αριθμού (197) αναφέρονται στους υπόλοιπους οι οποίοι δρουν στην αφήγηση (92 λέξεις ο παράλυτος, 67 λέξεις οι Ιουδαίοι και 38 λέξεις από τους υπόλοιπους).

Από τις εκτενείς αναλύσεις για το πέμπτον κεφάλαιο του Menken θα επικεντρωθούμε στα εδάφια στα οποία απαντούν οι αριθμοί πέντε και τριάντα οχτώ. Το πρώτο τμήμα το οποίο αναλύει ο Menken είναι το 5:1-18. Το τμήμα αυτό περιλαμβάνει τη θεραπεία του παραλυτικού η οποία έγινε το Σάββατο. Δια τον λόγο αυτόν και γιατί «ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ (5:18)» οι Ιουδαίοι ήθελαν να τον σκοτώσουν.

Στην εισαγωγή 5:1-5 περιέχονται το 1/5(=115) των συλλαβών του ολικού αθρίσματος (=575). Αυτός ο λόγος μπορεί να σχετίζεται με τις πέντε στοές της προβατικής κολυμβήθρας (5:2). Οι δύο κύριες σκηνές της ιστορίας 5:6-9 και 5:9-13 έχουν μήκος 143 (143=13X11) και 130 (10X13) συλλαβές αντίστοιχα. Το 5:14-15 περιέχει εβδομήντα έξι συλλαβές (2X38).

571. Maerten J.J. Menken, *Numerical Literary Techniques in John* (Netherlands by E. Brill, 1985), 107-112.

Οι ποσότητες στο αφηγηματικό τμήμα κατανέμονται αναλογικά: 144 (12^2) για το αφηγηματικό στα δύο τμήματα (5:6-13) και άλλες 144 για το τμήμα 5:14-18. Ο αριθμός 13 εμφανίζεται ξανά στο ολικό άθροισμα των συλλαβών για το αφηγηματικό μέρος το οποίο είναι 403 (31×13).

Το 5:16-18 περιέχει 93 συλλαβές (3×31). Υπάρχει αναλογία 10:3 μεταξύ των αριθμών των συλλαβών του αφηγηματικού τμήματος 5:1-15 και εκείνων του 5:16-18.

Μεταξύ του διαλογικού τμήματος στο 5:6-13 και αυτού του 5:14-18 υπάρχει αναλογία 3:1 αφού αυτές είναι 129 συλλαβές και 43 συλλαβές αντίστοιχα ($129 = 3 \times 43$). Ο παράγοντας 43 μπορεί να επεξηγηθεί από το άθροισμα των δύο αριθμών: του αριθμού πέντε ο οποίος αναφέρεται στον στίχο 2 και ο αριθμός τριάντα οχτώ στον στίχο 5 ($43 = 38 + 5$).

Ο παράγοντας 43 βρίσκεται στον ολικό αριθμό των συλλαβών του τμήματος 5:1-9 ο οποίος περιλαμβάνει την εισαγωγή και το ιστορικό του θαύματος. Έχει μέγεθος 258 συλλαβών (6×43). Ο αριθμός παράγεται από το άθροισμα των 68 διαλογικών συλλαβών και των 190 αφηγηματικών συλλαβών. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο αριθμός 190. Είναι το γινόμενο 19×10 και το 19, όπως προαναφέραμε, αποτελεί το ήμισυ του 38. Είναι δε και τριγωνικός αριθμός, αφού αποτελεί το άθροισμα από το ένα μέχρι το δεκαεννιά. Το 5:10-18 περιέχει 200 συλλαβές. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο παράγοντας 13 που εμφανίζεται στις εξής ενότητες: 5:6-7 91 (7×13), 8-9 52 (4×13), 9 13 (1×13), 10-13 117 (9×13), 14-17 130 (10×13), 18-30 546 (42×13).

Μετρώντας τον αριθμό των λέξεων στους στίχους 5:1-16 παρουσιάζεται μια προσεκτικά ισοζυγισμένη σύνθεση. Τα δύο κύρια τμήματα (5:6-9, 9-13) είναι σχεδόν ίδιου μεγέθους και περιλαμβάνουν 68 και 67 λέξεις αντίστοιχα. Η εισαγωγή 5:1-5 έχει μήκος 50 λέξεων και οι συμπερασματικές σκηνές (5:14-16) 50 λέξεις. Το 5:1-9 έχει μέγεθος 125 λέξεις (5^3).

Το αφηγηματικό τμήμα 5:1-18 περιέχει 190 λέξεις. Παρουσιάζεται εδώ ο παράγοντας 19. Τα εδάφια 5:6-9 και 5:9-13 περιέχουν από 35 αφηγηματικές λέξεις. Οι 70 αφηγηματικές λέξεις των εδαφίων 5:6-13 ακολουθούνται και πάλιν από 70 αφηγηματικές λέξεις των εδαφίων 5:14-18.

Το κύριο τμήμα της αφήγησης (5:6-13) περιέχει 65 λέξεις (5X13) και διαιρείται στις 33 λέξεις στο τμήμα 5:6-9 και 32 λέξεις στο τμήμα 5:9-13. Μέχρι το 5:15 συμπεριλαμβανομένου του διαλογικού τμήματος περιέχονται 76 λέξεις (2X38). Στο 5:14-18 υπάρχουν 19 διαλογικές λέξεις. Οι λέξεις οι οποίες εκφώνησε ο Χριστός στα εδάφια 5:11,12 είναι 38 οι οποίες διαιρούνται σε 19 στο 5:6-13 και άλλες 19 στους στίχους 5:14-18. Τα εδάφια 5:9-18 διαιρείται σε επί μέρους τμήματα τα οποία είναι πολλαπλάσια των 13 λέξεων. 5:9-13 13 (1X13), 9-11 39 (3X13), 12-15 65 (13X5), 16 13 (1X13), 17-18 39 (3X13). Έτσι, το ολικό τμήμα περιέχει 169 λέξεις (13^2) και το αφηγηματικό τμήμα 5:14-15 περιέχει 26 λέξεις (2X13).

Η διαίρεση των προτάσεων στο 5:1-18 σύμφωνα με τους δρώντες στην αφήγηση σε αριθμό λέξεων έχουν ως εξής: Στις 5:1-9 προτάσεις απαντούν 38 λέξεις. Στα εδάφια 5:1-18 οι προτάσεις όπου ο Ιησούς ενεργεί αθροίζονται σε 77 λέξεις. Αυτές διαιρούνται σε λόγο 3:4 (33 λέξεις στο 5:1-9 και 44 στο 5:13-18). Εδώ εμφανίζεται ο παράγοντας 11. Οι προτάσεις με τον άνδρα να ενεργεί στο 5:1-9 περιέχουν 54 λέξεις ή 2X27 λέξεις και στο 5:9-15 σε 38 λέξεις.

Μετά από αυτή την ανάλυση, συνοψίζονται τα παρατηρούμενα για τους αριθμούς πέντε και τριάντα οχτώ. Ο αριθμός πέντε απαντά στον στίχο 5:2. Στα εδάφια 5:1-5 αυτός ο αριθμός είναι εμφανής. Συγκεκριμένα: Υπάρχουν 25 συλλαβές (5^2) στα εδάφια 5:2-3,5 και 50 λέξεις (5X10) στα εδάφια 5:1-5. Οι 25 λέξεις των στίχων 5,2-3 δημιουργούνται από το άθροισμα $16+9$ ή για να το θέσουμε διαφορετικά $4^2+3^2=25$ (Πυθαγόρειο θεώρημα).

Οι πρώτες και τελευταίες φράσεις (verses), όταν ληφθούν μαζί, αθροίζονται σε 52 συλλαβές (4X13). Φαίνεται ότι ο παράγων 13 παίζει ρόλο από την αρχή της ιστορίας. Το 5:2 έχει μέγεθος 43 λέξεις (άθροισμα $5+38$). Ο παράγων 19 είναι εξέχων (prominent) στην αφήγηση και απαντά στον στίχο 5:5, όπου αναφέρεται ο αριθμός τριάντα οχτώ.

6.5 Συμπεράσματα

Οι πέντε στοές, κατά τη γνώμη μας, το πιθανότερο είναι ότι υπήρχαν λόγω κατασκευής για πρακτικούς λόγους. Ίσως ο Ευαγγελιστής να κατέγραψε τη λεπτομέρεια αυτή για να προσδώσει πειστικότητα στα γραφόμενά του. Είναι εξίσου πιθανό οι «πέντε στοές» να καθορίζουν και τον τόπο όπου βρισκόταν ο

παραλυτικός. Να ήταν δηλαδή ένας τοπογραφικός δείκτης. Αυτό όμως δεν αποκλείει και τη συμβολικότητά τους, με την έννοια ότι κάθε τι που υπάρχει στη φύση σημειολογεί. Όλες οι αλληγορίες οι οποίες εκφράστηκαν βοηθούν στη βαθύτερη κατανόηση του κειμένου, γιατί εκφράζουν θεολογικές αλήθειες. Σε όλο το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, ο Χριστός συμπληρώνει το νομικό Ιουδαϊκό πνεύμα της Πεντατεύχου και υφίσταται «πέντε πληγές στον Σταυρό» και όλο του το σώμα ταλαιπωρείται εκτενώς. Ο Χριστός παλεύει με την πειθώ, τα θάματα και την αυθεντία να θεραπεύσει τις ασθενείς αισθήσεις των Ιουδαίων. Είναι σαφές ότι οι προτεινόμενοι αλληγορισμοί στο Θαύμα του Παραλυτικού μπορούν να προσδώσουν βαθύτερα νοήματα στην περικοπή. Ο Χριστός συνεχίζει το της Αναπαύσεως του Σαββάτου θεραπευτικό και δημιουργικό έργο όχι μόνο στον Παραλυτικό και αργότερα στον Τυφλό, αλλά και στον ασθενούντα και με τις πέντε αισθήσεις Ιουδαϊκό λαό. Ο Ιουδαϊκός λαός είναι πολύχρονα παράλυτος στην αναισθησία και την ορθή εφαρμογή του Νόμου. Διακατέχεται από τάση αναμονής της Αγγελικής σωτηρίας. Ο Χριστός εμφανίζεται ως ο τελευταίος Άγγελος ο οποίος δια παντός θα θεραπεύσει την παραλυσία του. Θα τον βοηθήσει να σηκώσει το κρεβάτι του πόνου και της στατικότητας, για να οδεύσει προς σωτηρία. Αυτή η παραλυσία που είναι διάχυτη και στα έθνη θα αναλάβουν να τη θεραπεύσουν οι Απόστολοί του μετά την Πεντηκοστή. Η άρση της παραλυσίας των Ιουδαίων θα επιτευχθεί με την αγάπη προς την Αγία Τριάδα και συνάνθρωπο. Έτσι, το τριάντα οχτώ θα γίνει σαράντα, αριθμός νηστείας και προσευχής προς σωτηρία.

Εκτός από τις αξιολογες ερμηνείες οι οποίες έχουν δοθεί, τὸ τριάντα οχτώ μπορεί να θεωρηθεί και ως το άθροισμα του δεκαοχτώ και είκοσι. Τὸ δεκαοχτώ θεωρήθηκε ότι είναι το άθροισμα του Ι (10) καὶ του (8) ἢ του Η, δημιουργεί δηλαδή τὰ δύο αρχικά γράμματα του ΙΗΣΟΥ. Το είκοσι αποτελεί διπλάσιο του τελειότατου αριθμού δέκα. Επομένως, το τριάντα οχτώ μπορεί να σημαίνει και τον ικανὸ χρόνο κατά τον οποίο ὁ Ἰησούς ἰάται τὸν παραλυτικό, ὅπως το ἴδιο συμβαίνει καὶ για τὸν ἀριθμὸ δεκαοχτώ, ο οποίος αποτελεί τα χρόνια μέχρι να θεραπευτεῖ ἡ συγκύπτουσα γυναίκα. Ἰσχύει ὅτι $38=18 (IH)+2X10$.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ ΕΚΤΟΝ
ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

7.1 Τα διακόσια δηνάρια και ο χορτασμός των πεντακισχιλίων ανδρών

Τα διακόσια δηνάρια και οι ιδιοτητες του αριθμού 200: Ο Χριστός μετά το θαύμα του ασθενή της δεξαμενής Βηθεσδά και της ομιλίας του για τη σχέση που έχει με τον πατέρα του απεχώρησε πέραν της θάλασσας της Γαλιλαίας, δηλαδή της Τιβεριάδας. Κόσμος πολύς τον ακολουθούσε διότι είδε τα σημεία τα οποία έκανε στους ασθενείς. Ανέβηκε σε ένα όρος και καθόταν μαζί με τους μαθητές του. Σήκωσε τα μάτια και είδε ότι έρχεται προς αυτόν πολύς κόσμος. Όταν ο Χριστός «ἤδει τί ἔμελλεν ποιεῖν (6:6)», να χορτάσει δηλαδή θαυματουργικά τους πεντακισχιλίους άνδρες οι οποίοι παρακολουθούσαν τη διδασχή του, ερωτά τον Φίλιππο «πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους ἵνα φάγωσιν οὗτοι (6:5)»; Ο Φίλιππος, αμέριμνος για το τι θα συμβεί, απαντά ότι διαθέτουν μόνο διακόσια δηνάρια⁵⁷² τα οποία «οὐκ ἀρκουῖσιν αὐτοῖς ἵνα ἕκαστος βραχύ τι λάβῃ (6:7)». Το ποσό δηλαδή ήταν μικρό για να δοθεί κάτι στο πλήθος που να κορέσει την πείνα τους. Αυτό δηλώνει τη φτώχεια του Χριστού ο οποίος διέθετε μόνο διακόσια δηνάρια. Ο Ανδρέας ο πρωτόκλητος μαθητής του και αδελφός του Πέτρου εμφανίζεται να διαισθάνεται το επερχόμενο θαύμα. Λέγει προς το Χριστό «ἔστιν παιδάριον ὧδε ὃς ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσοῦτους (6:9)». Ο Θωμάς ο Ακινάτης θεωρεί ότι ο Ανδρέας εδώ ίσως να σκεφτόταν το θαύμα του Ελισσαίου, στο οποίο με είκοσι ψωμιά εχόρτασαν εκατό άνδρες (Β Βασ 4:42). Γι' αυτό ανάφερε το παιδί με τα πέντε ψωμιά, πιστεύοντας ότι αυτά αντίστοιχα θα πολλαπλασιασθούν από τον Χριστό. Όμως τα πέντε του φαίνονταν λίγα, γιατί κι αν αυτά πολλαπλασιάζονταν αντίστοιχα πέντε φορές δεν θα επαρκούσαν τους πέντε χιλιάδες άνδρες. Ο Θεοφύλακτος γράφει ότι ο Ανδρέας ενόμισεν ότι ίσως θα αυξήσει ο Κύριος τους ἄρτους, ἀλλὰ εἰάν αυτοὶ ἦταν περισσότεροι καὶ ὁ Κύριος θα τους αύξανε πιο πολύ. Το «παιδάριον» το οποίο σημαίνει μικρόν παιδίον ίσως να ήταν νεαρός υπηρέτης. Αξιοσημείωτο είναι όπου η λέξη χρησιμοποιείται προκειμένου περί του υπηρέτου του

572. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον* 1.409.10-11.

Ελισσαίου (Δ Βασ 4:38) όπου γίνεται πάλιν λόγος περί θαύματος πολλαπλασιασμού άρτων⁵⁷³.

Ο Χριστός κατά τον Θωμά τον Ακινάτη, αφού αποτελεί τη σοφία και δύναμη του Θεού (Κορ 1:24), αποτελεί και το σύμβολο της πνευματικής ανανέωσης. Πριν την έλευση του Χριστού υπήρχαν δύο διδασκαλίες ή δόγματα. Το ένα ήταν οι ανθρώπινες διδασκαλίες των φιλοσόφων και το άλλο ήταν οι διδασκαλίες του γραπτού νόμου. Ο Φίλιππος εκφράζει την πρώτη, όταν διαπιστώνει ότι τα διακόσια δηνάρια⁵⁷⁴ δεν είναι αρκετά για να χορτάσουν πέντε χιλιάδες άνδρες⁵⁷⁵.

Ο αριθμός εκατό εκφράζει την τελειότητα. Θα μιλήσουμε εκτενέστερα σε μεταγενέστερο κεφάλαιο για τον αριθμό αυτό. Ο αριθμός διακόσια εκφράζει 2X100 ή δύο φορές την τελειότητα η οποία είναι αναγκαία για τη σοφία. Γιατί υπάρχουν δύο τρόποι με τους οποίους κάποιος μπορεί να φθάσει στην τελειότητα της ανθρώπινης σοφίας, με την εμπειρία και με τον στοχασμό (contemplation). Γι' αυτό λέει ότι διακόσια δηνάρια δεν δίνουν επαρκή άρτο, γιατί ανεξάρτητα από ποιος είναι ο ανθρώπινος λόγος, η εμπειρία ή ο στοχασμός για να φθάσει στην αλήθεια, δεν είναι επαρκή στην ολοκληρωτική ικανοποίησή της επιθυμίας μας για σοφία. Σύμφωνα τον τον Ιερεμία:

«τάδε λέγει κύριος μη καυχάσθω ό σοφός έν τη σοφία αύτου και μη καυχάσθω ό ισχυρός έν τη ισχύι αύτου και μη καυχάσθω ό πλούσιος έν τῷ πλούτῳ αύτου, άλλ' ή έν τούτῳ καυχάσθω ό καυχόμενος συνίειν και γινώσκειν ότι έγώ είμι κύριος ποιῶν έλεος και κρίμα και δικαιοσύνην επί της γῆς ότι έν τούτοις τὸ θέλημά μου λέγει κύριος (9:22-23)».

573. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος (Ομιλία ΜΒ' *Εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*) παρατηρεί: «Οἶμαι τὸν Ἀνδρέαν μηδὲ ἀπλῶς τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλ' ἀκηκοῦτα αὐτὸν τῶν προφητῶν τὰ θαύματα καὶ πῶς Ἐλισσαῖος ἐποίησε τὸ ἐπὶ τῶν ἄρτων σημείον».

574. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 6-12. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 5-6.

575. Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας αναφέρει ότι ίσως εννόησε και τα θαύματα των Προφητών, πως ο Ελισσαίος έκανε το θαύμα των ψωμίων. (Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος α'* PG 123:1285C).

Επειδή η σοφία των φιλοσόφων δεν είναι τόσο ισχυρή που να τους απαλλάσσει από λάθη, μάλλον οι φιλόσοφοι έχουν οδηγηθεί σε πολλά λάθη.

Τον αριθμό διακόσια συναντήσαμε και στην ενότητα 5.1, όπου είδαμε ότι κατά τον άγ. Μάξιμο τον Ομολογητή συνδέεται με τις αισθήσεις (40X5).

Ο Vallowe ανακάλυψε ότι ο αριθμός διακόσια ο οποίος αναφέρεται σπάνια στην Αγία Γραφή εκφράζει την ανεπάρκεια. Ο αριθμός διακόσια παράγεται από τον πολλαπλασιασμό του αριθμού είκοσι (αριθμός προσδοκίας ή προσμονής) επί τον αριθμό δέκα⁵⁷⁶.

Πέντε ψωμιά και δύο ψάρια. Τα δώδεκα κοφίνια: Ο Ανδρέας ανήκει στη δεύτερη διδασκαλία. Δεν θέλει να αγοράσουν άλλο ψωμί, αλλά να χορτάσουν το πλήθος με τα ψωμιά τα οποία είχαν, αυτά δηλαδή που συμβόλιζαν τον Μωσαϊκό Νόμο. Γι' αυτό ανταποκρίνεται καλύτερα από τον Φίλιππο. Είναι εδώ λέγει ένα αγόρι που έχει πέντε ψωμιά. Αυτό το αγόρι μπορεί να συμβολίζει τον Μωυσή, λόγω της ατέλειας του νόμου που παρέδωσε. Ο νόμος αυτός δεν έφερε την τελειότητα (Εβρ 7:19) στους Ιουδαίους που τον υπηρετούσαν (Γαλ 4:3).

Το παιδί είχε τους πέντε άρτους. Είτε επειδή ο νόμος περιείχε τα πέντε βιβλία του Μωυσή ή γιατί δίνεται στους ανθρώπους οι οποίοι τον απορροφούν, μέσω των πέντε αισθήσεων. Οι άρτοι ήταν κριθίνοι⁵⁷⁷, γιατί ο νόμος δόθηκε με τέτοιο τρόπο, ώστε ό,τι έδινε ζωή σ' αυτό ακυρωνόταν όπως ο πυρήνας του κριθαριού το

576. Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014), 220.

577. Όταν εμφανίζεται η λέξη άρτος στην Καινή Διαθήκη, συνήθως εννοείται το σιταρένιο ψωμί. Εδώ το ψωμί (6:9-13) είναι κριθίνο. Το κριθάρι ήταν κοινή τροφή των φτωχών. Λόγω της μικρής του περιεκτικότητας σε γλουτένη, παρουσίαζε λιγότερο επιθυμητή γεύση και ήταν δύσπεμπτο. Αποτελούσε το βασικό προϊόν στους Ρωμαϊκούς χρόνους. Ο Φίλωνας γράφει ότι το κριθάρι είναι κατάλληλο για παράλογα ζώα και ανθρώπους οι οποίοι βρίσκονται σε δυστυχείς περιστάσεις. Όσοι βρίσκονταν σε καλή κατάσταση, προτιμούσαν το σιταρένιο το οποίο θεωρείτο να έχει εμπορική τιμή 2-3 φορές μεγαλύτερη του κριθίνου. Τα ψάρια πιθανά να ήταν ξηρά ή διατηρητέα ενδεχομένως σε άλμη. Χρησιμοποιείται η λέξη οψάριον (σπάνια) στο κείμενο, η οποία απαντά στα εδάφια 6:11,21:9,10,13 [Andreas J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (Baker Academic, 2013), 201].

οποίο καλύπτεται από πολύ ισχυρό φλοιό. Γιατί στην Παλαιά Διαθήκη βίωναν στις τελετές τους τη σκληρότητα (Πρ 15:10). Επιπρόσθετα, οι Ιουδαίοι είχαν απορροφηθεί στα υλικά πράγματα και δεν κατενόησαν την πνευματική σημασία του νόμου, γι' αυτό, όπως λέγει και ο Απόστολος Παύλος προς την Κορινθίους επιστολή, «κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται (Κορ 3:15)».

Τα δύο ψάρια σημαίνουν την ευχάριστη ευωδία του ψωμιού, τους Ψαλμούς και τους Προφήτες. Επομένως, ο Παλαιός Νόμος δεν περιείχε μόνο τους πέντε άρτους, τα πέντε βιβλία του Μωσῆ, αλλά και τα δύο ψάρια, τους Ψαλμούς και τους Προφήτες. Η Παλαιά Διαθήκη διαιρείται σε τρία μέρη «ὅτι δεῖ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως καὶ τοῖς προφήταις καὶ ψαλμοῖς περὶ ἐμοῦ (Λκ 24:44)». Ο ιερὸς Αυγουστίνος σημειολογεί τα δύο ψάρια ως τους ιερεῖς και βασιλεῖς οι οποίοι κυβερνούσαν τους Ιουδαίους και προεικόνιζαν τον Χριστό, τον αληθινό ιερέα και βασιλέα⁵⁷⁸.

Παρατηρεῖται ὅτι ο ἁγ. Αυγουστίνος στις περισσότερες εξηγήσεις των αριθμῶν του τέταρτου Ευαγγελίου τις οποίες συστηματικά αναλύσαμε αντιπαραβάλλει την ἀτέλεια του Μωσαϊκού Νόμου με την τελειότητα της πίστες, ἀγάπης και του Αγίου Πνεύματος (Β Κορ 3:6-9). Ἐτσι, τα πέντε βιβλία της Πεντατεύχου σημαίνουν τους πέντε ἄνδρες της Σαμαρείτισσας και τις πέντε στοές της Βησθεδά και τα πέντε ψωμιά τα οποία πολλαπλασιάσθησαν και εχόρτασαν 5Χ1000 ἄνθρωποι. Οι μαθητές κωπηλατοῦν ἀπὸ τα εικοσιπέντε (5Χ5) στάδια στα τριάντα (6Χ5) ὅπου το ἕξι σημειολογεί τη νέα δημιουργία. Τα τριάντα οχτώ (40-2) ἔτη του παραλύτου είναι η στέρηση του Νόμου ἀπὸ την ἀγάπη προς τον Θεό και τον Πλησίο.

Αλλά γιατί σε τόσες χιλιάδες πληθύνθησαν οι ἄρτοι και τα ψάρια; Για να μαθευτεί η ἀλήθεια σε ὅλον τον κόσμο. Ο Θεός ἦταν γνωστός στους Ιουδαίους, αλλά ὄχι ἀκόμη στους Εθνικούς. Ο Χριστός παραγγέλλει στους Μαθητές «ποιήσατε τοὺς ἄνθρώπους ἀναπεσεῖν (6:10)», ἔτσι ἀναπαυμένοι να γνωρίσουν την ἀλήθεια (Ψλ 71:3). Κι οι ἄνθρωποι ἀναπαύονται στο γρασίδι, σύμβολο της σάρκας (Ησ 40:6). Για να φάγει τα αγαθά της γης (Ησ 1:19), τον σίτο, τον οἶνο και

578. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:1595.

το έλαιον (Δτ 33:28) ως ακροατής των θείων λόγων. Θα λάβει τη θεία σοφία, αφού πρώτα αποβάλει «τα της σαρκός (Ρωμ 12:2)».

Ο Ευαγγελιστής μετρά τους άνδρες σύμφωνα με τη συνήθεια του Νόμου. Στους Αρ (1:3) ο Μωυσής αρίθμησε τους ανθρώπους οι οποίοι ήταν 20 χρονών και μεγαλύτεροι, χωρίς να συμπεριλάβει τις γυναίκες⁵⁷⁹. Ο Ευαγγελιστής κάνει το ίδιο, γιατί μόνο οι άνδρες μπορούν ολοκληρωτικά να ακροασθούν. Η σοφία μεταδίδεται σε εκείνους οι οποίοι είναι ώριμοι (Κορ Α 2:6), όπως η στερεά τροφή δίνεται στους ώριμους .

Αφού επιτελέσθηκε το θαύμα, ο Χριστός λέγει στους Μαθητές του «συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μή τι ἀπόληται (6:12)». Δεν το λέει τυχαία ο Χριστός, αλλά σύμφωνα με το θείο σχέδιο. Γιατί δεν περίσσευε ούτε λιγότερο, ούτε περισσότερο. Ήθελε ο Χριστός να τυπωθεί στις «καρδιές τους το θαύμα». Τα περισσεύματα θα δίνονταν σε άλλους και θα έπαιζαν διδαχή οι προορισμένοι να μαθητεύσουν σε όλα τα Έθνη (Μτ 28:19). Οι Απόστολοι «**συνήγαγον οὖν καὶ ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἃ ἐπερίσσευσαν τοῖς βεβρωκόσιν (6:14)**». Ένα κοφίνι για κάθε Απόστολο. Ένα κοφίνι για την εργασία τους στους χωρικούς. Επομένως, τα δώδεκα κοφίνια σημαίνουν τους δώδεκα Αποστόλους και αυτούς οι οποίοι τους μιμούνται⁵⁸⁰. Αυτοί που αν και στη ζωή διαβιώνουν ταπεινά, είναι γεμάτοι με πλούσιες πνευματικές θυσίες. Είναι δώδεκα γιατί είναι προορισμένοι να κηρύξουν την πίστη της Αγίας Τριάδας (3) στα τέσσερα τμήματα (4) της Οικουμένης (3Χ4=12)⁵⁸¹. Στην απόκρυφη «Επιστολή των Αποστόλων», γράφεται ότι τα πέντε ψωμιά αποτελούν εικόνα της πίστης μας στη μεγάλη χριστιανοσύνη, δηλαδή την πίστη μας στον Πατέρα, τον Κύριο ολοκλήρου του κόσμου, στον Ιησού Χριστό και

579. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος α'* PG 123:1288C.

580. Francis F. Bruce *The Gospel of John* (Michigan: Grand Rapids, 1983), 145.

581. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 6-12. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010, 5-9).

Σωτήρα μας, στο Άγιο Πνεύμα, τον Παράκλητο, καθώς και στην αγία Εκκλησία και στην άφεση των αμαρτιών⁵⁸².

Ο πρώτος συστηματικός ερμηνευτής του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων είναι ο Ωριγένης, ο οποίος ερμηνεύει την περικοπή, όπως αυτή παρουσιάζεται στο κατά Ματθαίο, σε συνδυασμό πολλές φορές με τις διηγήσεις και των άλλων Ευαγγελίων. Με αλληγορικό τρόπο ερμηνεύει την περικοπή και ένας άλλος αλεξανδρινός θεολόγος, ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας στις ερμηνείες των Ευαγγελίων Ματθαίου, Λουκά και Ιωάννη.

Η αρχή και των δύο είναι να καταδείξουν τον πνευματικό και μυστικό χαρακτήρα του θαύματος μέσα από την αλληγορία. Παρακολουθούν τη διήγηση του θαύματος, στο σύνολο και πάντοτε μέσα στη συνάφειά της. Συνήθως επιλέγουν σύντομες φράσεις της διηγήσεως, οι οποίες πρέπει και μπορούν να ερμηνευτούν αλληγορικά. Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας ερμηνεύει αλληγορικά τους αριθμούς πέντε -για τους πέντε άρτους- και δύο -για τα δύο ψάρια-. Οι πέντε άρτοι είναι «τό πενταμερές τοῦ πανσόφου Μωϋσέως βιβλίον, τούτέστι σύμπας ὁ νόμος», ενώ τα ψάρια η κατ' ἐξοχήν τροφή των αλιέων μαθητῶν του Ἰησοῦ, σημαίνουν «τά τρυφερώτατα τῶν τοῦ Σωτήρος μαθημάτων συγγράμματα», δηλαδή το αποστολικό και ευαγγελικό κήρυγμα, αφού και τα δύο αυτά είναι «τῶν ἀλιέων εὐρήματα καὶ λογογραφίαι πνευματικάι»⁵⁸³.

«Ἐπειδὴ δὲ ἀζήτητον τῶν συμφερόντων οὐδὲν καταλιμπάνεσθαι πρέπει φέρε δὴ τι βραχὺ καὶ εἰς τοὺς πέντε λέγωμεν ἄρτους, οἵπερ ἦσαν παρὰ τῷ παιδαρίῳ καὶ εἰς τὰ δύο ὀψάρια· λόγον γὰρ ὠδίνει μυστικὸν τῶν ἠύρημένων αὐτό τε τὸ εἶδος, καὶ μὴν καὶ ὁ

582. Ιωάννη Καραβιδόπουλου, *Απόκρυφα Χριστιανικά Κείμενα Α', Απόκρυφα Ευαγγέλια* (Θεσσαλονίκη: Π. Πουρνάρα, 2009), 277.

583. «...θρέψαι θέλη, φασίν· οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους καὶ δύο ἰχθύας, πέντε μὲν ἴσως αἰνισσόμενοι ἄρτους εἶναι τοὺς αἰσθητοὺς τῶν γραφῶν λόγους καὶ διὰ τοῦτο ἰσαριθμούς ταῖς πέντε αἰσθήσεσιν, δύο δὲ ἰχθύς ἦτοι τὸν προφορικὸν καὶ τὸν ἐνδιάθετον λόγον, ὡσπερὶ ὄψον τυγχάνοντας τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς αἰσθητῶν κειμένων, ἢ τάχα καὶ τὸν φθάσαντα... (Ωριγένη, *Των εἰς το κατά Ματθαίο ἐξηγητικῶν* 11.2.8-13 καὶ Κυρίλλου Ἀρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εἰς το Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον*, 1.417.10.420.1).

ἀριθμός. διὰ τί γὰρ, τυχὸν ἐρεῖ τις τῶν φιλομαθεστέρων, οὐχὶ μᾶλλον τέσσαρες οἱ ἄρτοι, καὶ τρεῖς οἱ ἰχθύες; διατί δὲ μὴ πέντε, καὶ τέσσαρα ὀψάρια; τί δὲ ἦν ὅλως τὸ ἀναγκάζον καὶ τῶν ἠύρημένων ἐξηγεῖσθαι τὸν ἀριθμὸν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀπλούστερόν τε καὶ ἀπολύτως εἶπεν ἐξ ὀλίγων κομιδῇ τῶν ἠύρημένων τὴν ἀμέτρητον τῶν ἀκολουθούντων ἀποτετράφθαι πληθύν; τὸ δὲ λίαν ἐσπου δασμένως καὶ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι τὸν μακάριον Εὐαγγελιστὴν, δίδωσί τι πάντως ἐννοεῖν, ὃ καὶ ζητεῖν ἀναγκᾶν. Οὐκοῦν, πέντε μὲν εἶναι φησι τοὺς ἄρτους, καὶ τοῦτο κριθίνους, δύο δὲ τὰ ὀψάρια, καὶ διὰ τούτων ἀποτρέφει Χριστὸς τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. οἶμαι δὲ ἔγωγε· καὶ σκοπεῖται τὸ κρεῖττον ὃ φιλομαθῆς· ὅτι διὰ μὲν τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, τὸ πενταμερὲς τοῦ πανσόφου Μωυσέως βιβλίον σημαίνεται, τουτέστι σύμπας ὁ νόμος, παχυτέραν ὡσπερ εἰσφέρων τὴν διὰ τοῦ γράμματος καὶ τῆς ἱστορίας τροφήν· τοῦτο γὰρ ὑποδηλοῖ, τὸ ἀπὸ κριθῆς. διὰ δὲ τῶν ὀψαρίων ἢ διὰ τῶν ἀλιέων τροφή, τουτέστι τὰ τρυφερώτατα τῶν τοῦ Σωτῆρος μαθητῶν συγγράμματα· καὶ δύο ταῦτα, φησὶν, ἀποστολικὸν ἐν ἡμῖν καὶ εὐαγγελικὸν διαλάμπει κήρυγμα. ἄμφω δὲ ταῦτα τῶν ἀλιέων εὐρήματα καὶ λογογραφίαι πνευματικά. ἀναμίξας τοιγαροῦν ὁ Σωτὴρ τοῖς παλαιοῖς τὰ νέα, διὰ νόμου καὶ μαθημάτων διαθήκης καινῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων τὰς ψυχὰς ἀποτρέφει πρὸς ζωὴν, δῆλον ὅτι τὴν αἰώνιον. ὅτι γὰρ ἐξ ἀλιέων οἱ μαθηταὶ, πρόδηλον δῆπου καὶ σαφές· εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες τυχόν, ἀλλ' ἐπέπερ εἰσὶν ἐν αὐτοῖς οἱ τοιοῦτοι, οὕτω τῆς ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἀληθείας ὁ λόγος ἡμῖν οὐκ ἐξοιχῆσεται. Ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ Συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μὴ τι ἀπόληται. συνήγαγον οὖν, καὶ ἐγένισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἅπερ ἐπερίσσευσε τοῖς βεβρωκόσι. Δόξειε μὲν ἂν τῷ φειδοῖ τῶν περισσευμάτων τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιτάξαι Χριστὸς συλλέγειν αὐτά. ἀλλ', οἶμαι, πασισοῦν ἐννοήσαι πρεπόντως, ὡς οὐκ ἂν εἰς τοῦτο μικρολογίας καταβαίνειν ἠνέσχετο· καὶ τί λέγω Χριστός; ἀλλ' οὐδὲ εἷς τις τῶν καθ' ἡμᾶς. τί γὰρ ἦν ἐκ πέντε ἄρτων κριθίνων τὸ περιλελειφθαι προσδοκώμενον; ἀλλ' ἔχει πολλὴν οἰκονομίαν ὁ λόγος, καὶ τὸ θαῦμα τοῖς ἀκροωμένοις διαφανὲς ἐργάζεται. τοσαύτη γὰρ τις ἐνέργεια θεοπρεποῦς ἐξουσίας περὶ τὸ πρᾶγμα ἐστίν, ὡς μὴ μόνον ἐκ πέντε τὸν ἀριθμὸν κριθίνων καὶ ὀψαρίων δυοῖν δῆμον οὕτω κατακορεσθῆναι πολὺν, ἀλλ' ἔτι πρὸς τοῦτο καὶ συγκομισθῆναι λειψάνων κοφίνους δώδεκα. ἄλλως τε καὶ ἕτεραν τινὰ κατὰ τὸ εἶδος τὸ θαῦμα τὴν ὑπόνοιαν ἀπεκρούσατο, τῇ τῶν λειψάνων εὐρέσει βεβαιούμενον εἰς πίστιν τοῦ πάντως τε καὶ ἀληθῶς τροφῆς γενέσθαι πλεονασμὸν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον φαντασίας ἐπίδειξιν ἀπατώσης καὶ τὸν τῶν ἐστιωμένων καὶ τὸν τῶν διακονούντων αὐτοῖς ὀφθαλμόν. τὸ δὲ γε μεῖζόν τε καὶ ἀξιολογώτερον, καὶ λίαν ἡμᾶς ὠφελοῦν, ἐκεῖνό ἐστι· κατανόει γὰρ ὅπως

προθυμοτάτους ἡμᾶς διὰ τοῦ θαύματος ἀπεργάζεται πρὸς τὸ βούλεσθαι καὶ λίαν ἀσμένως φιλοξενεῖν, μονονουχὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν ἀναβοήσας τῶν γεγεννημένων, ὡς οὐκ ἐπιλείψει τὰ παρὰ Θεοῦ τὸν κοινωνικὸν, καὶ τῷ φιλαλλήλῳ χαίροντα τρόπῳ, καὶ τὸ γεγραμμένον ἀποπληροῦν ἐθελήσαντα "Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου." ὄκνω μὲν γὰρ τῷ περὶ τοῦτο κατειλημμένους τοὺς μαθητὰς εὐρίσκομεν ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' ἐπέιπερ ἦσαν οὕτω διακείμενοι, πλουσίαν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ τὴν ἀπὸ τῶν λειψάνων ἐτίθει συγκομιδὴν· διδάσκει δὲ καὶ ἡμᾶς διὰ τούτων, ὅτι βραχὺ τι δαπανῶντες εἰς δόξαν Θεοῦ, πλουσιωτέραν ἀντιληψόμεθα χάριν κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ "Μέτρον καλὸν" πεπιεσμένον καὶ σεσαλευμένον ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν "εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν." οὐκ ὀκνητέον τοιγαροῦν εἰς κοινωνίαν τὴν ἐξ ἀγάπης τῆς εἰς ἀδελφούς, ἰτέον δὲ μᾶλλον εἰς εὐτολμίαν ἀγαθὴν, καὶ ὄκνον μὲν καὶ δειλίαν τὴν ἀφιλοξενεῖν ἀναπειθούσαν, ὡς πορρόωτάτω ποιησώμεθα, βεβαιούμενοι δὲ πρὸς ἐλπίδα διὰ τῆς πίστεως τοῦ καὶ τὰ μικρὰ πολυπλασιάζειν δύνασθαι τὸν Θεὸν, ἀνοίξωμεν τοῖς δεομένοις τὰ σπλάγχνα, κατὰ τὴν τοῦ νόμου διάταξιν "Ἀνοίγων γὰρ, φησὶν, "ἀνοίξεις τὰ σπλάγχνα σου τῷ ἀδελφῷ σου τῷ ἐπιδομένῳ "ἐν σοί" πότε γὰρ ἐλεήμων ὀφθήσῃ, σκληρὸς διαμείνας τὸν ἐν τῷδε τῷ βίῳ χρόνον; πότε δὲ πληρώσεις τὴν ἐντολήν, τὸν τοῦ δύνασθαι δρᾶν ἐν ἀργίᾳ παριππεύειν ἐπιτρέπων καιρόν».

Αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία ὅμως δὲν ἀποκλείει, ὅπως γράφει ὁ Ὠριγένης, κάποια ἄλλη. Ἀπὸ αὐτοῦ προκύπτει ὅτι ἡ ἀλληγορικὴ μέθοδος ἐπιτρέπει πολλές πνευματικὲς ἐρμηνείες. Ἀλληγορικὴ σημασία ἔχουν καὶ τὰ δώδεκα κοφίνια, στα ὁποῖα συγκεντρώθηκαν τὰ περισσεύματα τῶν κλασμάτων ὅπως ἤδη καταγράφηκε στο κείμενο τοῦ ἀγ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Σημειολογούν τις δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραὴλ, ἢ σημαίνουν τὴν προτροπὴν τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τοὺς Μαθητὰς τοῦ «καθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ (Μτ 19:28)⁵⁸⁴».

584. Ὁμοία γνώμη ἔχει καὶ ὁ Μεταξᾶς ὁ ὁποῖος υποστηρίζει ὅτι τὰ δώδεκα καλάθια τὰ ὁποῖα περίσσεψαν θυμίζουν τις δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοὺς δώδεκα Μαθητὰς. Αὐτοὶ ὄντας οἱ πρῶτοι υποστηρικτὲς τοῦ Ἰησοῦ συμβολίζουν τὴν Ἐκκλησίαν ὅλων τῶν ὁπαδῶν τοῦ στο διάβα τῆς ἱστορίας. Προορίζονται νὰ ἀποτελέσουν τὸν «Νέο Ἰσραὴλ» [Eric Metaxas, *Θαύματα*, ἐλλ. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης (Ἀθήνα: Οὐρανός, 2015), 137].

Δυσκολίες στην αλληγορική ερμηνεία δημιουργεί η τελευταία φράση του στίχου «οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων», ἡ οποία υπάρχει μόνο στο κατά Ματθαῖο. Ο Ωριγένης προβληματίζεται αν το «χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων», το οποίο αναφέρει ο Ματθαῖος, και το «ἄνδρες», το οποίο αναφέρουν οι ἄλλοι ευαγγελιστές, σημαίνει ότι οι πέντε χιλιάδες ἦταν μόνον ἄνδρες ἢ ότι στις πέντε χιλιάδες δεν υπολογίζονται οι γυναίκες και τα παιδιά. Την αλληγορική του ερμηνεία φαίνεται να τη διευκολύνει περισσότερο η μη αρίθμηση των γυναικῶν και των παιδίων, γιατί αυτό ταιριάζει πιο πολύ με την απογραφή των Ισραηλιτῶν την οποία ἔκανε ο Μωυσῆς στην ἐρημο του Σινά, κατά το Αρ 1:2-3, όταν κατέγραψε μόνο τους ἄνδρες ἀπὸ εἴκοσι ἐτῶν και πάνω. Επεκτείνει ὁμως την ερμηνεία του προσάγοντας τρία χωρία ἀπὸ ἐπιστολές του Απ. Παύλου: α) το Α Κορ 3:1 «κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς ἀλλ' ὡς σαρκίνοις, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ», β) το Β Κορ 11:2 «ἤρμოსάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ» και γ) το Α Κορ 13:11 «ὅτε γέγονα ἀνῆρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου». Δηλαδή τα παιδιά, λόγω της μικρῆς ηλικίας, εκπροσωποῦν το σάρκίνο κόσμο, οι γυναίκες την αγνότητα και την παρθενία και οι ἄνδρες τον πνευματικό κόσμο⁵⁸⁵.

Ο ἅγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας θεωρεῖ ότι η ιδιαίτερη αναφορά τόσο των Συνοπτικῶν, ὅσο και του Ιωάννη σε ἄνδρες (ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπεσεῖν (6:10)), γίνεται γιατί το αρσενικό φύλο εἶναι ἐκλεκτό για το Θεό⁵⁸⁶.

Ο Ωριγένης ερμηνεύει αλληγορικά την ἐντολή του Χριστοῦ της ἀνακλήσεως των ἀνθρώπων ἐπὶ το χόρτο (6:10). Το χορτάρι σημαίνει, σύμφωνα με τη φράση του προφήτη Ησαΐα (40:6) «πάσα σὰρξ χόρτος», τη σάρκα, «το φρόνημα της σαρκός», το οποίο πρέπει να υποτάσσεται, για να μπορέσει ο ὄχλος να γευθεῖ τους ἄρτους τους οποίους εὐλόγησε ο Χριστός. Παραπλήσια εἶναι και η αλληγορική ερμηνεία του ἅγ. Κυρίλλου. Τονίζει και αὐτός τον πνευματικό χαρακτήρα του χωρίου, το οποίο συσχετίζει με το ψαλμικό «Κύριος ποιμαίνει με καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν» (22:1-2). Δηλαδή η ἀνάκλιση ἐπάνω στο

585. Ωριγένους, *Των εἰς το κατά Ματθαῖο ἐξηγητικῶν* 11.2.61-62.

586. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Ερμηνεία ἢτοι Ὑπόμνημα εἰς το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 1.413.19-21.

χορτάρι σημαίνει την πνευματική ετοιμασία του πλήθους να δεχθεί την τροφή οι οποίες είναι οι χορηγίες του Αγίου Πνεύματος.

Οι Άγιοι Διονύσιος και Γρηγόριος διερωτώνται τι εννοεί ο Γρηγόριος ο Θεολόγος όταν γράφει: « Ο ίδιος ο Ιησούς, η καθαρή τελειότητα, ήξερε να θρέφει στην έρημο πέντε χιλιάδες ανθρώπους με πέντε ψωμιά και τέσσερις χιλιάδες με επτά». Στην πρώτη περίπτωση περίσσεψαν δώδεκα κοφίνια καί στην δεύτερη επτά πανέρια. Ούτε τό ένα ούτε τό άλλο είναι παράλογο κι ανάξιο του Πνεύματος»⁵⁸⁷.

Η απάντηση του Αγίου Μάξιμου είναι ότι τα πέντε κριθαρένια ψωμιά δηλώνουν τους πρόχειρους λόγους της φυσικής θεωρίας. «Οι πέντε χιλιάδες άνδρες οι οποίοι χορταίνουν από αυτά φανερώνουν εκείνους που κινούνται σύμφωνα με τη φύση, δεν έχουν όμως καθαρθεί τελείως από τη διάθεση τη σχετική με το παθητικό και άλογο μέρος της ψυχής. Έτσι μας δίνει να καταλάβουμε με την εικόνα των λόγων αυτών, ότι τα ψωμιά ήταν από κριθάρι, το οποίο είναι κοινό είδος τροφής των ζώων και των ανθρώπων. Το γεγονός ότι ήταν μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους δηλώνει με σαφήνεια ότι δεν έχουν εντελώς απαλλαγεί από την επιθυμία των ηδονών και της νηπιακής ατελείας των λογισμών τους. Η έρημος πάλι είναι αυτός ο κόσμος, μέσα στον οποίο διαμοιράζοντας πνευματικά ο Λόγος τού Θεού τους λόγους της φύσεως σ' εκείνους οι οποίοι κινούνται γύρω από το Θείο με τη φυσική θεωρία, χαρίζει όλο τον πλούτο των αγαθών, όπως δηλώνουν τα κοφίνια με τα περισσεύματα τα οποία αριθμούνται σε δώδεκα»:

Συνεχίζει ο άγ. Μάξιμος να δίνει ερμηνείες για τούς αριθμούς οι οποίοι εμπεριέχονται στα δύο θαύματα των άρτων. Πρώτα μιλά για τον αριθμό δώδεκα. Γί' αυτόν δίνει διάφορες ερμηνείες. Περιληπτικά ο αριθμός δώδεκα μπορεί να ερμηνευθεί⁵⁸⁸:

587. Μια παρατήρηση είναι ότι ο Χριστός πολλαπλασίασε πέντε άρτους και δύο ψάρια ή επτά άρτους. Ο αριθμός και στις δύο περιπτώσεις που πολλαπλασιάσθηκαν ήταν επτά.

588. Μάξιμου του Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον. Περί διαφόρων απορών της Αγίας Γραφής* 91:1396-1401.

A. Ως άθροισμα των αριθμών επτά και πέντε ($12=7+5$)⁵⁸⁹. Ο χρόνος είναι εβδομαδικός, επειδή κινείται κυκλικά και έχει την επιτηδειότητα να κινείται κατάλληλα, σε ίση απόσταση των άκρων από το μέσο του αριθμού τούτου. Η φύση είναι πενταδική, εξαιτίας της αίσθησης που διαιρείται σε πέντε είδη και την έχει υποτελή της, κι εξαιτίας του ότι έχει το είδος επιπλέον της γενικά λεγομένης ύλης που διαιρείται σε τέσσερα (εδώ υπονοούνται τα τέσσερα στοιχεία με τα οποία είναι κατασκευασμένο το υλικό σύμπαν και ο άνθρωπος, τη γη, το ύδωρ, τον αέρα και το πυρ). Γιατί η φύση δεν είναι τίποτε άλλο, παρά ύλη με είδος, η ύλη ειδοποιημένη. Όταν δηλαδή το είδος προστεθεί στην ύλη, δημιουργεί τη φύση.

B. Με χρήση του ιδίου αθροίσματος ($7+5$) δίνει μία διαφορετική ερμηνεία. Κάθε γεννητό έχει αρχή του είναι του, επειδή έχει αρχίσει να υπάρχει, και διάρκεια του είναι, από τότε που άρχισε να υπάρχει. Κι αν υπάρχει και κινείται κάθε τι που έγινε, οπωσδήποτε είναι και μέσα στην περιοχή της φύσης και του χρόνου, της φύσης γιατί υπάρχει, και του χρόνου, επειδή κινείται, και, με την συμπλοκή αυτών, συμπληρώνεται με τον τρόπο τον οποίο ανέφερε στην πρώτη ερμηνεία ο λόγος του δώδεκα.

Συνεχίζει με ένα παράδειγμα από τον Ψαλμωδό στον οποίο γράφεται ότι «επτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου (Ψλ 118:164)». Αυτό διατυπώνεται και σε άλλο εδάφιο των ψαλμών, κατά διαφορετικό τρόπο: «εὐλόγησω τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ διὰ παντὸς ἢ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματί μου (Ψλ 33:2)». Υπάρχουν και άλλα χωρία στίς Ιερές Γραφές, παρατηρεί ο άγ. Μάξιμος, όπου ο αριθμός επτά δηλώνει κάποια γενικότητα των

589. Στην επιστροφή από τή Βαβυλώνα οι Ισραηλίτες επιστρέφουν όσοι είναι άνω των 12 ετών. Κατ' αρχήν να αναφερθεί ότι η επιστροφή εδώ εννοείται ότι γίνεται στην Άνω Ιερουσαλήμ. Το μεγαλύτερο του δώδεκα μπορεί να αναλυθεί σε μεγαλύτερο του $5+7$. Ο 5 αναφέρεται στις πέντε αισθήσεις και ο αριθμός επτά στον χρόνο. Μόνο όσοι διέκοψαν τη σχέση της ψυχής μ' αυτά (είναι άνω των δώδεκα ετών) βγαίνουν από τη Βαβυλώνα, την πνευματική σύγχυση (Μάξιμου Ομολογητού, Προς Θαλάσσιον τον Οσιώτατον πρεσβύτερον και ηγούμενον περι διαφορών απορών της Θείας Γραφής 55.1t-541).

πραγμάτων. Επίσης, ο αριθμός επτά χρησιμεύει προς δήλωση τού Αγίου Πνεύματος, όταν ο Κύριος λέγει: «ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὀδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάση· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει λαλήσει καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν (Ιω 16:13)».

Γ. Ως ἀθροισμα των αριθμῶν 3+4+5. Δηλώνει την ηθική και φυσική και θεολογική φιλοσοφία, επειδή συνάγεται ἀπὸ τέσσερα και πέντε και τρία. Η ηθική δηλαδή φιλοσοφία, η ακριβής στην πράξη είναι τετραδική εξαιτίας των τεσσάρων γενικῶν αρετῶν. Πενταδική είναι η φυσική θεωρία, εξαιτίας της αίσθησης στην οποία διαιρείται στη φύση της σε πέντε τομείς, και τριαδική είναι η μυστική θεολογία, εξαιτίας των τριῶν ομοουσίων αγίων υποστάσεων, ἢ στις οποίες τρεις υπάρχει η αγία μονάδα, ἢ κυριολεκτικότερα οι οποίες τρεις είναι η αγία μονάδα.

Δ. Ως ἀθροισμα των αριθμῶν 4+8. Δηλώνει την καθολική και γενικότερη αρετή και γνώση, την αρετή, επειδή κατορθώνεται ἐδῶ με τις τέσσερις αρετές, και τη γνώση, επειδή σημαίνεται με το οκτώ με το οποίο δηλώνει μυστικά τη θεϊκότερη κατάσταση των μελλοντικῶν, ἀπὸ τη σύνθεση των οποίων ἀπαρτίζεται ο αριθμὸς δώδεκα.

Ε. Διαφορετική ερμηνεία με χρήση των αριθμῶν 4+8. Δηλώνει τα παρόντα και τα μελλοντικά. Τα παρόντα παραδέχονται κατὰ φύση τον αριθμὸ τέσσερα, ο οποίος είναι στοιχειώδης και υλικός, ἐνῶ τα μελλοντικά δέχονται να θεωρούμε σ' αυτά μυστικά τον αριθμὸ οκτώ, επειδή υπερβαίνει τη χρονική εβδομαδική ιδιότητα.

ΣΤ. Ως πολλαπλάσιο του 4X3. Δηλώνει τους τρεις λόγους για τα νοητά και τα αισθητά, την κρίση και την πρόνοια. Το καθένα ἀπὸ αυτά ἐπιδέχεται τρεις λόγους για να είναι αυτό που είναι. Τριπλασιάζοντας τον εαυτό τους οι γενικοί λόγοι των ὄντων αυτά στα οποία θεωρούνται, πού είναι τέσσερα, ἢ το ἀντίθετο τετραπλασιάζοντας τον εαυτό τούς μ' αυτά τα οποία αναφέρονται, παράγουν τον αριθμὸ δώδεκα.

Ζ. Ως ἀθροισμα 10+2. Δηλώνει την τέλεια ἐπίγνωση του αἰτίου και των αιτιατῶν. Δεκάδα είναι ο Ιησούς, ο Κύριος και Θεός των ὅλων, επειδή με τις προόδους του ἀπὸ τη μονάδα, χωρὶς να ἔχει ἐξέλθει, ἀποκαθίσταται πάλι μοναδικά στον εαυτό του. Γιατί και η δεκάδα είναι μονάδα, επειδή είναι ὅρος ὅσων ορίζονται, και περιοχὴ ὅσων κάμπτουν, και πέρασ κάθε αριθμητικῆς ἀποπεράτωσης. Δυάδα

είναι πάλι η συνένωση των όντων έπειτα από τον Θεό, όπως όλα τα αισθητά αποτελούνται από ύλη και είδος, και τα νοητά επίσης, επειδή αποτελούνται από ουσία και το συμβεβηκός, τα οποία τα ειδοποιεί κατά την ουσία. Κανένα απολύτως δημιούργημα δεν υπάρχει κυριολεκτικά απλό, επειδή δεν υπάρχει αυτό μοναχά ή τούτο, αλλά επάνω στην ουσία ως σε υποκείμενο έχει θεωρούμενη μαζί της τη συστατική και αφοριστική διαφορά, στο οποίο δίνει τη σύσταση, αλλά και το διακρίνει φανερά από τ' άλλα.

Η. Ερμηνεία στην οποία εμπλέκεται ο αριθμός έξι. Δηλώνει κατά τρόπο μυστικό τη θεία ουσία και τη δραστική ενέργειά της. Τη θεία ουσία την υποδηλώνει με τον αριθμό τρία, επειδή την υμνούμε τριαδικά, εξαιτίας της τρισυπόστατης σύστασής της. Γιατί η μονάδα είναι τριάδα, επειδή είναι τέλεια με τέλειες υποστάσεις, δηλαδή με τον τρόπο της ύπαρξης, και η τριάδα είναι μονάδα, αληθινά με το λόγο της ουσίας, δηλαδή του είναι. Τη δραστική ενέργεια πάλι την υποδηλώνει με τον αριθμό έξι, επειδή είναι μέσα στη δεκάδα ο μόνος τέλειος και πλήρης αριθμός, ο οποίος αποτελείται από τα οικεία μέρη (3+3) και περιέχει τους γενικούς και ανίσους αριθμούς, εννοώ τον άρτιο και τον περιττό (3X2), και είναι επίσης η μόνη τέλεια αυτή και δημιουργεί τέλεια, σύμφωνα με τον λόγο της ύπαρξης τους και τα φρουρεί (ισοδυναμεί με το άθροισμα των διαιρετών 6,3 και 2 όπως ήδη εξηγήθηκε). Άνισα είναι όσα κινούνται ανάμεσα στα άκρα σύμφωνα, με την αδιάκοπη στάση των άκρων. Παρέχεται ένα παράδειγμα για να καταλάβουν οι φιλόπονοι και τα υπόλοιπα. Άκρο είναι η απόφαση τού Θεού, «και είπε ο Θεός, ας δημιουργήσουμε τον άνθρωπο, σύμφωνα με την εικόνα μας για να γίνει όμοιος μας (Γεν 1:27)». Μέσο είναι η ενέργεια, «και δημιούργησε ο Θεός τον άνθρωπο. τούς έκανε άνδρα και γυναίκα (Γεν 2:27)». Άκρο πάλι είναι το λεγόμενο «στον Ιησού Χριστό δεν υπάρχει άνδρας και γυναίκα (Γαλ 3:28)». Τα άκρα λοιπόν και τα μέσα είναι άνισα μεταξύ τους. Τα πρώτα περιέχουν το αρσενικό και θηλυκό και όχι τα δεύτερα. Τα δεύτερα όμως τα δημιουργεί και τα περιέχει η θεία ενέργεια. Αυτό υποδηλώνει, όπως νομίζω, ο πάνσοφος και μνημένος από τον Θεό Μωυσής, όταν έγραφε ότι ο Θεός δημιούργησε όλο τον κόσμο σε έξι μέρες (Γεν 1:7), με την οποία λογαριάζοντας κατά σειρά και τάξη, μαζί με την πρόνοια και μαζί με την κρίση των όντων και τη γένεση όπως πρέπει

(γιατί στη γένεση περιέχονται αυτά) απαρτίζουμε ολοκληρωμένο τον αριθμό δώδεκα⁵⁹⁰.

Η ανάλυση του άγ. Μάξιμου του αριθμού δώδεκα στα διάφορα του αθροίσματα και των αλληγορικών τους σημασιών αποτελεί κατά τη γνώμη μας το λαμπρότερο και σαφέστερο παράδειγμα της έννοιας της αλληγορίας και της

590. Τα λόγια αυτά αποτελούν επίρρωση αυτών τού Αγίου Αυγουστίνου. «Ο Θεός συντέλεσε το έργο της δημιουργίας σε έξι μέρες (Γεν 2:2). Αυτό διά να συσχετισθεί η τελειότητα των έργων του με εκείνο τού αριθμού έξι.»

Όπως αναφέραμε, ο αριθμός έξι αποτελείται από τό άθροισμα των μερών του (6=3+2+1) και αποτελεί τον πρώτο τέλειο αριθμό. Συνεχίζει ο άγ. Αυγουστίνος λέγοντας ότι αυτοί οι οποίοι εξετάζουν τούς αριθμούς μέ μεγαλύτερη προσοχή αντιλαμβάνονται πόσο σπουδαίοι είναι σέ πολλά σημεία τών Γραφών. Ο άγ. Αυγουστίνος ισχυρίζεται ότι δεν αναπέμπουν τον αίνο αυτό προς τον Θεόν μάταια, γιατί όλα τά εδημιούργησε με βάρη, με μέτρα και αριθμούς (Πάντα μέτρω καί αριθμώ καί σταθμά διέταξας- Σολ 11:21).

Στο επόμενο κεφάλαιο συνεχίζει για τήν καθαγίαση καί τήν ανάπαυση, κατά τήν εβδόμη ημέρα. Γράφει ότι ο αριθμός επτά είναι αυτοτέλειος γί άλλο λόγο καί ότι η εβδομάδα σημειώνει τήν ανάπαυση τού Θεού μέ τήν ικανοποίησή Του. Ο Θεός μέ τήν έβδομη ημέρα δέν καθαγιάζει τά έργα Του, αλλά τήν ανάπαυσή Του. Διαπιστώνει ότι η εβδομάδα σχετίζεται μέ τόν αριθμό επτά. Συνεχίζει καί παρέχει μερικά στοιχεία για τόν αριθμό αυτό, αν και δεν θέλει να μακρογορήσει, μήπως κατηγορηθεί ότι κάνει μία ματαιόδοξη επίδειξη της επάρκειάς του. Θεωρεί τόν αριθμό επτά ως τό άθροισμα τού πρώτου περιττού αριθμού τρία καί τού πρώτου αρτίου αριθμού τέσσερα. Δεν κατανοείται γιατί ονομάζει τό τρία καί τέσσερα «πρώτους», γιατί ο αριθμός ένα αποτελεί τόν πρώτο περιττό αριθμό καί ο αριθμός δύο τόν πρώτο άρτιο αριθμό. Τόν αριθμό επτά μεταχειρίζονται κατά τόν άγ. Αυγουστίνo, γιά νά υποδηλώσουν απεριορίιστα όλους τούς αριθμούς. Στις παροιμίες γράφεται ότι «έπτάκις γάρ πεσεῖται ό δίκαιος καί άναστήσεται (24:16)», δηλαδή όσες φορές και αν πέσει, ο δίκαιος δεν θα χαθεί. Οι πτώσεις του δικαίου δεν πρέπει να θεωρούνται κατά τόν άγ. Αυγουστίνo ως αμαρτίες, αλλ' ως συμφορές οι οποίες χρησιμεύουν να τόν κάνουν ταπεινό [άγ. Αυγουστίνου, Η Πολιτεία του Θειού, Μτφρ. Α. Δαλέζιου, Βιβλίο XXII, Κεφ. Λ' (Αθήνα: Καλός Τύπος, 1975), 314] και Αγίου Αυγουστίνου, Εξομολογήσεις. Μτφρ. Α. Δαλέζιου και μεταφορά στη δημοτική γλώσσα π. Ευτυχίου Ρούσου [(Αθήνα: Καλός Τύπος, 1975), 480-481].

έκφρασης του ίδιου γεγονότος με διαφορετική ερμηνεία. Όπως έχει ήδη επισημανθεί, κάθε ερμηνεία αποτελεί μία ευφραντική πνευματική τροφή.

Συμβολικά ο Χριστός κατά τον Θεοφύλακτο Βουλγαρίας αποδίδει πέντε λογικούς άρτους στους ανθρώπους οι οποίοι φέρουν πέντε αισθήσεις. Σε κάθε αίσθηση δίδει τον πρεπούμενο άρτο, δηλαδή τον λόγο. Όπως αναφέρει και ο Απ. Παύλος θέλει να λαλήσει πέντε λόγους στις Εκκλησίες (Α Κορ 14) εκείνους που αρμόζουν να διορθώσουν τις πέντε αισθήσεις. Όμως δεν μπορούμε να τους φάγουμε όλους τούτους τους λογικούς άρτους (λόγους μυστηρίου) και επομένως θα περισσεύουν. Αυτούς που δεν μπορούμε να φάγουμε δηλαδή να κατανοήσουμε τους βαστούν οι Απόστολοι στις δίκαιες τους ψυχές όπως τα κοφίνια. Διότι τα κοφίνια ήταν από φοινικιά. Ο δε δίκαιος τους φοινίκες θέλει να εξανθήσει⁵⁹¹.

Ο Καλβίνος πληροφορεί ότι ο Ευαγγελιστής Ματθαίος περιγράφει ότι υπήρξαν επτά σπυρίδες περισσεύματα για τις τέσσερις χιλιάδες άνδρες οι οποίοι χόρτασαν από τους επτά άρτους (Μτ 15:37). Τα περισσεύματα δηλαδή συμπίπτουν με τον αριθμό των άρτων. Στην περίπτωση του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου υπάρχουν λιγότεροι, μόνοι πέντε άρτοι για να χορτάσουν περισσότεροι, δηλαδή πέντε χιλιάδες. Επίσης στο θαύμα το οποίο περιγράφει ο Ιωάννης περίσσευσαν δώδεκα κοφίνια, σχεδόν διπλάσια από αυτά τα οποία αναφέρει ο Ευαγγελιστής Ματθαίος. Άξιον παρατήρησης κατά τον Καλβίνο είναι το γεγονός ότι ο Χριστός εντέλλει τους μαθητές του να μαζεύσουν τα περισσεύματα. Τίποτα δεν θα πρέπει να χαθεί από το περίσσευμα της δωρεάς του Θεού γιατί δεν θα πρέπει να καταστεί θαυμασμός στην πολυτέλεια. Αυτοί οι οποίοι έχουν αφθονία, θα πρέπει να θυμούνται ότι μία μέρα θα δώσουν λόγο

595. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος α' PG 123:1289C.*

εάν μη προσεκτικά και πιστά χρησιμοποιήσουν το περίσσευμα για καλούς και αποδεκτούς σκοπούς από τον Θεό⁵⁹².

Ο Αθανασίου πληροφορεί ότι ο Θεοφύλακτος προσφέρει πολλές αλληγορικές ερμηνείες στις διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, παράλληλα με την ιστορική και γραμματική ερμηνεία την οποία ο ίδιος ακολουθεί. Αρχίζει από το γεγονός το οποίο προηγήθηκε του θαύματος, δηλαδή την αγωνία και τον φόβο του Ηρώδη, όταν άκουσε ότι ο Ιωάννης ο Βαπτιστής αναστήθηκε, και τελειώνει με την άνοδο του Ιησού στο όρος μετά το θαύμα. Έτσι, ο Ηρώδης, κατά τον Θεοφύλακτο, συμβολίζει το σάρκινο και δερμάτινο νου των Ιουδαίων, η άνοδος στο όρος συμβολίζει την άνοδο στον σταυρό. Από τη διήγηση του θαύματος, όπως αυτή παρουσιάζεται και στους τέσσερις ευαγγελιστές, ο έρημος τόπος είναι τα έθνη, οι θεραπείες των ασθενών, το μυστήριο του βαπτίσματος, οι πεντακισχίλιοι οι πέντε αισθήσεις και οι πληγές, οι οποίες θεραπεύονται με τους πέντε άρτους. Οι δύο ιχθύες είναι το Ευαγγέλιο και ο Απόστολος, οι πέντε άρτοι, η Πεντάτευχος του Μωυσή, τα δώδεκα κοφίνια των περισσευμάτων είναι τα όσα οι όχλοι δεν μπορούσαν να φάνε, δηλαδή να κατανοήσουν, λόγω της υποταγής τους στις πέντε αισθήσεις. Είναι τα δύσκολα νοήματα του Νόμου και του Ευαγγελίου, τα οποία βαστάζουν, δηλαδή κατανοούν, μόνον οι Απόστολοι. Οι γυναίκες και τα παιδιά σημαίνουν το νηπιώδες, το γυναικείο και το άνανδρο φρόνημα το οποίο πρέπει να αποφεύγουν οι χριστιανοί⁵⁹³.

Ας εξετάσουμε και μερικές σύγχρονες απόψεις ερμηνευτών:

(α) Ο Wengst υποστηρίζει ότι η σκηνή αποτελεί ένα εκκλησιολογικό μοτίβο⁵⁹⁴ (Es ist ein ekklesiologisches Motiv). Εκείνους τους οποίους του έδωσε ο Πατέρας, δεν θα τους αφήσει να χαθούν. Η εκκλησιολογική διάσταση έρχεται στο προσκήνιο με τα «δώδεκα καλάθια». Διότι ο αριθμός δώδεκα δεν μπορεί καθόλου να

592. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 181.

593. <http://fdathanasiou.wordpress.com/2012/07/28>

594. Karl Wengst, *Das Johannesevangelium 1. Teilband: Kapitel 1-10* (Verlag W. Kohlhammer), 223.

κατανοηθεί, χωρίς σχέση με τον Ισραήλ ο οποίος προέρχεται από δώδεκα φυλές, ώστε ο Ιωάννης αντιλαμβάνεται την κοινότητα του Ιησού ως αντιπροσωπευτική του αποκαταστημένου και οριστικού Ισραήλ. Η σύναξη των απομεινόντων γίνεται σύμβολο της ενότητας της εκκλησίας, «ώστε τίποτα να μην χαθεί». Τα δώδεκα λοιπόν κοφίνια έχουν αναμφίβολα συμβολικό χαρακτήρα. Πρόκειται για την παρουσίαση του εσχατολογικού Ισραήλ. Εδώ θα πρέπει όμως να λάβει κάποιος υπόψη του ότι ο Ιωάννης γράφει σε ιουδαϊκά συμφραζόμενα. Εάν αυτό το μοντέλο ληφθεί υπόψη στα εθνοχριστιανικά συμφραζόμενα, μπορεί να έχει ως συνέπεια μόνο την παρουσίαση της αντικατάστασης του Ισραήλ από την εκκλησία των εθνών. Τόσο εδώ και στον στίχο δέκα όσο και στις παράλληλες θέσεις των συνοπτικών Ευαγγελίων, όταν γίνεται αναφορά στον αριθμό, γίνεται πάντα λόγος για «άνδρες» (μόνο στο Μκ 8:9 γίνεται ακαθόριστα λόγος για περιπου τέσσερις χιλιάδες). Ο Μτ ρητά τονίζει στο 14:21 και 15:38 «χωρίς γυναικῶν καὶ παιδιῶν». Από τον προσδιορισμό «όχλος» και «άνθρωποι» (10:14) στον Ιωάννη υπονοείται και η παρουσία γυναικών και παιδιών.

(β) Ανάλυση του αριθμού των συλλαβών και λέξεων στα εδάφια 6:1-15 από τον Menken επιβεβαιώνει τη φιλολογική ενότητα της ιστορίας. «Ο διάλογος του Ιησού περιλαμβάνει 50 συλλαβές και του πλήθους 20 συλλαβές. Μεταξύ των συλλαβών του Φιλίππου και Ανδρέα (6:7,9) υπάρχει αναλογία 3:4. Ο Φίλιππος εκφωνεί 27 συλλαβές και ο Ανδρέας 36. Οι προτάσεις τις οποίες ο Ιησούς *cum suis* είναι πρωταγωνιστής (actor) έχουν ολικό μήκος 400 συλλαβές. Οι προτάσεις στις οποίες ο Ιησούς είναι ο μόνος πρωταγωνιστής έχουν μήκος 118 λέξεις οι οποίες είναι το μισό του ολικού αριθμού αθροίσματος των 236 λέξεων. Μπορεί να ειπωθεί ότι αν αφαιρεθούν 16 λέξεις των προτάσεων χωρίς προσωπικό υποκείμενο (personal subject) η ιστορία έχει μήκος 220 λέξεων, έναν αριθμό πολλαπλάσιο του 11 (11X20). Οι διάφορες διαιρέσεις της ιστορίας καθαρά αντανακλούν στους αριθμούς των συλλαβών και λέξεων. Το πλαίσιο (framework) 6:1,15 περιέχει 70 συλλαβές. Στο 6:15 περιλαμβάνονται 43 συλλαβές και στο 6,1-14 473 συλλαβές (11X43). Στην ιστορία, το σχόλιο του Ανδρέα για τα πέντε ψωμιά και τα δύο ψάρια (6:9) καταλαμβάνει κεντρική θέση. 205 συλλαβές προηγούνται από τα εδάφια 6:2-8 και 205 συλλαβές έπονται των εδαφίων 6:10-14.

Το σχόλιο αφ' εαυτού έχει μήκος 36 συλλαβές, ένα τριγωνικό αριθμό του 8 και το τετράγωνο του 6 ($6^2=36$). Αρκετοί απ' αυτούς τους αριθμούς εμφανίζονται να έχουν μεγάλη σημαντικότητα στο παρόν κείμενο. Οι μορφές (figures) πέντε και δύο οι οποίες προσδιορίζουν τον αριθμό διακόσια πέντε διαδραματίζουν προεξέχοντα ρόλο στην ιστορία. Ο Χριστός πολλαπλασιάζει τους πέντε άρτους και τα δύο οψάρια⁵⁹⁵. Αναφέρονται διακόσια δηνάρια (6:7) και πέντε χιλιάδες άνδρες (6:10). Το δύο και πέντε είναι πρώτοι παράγοντες των διακόσια και πέντε χιλιάδες. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι το διαλογικό τμήμα στους στίχους 6:1-15 έχει μήκος 50 συλλαβών και αυτό του πλήθους 20 συλλαβών. Το πλαίσιο της ιστορίας (6:1,15) έχει μέγεθος 70 συλλαβών. 7 είναι το άθροισμα του 5 και 2. Οι αριθμοί 5 και 2 παρουσιάζονται στο μέσο του κεντρικού εδαφίου ως 14 (2×7 συλλαβές).

Πέν-τε ἄρ-τους κρί-θι-νους καί δύ-ο ὀ-ψά-ρι-α

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14

Ο στίχος 6:9 συμπεριλαμβάνει 36 συλλαβές (3×12) και η αφήγηση αναφέρεται σε 12 κοφίνια. Ο στίχος 6:3 ο οποίος αναφέρεται στον Ιησού και τους 12 Μαθητές του έχει μήκος 13 λέξεις οι οποίες προηγούνται από τις 26 (2×13) λέξεις των στίχων 6:1-2. Η συζήτηση στους στίχους 6:5-9 περιλαμβάνει 34 λέξεις, οι μισές οι οποίες είναι στην τελική πρόταση. Του Ανδρέα το σχόλιο, και οι πρώτες δύο προτάσεις (6:5-6) έχουν μήκος 34 (2×17) λέξεις. Οι στίχοι 6:10-13 περιέχουν $60=5 \times 12$ λέξεις αφηγηματικές και 12 λέξεις διαλογικό στοιχείο. Τα δύο τμήματα

595. Το οψάριον είναι υποκοριστικόν του «όψον» το οποίον αρχικά εθεωρείτο μαγειρευμένη τροφή η οποία ετρώγετο μετά του ἄρτου και ἔπειτα αναφέρετο σε οτιδήποτε απολαυστικό το οποίο λαμβάνεται με το φαγητό. Κατήντησε να σημαίνει τον ιχθύ, επειδή αὐτή ἦταν η πιο πρόχειρη και η πιο συνηθισμένη τροφή. Πιο κοινή λέξη στην Καινή Διαθήκη είναι ο ιχθύς ἢ ιχθύδιον (Μτ 15:34=Μκ 8:7). Ἴσως πρόκειται ἐδῶ για αλίπαστους ιχθύς. Οι πληροφορίες έχουν ληφθεί από το βιβλίο του Köstenberger [Andreas J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (Baker Academic, 2013), 201]. Ο Johnston επισημαίνει ότι, εν ὄψει του γεγονότος ότι ο ιχθύς είχε ευχαριστιακή σημασία, μπορεί να είναι σημαντικό το γεγονός ότι ο Ευαγγελιστής χρησιμοποίησε τη λέξη οψάριον [Edward D. Johnston, "The Johannine Version of the Feeding of the Five Thousand: An Independent Tradition?" *New Testament Studies* 8 (1962): 151-154].

του κειμένου 6:10-11 και 6:12-13 έχουν μήκος 40 (5X8) και 32 (4X8) λέξεις αντίστοιχα. Οι στίχοι 6:10-11 περιέχουν 36 (3X12) λέξεις αφηγηματικό και 4 λέξεις διαλογικό. Οι στίχοι 6:12-13 περιέχουν 24 λέξεις (2X12) αφηγηματικό και 8 λέξεις διαλογικό. Οι στίχοι 6:5-13 στο πρώτο τμήμα περιέχουν 6 και στο δεύτερο τμήμα 12 (2X6) λέξεις διαλογικές του Ιησού. Ο ολικός αριθμός λέξεων οι οποίες αναφέρονται στο διάλογο είναι 46. Τρία εδάφια των 17 λέξεων ελκύουν την προσοχή. Τα 6:5, 6:13 και 6:9 έχουν σύνολο συλλαβών και λέξεων οι οποίες περιέχουν ως σημαντικούς παράγοντες τους αριθμούς 11,12 και 17⁵⁹⁶».

(γ) Το δηνάριον είναι ρωμαϊκόν νόμισμα το οποίον ισοδυναμεί περίπου προς 0,85 χρυσά λεπτά. Διακόσια δηνάρια αντιστοιχούν σε εκατον εβδομήντα δραχμές χρυσές, ποσό το οποίον ήταν αδύνατο να φέρουν μαζί τους οι μαθηταί, δεδομένου ότι κατά το εδάφιο του Μτ 20:2 το ημερομίσθιο τότε επληρώνετο προς ένα δηνάριο. Οι κρίθινοι άρτοι ήταν φθηνότεροι συγκριτικά με τους σιταρένιους άρτους, και, ως εκ τούτου, ο κρίθινος άρτος ήταν συνήθης άρτος των πτωχών. Φαίνεται ότι πρόκειται περι ταξιδιωτικών κοφίνων, τούς όποιους συνήθιζον να φέρουν μαζί τους οι ταξιδεύοντες Ιουδαίοι (Κρ 6:19). Ενδέχεται όμως και να τους εδανείσθησαν οι Απόστολοι «παρά των συμπαρόντων». Τα περισσεύματα ήσαν ακριβώς τα ίδια προς την αρχική πηγή, από την οποία προήλθαν· ήσαν δηλαδή κομμάτια των αρχικών άρτων. Ο Μκ (6:43) ομιλεί και περι περισσευμάτων από τους ιχθύς⁵⁹⁷. Πόσο γενναιόδωρη φαίνεται προς εμάς η θεία αγαθότητα. Δεν αρκείται εις το να πληρώσει το ποτήριο, αλλά και υπερχειλίζει αυτό. Στην οικία του Πατρός περισσεύουσι οι άρτοι⁵⁹⁸.

596. Maarten J.J. Menken, *Numerical Literary Techniques in John* (Netherlands:E. Brill, 1985), 151-153.

597. Ο Χρήστος Καρακόλης στη διδακτορική του διατριβή υποστηρίζει ότι ο Ευαγγελιστής αναφέρει μόνο τα απομεινάρια ψαριού γιατί μόνο αυτό έχει ευχαριστιακή σημασία (σ. 137).

598. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 209-212.

7.2 Ο Χριστός περιπατεί στα κύματα

Η διήγηση του περιπάτου του Ιησού, επί της θάλασσας στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο ακολουθεί αυτή του πολλαπλασιασμού των άρτων και συνδέεται μαζί της τόσο αφηγηματικά-ιστορικά, όσο και θεολογικά (πβλ με την αντίστοιχη σύνδεση των δύο διηγήσεων στο Κατά Ματθαίο και στο Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο).

Ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἐμβάντες εἰς πλοῖον ἤρχοντο πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καφαρναούμ. καὶ σκοτία ἤδη ἐγεγόνει καὶ οὐπω ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, ἢ τε θάλασσα ἀνέμου μεγάλου πνέοντος διεγείρετο. ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα θεωροῦσιν τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον, καὶ ἐφοβήθησαν (6:16-19).

Οι μαθητές παρουσιάζονται να έχουν διανύσει μια απόσταση μεταξύ είκοσι πέντε και τριάντα σταδίων και επομένως να βρίσκονται κατά πάσαν πιθανότητα περίπου στο κεντρικό σημείο της λίμνης (πβλ Μκ 6:47·Μτ 14:24)⁵⁹⁹. Πρόκειται για απόσταση 5-6 χιλιομέτρων. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του «Φλαυίου Ἰωσήπου ἱστορία Ἰουδαϊκοῦ πολέμου πρὸς Ῥωμαίους βιβλίον Ιx 7.506», η θάλασσα της Γαλιλαίας είχε την εποχή της Καινῆς Διαθήκης πλάτος σαράντα στάδια και μήκος εκατό σαράντα στάδια (έγιναν προσπάθειες υπολογισμού του σημείου στο οποίο βρίσκονταν οι μαθητές)⁶⁰⁰.

599. Ο Schnackenburg γράφει ότι οι Μαθητές μετά από κωπηλασία 3-3,5 μιλίων βγήκαν εκτός πορείας και βρέθηκαν στα μέσα της απόστασης και να πορεύονται προς Μάγδαλα, όπου η θάλασσα είχε το μέγιστο πλάτος (Rudolf Schnackenburg, *The Gospel according to St. John.*» Translated by C. Hastings et al. 3 vols. New York: Crossroad, 1990:2.446n 65).

600. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων*, στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1996, 144.

Μέσα στο σκοτάδι⁶⁰¹ σε μία τρικυμιώδη θάλασσα⁶⁰², η οποία συμβολικά σημαίνει μέσα στην απουσία της αγάπης, όπου οι δοκιμασίες της Εκκλησίας φανερώνονται και γιγαντώνονται, οι Μαθητές του σε απόσταση «σταδίου είκοσι πέντε ἢ τριάκοντα θεωροῦσιν τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης (6:19)». Ο Χριστός δεν αφήνει τους Μαθητές του, την Εκκλησία του αβοήθητη και να δοκιμάζεται πέρα από τη δύναμη αντοχής της (Κορ Α 10:13). Σύμφωνα με τον Ιερό Αυγουστίνο τα είκοσι πέντε στάδια σημαίνουν τα πέντε βιβλία του Μωυσή. «Γιατί το είκοσι πέντε είναι 5Χ5. Είναι αριθμός ο οποίος όταν πολλαπλασιάζεται με τον τρόπο αυτό διατηρεί τη σημασία της ρίζας του, δηλαδή το πέντε. Όπως το πέντε σημαίνει τον Παλιό Νόμο, το είκοσι πέντε σημαίνει την τελειότητα της Καινής Διαθήκης. Το τριάντα όμως σημαίνει την τελειότητα της Καινής Διαθήκης η οποία ελλείπει στον Νόμο, γιατί το τριάντα είναι το αποτέλεσμα πολλαπλασιασμού του 5Χ6 όπου το έξι είναι ο τέλειος αριθμός». Ο Χριστός λοιπόν έρχεται προς εκείνους οι οποίοι κωπηλατούν είκοσι πέντε ή τριάντα στάδια, αυτούς που ικανοποιούν τον Νόμο του Ευαγγελίου. Κι ο Χριστός θέτει κάτω από τα πόδια του, σταματά όλα τα κύματα τα οποία προκαλεί ο παρών κόσμος. Κυβερνά και ηρεμεί τα κύματα (Ψλ 88:10)⁶⁰³. Κι' ο Χριστός έρχεται

601. Οι γνώμες ποικίλλουν όσο αφορά το νόημα της λέξεως «σκοτία» (6:17). Ο Χρήστος Καρακόλης στη διδακτορική του διατριβή γράφει ότι αυτή έχει Θεολογικό-Πνευματικό βάθος (σ. 143) ενώ ο Köstenberger δεν βρίσκει καμμιά συμβολική σημασία [A.J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (Baker Academic, 2013), 204].

602. Η θάλασσα της Γαλιλαίας είναι περίπου 6 πόδια κάτω από το επίπεδο της θάλασσας. Ο ψυχρός αέρας από τα βορειοανατολικά μπορεί να μετατοπίσει το θερμό αέρα της λίμνης, δημιουργώντας δυνατούς ανέμους. Ακόμη και σήμερα οι βάρκες μένουν αγκυροβολημένες, όταν ο άνεμος πλήττει το νερό. Φανταστείτε πόσο πιο έντονα οι βίαιες καταιγίδες θα ξεσπούσαν όλεθρο στις ξύλινες βάρκες οι οποίες χρησιμοποιούνταν στα χρόνια του Χριστού [Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 275].

603. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:25,1599.

πλησίον της βάρκας μας, για να παράσχει θεϊκή βοήθεια. Ο Κύριος είναι πάντα πλησίον σε όσους ορθά τον ζητούν⁶⁰⁴.

7.3 Οι δώδεκα Μαθητές του Χριστού

Στον στίχο 6:12 ο Χριστός παραγγέλλει στους Μαθητές του, «συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μή τι ἀπόληται». Αυτό μπορεί να εξηγεί γιατί ο Ιούδας καλείται και υἱὸς τῆς ἀπωλείας στον στίχο 17:12. Μπορεί, κατά τον Anderson, επίσης ο στίχος 6:12 να συνδέεται και με τον 6:66 όπου αναφέρεται στην αποστασία των πολλών μαθητών του Χριστού (6:66)⁶⁰⁵. Ο Köstenberger πληροφορεί ότι ήταν συνήθεια στα Ιουδαϊκά γεύματα να μαζεύουν ό,τι είχε απομείνει. Κομμάτια φαγητού δεν ρίχνονταν και ότι είχε μέγεθος της ελιάς ή μεγαλύτερο έπρεπε να μαζευτεί. Ο Χριστός με τον ίδιο τρόπο φρόντιζε τη διατήρηση όλων των οποίων του έχει δώσει ο Πατέρας του (10:28-29:17:11-12,15)⁶⁰⁶.

Τα δώδεκα κοφίνια τα οποία περισσεύσαν (6:13) μπορεί να θίγουν την αποκατάσταση του Ισραήλ (δώδεκα φυλές) με την κλήση των δώδεκα Μαθητών να σχηματίσουν μία νέα Μεσσιανική κοινότητα⁶⁰⁷.

Ο αριθμός αυτός βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με τους τρεις συνοπτικούς Ευαγγελιστές. Στον Μτ 10:2-4 καταγράφονται και τα ονόματά τους. Πρώτος ο

604. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 6-12 Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 13-14.

605. Paul N. Anderson, *The Christology of the Fourth Gospel: Its Unity and Disunity in the Light of John 6*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/78: Tübingen: Mohr-Siebeck, 174.

606. Andreas J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (USA: Baker Academic, 2013), 202.

607. (α) Brooke F. Westcott, *The Gospel according to St. John: The Greek Text with Introduction and Notes*: 2 vols. London: Murray, 1908) 215. (β) Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 271. (γ) Gerald L. Borchert, John 1-11, *New American Commentary* 25A. (Nashville: Broadman & Holman, 1996), 254.

Σίμων, ο οποίος λέγεται Πέτρος, κι ο αδερφός του ο Ανδρέας, ο Ιάκωβος, γιος του Ζεβεδαίου, κι ο αδερφός του ο Ιωάννης (υιοί της βροντής), ο Φίλιππος κι ο Βαρθολομαίος, ο Θωμάς κι ο Ματθαίος ο τελώνης, ο Ιάκωβος, γιος του Αλφαίου, και ο Λεββαίος, ο οποίος επονομάστηκε Θαδδαίος, ο Σίμων ο Κανανίτης κι ο Ιούδας ο Ισκαριώτης, αυτός ο οποίος τον πρόδωσε». Τα ονόματα των δώδεκα μαθητών καταγράφονται και από τον Μκ (3:16-19) και από τον Λκ (6:13-16). Από τη σύγκριση των τριών περικοπών, φαίνεται πως ο Θαδδαίος ήταν επίσης γνωστός ως «Ιούδας, γιος του Ιακώβου» και ο Σίμων ο Κανανίτης ως Ζηλωτής (Λκ 6:16). Ο Ιούδας ο Ισκαριώτης, ο οποίος πρόδωσε τον Ιησού, αντικαταστάθηκε από τον Ματθία (Πρ 1:20-26)⁶⁰⁸.

Στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο τα παρακάτω δύο εδάφια μαρτυρούν επίσης ότι οι μαθητές του Χριστού ήταν δώδεκα.

Ἐκ τούτου πολλοὶ [ἐκ] τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῖς δώδεκα· μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; ἀπεκρίθη αὐτῷ Σίμων Πέτρος· κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν ὅτι σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῖς δώδεκα· μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; καὶ ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν. ἔλεγεν δὲ τὸν Ἰούδαν Σίμωνος Ἰσκαριώτου· οὗτος γὰρ ἔμελλεν παραδιδόναι αὐτόν, εἷς ἐκ τῶν δώδεκα (6:66-71).

Θωμᾶς δὲ εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν ὅτε ἦλθεν Ἰησοῦς (20:24).

608. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το Θαύμα των δώδεκα περιστεριών του Χριστού σε παιδική ηλικία το οποίο αναγράφεται στο απόκρυφο «Ἐκθεση της παιδικῆς Ηλικίας του Κυρίου από τον Ισραηλίτη φιλόσοφο Θωμά». Πιστεύουμε ότι και η συμβολικότητα του εδαφίου αυτού είναι εμφανής (Ιωάννη Καραβιδόπουλου, *Απόκρυφα Χριστιανικά Κείμενα Α', Απόκρυφα Ευαγγέλια*, (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 2009), 80.

Ο αριθμός δώδεκα αναφέρεται σε εκατόν σαράντα επτά λήμματα στην Αγία Γραφή. Από διάφορα παραδείγματα τα οποία αναφέρονται από τους πατέρες συμπεραίνεται ότι χρησιμοποιείται κυρίως ως αριθμός συμβολικός⁶⁰⁹.

Εξετάσαμε προηγουμένως τις διάφορες συμβολικές σημασίες του αριθμού δώδεκα, σύμφωνα με το άγ. Μάξιμο τον Ομολογητή. Ο άγ. Αυγουστίνος μίλησε για τη συμβολικότητα του εδαφίου του Ευαγγελιστή Μτ 19:28, το οποίο αναφέρει ότι ο Υιός του ανθρώπου θα καθίσει σε θρόνο δόξας και αυτοί οι οποίοι θα τον ακολουθήσουν, θα καθίσουν σε δώδεκα θρόνους, για να κρίνουν τις δώδεκα φυλές του Ισραήλ⁶¹⁰.

Το δώδεκα λέγει ο άγ. Αυγουστίνος αποτελείται από δύο μέρη, το 3 και το 4 ($3 \times 4 = 4 \times 3 = 12$), τα οποία, όταν προστεθούν, παρέχουν τον αριθμό 7 ($4 + 3 = 7$) ο οποίος παριστά συνήθως την παγκοσμιότητα. Εάν το δώδεκα, συνεχίζει ο Άγιος Αυγουστίνος, δεν ήταν συμβολικός αριθμός, τότε στους 12 θρόνους δεν θα είχε θέση ο Απόστολος Παύλος, ο οποίος υπερέβαλε τους άλλους δια των έργων του, δεδομένου ότι τον Ιούδα αντικατέστησε ο Μαθθίας. Επίσης δεν θα υπήρχε λόγος η ρήση να αναφερόταν μόνο στις 12 φυλές του Ισραήλ. Όπως γνωρίζουμε τα δώδεκα παιδιά του Ιακώβ (Γεν 29:31-30:24 και Γεν 35:23-26) δημιούργησαν

609. Ενδιαφέρον αποτελεί το παράδειγμα των μαθητών οι οποίοι πίστευαν στο βάπτισμα του Ιωάννη και το οποίο καταγράφεται στις Πρ 19:1-8 του Ευαγγελιστή Λκ. Ο Απόστολος Παύλος βάπτισε τους μαθητές αυτούς, οι οποίοι ήσαν περίπου δώδεκα, στο βάπτισμα του Χριστού. Πιστεύουμε ότι ο Λουκάς δεν θέλει να δώσει ακριβή αριθμό, μόνο και μόνο για να παραθέσει το συμβολικό αριθμό δώδεκα.

610. Προσέξτε τις εικόνες της Ψηλάφησης του Θωμά, Ανάληψης και Πεντηκοστής. Παρατηρήστε ότι οι μαθητές του Χριστού είναι δώδεκα! Κι όμως ο Ιούδας είναι απών. Τη θέση του καταλαμβάνει ο Απόστολος Παύλος. Σε κανένα όμως από τα γεγονότα δεν είναι παρών. Ο λόγος δεν μπορεί να είναι κάποιος άλλος παρά συμβολικός. Το δώδεκα παριστάνει τις φυλές του Ισραήλ, οι οποίες στην Καινή Διαθήκη συμβολίζονται με τους δώδεκα μαθητές του Χριστού. Επομένως δεν θα μπορούσαν οι εικόνες να περιέχουν μόνο τους έντεκα μαθητές.

ομόφυλες οικογένειες, φάρες οι οποίες αποτελούν τις Δώδεκα φυλές του Ισραήλ. Τότε οι εθνικοί και η δεκάτη Τρίτη φυλή του Λευί θα έμεναν εκτός κρίσης ⁶¹¹. Αναφέρονται ακόμη δύο παραδείγματα από την Αποκάλυψη, για να γίνει εμφανής η συμβολικότητα του αριθμού δώδεκα.

«Καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων, ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, ἐσφραγισμένοι ἐκ πάσης φυλῆς υἰῶν Ἰσραὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι, ἐκ φυλῆς Ῥουβὴν δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Γὰδ δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Ἀσὴρ δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Νεφθαλίμ δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Μανασσῆ δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Συμεὼν δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Λευὶ δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Ἰσσαχάρ δώδεκα χιλιάδες ἐκ φυλῆς Ζαβουλὼν δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Ἰωσήφ δώδεκα χιλιάδες, ἐκ φυλῆς Βενιαμὴν δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. (Απ 7:4-8)».

Ο Δαν στα εδάφια δεν αναφέρεται. Αναφέρεται ο Ιωσήφ, αντί για τον γιο του τον Ευφραίμ και ο άλλος γιος του ο Μανασσής. Επίσης συμπεριλαμβάνεται ο Λευί ο οποίος όπως γνωρίζουμε, ως ιερατική τάξη χωρίς δικαίωμα ιδιοκτησίας δεν ανήκε στις δώδεκα φυλές.

Οι είκοσι τέσσερις πρεσβύτεροι της Αποκάλυψης (11:16-19:4) αποτελούν ένα άλλο παράδειγμα. Αντιπροσωπεύουν τους εκπρόσωπους των 12 φυλών της Παλαιάς Διαθήκης⁶¹² και των δώδεκα Αποστόλων της Καινής Διαθήκης⁶¹³. Στο κεφάλαιο είκοσι δύο της Αποκάλυψης, γράφεται ότι «ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ξύλον ζωῆς ποιοῦν καρποὺς δώδεκα (22:2)».

Ο Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ' γράφει στο έργο του «Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ» ότι ο αριθμός δώδεκα ήταν ο συμβολικός αριθμός του Ισραήλ-ο αριθμός των υιών του Ιακώβ. Από αυτούς προήλθαν οι δώδεκα φυλές του Ισραήλ, από τις οποίες βέβαια μετά την εξορία, επιβίωσε μόνο η φυλή του Ιούδα. Ο αριθμός δώδεκα

611. Αγίου Αυγουστίνου. *Η Πολιτεία του Θεού. Βιβλίον εικοστόν. Κεφάλαιο Ε'*, ελλ. Μτφρ. Α. Δαλέζιος (Αθήνα: Καλός Τύπος, 1955), 80.

612. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Η επουράνιος λατρεία στα κεφάλαια 4-5 της Αποκαλύψεως του Ιωάννη*. Διδακτορική Διατριβή. Wiesbaden 2000, 71-73.

613. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Ερμηνευτική προσέγγιση στο βιβλίο της προφητείας*. Τόμος Α' (Αθήνα: Άθως, 2008), 143-148.

λοιπόν παραπέμπει στις απαρχές του Ισραήλ, αλλά παράλληλα αποτελεί μία παραβολή ελπίδας. Ολόκληρος ο Ισραήλ θα ανασυγκροτηθεί, οι δώδεκα φυλές θα συναχθούν και πάλι. Ο αριθμός δώδεκα των φυλών είναι παράλληλα ένας κοσμικός αριθμός ο οποίος εκφράζει το εύρος του λαού του Θεού ο οποίος ανασυγκροτείται. Οι Δώδεκα βρίσκονται εκεί ως οι προπάτορες και τα θεμέλια αυτού του παγκόσμιου λαού. Στην Αποκάλυψη, στο όραμα της καινούργιας Ιερουσαλήμ, ο συμβολισμός των Δώδεκα συνθέτει μια εντυπωσιακή εικόνα (Απ 21:9-14). Ο πορευόμενος λαός κατανοεί το παρόν του από το μέλλον και φωτίζεται με το πνεύμα της ελπίδας: Παρελθόν, παρόν και μέλλον συμπυκνώνονται έτσι στη μορφή των Δώδεκα.

Κατά τον Γλαβίνα σε αυτή τη συνάφεια ανήκει επίσης η προφητεία του Ιησού προς τον Ναθαναήλ⁶¹⁴, σχετικά με την ταυτότητά του: «ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεωγῶτα καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου (Ιω 1:52)». Ο Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ΄ διαπιστώνει ότι ο Ιησούς αποκαλύπτεται ως ο νέος Ιακώβ. Σε αυτόν πραγματοποιήθηκε το όραμα του Πατριάρχη, ο οποίος είδε την ουρανομήκη κλίμακα στηριγμένη στο κεφάλι του και τους αγγέλους να ανεβοκατεβαίνουν

614. Η εκκλησιαστική παράδοση και οι περισσότεροι από τους νεότερους και σύγχρονους ερμηνευτές δέχονται την ταύτιση των δύο ονομάτων, την ταύτιση δηλαδή Του Βαρθολομαίου των Συνοπτικών με τον Ναθαναήλ του τέταρτου Ευαγγελίου. Μια νεότερη άποψη, σύμφωνα με την οποία δεν ταυτίζονται τα δύο ονόματα και ο Ναθαναήλ δεν είναι πρόσωπο πραγματικό αλλά ιδεατό, παραμένει απλή υπόθεση. Και η άποψη του Ιερού Αυγουστίνου, ότι ο Χριστός δεν διάλεξε τον Ναθαναήλ ως μαθητή του, γιατί κατείχε πολύ καλά το νόμο, ενώ οι άλλοι μαθητές ήταν αγράμματοι (PL 36:788) δεν ευσταθεί, γιατί προσκρούει στη μαρτυρία του Ιωάννη (21:2), όπου σαφώς αναφέρεται ως Μαθητής του Χριστού. Στους Κανόνες των Αγίων Αποστόλων και στην απόκρυφη Επιστολή των Αποστόλων γίνεται περιέργως διάκριση ανάμεσα στα δύο ονόματα και ο Ναθαναήλ τοποθετείται δίπλα στο όνομα Βαρθολομαίος, ως διαφορετικός από αυτόν Μαθητής. Ο Απόστολος Γλαβίνας σημειώνει ότι σύμφωνα με τον Επίσκοπο Σαλαμίνας της Κύπρου Επιφάνιο ο Ναθαναήλ ήταν μαζί με τον Κλεόπα, όταν εμφανίστηκε ο Ιησούς ενώ πήγαιναν στο χωριό Εμμαούς (Λκ 24:14 κ.ε), [Απόστολου Α. Γλαβίνα, *Οι Δώδεκα Απόστολοι* (Κατερίνη: Τέρτιος, 1993), 84-85].

στους ουρανοίς. «Αυτός-ο Ιησούς-είναι η θύρα του Ουρανού (Γεν 28:10-22), ο αληθινός Ιακώβ, ο Υιός του Ανθρώπου, ο προπάτορας του εσχατολογικού Ισραήλ⁶¹⁵».

Η ιερότητα του αριθμού δώδεκα, σύμφωνα με τον Ifrah, φαίνεται ότι προέρχεται από το αρχαϊκό δωδεκαδικό σύστημα, το οποίο πιθανώς ήταν το μοναδικό σύστημα αρίθμησης κατά τη νεολιθική εποχή και παρέμεινε ως συμπληρωματικό του δεκαδικού, μέχρι σήμερα. Η δωδεκάδα, ο χωρισμός της μέρας και της νύχτας σε δώδεκα ώρες και του έτους σε δώδεκα μήνες αποτελούν κατάλοιπα του αρχέγονου δωδεκαδικού συστήματος αρίθμησης. Το δώδεκα αντιπροσωπεύει τις δώδεκα ιεραρχίες των αρχαίων γραφών οι οποίοι καθόριζαν τους δώδεκα αστερισμούς της ουράνιας ζωδιακής ζώνης⁶¹⁶.

Ο Φίλωνας θεωρεί τον αριθμό δώδεκα ως ιερό και ότι ο αριθμός δώδεκα συμβολίζει την τελειότητα και απόδειξη γι' αυτό είναι ο ζωδιακός κύκλος στον ουρανό, ο οποίος είναι στολισμένος με ισάριθμους φωτεινούς αστερισμούς.

615. Γιόζεφ Ρατσινγκερ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ Α' Μέρος*, ελλ. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ψυχογιός, 2007) 173. Ενδιαφέροντα είναι και αυτά που γράφει για τον αριθμό 70 ή 72 (6X12) ως συμβολικό αριθμό των εθνών στο ίδιο κεφάλαιο και στις σελίδες 180-181. Ο αριθμός 70 αναφέρεται από τον Ευαγγελιστή Λκ (10:1-12) και ο οποίος μας γνωρίζει 'ότι ο Ιησούς ίδρυσε ένα δεύτερο κύκλο μαθητών ο οποίος αποτελούνταν από εβδομήντα Μαθητές οι οποίοι απεστάλησαν με παρόμοια με τους Δώδεκα εξουσιοδότηση.

616 Ο Georges Ifrah πληροφορεί στο βιβλίο του «The Universal History of Numbers» (New York, Chichester, Weinham, Brisbane, Singapore, Toronto: John Wiley&Sons, Inc, 2000) όχι μόνο για το δωδεκαδικό σύστημα αλλά και άλλα συστήματα όπως το πενταδικό και δεκαδικό. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το άρθρο του πτυχιούχου θεολογίας Παναγιώτη Α. Μπούρδουλα «Ο ιερός αριθμός «12» – Σύνταξη των 12 Αποστόλων» στο οποίο περιγράφονται οι απαρχές της ιερότητας του αριθμού αυτού στους διάφορους λαούς και είναι καταχωρημένο στον διαδικτυακό χώρο: <http://www.tomtb.com/%CE%BF-%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%82-%CE%B1%CF%81%CE%B9%CE%B8%CE%BC%CF%8C%CF%82-12-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B1%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-12-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CF%8C%CE%BB/>

«Απόδειξη είναι και η περιφορά του ήλιου. Σε δώδεκα μήνες ολοκληρώνει τον κύκλο του, ενώ οι άνθρωποι μοιράζουν τις ώρες τις ημέρας και της νύκτας σε μέρη ισάριθμα με τους μήνες του έτους. Ο Μωυσής πάλι εξυμνεί τον αριθμό αυτό σε πολλά χωρία, αφού αναφέρει δώδεκα φυλές του Ισραήλ, όρισε σε δώδεκα τους άρτους της Πρόθεσης και να υφαίνονται δώδεκα ανάγλυφοι λίθοι στο επιστήθιο του ποδήρους χιτώνα της στολής του ιερέα⁶¹⁷».

Στην Αγία Γραφή και στην Ορθόδοξη παράδοσή και λειτουργική ζωή μας ο αριθμός δώδεκα είναι πολύ κοινός⁶¹⁸.

Ο Καθηγητής Γλαβίνας γράφει ότι το γεγονός ότι ο Χριστός ο ίδιος διάλεξε τους Μαθητές του, η κατηγορηματικότητά του δεν σημαίνει ότι περιθωροποιεί τη συμμετοχική παρουσία του Πατέρα Θεού στην κλήση των μαθητών. Συνεχίζει δίνοντας την πληροφορία ότι ο Ματθαίος χρησιμοποιεί το χαρακτηρισμό δώδεκα Μαθητές (10:1-11:1-20:17), δώδεκα απόστολοι (10:2) καθώς και τη μονολεκτική διατύπωση οι δώδεκα (10:5-26:14,20,47). Αυτός ο τελευταίος χαρακτηρισμός της ομάδας του στενού κύκλου συνεργατών του Ιησού χρησιμοποιείται και από τους άλλους Ευαγγελιστές, τον Μάρκο (4:10-6,7-9,35-10:32-11:14:10,17,43), τον Λουκά

617. (α) Φίλωνος, *Περί φυγής και ευρέσεως* 184.1-3.185.1 και Φίλωνος, *Περί του Βίου Μωυσέως* Β' 1.222.1.2.112.2.2.124.2.2.133.7.2.178.1.

618. Παρατίθενται μερικά παραδείγματα: (α) Δώδεκα ήταν οι πολύτιμοι λίθοι στο περιστήθιο του Αρχιερέα με τα εξής ονόματα: Σάρδιος, Τοπάζιο, Σμάραγδος, Άνθραξ, Σάπφειρος, Αδάμας, Λιγύριο, Αχάτης, Αμέθυστος, Βηρύλλιο, Όνυξ, Ίασπις (Εξ 28) (β) Σε δωδεκάδες χωρίζονταν τα ιερά σκεύη στον ναό του: «Τρυβλία αργυρά δώδεκα, φιάλαι αργυραί δώδεκα, θυϊσκαί χρυσαί δώδεκα» (Αρ 7:84) (γ) Δώδεκα ήταν και οι μικροί προφήτες: Ωσηέ, Αμώς, Μιχαίας, Ιωήλ, Οβδιού, Ιωνάς, Ναούμ, Αββακούμ, Σοφονίας, Αγγαίος, Ζαχαρίας, Μαλαχίας και δωδεκαπρόφητο καλείται περιληπτικά το σύνολο των βιβλίων τους. (δ) καὶ Σαλωμών ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ υἱὸς ἐτῶν δώδεκα καὶ ἠτοιμάσθη ἡ βασιλεία αὐτοῦ σφόδρα (Α Βασ 2:12). Το ίδιο και ο Ιησούς ήταν 12 χρονών όταν πήγε στον Ναό (Λκ 2:42). (ε) Δώδεκα δώδεκα είναι οι ευαγγελικές περικοπές τις οποίες διαβάζουν οι ιερείς στον Εσπερινό την Μεγάλη Πέμπτη, γνωστές ως δώδεκα Ευαγγέλια. (ζ) Δωδεκαήμερο αναφέρεται η εορταστική περίοδος από τα Χριστούγεννα έως την παραμονή των Θεοφανίων. (η) Δώδεκα είναι τα άρθρα του Συμβόλου της πίστεως.

(8:1-9:12:18:31:22:3,47) και τον Ιωάννη (6:67,70,71-20:27). Σε μία περίπτωση ο Λουκάς (9:1) χρησιμοποιεί το χαρακτηρισμό οι δώδεκα Μαθητές και σε μία άλλη οι δώδεκα Απόστολοι (22:14).

Αυτός ο αριθμός κατά τον Γλαβίνα εκλέχτηκε εκ των προτέρων από τον Ιησού για τη θεολογική του σημασία, αφού σχετίζεται άμεσα με τη διαθήκη του Θεού. «Με την εκλογή των δώδεκα ανανεώνεται η διαθήκη του Θεού με τον εκλεκτό, τον περιούσιο λαό του Ισραήλ, ο οποίος αποτελούνταν από δώδεκα φυλές. Οι δώδεκα Μαθητές θα γίνουν τώρα οι ηγέτες του νέου Ισραήλ, της χριστιανικής Εκκλησίας, για να ριζοβολήσει και ανθοφορήσει η νέα διαθήκη. Κατά τη δεύτερη έλευση του Υιού του ανθρώπου θα καθίσουν οι δώδεκα Μαθητές σε δώδεκα θρόνους, για να κρίνουν τις δώδεκα φυλές του Ισραήλ (Μτ 19:28) και το τείχος της επουράνιας νέας Ιερουσαλήμ θα έχει δώδεκα θεμέλια και πάνω τους δώδεκα ονόματα, των δώδεκα αποστόλων του αρνίου (Απ 21:14). Αυτή την προτύπωση των δώδεκα φυλών του Ισραήλ στην Παλαιά Διαθήκη είχε ο Ιησούς, όταν κάλεσε τους δώδεκα. Γι' αυτό δώδεκα έπρεπε να ήταν στην κάθοδο του Αγίου Πνεύματος και γι' αυτό ύστερα από την Ανάληψη προβαίνουν οι έντεκα στην εκλογή του Ματθία για να συμπληρωθεί η θέση του προδότη Ιούδα (Πρ 1:15-26) ώστε την ημέρα της Πεντηκοστής να μη λείπει κανείς. Κι ο Απόστολος Παύλος επιτρέπει να υπογραμμισθεί εμφαντικά η θεολογική σημασία της έννοιας των δώδεκα, όταν αναφέρεται στο γεγονός της εμφάνισης του Χριστού προς τους Μαθητές του. Οι Μαθητές είναι ακόμη ένδεκα και ο Παύλος μιλάει πολύ φυσικά για την εμφάνιση του Ιησού στους δώδεκα, αντί στους έντεκα, όπως θα έπρεπε (Α Κορ 15:5)⁶¹⁹».

Ο Δημήτριος Μαυρόπουλος τονίζει ότι οι Μαθητές του Ιησού είναι δώρο του Πατέρα στον Υιό . Ο Πατήρ σύμφωνα με τον ίδιο, ανέθεσε στον Υιό μία ομάδα από δώδεκα Μαθητές γιατί με αυτό τον αριθμό ορίζεται το σύνολο του λαού του Ισραήλ, και δια του Ισραήλ το σύνολο του κόσμου. Συνεχίζοντας ο Μαυρόπουλος υπενθυμίζει ότι ο αριθμός δώδεκα προέρχεται από τη σχέση της τριάδας και

619. Απόστολου Α. Γλαβίνα, *Οι Δώδεκα Απόστολοι* (Κατερίνη: Τέρτιος, 1993), 13-14.

τετράδας⁶²⁰. «Η τριάδα αναφέρεται στη θεότητα και η τετράδα στον κόσμο, σύμφωνα με τη μυστική αντίληψη που είχαν οι άνθρωποι επί αιώνες. Η σχέση της τριάδας με την τετράδα, η σχέση δηλαδή της θεότητας με τον κόσμο, με τη δημιουργία, ή η σχέση του ακτίστου με το κτιστό επιτελείται στον τόπο μέσα στον οποίο αποκαλύπτεται το μυστήριο του Θεού, ή η παρουσία του Θεού ως θεία Βασιλεία⁶²¹».

7.3.1 Συμπεράσματα

Ο χορτασμός των πεντακισχιλίων αποτελεί το πέμπτο σημείο του Χριστού. Το πρώτο και το τρίτο λαμβάνουν μέρος στην Γαλιλαία ή λίμνη της Τιβεριάδας, όπως ονομαζόταν λόγω του Αυτοκράτορα Τιβέριου (14-37 μ.χ.). Το σημείο αυτό περιγράφεται με αρκετά περισσότερες λεπτομέρειες συγκριτικά με τους συνοπτικούς, το οποίο υποδηλώνει την άμεση μαρτυρία του συγγραφέα στην περιγραφή του γεγονότος. Με το σημείο αυτό ο Χριστός παρασκευάζει και καθοδηγεί τους Μαθητές του (6:5-9,12-13,16-21). Μέσω της ανάδειξής του, ενισχύει την πίστη των μαθητών και τους προετοιμάζει για να λάβουν τη σκυτάλη του Αποστολικού τους έργου.

Ο Χριστός με το Θαύμα αυτό μας παραπέμπει σε ένα αντίστοιχο του Ελισσαίου (Βασ. Β 4:42-44). Μάλιστα είναι εντυπωσιακή η χρήση του ίδιου λεξιλογίου (π.χ. παιδάριον και στις δύο πηγές, κρίθινο ψωμί). Επίσης παραπέμπει στον χορτασμό των Ισραηλιτών από το Μωυσή δια του θεόσταλτου μάννα. Ο Ευαγγελιστής σχετίζει λοιπόν το θαύμα του Ιησού με δύο προηγούμενες περιόδους της θαυματουργικής του δραστηριότητας στην ιστορία των ανθρώπων του Θεού Μωυσή, Ελισσαίου/Ηλία. Στην Μεταμόρφωση του Χριστού, βρίσκουμε στους συνοπτικούς ότι υπάρχει τέτοιος συσχετισμός του Χριστού με τον Μωυσή και Ηλία (Μκ 9:2-8·Μτ 17,1-8·Λκ 9:28-36).

620. Θυμίζεται ότι ο κόσμος ορίζεται από τα τέσσερα στοιχεία γη, αέρας, φωτιά και νερό ή τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα.

621. Δημήτριου Μαυρόπουλου, *Σχόλια στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 2017), 156.

Ο χορτασμός εδώ είναι πλούσιος. Οι πέντε χιλιάδες άνδρες με τα γυναικόπαιδα και τα παιδιά απολαμβάνουν τον άρτο και το ψάρι και περισσεύουν ακόμη δώδεκα κοφίνια. Ένα κοφίνι για τον κάθε μαθητή του Χριστού. Ένα κοφίνι, το οποίο συμβολίζει το Αποστολικό έργο το οποίο θα έχει να επιτελέσει κάθε μαθητής. Στον Γάμο της Κανά υπάρχουν έξι λίθινες υδρίες, γιατί ο κύκλος των μαθητών δεν έχει συμπληρωθεί. Εδώ τα κοφίνια είναι δώδεκα γιατί ο κύκλος συμπληρώθηκε.

Το μεσσιανικό δείπνο με τον άρτο και τον οίνο συμπληρώνεται εδώ. Αργότερα, στον μυστικό δείπνο θα αποτελέσουν το σώμα και αίμα του Χριστού. Όλοι είναι προσκεκλημένοι στο δείπνο. Οι δώδεκα Μαθητές φρόντισαν να διασπείρουν την Αλήθεια του Θείου Λόγου σε όλη την οικουμένη. Με εφόδια τους πέντε άρτους και τα δύο ψωμιά τα οποία θα λάβουν από κάθε «παιδάριον» στη Γη, από κάθε δηλαδή καθαρή καρδιά θα κηρύξουν τον λόγο του Χριστού. Ο λόγος θα είναι τέλειος, γιατί το σύνολο των άρτων και των ψαριών το οποίο ανέρχεται σε επτά συμβολίζει την τελειότητα. Επειδή δε αυτός είναι τέλειος θα πολλαπλασιαστεί από τη χάρη του Χριστού. Θα δώσει ο Χριστός πολλαπλάσιο πνευματικό άρτο και οίνο (δεν είναι τυχαίο που καλείται spirit). Θα έρθει εκείνη η στιγμή κατά την οποία ο Χριστός δεν θα αποσύρεται (Μκ 1:3,56:31-32·Μτ 14:13·Λκ 4:42·9:10) από τη σκηνή, γιατί ο κόσμος δεν κατανοεί τη Μεσσιανική του ιδιότητα. Θα είναι ο οικοδεσπότης ο οποίος θα λαμπρύνει το Μεσσιανικό δείπνο και όλοι οι συνδαιτυμόνες θα απολαμβάνουν τα περίσσεια αγαθά.

Ο Χριστός κατανοεί τις ανάγκες του πλήθους. Αυτό αποτελεί εννοιολογικές αποχρώσεις της Σαμαρείτισσας και του Νικόδημου. Τα πέντε ψωμιά και τα δύο ψάρια θα γίνουν ευλογία πνευματικής τροφής. Τα διακόσια δηνάρια ήταν ανεπαρκή για να κορέσουν την πνευματική δίψα του πλήθους. Ο Θεός Λόγος όχι μόνο τους έδωσε τροφή αλλά πνευματικά τους αναγέννησε. Η αναγέννηση του Χριστού γίνεται σε κοινό διψαστικό ύδωρ του πηγαδιού και τροφή όπως είναι ο άρτος και το ψάρι. Όπως το τονίσαμε ξανά, η νεά ζωή επαναλαμβάνεται με πράξεις οι οποίες χρησιμοποιούν κοινά μοτίβα.

Αναμφισβήτητα ο αριθμός δώδεκα αποτελεί συμβολικό αριθμό, καθιερωμένο σε όλες τις θρησκείες, όπως ο αριθμός επτά. Μαζί με τον αριθμό επτά αποτελούν

πρωταρχικούς, άγιους αριθμούς οι οποίοι σημειολογούν την τελειότητα και πληρότητα. Δεν είναι τυχαίο όπου $4 \times 3 = 12$ και $4 + 3 = 7$. Οι δύο αριθμοί σχετίζονται στενά και η σημειολογία τους, κατά συνέπεια, είναι πολύ συνδεδεμένη. Ακόμη και στο πρωταρχικό ορθογώνιο τρίγωνο το οποίο αποτελείται από τις ορθογώνιες πλευρές, το σύνολο τους είναι επτά (3+4) και οι τρεις πλευρές έχουν σύνολο δώδεκα (3+4+5). Το δώδεκα υπερβαίνει τον αριθμό επτά κατά τον αισθητικό αριθμό ή τον αριθμό της δόξας πέντε.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι οι περισσότεροι αριθμοί και ώρες οι οποίοι αναφέρονται στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο είναι το πέντε ή τα πολλαπλάσια του αριθμού πέντε (1:44:185:367,198:512:519:4021:8). Εάν δεχτούμε ότι το πέντε και τα πολλαπλάσια δείχνουν την καλωσύνη και δόξα του Θεού σύμφωνα με τον Vallowe⁶²², τότε το Ευαγγέλιο του Ιωάννη εκπληρώνει τον σκοπό αυτό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι αποστάσεις είναι πάντα πολλαπλάσιες του αριθμού πέντε το οποίο σημαίνει ότι ο Ευαγγελιστής εφαρμόζει το πενταδικό σύστημα. Το θέμα αυτό θα το διαπραγματευτούμε σε μεταγενέστερο κεφάλαιο.

622. Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014), 66.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ
ΟΓΔΟΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

8.1. Πόσα χρόνια έζησε ο Χριστός;

8.1.1 Εισαγωγή

Στο δεύτερο βιβλίο Κατά των Αιρέσεων (22:1-6), ο εκκλησιαστικός συγγραφέας Επίσκοπος της Λυών ή Ειρηναίος Λουγδούνου (2ος/αρχές 3ου αιώνα), εξασκεί δριμεία κριτική κατά του Πτολεμαίου ο οποίος ισχυριζόταν ότι ο Χριστός βαπτίστηκε όταν ήταν τριάντα (30) χρονών⁶²³ σε ηλικία κατά το πρότυπο των τριάντα Αιώνων της γνωστικής δοξασίας: «Οι τριάντα Αιώνες δεν αποτυπώνονται από το γεγονός ότι ο Χριστός βαπτίστηκε όταν ήταν 30 χρονών. Δεν υπέφερε δώδεκα (12) μήνες⁶²⁴ μετά το βάπτισμα και πέθανε αλλά ο θάνατος του συνέβηκε σταυρικά όταν ήταν περισσότερο από πενήντα (50) χρονών». Ο Ειρηναίος Λουγδούνου εξηγεί αναλυτικά ότι τα περιστατικά του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου δεν επιτρέπουν την ερμηνεία ότι η Σταύρωση του έγινε μετά από ένα χρόνο από τη βάπτισή του. Ο Χριστός βρέθηκε τρεις φορές στα Ιεροσόλυμα το Πάσχα πριν σταυρωθεί. Αυτή είναι ακλόνητη μαρτυρία ότι ο Χριστός δεν δίδαξε για ένα μόνο χρόνο. Όταν ο Χριστός έπαθε, σταυρώθηκε και πέθανε ήταν η ημέρα του Πάσχα, δηλαδή τον πρώτο μήνα και όχι τον δωδέκατο. Ο μήνας Νισάν κατά τον Μωυσή⁶²⁵ θεωρείται ο πρώτος μήνας του έτους όπως δηλώνει ο Ειρηναίος Λουγδούνου σκωπτικά στον Πτολεμαίο. Κατά τον Ειρηναίο Λουγδούνου ο μαθητής και Ευαγγελιστής του Χριστού Ιωάννης έζησε μέχρι τα χρόνια του Τραϊανού (98-117 μ.Χ.) και οι μαθητές του μαρτύρησαν διαφορετική παράδοση από αυτή των γνωστικών. Το δεύτερο επιχείρημα του Επίσκοπου Λουγδούνου Ειρηναίου και στο οποίο εστιάζει η μελέτη αυτή είναι το εδάφιο 8:57 του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου

623. Σύμφωνα με τον Ευαγγελιστή Λκ 3:23 «Καὶ αὐτὸς ἦν Ἰησοῦς ἀρχόμενος ὡσεὶ ἐτῶν **τριάκοντα**, ὧν υἱός, ὡς ἐνομίζετο, Ἰωσήφ τοῦ Ἠλὶ».

624. Σημειώνεται ότι τη δοξασία αυτή οι γνωστικοί τη βάσιζαν στο εδάφιο Ησ 61:2 του «καλέσαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας».

625. ὁ μὴν οὗτος ὑμῖν ἀρχὴ μηνῶν πρῶτός ἐστιν ὑμῖν ἐν τοῖς μηνσὶν τοῦ ἐνιαυτοῦ (Εξ 12:2)

«εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν πενήτηκοντα ἔτη οὐπω ἔχεις καὶ Ἀβραὰμ ἐώρακας; εἶπεν αὐτοῖς Ἰησοῦς (8:57)»

Ἡ ρήση αὐτῆ των Ἰουδαίων ἐλέχθη ὅταν ὁ Χριστός εἶπε ὅτι «Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν, καὶ εἶδεν καὶ ἐχάρη (8:56)» καὶ οἱ ὁποῖοι ὡς σαρκικοί δεν κατενόησαν τὸ νόημα των λόγων του. Γι' αὐτὸ ἀπάντησαν σ' αὐτόν «πεντήκοντα ἔτη οὐπω ἔχεις καὶ Ἀβραὰμ ἐώρακας (8:57)»; Του ἀπαντοῦν λοιπὸν ὅτι δεν εἶναι ἀκόμη πενήντα χρονῶν, ἦταν γύρω στα τριάντα σύμφωνα με τὸν Ευαγγελιστὴ Λκ 3:23, καὶ λέγει ὅτι εἶδε τὸν Ἀβραάμ; Το ἐρώτημα τὸ ὁποῖο θα ἀπασχολήσει εἶναι γιατί ἀναφέρουν τὸν ἀριθμὸ πενήντα ὁ ὁποῖος φέρεται φαινομενικά τουλάχιστο νὰ εἶναι σε ἀντίθεση με τὰ γραφόμενα του Ευαγγελιστὴ Λουκά;

Ὁ Επίσκοπος Εἰρηναῖος εἶναι κατηγορηματικός ὅτι ἡ ρήση των Ἰουδαίων δεν περιείχε κάποια μεταφορά. «Γι' αὐτόν που ἐβλεπαν, τὸ μη φάντασμα ἀπὸ αἷμα καὶ οστά Χριστό, γι' αὐτόν μαρτυροῦσαν. Ἡ ηλικία του Χριστοῦ ἦταν κοντὰ στα πενήντα χρόνια, μαρτυρία ἡ ὁποία ἦταν συνεπὴς στὴν κλήση του ὡς «Κυρίου» ἀπὸ τους Μαθητὲς του. Δεν μπορεῖ ὁ Χριστός νὰ εἶχε ηλικία ἀπλὰ μεγαλύτερη ἀπὸ τριάντα χρόνια γιατί οἱ Ἰουδαῖοι τότε θα του ἔλεγαν «τεσσαράκοντα ἔτη οὐπω ἔχεις καὶ Ἀβραὰμ ἐώρακας»; Ἡ φράση λοιπὸν κατανοεῖται κυριολεκτικά ἀπὸ τὸν Επίσκοπο Λουγδούνου. Εἰσημαίνει μάλιστα ὅτι ἡ περίοδος 30-50 ἐτῶν δεν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἕνας χρόνος, ἐκτός ἐάν μεταξύ των Αἰώνων ὑπάρχουν μεγάλης διαρκείας ἔτη τὰ ὁποῖα κάθονται με τὸν Βυθὸ στο Πλήρωμα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴ Μητέρα του λανθασμένου τους συστήματος. Σκωπτικά ὁ Επίσκοπος Εἰρηναῖος ἀναφέρει τὴ ρήση του ποιητὴ Ομήρου:

Οἱ δὲ θεοὶ παρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορῶντο

Χρυσέῳ ἐν δαπέδῳ⁶²⁶

Τὸ πιο ἰσχυρὸ ἐπιχείρημα του Εἰρηναίου κατὰ τὴ γνώμη μας εἶναι τὸ ἐξῆς:

626. Οἱ δε Θεοὶ οἱ ὁποῖοι ἐκάθονταν πλησίον του Διὸς ἀγόρευαν σε χρυσὸ δάπεδο (Ἰλιάδος Δ:1) .

«Δεν αποδοκίμαζε (ο Χριστός) ούτε υπερέβαινε τον άνθρωπο, ούτε κατέλυε στο πρόσωπό του τον νόμο που ο ίδιος είχε καθορίσει για το ανθρώπινο γένος: **Αλλά καθαγίαζε κάθε ηλικία των ανθρώπων, όταν μοιάζουν με αυτόν.** Διότι ήλθε για να σώσει δι' εαυτού όλους: Όλους, λέγω, όσοι με αυτόν αναγεννώνται «εις Θεόν» τα νήπια, τα μικρά παιδιά, τους νεανίσκους, τους νέους, τους γέροντες. Γι' αυτό διήλθε από κάθε ηλικία. Έζησε ως νήπιο μεταξύ των νηπίων, εξαγιάζοντας τα νήπια. Έζησε ως μικρό παιδί μεταξύ των μικρών παιδιών, εξαγιάζοντας όσους έχουν αυτήν την ηλικία, αλλά και συγχρόνως έγινε γι' αυτούς πρότυπο ευσεβείας, δικαιοσύνης και υποταγής. Έζησε ως νέος μεταξύ των νέων και έγινε πρότυπο για τους νέους και τους εξαγίασε για τον Κύριο. Έτσι έζησε και ως πρεσβύτες μεταξύ των πρεσβυτέρων, ώστε να είναι τέλειος σε όλα διδάσκαλος όχι μόνον κατά την παρουσίαση της αλήθειας, αλλά και κατά την ηλικία, εξαγιάζοντας συγχρόνως και τους πρεσβυτέρους και γινόμενος πρότυπο γι' αυτούς. Έπειτα έφθασε μέχρι τον θάνατο, για να είναι «πρωτότοκος εκ τῶν νεκρῶν, ἐν πάσιν αὐτός πρωτεύων», «ἀρχηγός τῆς ζωῆς», προγενέστερος όλων και προηγούμενος όλων... (2.22.4)»⁶²⁷

Θα μας απασχολήσει εάν και άλλοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς ή πατέρες της Ορθόδοξης Πίστης μας συμερίζονται τα λόγια του επίσκοπου Λουγδούνου Ειρηναίου ή εκφράζουν διαφορετικές απόψεις.

8.2 Η ηλικία του Χριστού

Ο Ωριγένης αναφέρει ότι ο Χριστός έζησε τριαντατρία χρόνια⁶²⁸:

«Ἐν τῷ πρώτῳ καὶ τεσσαρακοστῷ ἔτει Καίσαρος Αὐγούστου ἐγεννήθη ὁ Χριστός, καὶ ἐβασίλευσεν Αὐγούστος ἔτη πενήκοντα ἕξ, λοιπὰ δέκαπέντε· εἶτα ἐβασίλευσεν μετ' αὐτὸν Τιβέριος, καὶ τῷ <πεντεκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς Τιβερίου> βασιλείας <ἤλθεν> Ἰωάννης βαπτίζων, ὅτε καὶ ὁ Ἰησοῦς ἐβαπτίσθη <ὦν ἐτῶν ὡσεὶ τριάκοντα>, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς φησὶν ὁ εὐαγγελιστής. Ἐμνήσθη δὲ καὶ τῶν ἀρχιερέων Ἄννα καὶ Καϊάφα, ἵνα δείξη, ὅτι ἀπὸ τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἤλθεν ὁ Ἰωάννης κηρῦσσω, ἦσαν οὗτοι ἀρχιερεῖς, ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀρξάμενοι, μείναντες δὲ ἕως τοῦ πάθους τοῦ κυρίου ἐν τῇ ἀρχιερωσύνῃ. φησὶ γὰρ περὶ

627. Το κείμενο έχει αντληθεί από το βιβλίο του Αρχιμανδρίτου Ειρηναίου Χατζηεφραιμίδη, Αγίου Ειρηναίου Επισκόπου Λουγδούνου, «Ελεγχος και Ανατροπή της Ψευδωνύμου Γνώσεως», Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια (Θεσσαλονίκη: 1991), 156.

628. Fragmenta in Lucam, 82.1-83.8

τοῦ Καϊάφα, ὅτι προεφήτευσεν, εἰπὼν περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι «συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ», καὶ ἐπήγαγεν εὐθύς· ἦν γὰρ ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, ἦτοι πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ πάθους εἶπεν τοῦτο· τῷ γὰρ τρίτῳ καὶ τριακοστῷ ἔτει μετὰ μῆνας τρεῖς ἔπαθεν ὁ κύριος».

Δεν εκφράζει όμως καμία γνώμη για το εδάφιο 8:57 και αποσιωπά εντελώς να ερμηνεύσει τον αριθμό πενήντα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι σε άλλες περιπτώσεις αναφέρεται στον αριθμό πενήντα⁶²⁹.

Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος θεωρούσε ότι η ηλικια του Χριστού ήταν τριάντα ετών κατά τη βάπτιση και έζησε ακόμη τρία χρόνια όσα είναι τα πρόσωπα της Αγίας Τριάδας⁶³⁰. Παρόλον που η ομιλία στην οποία αντλήθηκε η πληροφορία συγκαταλέγεται στις ψευδεπίγραφες και αμφιβαλλόμενες, η σημασία της δεν μπορεί να αγνοηθεί γιατί είναι σε συμφωνία με τον Ευαγγελιστή Λουκά⁶³¹.

Ένας πιθανός λόγος κατά τον Θωμά Ακινάτη είναι ότι βρισκόταν στο Ιωβηλαίο (τον 50^{ον} χρόνο) και επειδή τον εθεωρούσαν ως ιερό, κάθε τι χρονικό είχε αναφορά ως προς αυτό⁶³². Θα αναφερθούμε στο Ιωβηλαίο και Πεντηκοστή σε ξεχωριστή ενότητα.

629. Ωριγένους, *Σχόλια στο Κατά Ματθαίο Ευαγγέλιον* ἑκατὸν καὶ πενήκοντα, τὸν δὲ Λουκᾶν· «Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· κατακλίνατε αὐτοὺς κλισίας ὡσεὶ ἀνὰ πενήκοντα.» Ἔδει γὰρ τοὺς ἀναπαυσομένους ἐπὶ ταῖς Ἰησοῦ τροφαῖς ἦτοι ἐν τάγματι εἶναι τῶν ἑκατὸν, <ὄντος> ἱεροῦ ἀριθμοῦ καὶ τῷ θεῷ διὰ τὴν μονάδα ἀνακειμένου, ἢ ἐν τάγματι τῶν πενήκοντα, ἀριθμῷ περιέχοντι τὴν ἄφεσιν κατὰ τὸ μυστήριον τοῦ Ἰωβηλαίου γινομένου διὰ πενήκονταετίας, καὶ τῆς κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐορτῆς Βιβλίο 11.3.40-46.

630. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως *Ομιλία εις το εξήλθε δόγμα παρά Καίσαρος Αυγούστου και εις την απογραφὴν της αγίας Θεοτόκου* PG 50:799.

631. Π.Κ. Χρήστου. *Ελληνική Πατρολογία, Τόμος Δ. Περίοδος Θεολογικής Ακμής Δ' και Ε' Αιώνες* (Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 2010) και Σ.Γ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία Γ'* (Αθήνα: Γρηγόρη, 2010).

632. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 6-12. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 154.

Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας εκφράζει τη γνώμη ότι είναι περισσό το ερώτημα γιατί οι Ιουδαίοι δεν είπαν ότι ο Χριστός δεν είναι σαράντα χρόνων ακόμη αλλά πενήντα. Απλά θυμήθηκαν τα πενήντα χρόνια. Αναφέρει επίσης την ύπαρξη της άποψης μερικών ερμηνευτών ότι οι Ιουδαίοι κάνουν μνεία του Ιωβηλαίου⁶³³.

Ο Καλβίνος αναφέρει ότι ο Χριστός δεν ήταν ακόμη τριαντατεσσάρων (34) ετών όταν σημειώθηκε το περιστατικό. Οι Ιουδαίοι απλά επέτρεψαν στον Χριστό να φαίνεται σε μεγαλύτερη ηλικία. Ο υπαινιγμός του Παπία ότι ο Χριστός έζησε περισσότερο από σαράντα χρόνια δεν μπορεί καθόλου να γίνει αποδεκτός⁶³⁴.

Ας εξετάσουμε και άλλους πιθανούς λόγους τους οποίους προστίθενται από σύγχρονους ερμηνευτές.

(α) Ο Barrett ισχυρίζεται ότι ο Χριστός ήταν σε ηλικία μεταξύ σαράντα και πενήντα όταν δίδασκε. «Το πέννηντα είναι στρογγυλός αριθμός και τίποτα περισσότερο δεν σκόπευε ο Ευαγγελιστής να τονίσει παρά το σύντομο χρόνο της ζωής του Χριστού και τη μεγάλη διάρκεια την οποία χωρίζει τον Χριστό από τον Αβραάμ⁶³⁵».

(β) Ο Michaels υποστηρίζει ότι είναι επισφαλές να διαπιστώσουμε άποψη για τον στρογγυλό αριθμό πενήντα, όπως έκαναν μερικοί θεωρώντας ότι ο Χριστός πλησίαζε τα πενήντα του χρόνια ή ότι έμοιαζε να βρίσκεται σ' αυτή την ηλικία. «Σε σύγκριση με τους πολλούς αιώνες αφότου γεννήθηκε ο Αβραάμ, ακόμη και ένας υπερβολικός αριθμός, όπως είναι το πενήντα, εξυπηρετούσε το σημείο το οποίο ήθελαν να θίξουν οι Ιουδαίοι⁶³⁶».

633. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος β'* PG 124:37-39.

634. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 194.

635. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 292.

636. John R. Michaels, *John* (USA, Bakers Book, 2004), 158.

(γ) Ο Bultmann και Sanders αναφέρουν ότι είναι δύσκολο να ειπωθεί ότι με το πενήντα στοιχειοθετείται μία προσεγγιστική ηλικία στον Χριστό (όπως εκφράζει ο Ειρηναίος), η οποία αντιτίθεται στην παράδοση του Λουκά (3:23). Είναι αμφίβολο ότι κάποιος μπορεί να συναγάγει από το εδάφιο 8:57 ότι ο Ευαγγελιστής αναφέρει την ηλικία του Χριστού ως σαράντα έξι ετών και έτσι συμπέρανε ότι ο Ναός ανοικοδομήθηκε σε σαράντα έξι χρόνια⁶³⁷. Είναι επίσης αμφίβολη η αλληγορία του υπολογισμού της χρονικής διάρκειας της ζωής του Χριστού η οποία αντιστοιχεί με τις επτά επτάδες ετών του Δν 9:27⁶³⁸. Η αποστολή του των τριάμισι ετών αρχίζει το δεύτερο ήμισυ του 46ου έτους, έτσι ώστε να ήταν περίπου πενήντα ετών όταν πέθανε. Η αναφορά απλά δηλώνει εντελώς ώριμο άνδρα. Σύμφωνα με τους Αρ 4:38:24 οι Λευίτες υπηρετούσαν μέχρι το πενήντα έτος. Σύμφωνα με τον Ιπποκράτη, το πενήντα έτος είναι το όριο ηλικίας της ανθρώπινης ζωής⁶³⁹».

637. (α) Rudolf Bulmann, *Das Evangelium des Johannes*, translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 327. (β) John N. Sanders *The Gospel According to St. John*, (London: B.A. Mastin Adam&Charles Black., 1968), 119.

638. και δυναστεύσει ή διαθήκη εις πολλούς και πάλιν επιστρέψει και ανοικοδομηθήσεται εις πλάτος και μήκος και κατά συντέλειαν καιρών και μετά επτά και έβδομήκοντα καιρούς και εξήκοντα δύο έτη έως καιρού συντελείας πολέμου και αφαιρεθήσεται ή έρημωσις εν τῷ κατισχύσαι την διαθήκην επί πολλὰς εβδομάδας και εν τῷ τέλει τῆς εβδομάδος ἀρθήσεται ή θυσία και ή σπονδή και επί τὸ ιερὸν βδέλυγμα τῶν έρημώσεων ἔσται έως συντελείας και συντέλεια δοθήσεται επί τὴν έρημωσιν (Δν 9:27).

639. ὁ μὲν οὖν Σόλων εβδομάσι δέκα ταῖς εἰρημέναις καταριθμεῖ τὸν ἀνθρώπινον βίον. ὁ δ' ἰατρὸς Ἰπποκράτης ἡλικίας ἐπτὰ εἶναι φησι, παιδίου, παιδός, μειρακίου, νεανίσκου, ἀνδρός, πρεσβύτου, γέροντος, ταύτας δὲ μετρεῖσθαι μὲν εβδομάσιν, οὐ μὴν ταῖς κατὰ τὸ ἐξῆς. λέγει δ' οὕτως: "ἐν ἀνθρώπου φύσει ἐπτὰ εἰσιν ὥραι, ἅς ἡλικίας καλέουσι, παιδίον, παῖς, μειράκιον, νεανίσκος, ἀνὴρ, πρεσβύτης, γέρον· και παιδίον μὲν ἔστιν ἄχρις ἐπτὰ ἐτέων ὀδόντων ἐκβολῆς· παῖς δ' ἄχρι γονῆς ἐκφύσιος, ἐς τὰ δις ἐπτὰ· μειράκιον δ' ἄχρι γενείου λαχνώσιος, ἐς τὰ τρις ἐπτὰ· νεανίσκος δ' ἄχρις αὐξήσιος ὅλου τοῦ σώματος, ἐς τὰ τετράκις ἐπτὰ· ἀνὴρ δ' ἄχρις ἑνὸς δέοντος ἐτέων πενήκοντα, ἐς τὰ ἐπτάκις ἐπτὰ·

(δ) Σύμφωνα με τον Morris, είναι παράξενο που οι Ιουδαίοι χρησιμοποιούν τον αριθμό αυτό. Ο Λουκάς μας πληροφορεί ότι ο Χριστός ήταν γύρω στα τριάντα έτη (3:23) στην αρχή της αποστολής του και όλες οι ενδείξεις προσδιορίζουν να μη διαρκεί περισσότερο από τρία έτη. Δεν είναι πιθανόν ότι ο Ιωάννης παρουσιάζει μία νέα παράδοση, όσον αφορά την ηλικία του Χριστού. Οι λέξεις προτείνουν τη νεότητά του. Περισσότερο πιθανό είναι ότι η ηλικία των πενήντα είναι μία καλή ηλικία, πιθανά λόγω της συμπλήρωσης της ζωής του εργαζομένου ανθρώπου και της εισόδου του στη γεροντική ηλικία. Είναι η ηλικία στην οποία οι Λευΐτες συμπλήρωναν την υπηρεσία στον Ναό (Αρ 4:3). Μπορεί να σημαίνει και την αντίθεση της σύντομης ζωής, με τους αιώνες οι οποίοι πέρασαν από την εποχή του Αβραάμ. Ίσως οι Χριστιανοί δεν συζητούσαν την ηλικία του με κάποια ακρίβεια. Απλά έδωσαν ένα καλό μέτρο ότι ο Ιησούς ήταν ένας νέος άνδρας και δεν μπορούσε να ισχυριστεί ότι ήταν ακόμη ένας από τους γέροντες. Πώς θα μπορούσε πιθανά να δει τον Αβραάμ; Οι Ιουδαίοι δεν επαναλάμβαναν ακριβώς τον Ιησού. Ο Χριστός μιλά για τον Αβραάμ ότι βλέπει τη μέρα του και αυτοί ότι βλέπει τον Αβραάμ⁶⁴⁰.

(ε) Ο Ridderbos ισχυρίζεται ότι με βάση το Λκ 3:23 θεωρείται απίθανο η ηλικία του Χριστού να είναι πενήντα έτη. «Τα πενήντα χρόνια είναι ένας υπερβολικός αριθμός, στρογγυλοποιημένος ο οποίος δείχνει τα χρόνια του Χριστού που δεν έφθασε ακόμη να έχει. Δηλώνοντας τον αριθμό πενήντα, σκόπευαν να καταστήσουν ανόητη τη δήλωση του Χριστού. Πώς μπορούσε αυτός που είχε ηλικία μικρότερη από μισό αιώνα να δει τον Αβραάμ ο οποίος έζησε πολλούς αιώνες πριν⁶⁴¹;».

πρεσβύτες δ' ἄχρι πενήκοντα ἕξ, ἕς τὰ ἑπτάκις ὀκτώ· τὸ δ' ἔντεϋθεν γέρων (Φίλωνος *Περὶ τῆς Κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας* 1.105).

640. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 472.

641. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*. Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 332.

(ζ) Κατά τον Keener, ο αριθμός πενήντα μπορεί να έχει δύο σημασίες. «Η πρώτη σημασία είναι ότι δεν είναι ακόμη πενήντα χρονών και είναι αδιανόητο να ισχυρίζεται ότι είδε τον Αβραάμ που έζησε μακρόχρονη ζωή και περίπου δύο χιλιάδες χρόνια πριν. Το δεύτερο είναι ότι ήθελαν να δείξουν ότι είναι ακόμη μικρός στην ηλικία, για να ισχυρίζεται ότι επίσης έχει εξουσία. Για τους Αρχαίους Έλληνες η καλύτερη ηλικία για να έχει κάποιος εξουσία είναι αυτή των πενήντα χρόνων. Επίσης, τα πενήντα χρόνια ήταν η εργάσιμη περίοδος των ανθρώπων (Αρ 4:3,398:24-25). Σε μερικές πρώιμες παραδόσεις του τρίτου αιώνα, ο Αβραάμ αναγνώρισε τον Θεό ως δημιουργό, όταν ήταν πενήντα χρόνων⁶⁴²».

(η) Ο Bruce διαπιστώνει ότι ο Χριστός ήταν τριάντα ετών αλλά οι Ιουδαίοι ανέφεραν το πενήντα γιατί η διαφορά τους είναι μικρή αν συγκριθεί με την αρχαιότητα του Αβραάμ⁶⁴³.

(θ) Ο Edwards πληροφορεί ότι υπάρχουν Ιουδαϊκοί θρύλοι ότι ο Χριστός επέζησε επί Τιβερίου και ο θάνατος του επήλθε το 46 μ.Χ. «Υπάρχει εικασία ότι ο Χριστός πρώιμα φθάρηκε από τους κόπους⁶⁴⁴. Το γεγονός ότι ο Χριστός μπορεί να ήταν πενήντα χρόνων, σύμφωνα με τον Westcott, δεν είναι ασυνεπές με τα ιστορικά γεγονότα της γέννησης, βάπτισης και την παράδοση του προς σταύρωση από τον Πιλάτο⁶⁴⁵.

Σε ένα πρόσφατο άρθρο του ο Humphreys περιγράφει τις αστρονομικές και χρονολογικές μαρτυρίες των τελευταίων ημερών του Ιησού σύμφωνα με το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο και τους Συνοπτικούς Ευαγγελιστές. Το άκρως ενδιαφέρον άρθρο του βασίζεται για τον ακριβή προσδιορισμό της μέρας της Σταύρωσης και θανάτου του Ιησού: (α) Στη χρήση ανανεωμένου Ιουδαϊκού ημερολογίου του πρώτου αιώνα. (β) Αγιογραφικές μαρτυρίες, και συγκεκριμένα στο εδάφιο Λκ 3:1-2 όπου δίνεται η πληροφορία ότι η Βάπτιση του Χριστού έγινε « Έν ἔτει δὲ

642. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA:Baker Academics, 2012), 769.

643. Frances F. Bruce, *The Gospel of John* (Michigan: Grand Rapids, 1983), 205.

644. M. Edwards, *Blackwell Bible Commentaries, John*, (Malden,USA: Blackwell Publishing Ltd, 2004), 30.

645. Brooke F. Westcott, *St John: The Authorised Version with introduction and notes* (London: John Murray, Albemarle Street, 1890), 140.

πεντεκαιδεκάτω τῆς ἡγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος...», τον χρόνο μεταστροφῆς στον Χριστιανισμό του Αποστόλου Παύλου ὅπως προσδιορίζεται ἀπὸ τα εδάφια Γαλ 1:18-2:1, και Α Κορ 5:7-15:20 και το εδάφιο Ιω 12:20 (γ) Μαρτυρίες ἀπὸ τον Φίλωνα και Ιώσηπο οι οποίες ἤδη συζητήθηκαν. Οι μαρτυρίες ἀπὸ τις διάφορες πηγές συνηγοροῦν ὅτι ο Χριστός ἀπέθανε στον σταυρό γύρω στις 3 μ.μ. στις 14 του μηνός Νισάν ὅταν σφαγιάζονταν τα αρνιά για την προετοιμασία του Πάσχα. Η ἀνάλυση προτείνει ὅτι η Σταύρωση ἐγένε την Παρασκευή, στις 3 Ἀπριλίου του ἔτους 33 μ.Χ. με την Ἀνάσταση να ἀκολουθεῖ στις 5 Ἀπριλίου του ἔτους 33 μ.Χ. (Νισάν 16). Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἐπίσης το συμπέρασμα του συγγραφέα ὅτι ο Ευαγγελιστὴς Ιωάννης ἐνδιαφερόταν να προσδώσει ἱστορικότητα και την πραγματικὴ σειρά των γεγονότων⁶⁴⁶.

8.3 Ἀριθμὸς 50. Ἰωβηλαῖο και Πεντηκοστή

Ο ἀριθμὸς 50 θυμίζει την Πεντηκοστή και το Ἰωβηλαῖο. Η Πεντηκοστή ἦταν μία ἐτήσια γιορτὴ για τους Ἰουδαίους και ἦταν γιορτὴ ευχαριστίας για το θέρος (γιορτὴ θερισμοῦ, Ἐξ 23:16). Ἦταν ἐπίσης γιορτὴ των πρωτογεννημάτων (Αρ 28:26) και των Ἑβδομάδων (Ἐξ 34:22), γιατί γιορταζόταν μετὰ ἀπὸ ἐπτά ἑβδομάδες ἀπὸ τη δεύτερη ἡμέρα τοῦ Πάσχα (Λευ 23:15-16 Δτ 16:9-10). Θυμίζουμε ὅτι η εορτὴ της Πεντηκοστῆς ἀποτελοῦσε εορτὴ γιὰ τοὺς Ἰουδαίους, ὅπου ἐκφραζόταν ευγνωμοσύνη και ευχαριστία προς τὸ θεῖο για το θέρος και σ' αὐτήν προσφέρονταν ολοκαυτώματα και δύο ἄρτοι ἀπὸ νέο ἀλεύρι για τις ἀμαρτίες τους (Λευ 23:17-19 Αρ 28:26-31), ως ἐπίσης θυμούνταν την παράδοση του Νόμου στον Μωυσή, η οποία ἐγένε πενήντα μέρες μετὰ ἀπὸ την ἀναχώρησή τους ἀπὸ την Αἴγυπτο (Ἐξ 19:1,3,11).

646. John, Jesus, and History, Vol. 3. Glimpses of Jesus through the Johannine Lens. Edited by Paul N. Anderson, F. Just, S.J. and T. Thatcher. Colin Humphreys, *The last days of Jesus in John and the synoptic: The evidence from Astronomy and Chronology* (USA Atlanta: SBL Press, 2016), 283-298.

Στήν αρχή της ομιλίας του για την Πεντηκοστή, ο άγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος⁶⁴⁷ (329-390 μ.Χ.) αναφέρει ότι οι απόγονοι των Εβραίων τιμούν τον αριθμό επτά, σύμφωνα με τον νόμο του Μωσή. Το ίδιο έκαναν και οι Πυθαγόρειοι, οι οποίοι τιμούσαν και ορκίζονταν στον αριθμό τέσσερα. Η τιμή στους αριθμούς δεν περιορίζεται εδώ. Ο άγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος αναφέρει επίσης την περίπτωση των οπαδών του Σίμωνα και του Μαρκίωνα, οι οποίοι τίμησαν τους αριθμούς οκτώ και τριάντα και στους οποίους αποδίδουν ισάριθμες θεότητες, τους Αιώνες, τις οποίες αντίστοιχα τιμούν, χωρίς νά γνωρίζει το αίτιο της χρησιμοποίησης των αριθμών αυτών καί την αναλογία.

Είναι φανερό, συνεχίζει την ομιλία του, ότι ο Θεός δημιούργησε και διαμόρφωσε την ύλη και τη στόλισε με διάφορα σχήματα και ενώσεις σε έξι μέρες (Γέν 1:1), ενώ την έβδομη σταμάτησε (Γέν 2:2-3). «Αναπαύθηκε, όπως φανερώνει και το όνομα του Σαββάτου (στα εβραϊκά, σημαίνει ανάπαυση). Δεν τιμάται όμως μόνο τό Σάββατο ως η έβδομη ημέρα (Εξ 16:26), αλλά και το έβδομο έτος. Όπως τό φούσκωμα της ζύμης του επτάζυμου άρτου φέρει τον αριθμό επτά, έτσι και το έβδομο έτος θεωρείται έτος συγχώρησης (Λευ 25:4). Οι Ιουδαίοι δεν τιμούν μόνο τις εβδομάδες, αλλά και τις εβδομάδες των εβδομάδων, όπως κάνουν στις ημέρες και τα έτη τα οποία προαναφέρθησαν. Οι επτά εβδομάδες ημερών δημιουργούν την Πεντηκοστή καί είναι Άγιες, καθώς καί οι επτά επτάδες των ετών δημιουργούν το Ιωβηλαίο, στό οποίο η γή αναπαύεται από τήν καλλιέργεια, οι δούλοι απελευθερώνονται και η γη η οποία πουλήθηκε επιστρέφεται στους ιδιοκτήτες (Λευ 25:8). Οι Εβραίοι, λοιπόν, αφιερώνουν στον Θεό, όχι μόνο τά πρωτογεννήματα καί τά πρωτότοκά τους, αλλά και τις πρώτες μέρες και τα πρώτα έτη. Ο τιμημένος αριθμός, λοιπόν, επτά εισάγει τήν τιμή τής Πεντηκοστής. Ο αριθμός επτά όταν πολλαπλασιασθεί επί τόν εαυτό του ($7 \times 7 = 49$) παράγει έναν αριθμό μικρότερο από το 50. Αυτή η μέρα, η πεντηκοστή, λαμβάνεται από τον μελλοντικό αιώνα, είναι η όγδοη και συγχρόνως πρώτη. Αυτή είναι μία καί αδιαίρετη. Σε αυτό πρέπει νά καταλήξει ο «σαββατισμός των ψυχών» (εορτή τού Σαββάτου από τις ψυχές), ώστε νά δοθεί μερίδα και στους

647. Γρηγορίου του Θεολόγου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *ΜΑ' Λόγος, Εις την Πεντηκοστήν* 36.428.50t.452.47

επτά και στους οκτώ (Εκκλ. 11:2), όπως ερμήνευσαν τόν λόγο του Σολομώντα, μερικοί πριν από εμάς. Προτρέπει, λοιπόν, ο άγ. Γρηγόριος να παρατηρούμε τους αριθμούς με προσοχή, ώστε να σηματοδοτούμε τα νοήματά τους. Έχουν βαθιά σημασία και όχι φαινομενική. *Καί σύ δ' ἄν κατά στυτόν ἀναλεγόμενος, πολλούς τηρήσας ἀριθμούς, ἔχοντας τί τοῦ φαινομένου βαθύτερον*».

Ο άγ. Διονύσιος καὶ Γρηγόριος ἔθεσαν διάφορες απορίες στον άγ. Μάξιμο. Μερικές από αυτές αναφέρονται στον 41ο λόγο τοῦ Γρηγορίου του Θεολόγου για τήν Πεντηκοστή, ο οποίος αναπτύχθηκε ἤδη εκτεταμένα. Η πρώτη απορία των δύο Αγίων αναφερόταν στη ρήση του Αγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου για την επεξήγηση του αριθμού πενήντα (7X7+1). Έγραψε ο άγ. Γρηγόριος ο Θεολόγος, όπως είδαμε, ότι «χρειαζόταν μία μέρα, την οποία την ελάβαμε από τον μελλοντικό αιώνα, και πού ήταν η ίδια όγδοη και πρώτη ἢ καλύτερα μία και ακατάλυτη. Πρέπει δηλαδή ο εδώ σαββατισμός των ψυχών να καταλήξει εκεί»⁶⁴⁸.

Ο άγ. Μάξιμος δίνει αναλυτική απάντηση στο θέμα αυτό:

«Τό επτά κατά τήν Αγία Γραφή, όταν ληφθεί μόνο ως αριθμός έχει περικλεισμένη φυσικά μέσα του πολλή μυστική θεωρία για όσους ασχολούνται φιλόπονα μέ τά θεία. Γιατί σημαίνει καί χρόνο καί αιώνα καί αιώνες. Επίσης σημαίνει κίνηση καί περιοχή καί μέτρο καί όρο καί πρόνοια καί πολλά άλλα, αν τό εξετάσομε καλά σύμφωνα μέ τόν λόγο καθενός. Όταν όμως τό εξετάσομε ως ανάπαυση μόνο, καί έτσι έχει πολλή τη μυστική γνώση η οποία αντλείται από αυτό».

Συνεχίζει ο άγ. Μάξιμος ότι υπάρχουν τρεις τρόποι λένε όσοι κατέχουν την επιστήμη τών θείων. «Ο συνολικός λόγος όλης τής δημιουργίας των λογικών ουσιών θεωρούμε πώς περιέχει τον λόγο του είναι, τόν λόγο του μακαρίου είναι καί τον λόγο του αιωνίου είναι. Ο λόγος του είναι δωρήθηκε πρώτος στην ουσία των όντων, του μακαρίου είναι δόθηκε δεύτερος ανάλογα με την προαίρεσή τους, επειδή έχουν την κίνηση από μόνα τους, και του αιωνίου είναι παραχωρήθηκε σ' αυτά τρίτος κατά χάρη. Ο πρώτος λόγος περιέχει δύναμη, ο δεύτερος ενέργεια, καί ο τρίτος αργία. Το εξηγώ. Ο λόγος του είναι που έχει κατά τρόπο φυσικό

648. Μάξιμου Ομολογητού, *Περί Διαφόρων Αποριών, Απορίες* PG 91:1389.

μόνο τη δύναμη για ενέργεια, δεν μπορεί να έχει τέλεια την ενέργεια στην πληρότητά της, χωρίς τήν προαίρεση. Ο λόγος του μακαρίου είναι έχοντας για τη γνώμη του μόνο της φυσικής δύναμης την ενέργεια, χωρίς τή φύση δεν μπορεί να έχει ολόκληρη τη δύναμη συνολικά. Ο λόγος τού αιώνιου είναι, περιγράφοντας καθολικά τα πριν από αυτόν, του ενός τη δύναμη, του άλλου την ενέργεια, ούτε φυσικά υπάρχει καθόλου κατά τη δύναμή του μέσα στα όντα, ούτε όμως έπειτα υποχρεωτικά οπωσδήποτε στην απαίτηση της θέλησης. Γιατί πώς είναι δυνατό μέσα σ' αυτά, τα οποία έχουν σύμφωνα με τη φύση τους αρχή και τέλος της κίνησης, να υπάρχει το αιώνιο όν που δεν έχει αρχή και τέλος; Αλλά είναι όρος, κάνοντας στάσιμη τη φύση κατά τη δύναμη και την προαίρεση κατά την ενέργεια, χωρίς ν' αλλάξει τελείως ούτε της μιάς ούτε της άλλης τόν λόγο, κατά τον οποίο υπάρχει και ορίζοντας σε όλα, όλους τους αιώνες και τους χρόνους». Κι αυτό ίσως είναι, συνεχίζει ο άγ. Μάξιμος, νομίζω το ευλογημένο μυστικά Σάββατο και η μεγάλη ημέρα κατάπαυσης των θείων έργων (Γεν 2:2), η οποία κατά την κοσμογονία της Γραφής, φαίνεται να μην έχει ούτε αρχή ούτε τέλος ούτε γένεση, η φανέρωση των πάνω από όρο και μέτρηση και κίνηση, μετά την κίνηση των περιορισμένων από το μέτρο και η άπειρη ταυτότητα των αχώρητων και απεριγράφων, μετά την ποσότητα όσων έχουν χωρηθεί και περιγραφεί.

«Εάν λοιπόν η κατά προαίρεση ενέργεια χρησιμοποιήσει τη δύναμη της φύσης είτε σύμφωνα με τη φύση είτε αντίθετα με τη φύση, τότε θα την υποδεχθεί τό τέλος που έχει το μακάριο ή το δυστυχισμένο είναι, το οποίο είναι το αιώνιο είναι, όπου οι ψυχές σαββατίζουν σταματώντας πια κάθε κίνησή τους. Ογδόη και πρώτη, ή καλύτερα μία και ακατάλυτη ημέρα είναι η γνήσια και πάμφωτη παρουσία τού Θεού η οποία έρχεται μετά τη στάση όσων κινούνται και παρέχει σ' αυτούς οι οποίοι τη χρησιμοποίησαν, θέλοντας σύμφωνα με τη φύση τους, τό λόγο του είναι, ο οποίος επιδημεί όλος σε όλους όπως πρέπει, και που με τη μετοχή του παρέχει το αιώνιο μακάριο είναι, επειδή μόνο αυτό και είναι κυρίως και πάντοτε είναι και μακάριο είναι. Σ' αυτούς οι οποίοι χρησιμοποίησαν με τη θέληση τους αντίθετα με τη φύση τον λόγο του είναι απονέμει, όπως είναι φυσικό, αντί το μακάριο, το παντοτινά αντίθετο είναι, επειδή αυτοί δεν μπορούν

στο εξής νά δεχθούν το μακάριο είναι, αφού είναι αντίθετοι σ' αυτό και έπειτα από τη φανέρωση εκείνου του οποίου αναζητούσαν δεν έχει καμμιά κίνηση, σύμφωνα με την οποία φανερώνεται στους αναζητητές του ό,τι ζητούν».

Ο άγ. Μάξιμος δίνει ακόμη δύο εξηγήσεις για την Πεντηκοστή η οποία συνδυάζει «συμβολισμό των αριθμών επτά και οκτώ».

Η πρώτη ερμηνεία είναι η εξής: «Η έβδομη ημέρα και Σάββατο, είναι τό πέραςμα όλων των τρόπων τής αρετής και των γνωστικών λόγων της θεωρίας. Η όγδοη ημέρα είναι η αληθινή μεταποίηση κατά χάρη προς την αρχή και την αιτία όσων έχουν επιτευχθεί στην πράξη και όσων έχουν μαθευτεί από τη θεωρία».

Η δεύτερη ερμηνεία έχει ως ακολούθως: «Έβδομη ημέρα και Σάββατο είναι η απάθεια η οποία διαδέχεται τη σύμφωνη με την αρετή πρακτική φιλοσοφία. Ογδοη και πρώτη ημέρα είναι ως μία και ακατάλυτη η σοφία η οποία ακολουθεί τη γιορτινή θεωρία».

Τελειώνει ότι μπορούν να δοθούν κι' άλλες πολλές και καλές και αληθινές ερμηνείες στους λόγους του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου. Παρατηρείται ότι ο άγ. Μάξιμος δεν παύει να εξαίρει την πολυσημαντικότητα των λόγων των Αγίων Γραφών και των Πατέρων της Εκκλησίας. Με αυτό εκφράζει επίσης ταπεινότητα της ερμηνείας των Αγίων Γραφών.

Η δεύτερη απορία αναφέρεται στην κατανόηση του λόγου «Διπλασιάστε και τριπλασιάστε» το μυστήριο της έβδομης ημέρας. «Παρόμοια και την έβδομη αναστροφή του προφήτη Ηλία⁶⁴⁹ η οποία ενέπνευσε στο γιο της Σαραφθίας τη ζωή, και του ιδίου το ισάριθμο μάζεμα των ξύλων.

Ο άγ. Μάξιμος απαντά σ' αυτό ότι η πρώτη εξήγηση μπορεί να δοθεί με βάση τους αριθμητικούς και το συμβολισμό του αριθμού επτά. «Οι αριθμητικοί υποστηρίζουν ότι μερικοί αριθμοί συνίστανται από άλλους οι οποίοι διπλασιάζονται ή τριπλασιάζονται με πρόσθεση στο τέλος και της μονάδας και έτσι συμπληρώνεται και η εβδομάδα. Για παράδειγμα, ο αριθμός εξήντα τέσσερα προέρχεται από τόν διπλασιασμό της μονάδας και κάθε αριθμού που προκύπτει

649. Πιστεύουμε ότι συμβολική είναι η αναφορά και των πενήντα προφητών οι οποίοι μετέβησαν και στάθηκαν όρθιοι μακριά και απέναντι από τους προφήτες Ελισσαίο και Ηλία πριν την Ανάληψη του Ηλία στον ουρανό (Δ Βασ 2:7).

από αυτόν ($1 \times 2=2$, $2 \times 2=4$, $4 \times 2=8$, $8 \times 2=16$, $16 \times 2=32$, $32 \times 2=64$). Ο αριθμός 64 εμφανίζεται να έχει προέλθει από το δύο στην έκτη δύναμη ($1, 2 \times 1, 2^2, 2^3, 2^4, 2^5, 2^6=64$). Έτσι λοιπόν κι εδώ χρησιμοποιώντας τον ίδιο κανόνα, θα συμπληρώσουμε τον αριθμό επτά (εννοεί ότι το άθροισμα του $1+2+2^2+2^3+2^4+2^5+2^6=7$). Λέγει δηλαδή: Ρίξτε νερά, διπλασιάστε και τριπλασιάστε. Δύο φορές λοιπόν το ένα ($2 \times 1=2$) παράγει το δύο, τρεις φορές το δύο παράγει το έξι ($2 \times 3=6$) και αν προστεθεί και η μονάδα στο έξι δημιουργεί τον αριθμό επτά (σαφής είναι η ενδεδειγμένη γνώση του Αγίου Μάξιμου των αριθμητικών ιδιοτήτων του αριθμού επτά). Λένε ότι ο αριθμός τρία έχει και κάποια πνευματική συγγένεια, σύμφωνα με μυστική θεωρία, με τον αριθμό επτά κατά τον ακόλουθο τρόπο. Η πανσέβαστη και προσκυνητή Τριάδα σημαίνεται με τον αριθμό τρία και η ίδια πάλι με τον αριθμό επτά, επειδή ο αριθμός επτά είναι παρθένος. Γιατί από τους αριθμούς της δεκάδας μόνο αυτός ούτε γεννά ούτε γεννιέται». Αυτό το δηλώνει με σαφήνεια μιλώντας στα έπη του «Περί παρθενίας» λέγοντας το εξής: «πρώτη παρθένος είναι η αγνή Τριάδα».

Δίνει ακόμη μία άλλη ερμηνεία ο άγ. Μάξιμος: «Μαζί με την αγία Τριάδα, με τρόπο μυστικό, θεωρώντας πρόσθετα με τον λόγο και την ενέργεια της, εννοώ το αγαθό, που φανερώνει τις τέσσερις γενικές αρετές (γνώσις, φρόνησις, αγάπη, σωφροσύνη), θα συμπληρώσεις τον αριθμό επτά. Γιατί μαζί με την αγία και πανύμνητη Τριάδα, θεωρώντας πρόσθετα και την ενέργειά της απαρτιζόμε τον αριθμό επτά⁶⁵⁰».

650. Θά πρέπει νά προσθέσουμε στά πίο πάνω ότι ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης αναφέρει ότι η θεολογία δέν συμπίπτει απαραίτητα μέ τίς ερμηνείες τών αριθμολόγων. Θεωρούν τόν αριθμό έξι τέλειο καί πολύγωνο. Τέλειος, όπως αναφέραμε είναι ο αριθμός πού παράγεται από τό άθροισμα τών πηλίκων του πλήν τού εαυτού του ($6=3+2+1$). Είναι πολύγωνος, γιατί γεννάται από τό 3×2 ή 2×3 . Αντίθετα, στόν αριθμό επτά υπάρχει στειρώση, γιατί δέ γεννά από τόν εαυτό του, ούτε τίκεται από άλλον. Γι' αυτό εξηγεί ότι είναι τίμιος ο αριθμός επτά, αναφέροντας περιστατικά από την Αγία Γραφή, τά οποία έχουμε ήδη μνημονεύσει.

«Καί κατέπαυσεν ό Θεός από πάντων τών έργων αυτού τή ήμέρα τή έβδόμη». Λεγέτωσαν οί αριθμητικοί, καί οί περι τά τοιαύτα έσχολακότες, καί τήν περι τούτου

Ο Γ. Γρατσέας, στο Δ' κεφάλαιο της διδακτορικής του διατριβής, μιλά για την τιμή τού Σαββάτου από τους θεραπευτές και τους Εσσοαίους. Αναφέρει ότι από τους θεραπευτές υπήρχε όχι μόνο σεβασμός στο Σάββατο και της απλής εβδομάδας αλλά και της δύναμης αυτής, δηλαδή του σαράντα εννιά και ότι γνώριζε ο Φίλωνας ότι ο τιμώμενος αριθμός επτά χαρακτηρίζεται ως παρθένος και η δύναμή του επτά αειπάρθενος. Γράφει επίσης ότι ο αριθμός αυτός τυγχάνει «προεόρτιος μεγίστης εορτής τήν Πεντηκοστήν έλαχεν».

Τό αρχαϊκόν έτος διαιρείτο σέ ημέρες και περιόδους, ως εξής: $1 + (7 \times 7 + 1) + (7 \times 7 + 1) + (7 \times 7 + 1) + 7 + (7 \times 7 + 1) + (7 \times 7 + 1) + (7 \times 7 + 1) + 7 = 1 + 50 + 50 + 50 + 50 + 7 + 50 + 50 + 50 + 7 = 365$ όπου, όπως κατανοείται ο αριθμός πενήντα παίζει σημαντικό ρόλο. Ο Φίλωνας, κατά τον Γρατσέα, πιστεύει ότι ο αριθμός πενήντα συντίθεται από από τις επτά εβδομάδες και τήν επιπρόσθετη μέρα $(7 \times 7 + 1)$. Είναι πλήρωμα ο αριθμός πενήντα τής τελειότητας του αριθμού επτά επί τόν εαυτό του, σύν τήν τελειότητα της μονάδας. Η έμπνευση τών Αγίων Πατέρων από τό Φίλωνα είναι εμφανής. Επίσης ο ίδιος αναφέρει ότι τό άθροισμα τών πλευρών τού ορθογωνίου

σοφίαν άντι μεγάλου προβεβλημένοι, ως μέν συγγενής τή του κόσμου κτίσει ό τών έξ αριθμός, ότι πολύγονός έστι, πολλά σχήματα αριθμών άφ' έαυτού γεννών, και τέλειος τοίς έαυτού μέρεσι, και όσα περι τής έξάδος έν ταίς σχολικαίς διαλέξεσιν αριθμητικοί διηγούνται, εί πως σχολήκαθ' έαυτόν λεγέσθω. λεγέτωσαν δέ και περι τής έβδομάδος, ότι στείρωσίς τίς έστιν έν τῷ έβδόμῳ. Ούτε μέν γάρ γεννά άφ' έαυτού, ούτε δέ παρ' έτέρου τίκτεται ό τών έπτά αριθμός. Καί ίνα μή εις πολύυλον καταγάγω τόν λόγον, τήν διάλεξιν τήν Προς ύμάς παραδραμών, επί τά εύγνωμονέστερα χωρήσω. Εί δέ τίς και περι ταύτα έχει τινά έμπειρίαν, γινωσκέτω ότι και τούτων ό θησαυρός έναπόκειται παρ' ήμίν.

Ώστε ει μέγα αριθμητική, ένταυθα έστι τής αριθμητικής τά σπέσματα. Ημείς δέ ου φρονοῦμεν τούτοις τῷ εκ τής του κόσμου είναι σοφίας, ή διά τήν εκ του κόσμου σοφίαν. οί γάρ ταύτα περιέποντες, μικρά ένταυθα κλέψαντες, ταίς πραγματείαις αὐτοί ως μεγάλαις έπισεμνύονται. Ίνα τοίνυν δείξωμεν αὐτοίς, ότι τά παρ' εκείνοις περισπούδαστα ήμίν έστιν εύκαταφρόνητα, σιωπή παραδράμωμεν τόν περι τούτων λόγον όμοῦ δέ και ουκ εύληπτος λαῶ παντί ή περι τούτων θεωρία. Πάρεστι δέ εκκλησία ου παραδόξων λόγων ακρόασιν εκδεχομένη, αλλά τών επ' οίκοδομη θεωρημάτων επιζητούσα τάς λύσεις. (Γρηγορίου Επισκόπου Νύσσης, *Εις τα της Γραφής ρήματα. Ποιήσωμεν άνθρωπον κατ' εικόνα ημετέρα και ομοίωσιν 53a.3.54a.10*).

πρωτοτύπου τριγώνου μέ πλευρές τρία, τέσσερα καί πέντε. Το δε άθροισμα τους είναι δώδεκα, «τού ζωοφόρου κύκλου παράδειγμα, διπλασιασθείσης εξάδος τής γωνιμωτάτης, ήτις εστίν αρχή τελειότητος». Εάν κάθε πλευρά του πολλαπλασιασθεί επί τόν εαυτό της, παράγει τόν αριθμό πενήντα⁶⁵¹.

$$3 \times 3 = 9$$

$$4 \times 4 = 16$$

$$5 \times 5 = 25$$

$$\text{Άθροισμα} = 50$$

Με αυτά τα τα σύντομα εισαγωγικά για την Πεντηκοστή κατανοείται η σημασία του αριθμού πενήντα και του Ιωβηλαίου. Το πρόβλημα το οποίο προκύπτει από την ερμηνεία του αγίου της Δυτικής εκκλησίας Θωμά Ακινάτη είναι πώς γνώριζε ότι την εποχή του Χριστού κατά την οποία έχει λεχθεί ο λόγος του εδαφίου 8:57 ήταν το Ιωβηλαίο έτος.

Ο Μόσχος Γκουτζιούδης⁶⁵² ασχολείται εκτενώς με το Ιωβηλαίο και το καλύπτει από όλες τις πτυχές του παρέχοντας πλούσια βιβλιογραφία στο θέμα. Παρατίθενται εδώ δύο παράγραφοι σημαντικοί οι οποίοι δίνουν απάντηση στον προβληματισμό για την ερμηνεία του Θωμά Ακινάτη.

«... Οι αναφορές του Φίλωνα στο ιωβηλαίο έτος είναι σημαντικές διότι φανερώνουν ότι οι διατάξεις του θεσμού ήταν γνωστές κατά την εποχή του Χριστού και συνεπώς δεν είχε ξεχαστεί από τον λαό. Από την άλλη όμως ούτε και εδώ διασώζεται κάποια πληροφορία για την πρακτική εφαρμογή του. Ένας άλλος σύγχρονος με τους συγγραφείς των βιβλίων της ΚΔ, ο Ιώσηπος επιβεβαιώνει ότι το σαββατικό εφαρμοζόταν, ενώ το ιωβηλαίο αν και δεν εφαρμοζόταν δεν είχε ξεχαστεί από τον ιουδαϊκό λαό. Ο Ισραήλ εξακολουθούσε να γνωρίζει τον θεσμό του ιωβηλαίου κατά τη διάρκεια αυτής της εποχής. Η ισχυρότερη απόδειξη για την εφαρμογή του σαββατικού έτους είναι το «προσβούλ» από τον Χιλλέλ (50 π.Χ.-10 μ.Χ.) και κυρίως τα αρχαιολογικά ευρήματα.

651. Γ.Σ. Γρατσέα, «Στοιχεία εισαγωγής εις τα χειρόγραφα της Νεκράς Θαλάσσης». Διατριβή επί ύφηγεσία (Αθήνα, 1962), 34. Ίδε επίσης αναφορές στη σελίδα 34.

652. Μόσχου Γκουτζιούδη, *Ιωβηλαίο έτος, Μελχισεδέκ και η Προς Εβραίους Επιστολή* (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 2006), 289-290.

... Για το ιωβηλαίο τέλος, ακόμη και η μετέπειτα ραββινική γραμματεία γνωρίζει ότι χρησιμοποιούνταν ως χρονική μονάδα και επιπλέον ότι αναμένεται κατά τα έσχατα, στη διάρκεια των οποίων θα έρθει ο Υιός του Δαβίδ (Sanh 97b). Γεγονός πάντως είναι πως ούτε η ραββινική γραμματεία διασώζει κάποια πληροφορία σχετικά με την εφαρμογή του, ενώ αντίθετα μαρτυρείται η εσχατολογική του επένδυση. Για μας εκείνο το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι κατά τον πρώτο αιώνα μ.Χ. κάθε Ιουδαίος σε οποιαδήποτε θρησκευτική ομάδα και αν ανήκε γνώριζε το ιωβηλαίο και με τις δύο μορφές, δηλαδή τόσο ως κοινωνικο-οικονομικό «θεσμό», όσο και ως εσχατολογικό σύμβολο για την εποχή της σωτηρίας...».

8.4 Συμπεράσματα

Αναμφισβήτητα υπάρχουν δύο τάσεις στην ερμηνεία του εδαφίου 8:57. Η μία τάση όπως του Επίσκοπου Ειρηναίου θεωρεί ότι το λεχθέν υπό των Ιουδαίων είναι κυριολεκτικό και ο Χριστός έζησε γύρω στα πενήντα χρόνια στη γη. Στη δεύτερη άποψη θεωρείται ότι ο αριθμός αυτός αποτελεί τρόπον τινά μία παροιμιώδη έκφραση της εποχής και απλά εκφράζει ότι κάποιος είναι σε μικρή ηλικία. Επομένως από τη φράση αυτή δεν μπορεί να εκφρασθεί η ηλικία του Χριστού. Θα πρέπει να τονισθεί ότι παρόμοια έκφραση «ακόμη δεν βγήκε απ' το αυγό» υπάρχει και στην εποχή μας όταν θέλουμε να εκφράσουμε ότι κάποιος σε μικρή ηλικία παινεύεται και ισχυρίζεται ακατόρθωτες επιτεύξεις. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ευαγγελιστή Λουκά ο Χριστός ήταν περίπου τριάντα ετών όταν βαπτίσθηκε (3:23) και άρα ο Χριστός έζησε τριάντα τρία ή τριάντα τέσσερα χρόνια στη γη. Ισχυρότερη μαρτυρία η οποία συνηγορεί με τη δεύτερη άποψη και η οποία στηρίζεται σε σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα είναι αυτή του Humphreys.

Η χρήση του εδαφίου « Ἔστιν δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἔαν γράφηται καθ' ἓν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Ἀμήν (Ιω 21:25) δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αδιαμφισβήτητη απόδειξη ότι ο Χριστός έζησε πάρα πολλά χρόνια στη γη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι το εδάφιο αυτό δεν χρησιμοποιήθηκε από κανένα ερμηνευτή για να υποστηρίξει την πρώτη άποψη.

Ο αριθμός πενήντα χρησιμοποιήθηκε ως συμβολικός αριθμός. Ως τέτοιος δεν είναι καθόλου παράξενο να χρησιμοποιήθηκε και στο εδάφιο αυτό. Ο

Ευαγγελιστής Ιωάννης χρησιμοποιεί συχνά τις Ιουδαϊκές εορτές στα εδάφια του. Επομένως αυτό μπορεί να συνδέεται άμεσα με το Ιωβηλαίο έτος. Οι Εβραίοι κάνοντας χρήση του αριθμού πενήντα, υπονοώντας ίσως το Ιωβηλαίο, έμμεσα αναγγέλλουν το πραγματικό Ιωβηλαίο. Τη χάρη και ευλογία του Αγίου Πνεύματος το οποίο μελλοντικά θα ολοκληρώνει μέχρι τη δεύτερη παρουσία του Κυρίου το σωτηριολογικό έργο της Θείας Οικονομίας.

Ο αριθμός πενήντα μπορεί να ήταν και αριθμός αναφοράς και να χρησιμοποιείτο συχνά από τους ανθρώπους χωρίς να προσδιορίζει ακριβή χρονολογία. Στην εποχή μας για παράδειγμα, τέτοια χρήση έχει ο αριθμός επτά. Λέμε «έχε τα μάτια σου δεκατέσσερα (κάθε μάτι να βλέπει τέλεια, ή επτά φορές)», «ανέβηκα στους επτά ουραμούς», χωρίς πραγματικά να εκφράζουμε απόλυτα τον χρησιμοποιούμενο αριθμό.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ': ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ
ΕΝΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

9.1 Τριήμερος και Τετραήμερος Αναστάσεις Χριστού και Λαζάρου

9.1.1 Εισαγωγή

Η ανάσταση του Λαζάρου αναφέρεται μόνο στο τέταρτο Ευαγγέλιο ενώ του Χριστού σε όλα τα Ευαγγέλια⁶⁵³. Είναι γνωστό ότι η ανάσταση του Χριστού συμβαίνει μετά από τρεις μέρες και του Λαζάρου σε τέσσερις μέρες από τον θάνατο τους.

Ένα εύλογο ερώτημα που προκύπτει είναι εάν η διαφορά στη μέρα της ανάστασης του Λαζάρου και του Χριστού είναι θεολογικά σημαίνουσα. Τόσο η τρίτη ημέρα ανάστασης του Χριστού όσο και η τέταρτη ημέρα ανάστασης του φίλου του Λαζάρου είναι ημέρες οι οποίες καθορίζονται από τον ίδιο τον Κύριο Ιησού. Ο Χριστός δηλαδή αποφασίζει να αναστηθεί ο ίδιος την τρίτη ημέρα και να αναστήσει τον φίλο του Λαζάρου την τέταρτη. Συγκεκριμένα, καθυστερεί δύο ημέρες μετά την πληροφορία του θανάτου του να ξεκινήσει προς τη Βηθανία ώστε μετά από δύο μέρες ταξίδι να φθάσει εκεί την τέταρτη ημέρα μετά τον θάνατό του.

Γενικά, ο Χριστός σε όλα τα θαύματά του είναι ο πρωταγωνιστής. Καθορίζει τον τρόπο, τον τόπο και τον χρόνο επιτέλεσής τους. Στα επτά σημεία τα οποία αναφέρονται στο τέταρτο Ευαγγέλιο αυτό είναι έκδηλο. Στο πρώτο σημείο της Κανά (2:1-11) απαντά μάλλον αρνητικά στη μητέρα του. Μόνος του όμως αποφασίζει αμέσως να μεταβάλλει το ύδωρ σε οίνο. Στο δεύτερο σημείο θεραπεύει τον υιό του Βασιλικού (4:45-54) ο οποίος πορεύεται προς τον θάνατο.

653. Εκτός από την Ανάσταση του Λαζάρου (Κεφ. 11) στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, ο Χριστός επαναφέρει στη ζωή τη δωδεκάχρονη κόρη του Ιαείρου (Μκ 5:21-24, 35-43) και τον γιο της χήρας της Ναϊν (Λκ 7:11-17). Η διαφορά των πιο πάνω Αναστάσεων που προκαλεί ο Χριστός από την Ανάστασή του είναι ότι όσοι αναστήθηκαν από τον Χριστό θα γνωρίσουν και δεύτερο θάνατο ενώ ο Χριστός θα νικήσει τον Θάνατο για πάντα. Δεν θα γνωρίσει νέο θάνατο. Τα σώματα των τριών περιπτώσεων που Ανάστησε ο Χριστός δεν αφθαρτοποιήθηκαν αντίθετα από αυτό του Χριστού. Στην Αγγλική για τον λόγο αυτό χρησιμοποιείται η λέξη resurrection για την Ανάσταση του Χριστού και resuscitation για την επαναφορά στη ζωή του Λαζάρου, της δωδεκάχρονης κόρης του Ιαείρου και του γιου της χήρας της Ναϊν.

Στο τρίτο σημείο επιλέγει την κολυμβήθρα του Σιλωάμ (5:1-15) για να θεραπεύσει έναν παραλυτικό ο οποίος σε όλη του τη ζωή (38 έτη) έπασχε και δεν έβρισκε άνθρωπο να τον βοηθήσει να θεραπευτεί. Στο τέταρτο του σημείο χορταίνει πέντε χιλιάδες άνδρες με τις οικογένειές τους (6:1-15). Κι' όταν ο Φίλιππος πληροφορεί τον Χριστό ότι έχουν μόνο πέντε άρτους και δύο ψάρια και είναι αδύνατο με αυτά να χορτάσουν το πλήθος, ο Χριστός έχει ήδη αποφασίσει ότι θα κορέσει την πείνα τους. Στη λίμνη της Τιβεριάδας επιτελεί το πέμπτο σημείο σώζοντας τη ζωή των Μαθητών του όταν το πλοίο καταποντίζεται και οδεύουν προς τον θάνατο (6:16-21). Στο έκτο σημείο επιθέτει πηλό στα μάτια τυφλού για να αναστήσει σ' αυτόν την όραση (9:1-41). Μάλιστα, επιλέγει την ημέρα του Σαββάτου για να στιγματίσει την τυπολατρία των Φαρισαίων. Επειδή το επτά είναι ο τέλειος αριθμός στον Ιουδαϊσμό, η ανάσταση του Λαζάρου (11:1-44) είναι το έβδομο και το κορυφαίο «θαύμα». Πραγματικά, είναι εκείνο το οποίο περιγράφεται δραματικά και εκτενώς. Είναι αυτό το γεγονός που θα οδηγήσει στην ύψωση του Ιησού (11:43-53). Λόγω αυτού του σημείου, το Σαχενδρίν συνεδριάζει και σχεδιάζει να αφαιρέσει τη ζωή του (11:53)⁶⁵⁴.

Αυτή η παρατήρηση οδηγεί στο αυθόρμητο συμπέρασμα ότι τόσο η τριήμερος Ανάστασή του όσο και η τετραήμερος Ανάσταση του Λαζάρου θα πρέπει να σημειολογούν θαυμάσια θεολογικά μηνύματα.

Θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε όσες περισσότερες μπορούμε θεολογικές σημειολογίες των δύο αναστάσεων έχοντας ως βοήθημα τις ρήσεις των Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων Ανατολής και Δύσης καθώς επίσης και σύγχρονων ερμηνευτών.

9.2 Η Ανάσταση του Λαζάρου

Ας εξετάσουμε τα γεγονότα που προηγούνται της Ανάστασης του Λαζάρου. Όταν ο Χριστός άκουσε ότι ο Λάζαρος ασθενεί, τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τότε δύο ἡμέρας (11:6)⁶⁵⁵.

654. Mark W.G. Stibbe, *John's Gospel* (London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 1994), 36-37.

655. Ο Keener παρατηρεί ότι και στην περίπτωση της Σαμάρειας, ο Χριστός ἔμεινε δύο ἡμέρες [Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012)].

Μετά προέτρεψε τους Μαθητές του «ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν (11:8)». Κάποιος θα ανέμενε ο Χριστός να σπεύσει αμέσως να βοηθήσει τον ασθενούντα Λάζαρο⁶⁵⁶. Ο λόγος όμως που δεν το έκανε αυτό ήταν προφανώς για να πεθάνει ο Λάζαρος και να αναστηθεί⁶⁵⁷. Η καθυστέρηση άφιξης του Χριστού έγινε λοιπόν για να μην υπάρξει περίπτωση να λεχθεί ότι ο Λάζαρος ήταν ακόμη ζωντανός. Ο άγ. Ι. Χρυσόστομος⁶⁵⁸ υπομνηματίζει σχετικά ότι η παραμονή του θα έδινε ευκαιρία στον Λάζαρο να μείνει τέσσερις μέρες στον τάφο (11:17) και να όζει.

«Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἔμεινεν ἡμέρας δύο. Τίνος ἕνεκεν ἔμεινεν; Ἵνα ἀποπνεύσῃ, καὶ ταφῇ, ἵνα μηδεὶς ἔχῃ λέγειν, ὅτι οὐπω τελευτήσαντα αὐτὸν ἀνέστησεν· ὅτι κάρως ἦν, ὅτι ἔκλυσις ἦν, ὅτι καταγωγὴ ἦν, καὶ οὐ θάνατος. Διὰ τοῦτο καὶ χρόνον τοσοῦτον μένει, ὡς καὶ φθορὰν γενέσθαι, καὶ εἰπεῖν, ἽΗδη ὄζει».

Ο Ευαγγελιστής⁶⁵⁹ αναφέρει ότι την ίδια μέρα που ο Χριστός ανακοίνωσε «Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται· ἀλλὰ πορεύομαι ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν (11:11)» συνέβηκε ο θάνατός του⁶⁶⁰.

839). Πιστεύουμε ότι καμία σχέση υπάρχει μεταξύ της μίας περίπτωσης και της άλλης. Για άλλους λόγους έμεινε στη Σαμάρεια δύο μέρες και για άλλους λόγους καθυστέρησε ο Χριστός να προστρέξει προς βοήθεια του ασθενούντος Λαζάρου.

656. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.343.42-44.

657. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*. Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 389.

658. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.344.57-59.

659. Adolf Schlatter, *Der Evangelist Johannes*, 2nd edition (Stuttgart: Calwer, 1948), 248.

660. Εάν ο τόπος όπου ο Χριστός έμεινε όταν τα νέα της ασθένειας του Λαζάρου έφθασαν σ' αυτόν, ήταν η περιοχή της Μπατανίας, που βρισκόταν περίπου 100 μίλια προς τα βόρεια της Ιερουσαλείμ, τα γεγονότα που ακολουθούν μπορούν να δικαιολογηθούν. Σε

Ο Χριστός και άλλες φορές δεν κάνει αυτό που περιμένουν οι άνθρωποι, όπως για παράδειγμά στην περίπτωση της Κανά ή εορτής της Σκηνοπηγίας (7:4-10). Η κινητήρια δύναμη των πράξεων του είναι η δόξα του Θεού. Ο Κύριος, επειδή αγαπούσε την οικογένεια, πήγε την κατάλληλη στιγμή στη Βηθανία, όταν η επίσκεψή του θα απέδιδε τους πιο πολλούς καρπούς και όχι μόλις κλήθηκε⁶⁶¹.

Με την άποψη του αγ. Ιωάννου Χρυσοστόμου συμφωνεί και ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας. Αναφέρει ότι ο Χριστός απέμεινε δύο μέρες για να ξεψυχήσει ο Λάζαρος και να θαφτεί. Έτσι, δεν θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι ήταν σε έκσταση ή ότι βγήκε από τον νου του, ή ότι κάτοχος έγινε ο Λάζαρος, δηλαδή επάρθη ο νους του στον άδη, αλλά δεν απέθανε. Για τον λόγο αυτό διαμένει δύο μέρες ώστε να φθαρεί το ταφέν σώμα του και η αδελφή του Μάρθα να αποφανθεί ότι βρωμά⁶⁶².

Ο Θωμάς Ακινάτης αναφέρει δύο λόγους της καθυστέρησης του ταξιδιού του προς τον ασθενούντα Λάζαρο: (α) Ο Χριστός δεν ήθελε να παρεμποδίσει τον θάνατό του με την παρουσία του και (β) το σημείο της Ανάστασης του θα γινόταν περισσότερο πιστευτό⁶⁶³.

Ο Morris ισχυρίζεται το αντίθετο⁶⁶⁴: Ο Χριστός ήθελε να υπακούσει στον Πατέρα του και όχι φυσικά να πεθάνει ο Λάζαρος⁶⁶⁵. Παρέμεινε στον τόπο που βρισκόταν

μια μέρα ταξίδι θα μπορούσαν ο Χριστός και οι Μαθητές του να διανύσουν 20-25 μίλια. [Rainer Riesner, "Bethany beyond the Jordan (John 1:28): Topography, Theology and History in the Fourth Gospel", Tyndale Bulletin 38 (1981): 29-63]. Οι χρήσιμες πληροφορίες αντλήθηκαν από τις σελίδες 44-45.

661. Brooke F. Westcott, *The Gospel according to St. John: The Greek Text with Introduction and Notes*: 2 vols. London: Murray, 1908), 2,82.

662. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος β'* PG 124:89.

663. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 6-12. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2010), 224.

664. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 539.

δύο μέρες, χρειάστηκε ακόμη μία για το ταξίδι και την επομένη, την τέταρτη δηλαδή βάδισε προς τον Λάζαρο. Όπως και στην περίπτωση του σημείου της Κανά (2:1 κ.ε) και στην εορτή της Σκηνοπηγής (7:3-10) ο Χριστός δεν λάμβανε την απόφαση κατόπιν εντολής από κάποιον άλλο αλλά από τον πατέρα του⁶⁶⁶.

Όταν έρχεται λοιπόν ο Χριστός στη Βηθανία βρίσκει τον Λάζαρο *τέσσαρας ήδη ημέρας έχοντα εν τῷ μνημείῳ* (11:17-18).

Ο Ευαγγελιστής του τετάρτου Ευαγγελίου για να αποδείξει ότι πραγματικά ο Χριστός ανέστησε τον φίλο του Λάζαρο και άρα δεν επρόκειτο για νεκροφάνεια, θέτει τη Μάρθα να ανακοινώνει στον Χριστό όταν παραγγέλλει να σηκώσουν τον λίθο του μνήματος ότι αυτός είναι τεταρταίος και «ἤδη ὄζει» (11:39)⁶⁶⁷. Είναι

665. Την ίδια γνώμη εκφράζει και ο Herman Ridderbos [Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 388].

666. Ο Χρήστος Καρακόλης αναφέρει ότι υπάρχουν δύο απόψεις για τις τέσσερις ημέρες του στίχου 11:17. Η πρώτη είναι ότι οι τέσσερις ημέρες περιλαμβάνουν: μία ημέρα ταξιδιού για τον αγγελιαφόρο (επρόκειτο για απόσταση άνω των τριάντα χιλιομέτρων), δύο μέρες παραμονής του Ιησού στην υπεριορδάνεια Βηθανία και μία ημέρα ταξιδιού του Ιησού στη Βηθανία. Με τη θεώρηση αυτή συμφωνούν οι περισσότεροι σύγχρονοι ερμηνευτές. Τη δεύτερη θεώρηση την αναφέρει ως ξεπερασμένη και πώς εκπροσωπείται κυρίως από τους αρχαιότερους ερμηνευτές του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Σε αυτή τη θεώρηση η καθυστέρηση του Ιησού πρέπει να εξηγηθεί ως αναμονή του θανάτου του Λαζάρου για να πραγματοποιήσει εκ των υστέρων όχι μία απλή θεραπεία αλλά μία ανάσταση (*Η θεολογική σημασία των θαυμάτων, στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο. Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 1996, 258-259).

667. Οι Ιουδαίοι χρησιμοποιούσαν καρυκεύματα για τις ταφές, τα οποία δεν εμποδίζουν την αποσύνθεση. Δεν ταρίχευαν το σώμα τους. Andreas J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (Baker Academic, 2013), 343.

τέσσερις μέρες στο μνήμα ομολογεί η Μάρθα και το σώμα του έχει αποσυντεθεί και μυρίζει⁶⁶⁸. Τότε:

λέγει ο Ιησούς:

ἄρατε τὸν λίθον.

λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τετελευτηκότος Μάρθα:

κύριε, ἤδη ὄζει, τετραταῖος γὰρ ἐστὶν (11,39).

668. Ο Αμφιλόχιος Επίσκοπος Ικονίου στον τρίτο λόγο του για την τετραήμερη Ανάσταση του Λαζάρου (Orat 3.16-46) γράφει ότι, από τα θαύματα του Χριστού, μόνο η Ανάσταση του Λαζάρου δεν μπορούσε να συκοφαντηθεί, γιατί τα δεδομένα ήταν τόσα και απτά που οι Ιουδαίοι δεν έβρισκαν τρόπον να στιγματίσουν ή περιγελάσουν το γεγονός. «Τοῦτο μόνον τὸ θαῦμα οὐκ ἴσχυσαν συκοφαντῆσαι. Τὴν ἀνάβλεψιν τοῦ ἐκ γεννητῆς τυφλοῦ ἐσυκοφάντησαν λέγοντες· Οὗτός ἐστιν· οὐκ ἐστὶν οὗτος· ὅμοιος αὐτοῦ ἐστὶν. Τὴν ἔγερσιν τῆς θυγατρὸς Ἰαήρου ἐσυκοφάντησαν λέγοντες ὡς κατηνέχθη καὶ οὐ τελείῳ θανάτῳ παρεδόθη. Τὴν ἀνάστασιν τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας τοῦ μονογενοῦς ἐσυκοφάντησαν λέγοντες ὡς τὸν θάνατον ἐσηματίσατο καὶ οὐχ ὑπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ θανάτου κατεπόθη. Τὴν ξηρανθεῖσαν συκὴν ἐσυκοφάντησαν λέγοντες ὡς τρυγωνισθεῖσαν καὶ οὐχ ὡς δεσποτικῶ ῥήματι ξηρανθεῖσαν. Τὴν τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον μεταβολὴν ἐσυκοφάντησαν λέγοντες ὡς ἤδη τῶν ἐν τῷ δείπνῳ μεθυσθέντων καὶ μὴ εἰδόντων τὴν χλεύην. Τὴν ἀνάστασιν μόνην τοῦ Λαζάρου οὐκ ἴσχυσαν συκοφαντῆσαι. Ἦδεισαν τὸν Λάζαρον· ἐπίσημος ἦν ὁ ἀνὴρ. Ἠκολούθησαν τῇ κηδίᾳ, εἶδον τὸν τάφον σφραγιζόμενον, παρεμυθήσαντο κατὰ τὸ εἰωθός, ὡς ἐν περιδείπνῳ θανάτου, Μάρθαν καὶ Μαρίαν τὰς ἀδελφὰς Λαζάρου. Ἔγνωσαν ὅτι τέσσαρας ἡμέρας εἶχεν ἀκριβῶς ἐν τῷ μνημείῳ κατατεθείς, καὶ ὅτι τετραήμερος νεκρὸς πάντοθεν ἔξαρθρος, τῶν σαρκῶν μειωθέντων, τῶν ὀστέων ἐκγομφωθέντων, τῆς νευροστασίας διασπασθείσης, τῶν ἐνδοσθίων σκορπισθέντων, τῆς γαστρὸς ἐκχυθείσης. Ταῦτα συνειδότες ὡς εἶδον ἀθρόον τὴν ἀνάστασιν Λαζάρου σῶαν, ἀρτίαν ὡς ἀπὸ τόρνου, στίλβουσαν τῇ παλινβιωσίᾳ, ἐταράχθησαν. Μικροῦ δεῖν ἀπέψυξαν μὴ εὐρίσκοντες λόγους προφασιλολογίας, τὸ πῶς συκοφαντήσουσι τὴν ἀνάστασιν Λαζάρου τῆς τοῦ κυρίου πραγματείας τοῦτο κατὰ σκευασάσης. Τί ἐστὶ, τῆς τοῦ κυρίου πραγματείας τοῦτο παρασκευασάσης; Ἄκουε διὰ βραχέων. Ἦνίκα Λάζαρος τὴν παροῦσαν ζωὴν ἀπεδύσατο φυσικῶς, οὐκ ἦν ὁ κύριος ἐν Βηθανίᾳ παρῶν τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, τῇ δὲ θεότητι πανταχοῦ παρῶν καὶ τὰ πάντα πληρῶν».

Ο Simon Gibson στο βιβλίο του «Οι Τελευταίες Ημέρες του Ιησού με βάση τα αρχαιολογικά ευρήματα» δηλώνει ότι το φαινόμενο κάποιος νεκρός να αναβιώνει ήταν πολύ συχνό στην αρχαιότητα. «Ο Λάζαρος θάφτηκε σε λοξευτό τάφο. Έτσι, η θύρα του τάφου του μπορούσε να μετακλιστεί και εύκολα να εξεταστεί εάν το σαβανωμένο σώμα είχε αναβιώσει. Αυτό θα έκαναν και οι δύο Μαρίες στον τάφο του Χριστού». Θα πήγαιναν για να ελέγξουν το σώμα του Χριστού, κάτι που κατά τον Gibson, αντικατοπτρίζει τη συνήθη πρακτική ανάμεσα στις Ιουδαϊκές οικογένειες εκείνης της εποχής, με τον τελετουργικό θρήνο να διαρκεί τρεις ημέρες (Α Κορ 15:4).

Επίσης ο Gibson αναφέρει ότι το σαγόνι του νεκρού θα έπρεπε να κλείνεται και να δένεται προτού καλυφθεί το κεφάλι. «Τα χέρια τακτοποιούνταν στις πλευρές του σώματος και τα πόδια δένονταν μαζί στους αστραγάλους προτού τυλιχθεί ολόκληρο το σώμα με οθόνια. Σαφώς διακρινόταν το σάβανο, το οποίο αποτελούνταν από μία μοναδική σινδόνη ή από ταινίες ρούχου (ή και ρούχων), από το σουδάριο που χρησιμοποιείτο για να καλύψει το κεφάλι. Αυτό είναι εμφανές από την περιγραφή των νεκρικών ρούχων του Λαζάρου (11:44). Έτσι ο Πέτρος «παρακύπτει», προκειμένου να κοιτάξει στον άδειο τάφο του Ιησού, και αντικρίζει πάνινες λωρίδες που κείτονταν κάτω, και το σουδάριο που είχε τοποθετηθεί αρχικά στο κεφάλι του Ιησού, «οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἓνα τόπον [(=στον ίδιο τόπο)» (20:7)]. Εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι Ευαγγελιστές αναφέρονταν σε ένα μοναδικό λινό ρούχο ή σινδόνη για το σώμα του Ιησού και ένα χωριστό ρούχο που είχε το μέγεθος μαξιλαροθήκης⁶⁶⁹».

Είναι σαφές γιατί ο Ευαγγελιστής αναφέρει τη λέξη «τεταρταῖος». Μετά τις τρεις μέρες, οι Ιουδαίοι πίστευαν ότι ο νεκρός δεν μπορεί να έχει νεκροφάνεια και το σώμα του έχει πια αποσυντεθεί. Ο Ευαγγελιστής θέλει να μη μείνει καμία

669. Simon Gibson, *Οι τελευταίες ημέρες του Ιησού*, ελλ. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης, (Αθήνα: Ουρανός, 2010), 238,240-241. Βλ. *ibid* ραββινικές πηγές σελίδα 322 σημείωση 237.

αμφιβολία ότι ο Χριστός πραγματικά θαυματουργήσε και ανάστησε τον Λάζαρο⁶⁷⁰.

Οι Ιουδαίοι ενθάρρυναν την αποσύνθεση για να επιτρέπεται και δεύτερος να ταφεί σε ένα χρόνο αργότερα στο ίδιο μνήμα. Κατά την παράδοση και οι Έλληνες φορούσαν πένθιμα ρούχα για ένα χρόνο μετά τον θάνατο του προσφιλούς προσώπου (εφαρμόζεται ακόμη και σήμερα)⁶⁷¹.

Τα ανωτέρω μάς ώθησαν να εξετάσουμε τα σημερινά επιστημονικά δεδομένα και να αποφανθούμε εάν το «τεταρταίος και όζει» της Μάρθας είναι συμβατά με αυτά. Ας παρακολουθήσουμε λοιπόν τι συμβαίνει με το σώμα εκάστου νεκρού:

«Τα κύτταρα του σώματος μετά τον θάνατο δεν αιματώνονται και δεν οξυγονώνονται. Το αίμα οδεύει προς τα πόδια και μαυρίζει, ενώ το άνω μέρος γίνεται ωχρο (*lividity or liver mortis*). Αρχίζει η αναερόβια αναπνοή και έκλυση γαλακτικού οξέος, σε αντίθεση προς την αερόβια αναπνοή, που συμβαίνει στον ζώντα οργανισμό (*rigor mortis*)⁶⁷². Μετά τις διεργασίες αυτές αρχίζει η πραγματική αποσύνθεση. (α) Το πρώτο στάδιο αυτής διαρκεί 0-3 ημέρες και ονομάζεται αρχική αποσύνθεση. Τα βακτήρια στο εσωτερικό των εντέρων αρχίζουν να τρέφονται με αυτά. Δημιουργούν κοιλότητες και συνεχίζουν τη δράση τους στα άλλα όργανα. Τα πεπτικά ένζυμα αποδεσμεύονται και βοηθούν στη διάσπαση των οργάνων (αυτόλυση)⁶⁷³. Αποδόμηση των οργάνων προκαλούν και τα έντομα. Οι μύγες, που οσμίζονται το νεκρό σώμα, αρχίζουν να τοποθετούν τα αυγά τους σε αυτό. (β) Ακολουθεί το δεύτερο στάδιο της

670. Πλουσιότατη ραββινική βιβλιογραφία για την πίστη των Ιουδαίων στην αποσύνθεση του σώματος μετά από τις τρεις ημέρες μπορεί να βρει ο αναγνώστης στο άρθρο του M. Pickup με τίτλο “On the Third Day the Time Frame of Jesus Death and Resurrection”, *JETS* 56/3 (2013): 511-42. Στο ίδιο άρθρο αποδεικνύεται ότι η πίστη αυτή ίσχυε τον πρώτο αιώνα μ.Χ., την εποχή δηλαδή που έζησε ο Χριστός. Ενδεικτικά αναφέρονται οι σημαντικότερες πηγές: (α) Lev. Rab. 18.1.33.5 (β) y Moed Q. 3.5 (82b) και (γ) m. Yeb. 16.3-7.

671. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012).

672. Στην εποχή του Χριστού δεν υπήρχαν επιστημονικά όργανα για να παρατηρηθεί η άμεση κυτταρική αποσύνθεση. Οι Ιουδαίοι θεωρούσαν πραγματική αποσύνθεση ότι ήταν ορατό δια γυμνού οφθαλμού.

673. J.M. Dorn, B.M. Hopkins, *Thanatochemistry* (New Jersey: Prentice Hall, 1999), 262.

αποσύνθεσης (σάπισμα, σήψη) που επιτελείται μεταξύ 4-10 ημερών. Τα βακτήρια καθώς διασπών τους ιστούς και τα κύτταρα παράγουν αρκετά αέρια. Τα αέρια αυτά είναι υδρόθειο (H₂S), μεθάνιο (CH₄), και τις τοξικές σε μεγάλη δόση διαμίνες καδαβερίνη [NH₂(CH₂)₅NH₂] και πουτρεσκίνη [NH₂(CH₂)₄NH₂]. Τα αέρια αυτά είναι δυσώδη και προκαλούν δυσσομία. Τα έντομα όμως προσελκύνονται από την οσμή αυτή. Οι μύγες και τα σκαθάρια καθώς και τα ζώφια συναθροίζονται στο νεκρό σώμα όλο και περισσότερο. Τα αέρια προκαλούν διόγκωση στο σώμα αναγκάζοντας ολόένα και περισσότερο τα υγρά να ρέουν έξω από τα κύτταρα και τα αγγεία του σώματος και μέσα στις κοιλότητες. Αυτό έχει ως συνέπεια να παρέχεται περισσότερη τροφή στα βακτήρια και περισσότερος χώρος για διαβίωση στα σκουλήκια (κρεατόμυγες)⁶⁷⁴».

Σύμφωνα με το ευαγγελικό κείμενο σε αυτή την κατάσταση βρισκόταν ο Λάζαρος. Ακρως ενδιαφέρον παρουσιάζει η συμβατότητα των παρόντων επιστημονικών δεδομένων με τα γραφόμενα του Ευαγγελιστή. Αποδεικνύεται ότι ο Ευαγγελιστής χρησιμοποιούσε τους αριθμούς, όπως ήδη ετονίσθηκε, για να εκφράσει βαθιά θεολογικά νοήματα. Απλώς για την πληρότητα της ενημέρωσης σχετικά με την αποσύνθεση, προσθέτουμε ότι τα επόμενα στάδια, σύμφωνα με τον Spennemann, αποσύνθεσης που ακολουθούν είναι: (γ) μαύρη αποσύνθεση (black putrefaction) που συμβαίνει μεταξύ 10-20 ημερών. (δ) Η βουτυρική ζύμωση που συμβαίνει μεταξύ 20-50 ημέρες και το σώμα αρχίζει να ξηραίνεται και αποκτά τυρώδη οσμή. (ε) Ακολουθεί η ξηρή αποσύνθεση (50-365 ημέρες)⁶⁷⁵.

Ο Λάζαρος ήταν θαμμένος για τέσσερις ημέρες. Δεν γνωρίζουμε πόσο καιρό πριν ταφεί είχε επέλθει ο θάνατος, αλλά πιθανά όχι αρκετό καιρό. Η ταφή συνήθως δεν καθυστερούσε. Για παράδειγμα ο Ανανίας και η Σαπφείρα θάφτηκαν αμέσως μετά τον θάνατό τους (Πρ 5:6-10). Οι τέσσερις μέρες μπορεί

674. Rodriguez, W.C and Bass, W.M, "Decomposition of buried bodies and methods that may aid in their location", *J Forensic Sci* 30 (1985): 836-852.

675. Spennemann, D.H.R and Franke, B., "Decomposition of buried human bodies and associated death scene materials on coral atolls in the tropical Pacific", *J Forensic Sci* 40 (1995): 356-367.

να είναι σημαντικές. Οι Ιουδαίοι πίστευαν ότι η ψυχή παραμένει κοντά στον τάφο για τρεις ημέρες και υπάρχει η ελπίδα ότι μπορεί να επιστρέψει στο σώμα. Την τέταρτη μέρα θεωρεί την αποσύνθεση και φεύγει. Εάν αυτή η άποψη ίσχυε από το 220 μ.Χ., ισχυρίζεται ο Morris, υπάρχει σημαντική πιθανότητα να ίσχυε και προηγουμένως. Επομένως, μόνο με την ελπίδα μίας θεϊκής δύναμης θα μπορούσε να αντισταθεί στη φυγή της ψυχής⁶⁷⁶.

Ο Ωριγένης εκφράζει την άποψη ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ του μνημείου του Χριστού και εκείνου του Λαζάρου. Ο Λάζαρος κείται σε μνημείο όπου τοποθετούνται οι αμαρτωλοί ακόμη και οι δαιμονιζόμενοι. Ο Χριστός τοποθετείται σε καινό μνημείο και ελίσσεται με καθαρή σινδόνη. Ο Χριστός δεν παραμένει στον τάφο τέσσερις μέρες όπως ο Λάζαρος «γι' αυτό ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος ἦν καὶ ἐν ἐλευθέρῳ καὶ ἀγίῳ ἀριθμῶ τῷ τρία ἐγείρεται»⁶⁷⁷.

Σύμφωνα με τον άγ. Αυγουστίνο, οι τέσσερις ημέρες συμβολίζουν τους τέσσερις θανάτους. Η πρώτη ημέρα σημαίνει το θάνατο από την αρχική αμαρτία:

«Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν καὶ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον (Ρωμ 5:12).

Οι άλλες τρεις μέρες αναφέρονται στον θάνατο, ένεκα πραγματικής αμαρτίας. Κάθε θανάσιμο αμάρτημα καλείται θάνατος: «θάνατος ἀμαρτωλῶν πονηρός καὶ οἱ μισοῦντες τὸν δίκαιον πλημμελήσουσιν (Ψλ 33:22)». Αυτές οι μέρες διαφοροποιούνται ανάλογα με το ποιος νόμος παραβιάσθηκε. Η δεύτερη μέρα συνδέεται με την παραβίαση του φυσικού νόμου: «ἡ δὲ γῆ ἠνόμησεν διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτήν, διότι παρέβησαν τὸν νόμον καὶ ἤλλαξαν τὰ προστάγματα διαθήκην αἰώνιον (Ησ 24:5)». Η τρίτη μέρα σημαίνει την παραβίαση του γραπτού

676. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 546 (αναγράφονται πηγές όπως και στη βιβλιογραφική παραπομπή 16 και 26).

677. Ωριγένους, *Fragmenta in evangelium Joannis* 2.79.50.

νόμου: «Οὐ Μωϋσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι; (Ιω 7:19) Η τέταρτη μέρα αντιπροσωπεύει την παραβίαση του νόμου του Ευαγγελίου και της χάριτος και είναι η πιο σημαντική:

«ἀθετήσας τις νόμον Μωϋσέως χωρὶς οἰκτιρῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶν μάρτυσιν ἀποθνήσκει· πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγήσάμενος, ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας (Εβρ 10:28-29)»;

Μία άλλη ερμηνεία του άγ. Αυγουστίνου είναι η εξής: Η πρώτη ημέρα συνδέεται με την αμαρτία της καρδιάς: «λούσασθε και καθαροί γένεσθε, αποφεύγετε της πονηρίας από των ψυχών ημών απέναντι των οφθαλμών μου, παύσασθε από των πονηριών υμών (Ησ 1:16)». Η δεύτερη μέρα συμβολίζει την αμαρτία του λόγου: «πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλὰ εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν (Εφ 4:29)». Η τρίτη ημέρα συμβολίζει την αμαρτία της πράξης (Ησ 1:16). Η τέταρτη ημέρα αποτελεί συνηθισμένη αμαρτία, η οποία προέρχεται από τη διαβολική συνήθεια, «καὶ ὑμεῖς δυνήσεσθε εὖ ποιῆσαι μεμαθηκότες τὰ κακά (Ιερ 13:23)⁶⁷⁸».

Ανεξάρτητα από το πώς ερμηνεύεται το εδάφιο, ο Κύριός μερικές φορές θεραπεύει αυτούς που έχουν αποθάνει τέσσερις ημέρες, δηλαδή εκείνους που έχουν παραβιάσει τον νόμο του Ευαγγελίου και εκείνους που είναι ευκίνητοι στις συνήθειες της αμαρτίας.

Κανονικά το τέσσερα φανερώνει την αποσύνθεση του σώματος. Συμβολικά όμως, σημαίνει ότι όποιος εθίζεται στην αμαρτία αναδύει κακοσμία, λόγω της πνευματικής του αποσύνθεσης. Το αντίθετο συμβαίνει στους αποστόλους οι οποίοι αποστέλλονται σε πνευματικές εργασίες: «ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις (Β Κορ 2:15)». Ο γήινος

678. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 6-12. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2010), 230—231.

άνθρωπος που εμπλέκεται σε διαβολικά έργα, δημιουργεί διαβολική οσμή. Είναι εγκλωβισμένος σε γήινες αμαρτίες και αισθητικές επιθυμίες. Και αυτή η γη είναι το τελευταίο από τα τέσσερα στοιχεία (τα άλλα τρία ως γνωστό είναι το νερό, η φωτιά και ο αέρας): «καὶ ἀναβήσεται ἡ σαπρία αὐτοῦ καὶ ἀναβήσεται ὁ βρόμος αὐτοῦ ὅτι ἐμεγάλυνεν τὰ ἔργα αὐτοῦ (Ιλ 2:20)»⁶⁷⁹.

Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας σημειώνει επιτείνοντας τη σημασία του θαύματος:

«Διὰ τοῦτο καὶ τὸ διάστημα λέγει τῶν ἡμερῶν τῶν μετὰ τὸν θάνατον Λαζάρου, ἵνα ἐπὶ πλέον θαυμασθῇ τὸ θαῦμα, καὶ μή τις εἴπη τυχόν, ὅτι μετὰ μίαν ἡμέραν ἐληλύθει, καὶ οὐκ ἦν τεθνεώς, ἀλλὰ ἀρόωστοῦντα αὐτὸν ἤγειρε. λέγει δὲ ὅτι πολλοὶ ἦσαν ἐν τῇ Βηθανίᾳ Ἰουδαῖοι· καίτοι χωρίου οὐκ ὄντος πολυανθρώπου⁶⁸⁰».

Οι άλλοι δύο που ανέστησε ο Χριστός ήταν νεκροί για μικρότερο χρονικό διάστημα. Ο πεθαμένος γιος της χήρας στη Ναϊν, μεταφερόταν μόλις από το σπίτι του, και η κόρη του Ιαείρου πέθανε μερικές ώρες, ίσως και μερικά λεπτά πριν φτάσει ο Ιησούς⁶⁸¹.

Ο Αρχιεπίσκοπος Θεοφύλακτος Βουλγαρίας εκφράζει τη γνώμη ότι το θαύμα της Ανάστασης του Λαζάρου μπορεί να νοηθεί και αναγωγικά (ἐπὶ τὰ ἔσω). Ο νους μας είναι φίλος του Χριστού και πολλές φορές νικάται από την ασθένεια της ανθρώπινης φύσης, πέφτει στην αμαρτία και πεθαίνει ψυχικό θάνατο. Ο Χριστός είναι ο φίλος εμάς των αποθανόντων. Έρχεται στο μνήμα μας και προστάζει να σηκώσουν την πώρωση όπου είναι πάνω στο μνήμα, δηλαδή την ενθύμηση ως να είναι κάποιος λίθος. Ο Χριστός θέλει να μας φέρει στη θύμηση των μελλόντων αγαθών και κολάσεων και θα κράξει με μεγάλη φωνή με την Ευαγγελική σάλπιγγα. Λάζαρε δεύρο έξω του κόσμου και μην θάπτεσαι στους περισπασμούς του κόσμου και τα πάθη. Ο Χριστός θέλει ν' αναστήσει τον πεθαμένο από την αμαρτία του οποίου εβρώμισαν οι πληγές της κακίας. Γι' αυτό ο Λάζαρος ήταν βρωμισμένος, επειδή ήταν τεσσάρων ημερών νεκρών και

679. Augustini Hipponensis Episkopi, «In Iohannis Evangelium», PL 35:1752-1753.

680. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον* 2.271.19-24.

681. Eric Metaxas, *Θαύματα* ελλ. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ψυχογιός, 2015), 121.

απενεκρώθηκε από τις τέσσερις ημερήσιες και ζωντανές αρετές και ήταν αργός και ακίνητος προς αυτές. Αυτόν ο Χριστός παρόλη την άθλια του κατάσταση θα παραγγείλει να τον λύσουν οι αγαθοί και συνεργοί της σωτηρίας, οι άγγελοι και ιερείς και να του συγχωρήσουν τις αμαρτίες ώστε να κινηθεί και εργασθεί προς το καλό⁶⁸².

Ο Χρήστος Καρακόλης, γράφει ότι σύμφωνα με την ιουδαϊκή πράξη της εποχής, οι νεκροί ενταφιάζονταν ήδη από την ημέρα του θανάτου τους. Το γεγονός της παρελεύσεως τεσσάρων ημερών από τον θάνατο του Λαζάρου μέχρι την άφιξη του Ιησού στη Βηθανία έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι με βάση τις τρέχουσες ιουδαϊκές αντιλήψεις, ο Λάζαρος θεωρούνταν πλέον οριστικά και αμετάκλητα νεκρός⁶⁸³.

682. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος β'* PG 124:108

683. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων*, στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1996, 209-210.

Δια τα γραφόμενα υπάρχει ένα πλήθος σημαντικών βιβλιογραφικών παραπομπών. Τα ακόλουθα από τη διδακτορική διατριβή αξίζει να επισημανθούν: «Όπως αναφέρεται στη Μισνά, «πάσας τας ημέρας ή ψυχή πέτεται περι τὸ σῶμα αὐτῆς δοκοῦσα ὅτι πάλιν ἐλεύσεται εἰς αὐτό, καὶ ὅτε εἶδεν αὐτὸ ὅτι ἡλλοίωται ἢ αὐγὴ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ἀπέρχεται». Σύμφωνα με την ιουδαϊκή αυτή πίστη, θεμελιώνεται ο κανόνας του Bar Oappara ότι το έντονο πένθος πρέπει να διαρκεί μόνο κατά τις τρεις πρώτες ημέρες του θανάτου. Η έλευση της τέταρτης ημέρας, η οποία συνοδεύεται από την έναρξη της αποσύνθεσης του νεκρού σώματος, αποκλείει κάθε σκέψη για επιστροφή της ψυχής στο σώμα και η υπέρβαση του θανάτου επαφίεται πλέον αποκλειστικά στο Θεό-Δημιουργό. Η παρέλευση των τεσσάρων ημερών από το θάνατο του Λαζάρου αναφέρεται άλλη μια φορά στον στίχο 11:39, για να αποκρουστεί οποιαδήποτε απόπειρα απορρίψεως του γεγονότος της αναστάσεως του από τον Ιησού. Αλλιώς θα μπορούσε να είναι μια απλή επιστροφή της ψυχής στο σώμα, ή με σύγχρονη ορολογία, μια νεκροφάνεια. Επίσης, η παρέλευση των τεσσάρων ημερών από το θάνατο του Λαζάρου αναφέρεται και για να φανεί η υπεροχή του παρόντος θαύματος σε σχέση με τις αναστάσεις που πραγματοποίησαν οι προφήτες Ηλίας και Ελισσαίος, όπως επισημαίνει και ο Ανδρέας

Ο Ramsey ισχυρίζεται ότι τέτοιες συζητήσεις είναι αμφίβολο εάν είναι πρόσφορες. Εάν ο σκοπός, του Ευαγγελιστή ήταν η επισήμανση ότι ο Λάζαρος ήταν αληθινά νεκρός, αυτές οι λεπτομέρειες που τίθενται στο κείμενο δεν θα ήταν αναγκαίες, γιατί ήταν θαμμένος. Επίσης προκαλούν σύγχυση, εάν λάβει υπόψη κάποιος ότι ο Χριστός αναστήθηκε την τρίτη ημέρα. Μπορεί κάποιος τότε να ισχυρισθεί ότι δεν ήταν νεκρός; Ο Ramsey πιστεύει ότι ο Ευαγγελιστής δίνει τις λεπτομέρειες αυτές για να προετοιμάσει τον αναγνώστη για την έντονη αντιπαράθεση του Ιησού με τον θάνατο, ως φθορά και ακαθαρσία στο 11:39⁶⁸⁴.

9.3 Η Ανάσταση του Χριστού

Δραττόμαστε από τη γνώμη αυτή του ερμηνευτή του κατά Ιωάννη Ευαγγελίου Ramsey, να σχολιάσουμε τα εξής: Οι δύο αναστάσεις είναι εντελώς διαφορετικές. Η Ανάσταση του Χριστού έγινε όπως εκείνος έχει προβλέψει (Ιω 2:19). Ο τάφος του Χριστού σφραγίσθηκε και ο Χριστός κατήλθε από τον σταυρό με βεβαιωμένο τον θάνατό του. Δεν υπήρχε δηλαδή περίπτωση να μην ήταν νεκρός⁶⁸⁵.

Ο Χριστός ανασταίνεται σε τρεις ημέρες και το σώμα του δεν φθάνει στο δεύτερο στάδιο αποσύνθεσης όπου θα όζει. Οι τρεις ημέρες θυμίζουν τον Τριαδικό Θεό που αποτελεί την ανάσταση στην πρώτη φθορά του ανθρώπου, την αμαρτία⁶⁸⁶. Ο

Κρήτης: «Τις οίδε, τὶς ἤκουσεν, ὄτι ἀνέστη ἄνθρωπος νεκρὸς ὁδωδῶς, Ἡλίας μὲν ἤγειρε καὶ Ἐλισαῖος, ἀλλ' οὐκ ἐκ μνήματος, ἀλλ' οὐδὲ τεταρταῖον»

684. John Ramsey Michaels, *John* (Bakers Book, 2004), 205.

685. Εξαιρετικό είναι το άρθρο των William D. Edwards, Wesley J. Gabel, Floyd E. Hosmer, *On the physical death of Jesus Christ* (special communication), *JAMA* 255(11): 1986 όπου με βάση τα ιατρικά δεδομένα και τα γεγονότα της Αγίας Γραφής όπως τα ιστορούν οι Ευαγγελιστές συμπεραίνεται ότι ο Χριστός απέθανε με μαρτυρικό θάνατο.

686. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα γραφόμενα του Ρόουζ για την τρίτη ημέρα πορείας της ψυχής μετά τον θάνατο. Για τα επόμενα καταγράφει μαρτυρίες και παραπέμπει σε αναφορές αγίων της Ορθόδοξης Πίστης μας την τρίτη ημέρα η ψυχή διέρχεται από λεγεώνες πονηρών πνευμάτων τα οποία παρεμποδίζουν την πορεία της και την κατηγορούν για διάφορες αμαρτίες στις οποίες αυτά τα ίδια έχουν παρασύρει. Η τρίτη

Χριστός παρόλο που δεν γνώρισε την αμαρτία, γνώρισε τη σωματική φθορά. Το σώμα του ταλαιπωρήθηκε απο κακουχίες και πάθη και υπέστη σταύρωση. Αυτή τη φθορά κατάργησε με την ανάστασή του. Ο Λάζαρος ήταν ένας κοινός θνητός. Τάφηκε χωρίς ασφάλεια και φρουρά. Σύμφωνα με τον Gibbs, είχε τη δυνατότητα εάν ο θάνατος του ήταν νεκροφανής, να σηκωθεί και να εξέλθει από το μνημείο του. Ο Ευαγγελιστής σαφώς ήθελε να δείξει ότι απέθανε πραγματικά. Άγγιξε τη δεύτερη φθορά. Η ψυχή του πέταξε από τα γήινα, αλλά επέστρεψε. Το σώμα του αν και δυσώδες από τα αέρια που εξέλυε, επανήλθε στην προτέρα του υγιή κατάσταση. Ο Λάζαρος θα γίνει επίσκοπος και θα ταφεί στο Κίτιον της Κύπρου⁶⁸⁷. Σήμερα ή λάρνακά του αποτελεί προσκύνημα στους πιστούς ανά την υφήλιο. Συνεπώς πιστεύουμε ότι ο Ramsey λανθασμένα συγχέει τα δύο

ημέρα αυτή είναι φοβερή και για το λόγο αυτό η ψυχή έχει ιδιαίτερη ανάγκη από προσευχές για τη σωτηρία της. Κατόπιν, έχοντας διέλθει από τα τελώνια και υποκλιθεί βαθειά ενώπιον του Θεού, η ψυχή για επιπλέον τριάντα επτά ημέρες επισκέπτεται τις ουράνιες κατοικίες και τις αβύσσους της κολάσεως, μη γνωρίζοντας ακόμα που θα παραμείνει, και μόνον την τεσσαρακοστή ημέρα καθορίζεται η θέση η οποία θα βρίσκεται μέχρι την ανάσταση των νεκρών [Σεραφείμ Ρόουζ, *Η ψυχή μετά τον θάνατο. Οι μεταθανάτιες εμπειρίες στο φως της Ορθόδοξης διδασκαλίας* (Αθήνα: Μυριόβιβλος, 2014), 286-290].

687. Σύμφωνα με τον άγ. Επιφάνιο επίσκοπο Κωνσταντίας της Κύπρου (367-403 μ.Χ.), ο Λάζαρος έζησε άλλα τριάντα χρόνια μετά την έγερσή του. «Ἐν παραδόσεσιν εὖρομεν ὅτι τριάκοντα ἐτῶν ἦταν τότε ὁ Λάζαρος ὅτε ἐγήγερται, μετὰ δὲ τὸ ἀναστῆναι αὐτόν, ἄλλα τριάκοντα ἔζησε, καὶ οὕτω πρὸς Κύριον ἐξεδήμησε κοιμηθεὶς (Πανάριον 3.76.23-27)». Ο Άγιος Ιωάννης Ευβοίας, πρεσβύτερος και μοναχός του Πατριαρχείου Αντιοχείας (περι τό 744 μ.Χ). σε ομιλία του «*Εἰς τον τετραήμερον Λάζαρον*» αναφέρει: «Ἐμοὶ γὰρ εἶρηκεν γέρον τῆς περὶ τοῦ μακαρίου Λαζάρου πληροφορηθεὶς ἀπὸ γραφῆς τῶν αὐτοῦ ὑπομνημάτων, ὅτι ἐν Κύπρῳ τῇ νήσῳ ἐπίσκοπος γενόμενος καὶ τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ὑπὲρ Χριστοῦ ἀνεδήσατο τὸν δρόμον τελέσας καὶ τὴν πίστην τηρήσας καὶ σὺν τῷ Χριστῷ αἰωνίως ἀγάλλεται» (Αρχιμανδρίτης Λάζαρος Βατοπεδινός Πηγή: <http://www.ayioslazaros.org>). Λεπτομερεῖς πηγές και όλες τις παραδόσεις για τον Άγιο Λάζαρο μπορεί να βρει κάποιος στην εκδοθείσα μεταπτυχιακή εργασία του Θεολόγου Παρασκευά Σ. Αγάθωνος, *Ο Άγιος Λάζαρος ο Τετραήμερος* (Λάρνακα: Έκδοση Ιερού Ναού Λαζάρου, 1987), 21-35.

γεγονότα. Αγνοεί παντελώς τη συμβολικότητά τους και τη χρήση των αριθμών στο συγκεκριμένο εδάφιο. Τόσο οι τέσσερις μέρες που έμεινε στον τάφο ο Λάζαρος, όσο και οι τρεις του Χριστού είναι σημαντικές, από άποψη καθαρά σημειολογική η οποία δεν θα πρέπει καθόλου να παραγνωρισθεί⁶⁸⁸. Ο Χριστός, όχι τυχαία, αργεί και φθάνει στη Βηθανία την τετάρτη ημέρα. Ο Χριστός, όχι τυχαία, μένει τρεις μέρες στον τάφο για να επισκεφτεί τον Άδη και να επιτελέσει το έργο της σωτηρίας των νεκρών. Να νικήσει το Θάνατο⁶⁸⁹.

Οι δύο Αναστάσεις του Λαζάρου και Χριστού, ως αλληλένδετες, συνεισφέρουν πλήθος θεολογικών νοημάτων τα οποία επιβεβαιώνουν την ελπίδα των Χριστιανών.

Η συμβολικότητα του τριημέρου και η παράλληλη σύνδεση μεταξύ του Νομικού Πάσχα των Ιουδαίων και του νέου Πάσχα, το οποίο προκάλεσε η Ανάσταση του Χριστού είναι σαφέστατη στην ομιλία του Αγίου Αθανασίου περί Αζύμων⁶⁹⁰:

«Ἐν τρισὶν ὕλαις ἐτέλουν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ Πάσχα καὶ ἐν τρισὶν ἀρεταῖς· καὶ ἐν τρισὶ μάρτυρσι κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Νόμου. Καὶ αἱ μὲν τρεῖς ὕλαι ὁ ἄμνος ἦσαν, τὰ ἄζυμα καὶ ἡ πικραλὶς· αἱ δὲ τρεῖς ἀρεταί, περιεζωσμένοι, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας, καὶ βακτηρίαν ἐν ταῖς χερσίν. Οἱ δὲ τρεῖς μάρτυρες, γραμματεῖς ἐπὶ τῇ τραπέζῃ ἐστῶτες, καὶ ἀκριβῶς γινώσκοντες τὴν τῆς σελήνης ἀπόχυσιν, διὰ ποτηρίου τινὸς σαλευομένου καὶ σημαιομένου· σαλπίζοντος εὐθὺς τοῦ ἱερέως ὅτι Πάσχα ἐστὶ Κυρίου· καὶ λοιπὸν μετὰ τὸ ἄκουσμα τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, ἐποιοῦν τὴν ζύμην ἄνευ ἄρτου ἡμέρας».

9.4 Περί της τρίτης ημέρας

Διαπιστώσαμε ότι η τρίτη ημέρα έχει σχέση με την αποσύνθεση του σώματος του νεκρού και καθορίζει τον βιολογικό του θάνατο. Είναι όμως αυτή η μόνη σημειολογία της τρίτης ημέρας; Η τρίτη ημέρα αναφέρεται ήδη στο αρχαιότατο

688. Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to Count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014), 53-59.

689. Συνειρμικά αποτελεί ενδιαφέρον αποτελεί ότι ουσιαστικά τρεις λέξεις χρησιμοποίησε και στις δύο άλλες αναστάσεις ή παῖς, ἔγειρε (Λκ 8:54) και νεανίσκε, (σοὶ) λέγω, ἐγέρθητι. (Λκ 7:14).

690. Αθανασίου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Περί τῶν Αζύμων* 26.1328.12t-24.

πιστεύω της Πρώτης Εκκλησίας. Είναι λοιπόν σημαντικό να διευκρινισθεί διότι είναι εξόχως σημαντική.

Στα παρακάτω Ευαγγελικά εδάφια, από τις Πράξεις των Αποστόλων και την Α Προς Κορινθίους Επιστολή, ο Χριστός προλέγει ή προφητεύει και εκφράζει τη σημασία της τρίτης ημέρας όπου θα αναστηθεί.

Εδάφιο	Κείμενο
Α Κορινθίους	
15:4	καὶ ὅτι ἐτάφη καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ κατὰ τὰς γραφὰς.
Μάρκος	
8:31	Καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι .
9:31	ἐδίδασκεν γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, καὶ ἀποκτανθεὶς μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσεται .
10:34	καὶ ἐμπαίζουσιν αὐτῷ καὶ ἐμπτύσουσιν αὐτῷ καὶ μαστιγώσουσιν αὐτόν καὶ ἀποκτενοῦσιν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσεται .
14:58	ὅτι ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος ὅτι ἐγὼ καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίητον καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειροποίητον οἰκοδομήσω .
15:29	Καὶ οἱ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτόν κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες· οὐὰ ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ οἰκοδομῶν ἐν τρισὶν ἡμέραις .
Ματθαίος	
12:39-40	ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς

	σημείον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας , οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας .
16:21	Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι δεῖ αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπελθεῖν καὶ πολλὰ παθεῖν ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγεροθῆναι .
17:23	καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγεροθήσεται. καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα.
20:19	καὶ παραδώσουσιν αὐτόν τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαῖξαι καὶ μαστιγῶσαι καὶ σταυρῶσαι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγεροθήσεται.
26:61	εἶπαν· οὗτος ἔφη· δύναμαι καταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομηῆσαι.
27:40	λέγοντες· κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ἐκεῖνος ὁ καὶ λέγοντες· ὁ καταλύων τὸν ναὸν καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτόν, εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, [καὶ] κατάβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.
27:63	λέγοντες· κύριε, ἐμνήσθημεν ὅτι ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν· μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι.
Λουκάς	
9:22	εἰπὼν ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγεροθῆναι.
13:32	καὶ εἶπεν αὐτοῖς· πορευθέντες εἶπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ· ἰδοὺ ἐκβάλλω δαιμόνια καὶ ἰάσεις ἀποτελῶ σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι.
18:33	καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ

	τρῑτή ἀναστήσεται.
24:7	λέγων τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ὅτι δεῖ παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἀμαρτωλῶν καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρῑτῇ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.
24:21-23	ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ· ἀλλὰ γε καὶ σὺν πᾶσιν τούτοις τρῑτὴν ταύτην ἡμέραν ἄγει ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο.
24:46	καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὅτι οὕτω γέγραπται καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρῑτῇ ἡμέρᾳ .
Πράξεις Αποστόλων	
10:40	τοῦτον ὁ θεὸς ἤγειρεν [ἐν] τῇ τρῑτῇ ἡμέρᾳ καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι.
Ἰωάννης	
2:19-21	Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. εἶπαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι· τεσσεράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν οἰκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Δύο καίρια ερωτήματα προκύπτουν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν εδαφίων αὐτῶν. (α) Τι ἐννοεῖ ὁ Απ. Παῦλος ὅτι οἱ «τρεις ἡμέρες» δηλώνονται ἐδῶ στῖς Γραφές δηλαδὴ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη; (β) Εἶναι οἱ τρεις μέρες καὶ τρεις νύχτες τοῦ εδαφίου τοῦ Ματθαίου (12:39-40) ταυτόσημες με τῖς τρεις μέρες τῶν ἄλλων εδαφίων;

Πιστεύουμε ὅτι ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ευαγγελιστῆ Ματθαίου στον Ἰωνά (12:39-40) λύνει τὸν γρίφο τῶν «Γραφῶν». Ὁ Απ. Παῦλος εἶχε πιθανὰ υπόψη τὴν ἱστορία τοῦ Ἰωνά ὅταν κατέγραψε⁶⁹¹ ὅτι οἱ τρεις ἡμέρες ἀναφέρονται στῖς Γραφές (ἴσως

35. Εἶναι σημαντικὴ ἡ μαρτυρία τοῦ Brant Pitre στο βιβλίο του *The Case of Jesus* (NY:Crown Publishing Book, 2016) 199-225 τῆς παραλληλίας τῆς τριήμερης ταφῆς καὶ Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς τριήμερης ταφῆς καὶ Ἀνάστασης τοῦ Ἰωνά στο κῆτος. Ἡ ἐνδελεχὴ γνώση τοῦ Εβραϊκοῦ πρότυπου οδήγησε στὴν ἀνίχνευση τοῦ παραλληλισμοῦ αὐτοῦ.

πηγή Q). Ο Ιωνάς πεθαίνει στο κήτος. Ανασταίνεται και βρίσκεται στα έγκατα του για τρεις ημέρες και τρεις νύχτες όπου και ανασταίνεται. Το ίδιο συμβαίνει και με τον Χριστό όταν στις τρεις μέρες επισκέπτεται τον Άδη, που πιστευόταν ότι βρίσκεται στα έγκατα της Γης. Προς επίρρωση των λόγων του Απ. Παύλου έχουν ανιχνευθεί πολλά παράλληλα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης τα οποία πιθανά να επεξηγούν το μοτίβο των τριών ημερών της ανάστασης του Χριστού. Η ανακάλυψη και ανάλυση όλων των κειμένων αυτών ξεφεύγει τους στόχους της διδακτορικής διατριβής.

Παρατίθενται αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από τους άγ. Ιωάννη τον Χρυσόστομο⁶⁹².

« πού δὲ ὅτι ἐτάφη, καὶ τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται εἰρήκασιν αἱ Γραφαί· Διὰ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν τύπου, ὃν καὶ αὐτὸς παράγει λέγων· (α) Ὡσπερ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας· (β) καὶ διὰ τοῦ βάρου τοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκαίετο, καὶ οὐ κατεκαίετο, οὕτω καὶ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἀπέθανε μὲν, οὐ κατεσχέθη δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου διηνεκῶς. (γ) Καὶ ὁ δράκων δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ τοῦτο αἰνίττεται. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος λαβὼν τὴν τροφήν, ἦν ἔδωκεν ὁ προφήτης, μέσος ἐρρόαγῃ· οὕτω καὶ ὁ ἄδης, καταπιὼν τὸ σῶμα ἐκεῖνο, διεσχίσθη, τοῦ σώματος αὐτοῦ διατεμόντος αὐτῷ τὴν νηδὺν, καὶ ἀναστάντος. (δ) Εἰ δὲ καὶ διὰ ῥημάτων θέλεις ἀκοῦσαι ταῦτα, ἃ διὰ τῶν τύπων εἶδες, ἄκουσον τοῦ Ἡσαΐου λέγοντος, ὅτι «Αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ»· καὶ, «Κύριος βούλεται καθαρῖσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, δεῖξαι αὐτῷ φῶς· καὶ τοῦ Δαυῖδ πρὸ ἐκείνου Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν». Διὰ τοῦτό σε καὶ ὁ Παῦλος παραπέμπει εἰς τὰς Γραφάς, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ ταῦτα ἐγένετο. Πῶς γὰρ τοσούτων προφητῶν προδιαγραφόντων αὐτὰ καὶ ἀνακηρυττόντων, ὅτι οὐδαμοῦ ἡ Γραφή τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον λέγει, τοῦ Δεσποτικοῦ μεμνημένη θανάτου, ἀλλὰ τὸν σωματικόν, καὶ ταφήν καὶ ἀνάστασιν τοιαύτην⁶⁹³»

692. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόθεσις της προς Κορινθίους πρώτης επιστολής*, 61.325.48.326.11.

693. Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας στο υπόμνημα του προς την Α Κορ Επιστολή του Αποστόλου Παύλου (PG 124:753) αναφέρει ως τύπους έγερσης του Χριστού σε τρεις

Ο Επιφάνειος Κύπρου παραθέτει και άλλες προτυπώσεις⁶⁹⁴.

«Ἐχει πολλοὺς τοὺς τύπους, καὶ ἀπεριγράπτους τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ ἀναβιώσεως. Ταύτης μάρτυρ ἀξιόπιστος (α) Ἰσαὰκ ἢ σφαγή· (β) ταύτης τύπος ὁ λάκκος τοῦ Ἰωσήφ, ἐν ᾧ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἐνεβλήθη, ἔνθεν ἀνήλθεν ἀθάνατος· ταύτης τύπος (γ) Ἱερεμίου ὁ λάκκος, ὅθεν ἄπαξ ἐκ τῆς φθορᾶς, καὶ τοῦ βορβόρου ἀνήλθε. (δ) Χριστοῦ τῆς ἀναστάσεως τύπος τοῦ Ἰωνᾶ τὸ κῆτος, ἐξ οὗ προῆλθε τριήμερος. Ἐχεις καὶ ἄλλον τοῦ ἐν ἄδου δεσμωτηρίου τύπον (ε) τὸ τοῦ Ἰωσήφ δεσμωτήριον, ἔνθα αὐτὸν ἡ μοιχαλὶς συναγωγή κατέκλεισεν, ἐξ οὗ προῆλθεν ἀβλαβῆς καὶ τριετής, ὡς Χριστὸς τριήμερος ἐκ νεκρῶν. (στ) Μεθ' ὧν καὶ Δανιὴλ τὸν τῶν λεόντων λάκκον προτυποῖ τὸν τοῦ Σωτῆρος τάφον, ἐξ οὗ ζῶν Ἰησοῦς ἀνήλθεν, ὡς ἐκ λεόντων ῥυσθεὶς τοῦ ἄδου, καὶ τοῦ θανάτου. Διὰ τούτων Ἰουδαίους ἔλεγξον· διὰ τούτων αὐτοὺς ἐπιτίμησον· οὕτως ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ πάθου, καὶ ἀναστάσεως ἀπολόγησαι. Ταῦτά σοι πρὸς συμμαχίαν σήμερον τὰ ὄπλα ὁ λόγος χαρίζεται· ταῦτά σε ἡ ἑορτὴ ἐπιιδιάσκει μυστήρια».

Επίσης ο Θεοδώρητος ἐπίσκοπος Κύρου (393-457 μ.Χ.) προσθέτει⁶⁹⁵.

«Υγιᾶσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστησόμεθα (Ωσ 6,1-2)» Οὐ δεῖται γὰρ εἰς θεραπείαν χρονικῆς περιόδου, ἀλλ' ἀθροῖαν παρέξει τὴν ὑγίειαν· αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν διὰ τριῶν ἡμερῶν γενομένην τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ἢ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ἐγένετο πρόξενος, καὶ πᾶσιν ἡμῖν δεδώρηται τὴν τῆς ἀθανασίας ἐλπίδα, διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐπιγνώσεως ἐγγινομένην. «Ἐν τῇ τρίτῃ γὰρ, φησὶν, ἡμέρα ἀναστησόμεθα, καὶ ζησόμεθα ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ γνωσόμεθα.» Μετὰ γὰρ τὴν

ἡμέρες τα παραδείγματα του Ἰωνᾶ, Ἰσαὰκ, τα ρήματα του Ησαΐα (Κεφ. 10) και τους ψαλμούς του Δαβίδ (15:10).

694. Επιφάνιου Επισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου, *Εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστασιν* 43.469.45.472.8.

695. Θεοδώρητου Επισκόπου Κύρου, *Υπόμνημα εἰς τοὺς δώδεκα προφήτας* 81.1581.43.1584.3.

ανάστασιν, φησὶν ὁ Ἄποστολος, ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην· «Ἄρτι γὰρ γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην⁶⁹⁶.»

Καθοριστικό εδάφιο στην απάντηση της δεύτερης ερώτησης είναι το εδάφιο Μτ 27:63-64. Οι Φαρισαῖοι ἤλθαν στον Πιλάτο και του ζήτησαν να φρουρήσουν τον τάφο του Χριστοῦ διότι αὐτός εἶπε ὅτι μετὰ ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες θα ἀναστῆθεῖ. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ φράση «μετὰ ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες» εἶναι ἰσοδύναμη με αὐτὴ τῆς «τρίτης ἡμέρας». Διαφορετικά οἱ Φαρισαῖοι θα ζητούσαν λογικά να ασφαλισθεῖ ὁ τάφος μέχρι τὴν τέταρτη ἡμέρα.

Αὐτὴ ἡ διευκρίνιση θεωροῦμε ὅτι λύνει τὴ θεωρούμενη ἀσάφεια που μπορεῖ να εκφρασθεῖ ἀπὸ σημερινούς ερμηνευτές οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἄλλη ἀντίληψη τοῦ χρόνου. Δεν θα πρέπει ὅμως να παραγνωρισθεῖ ὅτι ἀκόμη και σήμερα ὁ χρόνος σε πολλές συζητήσεις και εκφράσεις δεν δηλώνεται με σαφήνεια. Λέμε ὅτι «εργάσθηκα τρεῖς μέρες και τρεῖς νύχτες» ἀλλὰ σαφῶς δεν ἐννοοῦμε ὅτι ἐργασθήκαμε 72 ὥρες.

Παραδείγματα ὅπως αὐτὸ τοῦ Ευαγγελιστῆ Ματθαίου το ὁποῖο υποδηλώνει ὅτι στην Ἰουδαϊκὴ σκέψη ἡ μέρα δεν σήμαινε ἀπαραίτητα 24 ὥρες βρίσκει κάποιος και στην Παλαιὰ Διαθήκη. Τρία παραδείγματα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι ἐπαρκῆ για να δηλωθεῖ ὅτι δεν ὑπάρχει τελικὰ ἀντίφαση στις Γραφές ὅσο ἀφορᾷ στις τρεῖς ἡμέρες:

Στο Γεν 42:17-18 ὁ Ἰωσήφ κρατᾷ στη φυλακὴ τοὺς ἀδελφούς του τρεῖς ἡμέρες και τὴν τρίτη ἡμέρα τοὺς ἀπελευθερώνει. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ τρίτη ἡμέρα στο εδάφιο δεν συμπεριλαμβάνει 24 ὥρες.

«Καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν φυλακῇ *ἡμέρας τρεῖς*. Εἶπεν δὲ αὐτοῖς *τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ* τοῦτο ποιήσατε καὶ ζήσεσθε· τὸν Θεὸν γὰρ ἐγὼ φοβοῦμαι».

696. Ἀρκετοὶ ἀρχαῖοι και σύγχρονοι ερμηνευτές συμφωνοῦν με τὸν Θεοδώρητο Κύρου και ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἶχε στη σκέψη του τὸ εδάφιο αὐτό. Ἀρκετοὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι και σύγχρονοι ερμηνευτές δεν ἀποδέχονται ὅτι τὸ εδάφιο αὐτὸ ἀναφέρεται στην ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Ενδελεχὴς ἀνάλυση τῶν δισταμένων ἀπόψεων ξεφεύγει τοὺς στόχους τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς.

Το ίδιο συμβαίνει και με το παράδειγμα της Εσθήρ. Μετά από τρεις μέρες και τρεις νύχτες νηστεία την τρίτη ημέρα βαδίζει στον βασιλέα (Εσθ 4:16-5:1).

«βαδίσας ἐκκλησίασον τοὺς Ιουδαίους τοὺς ἐν Σούσοις καὶ νηστεύσατε ἐπ’ ἐμοὶ καὶ μὴ φάγητε μηδὲ πίνητε *ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς νύκτα καὶ ἡμέραν* κἀγὼ δὲ καὶ αἱ ἄβραι μου ἀσιτήσομεν καὶ τότε εἰσελεύσομαι πρὸς τὸν βασιλέα παρὰ τὸν νόμον ἔὰν καὶ ἀπολέσθαι με ἦ καὶ ἐγένηθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ὡς ἐπαύσατο προσευχομένη ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια τῆς θεραπείας καὶ περιεβάλετο τὴν δόξαν αὐτῆς».

Το τρίτο παράδειγμα αναφέρεται στην στρατοπέδευση των Σύριων και Ισραηλινών για επτά μέρες. Την έβδομη μέρα αρχίζουν τη μάχη (Α Βασ 21:29):

«καὶ παρεμβάλλουσιν οὗτοι ἀπέναντι τούτων *ἐπτά ἡμέρας* καὶ ἐγένετο *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ* καὶ προσήγαγεν ὁ πόλεμος καὶ ἐπάταξεν Ἰσραηλ τὴν Συρίαν ἑκατὸν χιλιάδας πεζῶν μιᾷ ἡμέρᾳ».

Η επεξήγηση των τριών ημερών από τον άγ. Ιωάννη τον Χρυσόστομο περιλαμβάνει τις τρεις ημέρες και τρεις νύχτες⁶⁹⁷.

ΠΡΩΤΗ ΗΜΕΡΑ	ΠΡΩΤΗ ΝΥΧΤΑ	ΔΕΥΤΕΡΗ ΗΜΕΡΑ	ΔΕΥΤΕΡΗ ΝΥΧΤΑ	ΤΡΙΤΗ ΗΜΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ ΝΥΧΤΑ
Παρασκευή πρωί μέχρι το σκοτάδι της ίδιας ημέρας (μεσημέρι)	Παρασκευή μεσημέρι μέχρι το απόγευμα της ίδιας ημέρας (3 μ.μ.)	3 μ.μ. της Παρασκευής μέχρι το ηλιοβασίλεμα της Παρασκευής	Ηλιοβασίλεμα της Παρασκευής μέχρι την ανατολή του ηλίου του Σαββάτου	Ανατολή ηλίου του Σαββάτου μέχρι το ηλιοβασίλεμα του Σαββάτου	Ηλιοβασίλεμα του Σαββάτου μέχρι ανατολή ηλίου της Κυριακής

697. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα* 7.111-173.

Ο σύγχρονος ερμηνευτής Taylor⁶⁹⁸ δίνει μία διαφορετική ερμηνεία αλλά το μοτίβο των τριών ημερών διατηρείται. Ανεξάρτητα δηλαδή από την ερμηνεία ισχύει η «ερμηνεία των τριών ημερών» (Παράρτημα ΙΑ').

ΠΡΩΤΗ ΝΥΧΤΑ	ΠΡΩΤΗ ΗΜΕΡΑ	ΔΕΥΤΕΡΗ ΝΥΧΤΑ	ΔΕΥΤΕΡΗ ΗΜΕΡΑ	ΤΡΙΤΗ ΝΥΧΤΑ	ΤΡΙΤΗ ΗΜΕΡΑ
Πέμπτη μετά το ηλιοβασίλεμα μέχρι το πρωί της Παρασκευής	Παρασκευή από ανατολή ηλίου μέχρι δύση του ηλίου	Δύση ηλίου της Παρασκευής μέχρι την ανατολή του ηλίου του Σαββάτου	Σάββατο από ανατολή ηλίου μέχρι δύση του ηλίου	Σάββατο μετά το ηλιοβασίλεμα μέχρι το πρωί της Κυριακής	Ηλιοβασίλεμα της Κυριακής μέχρι τη δύση του ηλίου.

9.5 Η Απόσταση αίνιγμα δεκαπέντε σταδίων μεταξύ Ιερουσαλήμ-Βηθανίας

9.5.1 Εισαγωγή

Όπως έχει ήδη επισημανθεί σε όλα τα εδάφια του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου, όπου απαντούν αποστάσεις, αυτές αποτελούν πολλαπλάσια του αριθμού πέντε.

Εδάφιο	Περιγραφή Εδαφίου
6:7	ἀπεκρίθη αὐτῷ [ὁ] Φίλιππος· διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἄρκοῦσιν αὐτοῖς ἵνα ἕκαστος βραχύ [τι] λάβῃ.
6:19	ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἴκοσι πέντε ἢ τριάκοντα θεωροῦσιν τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γινόμενον, καὶ ἐφοβήθησαν.

698. Peter F. Taylor, "Three days and nights", <https://answersingenesis.org/jesus-christ/resurrection/three-days-and-nights/29.6.2009>.

11:18	ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε .
21:8	οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον, οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς ἀλλὰ ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων , σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων.

Σύμφωνα με τους Vallowe⁶⁹⁹, Bullinger⁷⁰⁰ και Russell⁷⁰¹ το πέντε και τα πολλαπλάσια αυτού, φανερώνουν την καλοσύνη, χάρη και δόξα του Θεού. Ο αριθμός δεκαπέντε απαντά τρεις φορές στην Καινή Διαθήκη: Ιω 11:18-Πρ 27:28 και Γαλ 1:18. Στα πρώτα δύο εδάφια ο αριθμός δηλώνει απόσταση εκφραζόμενη σε στάδια (1 στάδιο ισοδυναμεί περίπου με 183 μέτρα) ή οργιές (1 οργιά αντιστοιχεί περίπου με 1,83 μέτρα). Στο τελευταίο εδάφιο εκφράζει χρόνο.

9.5.2 Τα δεκαπέντε στάδια

Ο Ωριγένης αποδίδει τρεις αλληγορικές σημασίες στον αριθμό των δεκαπέντε σταδίων, ήτοι την απόσταση μεταξύ Ιεροσολύμων και Βηθανίας: (α) Το δεκαπέντε παράγεται από το άθροισμα του επτά και του οκτώ «ἐν τῷ βίῳ τούτῳ· τὸ γὰρ ἑπταπλάσιον τὸν βίον τοῦτον σημαίνει, ὡς καὶ τὸ ὀκτωπλάσιον τὸν μέλλοντα⁷⁰². (β) Θυμίζει τους 15 αναβαθμούς του Σολομώντα (Talmud, Sukkah

699. Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014), 66.

700. Ethelbert W. Bullinger (*Number in Scripture. Its Supernatural Design and Spiritual Significance*, Martino Publishing, Mansfield Centre, CT 2011, Vi).

701. L. Russel, <http://jesus-is-the-way.com/Grace5.html> 1.11.2016. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το οποίο αναφέρονται και στις δύο πιο πάνω πηγές είναι το θαύμα του πολλαπλασιασμού των πέντε άρτων. Σύμφωνα με το Ευαγγέλιο του Λουκά υπήρχαν **πέντε άρτοι** οι οποίοι πολλαπλασιάσθησαν σε **πέντε χιλιάδες** (5X1000) και οι άνδρες κάθονταν σε ομάδες των **πενήντα (5X10)**.

702. Ωριγένη, *Fragmenta in Psalmos 1-150* 78.12 (5-6).

51a) και (γ) η Μαρία και Μάρθα συμβολίζουν τον θεωρητικό (8) και πρακτικό βίο (7) και επομένως το άθροισμα τους παράγει τον αριθμό 15:

Βηθανία έρμηνεύεται <Οίκος ύπακοῆς>, Ἱερουσαλήμ δὲ <Ὅρασις εἰρήνης>. γειτνια̅ τοίνυν ἐν μέσῳ σταδίων ιε', ὅσοι καὶ τοῦ ναοῦ ἀναβαθμοί. διαιρεῖται δὲ ὁ ιε' ἀριθμὸς εἰς τὸν ζ' τοῦ σαββάτου καὶ τὸν η' τῆς περιτομῆς, οἷς μόνοις μερίδα διδόναι ὁ Ἐκκλησιαστής παραινεῖ· «Δὸς μερίδα, λέγων, τοῖς ἑπτὰ καὶ γε τοῖς ὀκτώ»⁷⁰³. εἶπερ δὲ σύμβολόν ἐστι Μαρία μὲν τοῦ θεωρητικοῦ βίου, Μάρθα δὲ τοῦ πρακτικοῦ, Λάζαρος δὲ τοῦ μετὰ τὴν πίστιν ἐν ἁμαρτίαις γενομένου, εἰκότως Μαρία καὶ Μάρθα πενθοῦσι τὸν Λάζαρον, καὶ πενθοῦσαι δέονται τῆς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ παραμυθίας, ἣν βούλονται μὲν προσάγειν αὐταῖς Ἰουδαῖοι. πρὸ τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου λόγοι, ἀπογινώσκουσι <δὲ> τοῦ δύνασθαι παῦσαι τοῦ ἐπὶ τῷ νεκρῷ κλαυθμοῦ τὴν ἀδελφὴν τοῦ τεθνεῶτος. δοκεῖ δὲ ἡ Μάρθα νῦν σπουδαιότερα εἶναι τῆς Μαρίας, εἴ γε Μάρθα μὲν ἔδραμε πρὸς τὸν Ἰησοῦν, Μαρία δὲ οἴκοι ἔμμενε καθεζομένη. εἰσὶ δὲ τινες, ὡς ἑκατόνταρχος, μὴ ὄντες ἱκανοὶ τὸν Ἰησοῦν ὑποδέξασθαι, ἕτεροι δὲ ἄξιοι, ὡς ὁ ἀρχισυνάγωγος· ὅθεν Μάρθα ὡς ὑποδεεστέρα ἔδραμε πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ἡ δὲ Μαρία ἀναμένει οἴκοι αὐτὸν ὑποδέξασθαι, ὡς χωρητικὴ τῆς αὐτοῦ ἐπιδημίας. καὶ οὐκ ἂν ἐξηῖλθε τοῦ ἑαυτῆς οἴκου, εἰ μὴ ἤκουσε τῆς ἀδελφῆς λεγούσης· «Ὁ διδάσκαλος πάρεστι καὶ φωνεῖ σε». καὶ ἐγερθεῖσα οὐχ ἀπλῶς ἠγέρθη ἀλλὰ ταχύ, καὶ πεσοῦσα πρὸς τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ εἶπεν ἃ εἶπεν, ἐκείνης μὴ προσπεσοῦσης⁷⁰⁴.

Ο ἅγ. Ἰωάννης ο Χρυσόστομος⁷⁰⁵ δεν ανακαλύπτει κάποια αλληγορία στο κείμενο. Απλῶς επισημαίνει ὅτι ἡ ἀπόσταση δόθηκε για να δείξει ὅτι πολλοὶ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τα Ἱεροσόλυμα επισκέφτηκαν τον τεθνεῶτα Λάζαρο και πίστευσαν στην ἀνάστασή του ἀπὸ τον Χριστό:

Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε. Ἐντεῦθεν δηλοῦται ὅτι πολλοὺς ἀπὸ Ἱεροσολύμων εἰκὸς παρεῖναι. Εὐθέως γοῦν ἐπήγαγεν, ὅτι Ἰουδαίων ἦσαν πολλοὶ παραμυθούμενοι. Πόθεν παρεμυθούντο αὐτὰς φιλουμένας ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ; καίτοι

703. δὸς μερίδα τοῖς ἑπτὰ καὶ γε τοῖς ὀκτώ ὅτι οὐ γινώσκεις τί ἔσται πονηρὸν ἐπὶ τὴν γῆν (11:2)

704. Ωριγένη, *Fragmenta in evangelium Joannis* 80.1-21.

705. Ἰωάννου Χρυσοστόμου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εἰς το Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον* 59.344.61-63.

συνέθεντο, εάν τις όμολογήση Χριστόν, ίνα άποσυνάγωγος γένηται; Ἡ δια τήν ανάγκην τῆς συμφορᾶς, ἥ ώς εὐγενεστέρας αἰδούμενοι, ἥ οἱ μή πονηροί, οὗτοι παρήσαν· πολλοί γοῦν καί ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν⁷⁰⁶.

Αλληγορική ερμηνεία του εδαφίου αυτού απαντά πολύ αργότερα χρονικά από τον δυτικό άγ. Θωμά Ακινάτη. Κατά τον Ακινάτη, η Βηθανία απείχε από Ιερουσαλήμ γύρω στα δεκαπέντε στάδια, δηλαδή περίπου δύο μίλια ή π 3,22 χιλιόμετρα, διότι ένα μίλι αντιστοιχεί με επτά στάδια. Ήταν πολύ εύκολο για τους Ιουδαίους να φθάσουν στη Βηθανία από την Ιερουσαλήμ. Πρόκειται για την άποψη του άγ. Ιωάννη του Χρυσοστόμου. Ο Θωμάς Ακινάτης ερμηνεύει όμως επιπρόσθετα την απόσταση και συμβολικά: Η Βηθανία σημαίνει «οίκος της υπακοής και η Ιερουσαλήμ σημαίνει η «όραση της ειρήνης», σε συμφωνία με τα παραπάνω αναφερθέντα του Ωριγένη. Έτσι μπορούμε να κατανοούμε ότι όσοι υπακούνε, είναι κοντά στην ειρήνη της αιώνιας ζωής, καθώς τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσιν, κἀγὼ γινώσκω αὐτὰ καὶ ἀκολουθοῦσίν μοι (Ιω 10:27). Σημειώνει ο Ευαγγελιστής δεκαπέντε στάδια, διότι όποιος επιθυμεί να μεταβεί από τη Βηθανία, δηλαδή την κατάσταση της υπομονής, στην ουράνιο Ιερουσαλήμ, πρέπει να περάσει μέσω δεκαπέντε σταδίων. Τα πρώτα επτά ανήκουν στην παρατήρηση του Παλαιού Νόμου, διότι ο αριθμός επτά σχετίζεται με τον Παλαιό Νόμο, ο οποίος θεωρεί την έβδομη ημέρα άγια. **Τα άλλα οκτώ ανήκουν στην εκπλήρωση της Καινής Διαθήκης διότι ο αριθμός οκτώ αναφέρεται στην Καινή Διαθήκη λόγω της όγδοης ημέρας της Αναστάσεως**⁷⁰⁷.

Ο σύγχρονος ερμηνευτής Morris γράφει ότι το ένα στάδιο αντιστοιχούσε με 6603/4 πόδια και επομένως τα δεκαπέντε στάδια είχαν απόσταση μικρότερη από 3,22 χιλιόμετρα. Ο Ιωάννης αναφέρει τα δεκαπέντε στάδια για δύο λόγους: (α)

706. Με την άποψη του άγ. Ιωάννη του Χρυσοστόμου συνηγορεί και ο Αρχ. Θεοφύλακτος Βουλγαρίας *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος α' PG 124:94.*

707. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 6-12. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2010), 231.

έφθασε πολύς κόσμος από την αγία πόλη για να παρηγορήσει τις αδελφές και (β) ο Ιησούς ήταν σχεδόν στα Ιεροσόλυμα όπου θα άρχιζε το πάθος του⁷⁰⁸. Ο Χρήστος Καρακόλης υποστηρίζει ότι τα δεκαπέντε στάδια αναφέρονται ως ένα από τα πολλά χαρακτηριστικά της περικοπής, όπου αποδεικνύεται η ιστορικότητα του γεγονότος της Ανάστασης του Λαζάρου⁷⁰⁹.

Ο ραββίνος Hillel ben David ερμηνεύει το εδάφιο ως ανάβαση από το φυσικό στο πνευματικό. Η Βηθανία αντιπροσωπεύει το φυσικό (ζωή και θάνατος του Λαζάρου) και η Ιερουσαλήμ το πνευματικό. Η απόσταση μεταξύ των δύο πόλεων είναι αυτή μεταξύ φυσικού και πνευματικού⁷¹⁰.

9.5.3 Ο αριθμός δεκαπέντε

Ας αναλύσουμε τον αριθμό δεκαπέντε και ας ενδιατρίψουμε ακόμη περισσότερο στις αλληγορίες τις οποίες επισήμαναν οι Ωριγένης και Θωμάς Ακινάτης. Ο αριθμός επτά συμβολίζει την ολοκλήρωση της δημιουργίας εντός του συγκεκριμένου χρόνου. Όπου υπάρχει ο αριθμός επτά, εκφράζει τον κόσμο στην ολοκλήρωσή του αλλά και τη φθαρτότητά του. Ο Ωριγένης συγκρίνοντας τον αριθμό επτά με τον αριθμό οκτώ, τονίζει ότι ενώ ο πρώτος εκπροσωπεί την ύλη και την «υλική παχύτητα», ο δεύτερος είναι αρχή «της ανωτέρας και μείζονος καταστάσεως⁷¹¹». Ο αριθμός επτά συμβολίζει την παρούσα ζωή και ο αριθμός οκτώ την αιώνια ζωή, σύμφωνα με τον άγ. Γρηγόριο Νύσσης (335-395 μ.Χ.)⁷¹².

708. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 547.

709. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων*, στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1996, 330.

710. Rabbi Hillel ben David, "The significance of the Number Fifteen", <http://www.betemunah.org/>

711. Ωριγένους, 12.1588.

712. Στους Λόγους εις τούς Μακαρισμούς και συγκεκριμένα στον όγδοο μακαρισμό, ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης αναφέρεται πολύ σύντομα στην «όγδοη ημέρα». Πιστεύει πως, όπως ο όγδοος μακαρισμός βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο ανάβασης και οδηγεί στην

Ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής καθορίζει την ανθρώπινη ζωή ως ένα σύνολο έξι ημερών, τις οποίες ο πιστός διέρχεται με αγώνα ευποίας και πνευματικής κατάρτισης, συνεπικουρούμενος από τη θεϊκή ευλογία. Ένας τέτοιος πιστός υπερβαίνει τη διάσταση του χρόνου και της φύσης και «μετατάσσεται» στη «μυστική θεωρία» των «αιώνων και των αιωνίων»-δηλαδή την είσοδο στην έβδομη ημέρα ο οποίος οδηγεί σε μία «απόλειψη» και «υπέρβαση» των όντων, κατά τρόπο τον οποίο ο άγ. Μάξιμος ονομάζει «άγνωστο στον νου». Η «μυστική» αυτή πορεία, όμως δεν τερματίζεται στον «σαββατισμό», αλλά επεκτείνεται στην επόμενη ημέρα. Εδώ ακριβώς, ο άγ. Μάξιμος αναφέρεται σ' εκείνον ο οποίος «αξιώθηκε της όγδοης ημέρας» και που, για τον λόγο αυτό, μετέχει στο γεγονός της Ανάστασης του Κυρίου⁷¹³. Η μετοχή στην Ανάσταση αποτελεί μετοχή «στα αισθητά και τα νοητά», «στους λόγους και τα νοήματα». Επομένως, η συνάφεια όγδοης και Ανάστασης νοείται υπό το πρίσμα της θέωσης, δηλαδή της μετοχής του ανθρώπου στη θεότητα. Την ανθρώπινη ζωή, η οποία προηγήθηκε της εισόδου στην όγδοη ημέρα, ο άγ. Μάξιμος αποκαλεί «μακαρία ζωή», διότι εμφορείται από τη «μόνη αληθινή ζωή» και από το «όντως ον», τον Θεό.

Μάλιστα περί τα τέλη του 4^{ου} αιώνα, ο Δαλματός Ιερώνυμος εκθέτει τα περί όγδοης ημέρας ως αναστάσιμης, εκκινώντας από την αλληγορική ερμηνεία κάποιων τμημάτων του ναού του Σολομώντος. Σύμφωνα με την ερμηνεία αυτή, τα επτά επίπεδα πριν από την εισαγωγική θύρα του ναού σημαίνουν τον Νόμο,

ανάσταση της ψυχής, έτσι και η νομοθεσία της περιτομής οδηγεί στον καθαρισμό του μολυσμένου ανθρώπου και στην φυσική του κατάσταση. Ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης διαπραγματεύεται εκτενέστερα το θέμα Εισ τον Έκτον Ψαλμόν (5.187.1t.193.21). Σημαντικά σχόλια στο θέμα μπορείτε να βρείτε στο βιβλίο του Αρχιμ. Παγκρατίου Μουρούσαλη. Αγ. Γρηγορίου Νύσσης: Λόγοι εις τους Μακαρισμούς. Εισαγωγή-Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια, (Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδας, 2001).

713. Ενδιαφέροντες είναι και οι ορισμοί τους οποίους δίνει ο άγ. Μάξιμος Ομολογητής για την περιτομή και το σάββατον. «Περιτομή γάρ έστι μυστική τής έμπαθοῦς κατά νοῦν περι τήν έπέισακτον γένεσιν σχέσεως παντελής περιαιρέσις. Τò δè σάββατον τελεία παθῶν έστιν άπραξία και τής περι τὰ πεποημένα καθολική τοῦ νοῦ παῦλα κινήσεως και πρòς τò θεϊον τελεία διάβασις (65.464-466)».

ενώ τα οκτώ επίπεδα του εσωτερικού δαπέδου, σημαίνουν την Ανάσταση και την ημέρα του Κυρίου (και οι δύο έννοιες αποκαλούνται από τον Ιερώνυμο ως «μυστήριο»). Είναι σαφές ότι τα επίπεδα παραπέμπουν στις ημέρες, την του Σαββάτου έβδομη και την της Ανάστασης όγδοη⁷¹⁴.

Αυτούς τους δεκαπέντε αναβαθμούς αναφέρει και ο Ωριγένης. Ωδή των Αναβαθμών ονομάζονται επίσης και οι δεκαπέντε ψαλμοί ριθ' - ρλγ' (119-133) της Παλαιάς Διαθήκης, οι οποίοι ψάλλονταν κατά τις αναβάσεις των Ιουδαίων στην Ιερουσαλήμ⁷¹⁵. Οι αναβάσεις αυτές γίνονταν τρεις φορές τον χρόνο κατά τις

714. Γέωργιου Φίλια, *Η έννοια της όγδοης ημέρας στη λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας* (Αθήνα: Γρηγόρη, 2003). Στο βιβλίο αυτό παρέχονται επίσης πλήθος άλλων παραδειγμάτων για τη συμβολική σημασία της όγδοης ημέρας. Επιλέχθηκαν ενδεικτικά αυτά τα οποία ενισχύουν τις απόψεις οι οποίες εκφράζονται στο άρθρο.

715. Σήμερα στα Μοναστήρια αναγιγνώσκονται δεκαπέντε Παλαιοδιαθηκικά αναγνώσματα στον Εσπερινό του Μεγάλου Σαββάτου. Αυτά αναφέρονται στο Τριώδιο και είναι: (α) Γεν 1:1-13, (β) Ησ 60:1-6, (γ) Εξ 12:1-11, (δ) Ιων 30-34, (ε) Ιησ 5:10-15 (στ) Εξ 13:20-24 14:1-31 15:1-19, (ζ) Σφν 3:8-15, (η) Γ Βασ 17:8-24, (θ) Ησ 61:10-11 62:1-5, (ι) Γεν 22:1-18, (ια) Ησ 61:1-10, (ιβ) Δ Βασ 4:8-37, (ιγ) Ησ 63:11-19 64:1-5, (ιδ) Ιερ 38:31-34, (ιε) Δν 3:1-23 και Ύμνου Τριών Παίδων 1-33 [Τριώδιον (Αθήνα: Εκδόσεις Φως, Χ.Ε.Ε.Ν), 540-555]. Στις εκκλησίες αναγιγνώσκονται μόνο τα (α), (δ) και (ιε). Τα αναγνώσματα αυτά άρχισαν να διαμορφώνονται από τον τέταρτον αιώνα και από δώδεκα τα οποία απαντούν στο πρώτο γραπτό «Αρμενικό Τυπικό» καταλήγουν σε δεκαπέντε τα οποία είναι καταγραμμένα ήδη από τον δέκατο αιώνα στο ασματικό Τυπικό της Αγίας Σοφίας της Κωνσταντινούπολης στην Ακολουθία της Αναστάσεως με τα βαπτίσματα των φωτιζομένων ίδια ακριβώς με αυτά του Τυπικού της Αναστάσεως στις Ιεροσόλυμα [Juan Mateos, *Le Typikon de la Grande Eglise, Tome II, Le Cycle de fêtes Mobiles* (Orientalia Christiana Analecta 166), Roma 1963, 82-90]. Αναγιγνώσκονταν άλλοτε πριν το βάπτισμα, άλλοτε μετά και άλλοτε κατά τη διάρκεια της τελέσεως του [Ηλία Αντωνίου Βουλγαράκη, *Αι Κατηχήσεις του Κυρίλλου Ιεροσολύμων, Ιεραποστολική Θεώρησις* (Θεσσαλονίκη: Ανάλεκτα

εορτές του Πάσχα, Πεντηκοστής και Σκηνοπηγίας. Οι δεκαπέντε αυτοί ψαλμικοί αναβαθμοί είναι πολύ σύντομοι και λυρικοί. Ψάλλονταν επίσης από ομάδες Ισραηλιτών οι οποίες επέστρεφαν στην Ιερουσαλήμ μετά τη βαβυλώνια αιχμαλωσία των εβδομήντα ετών ύστερα από την έκδοση του διατάγματος του Κύρου για την επάνοδο στην πατρίδα του⁷¹⁶. Στους δεκαπέντε αυτούς Ψαλμούς υπάρχει ένας ρυθμός κλιμακωτός, καθώς οι εκφράσεις και σκέψεις αναπτύσσονται προοδευτικά και βαθμιαία. Μερικά από τα γενικά χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων Ψαλμών είναι: «ή ήδύτης και τρυφερότης, τόνος θλιβερός και παθητικός, βραχύτης και ἔλλειψις παραλληλισμοῦ ἐν τῇ κυρία ἐννοίᾳ, ρυθμός γοργός». Σημειωτέον ότι οι γεμάτοι ιερό λυρισμό, αγάπη στη πατρίδα και δυνατή πίστη στο Θεό Ψαλμοί αναγιγνώσκονται ως υπέροχη καταλυτική εισαγωγή στη θεία Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων, η οποία τελείται στην Ορθόδοξη Εκκλησία μας κατά την περίοδο της Αγίας και Μεγάλης Τεσσαρακοστής⁷¹⁷.

Θα υποστηρίξουμε και μία εναλλακτική ερμηνεία. Το δεκαπέντε δεν είναι μόνο το άθροισμα των επτά και οκτώ. Είναι τριγωνικός αριθμός: Είναι το άθροισμα των αριθμών ένα έως το πέντε. Το δεκαπέντε είναι επίσης το γινόμενο 3Χ5. Το τρία είναι ο αριθμός της θεϊκής τελειότητας. Επομένως το δεκαπέντε μπορεί να συμβολίζει πράξεις οι οποίες ενεργούνται από τη θεϊκή χάρη και δόξα. Η Ανάσταση είναι μία τέτοια πράξη. Το ερώτημα, το οποίο προκύπτει είναι μήπως

Βλατάδων, 1977)]. Ίσως ο αριθμός των αναγνωσμάτων αυτών να συνδέεται με τον αντίστοιχο αριθμό των αναβαθμών.

716. Ο ραββίνος Hillel ben David αναφέρει ότι στα δεκαπέντε σκαλιά έψαλλαν τους ύμνους με μουσικά όργανα Λευίτες μουσικοί κατά την εορτή της Σκηνοπηγίας (*The significance of the Number Fifteen*, <http://www.betemunah.org/>).

717. Την ώρα κατά την οποία ο αναγνώστης αναγινώσκει το Κάθισμα αυτό του Ψαλτηρίου, δηλαδή τους δεκαπέντε Ψαλμούς σε τρεις στάσεις, ο Λειτουργός στο άγιο Βήμα ετοιμάζει τα Προηγιασμένα Δώρα για την τέλεση της θείας Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων, ώστε, όταν έλθει η ορισμένη ώρα, να κοινωνήσουν οι πιστοί των Αχράντων Μυστηρίων. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Η Παλαιά Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας, τόμ. 10ος: Ψαλμοί* (Αθήνα: Σωτήρ, 2012), 510.

άραγε ο αριθμός δεκαπέντε είναι συνδεδεμένος με την Ανάσταση του Λαζάρου και τη μέλλουσα Ανάσταση του Χριστού; Γι' αυτό εν συνεχεία εξετάζουμε εάν συγκεκριμένα αγιογραφικά εδάφια συνδέονται αλληγορικά ή πραγματικά με αναστάσεις.

Το πρώτο προέρχεται από το βιβλίο της Γένεσης όπου κατά τον κατακλυσμό «δέκα πέντε πήχεις ἐπάνω ὑψώθη τὸ ὕδωρ καὶ ἐπεκάλυψεν πάντα τὰ ὄρη τὰ ὑψηλά (7:20)». Κατά τον Κύριλλο Αλεξανδρείας ο κατακλυσμός αποτελεί αντίτυπο του βαπτίσματος:

«Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, εἰς ἣν ὀλίγοι, τοῦτ' ἔστιν, ὀκτὼ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος. «Ὁ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν⁷¹⁸».

Το βάπτισμα με τη σειρά του προτυπώνει τον θάνατο και Ανάσταση του Κυρίου⁷¹⁹.

Το δεύτερο παράδειγμα είναι ειλημμένο από το βιβλίο των Β Βασ. Εκεί αναφέρεται ότι η «ανάσταση του Εζεκία» γίνεται με προσθήκη δεκαπέντε ετών στη ζωή του «καὶ προσθήσω ἐπὶ τὰς ἡμέρας σου πέντε καὶ δέκα ἔτη καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων σώσω σε καὶ τὴν πόλιν ταύτην καὶ ὑπερασπιῶ ὑπὲρ

718. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, Εἰς γένεσιν, 69.65.25-28.

719. Ο ραββίνος Hillel ben David σε εκτενέστατη μελέτη για τη σπουδαιότητα του αριθμού δεκαπέντε επισημαίνει ότι όχι μόνο αναφέρεται ο αριθμός δεκαπέντε στον στίχο 7:20 της Γενέσεως αλλά και το πολλαπλάσιο του εκατόν πενήντα (15X10). Επίσης, οι διαστάσεις της κιβωτού ήταν σε μήκος τριακόσιους πήχεις (ένας πήχυς ισοδυναμεί περίπου με 0,65 μέτρα), πενήντα πήχεις πλάτος και τριάντα πήχεις ύψος. Ο όγκος δηλαδή της κιβωτού ήταν σαράντα πέντε χιλιάδες κυβικοί πήχεις. Επειδή χωριζόταν σε τρία διαμερίσματα το καθένα είχε όγκο δεκαπέντε χιλιάδες το οποίο είναι και πάλι πολλαπλάσιο του δεκαπέντε (15X1000). Ο αριθμός δεκαπέντε κατά τον ραββίνο Hillel ben David σημειολογεί τον Θεό (Hashem) και το εκατόν πενήντα τις δέκα εκφάνσεις της δημιουργίας (<http://www.betemunah.org/>).

τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ καὶ διὰ Δαυὶδ τὸν δούλόν μου (20:6)». Κι' ἐδῶ ο αριθμὸς δεκαπέντε συνδέεται με Ανάσταση.

Το τρίτο παράδειγμα αντλήθηκε ἀπὸ το βιβλίον τῆς *Εσθήρ*. Οἱ Ἰουδαῖοι «ανασταίνονται» ἀπὸ τὰ βάσανα τοὺς τῆς δεκάτης πέμπτης ἡμέρας:

οἱ δὲ Ἰουδαῖοι οἱ ἐν Σούσοις τῇ πόλει συνήχθησαν καὶ τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ καὶ οὐκ ἀνεπαύσαντο ἦγον δὲ καὶ τὴν πεντεκαίδεκάτῃ μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης διὰ τοῦτο οὖν οἱ Ἰουδαῖοι οἱ διεσπαρμένοι ἐν πάσῃ χώρᾳ τῇ ἔξω ἄγουσιν τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ Ἀδαρ ἡμέραν ἀγαθὴν μετ' εὐφροσύνης ἀποστέλλοντες μερίδας ἕκαστος τῷ πλησίον οἱ δὲ κατοικοῦντες ἐν ταῖς μητροπόλεσιν καὶ τὴν πεντεκαίδεκάτῃ τοῦ Ἀδαρ ἡμέραν εὐφροσύνην ἀγαθὴν ἄγουσιν ἐξαποστέλλοντες μερίδας τοῖς πλησίον ἔγραψεν δὲ Μαρδοχαῖος τοὺς λόγους τούτους εἰς βιβλίον καὶ ἐξαπέστειλεν τοῖς Ἰουδαίοις ὅσοι ἦσαν ἐν τῇ Ἀρταξέρξου βασιλείᾳ τοῖς ἐγγύς καὶ τοῖς μακρὰνστίῃσι τὰς ἡμέρας ταύτας ἀγαθὰς ἄγειν τε τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτῃ καὶ τὴν πεντεκαίδεκάτῃ τοῦ Ἀδαρ (9:18-21)».

Οἱ γιορτές τῶν ἀζύμων καὶ σκηνοπηγίας γίνονταν τῆς δεκάτης πέμπτης ἡμέρας τοῦ μηνὸς καὶ διαρκούσαν μίαν εβδομάδα ὅπως περιγράφονται στὸ Λευ:

καὶ ἐν τῇ πεντεκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τούτου ἑορτὴ τῶν ἀζύμων τῷ κυρίῳ ἑπτὰ ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε (23:6)· λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ λέγων τῇ πεντεκαίδεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου τούτου ἑορτὴ σκηνῶν ἑπτὰ ἡμέρας τῷ κυρίῳ (23:24).

Για τὴν «ανάσταση» τῆς ψυχῆς χρειάζοταν τέλεια ἀποχή τῶν ἀζύμων ἢ παραμονὴ στὶς σκηνές για μίαν εβδομάδα. Ο αριθμὸς ἑπτὰ ὡς γνωστὸ συμβολίζει τὸν τέλειον ἀριθμὸ. Οἱ εβδομαδιαῖες πράξεις στὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ νόημα αὐτὸ ἔχουν. Να τελειοποιηθεῖ ἡ πράξις πρὸς θανάτωση τῆς αμαρτίας καὶ Ανάσταση τῆς αρετῆς. Τὴν ἴδια σημασίαν ἔχει καὶ στὸ Ἅγιο Ευχέλαιο ἡ χρῆσις Ἐπτὰ Ἱερῶν πρὸς τέλεση τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου.

Στὴν *Πρὸς Γαλάτας* ὁ Ἀπ. Παῦλος γράφει ὅτι μετὰ τὴν ἐμπειρία τῆς προσωπικῆς τοῦ μεταστροφῆς στὴν Δαμασκὸ μετέβη στὴν Ἀραβία καὶ ἐπέστρεψε καὶ πάλι πίσω στὴν Δαμασκὸ. *Μετὰ ἔτη τρία ἀνήλθον εἰς Ἱερουσόλυμα ἵστορησαὶ Πέτρον, καὶ*

ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας **δεκαπέντε** (1:18)⁷²⁰. Στις Πρ ο Παῦλος σώζεται ἀπὸ τὸν θάνατο λόγω πιθανοῦ καταποντισμοῦ τοῦ καραβιοῦ τοῦ ὁποῖο ἐπέβαινε ὅταν βολίσαντες εὗρον ὄργυιὰς (π τριάντα ἐπτά μέτρα) εἴκοσι βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὗρον ὄργυιὰς **δεκαπέντε** (περ. εἴκοσι ἐπτά μέτρα) (27:28). Ο ἀριθμὸς δεκαπέντε ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀθροισμα τοῦ δώδεκα καὶ τρία. Οἱ ἀριθμοὶ δώδεκα καὶ τρία ἀπαντοῦν σε δύο περιπτώσεις στο ἴδιο ἐδάφιο. Το πρῶτο ἐδάφιο ἀναφέρεται στο *Κατὰ Λουκά Ευαγγέλιο*. Ο δωδεκαετής Χριστὸς μένει στὸν Ναὸ καὶ δὲν ἀκολουθεῖ τοὺς γονεῖς του. Αὐτοὶ τὸν ἀναζητοῦν ὅταν ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀπουσία του καὶ τὴν τρίτη ἡμέρα τὸν εὐρίσκουν στὸν Ναό:

Καὶ ὅτε ἐγένετο ἐτῶν δώδεκα, ἀναβάντων αὐτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἑορτῆς, καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέρας, ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐτοὺς ὑπέμεινεν Ἰησοῦς ὁ παῖς ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐκ ἔγνωσαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ. νομίσαντες δὲ αὐτὸν εἶναι ἐν τῇ συνοδίᾳ ἦλθον ἡμέρας ὁδὸν καὶ ἀνεζήτησαν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενεῦσιν καὶ τοῖς γνωστοῖς, καὶ μὴ εὐρόντες αὐτόν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, ζητοῦντες αὐτόν.) αὶ ἐγένετο μετὰ ἡμέρας τρεῖς εὗρον αὐτόν ἐν τῷ ἱερῷ καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων καὶ ἀκούοντα αὐτῶν καὶ ἐπερωτῶντα αὐτοῦς (2:42-46).

Ο Ωριγένης ἐρμηνεύει τὸν ἀριθμὸ 12 ὡς τοὺς Μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ οἱ ὁποῖοι ἐζήτησαν τὸ πάθος καὶ τὴν Τριήμερο Ανάσταση τοῦ Χριστοῦ τονίζοντας ὅτι ο Ευαγγελιστὴς Λουκάς ὄχι τυχαία ἀναφέρει τὴν τρίτη ἡμέρα:

«Ὅμως, ὅτε «δώδεκα ἐτῶν» γεγονῶς ἦν, ἄνεισιν μὲν ἅμα τοῖς γονεῦσιν εἰς Ἱερουσαλήμ, τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα τελεσόμενος. ὡς δὲ ἐκείνη πέρασ εἶχεν ἐν ἡμέραις ἐπτά τελουμένη,

720. Παρόλο που στο ἐδάφιο αὐτὸ οἱ ἀριθμοὶ τρία καὶ δεκαπέντε δὲν ἐμφανίζονται νὰ συνδέονται με τὴν Ανάσταση, ἡ πιθανότητα αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαλειφθεῖ. Τὴν πιθανὴ συσχέτιση τοῦ ἐδαφίου με τὴν Ανάσταση ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ethelbert W. Bullinger (*Number in Scripture. Its Supernatural Design and Spiritual Significance*, Martino Publishing, Mansfield Centre, CT 2011, Vi) 244. Ενδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ ραββίνου Hillel ben David γιὰ τὸ περιστάτικὸ ὁ ὁποῖος ὅπως ἤδη συζητήθηκε ἐκφράζει ὅτι τὰ ἐδάφια αὐτὰ σημειολογοῦν ἀνάβαση ἀπὸ φυσικὴ (Δαμασκός) σε πνευματικὴ (Ἱεροσόλυμα) πόλη.

αὐτοὶ μὲν ὑπέστρεφον, Ἰησοῦς δὲ ὑπομένει τούτους λαθῶν· καὶ οἱ μὲν ἐζήτουν, ὁ δὲ τριῶν ἡμερῶν ἄδηλος ἦν. Οὐ τῇ πρώτῃ δὲ ἢ τῇ δευτέρῃ «ἠῦρον αὐτόν», ἀλλὰ τῇ τρίτῃ, ὅτε αὐτὸς ἠθέλησεν ἐμφανῆς γενέσθαι τοῖς ζητοῦσιν αὐτόν. ἔχει δὲ καὶ αἰνίγμα ὁ λόγος· ἐν τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τρεῖς ἡμέρας κρύπτεται, πρὸ τοῦ πάθους τὸ πάθος καταγγέλλων τὸ ἐπὶ τῶν δώδεκα μαθητῶν, ὅτε δὴ καὶ τούτους ἔλαθε καὶ πάλιν ἀναστὰς ἐφάνη [πρὸ τῶν τριῶν], τὸν τριήμερον κηρύσσων πρὸ τοῦ καιροῦ καιρόν⁷²¹».

Εφαρμόζοντας την αλληγορική αυτή ερμηνεία στο κείμενο του Κατὰ Λουκά Ευαγγελίου μπορεί το ίδιο να λεχθεί και για το κείμενο του ίδιου συγγραφέα στις Πράξεις των Αποστόλων. Ο Παῦλος συναντά στην Ἐφεσο περίπου δώδεκα ἄνδρες οι οποίοι βαπτίζονταν στο βάπτισμα μετανοίας του Ἰωάννη μη γνωρίζοντας αὐτό του Χριστοῦ το οποίο είναι βάπτισμα Ἁγίου Πνεύματος. Ο Παῦλος αφού εισηγήθη στη συναγωγή για τρεις μήνες διαλεγόταν με αὐτούς και τους ἐπειθε για τη βασιλεία του θεοῦ. Ενδιαφέρον εδῶ εἶναι ὅτι ο Λουκάς παρόλο που δεν γνώριζε τον ακριβή αριθμό των ἀνδρῶν χρησιμοποίησε τον αριθμό δώδεκα. Πιστεύουμε προς αντιστοιχία των δώδεκα μαθητῶν του Χριστοῦ και για να προσδώσει συμβολισμό στον αριθμό αὐτό. Επιπρόσθετα, καθόλου τυχαία δεν εἶναι ἡ αναφορά των τριῶν μηνῶν. Στον συμβολισμό των αριθμῶν οι τρεις μήνες εἶναι απλὰ το πολλαπλάσιο των τριῶν ημερῶν. Σημαντικά ενδιαφέρον εἶναι και το γεγονός ὅτι ο Παῦλος τους ἐπειθε *περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ*, τους ἐξηγοῦσε δηλαδή περὶ της Ἀναστάσεως του Χριστοῦ και της Ἀναστάσεως των νεκρῶν:

ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δώδεκα. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν ἐπαρρησιάζετο ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πείθων [τὰ] περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (19:7-8).

9.6 Συμπεράσματα

Στην Ἀνάσταση του Λαζάρου και ἐκείνη του Χριστοῦ ο Ευαγγελιστὴς Ἰωάννης προσφέρει λεπτομέρειες για να αποφευχθεῖ να χαρακτηριστεῖ νεκροφάνεια. Τον

721. Ωριγένη, *Fragmenta in Lucam*, 75.10-76.6.

ανασταίνει όταν είναι τεταρταίος και όζει. Δεν τον ανασταίνει τις πρώτες τρεις μέρες, όπου μπορεί η Ανάσταση να χαρακτηριστεί Θεοφάνεια. Ο Χριστός Ανασταίνει τον Λάζαρο, για να αποδείξει αργότερα ότι μπορεί να Αναστήσει Εαυτόν. Ο Χριστός ανασταίνει εαυτόν, διότι έχει μυρωθεί από τον Νικόδημο με τόση αρωματική ουσία ώστε εάν υπήρχε δυνατότητα νεκροφάνειας, να ήταν αδύνατο να μπορέσει να σηκωθεί και να φύγει. Με τις λεπτομέρειες αυτές, ο Ιωάννης μας γνωρίζει ότι και οι δύο Αναστάσεις είναι θαυματουργικές και επιτελούνται από το ίδιο πρόσωπο, τον Θεάνθρωπο Χριστό.

Η Ανάσταση του Λαζάρου γίνεται σε τέσσερις μέρες μετά τον Θάνατό του. Όταν ήδη το σώμα έχει υποστεί φθορά. Το σώμα του Χριστού υφίσταται Ανάσταση την Τρίτη ημέρα. Όταν δεν είχε δηλαδή υποστεί φθορά. Αυτή η σημειολογική διαφορά είναι σημαντική. Ο Χριστός την Τρίτη ημέρα θα νικήσει τον Άδη. Ακριβώς πριν αρχίσει να καταβάλλει το σώμα και να δημιουργεί τη δυσωδία, ο Θάνατος θα κατανικηθεί.

Εξαιρετικά είναι όσο γράφει ο Ωριγένης για τη σύγκριση των δύο θανάτων και αφορούν τους αριθμούς τέσσερα και τρία⁷²²:

«Ελθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς εὗρεν αὐτὸν **τέσσαρας ἡμέρας ἔχοντα. ὁ τέταρτος ἀριθμὸς ὑλικὸς τις καὶ σωματικὸς ὢν κακωτικὸς ἐστίν, ἐπεὶ τὰ γενικὰ σώματα τέσσαρά ἐστιν· ὅθεν οἱ δουλόμενοι καὶ οἱ κακούμενοι τέσσαρσιν ἑκατοντάσιν ἐτῶν πάσχουσι κατὰ τὸ εἰρημένον· «Κακώσουσιν αὐτοὺς καὶ ταπεινώσουσιν αὐτοὺς ἔτη τετρακόσια».** τάχα δὲ κατὰ τοῦτο εἰς καθαίρεσιν τῶν τῆ φύσει τοῦ σώματος ἀκολουθησάντων ἁμαρτημάτων τεσσαράκοντα νηστεύει Μωσῆς ἡμέρας, ὁμοίας δὲ καὶ Ἡλίας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων ὁ σωτὴρ. καὶ νῦν οὖν ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εὗρε τὸν Λάζαρον **τέσσαρας ἡδὴ ἡμέρας ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ, ὅπερ ἐστὶ νεκρῶν οἰκητήριον· ἁμαρτωλοῖς γὰρ οἱ τάφοι οἰκίαι εἰσίν, ὅθεν καὶ οἱ δαιμονιζόμενοι ὡς ἐπὶ οἰκεῖον τόπον εἰς τὰ μνημεῖα καταφεύγουσιν· οἷτινες ὅσον μὲν ἔνδον εἰσίν, οὐδεὶς ἰσχύει διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης ἀπελθεῖν, ὅταν δὲ ἐξέλθωσι τὴν γυμνότητα ἀποτιθέμενοι, ἱματισμῷ κοσμοῦνται καὶ σωφρονοῦσι, καὶ τοῖς ποσὶ τοῦ Ἰησοῦ παρακαθέζονται. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐν καινῷ τίθεται μνημείῳ καὶ καθαρᾷ εἰλίσσεται σινδόνι, καὶ οὐ φθάνει ἐπὶ τῶν τεσσάρων**

722. Ωριγένους, *Fragmenta in evangelium Joannis* 79.35-54.

ἡμερῶν. ὧν ἐν νεκροῖς, διὸ καὶ «ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος» ἦν, καὶ ἐν ἐλευθέρῳ καὶ ἀγίῳ ἀριθμῷ τῷ τρία ἐγείρεται. ἐν ᾧ καὶ ἀγιάζει ἡμᾶς τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος, εἰπὼν δεῖν βαπτίζεσθαι ἡμᾶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος».

Εξαιρετικές είναι οι λεπτομέρεις που δίνει ο Χρήστος Καρακόλης για τη διαφορετικότητα της περιτύλιξης των δύο νεκρῶν. Ο Λάζαρος εξέρχεται από το μνημείο περιτυλιγμένος με τις κειρίες και φέροντας στο πρόσωπο του το σουδάριο. Αυτό συμβολίζει ότι ο Λάζαρος δεν κατανίκησε τον Θάνατο αλλά δωροδοτήθηκε με επαναφορά στη ζωή από θαύμα του Χριστού. Στην περίπτωση του Χριστού τα οθόνια και το σουδάριο, ως σύμβολα της καταλυθείσας εξουσίας του θανάτου, παρέμειναν στον κενό τάφο. Θαυματουργικά ο Λάζαρος παρόλο που είναι περιτυλιγμένος με τις κειρίες και φέρει στο πρόσωπο του το σουδάριο μπορεί και βαδίζει. Η Ανάσταση του δηλαδή συνοδεύεται και από ένα δεύτερο θαύμα. Παρόλο όμως που βαδίζει δεν μπορεί να ελευθερωθεί μόνος του από τα σύμβολα αυτά της εξουσίας και απαιτείται η εντολή του Χριστού για να λυθούν και να συντελεστεί η απελευθέρωσή του. Ο Χριστός δεν δένεται με την εξουσία του Θανάτου. Δεν φορεί κειρίες ο Χριστός αλλά οθόνια. Είναι ακόμη μία σημαντική διαφορά του τρόπου ταφής των δύο νεκρῶν. Ο Χριστός ακόμη και στον θάνατο τον εξουσιάζει ενώ ο Λάζαρος είναι δεμένος από αυτόν. Ο Χριστός δεν χρειάζεται να ελευθερωθεί αλλά παρουσιάζεται ως νικητής. Ο Λάζαρος χρειάζεται να απελευθερωθεί με θεία δύναμη και τούτο θα γίνει παροδικά. Στην Λάρνακα της Κύπρου θα γνωρίσει δεύτερο θάνατο όπου δεν θα απελευθερωθεί απ' αυτόν⁷²³.

Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης αναφέρει τη συγκεκριμένη απόσταση Ιερουσαλήμ-Βηθανίας πιθανά για πρακτικούς λόγους. Ήταν μία κοντινή απόσταση και έτσι αρκετοί Ιουδαίοι προσήλθαν να συλληθηθούν την οικογένεια του Λαζάρου για το θάνατο του. Έτσι δικαιολογείται η ρήση του Ευαγγελιστή ότι «ἐπίστευσαν

723. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων*, στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Διατριβή επί διδακτορία υποβληθείσα στο Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1996, 303-304.

πολλοί» στο έβδομο σημείο του Χριστού. Επίσης δίνει έμφαση στην ιστορικότητα του γεγονότος. Αυτό είναι ένα κύριο χαρακτηριστικό του Ευαγγελιστή. Προσθέτει πολλές λεπτομέρειες στις αφηγήσεις του ώστε να κατανοηθεί ότι ήταν παρών στα γεγονότα.

Στη γνώση του συμβολισμού των αριθμών από τους ανθρώπους της εποχής εκείνης ο Ευαγγελιστής μπορεί να εξέφραζε συγχρόνως και αλληγορία. Ο αριθμός δεκαπέντε αποτελεί το άθροισμα του επτά το οποίο εκφράζει το Σάββατο και το παρών και του οκτώ το οποίο εκφράζει την Ανάσταση και τον μέλλοντα αιώνα. Το δεκαπέντε αποτελεί γινόμενο του τρία, το οποίο συμβολίζει τις τρεις μέρες της Ανάστασης, και του πέντε το οποίο συνδέεται με τη χάρη της. Τέλος, ο ίδιος αριθμός είναι και το άθροισμα του δώδεκα και τρία. Το δώδεκα συμβολίζει τους δώδεκα Μαθητές του Χριστού οι οποίοι έζησαν την Ανάσταση. Δεν θα παραλείψουμε και το συνειρμό. Είναι άραγε τυχαίο ότι στο δεκαπέντε υπάρχουν τρεις δυνατότητες για να σημαίνουν την τριήμερη Ανάσταση;

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι μία από τις σημειολογίες τις οποίες αναφέρει ο ραββίνος Hillel ben David για τον αριθμό δεκαπέντε είναι αυτός της «δόξας». Πολύ πιθανόν ο Ωριγένης να πρόσδωσε ένα χριστιανικό συμβολισμό στον αριθμό αυτό παραλληλίζοντας τη «δόξα» με αυτή της Αναστάσεως. Αυτό το φαινόμενο δεν είναι πρωτόγνωρο. Αριθμοί όπως για παράδειγμα το «οκτώ» της περιτομής ή το «πενήντα» της Πεντηκοστής βρίσκουν ένα νέο συμβολικό περιεχόμενο στη Χριστιανική πίστη μας.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΑ
ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ ΚΑΙ
ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

10.1 Έξι μέρες προ του πάσχα

Ο Χριστός ετοιμάζεται για το τελευταίο του Πάσχα. Το Πάσχα όπου θα σταυρωθεί και θα Αναστηθεί. Είναι η τελευταία εβδομάδα της γήινης του ζωής. Ο Ευαγγελιστής όπως και την εβδομάδα την πρώτη της αποστολής του θα της δώσει ιδιαίτερη έμφαση. Κάνει ιδιαίτερη αναφορά, ότι στη Βηθανία όπου επιτελέστηκε το σημαντικότερο του σημείο, ήλθε έξι μέρες προ του Πάσχα.

Ὁ οὖν Ἰησοῦς πρὸ ἕξι ἡμερῶν τοῦ πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν Ἰησοῦς (12:1).

Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας πληροφορεί ότι τη δέκατη του μηνός ελάμβαναν το πρόβατο, το οποίο έμελλε να θυσιάσουν οι Ιουδαίοι στην εορτή του Πάσχα. Από τότε λοιπόν άρχιζαν να ετοιμάζουν τα χρειαζόμενα στην εορτή. Δια τούτο και την προ έξι ημερών του Πάσχα, η οποία είναι ενάτη του μηνός, έτρωγαν και έπιναν, και εφιλεύονταν λαμπρώς, επειδή είχαν την ημέρα αυτή ωσάν προοίμιο της εορτής. Δια τούτο και ο Ιησούς, επειδή ήλθε στην Βηθανία, εφιλεύετο μαζί τους⁷²⁴.

Ο Ευαγγελιστής μάς πληροφορεί ότι ο Ιησούς πήγε στη Βηθανία έξι ημέρες πριν το Πάσχα για να δείξει ότι με την ημέρα του Πάσχα δεν εννοούσε τη δέκατη τετάρτη ημέρα του πρώτου μήνα (όταν σύμφωνα με το δωδέκατο κεφάλαιο της Εξόδου, ο πασχάλιος αρνός σφαζόταν το βράδυ) αλλά τη δεκάτη πέμπτη ημέρα, τονίζει ο Θωμάς Ακινάτης. Αυτή η ημέρα ήταν γιορτινή και εκείνο τον χρόνο έπεσε να είναι ημέρα Παρασκευή, κατά την οποία ο Κύριος υφίστατο το πάθος. Επομένως, η έκτη ημέρα πριν το Πάσχα ήταν η πρώτη ημέρα της εβδομάδας, δηλαδή η Κυριακή των Βαΐων, όπου ο Κύριος εισήλθε στα Ιεροσόλυμα. Ο Κύριος ήρθε την προηγούμενη ημέρα στη Βηθανία, δηλαδή το Σάββατο. Αυτό σημαίνει η φράση έξι ημέρες πριν το Πάσχα.

724. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα*, τόμος β' PG 124:113C.

Ο αριθμός αυτός είναι κατάλληλος για να σημαίνει τον συμβολισμό του γεγονότος. Πρώτα από όλα, γιατί ο αριθμός έξι όπως έχει επεξηγηθεί είναι τέλειος αριθμός. Ο Θεός συμπλήρωσε τις εργασίες της δημιουργίας σε έξι μέρες. Γι' αυτό τον λόγο ήταν κατάλληλο που χρειάστηκε έξι μέρες για να συμπληρώσει το έργο του πάθους με το οποίο θα επανορθώνει όλα τα πράγματα, «ειρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, [δι' αὐτοῦ] εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς (Κολ 1:20), «θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ (Β Κορ 5:19)».

Δεύτερο, είναι κατάλληλος για την ερμηνεία του μυστηρίου. Στην έξοδο (Κεφ. 12) παράγγειλε ο Θεός τη δέκατη μέρα του πρώτου μήνα, ότι κάθε άνδρας θα έπαιρνε αρνί στο σπίτι για να το φυλάξει προς θυσία. Επίσης, ήταν η δέκατη μέρα του πρώτου μήνα κατά την οποία ο Κύριος αποφάσισε κοντά στο μέρος όπου θα θυσιαζόταν, να εισέλθει στην Ιερουσαλήμ, δηλαδή την έκτη μέρα πριν τη δεκάτη πέμπτη. Αυτό κατανοείται και από το ακόλουθο: «τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτήν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔλαβον τὰ βᾶϊα τῶν φοινίκων καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν (12:12-13)⁷²⁵.

Ο Daniélou γράφει ότι στο Κατὰ Ιωάννη Ευαγγέλιο οι αριθμοί είναι συχνά συμβολικοί. Η είσοδος του Χριστού στην Ιερουσαλήμ πριν από το Πάθος έγινε στις δέκα του μηνός Νισάν. Σύμφωνα με τα Ιουδαϊκά έθιμα, ο αμνός λαμβανόταν τη δέκατη μέρα του μήνα και τρωγόταν τη δέκατη τετάρτη το βράδυ. Ο Πασχάλιος λοιπόν αμνός, ο Ιησούς δηλαδή, την έκτη μέρα πριν το Πάσχα, επισκέφτηκε τη Βηθανία (12:1) και την επαύριο, την πέμπτη μέρα δηλαδή πριν το Πάσχα (12:12) εισήλθε στα Ιεροσόλυμα. Η Πέμπτη μέρα πριν το Πάχα ήταν η δέκατη του Νισάν. Σύμφωνα με τα όσα μέχρις στιγμής αναλύσαμε, η εκδοχή του Daniélou είναι πολύ πιθανή. Ύστερα από τις Δέκα Εντολές του Νόμου, έρχεται ο μυστικός Αμνός τη δεκάτη του Νισάν, να θυσιασθεί υπέρ των αμαρτιών μας. Ο Ιωάννης δεν αριθμεί τυχαία τις ημέρες, όπως πολλές φορές εξηγήσαμε. Είναι σαφές ότι οι εικόνες τύποι της Παλαιάς Διαθήκης

725. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 6-12. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 260-261.

συσχετίζονται με τις χρονολογικές λεπτομέρειες της ζωής του Χριστού. Οι δέκα μέρες συμβολίζουν την Παλαιά Διαθήκη και οι πέντε μέρες το διάστημα που χωρίζει τη σύλληψη του Χριστού από τη θυσία του⁷²⁶.

Καταγράφονται μερικές άλλες ενδιαφέρουσες απόψεις σύγχρονων ερμηνευτών: (α) Σύμφωνα με τον Köstenberger, εάν ο Ιωάννης, όπως είναι πιθανό, θεωρεί το Πάσχα όπως οι συνοπτικοί, να αρχίζει την Πέμπτη το βράδυ, τότε οι έξι μέρες πριν το Πάσχα αναφέρονται στην ημέρα του Σαββάτου η οποία αρχίζει το βράδυ της Παρασκευής. Η επόμενη μέρα είναι η Κυριακή, την οποία οι Χριστιανοί κατά παράδοση εορτάζουν την Κυριακή των Βαΐων και αρχίζει η εβδομάδα των Παθών⁷²⁷.

(β) Κατά τον Schnackenburg, δεν μπορεί να εξαχθεί οριστική απάντηση ⁷²⁸.

(γ) Ο Bultmann ισχυρίζεται ότι είναι αμφίβολο εάν ο Ευαγγελιστής είχε στο μυαλό του τον ακριβή αριθμό των ημερών. «Για όλα τα γεγονότα ο υπολογισμός δεν μπορεί να είναι βέβαιος, γιατί δεν ξέρουμε εάν η ημέρα του Πάσχα είναι η δέκατη τετάρτη (18:28) ή η δέκατη πέμπτη του Νισάν ή εάν συμπεριλήφθηκε στους υπολογισμούς. Επομένως, όταν ο Ευαγγελιστής μιλά για έξι μέρες πριν το Πάσχα, οι ημέρες όγδοη, ένατη και δέκατη του Νισάν είναι πιθανές⁷²⁹».

(δ) Ο Keener πληροφορεί ότι το Πάσχα αρχίζει την Παρασκευή το βράδυ (18:28 και 19:14). «Επομένως, το γεύμα το οποίο σερβίρεται από τη Μάρθα αναφέρεται στο Σάββατο βράδυ. Το γεύμα αυτό αποτελεί το Haddalah, αλλά είναι πολύ λίγες οι γνώσεις μας γι' αυτό, όσον αφορά την περίοδο την οποία έζησε ο Χριστός.

726. Jean Daniélou, *Αγία Γραφή και Λειτουργία. Η Βιβλική Θεολογία των μυστηρίων και των εορτών κατά τους πατέρες της εκκλησίας* (Αθήνα: Κέντρο Βιβλικών Μελετών Άρτος Ζωής, 1981), 308.

727. Andreas J. Köstenberger, *John*, Baker exegetical commentary on the new testament. Robert Yarbrough and Robert H. Stein editors (Michigan: Baker Academic Grand Rapids, 2004), 359.

728. Rudolf Schnackenburg, *The Gospel according to St. John*, Translated by C. Hastings et al. 3 vols. (New York: Crossroad, 1990), 2,373.

729. Rudolf Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, translated by G.R. Beasley-Murray, General Editor, R.W.N. Hoare and J.K. Riches (Philadelphia: Westminster Press, 1973), 414.

Αυτό το οποίο έχει σημασία στη σημειολογία των αριθμών την οποία μελετάμε είναι η μνημόνευση της πιθανότητας ο Ιωάννης στην αναφορά των έξι ημερών να θίγει, αν και ακροθιγώς, την αναμενόμενη περίοδο της αποκάλυψης του Θεού στο όρος Σινά (Εξ 24:16). Το Πάσχα ο Χριστός θα δοξασθεί (12:23-24) και οι Απόστολοί του θα ατενίσουν τη δόξα του, όπως ο Μωυσής (1:14)».

(ε) Ο Keener πιστεύει ότι γίνεται σύγκριση με τη δόξα όπου αποκαλύφθηκε την έβδομη ημέρα στο εδάφιο 2:11. «Λιγότερο πιθανό (αντικατοπτρίζοντας τη χρήση του «έξι ημέρες» στην Πεντάτευχο) είναι να αναφέρεται στην περίοδο του έργου του, πριν το Σάββατο (19:14,31,42) του που θα ακολουθήσει. Οι «έξι ημέρες» μπορεί επίσης να αντανακλούν σε ένα προσεκτικό ερμηνευτή τη μετάβαση στην επόμενη ημέρα (12:12) όπου εισέρχεται θριαμβευτικά στα Ιεροσόλυμα. Η ημέρα αυτή μπορεί να είναι τέσσερις μέρες πριν τη θυσία (Εξ 12:6), όπου ελάμβαναν οι Ιουδαίοι τους αμνούς (Εξ 12:3). Αυτό θα συμφωνούσε και με τη νύξη του Daniέλου. Δεν υπάρχει όμως απερίφραστη χρονολογική ένδειξη ότι ο χρόνος εισόδου του Χριστού συμπίπτει με την παραλαβή των αρνιών από τους Ιουδαίους, για να αιτιολογηθεί αναμφισβήτητα ένας τέτοιος συμβολισμός (είσοδος του αμνού Χριστού προς θυσία). Επομένως, είναι μάλλον απίθανο ο Ιωάννης να έθεσε τέτοιους χρονικούς παραλληλισμούς⁷³⁰».

(στ) Ο Carson διαπιστώνει ότι το αναφερόμενο Πάσχα εδώ είναι το τρίτο (11:55-57) μετά την έναρξη της αποστολής του Χριστού (πρώτο: 2:13 κ.ε., δεύτερο: 6:4). «Είναι πιθανό αν και χωρίς μεγάλες πιθανότητες, η εορτή η οποία αναφέρεται στο 5:1 να είναι το Πάσχα. Αυτό δηλώνει ότι η αποστολή του διεξάχθηκε λίγο περισσότερο από δύο έτη. Το πρώτο Πάσχα ήταν στα 28 μ.Χ., όταν ήδη ο Ηρώδης άρχισε ξανά να ανοικοδομεί τον Ναό (2:20) και ο χρόνος θανάτου του ήταν το 30 μ.Χ. Στη αναφορά του «έξι ημέρες» εισάγεται ένα χρονολογικό πρόβλημα. Ο Ιωάννης θέτει το Πάσχα να αρχίζει από την Παρασκευή το βράδυ, το οποίο δεν είναι ορθό. Πιο πιθανό είναι αυτό να αρχίζει από την Πέμπτη το βράδυ. Έξι ημέρες πριν το Πάσχα πιο πιθανό είναι να αναφέρεται στο Σάββατο το οποίο άρχισε την Παρασκευή το βράδυ. Εάν ο Χριστός έφθασε στη Βηθανία όταν

730. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 861-862.

άρχισε το Σάββατο, το γεύμα το οποίο περιγράφεται (12:2) πιθανά να έλαβε μέρος το Σάββατο το βράδυ. Μετά τη λήξη του Σαββάτου, το πλήθος μαζεύτηκε (12:9-11) και την επόμενη μέρα, την Κυριακή, έλαβε μέρος η θριαμβευτική είσοδος του (12:12 κ.ε.). Είναι λιγότερο πιθανό οι έξι ημέρες να έχουν κάποιο συμβολικό τόνο⁷³¹».

(ζ) Ο Morris επεξηγεί ότι ο Ευαγγελιστής δεν αναφέρει «έξι μέρες πριν το Πάσχα», αλλά «προ εξ ημερών» του Πάσχα. «Μερικοί θεωρούν τη φράση ως Λατινισμό, αλλά οι Αρχαίοι Έλληνες έζησαν προ της Ρωμαϊκής εποχής και η υπόθεση του Λατινισμού δεν ευσταθεί. Μάλλον οι Λατίνοι έχουν υιοθετήσει τη χρήση του. Όμοια έκφραση βρίσκεται και στον Αμώς 1:1 «πρό δύο ετών του σεισμού». Οι έξι μέρες πριν το Πάσχα είναι το Σάββατο, και η 14η του Νισάν εκείνου του χρόνου ήταν Παρασκευή⁷³²».

(η) Ο Τρεμπέλας ισχυρίζεται ότι ο Ιωάννης χρησιμοποιεί το «πρό εξ ημερών του πάσχα» αντί του «εξ ημέρας πρό του πάσχα», έκφραση η οποία βρίσκεται και στο Αμώς 11:4,7 και Β Μακ 15:36-37. «Υπάρχει αμφισβήτηση προς τον καθορισμό της ημέρας. Οι γνώμες διχάζονται, λόγω της αβεβαιότητας η οποία γεννάται από τα κάτωθι σημεία: 1) Πρέπει να συνυπολογισθούν στις έξι ημέρες και η ημέρα άφιξης του Χριστού στη Βηθανία, καθώς και η πρώτη μέρα του Πάσχα; 2) Η πρώτη ημέρα του Πάσχα πρέπει να θεωρηθεί η δέκατη πέμπτη του Νισάν στην οποία δειπνούσαν οι Ιουδαίοι ή η δέκατη τετάρτη του Νισάν στην οποία προπαρασκευαζόταν και θυσιαζόταν ο αμνός; 3) Η Παρασκευή της σταύρωσης του Κυρίου ήταν η δέκατη πέμπτη του Νισάν (όπως πολλοί από τους ερμηνευτές ενόμισαν ότι καθορίζουν οι συνοπτικοί) ή η δέκατη τετάρτη του Νισάν (όπως εμφανίζεται από την αφήγηση του Ιωάννη); Ως ημέρα άφιξης στη Βηθανία καθώρισαν άλλοι την Παρασκευή, οκτώ ημέρες προ της ημέρας της σταυρώσεως,

731. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary», (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 424,427.

732. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 574.

άλλοι το Σάββατο το προ του Πάθους, άλλοι την Κυριακή και άλλοι τη Δευτέρα. Η πιθανότερη έκτη ημέρα είναι η Παρασκευή της σταυρώσεως, η δέκατη τετάρτη του Νισάν κατά την αφήγηση του Ιωάννη, στην οποία οι Ιουδαίοι προετοιμάζονταν για το Ιουδαϊκό Πάσχα. Η άφιξη δε στη Βηθανία είναι η Κυριακή ένατη του Νισάν περί το βράδυ, το οποίο συμφωνεί και προς την αργία του Σαββάτου. Την ημέρα του Σαββάτου ο Κύριος και τα καραβάνια των προσκυνητών ήταν αδύνατο να διανύσουν την πορεία από την Ιεριχώ στη Βηθανία. Ο Ιησούς, αφού πέρασε από τον Ζακχαίο την ημέρα του Σαββάτου, ξεκίνησε την επομένη για τα Ιεροσόλυμα και παρέμεινε το βράδυ στη Βηθανία. Την επόμενη μέρα, τη Δευτέρα εισήλθε θριαμβευτικά στην άγια πόλη. Όπως φαίνεται και από την αφήγηση των συνοπτικών, ο Ιησούς διήλθε δια μέσου της Ιεριχούς. Κατήλθε δηλαδή από την Εφραΐμ στην κοιλάδα του Ιορδάνου και προ της Ιεριχούς συναντήθηκε με το μεγάλο καραβάνι της Περαιάς. Στην Ιεριχώ εσημειώθησαν τα γεγονότα της επιστροφής του Ζακχαίου όπου διηγείται ο Ευαγγελιστής Λουκάς (18:35-19:27). Η απόσταση από την Ιεριχώ στη Βηθανία μπορούσε να καλυφθεί σε έξι ώρες⁷³³.

(θ) Ο Barrett προτείνει ότι μπορεί να κρύβεται κάποιο λειτουργικό μοτίβο πίσω από τη διαίρεση των σημαντικών εβδομάδων (εβδομάδα έναρξης αποστολής και εβδομάδα παθών)⁷³⁴.

(ι) Ο Δελήμπασης ισχυρίζεται ότι το δείπνο του Χριστού στη Βηθανία, μετά την έγερση του Λαζάρου, εδήλωνε σημείο της ειλικρινούς αναστάσεως. «Για τον λόγο αυτό, έγινε έξι ημέρες πριν το Πάσχα. Πρόδρομος είναι η ημέρα αυτή της αναστάσεως του Κυρίου, όπως ο Ιωάννης ο Πρόδρομος έγινε του Χριστού. Η πρώτη της εβδομάδας ήταν αυτή η ημέρα, δηλαδή η Κυριακή, η προ της Κυριακής της Αναστάσεως του Χριστού Κυριακής. Ήταν η πριν της λήψης του προβάτου

733. Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρας, 2005) 436.

734. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 342.

ημέρα, δηλαδή η ημέρα η προ της δέκατης του Νισάν⁷³⁵». Ο άγ. Κύριλλος πληροφορεί ότι οι Ιουδαίοι συνήθιζαν να πανηγυρίζουν λίγο την ενάτη του Νισάν, γιατί μετά την παραλαβή του προβάτου, την επόμενη ημέρα, τη δέκατη του Νισάν, αρχίζουν μέχρι την εορτή του Πάσχα, νηστεία, λιγοσιτία και αγνισμό. Φαίνεται λοιπόν ότι ο Κύριος ετίμησε τα έτη της εορτής⁷³⁶. Ο άγ. Αθανάσιος

735. Στη σελίδα 285 [Αριστοτέλη Δ. Δελημπαση, Πάσχα Κυρίου, Δημιουργία-Ανακαίνισης και Αποστασία (Αθήνα: 1995)] γράφονται τα εξής ενδιαφέροντα για τον αριθμό δέκα: Ο αριθμός δέκα «αριθμών πληρέστατος» εστιν, «εκ μονάδων πρώτη μονάς τελεία και γεννητική τελειότητος». Η αναγραφή δε του αριθμού δέκα δια του γράμματος ιώτα (ι) δηλοί τον Χριστόν, καθ' ότι το ιώτα λαμβάνεται και ως «ακροστιχίς του ονόματος του Ιησού». Τέλειος δε εστιν ο Χριστός και «δια την θεότητα» και δια την Προςληψιν», ήτοι την ανθρωπότητα αυτού. Πολλά ημέραι υπάρχουν προ της δεκάτης ημέρας του μηνός, από δε της δεκάτης έως της τεσσαρεσκαδεκάτης αριθμούνται ημέραι πέντε. Και ο Χριστός προαιώνιος έστι «τη θεότητι», ενηθρώπησε δε κατά τον πέμπτον πνευματικόν αιώνα, ανακεφαλαιώσας πάντα τα πρότερα, από των παλαιών χρόνων μέχρι του νυν. «Δέκατος» από του Αδάμ τάσσεται ο δίκαιος Νώε. Νώε σημαίνει «ανάπαυσις» και έστι «Χριστού τύπος». Ο Χριστός επλήρωσε τον τύπον του Νώε, «αυτός γαρ έστιν ο κατά αλήθειαν Νώε, τουτέστιν η δικαιοσύνη και η αναπαύσις» ημών. Δέκα εισίν αι πληγαί του Φαραώ Αιγύπτου, καθ' ότι επλήγη το ωλοκληρωμένον κακόν υπό του Χριστού. «Νόμου το κορυφαιότατον δόγμα η δεκάλογος» εστι «μετά δε τας δέκα του νόμου εντολάς, τότε «έρχεται ο Χριστός, ο πληρώσας τον νόμον. Τη «δεκάτη του μηνός του πρώτου» εισήλθε ο Ιησούς του Ναυή εις γην Χαναάν, ότε κατά νόμον ελμαβάνετο το πρόβατον του τυπικού Πάσχα κατ' οίκον, δια την θυσίαν της τεσσαρεσκαδεκάτης (Ιησ Ναυ 4:19). Και ο Υιός και Λόγος του Θεού εσαρκώθη την δεκάτην του πρώτου μηνός σελήνης του έτους 5507 από κτίσεως. Εβαπτίσθη το βάπτισμα Ιωάννου την δεκάτην ώραν της έκτης Ιανουαρίου του έτους 5536. Εισήλθε δε εις Ιερουσαλήμ δια το βάπτισμα του αίματος, ήτοι την σταυρικήν θυσίαν, την δεκάτην του πρώτου μηνός σελήνης του έτους 5540. Ότε το πρόβατον ελμαβάνετο κατ' οίκον δια το νομικόν Πάσχα, τότε και το τέλειον πρόβατον, «ο Αμνός του Θεού» (Ιω 1:29) ο τέλειος Κύριος ημών Ιησούς Χριστός, προσήλθεν εις την πόλιν και τον Ναόν δια το καινόν Πάσχα, την αληθινήν θυσίαν και την τελείαν σωτηρίαν του πεπτωκότος ανθρώπου.

736. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 2.298.20-22.

προσθέτει ότι αφού δείπνησε ο Χριστός στη Βηθανία μετά του Λαζάρου την ενάτη του πρώτου μηνός της σελήνης, την επομένη, δηλαδή τη δεκάτη εισήλθε στα Ιεροσόλυμα. «Ο Χριστός έφαγε το Δείπνο τη νύκτα της Πέμπτης και έπαθε και τάφηκε την Παρασκευή της 14^{ης} Νισάν. Δι' αυτό, μετά την ταφή του έφαγαν οι Ιουδαίοι το νομικό Πάσχα⁷³⁷ δηλαδή τη δεκάτη Πέμπτη Νισάν όπου άρχιζε την εσπέρας της δεκάτης τετάρτης Νισάν». Γι' αυτό οι Χριστοκτόνοι Ιουδαίοι την Παρασκευή της Σταυρώσεως του Κυρίου δεν εισήλθαν στο Πραιτώριο για να μην μιανθούν, αλλά για να φάγουν το Πάσχα, το επερχόμενο Σάββατο (18:28) ⁷³⁸.

10.3 Οι δύο ληστές και η Σταύρωση του Χριστού

Το γεγονός ότι ο Χριστός σταυρώθηκε στο μέσον, μεταξύ δύο ληστών ή κακούργων *όπου αυτόν έσταύρωσαν, και μετ' αυτού άλλους δύο έντευθεν και έντευθεν, μέσον δέ τον Ίησουν (19:18)* επιβεβαιώνεται και από τους τρεις συνοπτικούς Ευαγγελιστές (Μκ 15:27-Μτ 27:38-Λκ 23:32-33). Εάν εμβαθύνουμε στο μυστήριο, γράφει ο Ακινάτης, το γεγονός ότι ο Χριστός εσταυρώθη μεταξύ δύο ληστών δηλώνει τον ρόλο του Χριστού ως κριτή. Ο ρόλος του κριτή είναι στο μέσον αυτών των οποίων κρίνει.⁷³⁹

Η σταύρωση έγινε γιατί φαίνεται ότι το ζήτησαν οι Ιουδαίοι προς μεγαλύτερο εμπαισμό και εξευτελισμό του Χριστού. Ο ίδιος ο Χριστός επιβεβαίωσε ότι του συμπεριφέρθηκαν ως ληστή (Λκ 25:52). Οι Ιουδαίοι σταύρωσαν το Χριστό και έδειξαν ότι αυτός ήταν άνομος, με το να τον θέσουν μεταξύ δύο κακούργων, σύμφωνα με την προφητική ρήση του Ησαΐα «παρεδόθη εις θάνατον ή ψυχή

737. Αθανασίου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Περί των Αζύμων* 26.1328.13-24

738. Αριστοτέλη Δ. Δελήμπαση, *Πάσχα Κυρίου, Δημιουργία-Ανακαίνις και Αποστασία* (Αθήνα: 1995), 287,306.

739. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 13-21. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 238.

αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκεν καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη (Ησ 53:12)»⁷⁴⁰.

Το γεγονός ότι ο Χριστός σταυρώθηκε μεταξύ δύο ληστών δεν εκπλήσσει, λόγω της προπαγάνδας για δημόσιες εκτελέσεις κατά τη διάρκεια των εορτών, όταν τα Ιεροσόλυμα ήταν πολυπληθῆ. Οι μεταγενέστερες κανόνες της μισνά για εκτέλεση δύο προσώπων σε μία ημέρα οι οποίες έρχονταν σε αντίθεση με προηγούμενες τακτικές, δεν είχαν ισχύ στους καιρούς που η Ιερουσαλήμ ήταν καταλειμμένη από Ρωμαίους. Οι προτεινόμενος τυπολογικός υπαινιγμός στο εδάφιο Εξ. 17:12 είναι ευφάνταστος, δοθέντος του φυσικού σκηνικού της γλώσσας και των ληστών στην συνοπτική παράδοση του πάθους. Ο Ιησούς, κατά τον Keener, στο «μέσον» (19:18) μπορεί να είναι παράλληλον με τα 1:26-20:16,19,26-Απ 1:13-2:15:6-7:17-Λκ 24:36 και η άποψη αυτή είναι σύμφωνη με τις γραφές (Μκ 15:27)⁷⁴¹.

10.4 Διαμερισμός των ιματίων του Χριστού στα τέσσερα

10.4.1 Εισαγωγή

Ο Χριστός βρίσκεται επί του Σταυρού καρφωμένος. Σε λίγες ώρες θα αφήσει το σώμα του χωρίς πνοή, και θα πορευθεί προς τον Θάνατο και την Ανάσταση. Οι στρατιώτες οι οποίοι τον σταύρωσαν θα συνεχίσουν το εξευτελισμό του. Τούτο αποδεικνύεται από το γεγονός ότι τον ξέντυσαν, ένδειξη της περιφρόνησης προς τον Χριστό. Επίσης, οι στρατιώτες φέρθηκαν με λαιμαργία, γιατί έλαβαν τα ιμάτια και τα μοίρασαν σε τέσσερα μέρη, ένα μέρος για κάθε στρατιώτη εκτός από τον χιτώνα ο οποίος ως «ἄραφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντος δι' ὅλου» σύμφωνα με τους τρεις άλλους συνοπτικούς Ευαγγελιστές και την ερμηνεία του Αγίου Αυγουστίνου τέθηκε σε κλήρο⁷⁴².

Ιωάννης: Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἐκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα. ἦν δὲ ὁ χιτῶν ἄραφος,

740. Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, Τόμος Α'* (Αθήνα: Ορθόδοξος Ιεραποστολική Αδελφότητα Σταυρός, 1996), 241.

741. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 1136.

742. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:118.

ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντός δι' ὅλου. εἶπαν οὖν πρὸς ἀλλήλους· μὴ σχίσωμεν αὐτόν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ τίνος ἔσται· ἵνα ἡ γραφή πληρωθῇ [ἢ λέγουσα]· διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν (19:23-24).

Μάρκος: Καὶ σταυροῦσιν αὐτόν καὶ διαμερίζονται τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ τίς τί ἄρη (Μκ 15:24).

Ματθαίος: Σταυρώσαντες δὲ αὐτόν διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ βάλλοντες κλῆρον (Μτ 27,35).

Λουκάς: Διαμεριζόμενοι δ' ἐ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἔβαλον κλῆρον (Λκ 23:34).

Οἱ τρεῖς συνοπτικοὶ Ευαγγελιστὲς δεν αναφέρουν τον αριθμὸ των μερῶν τα οποία μοιράστηκαν τα ἱμάτια του Χριστοῦ. Το ερώτημα που θα προσπαθήσουμε να ἀπαντήσουμε ἀντλώντας ἀπὸ τις πηγὲς ἐρμηνευτῶν του Κατὰ Ιωάννη Ευαγγελίου εἶναι γιατί ο Ιωάννης εἶναι λεπτομερέστερος; Τι σημειολογεί η παραπάνω αὐτὴ πληροφορία;

10.4.2 Ο διαμερισμὸς των ἱματίων στα τέσσερα καὶ ο ἄρραφος χιτώνας

Ο ἁγ. Αυγουστίνος ἐξηγεί ἀλληγορικὰ τον διαμερισμὸ των ἱματίων σε τέσσερα τμήματα. Τα τμήματα αὐτὰ ἀποτελοῦν τα τέσσερα τμήματα της Εκκλησίας η οποία θα ἐξαπλωθεῖ σε ὅλο τον κόσμo, ο οποίος ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερις ἰσοδύναμες γωνίες. Κάτι ἀντίστοιχο ὅταν ο Χριστὸς ἀναφέρει «καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν ἕως [τῶν] ἄκρων αὐτῶν (Μτ 24:31)». Οἱ τέσσερις γωνίες του κόσμου εἶναι η Ανατολή, Δύση, Βορρὰς καὶ Νότος (Για το συμβολισμὸ καὶ ιδιότητες του τέσσερα ἴδε Παράρτημα IB'). Ο χιτώνας ἀποτελεῖ την ἐνότητα των τεσσάρων μερῶν η οποία ἐπιτυγχάνεται με το δεσμὸ της χάρις. Κατὰ τον Ἀπόστολο Παῦλο «ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ μείζονα. Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι (Α Κορ 12:31). Η ἀγάπη του Χριστοῦ εἶναι σύνδεσμος τελειότητος «ἐπὶ πᾶσιν δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ὅ ἐστιν σύνδεσμος τῆς τελειότητος (Κολ 3:14) καὶ πλήρωσης «γινῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ (Εφ 3:19). Η χάρις καὶ η ἀγάπη του Χριστοῦ ἀφοῦ ἐνώνει εἶναι ὡς «ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντός δι' ὅλου». Γι' αὐτὸ ο χιτώνας κληρώθηκε μόνo σε ἕνα. Ο ἁγ. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας συμφωνεῖ με την

ερμηνεία του άγ. Αυγουστίνου όσον αφορά ότι ο χιτώνας κληρώθηκε και ότι εκπληρώθηκε ο Ψλ 21:19 και την αλληγορικότητα των τεσσάρων τμημάτων τα οποία διαμερίσθηκαν τα ιμάτια⁷⁴³.

«Οί οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιῶτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα. ἦν δὲ ὁ χιτῶν ἄραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντός δι' ὅλου. εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνας ἔσται· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἢ λέγουσα Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον· οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν. Διενείμαντο μὲν οἱ στρατιῶται τὰ τοῦ Σωτῆρος ἱμάτια, θηριοπροεποῦς ἀγριότητος καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀπανθρωπίας καὶ τοῦτο δεικνύντες σημεῖον. ἐν ἔθει γάρ πως ἐστὶ τοῖς κολασταῖς ἥκιστα μὲν ἐπαλγεῖν ταῖς τῶν κατακρίτων ταλαιπωρίας, ἀπηνέστερον δὲ ἢ προσῆκεν ἔσθ' ὅτε τοῖς προστεταγμένοις ὑπηρετεῖν, καὶ ταῖς τῶν πασχόντων ἐπανδρίζεσθαι συμφοραῖς, καὶ ὥσπερ τινὰ κλῆρον καθικόμενον εἰς αὐτούς, ἐξ ἀναγκαίου τε καὶ νομίμου λόγου, τὸν τῶν ἱματίων ποιεῖσθαι σφετερισμὸν. εἰς τέσσαρα τοίνυν διελόντες μέρη τὰ διηρασμένα, σῶόν τε καὶ ἀδιάτμητον» τηροῦσι τὸν ἕνα. διαρρήγγυναι γὰρ οὐ δοκεῖ τὸ μὴ παντελῶς ἀχρειοῦν ἀρέσαν αὐτοῖς· κληρωτὸν τοιγαροῦν ἐποιήσαντο δῶρον. οὐ γὰρ ἐνεχώρει ψεύσασθαι λέγοντα τὸν Χριστὸν διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς “Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον.” ταυτὶ μὲν οὖν ἅπαντα προαναφωνεῖτο χρησίμως, ἵν' εἰδείημεν ἡμεῖς ταῖς τῶν πραγμάτων ἐκβάσει τοὺς λόγους συμβάλλοντες, ὅτιπερ αὐτός ἐστιν ὁ προηγγελμένος ἦξειν τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς εἰκόνι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τεθνάναι προσδοκώμενος. οὐ γὰρ δὴ τις οἰήσεται νοῦν ἔχων, ὡς ἠνέσχετο ἂν καὶ αὐτός ὁ Σωτῆρ, κατὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσυνεσίαν, διυλίζειν τὸν κώνωπα, τουτέστι τὰ λεπτά τε καὶ ἰσχνότατα τῶν παθημάτων προαναφωνεῖν, ὡς καὶ τῆς τῶν ἱματίων μεμνήσθαι διανομῆς, καταπίνειν δὲ ὥσπερ τὴν κάμηλον, τουτέστι τὰ μεγάλα καὶ ὑπερφορῆ τῶν τολμημάτων εἰς ἀσέβειαν οὐ πολλοῦ τινος ἀξιῶσαι λόγου, προκεχρησμώδηκε δὲ μετ' ἐκείνων καὶ ταῦτα· πρῶτον μὲν ἵνα γινώσκωμεν, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων. τῶν ἔσεσθαι μελλόντων ἠγγόησεν οὐδὲν, εἶτα πρὸς τούτοις, ἵνα πιστεύωμεν αὐτὸν ἀληθῶς

743. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον* 3.86.29.89.22.

εἶναι τὸν προκεκηρυγμένον, διὰ πολλῶν ὄσων τῶν ἐπ' αὐτῷ τετελεσμένων ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ποδηγούμενοι.

Εἰ δὲ δεῖ τι πάλιν καὶ ἐπὶ τῆ τῶν ἱματίων διανομῇ περισκεψαμένους εἰπεῖν, ὁ καὶ βλάβος μὲν οἷσι παντελῶς οὐδὲν, ὀνήσει δὲ τάχα τοὺς ἐντευξομένους, ἐρῶ δὴ καὶ τοῦτο. εἰς τέσσαρα μέρη τὰ τοῦ Σωτῆρος διελόντες ἱμάτια, ἀμερίστον τηροῦσι τὸν ἕνα, τῆς ἀφράστου σοφίας τοῦ Μονογενοῦς διοικουμένης ὡσπερ τι καὶ διὰ τούτου σημεῖον μυστικῆς οἰκονομίας, δι' ἧς ἔμελλε τὰ τέσσαρα τῆς οἰκουμένης ἀνασώζεσθαι μέρη. ἐμερίσαντο γὰρ οἰονεῖ πως καὶ ἀμερίστως ἔχει τὰ τέσσαρα τῆς οἰκουμένης μέρη τὸ ἅγιον ὄντως τοῦ Λόγου περίβλημα, τουτέστι τὸ σῶμα αὐτοῦ. κατακερματιζόμενος γὰρ ἐν τοῖς καθ' ἕνα, καὶ τὴν ἐκάστου ψυχὴν ἀγιάζων μετὰ τοῦ σώματος διὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς ὁ Μονογενῆς, ὀλοκλήρως καὶ ἀμερίστως ἐν ὅλοις ἐστὶν εἰς ὑπάρχων πανταχῇ· μεμέρισται γὰρ οὐδαμῶς κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. τοιαύτην ἡμῖν τοῦ κατ' αὐτὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν καὶ ἡ τοῦ νόμου καταγράφει σκιά. διετύπου γὰρ λαμβάνεσθαι τὸν ἄμνὸν κατὰ τὸν αὐτῷ πρόποντα καιρὸν, λαμβάνεσθαι δὲ πως, οὐχ ἐκάστῳ κατὰ κεφαλὴν ἄμνὸν ἕνα, κατ' οἶκον δὲ μᾶλλον καὶ κατὰ πληθύν· συλλήψεται γὰρ, φησὶν, ἕκαστος τὸν γείτονα καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ. καὶ μερίζεσθαι μὲν οὕτω κεκέλευκεν εἰς πολλοὺς τὸν ἄμνὸν, ἀλλ' ἵνα μὴ πάλιν ἐξ οἴκου πρὸς οἶκον ἀποκομισθέντων αὐτοῦ τῶν κρεῶν καταμερίζεσθαι πως διὰ τοῦτο δοκῆ, προσεπιτάττει λέγων “Ἐν οἰκίᾳ μιᾷ βρωθήσεται· οὐκ ἐξοίσετε ἀπὸ τῶν κρεῶν αὐτοῦ ἕξω.” ἄθρει γὰρ ὅπως, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, καὶ ἐν τύποις αὐτῷ καὶ σκιάις τετήρηκεν ἡ γραφὴ τὸ μερίζεσθαι μὲν εἰς πολλοὺς, οἵπερ ἂν εἶεν ἐν ἐκάστη τυχὸν οἰκίᾳ, προμηθέστατα δὲ πάλιν καὶ τὸ μὴ μερίζεσθαι δοκεῖν, ἀλλὰ τελείως τε καὶ ὀλοκλήρως ὡς ἕνα ἐν πᾶσι μεριστῶς τε ἅμα καὶ ἀμερίστως εὐρίσκεσθαι. τοιοῦτον δὴ τι νοήσεις καὶ ἐπὶ τοῖς ἱματίοις αὐτοῦ· τὰ μὲν γὰρ εἰς τέσσαρα διενεμήθη μέρη, μεμένηκε γεμὴν ἀδιανέμητος ὁ χιτῶν.

Λυπεῖ δὲ οὐδὲν προσθεῖναι κάκεῖνο, ὡς εἶπερ τις ἔλοιτο τὸν χιτῶνα τὸν ἄνωθεν ὑφαντὸν τε καὶ ἄραφον, ὅσον ἦκεν εἰς θεωρίας δύναμιν, εἰς δήλωσιν περιτρέπειν τοῦ ἁγίου σώματος τοῦ Χριστοῦ, διὰ τὸ συνόδου καὶ οἰονεῖ συμβολῆς τινος δίχα τῆς ἀνδρός τε καὶ γυναικὸς γενέσθαι τοῦτο, τῆ δὲ τοῦ Πνεύματος ἐνεργείᾳ καὶ τῆ δυνάμει τῆ ἄνωθεν εἰς τὸ αὐτῷ πρόπον ἐξυφάνθαι σχῆμα, δεδέχθω καὶ τοῦτο. τὰ γὰρ δὴ τῶν θεωρημάτων, οὐδὲν κατὰ τῶν ἀναγκαίων εἰσκομίζοντα βλάβος, ὠδίνοντα δὲ μᾶλλον τὸν ἐφ' ᾧπερ ἂν τις ὠφελοῖτο τυχὸν, πῶς οὐκ ἀμαθὲς οὐκ ἀποσεῖσθαι, μᾶλλον δὲ πῶς οὐκ ἀκόλουθον ἐπαινεῖν, τῆς ἀρίστης ὄντα διανοίας εὐρήματα».

Κατά τον άγ. Αυγουστίνo, το ίδιο συνέβηκε με τους Αποστόλους. «Ήταν δώδεκα. Τέσσερις τριάδες. Μόνο όμως ο Πέτρος έλαβε τα κλειδιά του Παραδείσου γιατί αποκάλυψε ότι ο Ιησούς είναι ο Χριστός και ο Υιός του Θεού του ζώντος⁷⁴⁴».

Ό Φίλωνας στο «Περὶ τοὺς Θεοπέμπτους εἶναι τοὺς Ονειρούς»⁷⁴⁵, αναφέρεται στη συμβολικότητα του χιτώνα τον οποίο φορεῖ ο Μέγας Αρχιερέας, όταν πρόκειται να τελέσει την επιβεβλημένη ἀπὸ τον Νόμο Λειτουργία. Πρώτα ρανίζεται με στάχτη και νερό, ως υπενθύμιση του εαυτού του (αφού και ο συνετός Αβραάμ, όταν πήγαινε να συναντήσει τον Θεό, ονόμασε τον εαυτό του χῶμα και στάχτη). Ἐπειτα φορεῖ τὸν ποδήρη χιτώνα και πάνω ἀπ' αὐτὸν το ποικιλόχρωμο περιστήθιο, το οποίο είναι αναπαράσταση καὶ εικόνα των λαμπερῶν αστεριῶν του ουρανού. Γιατί κατά τον Φίλωνα, ὅπως φαίνεται, υπάρχουν δύο ιερά του Θεού: ἓνα, αὐτός ἐδῶ ο κόσμος, στον οποίο αρχιερέας είναι ο Θεῖος Λόγος, ο πρωτότοκος του Θεού, και ἓνα ἄλλο, η λογική ψυχή, της οποίας ιερέας είναι ο αληθινός ἄνθρωπος, του οποίου αισθητή απεικόνιση είναι αὐτός ο οποίος τελεῖ τις πατροπαράδοτες προσευχές και τις θυσίες, στον οποίον ἔχει ανατεθεί να φορά τον χιτώνα τον οποίο αναφέραμε πιο πάνω. Ο χιτώνας αὐτός είναι απεικόνιση ολόκληρου του ουρανού, για να ιερουργεῖ και ο κόσμος με τον ἄνθρωπο και ο ἄνθρωπος με το σύμπαν⁷⁴⁶.

Ἄραγε αὐτή η ερμηνεία του Φίλωνα για τον χιτώνα, δεν ταιριάζει με αὐτή του άγ. Μάξιμου; Ὅταν ρωτήθηκε ὁ άγ. Μάξιμος γιατί ο Χριστός εἶχε πέντε χιτώνες,

744. Προφανώς ο άγ. Αυγουστίνος αναφέρεται στο επεισόδιο το οποίο περιγράφεται στο Κατά Ματθαίo Ευαγγέλιο «Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη Καισαρείας τῆς Φιλίππου ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων, Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; οἱ δὲ εἶπαν· οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ Ἡλίαν, ἕτεροι δὲ Ἰερεμίαν ἢ ἓνα τῶν προφητῶν. ἐγεί αὐτοῖς· ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπεν· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζώντος. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ και αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ γὰρ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, και ἐπὶ ταύτη τῇ πέτρῃ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν και πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς (16:13-18).

745. Φίλωνος, *Περὶ του θεοπέμπτους εἶναι τοὺς ονειρούς* 214.1.216.1.

746. Ο Φίλωνας στο *Περὶ του Βίου Μωνσέως Β'* 2.112.3.135.7 περιγράφει λεπτομερῶς την ιερή στολή του αρχιερέα και τους συμβολισμούς των μερῶν της.

αφού είπε ότι όταν έχουμε δύο θα πρέπει να δίνουμε τον ένα, απάντησε⁷⁴⁷. «Ο ουράνιος χιτώνας του Χριστού είχε τέσσερα ιμάτια, δείγμα ότι ήρθε σ' επαφή με τον γήινο άνθρωπο το οποίο αποτελείτο από τέσσερα στοιχεία (γη, νερό, αέρας, φωτιά), για να τον σώσει. Να τού δώσει να κατανοήσει και για το τέταρτό του στοιχείο «τη φωτιά» και να τον θεώσει».

Ο Χριστός συνεχίζει ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής, είχε μόνο έναν χιτώνα που άφησε να τού τον βγάλουν οι σταυρωτές, αλλά όχι να τον σχίσουν, γιατί αυτοί ως σύμβολα των δαιμόνων δεν μπορούν να πειράξουν την αρετή και να τη διαβάλουν. «Μοιράζονται όμως οι δαίμονες την ορατή κτίση των τεσσάρων στοιχείων, προετοιμάζοντάς μας να βλέπουμε με την αίσθηση προς κάποιο πάθος, όσοι αγνοήσαμε μέσα σ' αυτή τους θείους λόγους. Τον χιτώνα όμως των αρετών, ακόμα και αν τον παίρνουν από εμάς με την απραξία των καλών, όμως δεν μπορούν να πείσουν ότι η αρετή είναι κακία».

Προτρέπει λοιπόν ο άγ. Μάξιμος να μη θεωρήσουμε τα πέντε ενδύματα του Σωτήρα αφορμή πλεονεξίας, αλλά να κατανοήσουμε τι απαιτεί η Γραφή και πως με τη δική μας αμέλεια σταυρώνεται ο Κύριος και ξεγυμνώνεται, με τη δική μας απραξία για τα καλά, και υπηρετώντας εμείς τα πάθη, μοιράζονται, σαν φορέματα, οι δαίμονες την κτίση του. «Να γίνουμε φύλακες ασφαλείς των αγαθών των οποίων μας χάρισε ο Θεός και την κτίση να τη βλέπουμε καλώς για τη δόξα μόνο αυτού. Επίσης, τον χιτώνα του λόγου της γνώσης (τις αρετές) να τον φυλάξουμε αναφαίρετο με την επιμέλεια των αγαθών έργων».

Ο άγ. Μάξιμος δέχεται επίσης ακόμη μία άλλη ερμηνεία του εδαφίου του Ευαγγελιστή Ιωάννη (19:23). «Ο υφαντός χιτώνας συμβολίζει τον ουράνιο κόσμο των ασωμάτων και νοητών ουσιών, ενώ εξωτερικό φόρεμα, που το χώρισε ο λόγος μας σε τέσσερα μέρη ως στοιχεία, τη σωματική φύση. Το σώμα των ανθρώπων το διέλυσαν με τη φθορά παίρνοντας εναντίον μας ισχυρή αφορμή την παράβαση της εντολής του νόμου, ενώ τη ψυχή τους δεν την καταξέσχισαν, επειδή έχει συγγένεια με τον ουρανό».

747. Μάξιμου Ομολογητού, Προς Θαλάσσιον τον Οσιώτατον πρεσβύτερον και ηγούμενον περι διαφόρων απορών της Θείας Γραφής 4.1t-46.

Θα πρέπει να προσθέσουμε ότι η σύσταση του κόσμου από τα τέσσερα στοιχεία είναι διάχυτη στα έργα του Φίλωνα⁷⁴⁸. Ονομάζει το τέσσερα εν ενεργεία δεκάδα (θυμηθείτε την τετράκτυ του Πυθαγόρα $1+2+3+4=10$). Η δεκάδα αποτελεί τὸ ὄριο το οποίο τίθεται στην απειρία των αριθμών, γύρω από το οποίο, σαν από σημείο καμπής, στρέφουν και ανακάμπτουν. Εκτός από αυτά, σύμφωνα με τον Φίλωνα, καλὸ εἶναι να μην αγνοούμε ὅτι το τέσσερα εἶναι και ο πρώτος ἀπὸ τους ἀριθμούς που εἶναι τετράγωνος, δηλαδή προκύπτει ἀπὸ το γινόμενο δύο ἴσων, εἶναι μέτρο της δικαιοσύνης και της ἰσότητας, και εἶναι ο μόνος ἀριθμὸς που προκύπτει ἀπὸ το ἄθροισμα και ἀπὸ τον πολλαπλασιασμὸ των ἴδιων ἀριθμών, δηλαδή ἀπὸ το ἄθροισμα του δύο με το δύο και ἀπὸ τον πολλαπλασιασμὸ του δύο ἐπὶ το δύο, ἐπιδεικνύοντας ἓνα πανέμορφο εἶδος συμφωνίας, το οποίο δεν ἰσχύει για κανένα ἄλλο ἀριθμὸ. Η ἀρχὴ για τη δημιουργία ολόκληρου του ουρανοῦ και του κόσμου, τα τέσσερα στοιχεία, ἀπὸ τα οποία δημιουργήθηκε αὐτὸ το σύμπαν, σαν ἀπὸ πηγὴ ἔρρευσαν ἀπὸ τον ἀριθμὸ τέσσερα. Επιπλέον, τέσσερις εἶναι και οἱ εποχές του ἔτους (χειμῶνας, ἀνοιξη, καλοκαίρι και φθινόπωρο), οἱ οποίες εἶναι ἡ αἰτία για τη γένεση των ζώων και των φυτῶν. Ἀφού λοιπὸν ο παραπάνω ἀριθμὸς αξιῶθηκε να κατέχει τέτοια προνομιακὴ θέση στη φύση, αὐτονόητο εἶναι ὅτι ο δημιουργὸς διακόσμησε τον ουρανὸ την τετάρτη ἡμέρα με τα πιο ὁμορφα και θεοπρεπὴ στολίδια, τα φωτοβόλα ἀστέρια. Ο Ἰάμβλιχος προσθέτει ὅτι ἡ τετράδα παρέχει τη χρονικὴ διάρκεια, εφόσον εἶναι τέσσερα πράγματα ἡ αἰωνιότητα, ο χρόνος, ἡ περίσταση και ἡ ὥρα, και ἐπίσης το ἔτος, ο μήνας, ἡ νύχτα και ἡ μέρα, και ἀκόμα το πρωί, το μεσημέρι, το βράδυ και ἡ νύχτα. Τέσσερα εἶναι τα σημεία του ὀρίζοντα, τέσσερα και τα σημεία του ουρανοῦ, ἡ ἀνατολή, ἡ δύση, το ζενίθ και το ναδίρ, τέσσερις και οἱ βασικοὶ ἀνεμοί. Λέγεται ὅτι τα πάντα ἔχουν διακοσμηθεῖ ἀπὸ τέσσερα πράγματα, την οὐσία, το σχῆμα, το εἶδος και τον λόγῳ⁷⁴⁹.

Ο Θωμᾶς Ἀκινάτης πληροφορεῖ ὅτι οἱ στρατιῶτες ἀποτελοῦσαν ἀρπακτικὴ ομάδα, για τον λόγῳ αὐτὸ ο Ἰωάννης ο Βαπτιστὴς εἶπε στους στρατευμένους

748. Φίλωνος, *Περὶ της κατὰ Μωυσῆα κοσμοποιίας Περὶ των Χερουβίμ και της φλογίνης ρομφαίας και του κτισθέντος πρώτου ἐξ ἀνθρώπου Κáιν* (Αθήνα: Κάκτος, 2000), 55.

749. Ἰαμβλίχου, *Τα θεολογούμενα της ἀριθμητικῆς* 20.1.30.15.

«μηδένα διασεισητε μηδὲ συκοφαντήσητε καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν (Λκ 3:14). Στο βιβλίο του Ιώβ αναφέρεται επίσης η αρπακτικότητα των στρατιωτών γιατί «γυμνοὺς πολλοὺς ἐκοίμισαν ἄνευ ἱματίων ἀμφίᾳσιν δὲ ψυχῆς αὐτῶν ἀφείλαντο (24:7).

Η συμβολική εξήγηση του εδαφίου είναι ότι τα ἱμάτια του Χριστοῦ αποτελοῦν το μυστικό του σώμα. Αυτά μοιράστηκαν σε τέσσερα μέρη, γιατί η εκκλησία απλώθηκε στα τέσσερα μέρη του Κόσμου «ζῶ ἐγὼ λέγει κύριος ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδύση καὶ περιθήση αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφης (Ησ 49:18)».

Ο χιτῶν ο ἄρραφος ο οποίος δεν διαιρείτο, δείχνει τη χάρη, γιατί οι ἄλλες αρετές δεν ενώνονται ἀπὸ μόνες τους, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτή «ἐπὶ πᾶσιν δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ὅ ἐστιν σύνδεσμος τῆς τελειότητος (Κολ 3:14)». Ο χιτῶνας ἦταν ἄρραφος ἀπὸ πάνω, γιατί η χάρη εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλες τις αρετές, δεν ἐρχεται ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, «ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν (Ρωμ 5:5)». Ο ἄρραφος χιτῶνας ἀπὸ πάνω μπορεῖ ἐπίσης νὰ σημαίνει τὸ πραγματικό σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὸ ὁποῖο σχηματίστηκε ἀπὸ ἀνώτερη δύναμη, μιὰ δύναμη ἀπὸ πάνω, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, «τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ πνεύματος ἔστιν ἁγίου (Μτ 1:20)».

Ο χιτῶν τοῦ Χριστοῦ περιγράφεται ἄρραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου (19:23). Λέγει ο Ευαγγελιστὴς Ιωάννης ὅτι ο χιτῶν ἦταν ἄρραφος γιὰ νὰ δείξει τὴν ἐνότητά του. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ λέγει αὐτό, γιὰ νὰ δείξει πόσο πολῦτιμος ἦταν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ο Ἅγιος Χρυσόστομος προτιμᾷ τὴν ἐξήγηση ὅτι ο χιτῶνας δὲν ἐκφράζει τὴ θεανθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείχνει ὅτι ἦταν ἓνα φόρεμα συνηθισμένο καὶ ὅτι ο Χριστὸς προτιμοῦσε τὴ λιτὴ περιβολή⁷⁵⁰. Στὴν Παλαιστίνη οὗτοι φτωχοὶ φοροῦσαν ρούχα τὸ ἓνα ραμμένο πάνω στο ἄλλο, «γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσεν πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε (Β' Κορ 8:9)».

750. Ιωάννου Χρυσόστομου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εἰς τὸ Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.461.35-38.

Ο Ιωάννης Καλβίνος συμφωνεί με την ερμηνεία του άγ. Αυγουστίνου και Θ. Ακινάτη όσον αφορά τον μερισμό των ενδυμάτων και εκπλήρωσης του Δαυδικού ψαλμού. «Όσον για τις αλληγορίες τις οποίες εκφράζουν μερικοί άνθρωποι παρόλον που είναι παρατραβηγμένες δεν φέρει καμία αντίρρηση. Τέτοιες αλληγορίες εκφράζουν ότι τα ρούχα του γυμνωμένου Χριστού (Γραφές) διαμοιράζονται από αιρέσεις. Η βλασφημία όμως της Παπικής Εκκλησίας δεν είναι ανεκτή όταν ισχυρίζεται ότι αυτές οι αιρέσεις που βαρύνουν την Εκκλησία την αφήνουν άθικτη ως τον χιτώνα. Η ενότητα της Εκκλησίας αίρεται όταν η ενότητα της πίστεως διαιρείται γιατί η πρώτη στηρίζεται στη δεύτερη. Επομένως όχι μόνο τα ρούχα του Χριστού μερίζονται με τις αιρέσεις αλλά και το ίδιο του το σώμα. Συμπερασματικά, οι παπικοί απέχουν πολύ από την ορθή αλληγορική έκφραση του γεγονότος με δεδομένο ότι η Εκκλησία δεν παραμένει υπό την Παπική αυθεντία⁷⁵¹».

Ο Barrett επισημαίνει ότι τα ρούχα (Μκ 15:24) ενός εκτελεσμένου εγκληματία αναγνωρίζονταν ως «τυχερό (perquisite)» για τους εκτελεστές. «Το ιμάτιον σημαίνει το εξωτερικό ένδυμα. Όταν χρησιμοποιείται πληθυντικός σημαίνει τα ρούχα. Αφού «εποίησαν τέσσερα μέρη» θα υπήρχαν τέσσερις στρατιώτες και πιθανά θα σχημάτιζαν μία στρατιωτική μονάδα. Επίσης στο Λευ 16:4 στα Εβραϊκά και Ελληνικά χρησιμοποιείται η λέξη χιτών για τον Μέγα Αρχιερέα «χιτώνα λινούν ηγιασμένον ενδύσεται». Δύσκολο να μην είναι σημαντικό που ο Ιώσηπος (Αρχ. 3.161) περιγράφει τον χιτώνα του Μέγα Αρχιερέα με την ίδια γλώσσα, «ἔστι δ' ὁ χιτῶν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων ὥστε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι καὶ τῶν παρὰ πλευρὰν φάρσος δ' ἐν ἐπίμηκες ὑφασμένον...». Παρατήρησε ότι ο Ιώσηπος δεν χρησιμοποιεί τη λέξη ἄρραφος. Ο Φίλωνας (Περὶ Φυγῆς καὶ Εὐρέσεως, 110-112) θεωρεί τον χιτώνα ως σύμβολο του κόσμου στον οποίο είναι ο δεσμός των απάντων που συνέχει τα μέρη πάντα και σφίγγει κωλύων αυτά διαλύεσθαι και διαρτάσθαι. Φαίνεται πιθανό ότι η κατασκευή του χιτώνα ήταν κοινή γνώση και στον Ελληνιστικό Ιουδαϊσμό. Η αλληγορικότητα

751. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 199-200.

εδώ μπορεί να μην βασίζεται στην ενότητα του κόσμου αλλά στο ότι ο θάνατος του Χριστού θα φέρει σε μία ποιμήνη τα διασκορπισμένα τέκνα του Θεού (11:52). Η άποψη ύπαρξης αλληγορίας με τον Ιωσήφ και το κασίκι του και τους αδελφούς του με χρήση στη μετάφραση «ιμάτια είτε ραφέντα είτε άρραφα», μπερδεύει. Η αναφορά δεν γίνεται για τα ρούχα τα οποία φορούσε ο Χριστός, αλλά για τα ρούχα που ήταν καμωμένα⁷⁵²».

Ο Morris υποστηρίζει ότι η φρουρά αποτελείτο από τέσσερις στρατιώτες και επειδή το έθιμο ήταν να διαμοιράζον τα ρούχα στον σταυρωμένο, έπρεπε αυτά να μοιραστούν στα τέσσερα μέρη. «Επειδή ο χιτώνας δεν μπορούσε να μοιραστεί και είχε κάποια τιμή, τότε έριξαν κλήρο. Ο συμβολισμός της ενότητας ή της εκκλησίας του Αρχιερέως Χριστού ή της Παρθενίας του Χριστού είναι φαντασιοπληξία να θεωρείται ότι αυτό εκφράζεται με τον άρραφο χιτώνα⁷⁵³».

Ο Πάπας Βενέδικτος ο ΙΣΤ' διαπιστώνει ότι η σημείωση περί του αρράφου χιτώνα είναι διατυπωμένη τόσο προσεκτικά, επειδή ο Ιωάννης σαφώς ήθελε να αποτυπώσει κάτι περισσότερο από μία τυχαία λεπτομέρεια. Συνεχίζει με την αναφορά των ερμηνειών οι οποίες υποδηλώνουν το αρχιερατικό του αξίωμα και την ενότητα για την οποία είχε προσευχηθεί για τους δικούς Του ο αρχιερέας Ιησούς την παραμονή των Παθών. «Αν στην κλήρωση των ρούχων Του ο Ιησούς συναντάται ως αρχιερέας, από το είδος της ταφής προβάλλεται ως βασιλιάς, τις στιγμές στις οποίες όλα εμφανίζονται να τελειώνουν, μυστηριωδώς ανατέλλεται η δόξα του⁷⁵⁴».

752. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 457-458.

753. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 574.

754. Γιόζεφ Ράτσινγκερ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ Β' Μέρος, Από την είσοδο στην Ιερουσαλήμ μέχρι και την Ανάσταση*, ελλ. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότη (Αθήνα: Ψυχογιός, 2012), 214,225.

Άκρως ενδιαφέροντα είναι όσα περιγράφει ο Keener και τα οποία είναι συναφή με το θέμα μας. «Η δήμευση της περιουσίας ήταν κοινή τιμωρία στις εκτελέσεις ή άλλες ποινές. Ο Ιησούς δεν είχε όμως υπάρχοντα, γι' αυτό του αφαίρεσαν τα ρούχα (19:23-24). Αυτό προσαρμόζεται στις τυπικές αρχαίες εκτελέσεις. Οι Ρωμαίοι σταύρωναν τα θύματά τους γυμνά. Αν και αργότερα οι ραββίνοι επέτρεπαν να σκεπάζονται με ρούχα τα γεννητικά όργανα των καταδίκων, δεν εμφανίζει σημαντικές πιθανότητες οι στρατιώτες του Πιλάτου να έχουν υιοθετήσει τέτοιες ευαισθησίες. Επιπρόσθετα, άλλη παράδοση δείχνει ότι οι περισσότεροι Ιουδαίοι διδάσκαλοι επέτρεπαν στους άνδρες να εκτελούνται γυμνοί. Η δημόσια γυμνότητα προκαλούσε ντροπή σε άλλες περιστάσεις και οι Ρωμαίοι γύμνωναν αυτούς τους οποίους θα τιμωρούσαν, για να τους εξευτελίσουν. Η πράξη αυτή ήταν ιδιαίτερα ταπεινωτική στους Παλαιστίνιους Ιουδαίους.

Η ειδική αναφορά του μερισμού των ιματίων (19:23-24) απερίφραστα ανακαλεί τα εδάφια του Ψλ 21:19 και παίζει ένα προεξέχοντα ρόλο στις παραδόσεις του πάθους των Ευαγγελίων.

Ο Ιωάννης παραθέτει εδάφια στην αφήγηση του πάθους (19,24,28,36-37) για απολογητικούς σκοπούς. Ακόμη και οι λεπτομέρειες του θανάτου του Ιησού, οι οποίες ήταν σκανδαλώδεις στην αρχαία περιοχή της Μεσογείου, τέθηκαν για να φανερώσουν την εκπλήρωση του θεϊκού σκοπού. Επιπρόσθετα, ο Ιωάννης εκτός του απολογητικού σκοπού, ζητά να καταδείξει τη συμβολική πνευματική σημασία του θανάτου του Ιησού.

Μολοταύτα, οι αναφορές των Ευαγγελίων για τα ρούχα τα οποία μοιράσθηκαν, μόλις και μετά βίας παρουσιάζουν μία προσαρμογή στον ψαλμό χωρίς ιστορική ουσία, ακόμη και αν οι προ-Χριστιανοί Ιουδαίοι ερμηνευτές κατανόησαν το ψαλμό μεσσιανικά σε αυτή την περίοδο (το οποίο δεν είναι πολύ πιθανό). Ο Ρωμαϊκός νόμος επέτρεπε στην τετράδα εκτέλεσης να δράξει τα λίγα αγαθά τα οποία πιθανά θα είχε το πρόσωπο που εκτελείτο. Είναι αμφίβολο εάν οι στρατιώτες αργότερα είχαν περιορισμούς. Η βασική μονάδα του Ρωμαϊκού στρατού ήταν η «*contubernium*», οκτώ άνδρες οι οποίοι έμεναν στην ίδια σκηνή. Κανονικά οι τέσσερις αναλάμβαναν καθήκοντα, όπως η σταύρωση. Αυτό εξηγεί

γιατί αναφέρονται τέσσερις στρατιώτες στο εδάφιο 19:23. Η κλήρωση μπορεί να εμπλέξει άλλους συμβολισμούς, αλλά οι γεμάτοι πλήξη στρατιώτες μπορεί να έφεραν τα ζάρια για να ψυχαγωγηθούν.

Τα εξωτερικά ενδύματα ήταν ορθογώνιο ύφασμα το οποίο εφαρμοζόταν στο σώμα. Ο χιτώνας ήταν κανονικά ένα μακρύ, σφιχτά προσαρμοσμένο στο σώμα το οποίο έφτιαχνε υποκάμισο, με δύο τεμάχια που υφάνθηκαν μαζί. Τυπικά ήταν αμάνικος και καμωμένος από μαλλί, λινό ή δέρμα. Ένας χωρίς ράψιμο χιτώνας ο οποίος προσαρμόζεται καλά στον λαιμό με κοντά μανίκια ήταν ιδιαίζουσας αξίας. Ο χιτώνας του Ιησού ήταν άρραφος και μπορεί να ανακαλεί το ένδυμα του αρχιερέα, του οποίου το ένδυμα δεν σχίζεται (Λευ 21:10). Η λέξη υφαντός εμφανίζεται ιδιαίτερα σε σχέση με τον Αρχιερέα (Εξ 28:6-36:10,12,15,29:34-39:3,5,8,22,27). Στην περίπτωση αυτή η αφήγηση θέλει να εμφανίσει τον Χριστό ως αρχιερέα και να υποτονίσει τον ρόλο του κρατικού λειτουργού Αρχιερέα, ακόμη μία περίπτωση της Ιωάννειας ειρωνείας (11:49-51:18:13-24). Αλλά η νύξη απέχει πολύ από τη βεβαιότητα. Για παράδειγμα στην Έξοδο δεν αναφέρεται στα ενδύματα του Αρχιερέα το ιμάτιον το οποίο στην κοινή γλώσσα εννοείται ο εξωτερικός μανδύας. Γίνεται χρήση του χιτώνα (Εξ 28:4,39,40:29:5,8 35:19 36:34 39:27-40:14), αλλά ο όρος ιμάτιον ήταν ο κοινός όρος. Περισσότερο σημαντικό είναι ότι ο Ιωάννης φαίνεται να δίνει μια ρητή ιερατική έμφαση την οποία κάποιος βρίσκει στους Εβραίους (2:17:3:14,14:5-10:6:20:8:4 9:11,25:10:21:13:11).

Ο συμβολισμός του άρραφου χιτώνα της ενότητας της εκκλησίας (9:16,17:11) δεν είναι επιτυχής, γιατί ο Χριστός στερείται του χιτώνα και επειδή ο Ιωάννης δεν μιλά για τήβεννο. Η αναφορά σε άρραφο χιτώνα μπορεί απλά να σημαίνει ότι είναι υφαντό, παρά ότι είναι πλεκτό και επομένως πιο ακριβό. Στα συμφραζόμενα όλου του Ευαγγελίου, ο Ιωάννης μπορεί να δίνει έμφαση στο ότι απλά ο Ιησούς εκδύει τον εαυτό του από τα γήινα στον σταυρό, όπως προηγουμένως στον Μυστικό Δείπνο (13:4), για να λάβει τον ρόλο του υπηρέτη. Εάν αυτό ισχύει, το εδάφιο υπενθυμίζει στους Μαθητές ότι για τη δοκιμασία μπορεί να χρειασθεί να εναγκαλισθούν, για να υπηρετήσουν ο ένας τον άλλον (13:14-16). Ο Ιωάννης μπορεί να αναφέρει τον άρραφον χιτώνα για να εξηγήσει

γιατί οι στρατιώτες έπρεπε να βάλουν κλήρο και έτσι να εκπληρώσουν τον Ψλ 21:19 με ακρίβεια. Ο κεντρικός υπαινιγμός του Ιωάννη στο σημείο αυτό είναι η εκπλήρωση των Γραφών. Το «οὖν» του στίχου 24 ενισχύει αυτόν τον υπαινιγμό. Οι στρατιώτες μπορεί να ενήργησαν σύμφωνα με τις συνήθειες και όπως επιθυμεί ο διάβολος, αλλά τελικά ανυποψίαστα εκπλήρωσαν τον άρρηκτο λόγο του Θεού (Ιω 13:18-15:25· Γεν 50:20· Α Βασ 22:30,34-35,38)⁷⁵⁵».

Ο Ramsey προσθέτει επίσης αρκετές κατατοπιστικές πληροφορίες. «Είδαμε ότι πολλοί ερμηνευτές βρίσκουν συμβολικό χαρακτήρα στον στίχο «ἦν δὲ ὁ χιτῶν ἄραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλου». Τον ερμηνεύουν ότι συμβολίζει την ενότητα των Χριστιανών ή τον μοναδικό ρόλο του Αρχιερέα (ίδε περιγραφή Αρχιερέα από Ιώσηπο 3.161). Αλλά ο αντίλογος είναι ότι ο συμβολισμός είναι αμφίβολος. Ο αφηγητής προκαλεί την προσοχή στον τρόπο κατά τον οποίο ο χιτώνας ήταν υφαντός, μόνο για να εξηγήσει γιατί ήταν αδύνατο ο χιτώνας να σχισθεί, χωρίς να καταστραφεί. Λόγω αυτού, οι στρατιώτες τον έπαιξαν στα ζάρια και έτσι εκπλήρωσαν με πολλή ακρίβεια τον Ψλ 21:19. Ο στίχος είναι ποιητικός και αποτελείται από δύο μέρη:

διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς
καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλήρον

Όπως κάθε ραββίνος Ιουδαίος ερμηνευτής, ο αφηγητής βρίσκει την ευκαιρία ή εξηγεί διαφορετικό νόημα για κάθε τμήμα, εάν προσαρμόζεται με την ιστορική πληροφορία την οποία προσπαθεί να εξηγήσει. Η ίδια ερμηνευτική τεχνική βρίσκεται στο Μτ 21:2-7 όπου ο Χριστός χρησιμοποιεί γαϊδούρι και πουλάρι (αρσενικό άλογο ή υποζύγιο)⁷⁵⁶. Επίσης, η ίδια τεχνική χρησιμοποιείται και στις

755. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (Baker Academics, 2012), 1136.

756. λέγων αὐτοῖς· πορεύεσθε εἰς τὴν κώμην τὴν κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὐρήσετε ὄνον δεδεμένην καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς· λύσαντες ἀγάγετέ μοι. καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπη τι, ἐρεῖτε ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν χρειᾶν ἔχει· εὐθὺς δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς. τοῦτο δὲ γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται· σοι πραῦς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ ἐπὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.

Πρ 4:25-26, όπου ο Δαβίδ κατανόησε ότι έχει μιλήσει τόσο στους Ισραηλίτες, όσο και στους Εθνικούς»⁷⁵⁷.

Εκτός από τη σημασία των γραφών, η πρώτη σκηνή συνδέεται με την άφεση των όσων κατείχε, δηλαδή των ρούχων του. Στη δεύτερη σκηνή αφήνει την οικογένειά του (παραδίδει τη μητέρα του στον Ιωάννη να τη φροντίζει και στην τρίτη τον ίδιο τον εαυτό του)⁷⁵⁸.

Κατά τον Köstenberger⁷⁵⁹ δεν είναι σαφές εάν οι στρατιώτες υπερέβηκαν τα νόμιμα όρια, όταν διαίρεσαν σε τέσσερα μέρη το εξωτερικό ένδυμα (ιμάτια) του Χριστού. Το εσωτερικό ένδυμα ήταν μονοκόμματο και αυτό σημαίνει ότι δεν αποτελείτο από δύο διαφορετικά υλικά μαζί για να φτιαχτεί, γιατί αυτό απαγορευόταν (Λευ 19:19-Δτ 22:11). Αυτό το ένδυμα μπορούσε να είχε πλεχθεί χωρίς ιδιαίτερη επιδεξιότητα και δεν ήταν αναγκαίο ότι ήταν είδος πολυτελείας. «Πόρρω απέχει» από τη βεβαιότητα, ο χιτώνας αυτός να προστρέχει στον αρχιερέα ή την ενότητα της εκκλησίας και ο άρραφος χιτώνας ισχυρίζεται ότι

πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ καὶ ποιήσαντες καθὼς συνέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. ἤγαγον τὴν ὄνον καὶ τὸν πῶλον καὶ ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτῶν τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν (Μτ 21:2-7).

757. ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου στόματος Δαβὶδ παιδὸς σου εἰπὼν· ἰνατί ἐφρούραξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπὶ τὸν ἅγιον παιδᾶ σου Ἰησοῦν ὃν ἔχρισας, Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος σὺν ἔθνεσιν καὶ λαοῖς Ἰσραήλ (Πρ 4:25-27).

758. John Ramsey, *The Gospel of John* (Michigan, Cambridge:Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2010), 326-327.

759. Ο Köstenberger αναφέρει επίσης το επεισόδιο με τον Ιωσήφ ο οποίος γυμνώθηκε από τον χιτώνα (Γεν 37:3,23) και που ερμηνεύτηκε σωτηριολογικά στην Ιουδαϊκή σκέψη (*Gen. Rab.* 84.8). Δεν είναι εμφανές όμως πως σχετίζεται με τη Σταύρωση του Χριστού, το επεισόδιο αυτό παρόλον που ο Ιωσήφ φέρεται ως τύπος Χριστού. Οι διαφορές στα δύο γεγονότα είναι πολλές. Η μόνη ομοιότητα είναι ότι οι πρωταγωνιστές των γεγονότων απώλεσαν τους χιτώνες αλλά με πολύ διαφορετικό τρόπο.

από την πλειονότητα των ερμηνευτών δεν συνοδεύεται από θεολογική σημασία⁷⁶⁰».

Ο Carson ισχυρίζεται ότι ο πληθυντικός «ιμάτια»⁷⁶¹ δεν αναφέρεται στις ραφές των τμημάτων του εξωτερικού φορέματος αλλά στα ρούχα τα οποία συμπεριλαμβάνουν τη ζώνη, τα σαντάλια και το κάλυμμα της κεφαλής⁷⁶². «Αυτά μαζί με την εξωτερική ρόμπα αποτελούν τέσσερα τεμάχια και έτσι οι στρατιώτες πήραν ένα ο καθένας. Αυτά έγιναν κατά τον Ιωάννη, για να πληρωθούν οι Γραφές. Είναι ενδιαφέρον ότι ο Ιωάννης συγκριτικά με τους συνοπτικούς αναφέρει πλήρωση των προφητειών, όσο ο Χριστός πορεύεται προς το πάθος⁷⁶³». Παρατίθενται οι δύο επικρατέστερες απόψεις, όσον αφορά το συμβολισμό του χιτώνα του Χριστού⁷⁶⁴. Η πρώτη άποψη είναι αυτής της αρχιερατικής του

760. Andreas J. Köstenberger, *John* (Michigan, USA: Baker Academic, 2004), 546.

761. Ο Ντάνιελ Ροπς, γράφει ότι το ιμάτιο-το ταλίθ-έπαιζε ταυτόχρονα το ρόλο του σημερινού κοστουμιού και του πανωφοριού. Πώς ήταν άραγε φτιαγμένα αυτά τα ιμάτια; Είναι δύσκολο να αποφανθούμε. Ίσως ορισμένα να ήταν μονοκόμματα, με μια τρύπα για το κεφάλι, κι άλλα από δύο κουβέρτες ραμμένες μαζί. Πρέπει ωστόσο, να υπάρχουν κι άλλα κομμένα με καλύτερο τρόπο, με μανίκια, τα οποία χωρίς αμφιβολία δεν διέφεραν, και πολύ από τη τήβεννο των δικαστικών και των πανεπιστημιακών δασκάλων (*Η καθημερινή ζωή στην Παλαιστίνη στους χρόνους του Χριστού* ελλ. Μτφρ. Ε. Αγγέλου (Αθήνα: Παπαδήμα, 1990), 255-256.

762. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 612,615. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι δεν είναι γνωστή η ακριβής ενδυμασία του Χριστού και επομένως τα ισχυριζόμενα του Carson δεν μπορούν να εξακριβωθούν.

763. Ο Carson αναλύει τις διάφορες γνώμες των ερμηνευτών κατά πόσον πληρώνονται οι γραφές σύμφωνα με τον ψαλμό 21:19 και τα γραφόμενα του Ιωάννη. Οι γνώμες είναι αντιλεγόμενες όσον αφορά τη γνώση του Ιωάννη της εβραϊκής ποίησης και του γεγονότος το οποίο περιγράφει για να δείξει ότι ήταν αυτόπτης μάρτυρας. Η παράθεση αυτών των γνώμων ξεφεύγει από το θέμα μας.

764. Στις τελετές ο χιτώνας ήταν από κεντημένο μεταξωτό ύφασμα ή στολισμένος με χρωματιστές λουρίδες. Συνήθως τον έκοβαν και τον έρραβαν, οι μάλλινοι ωστόσο, υφαντοί άρραφτοι χιτώνες ήταν περιζήτητοι-σαν αυτόν που οι στρατιώτες έβαλαν σε

ιδιότητάς που έχουμε ήδη συζητήσει. Η δεύτερη είναι της Φιλώνειας ερμηνείας της ρόμπας ως συμβόλου του λόγου ο οποίος ενώνει όλα τα πράγματα σε ένα. Έτσι, ο χιτώνας του Χριστού όπως είδαμε αντιπροσωπεύει την ενότητα της εκκλησίας. Η σύνδεση εδώ δεν είναι εμφανής γιατί ο χιτώνας του έχει αφαιρεθεί από αυτόν. Εάν ο χιτώνας αυτός συμβόλιζε την εκκλησία, πώς θα ερμηνευόταν ότι η εκκλησία έχει αποχωρισθεί από αυτόν. Μία ερμηνεία επί της ουσίας είναι η σύνδεση των εδαφίων 19:23-24 και 13:1-20 όπου αναφέρεται στο πλύσιμο των ποδιών των Μαθητών από το Χριστό. Ο Χριστός έβγαλε τα εξωτερικά φορέματα, όταν έπλυνε τα πόδια των Μαθητών του, μια πράξη που προέβλεπε τον καθαρισμό που θα προκαλούσε ο θάνατός του. Στην περίπτωση της σταύρωσης, χάνει όλα τα ρούχα του. Ταπεινώνεται και πάλι, αλλά τη φορά αυτή στον ύψιστο βαθμό. Αφήνει τη δόξα του παραδόξως για να δοξασθεί! Ακόμη και όταν τα τελευταία αγαθά τα οποία είχε (τα ρούχα) τα πήραν οι στρατιώτες, ο Χριστός παραμένει από την υπέρτατη φροντίδα του Πατρός του και ο χιτώνας του δεν σχίζεται και καταστρέφεται⁷⁶⁵.

10.6 Λογχισμός του Χριστού

Προς διαπίστωση του θανάτου του Χριστού ένας από τους στρατιώτες λογχίζει την πλευρά του. Τότε εξήλθε από το σώμα του Χριστού αμέσως αίμα και ύδωρ.

ἀλλ' εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν, καὶ ἐξῆλθεν εὐθὺς αἷμα καὶ ὕδωρ. (19:34)

Η θεολογική σημασία του αίματος και του ύδατος των δύο αυτών συστατικών του ανθρώπινου σώματος περιγράφεται λεπτομερώς από τους Westcott⁷⁶⁶,

κλήρο για να μην τον σχίσουν (Ντάνιελ Ροπς, Η καθημερινή ζωή στην Παλαιστίνη στους χρόνους του Χριστού ελλ. Μτφρ. Ε. Αγγέλου (Αθήνα: Παπαδήμα, 1990), 255.

765. Rudolf Bultmann, *The Gospel of John*. Translated by G.R. Beasley-Murray. (Oxford: Blackwell, 1971), 671.

766. Brooke F. Westcott, *St John: The Authorised Version with introduction and notes* (London: John Murray, Albemarle Street, 1890), 284-287.

Caruzzo⁷⁶⁷ και Μαυρόπουλο⁷⁶⁸ . Εδώ θα περιοριστούμε στη σημειολογία του αριθμού δύο που αποτελούν τα συστατικά αίμα και ύδωρ.

Το δύο εκφράζει τη διαφορά. Το δύο μπορεί να εκφράζει κάτι δαιμονικό ή να επιβεβαιώνει το καλό. Γενικά, το δύο πληρώνει τη μαρτυρία προς το καλό ή το κακό⁷⁶⁹.

Στο Κεφ. 7:17-18, ο Ιησούς Χριστός απαντά στην πρόκληση των Φαρισαίων ότι στον νόμο είναι γραμμένο ότι η μαρτυρία των δύο είναι αληθής. Ο Χριστός εκφράζεται ότι είναι ο ένας ο οποίος μαρτυρεί για τον εαυτό του και για τον Πατέρα του ο οποίος μαρτυρεί για τον ίδιο. Είναι μία μαρτυρία δύο για την θεϊκή του αποστολή⁷⁷⁰. Το ίδιο συμβαίνει με την Παλιά και Καινή Διαθήκη. Οι δύο Διαθήκες περιέχουν πλήρη μαρτυρία της στάσης του Θεού προς τους ανθρώπους.

Ο Χριστός είναι το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας, ο Λόγος του Θεού, ο δεύτερος άνθρωπος (Α Κορ 15:47)⁷⁷¹ ή Θεός και Άνθρωπος. Στη ζωή και τον θάνατο φέρει διπλή μαρτυρία, δηλώνοντας την ενοχή του ανθρώπου και αποκαλύπτοντας τη δόξα του Θεού. Κι εδώ πάλι με το «δύο» μαρτυρείται ο θάνατός του ο οποίος θα σηματοδοτήσει τον ιλασμό της αμαρτίας και της καθαρότητας του. Στον καιρό της δοκιμασίας θα υπάρξουν δύο μάρτυρες οι

767. Sebastian A. Caruzzo, *Seeing Blood and Water: A Narrative-Critical Study of John 19:34*. A Dissertation. The Catholic University of America. Washington, D.C. 2011. UMI, Dissertation Publishing.

768. Δημήτριου Μαυρόπουλου, *Σχόλια στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 2017), 445-447.

769. Robert D. Johnston, *Numbers in the Bible, God's Unique Design in Biblical Numbers* (Michigan: Kregel Publications, Grand Rapids, Michigan, 1990), 49-54.

770. καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστίν. ἐγὼ εἶμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ (Ιω 8:17-18).

771. ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ. οἶος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἶος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι· καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ. (Α Κορ 15:47-49).

οποίοι θα φέρουν πλήρη μαρτυρία της βασιλικής και ιερατικής του ιδιότητας (Αποκ 11:3)⁷⁷². Στην επόμενη ενότητα θα επισημανθεί επίσης η παρουσία δύο προσώπων ως μαρτυρία.

10.7 Η ταφή του Χριστού κατά το Ιωάννη Ευαγγέλιο. Συμβολισμός των αριθμών δύο και εκατό.

10.7.1 Εισαγωγή

Ας συνοψίσουμε: Σύμφωνα με το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, ο Χριστός εξευτελίσθηκε και σταυρώθηκε ως κακούργος μεταξύ δύο ληστών (19:18). Τα ενδύματα του έγιναν νόμιμη λεία μεταξύ των τεσσάρων Ρωμαίων στρατιωτών οι οποίοι ανέλαβαν τη σταύρωση του. Μόνο ο χιτώνας του ως άραφος κληρώνεται: Ο θάνατος του διαπιστώθηκε όταν λογχίσθηκε και έρρευσε αίμα και ύδωρ: «εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχη αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν, καὶ ἐξῆλθεν εὐθὺς αἷμα καὶ ὕδωρ (19:34)». Ο Ιωσήφ ο από Αριμαθαίας αιτήθηκε και του δόθηκε το σώμα του Χριστού προς ενταφιασμό. Ο Νικόδημος φέρει περίπου εκατόν λίτρα αλόης και μύρου προς ενταφιασμό του (ισοδυναμεί περίπου με τριάντα τέσσερα κιλά-χιλιόγραμμα)⁷⁷³. Ο Χριστός λοιπόν ενταφιάζεται κατά τον άγ. Ιωάννη Χρυσόστομο «οὐχ ὡς κατάδικος, ἀλλ' ὡς ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις, πολυτελῶς ὡς μέγαν τινὰ αἰ θαυμαστόν».

Θα μας απασχολήσει η χρήση αυτής της τεράστιας ποσότητας των αρωμάτων την οποία προσέφερε ο Νικόδημος για τον θανόντα Χριστό. Άραγε ήταν απλώς μία υπερβολική ποσότητα η οποία ως αναφέρει ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος είχε: (α) ως σκοπό να ευωδιάσει και να ελαττώσει τη σήψη του κακοπαθημένου σώματος του Χριστού και (β) να συγκρατεί το περιτύλιγμα από λινάρι με το σώμα;

772. Καὶ δώσω τοῖς δυσὶν μάρτυσίν μου καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα περιβεβλημένοι σάκκους (Απ 11:3).

773. Σύμφωνα με τον Keener, ο Χριστός ενταφιάσθηκε ως βασιλιάς [Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (Baker Academics, 2012), 1164].

«Καὶ ταῦτα φέρουσιν ἀρώματα, ἃ μάλιστα τὸ σῶμα πέφυκεν ἐπὶ πολὺ διατηρεῖν, καὶ μὴ συγχωρεῖν ταχέως ἐνδιδόναι τῇ φθορᾷ⁷⁷⁴».

Μήπως αυτή η λεπτομερής περιγραφή της ποσότητας των αρωμάτων και του λιναριού του περιτυλίγματος σηματοδοτεί κάποια σημαντική θεολογική αλήθεια; Σκόπιμα δηλαδή ο Ευαγγελιστής αναφέρει τις λεπτομέρειες αυτές για να μας δείξει ότι κάποιο σημαντικό γεγονός συνέβηκε και δεν θα πρέπει να αμφισβητείται;

10.7.2 Μύρο- Αλόη και Λινάρι

Ο Simon Gibson εξηγεί τα ταφικά ήθη και έθιμα των Ιουδαίων ως εξής: «Σύμφωνα με τις ευαγγελικές αφηγήσεις, ο Ιωσήφ από την Αριμαθαία τύλιξε το σώμα του Ιησού με σινδόνη, γνωστή στα εβραϊκά ως τακρίκ (takrik) και στις ραββινικές πηγές ως σαντίν (sadin). Ο Μάρκος αναφέρει ότι τα οθόνια αγοράσθηκαν, ειδικά γι' αυτήν την περίπτωση και ο Ματθαίος προσθέτει ότι ήταν καθαρά. Ποικίλα ρούχα και περιβλήματα χρησιμοποιούνταν ως οθόνια αυτή την περίοδο, κατασκευασμένα ακόμη και από ακριβά εισαγόμενα ρούχα. Μόνον μετά τον δεύτερο αιώνα, κρίνοντας από τις ραββινικές πηγές, τα οθόνια που χρησιμοποιούνταν για το νεκρό κατασκευάζονταν αποκλειστικά από λινό, ανεξάρτητα αν αυτός ήταν φτωχός ή πλούσιος. Σύμφωνα με το Ευαγγέλιο του Πέτρου (2:4), το σώμα προτού τυλιχθεί σε λινά ταφικά σάβανα πλενόταν (βλέπε παράδειγμα της Ταββιθά το οποίο αναφέρεται στις *Πράξεις των Αποστόλων* 9:37). Αυτό το ιουδαϊκό έθιμο επέβαλε να πλένεται το σώμα του νεκρού με νερό, ενώ στηριζόταν, έτσι ώστε οι ακαθαρσίες από την περιοχή των ποδιών να μη φτάνουν στα άλλα μέρη του σώματος⁷⁷⁵. Κατόπιν, έχριαν τη σορό με λάδια και

774. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.464.6-10.

775. Παρόλον που κατά τα Ιουδαϊκά ήθη και έθιμα ο νεκρός πλενόταν με ύδωρ, στην περίπτωση του Χριστού σύμφωνα με τους Bonnie *et al* δεν έγινε πλύση λόγω της μεγάλης ποσότητας του αίματος στο σώμα του το οποίο προήλθε από την καταπόνηση της Σταύρωσης. Οι συγγραφείς στηρίζουν την άποψη αυτή σε διάφορες ραββινικές πηγές όπου παραπέμπουν. Πραγματικά, οι πηγές αυτές δικαιολογούν την μη πλύση του

αρώματα, προτού αυτή τυλιχθεί με σάβανα. Τα μέλη της οικογένειας ίσως θέρμαιναν νερό για το πλύσιμο, ενώ θρηνούσαν τον νεκρό στην είσοδο του τάφου ή στην αυλή, κάτι το οποίο ερμηνεύει το γιατί σκεύη που περιγράφονται ως δοχεία μαγειρέματος κάποιες φορές βρίσκονται εντός των τάφων αυτής της περιόδου. Μερικά δοχεία (κανάτες) τα οποία ανακαλύπτονται στους τάφους ίσως να περιείχαν λάδια και αρώματα, τα οποία επίσης χρησιμοποιούνταν κατά το σαβάνωμα. Στον Ιωάννη διαβάζουμε ότι το σώμα του Ιησού τυλίχτηκε σε οθόνια και ότι στην προετοιμασία του σώματος του Ιησού, ο Ιωσήφ βοηθήθηκε από ένα δεύτερο πρόσωπο τον Νικόδημο, γνωστό ως αναφερόμενο από το ίδιο Ευαγγελιστή στο Κεφ. 3. Αυτός του έφερε ένα μείγμα μύρου και αλόης, περίπου 100 λίτρα (19:39) η οποία φαίνεται υπερβολική ποσότητα. Ίσως ο Νικόδημος ανήκε σε μια φιλανθρωπική οργάνωση της πόλης (χάβερ ιο) που ασχολούνταν με δράσεις όπως η προετοιμασία ενός σώματος για ταφή, και άλλες οι οποίες μνημονεύονται στις ύστερες ραββινικές πηγές. Ο Ιωάννης συνεχίζει αναφέροντας: «ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶν τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν» (19:40). Σκεύη όπως αγγεία, πιθάρια, κανάτες, τα οποία χρησιμοποιούνταν κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας του σώματος για ταφή, είναι φανερό ότι δεν μπορούσαν να επιστραφούν στο σπίτι, εξαιτίας της κατάστασης ακαθαροσίας και έτσι εγκαταλείπονταν στον τάφο»⁷⁷⁶.

Ο Όσιος Αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Θεοφύλακτος (11^{ος} αιώνας) πληροφορεί ότι ο Νικόδημος⁷⁷⁷ δεν υποψιάστηκε την Ανάσταση του Χριστού. Γι' αυτό έφερε τόσο

θανόντος μετά από κάποια ποσότητα ρεύσης αίματος του νεκρού στο σώμα [B.L Bonnie, R. L Gilbert., D. Klutstein., R.,J. SinDonald #30, Centro Internazionale di SinDonaldologia, Turin (1981)].

776. Simon Gibson, *Οι τελευταίες ημέρες του Ιησού* ελλ. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ουρανός, 2010), 239-240.

777. Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας ισχυρίζεται ότι στον ενταφιασμό εμπλέκονται δύο πρόσωπα για να είναι η μαρτυρία πιστευτή (Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον 1.261.8).

ακριβά δώρα για να επιβραδύνει όσο μπορεί τη σήψη και την κακοσμία του νεκρού σώματος του Χριστού⁷⁷⁸.

Ο Καλβίνος πιστεύει ότι τα χρήματα που σπατάλησε ο Νικόδημος ήταν πάρα πολλά και ίσως κάποιος σκεφτεί ότι ήταν υπερβολικά (πρβλ μύρο)⁷⁷⁹. Θα πρέπει να αντιληφθούμε ότι το σχέδιο του Θεού τους οδήγησε μέσω του Αγίου Πνεύματος να χρησιμοποιήσουν τα αρώματα για να διώξουν το φόβο μας του Σταυρού⁷⁸⁰.

778. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος β'* PG 124:286. Στο λήμμα "Onkelos" της Ιουδαϊκής εγκυκλοπαίδειας αναφέρεται ότι ο προσήλυτος Αγκυλος ή Αγκυλίων (<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11712-onkelos>) έκαυσε περισσότερες από ογδόντα μνας (μία μνα=πενήντα σίκλους περίπου). Ένας ταλμουδικός σίκλος άξιζε περίπου δύο δραχμές. Ογδόντα μνας αντιστοιχούσαν σε 4000 σίκλους ή 8000 δραχμές) αρώματα στην ταφή του R. Gamaliel του πρεσβύτερου. Όταν ερωτήθηκε γιατί το έκανε αυτό, του επιστήσε την προσοχή του εδαφίου του Ιερεμία 34:5 και συνέχισε ότι ο R. Gamaliel άξιζει περισσότερο από 100 βασιλιάδες. Οι αντιστοιχήσεις των μονάδων έχουν ληφθεί από το βιβλίο της Καθηγήτριας Φαρμακευτικής Ελένης Σκαλτσά, *Ιστορία Φαρμακευτικής, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα* (www.kallipos.gr).

779. Ας θυμηθούμε το περιστατικό με τη Μαρία η οποία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου ἤλειψεν τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐξέμαξεν ταῖς θριξίν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ (Ιω 12:3). Ο Ιούδας τότε παραπονέθηκε διατί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων καὶ ἐδόθη πτωχοῖς (Ιω 12:5); Εάν ένα λίτρο μύρου (342 περίπου γραμμάρια) στοιχίζει 300 δηνάγια (ένα δηλαδή ετήσιο μισθό ενός εργάτη), φανταστείτε ότι τα 100 λίτρα θα στοίχιζαν 30000 δηνάγια. Το περιστατικό της χρήσης των ποδών του Χριστού με «λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου» συμβολίζει τη βασιλική του ιδιότητα. Όπως είναι γνωστό οι βασιλείς στην Παλαιά Διαθήκη πριν την ανάληψη των καθηκόντων τους έπρεπε να αλειφθούν. Ο ίδιος ο Χριστός μάλιστα θα απαντήσει στον Ιούδα τον Ισκαριώτη και θα του πει ότι αυτή η πράξη της Μάρθας είναι για την ταφή του, προφητεύοντας έτσι τη βασιλική νεκρική του ταφή (12:7).

780. John Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 214.

Ο πλούσιος Νικόδημος κατά τον Morris ίσως θυμήθηκε ότι ο Χριστός του μίλησε για βασιλεία των ουρανών και ήθελε να τον ενταφιάσει με τιμές βασιλέα⁷⁸¹.

Ο Χρήστος Καρακόλης⁷⁸² εκφράζει τη γνώμη ότι ήδη ο στίχος 18:1 του Ιωάννη στον χειμάρρο των Κέδρων συσχετίζεται με την παλαιδιαθηκική βασιλική παράδοση. Η αναφορά στον ίδιο στίχο ενός ανώνυμου κήπου αποσκοπούσε πιθανώς στον συσχετισμό της πορείας του Ιησού προς τον θάνατο με τον κήπο του βασιλέως στην Παλαιά Διαθήκη. Ο συσχετισμός αυτός μπορεί να συνδέσει στον νου του αναγνώστη του ευαγγελίου τη θεία δύναμη και αυθεντία του Ιησού στην ακολουθούσα σκηνή της συλλήψεως του με τη βασιλική του ιδιότητα. Αυτός ο συσχετισμός επαναλαμβάνεται και στη διήγηση του βασιλικού χαρακτήρα ταφής του Ιησού σ' έναν ανώνυμο κήπο στο τέλος της διηγήσεως του Πάθους⁷⁸³.

Σημειωτέον η βασιλική ιδιότητα του Χριστού εμφανίζεται και με την προϋπάντηση του όχλου με Βάια (12:13). Επίσης, η βασιλική ιδιότητα του Χριστού εκφράζεται και στους στίχους 19:2-5 όπου «οί στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτὸν. Καὶ ἐξῆλθεν πάλιν ἔξω ὁ Πιλάτος καὶ λέγει αὐτοῖς· ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε ὅτι οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω ἐν αὐτῷ. ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω, φορῶν

781. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 825.

782. Χρήστου Καρακόλη, «Πέραν τοῦ χειμάρρου τοῦ Κεδρών, ὅπου ἦν κήπος (Ιω 18:1). Δύο παλαιδιαθηκικοί υπαινιγμοί και το θέμα του ουρανού βασιλέως στην ιωάννεια διήγηση του Πάθους», στον τόμο: I. Γαλάνης κ.ά. (εκδ.), *Διακονία – Λειτουργία – Χάρισμα. Πατερική και σύγχρονη ερμηνεία της Καινῆς Διαθήκης. Τιμητικός τόμος προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Αντ. Γαλίτη*, Λεβάδεια: I. Μητρόπολις Θηβών και Λεβαδείας:Κέντρο Αρχαιολογικών, Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών / Εν πλω, 2006, 341-354.

783. Ο «κήπος» αυτός κατά την πατερική παράδοση αντιστοιχεί προς τον κήπο του Παραδείσου (Κυρίλλου Αλεξανδρείας 3.15.17-18 και Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα*, τόμος β' PG 124:244D).

τὸν ἀκάνθινον στέφανον καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. καὶ λέγει αὐτοῖς· ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος».

10.7.3 Μύρο αλόη και λινάρι

Μύρο⁷⁸⁴ ονομάζεται το αρωματικό ρετσίνι του δέντρου «Κομμιφόρος η μύρρα». Ήταν γνωστό από την αρχαιότητα και ονομαζόταν σμύρνα ή βδέλλιο. Σύμφωνα με τον Μτ χρησιμοποιήθηκε ως ένα από τα δώρα των τριών Μάγων στον νεογέννητο Χριστό μαζί με τον χρυσό και το λιβάνι (Μτ 2:11). Μνημονεύεται και σε άλλα εδάφια της Αγίας Γραφής (π.χ. Εξ 30:23·Εσ 2:12·Μκ 15:23⁷⁸⁵). Η χρήση του μαρτυρείται από τις Ιστορίες του Ηροδότου⁷⁸⁶.

Ο Carson διαφωνεί ότι το εδάφιο Μκ 15:23 αντιστοιχεί με αυτό του Ιω 19:29 διότι η σμύρνα η οποία χρησιμοποιήθηκε ήταν καταπραϊντική για τους πόνους. Αντίθετα, το εδάφιο που είναι παράλληλο με το 19:29, κατά τον Carson είναι το Μκ 15:36. Αναφέρει επίσης την πληροφορία ότι οι Ιουδαίοι δεν αφαιρούσαν ὄργανα από τον νεκρό και η χρήση του μύρου απλώς είχε σκοπό να αρωματίσει τον νεκρό και να επιβραδύνει τη σήψη. Η αλόη, σύμφωνα με τον Keener, δεν ταυτίζεται με την θεραπευτική αλόη βέρα αλλά προέρχεται από το αρωματικό δέντρο *Aguilaria agollochum*⁷⁸⁷ που ενδημεί στην Ινδία και έχει μεγάλη εμπορική αξία⁷⁸⁸.

784. Smith's Bible Dictionary <http://www.bible-history.com/smiths/>

785. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 486 and 500.

786. Ηροδότου Ιστορία 3.20.1-5. «Ἐπειτέ δὲ τῷ Καμβύση ἐκ τῆς Ἐλεφαντίνης ἀπίκοντο οἱ Ἴχθυοφάγοι, ἔπεμπε αὐτοὺς ἐς τοὺς Αἰθίοπας ἐντειλάμενός τε τὰ λέγειν χρῆν καὶ δῶρα φέροντας πορφυρέον τε εἶμα καὶ χρύσειον στρεπτόν περιαιχένιον καὶ ψέλια καὶ μύρου ἀλάβαστρον καὶ Φοινικίου οἴνου κάδον»

787. Ο Keener παραθέτει πηγή όπου ισχυρίζεται ότι ήταν η φαρμακευτική αλόη (Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 1185.

788. Κωνσταντίνος Σιαμάκης, *Σύντομο Λεξικό της Καινής Διαθήκης*, (Θεσσαλονίκη: Δόναξ, 2012), 13. Ο Σιαμάκης υποστηρίζει ότι η αλόη ήταν η ακουίλαρία.

Για τον Carson το σημαντικότερο στην ιστορία των οθονίων και του σουδαρίου είναι το γεγονός ότι ο Χριστός αναστήθηκε βγαίνοντας μέσα από αυτά όπως επισκέφτηκε τους Μαθητές του μπαίνοντας από κλειστή πόρτα (19:26). «Σημαντικό είναι ότι τα κείμενα κενά από σώμα οθόνια και σουδάριο τα είδαν δύο Μαθητές του Χριστού, αυτό στο Ιουδαϊκό δικαστήριο αποτελεί αληθινή μαρτυρία (Δτ 19:16)». Ο Σωτηρόπουλος⁷⁸⁹ ερμήνευσε ότι το «κείμενα» (20:5,6) και «ένα» (20:7) εκφράζουν τον ίδιο τόπο. «Κείμενα δεν σημαίνουν ότι τα εντάφια υφάσματα κείνται στη γη, γιατί έτσι και αλλιώς ο τάφος ήταν λαξευμένος αλλά ότι έμειναν στον ίδιο τόπο ακριβώς όπως τοποθετήθηκαν από τους Ιωσήφ και Νικόδημο. Το «ένα» εκφράζει το ίδιο και τέτοια σημασία λαμβάνει και στα εδάφια Αρ 9:14 και Εβρ 2:11. Το «ένα» επιτείνει δηλαδή τη σημασία του «κείμενα». Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι και το «κείμενα» απαντά σε δύο διαδοχικά εδάφια».

Το **λινάρι**, σύμφωνα με τον Akin, είναι ένα από τα αρχαιότερα φυτά το οποίο καλλιέργησε ο άνθρωπος με σκοπό την κατασκευή νημάτων για την παραγωγή υφασμάτων⁷⁹⁰. «Πέραν όμως από τη χρήση του ως κλωστικό φυτό, έγινε ιδιαίτερα γνωστό και για τις θεραπευτικές ιδιότητες των σπόρων του. Το χαρακτηριστικό του είναι ότι περιέχει πηκτίνες, ετεροπολυσακχαρίτες οι οποίοι συγκρατούν τα κυτταρικά τοιχώματα. Αυτές μπορεί να εξασκούν ισχυρούς πολικούς δεσμούς με τα συστατικά της αλόης και μύρου και δημιουργούν τόσες ισχυρές συνεκτικές δυνάμεις ώστε το σώμα με το λινάρι να κολλούν μεταξύ τους και μόνο με σχίσιμο του τελευταίου μπορεί να αποκολληθεί. Ακόμα και σήμερα η πηκτίνη

789. Νικόλαου Σωτηρόπουλου, *Ερμηνεία Δυσκόλων Χωρίων της Γραφής*. Τόμος Δ', 120-123, Αθήνα, 2013.

790. Εξόχως ενδιαφέρονται είναι όσα γράφει για το λινό στο βιβλίο του ο Πλούταρχος «Περί Ίσιδος και Οσίριδος» και ιδιαίτερα το παρακάτω εδάφιο: «τὸ δὲ λίνον φύεται μὲν ἐξ ἀθανάτου τῆς γῆς καὶ καρπὸν ἐδώδιμον ἀναδίδωσι, λιτὴν δὲ παρέχει καὶ καθαρὰν ἐσθῆτα καὶ τῷ σκέποντι μὴ βαρύνουσιν, εὐάροστον δὲ πρὸς πᾶσαν ὥραν, ἥκιστα δὲ φθειροποιόν, ὡς λέγουσι» (352F.2).

αποτελεί παράγοντα ζελατινοποίησης και χρησιμοποιείται ειδικά για μαρμελάδες και ζελέδες⁷⁹¹».

10.7.4 Οι αριθμοί εκατό και δύο

Δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι ο αριθμός εκατό χρησιμοποιείται μάλλον συμβολικά.

Ο Ωριγένης θεωρεί τον αριθμό εκατό ως ιερό και πληρέστατο ως «ἐκ δεκάδων δέκα συγκείμενον». Για τον λόγο αυτό εξηγεί ότι ο Ευαγγελιστής Μάρκος γράφει «καὶ ἀνέπεσον πρασιαὶ πρασιαί, ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πενήκοντα (6:40)». Επίσης στην Ερμηνεία του των Παροιμιῶν του Σολομώντος γράφει ότι ο «Θεὸς τῆ σοφία ἐθεμελίωσε γῆν. Ἄλλα καὶ ἡ ψυχὴ ἡ πιστὴ, γῆ ἐστιν, ἑκατονταπλασίονα καρποφοροῦσα⁷⁹²».

Ο αριθμός εκατό είναι ο αριθμός ο οποίος κατά τον άγ. Μάξιμο τον Ομολογητή⁷⁹³, εκφράζει τον φυσικό νόμο αφού είναι η δεκάδα ενεργούμενη δέκα φορές⁷⁹⁴.

791. Danny E. Akin, "Linen Most Useful: Perspectives on Structure, Chemistry and Enzymes for Retting Flax. Biotechnology", <http://dx.doi.org/10.5402/2013/186534>

792. Ωριγένους, *Εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικῶν* 2.36.220.5-7.

793. Μάξιμου Ομολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ηγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς* 55.168-192.

ὁ δὲ δέκα τὸ τέλειον τῆς ἐν ταῖς ἐντολαῖς ἀρετῆς δηλοῖ (55.253-255).

794. Είναι ενδιαφέρον ότι η ίδια έκφραση απαντά και στον άγ. Κύριλλο Αλεξανδρείας. Στο υπόμνημα του εις το Κατὰ Λουκά Ευαγγέλιο εξηγεί ότι τα πρόβατα είναι εκατό (15:4-5), γιατί ο Ευαγγελιστής ανάγει σε άρτιο και τελειότατο αριθμό το πλήθος των υποταγμένων σ' αυτόν λογικών προβάτων (PG 72:798CD). Το ίδιο εφαρμόζει και με τη δεύτερη παραβολή των δέκα δραχμών (15:8) όπου το δέκα εκφράζει την τελειότητα, πλήθος που είναι άρτιο σε αριθμό και «ἐκ μονάδος ἀναφοίτησιν ἔχων εἰς τὸν ἐπέκεινα δρόμον (PG 72:800C)». Ο Ευαγγελιστής Λουκάς κάνει χρήση του αριθμού δέκα και σε άλλα εδάφια (15:18-17:12-19:13).

« Ἡ γὰρ δεκάς δεκαχῶς ἐνεργηθεῖσα ποιεῖ τὴν ἑκατοντάδα. Δεκαδικὸς γὰρ καὶ ὁ τῆς φύσεως νόμος ἐστίν, ὡς ἐκ δέκα συνεστηκῶς, λέγω δὲ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων καὶ τῶν πέντε αἰσθήσεων καὶ τῆς φωνητικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς φυσικῆς γονιμότητος· κέχρηται γὰρ τῷ μὲν λογιστικῷ πρὸς τὴν αἰτίας καὶ τῶν περὶ τὴν αἰτίαν καλῶν ζήτησιν, τῷ ἐπιθυμητικῷ δὲ πρὸς πόθον τῶν ζητουμένων, τῷ δὲ θυμικῷ πρὸς φυλακὴν καὶ στοργὴν, ταῖς αἰσθήσεσι δὲ πρὸς διάκρισιν πενταχῶς καὶ αὐτὴν διαιρουμένην, ἐξ ἧς ἐπιστήμη γίνεσθαι πέφυκε—διαιρεῖται γὰρ ἡ καθόλου διάκρισις τοῖς ἡργμένοις καὶ οὐκ ἡργμένοις, τοῖς νοητέοις καὶ οὐ νοητέοις, τοῖς ῥητέοις καὶ οὐ ῥητέοις, τοῖς ποιητέοις καὶ οὐ ποιητέοις, τοῖς φθαροῖς καὶ τοῖς ἀφθάρτοις—, τῷ δὲ φωνητικῷ πρὸς ἔκφρασιν, καὶ τῇ γονιμότητι πρὸς αὐξήσιν τῶν ζητηθέντων καὶ ἐπιθυμηθέντων καὶ στερχθέντων καὶ γνωσθέντων καὶ ἐκφρανθέντων καλῶν. Γίνεται γοῦν ἡ ἑκατοντάς, κατὰ τὸν νόμον δεκαπλουμένη τῆς φύσεως, χιλιάς. Τετάρτη δὲ προκοπή ἐστίν ἡ διὰ θεωρίας καὶ γνώσεως τοῦ φυσικοῦ νόμου κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν διαίρεσιν πρὸς τὸν ἑκάστης ἐντολῆς ἀρχικώτερον λόγον ἀνάβασις, καθ' ἣν ἡ μυριάς συναγομένη θεωρεῖται, τῷ τῆς πρώτης μονάδος στοιχείῳ γνωριζομένη...».

Επίσης, ο αριθμὸς δέκα εἶναι καὶ ὁ πληρέστατος⁷⁹⁵ κατὰ τὸν ἄγ. Μάξιμο τὸν Ομολογητῆ. Πολύ πιθανό ἐδῶ ὁ ἀριθμὸς ἑκατό νὰ σημαίνει τὴν υπερπλήρη χρησιμοποιοῦμενη ποσότητα. Ἀφθονη ποσότητα ἡ ὁποία νὰ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Χριστὸς γεννήθηκε καὶ πέθανε ὡς βασιλιάς.

Επίσης, κατὰ τὸν Parsons, ὑπάρχει μαρτυρία ὅτι οἱ μετρήσεις μέχρι τὸν ἀριθμὸ ἐνενηντα ἐννέα γίνονταν με τὸ ἀριστερό χέρι καὶ ἡ ἀρίθμηση τῶν τριψήφιων ἀριθμῶν ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸ ἑκατόν γινόταν με τὸ δεξιὸ χέρι. «Αὐτὸ ἴσως υποδηλώνει ἡ παραβολὴ τῶν Λουκά καὶ Ματθαίου με τὰ ἐνενηντα ἐννέα πρόβατα καὶ τὸ ἓνα ἀπολωλὸς τὸ ὁποῖο ἔσωσε ὁ Χριστὸς ὥστε νὰ μετρηθῶν ἑκατόν (Λκ 15:3-7·Μτ 18:12-14). Ἔτσι, ἐάν τὸ ἀριστερό θεωρεῖτο με μίαν ἀμαρτωλὴν σημασίαν τὸ δεξιὸ εἶχε ἀκριβῶς τὴν ἀντίθετην σημασίαν. Ὁ Χριστὸς λοιπὸν με τὴν Ἀνάστασίν του μᾶς μετέφερε ἀπὸ τὴν ἀμαρτωλὴν ζωὴν, ὅπου μετροῦσαμε ἀπὸ τὸ

795. Μάξιμος Ομολογητῆ, *Πρὸς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον περὶ διαφόρων ἀπορῶν τῆς Θείας Γραφῆς* 55.253-255.

ένα μέχρι το ενενήντα εννέα, στη ζωή της σωτηρίας και θέωσης όπου μετρούμε πια από το εκατό, το δεξί χέρι⁷⁹⁶».

Είναι ενδιαφέρον όπως έχει ήδη αναφερθεί ότι οι ποσότητες και οι αποστάσεις οι οποίες απαντούν στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο είναι παράγωγα του αριθμού πέντε το οποίο δηλώνει ότι την εποχή του Χριστού το σύστημα μέτρησης με τα δάκτυλα ήταν σε εφαρμογή.

Τα παράγωγα του πέντε μπορούν να ερμηνευθούν όλα με το αισθητικός:

200 δηνάρια (6:7) είναι 5X40

25 σταδίου (6:19) είναι 5X5- Απόσταση όπου μπορούσαν να παρατηρήσουν.

Απόσταση Βηθανίας-Ιεροσολύμων 15 στάδια 3X5 (11:19)

300 δηνάρια 60X5 (12:5)

διακόσιοι πήχεις 5X40 (21:8)

Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν αρκετά στην Αγία Γραφή. Αναφέρονται ενδεικτικά μερικά παραδείγματα:

Διαστάσεις Κιβωτού: και ούτως ποιήσεις τὴν κιβωτόν **τριακοσίων** πήχεων (50x6) τὸ μῆκος τῆς κιβωτοῦ καὶ **πεντήκοντα** πήχεων (10x5) τὸ πλάτος καὶ **τριακόνα** πήχεων (6x5) τὸ ὕψος αὐτῆς (Γεν 6:15).

Φιλογύναιος Σολωμών: ὁ βασιλεὺς Σαλωμων ἦν φιλογύναιος καὶ ἦσαν αὐτῷ ἄρχουσαι **ἑπτακόσiai** (**140X5**) καὶ παλλακαὶ **τριακόσiai** (**60X5**) καὶ ἔλαβεν γυναῖκας ἀλλοτρίας καὶ τὴν θυγατέρα Φαραω Μωαβίτιδας Αμμανίτιδας Σύρας καὶ Ἰδουμαίας Χετταίας καὶ Αμορραίας (Α Βασ 11:1).

Αποκαλυπτικό ὄραμα Δανιήλ: καὶ εἶπεν αὐτῷ ἕως ἑσπέρας καὶ πρωὶ ἡμέραι δισχίλια **τριακόσiai** (460x5) καὶ καθαρισθήσεται τὸ ἅγιον (Δαν 8:14).

Εξωτερικό προαύλιο Πύλης: καὶ τὸ αἶθριον τοῦ αἰλαμ τῆς πύλης **ἑξήκοντα** (**12X5**) πήχεις **εἴκοσι** (**4X5**) θεῖμ τῆς πύλης κύκλω. καὶ τὸ αἶθριον τῆς πύλης ἔξωθεν εἰς τὸ αἶθριον αἰλαμ τῆς πύλης ἔσωθεν πηχῶν **πεντήκοντα** (**10x5**) (Ιεζ 40:14-15).

796. Mikael C. Parsons, "Exegesis By the Numbers Numerology and the New Testament", Perspectives in Religious Studies, *Journal of NABR* (2006): 25-43.

Καρποφορία δια της ακοής και αντίληψης των θεϊκών λόγων: ὁ δὲ ἐπὶ τὴν καλὴν γῆν σπαρεῖς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων καὶ συνιείς, ὃς δὴ καρποφορεῖ καὶ ποιεῖ ὁ μὲν ἑκατόν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα. (Μτ 13:23).

Ο Ιούδας παραδίδει τον Χριστό λαμβάνοντας ως αντίτιμο 30 αργύρια: εἶπεν· τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια (6x5). (Μτ 26:15).

Μέτρηση βάθους θάλασσας: καὶ βολίσαντες εὗρον ὄργυιᾶς εἴκοσι, βραχὺ δὲ διαστήσαντες καὶ πάλιν βολίσαντες εὗρον ὄργυιᾶς δεκαπέντε· (Πρ 27:28).

Ο αριθμός εκατόν μπορεί να εκφρασθεῖ ως η μαρτυρία του ιωβηλαίου γιατί είναι δύο φορές το πενήντα. Ο αριθμός πενήντα βρίσκεται στο εδάφιο 8:57 και σύμφωνα με τον Θωμά Ακινάτη ὅπως ἤδη εξετάσαμε παραπέμπει επίσης στο ιωβηλαίο⁷⁹⁷.

Κατὰ τὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ υπήρχαν τρεῖς δυάδες οἱ οποίες τὴ μαρτύρησαν. Οἱ δύο συσταυρωθέντες ληστές, ὁ Χριστός καὶ ὁ Πατέρας τοῦ καὶ τὸ αἷμα καὶ ὕδωρ τὸ ὁποῖο ἔρευσε ἀπὸ τὴν πλευρά τοῦ. Κατὰ τὴν ταφή καὶ Ἀνάσταση εμφανίζονται ἄλλες τέσσερις δυάδες. Τὸ μίγμα ἀλόης καὶ μύρου, ὁ Νικόδημος καὶ Ἰωσήφ, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ δύο ἀγγελοὶ οἱ ὁποῖοι φανερώθηκαν στὴν Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ καὶ ποὺ κάθονταν στὸ πόδι καὶ τὴν κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ (20:12). Σύνολο δηλαδὴ ἐπτὰ δυάδες γιὰ νὰ εκφράζουν τὴν ολοκλήρωση τὴ θυσίας, θανάτου καὶ Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ φανερώνουν τὴ νέα δημιουργία. Ἐπίσης ἡ δυάδα σύμφωνα με τὸ Δευ (21:23) ἀποτελεῖ μαρτυρία πειστικὴ σε δικαστήριο (Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι οἱ δυάδες αὐτές κατὰ τὴν Ἀνάσταση περιλαμβάνουν τὴν ὕλη τὸν ἄνθρωπο καὶ τοὺς ἀγγέλους. Ὅλα τὰ εἶδη δηλαδὴ δημιουργίας τοῦ Θεοῦ (ὕλη, ὕλη καὶ πνεῦμα, πνεῦμα). Ἐπίσης εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι κατὰ τὴν Ἀνάσταση τὰ δύο ὀνόματα περιλαμβάνουν ἓνα ἐθνικὸ καὶ ἓνα Ἰουδαϊκὸ. Ὁ Νικόδημος παρόλο ποὺ ἦταν Ἰουδαῖος εκφράζεται με

797. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John. Chapters 6-12*. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 154.

Ελληνικό όνομα (νίκης+λαός, ίσως σημαίνει νίκησε τον Ιουδαϊκό λαό)⁷⁹⁸. Αυτό για να υποδηλώσει πιθανά ο Ευαγγελιστής ότι τόσο οι Εθνικοί όσο και Ιουδαίοι συμμετέχουν στην Ανάσταση. Ιωσήφ σημαίνει ότι προσθέτει ο Θεός. Αυτό συνέβηκε με την Ανάσταση. Ο Θεός πρόσθεσε δυνατότητα νίκης του λαού κατά της αμαρτίας. Ο Πέτρος επίσης αποτελεί Ελληνικό όνομα και ο αγαπητός μαθητής Ιωάννης Ιουδαϊκό⁷⁹⁹. Ο Πέτρος μάλιστα ονομαζόταν Σίμων και το όνομα του μετατράπηκε σε Κηφά η μετονομαζόμενο Πέτρο, το οποίο σημαίνει ογκόλιθο της εκκλησίας (1:42). Ο Ιωάννης σημαίνει δώρο του Θεού. Η Ανάσταση ως θεοδώρητη θα γίνει ο ογκόλιθος της νέας πίστης⁸⁰⁰.

798. Εάν θεωρήσουμε ότι ο Ευαγγελιστής γνώριζε από τη χρήση αλληγορικών ονομάτων στις αφηγήσεις, όπως συνηθιζόταν στην αρχαιότητα, τότε το όνομα του Νικοδήμου δικαιολογείται. Ένα παράδειγμα από την Οδύσσεια του Ομήρου καθιστά τη συνήθεια αυτή των αρχαίων συγγραφέων εμφανή. Ο Οδυσσεύς κατά την επιστροφή του στην Ιθάκη μεταμορφώθηκε από τη θεά Αθηνά σε ζητιάνο. Η θεά Αθηνά αντιπροσωπεύει τη νύμφη του Διός, τη Σοφία, τη στρατηγική της σκέψης και του πολέμου. Πρώτα θα κτυπήσει τον Αντίνοο-την αντί-νύμφη-(1:83). Έπειτα τον Ευρύμαχο -μάχεται με κάθε τρόπο, με κάθε μέσο, ο δεινός και αδίστακτος μαχητής- (1:399). Ακολουθεί ο Αμφίνομος, αυτός ο οποίος διαστρεβλώνει τον Νόμο και την τάξη των πραγμάτων, ο επικίνδυνος (16:351). Επίσης θα καταπολεμήσει τον Αγέλαο, αυτόν τον οποίο άγει τον λαό και τον παρασύρει με τη βοήθεια του Αντίνοου και τον μετατρέπει σε κατευθυνόμενη αγέλη (20:321).

799. Εάν δεν θεωρήσουμε αληθή την παράδοση της ορθόδοξης εκκλησίας, ότι αγαπητός μαθητής ήταν ο Ιωάννης αλλά ο Ιάκωβος ή ο Θωμάς τότε και πάλι τα ονόματα αυτά αποτελούν Εβραϊκά.

800. Η χρήση της «δυάδας» ως μαρτυρίας είναι χαρακτηριστική και σε άλλα εδάφια της Καινής Διαθήκης. Για παράδειγμα στο Ιω 20:20 ο Χριστός έδειξε τις χείρες και την πλευρά του όταν παρουσιάστηκε στους μαθητές του μετά την Ανάσταση του για να τους μαρτυρήσει ότι ήταν ο ίδιος ο οποίος πριν λίγες μέρες σταυρώθηκε. Ο Λκ αναφέρει ότι έδειξε τα χέρια και τα πόδια (24:39-40). Είναι σαφές ότι και οι δύο Ευαγγελιστές επέλεξαν δύο σημεία τα οποία να μαρτυρούν τον πρώην Σταυρωμένο και νυν Αναστημένο Χριστό.

10.7.5 Ανάσταση του Χριστού

Όπως θα αποδειχθεί η υπερβολική ποσότητα μύρου και αλόης μαρτυρεί αδιαμφισβήτητα την Ανάσταση του Χριστού.

Σύμφωνα με τη διήγηση του Ευαγγελιστή Ιωάννη, η Μαρία η Μαγδαληνή πληροφορεί τους δύο μαθητές για την απουσία του σώματος του Χριστού στο μνημείο ταφής το οποίο είχε επισκεφτεί. Τρέχουν λοιπόν ο αγαπημένος μαθητής του Χριστού και ο Πέτρος προς το μνημείο. Από τον τρόπο που κείτονταν τα οθόνια και το σουδάριο συνειδητοποιούν και πιστεύουν ότι συνέβηκε το υπερφυσικό γεγονός της Ανάστασης.

«τρέχει οὖν καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς καὶ λέγει αὐτοῖς· ἦραν τὸν κύριον ἐκ τοῦ μνημείου καὶ οὐκ οἶδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. Εξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος καὶ ὁ ἄλλος μαθητής, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. ἔτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ· καὶ ὁ ἄλλος μαθητής προέδραμεν τάχιον τοῦ Πέτρου καὶ ἦλθεν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ παρακύψας βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια, οὐ μέντοι εἰσῆλθεν. ἔρχεται οὖν καὶ Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἓνα τόπον. τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλλος μαθητής ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εἶδε καὶ ἐπίστευσεν. (20:4-8)».

Συγκεκριμένα, τα οθόνια και το σουδάριο δεν ήταν σχισμένα και μαζί⁸⁰¹. Το σουδάριο δεν ήταν ούτε τυλιγμένο. Επομένως ήταν σαφές ότι το σώμα του Χριστού δεν υπέστη κλοπή αφού τα οθόνια και το σουδάριο δεν σχίσθηκαν. Ούτε θα μπορούσε να ξετυλιχθεί το σουδάριο για τον φυσικοχημικό λόγο τον οποίο αναπτύξαμε πιο πάνω. Το συμπέρασμα είναι ότι ο Πέτρος και ο Ιωάννης βρίσκονταν μπροστά σε ένα θαύμα⁸⁰². Ο Χριστός Αναστήθηκε όπως τους είχε

801. Ο Keener εκφράζει την άποψη ότι δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι ο Ευαγγελιστής Ιωάννης είχε υπόψη αυτά όταν έγραφε το Ευαγγέλιο και πόσο οι πρώτοι ακροατές θα κατανοούσαν αυτά τα οποία θα έγραφε [Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 1185].

802. Ο Ridderbos ισχυρίζεται επίσης ότι οι δύο μαθητές πίστευσαν όχι διότι είδαν μόνο τον ταφό κενό αλλά και τη σκηνή των ρούχων. Όλα μαζί τους ενέπνευσαν πίστη

προαναγγείλει (Ιω 10:17-18) και υπερέβη τους φυσικούς νόμους. Γι' αυτό και οι Μαθητές του πίστευσαν και έγιναν κήρυκες της Ανάστασης. Όλες αυτές οι λεπτομέρειες τις οποίες διηγείται ο Ευαγγελιστής μόνο ένα σκοπό έχουν: Να αποδείξουν ότι οι Μαθητές έγιναν θερμοί κήρυκες της Ανάστασης μόνο αφού είδαν το θαύμα των οθονίων και του σουδαρίου. Έγιναν μάρτυρες του γεγονότος του θαυματουργικού χωρισμού του σώματος από το περιτυλίγματα ταφής.

Όντως, ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος σημειώνει ότι η μεγάλη ποσότητα των αρωμάτων θα δρούσε ως κολλητικό υλικό όχι λιγότερο από του μολύβδου και το σάβανο δεν θα μπορούσε να ξεκολλήσει από το σώμα.

«Ἐπεὶ οὖν ἦλθε, καὶ ταῦτα εἶπεν, ἀκούσαντες ἐκεῖνοι μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς ἐφίστανται τῷ μνημείῳ, καὶ θεωροῦσι τὰ ὀθόνια κείμενα· ὅπερ ἦν ἀναστάσεως σημεῖον. Οὕτε γὰρ, εἰ μετέθηκάν τινες, τοῦτο ἂν ἐποίησαν τὸ σῶμα γυμνώσαντες· οὔτε, εἰ ἔκλεψαν, τούτου ἂν ἐφρόντισαν, ὥστε ἄραι τὸ σουδάριον καὶ ἐντυλίξαι, καὶ θεῖναι εἰς ἓνα τόπον· ἀλλὰ πῶς; Ὡς εἶχεν, ἔλαβον ἂν τὸ σῶμα. **Διὰ γὰρ τοῦτο προλαβὼν ὁ Ἰωάννης, φησὶν, ὅτι σμύρνη συνετάφη πολλῇ, ἢ μολύβδου οὐχ ἦττον συγκολλᾷ τῷ σώματι τὰ ὀθόνια· ἴν', ὅταν ἀκούσης ὅτι τὰ σουδάρια ἔκειτο ἰδία, μὴ ἀνάσχη τῶν λεγόντων, ὅτι ἐκλάπη.** Οὐ γὰρ οὕτως ἀνόητος ἦν ὁ κλέπτων, ὡς περὶ πρᾶγμα περιττὸν τοσαύτην ἀναλίσκειν σπουδῆν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν τὰ σουδάρια ἠφίει; πῶς δὲ ἂν ἔλαθε τοῦτο ποιῶν; Καὶ γὰρ πολὺν εἰκὸς ἦν αὐτὸν ἀναλῶσαι χρόνον, καὶ κατάφωρον γενέσθαι μέλλοντα καὶ βραδύνοντα. Τί δήποτε δὲ καὶ χωρὶς τὰ ὀθόνια κεῖται, καὶ τὸ σουδάριον χωρὶς ἐντετυλιγμένον; Ἴνα μάθης, ὅτι οὐκ ἦν σπευδόντων οὐδὲ θορυβουμένων τὸ πρᾶγμα, τὸ χωρὶς μὲν ἐκεῖνα, χωρὶς δὲ ταῦτα ἐνθεῖναι καὶ ἐντυλίξαι. Ἀπὸ τούτου τῆ ἀναστάσει ἐπίστευσαν⁸⁰³».

[Herman Ridderbos, *The Gospel according to John, A Theological Commentary, Translated by John Vriend* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Eerdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 454].

803. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 59.465.25-29. Την ίδια άποψη εκφράζει και ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, PG 124:292.

10.6 Συμπεράσματα

Πιστεύουμε ότι ο Ευαγγελιστής, όχι τυχαία, επισημαίνει τις ημέρες της πρώτης εβδομάδας της δράσης του και της τελευταίας του Πάθους του. Με την πρώτη εβδομάδα αρχίζει η αναδημιουργία και με το Πάθος και αργότερα με την Ανάσταση η Σωτηρία. Ως σημαδιακές εβδομάδες με πλούσια γεγονότα ο Ευαγγελιστής θέλει να αποθανατίσει τις λεπτομέρειές τους. Ο παραλληλισμός των γεγονότων με τα Παλαιδιαθηκικά κείμενα είναι βάσιμος και εύστοχος. Ο Ευαγγελιστής εμφανίζεται να κατέχει αυτά τα κείμενα και επομένως δεν ξενίζει καθόλου η ενσωμάτωσή τους στην ιερή γραφή του. Ο Χριστός ως Νέος Μωσής και Πασχάλιος Αμνός θα θυσιασθεί για να μας εξαγάγει από το χέρι του αρχέγονου Φαραώ-διαβόλου. Ο Χριστός θα κατορθώσει με την Ανάστασή του να περάσει τον Νέο Ισραήλ από την Ερυθρά Θάλασσα και να τον ελευθερώσει από τον θάνατο τον οποίο προκαλεί η αμαρτία, να του δημιουργήσει προϋποθέσεις σωτηρίας. Ο αριθμός έξι, ως τέλειος αριθμός και αριθμός δημιουργίας, είναι κατάλληλος για να εκφράσει τη σημειολογία της νέας δημιουργίας, του νέου ζυμώματος το οποίο θα επιφέρει ο Άρτος της Ζωής την πνευματική αναγέννηση που θα επισυμβεί μέσω του Πάθους και της Ανάστασής του. Ο κάθε άνθρωπος θα έχει αντίστοιχα τις έξι μέρες του Πάθους οι οποίες θα οδηγούν στη Σταύρωσή του. Όμως με τον ερχομό του Σωτήρα ο άνθρωπος δεν θα έχει πια μόνο μία θριαμβευτική εξαήμερο ανάβαση προς το πάθος, αλλά θα τη συνοδεύει και η Ανάσταση-η ελπίδα μίας νέας δημιουργίας η οποία θα οδηγεί στην πνευματική του ανάταση και θέωση.

Αυτός ο οποίος βιώνει τον Χριστό σταυρώνεται καθημερινά από την ανθρώπινη κακία. Εντεύθεν και εντεύθεν του βρίσκονται οι δύο ληστές, οι δύο άγγελοι οι οποίοι παρακολουθούν τον δρόμο όπου θα ακολουθήσει. Ο πρώτος άγγελος-σατάν- κοροϊδεύει τη σταυρική του προσπάθειά της ανάβασης προς τη Νέα Ιερουσαλήμ. Ο δεύτερος τη συμμερίζεται και τη θαυμάζει τόσο πολύ που κάνει επίκληση να τον θυμηθεί και να βρίσκεται κοντά του στην αιώνια ευωχία της μέλλουσας ζωής.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι ο Χριστός βρισκόταν στο «μέσον» των δύο ληστών ή αργότερα όπως θα μελετήσουμε εμφανίστηκε μετά την Ανάσταση του δύο φορές στο μέσον των μαθητών όταν οι πόρτες ήταν κλειστές (Ιω 20:19,26), ή πρωτύτερα μεσούσης της εορτής (Ιω 7:14-30). Ο Μεσσίας στα Ελληνικά μεταφράζεται Χριστός αλλά ηχητικά θυμίζει το μέσον, αποτελεί τον μεσίτη μεταξύ ουρανού και γης, Θεού και ανθρώπων. Η έννοια της μεσότητας θα αποκτήσει και λειτουργική αξία στην Ορθόδοξη ζωή. Στη μέση μεταξύ Αναστάσεως και Πεντηκοστής (εικοστή Πέμπτη ημέρα), συνδυασμός Παλαιάς και Καινής Διαθήκης εορτάζεται η Μεσοπεντηκοστή. Αν και έχει χάσει τη Βυζαντινή λαμπρότητα της η εορτή εξακολουθεί να υπάρχει και αποτελεί το συνδυαστικό κρίκο Ανάστασης-Ανάληψης και Πεντηκοστής και ανάμνηση του Μεσσία-Μεσίτη. Η ενδελεχής όμως επισκόπηση του θέματος αυτού ξεφεύγει τους στόχους της διδακτορικής διατριβής.

Οι πιθανοί ερμηνευτικοί αλληγορισμοί στο εδάφιο αυτό δεν ξενίζουν και δεν θα πρέπει καθόλου να υποτιμηθούν. Η πληθώρα των πιθανών ερμηνειών αποδεικνύει ακράδαντα το βάθος και την ευρεία ερμηνεία την οποία μπορεί να παρουσιάζει ένα εδάφιο. Όλες οι ερμηνείες φωτίζουν διάφορες σημαντικές πτυχές του γεγονότος και προσφέρουν απόλαυση στην καρδιά του πιστού. Η κάθε ερμηνεία και ανάλυση έχει τη χάρη της και οδηγεί περαιτέρω στην ενδυνάμωση της πίστης.

Ο Bultmann διερωτάται εάν το επεισόδιο του διαμερισμού των ιματίων του Χριστού έχει κάποια ιδιαίτερη σημασία για τον Ιωάννη, αλλά αποφαινεται ότι δεν υπάρχει κάτι το οποίο να το μαρτυρεί⁸⁰⁴. Για μας όμως ως συμπληρωματικό σχόλιο καθίσταται σαφές ότι ο Ευαγγελιστής Ιωάννης δίνει τις λεπτομέρειες του διαμερισμού των ιματίων του Χριστού, για να αποδείξει ατράνταχτα την εκπλήρωση των γραφών, αλλά και για να προσθέσει πιθανά την προσωπική του μαρτυρία στο γεγονός. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά και προσφορά στην πνευματική αγαλλίαση του πιστού δίνουν οι συμβολισμοί του γεγονότος και

804. Rudolf Bultmann, *The Gospel of John*. Translated by G.R. Beasley-Murray (Oxford: Blackwell, 1971), 671.

ιδιαίτερα η αλληγορική ερμηνεία από τους άγ. Αυγουστίνο, Κύριλλο Αλεξανδρείας και Μάξιμο Ομολογητή.

Ο άρραφος χιτώνας του Χριστού θα συμβολίζεται από το λειτουργικό ένδυμα του ιερέα το φαιλόνιο το οποίο μοιάζει με τον αρχαίο μανδύα και δεν έχει μανίκια. Επειδή αποτελεί ένα τμήμα το φαιλόνιο όπως και ο άρραφος χιτώνας του Χριστού θα συμβολίζει την ενότητα της εκκλησίας.

Παρόλο που επιστημονικά σήμερα μπορεί να δοθεί εξήγηση γιατί ο λογχισμός επέφερε ροή αίματος και ύδατος, η αλληγορική σημασία του γεγονότος δεν μπορεί να παραβλεφθεί. Ο θάνατος του Χριστού κατά κύριο λόγο σύμφωνα με τα επιστημονικά σύγχρονα δεδομένα, προήλθε από υπογκαιμική καταπληξία (hypovolemic shock) και εξαντλητική ασφυξία (exhaustion asphyxia). Το λόγχιμα προκάλεσε πληγή στην καρδιά, διαμέσου του περάσματος της δεξιάς πλευράς του στήθους. Το θανατηφόρο αυτό πλήγωμα ίσως να διδασκόταν στους πιο πολλούς στρατιώτες. Η σεντόνη του Τορίνο μαρτυρεί αυτό το είδος της πληγής⁸⁰⁵. Επίσης, το ξίφος το οποίο είχε μήκος 1,5 μέχρι 1,8 μέτρα θα μπορούσε εύκολα να φθάσει το στήθος του σταυρωμένου ανδρός. Υπάρχει αρκετός σκεπτικισμός στα λόγια του Ιωάννη, όσον αφορά τη ροή του αίματος και του ύδατος τα οποία αναφέρει. Μερικός από τον σκεπτικισμό οφείλεται στη σειρά ροής τους. Επιστημονικά σήμερα γνωρίζουμε ότι πρώτα σε τέτοιες καταστάσεις ρέει το ύδωρ από τον σταυρωμένο και μετά το αίμα. Μία εξήγηση όμως για την αντιστροφή της ροής από τον Ευαγγελιστή Ιωάννη μπορεί να είναι η εξής: Οι Αρχαίοι Έλληνες στις αναφορές τους τοποθετούσαν τη σειρά των λέξεων κατά σημασία και όχι χρονική σειρά. Επομένως, είναι πιθανό ο Ιωάννης να έδωσε πιο πολύ έμφαση στο αίμα παρά στο ύδωρ και να το τοποθέτησε στο γραπτό κείμενο πρώτο και όχι δεύτερο, όπως επιστημονικά κάποιος θα ανάμενε⁸⁰⁶. Γενικά στα ιερά κείμενα (π.χ. στη Γένεση αναφέρεται η Δημιουργία του κόσμου σε έξι μέρες), η επιστημονική ακρίβεια ίσως να μην έχει πρωτεύουσα σημασία για τη

805. David Gibson, Michael McKinley, *The Jesus Code* (New York: St. Morris Press, 2015), 199-235.

806. Archibald T. Robertson, *A Grammar of the Greek New Testament in light of historical research*. Nashville, Tenn. Broadman Press, 417-427 (1931).

Σωτηρία του ανθρώπου, την οποία μας εξασφάλισε η "Υπερ-Επιστήμη" της "Υπερ-Αγάπης" και "Υπέρ-Λογής" θυσίας του Αμνού και Υιού και Λόγου του Θεού.

Το νερό πιθανά αποτελείτο από υδαρές πλευρικό περικαρδιακό και προηγήθηκε της ροής του αίματος. Αυτό είχε μικρότερο όγκο από αυτό του αίματος. Ίσως στην υπογκαιμία και επικείμενη οξεία καρδιακή ανεπάρκεια οι πλευρικές και περικαρδιακές εκχύσεις οι οποίες αναπτύχθηκαν να πρόσθεσαν στον όγκο του νερού. Το αίμα αντιθέτως μπορεί να προήλθε από τον δεξιό κόλπο ή δεξιά κοιλία ή ίσως και από τη πήξη του⁸⁰⁷. Αν η νύξη ήταν από δεξιά, τότε το υγρό θα μπορούσε να προέρχεται από πολλά άλλα σημεία του σώματος και όχι απαραίτητα από το περικάρδιο όπως πνεύμονες, υπεζωκότας υμένας, διάφραγμα, ανιούσα αορτή, κάτω κοίλη φλέβα κ.ά., αφού όλα αυτά μπορεί να προηγούνται της καρδιάς κατά την πορεία ενός διατιτραίνοντος τραύματος με αιχμηρό αντικείμενο, προτού φτάσει στο δεξιό σκέλος (κόλπο/κοιλία) της καρδιάς.

Είναι αδιαμφισβήτητο συμπέρασμα της έρευνας αυτής ότι η υπερπλήρης ποσότητα της αλόης και μύρου εκφράζεται με τον αριθμό εκατό. Ο αριθμός αυτός χωράει δέκα φορές μέσα του τη δεκάδα η οποία είναι το σύμβολο της πληρότητας. Τα άφθονα αυτά αρώματα χρησιμοποιήθηκαν για να διεξαχθεί μία ταφή βασιλική και όχι ενός σταυρωμένου κακούργου. Αποσκοπούσαν στα εξής: (α) Να περιχύσουν το σώμα του νεκρού για να το αρωματίσουν και να το συντηρήσουν και (β) Να προσκολληθούν στα οθόνια και το σουδάριο και να εξασκήσουν ισχυρότατες ελκτικές δυνάμεις με το σώμα του νεκρού. Για τον ενταφιασμό χρειάστηκαν δύο μάρτυρες κρυφοί μαθητές του Χριστού, με την έννοια ότι δεν τον ακολουθούσαν για τον φόβο των συμπατριωτών τους

807. (α) F.V Mikulicz-Radecki. "The chest wound in the crucified Christ" *Med News* 30 (1966): 40.

(β) C.T. Davis The crucifixion of Jesus. The passion of Christ from a medical point of view.

Ariz Med 22 (1965): 183-187. (γ) Michael P. Barbet, Doctor at Calavry: *The passion of our lord Jesus Christ as described by a surgeon, Earl of Wicklow (trans)*. Garden City, New York,

Doulbeday Image Books, 12-18, 37-147, 159-175, 187-208 (1953). (δ) Robert Bucklin, *The legal and medical aspects of the trial and death of Christ* *Sci Law* 10 (1970): 14-26.

Ιουδαίων. Δύο άλλοι μαθητές από τους άμεσους δώδεκα του Χριστού, ο αγαπητός του και ο Πέτρος θα γίνουν και πάλι μάρτυρες ενός θαυμαστού γεγονότος. Όταν θα εισέλθουν στον τάφο του Χριστού θα προσέξουν ότι τα εντάφια περιτυλίγματα δεν σχίσθηκαν ή διαταράχθηκαν. Αυτό αμέσως τους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι συνέβη κάποιο υπερφυσικό γεγονός. Ο Χριστός αναστήθηκε και νίκησε τον θάνατο. Αποτελεί δε το αναμφισβήτητα σημαντικότερο γεγονός στη ζωή του πιστού Χριστιανού. Ξέφυγε από τα ρούχα με ένα αξιοθαύμαστο τρόπο. Σε οκτώ μέρες θα παρουσιασθεί και πάλι «ξεφεύγοντας» το εμπόδιο της πόρτας για να βρεθεί στο μέσο του δωματίου και να μιλήσει στους μαθητές του εκτός του Θωμά. Μάλιστα οι Μαθητές «οὐδέπω γὰρ ἤδεισαν τὴν γραφὴν ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι (20:9)». Δεν ήταν λοιπόν η γνώση η οποία τους οδήγησε στην πίστη, αλλά ο τρόπος που κείτονταν τα εντάφια ρούχα. Οι φυσικοχημικές ισχυρότατες δυνάμεις οι οποίες αναμενόταν να αναπτύσσονταν από την υπερβολική χρησιμοποιούμενη ποσότητα των αρωμάτων ενταφιασμού ώστε να συγκρατήσουν το σώμα στο λινό εμφανίστηκαν ασθενείς μπροστά στη θεϊκή βούληση της ανάστασης.

Η σταύρωση και Ανάσταση του Χριστού μαρτυρείται με επτά δυάδες. Αυτές θα αποτελέσουν τις δυάδες νέας δημιουργίας όπου ο βαπτισμένος και χρισμένος θα μπορεί να οδηγηθεί στη θέωση.

Η ερμηνεία του εκατό οδηγεί σε διάφορες αλληγορικές σημασίες. Είναι ένας άγιος αριθμός ο οποίος χωρεί δέκα φορές τον τέλειο αριθμό δέκα. Η πρώτη μπορεί να σημαίνει ότι είναι ο αριθμός ο οποίος οδηγεί από το ενενήντα εννέα στο εκατό. Από το αριστερό χέρι το οποίο συμβολίζει την αμαρτία οδηγεί στο δεξί το οποίο συμβολίζει τη σωτηρία και Ανάσταση της ψυχής προς θέωση. Η δεύτερη είναι ότι μαρτυρεί το ιωβηλαίο. Είναι δηλαδή δύο φορές το πενήντα. Το πενήντα δεν οδηγεί μόνο στο ιωβηλαίο αλλά και την επερχόμενη Πεντηκοστή.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ
ΕΙΚΟΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

11.1 Η ανάσταση του Κυρίου τη «μιᾶ τῶν σαββάτων»

Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης προσδιορίζει τον χρόνο της Ανάστασης ως «μιᾶ τῶν σαββάτων».

Τῇ δὲ μιᾶ τῶν σαββάτων Μαρία ἢ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωῖ σκοτίας ἔτι οὔσης εἰς τὸ μνημεῖον καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου (20:1).

Οι Ιουδαῖοι θεωροῦσαν τὸ Σάββατο μια πολὺ ἅγια μέρα καὶ οἱ ἄλλες μέρες περιγράφονταν σε σχέση με τὸ Σάββατο. Επομένως, αναφέρονταν στὴν πρώτη ἡμέρα τοῦ Σαββάτου, τὴ δεύτερη ἡμέρα τοῦ Σαββάτου κλπ. Ο Ματθαῖος αναφέρει «οὐδὲ δὲ σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων (Μτ 28:1)». Ο Ιωάννης αναφέρεται στὴ «μία τῶν Σαββάτων», γιατί θέλει νὰ δηλώσει τὸ μυστήριον τῆς ἡμέρας τῆς Αναστάσεως τὸ ὁποῖο ἦταν ἡ ἐναρξὴ τῆς νέας δημιουργίας, «ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς (Ψλ 103:30)», «οὔτε γὰρ περιτομὴ τί ἐστὶν οὔτε ἀκροβυστία ἀλλὰ καινὴ κτίσις (Γαλ 6:15)». Στὴ Γεν (1:5) ὁ Θεὸς ὀνομάζει τὸ φῶς ἡμέρα καὶ τὸ σκοτάδι νύκτα. Προχωρώντας στὸν στίχο, γράφεται «καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία». Επομένως, ὁ Ευαγγελιστὴς Ιωάννης χρησιμοποιεῖ τὶς λέξεις αὐτές, ἐπειδὴ θέλει νὰ ἐκφράσει τὸ καινούργιο. Ἐπίσης, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἡμέρα εἶναι ἡ μέρα τῆς αἰωνιότητος στὴν ὁποία δὲν θὰ ὑπάρχει νύκτα γιὰ νὰ τὴ διακόπτει καὶ γιατί ὁ ἥλιος σὲ αὐτὴ τὴν ἡμέρα δὲν θὰ δύσει ποτέ, «καὶ ἡ πόλις οὐ χρειαν ἔχει τοῦ ἡλίου οὐδὲ τῆς σελήνης ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ, ἢ γὰρ δόξα τοῦ θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν, καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἄρνιον (Απ 21:23)».

Χρησιμοποιεῖται ὁ πρωτεύων ἀριθμὸς «μιᾶ» καὶ ὄχι ὁ κανονικὸς. Αὐτὸ κατὰ τὸν Morris δὲν ἀποτελεῖ μίαν ἀναμφισβήτητη ἀπόδειξη Σημιτικῆς ἐπίδρασης, ἀλλὰ βεβαίως συμφωνεῖ με ἕνα σημιτικὸ ὑπόβαθρο, γιατί τέτοια χρῆση βρῖσκεται τόσο στα Εβραϊκὰ ὅσο καὶ στα Ἀραμαϊκὰ κείμενα⁸⁰⁸.

808. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 830.

Να αναφερθεί ότι για τον ακριβή χρόνο ο Μάρκος αναφέρει ότι η Μαρία η Μαγδαληνή, η Μαρία του Ιακώβου και η Σαλώμη ήρθαν πολύ πρωί του Σαββάτου, ανατείλαντος του ηλίου (Μκ 6:12). Στον Ευαγγελιστή Ιωάννη αναφέρεται ότι η Μαρία η Μαγδαληνή έρχεται το πρωί, όταν ακόμη είναι σκοτάδι (20:1). Τα κείμενα δεν φέρουν αντίφαση. Ο Μάρκος αναφέρεται στην έναρξη της ημέρας, όπου σκάζει η ημέρα, όπως λέμε στην καθομιλουμένη. Σε αυτή την ώρα ο ήλιος έχει ανατείλει, αλλά δεν εμφανίστηκε στον ουρανό. Το γεγονός ότι ο Μάρκος αναφέρει τρεις γυναίκες και ο Ματθαίος την άλλη Μαρία (28:1) δύο δηλαδή μόνο γυναίκες, σύμφωνα με τον Άγιο Αυγουστίνου⁸⁰⁹, μπορεί να κατανοηθεί σε σχέση με την έμφαση που ήθελε να δώσει ο Ευαγγελιστής. Η Μαρία η Μαγδαληνή ήταν η πιο αφοσιωμένη από όλες. Διαβάζουμε στο Ευαγγέλιο του Λκ (7:47), «ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, ὅτι ἠγάπησεν πολὺ». Αυτή (η σοφία) τρέχει για να γνωστοποιήσει τον εαυτό της σε εκείνους οι οποίοι την επιθυμούν (Σοφ 6:14)⁸¹⁰.

Παρόλο που η χρήση είναι Αραμαϊκή δεν μπορεί όμως να λεχθεί ότι ο Ιωάννης, πιθανά να δανείστηκε τη φράση από το Μκ 16:2 ή 16:19. Ο πληθυντικός σάββατα χρησιμοποιείται με έννοια ενικού, τόσο για το Σάββατο όσο και για την εβδομάδα. Αυτό προέκυψε γιατί ο Αραμαϊκός ενικός ανακαλεί το Ελληνικό ουδέτερο και πληθυντικό -τα. Η φράση βρίσκεται και στο εδάφιο της Γένεσης 11:9. Η πρώτη μέρα της εβδομάδας άρχιζε από τις 6 μ.μ. του Σαββάτου μέχρι τις 6 μ.μ. της Κυριακής⁸¹¹.

Το γεγονός ότι η Μαρία έρχεται «πρωί σκοτίας ἔτι οὔσης» μπορεί να συμβολίζει τον ερχομό της από το σκότος στο φως. Σε αντίθεση με τον Νικόδημο, η Μαρία εμφανίζεται τόσο θετικά, ώστε επιτρέπει να δοθούν κι άλλες εξηγήσεις. Επειδή

809. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *De nat. boni* 25 PL 34:1201-1203.

810. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 13-21. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 252-254.

811. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beecles, 1962), 467.

οι συνοπτικοί αναφέρουν ότι ήταν νωρίς αλλά ο Ιωάννης ότι ήταν σκοτάδι (13,30) μπορεί να δηλώνει ότι ο συγγραφέας του τετάρτου Ευαγγελίου πιθανά να παίζει με τον συμβολισμό του φωτός και του σκότους. Το σκότος μπορεί να δείχνει τον φόβο της Μαρίας ή την αφοσίωσή της (20:16-17) να έρθει όσο το δυνατό γρηγορότερα μετά το Σάββατο.

Ο Keener πληροφορεί για τα εξής ενδιαφέροντα: «Όπως στον Ιωάννη (20:1), όλες οι αφηγήσεις των Ευαγγελίων συμφωνούν ότι η Ανάσταση έλαβε μέρος την πρώτη μέρα της εβδομάδας, μετά το Σάββατο (Μκ 16:1·Μτ 28:1·Λκ 24:1). Ειδικά στον Μάρκο και τον Ματθαίο, είναι φανερό ότι οι πρώτοι Χριστιανοί θεωρούσαν την Κυριακή ως ειδική μέρα όπου γιόρταζαν την Ανάσταση (Πρ 20:7· Α Κορ 16:2) ίσως ακόμη και τη μέρα του Κυρίου (Απ 1:10· Διδ 14.1), αν και όχι ως νέο Σάββατο (αυτό αναπτύχθηκε τον Δεύτερο αιώνα και αργότερα). Η παράδοση είναι πολύ πρόωμη για να επηρεάζεται από τον Μιθραϊσμό, ο οποίος δεν διαδόθηκε πλατιά στον Ρωμαϊκό κόσμο μέχρι τον επόμενο αιώνα. Αυτή απλώς ήταν η μέρα όπου οι Μαθητές του Ιησού βρήκαν τον κενό τάφο, την ημέρα μετά το Σάββατο. Η Κυριακή έγινε η μέρα του Κυρίου, λόγω της ανακάλυψης του κενού τάφου παρά το αντίθετο⁸¹²».

Τα Σάββατα χρησιμοποιούνται στον πληθυντικό, με ενική σημασία και μπορεί να σημαίνει είτε το Σάββατο ή την εβδομάδα όπως έχει ήδη προλεχθεί. Ο πληθυντικός μπορεί να προέρχεται λόγω της Αραμαϊκής μετάφρασης, η οποία στην Ελληνική γλώσσα εμφανίζεται ως ουδέτερο πληθυντικό. Αυτό βοηθά να αντιληφθούμε γιατί στις εορτές κατά αναλογία χρησιμοποιείται το «εγκαίνια». Η εβδομάδα αποτελεί το διάστημα μεταξύ δύο Σαββάτων.

Το πρόβλημα του χρόνου (κατά τον Μκ 16:2, ο ήλιος έχει ήδη ανατείλει) εξηγείται από πολλούς ερμηνευτές ως εξής: Οι γυναίκες έρχονταν καθ' ομάδες. Όλες ήλθαν γύρω στην Ανατολή. Άλλες ήλθαν λίγο νωρίτερα στο σκοτάδι και άλλες λίγο βραδύτερα, όταν ο ήλιος έχει ήδη ανατείλει. Μία άλλη άποψη είναι

812. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 1178-79.

ότι ο Ιωάννης δηλώνει τον χρόνο που η Μαρία έφυγε από το σπίτι, ενώ ο Μάρκος τον χρόνο κατά τον οποίο έφτασε στον τάφο⁸¹³.

11.2 Οι «καθήμενοι» δύο Άγγελοι στον τάφο του Χριστού σύμφωνα με το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο

11.2.1 Εισαγωγή

Στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο 20:12 αναφέρονται δύο Άγγελοι ντυμένοι στα λευκά οι οποίοι κάθονταν στα πόδια και στην κεφαλή του τάφου του Χριστού μετά την Ανάσταση του. Στο Κατά Μάρκον αναφέρεται ναεανίσκος περιβεβλημένος στολή λευκή (Μκ 16:5). Στο Κατά Ματθαίο Ευαγγέλιο, άγγελος Κυρίου ντυμένος στα λευκά (Μτ 28:2) και στο Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο δύο άνδρες οι οποίοι απάστραπταν και που προφανώς ήταν άγγελοι (Λκ 24:4).

Ο Warner Wallace⁸¹⁴ από την πολύχρονη εμπειρία του ως ντέντεκτιβ άλυτων υποθέσεων (cold case detective) κατανόησε ότι πολλές φορές οι μάρτυρες στα εγκλήματα αποδίδουν «φαινομενικές αντιφάσεις» ανάλογα με τα ερωτήματα τα οποία τους θέτουν οι ανακριτές. «Δεν είναι απαραίτητο δηλαδή οι μάρτυρες να ισχυρίζονται διαφορετική πλοκή στην υπόθεση παρόλο που οι μαρτυρίες τους ανληφθούν ψυχρά και χωρίς διευκρινίσεις μπορεί να θεωρηθούν αντιφατικές.

Ο κανόνας αυτός εφαρμόζεται και στην περίπτωση των τεσσάρων Ευαγγελίων. Οι μαρτυρίες των τεσσάρων Ευαγγελιστών δεν είναι αντιφατικές, γι' αυτό και η Εκκλησία δεν φρόντισε να τις απαλείψει. Κατ' αρχή θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι τόσο ο Ματθαίος όσο και ο Μάρκος δεν μιλούν για «μοναδικό» άγγελο και επομένως δεν αποκλείουν και την ύπαρξη δευτέρου αγγέλου. Η λύση λοιπόν της «φαινομενικής αντίφασης» βρίσκεται στο ερώτημα το οποίο θέτουν οι τέσσερις Ευαγγελιστές και απαντούν. Ο Ματθαίος θέλει να απαντήσει ποιος προκάλεσε τον σεισμό και αποκύλισε τον λίθο. Αυτό έγινε από ένα άγγελο. Επίσης θέλει να απαντήσει στην πληροφορία την οποία έδωσε στις γυναίκες επισκέπτριες του

813. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 830.

814. Warner Wallace, "How Many Angels Were Present At Jesus' Tomb?" [http://coldcasechristianity.com/2015/how-many-angels-were-present-at-jesus-tomb/\(7.1.2015\)](http://coldcasechristianity.com/2015/how-many-angels-were-present-at-jesus-tomb/(7.1.2015)).

τάφου για το γεγονός της Ανάστασης. Τα ίδια ερωτήματα απαντά και ο Μάρκος και γι' αυτό οι δύο Συνοπτικοί Ευαγγελιστές εστιάζουν στον ένα άγγελο.

Ο Λουκάς εστιάζει την προσοχή στην απορία των γυναικών για την απουσία του σώματος του τεθνεώτος Χριστού. Η σκηνή εδώ είναι διαφορετική και γι' αυτό ο Λουκάς προσπαθεί να απαντήσει σε μία άλλου είδους ερώτηση. Γι' αυτό προφανώς θέτει τους δύο αγγέλους στη σκηνή να αλληλεπιδρούν με τις γυναίκες. Ο Ιωάννης επίσης παραθέτει συγκεκριμένο σκηνικό. Δεν τον ενδιαφέρει η αλληλεπίδραση των γυναικών με τους δύο αγγέλους αλλά η αναφορά από τους δύο αγγέλους του χαρμόσυνου μηνύματος της Ανάστασης του Χριστού προς τους Μαθητές του».

Ο Wright πληροφορεί ότι η αποκύλιση έγινε λοιπόν από ένα άγγελο, αλλά η βοήθεια του να μεταβεί από τον τάφο από δύο άγγελους. Φυσικά, εάν θα μπορούσαμε να διασαφηνίσουμε αυτές τις λεπτομέρειες τα γεγονότα θα ήταν πιο ξεκάθαρα. Το διαφορετικό πρίσμα περιγραφής των γεγονότων δείχνει την αξιοπιστία τους. Επομένως, είναι γεγονότα τα οποία περιγράφουν διαφορετικές λεπτομέρειες τα οποία με πρώτη ματιά ίσως φαίνονται αντιφατικά, αλλά ουσιαστικά είναι συνεπή και περιγράφουν ταυτόσημα γεγονότα τα οποία στοχεύουν να απαντήσουν καθορισμένες ερωτήσεις⁸¹⁵.

Δεν θα πρέπει να διαφεύγει την προσοχή μας ότι οι Ευαγγελιστές ενδιαφέρονται για το συμβολικό και Θεολογικό τμήμα της περιγραφής. Ο Λουκάς σε όλο το Ευαγγέλιο του χρησιμοποιεί τον συμβολισμό των δύο προσώπων: Ζαχαρίας και Ελισάβετ, Συμεών και Άννα, θεραπεία λεπρού και παραλυτικού, Μάρθα και Μαρία κλπ. Η μαρτυρία επίσης κατά το Δευ (19:15) γίνεται ισχυρότερη με δύο μάρτυρες όπως έχει ήδη αναπτυχθεί σε προηγούμενη ενότητα. Στη Μεταμόρφωση του Χριστού δύο άνδρες εμφανίστηκαν, ο Μωυσής και ο Ηλίας από τον ουρανό (Λκ 9:30-31). Ο Μωυσής και ο Ηλίας μιλούν για την έξοδο του Χριστού στην Ιερουσαλήμ (Λκ 9:31). Οι δύο άνδρες άγγελοι μιλούν για το

815. Tom Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Minneapolis: Fortress Press, 2003), 612.

συμπλήρωμα της Εξόδου από τη γη και σε σχέση με την τελική του Έξοδο η οποία αποτελεί την ανάβαση του προς τους ουραμούς⁸¹⁶.

Μία τελευταία εισαγωγική παρατήρηση είναι ότι οι άγγελοι εμφανίζονται κατά το δοκούν του θείου εντάλματος και επομένως ανάλογα με την περίπτωση μπορεί να είναι ένας ή δύο. Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να εκπλήσσει⁸¹⁷.

11.2.2 Οι δύο Άγγελοι

Ο Ωριγένης δεν αναφέρει το περιστατικό των δύο αγγέλων στην Ερμηνεία του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου και ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος παρά την αναφορά του γεγονότος δεν επισημαίνει κάποια αλληγορία και η έμφαση δε των λόγων του μάλλον εστιάζει προς τη Μαρία τη Μαγδαληνή⁸¹⁸.

816. Αξίζει να σημειωθεί ο συνειρμός ότι ο Ευαγγελιστής Λουκάς κάνει μνεία των αγγέλων στην αρχή του Ευαγγελίου (1:8-20,26-38;2:8-14) και στο τέλος του Ευαγγελίου (24:4-7).

817. J. Robert, D.D. Fausset, A. R. Brown, David. "Commentary on John 20:12. Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible - Unabridged".

[//www.studylight.org/commentaries/jfu/john-20.html](http://www.studylight.org/commentaries/jfu/john-20.html). 1871-8.

818. «Ὁ γὰρ οὐκ εἶδον οἱ μαθηταὶ, τοῦτο εἶδεν ἡ γυνὴ πρώτη, καθημένους ἀγγέλους, τὸν μὲν πρὸς ποδῶν, τὸν δὲ πρὸς κεφαλῆς ἐν λευκοῖς· καὶ τὸ σχῆμα φαιδρότητος πολλῆς γέμον καὶ χαρᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν ὑψηλὴ τῆς γυναικὸς ἡ διάνοια, ὡς ἀπὸ τῶν σουδαρίων ὑποδέξασθαι τὴν ἀνάστασιν, γίνεται τι πλεον, καὶ ἀγγέλους θεωρεῖ καθημένους ἐν φαιδρῷ τῷ σχήματι, ὥστε αὐτὴν ἀναστῆσαι τέως τοῦ πάθους ἐντεῦθεν καὶ παραμυθῆσασθαι. Ἄλλ' οὐδὲν αὐτῇ περὶ ἀναστάσεως λέγουσιν· ἀλλ' ἡρέμα προβιβάζεται τῷ δόγματι τούτῳ. Εἶδεν ὄψεις φαιδρᾶς, καὶ μάλλον ἢ κατὰ τὴν συνήθειαν· εἶδε σχῆμα λαμπρόν· ἤκουσε συμπαθοῦς φωνῆς. Τί γὰρ φησι; Γύναι, τί κλαίεις; Διὰ δὲ τούτων ἀπάντων, ὥσπερ θύρας ἀνοιγομένης, κατὰ μικρὸν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἤγετο λόγον. Καὶ ὁ τρόπος δὲ τῆς καθέδρας αὐτῶν εἰς ἐρώτησιν αὐτὴν ἤγε· καὶ γὰρ ἐνέφαινον, ὅτι ἤδραν τὸ γεγονός. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁμοῦ κάθηνται, ἀλλὰ διεστηκότες ἀλλήλων. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἰκὸς αὐτὴν τολμῆσαι ἀπλῶς πυθέσθαι, καὶ τῇ ἐρωτῆσει καὶ τῷ τρόπῳ τῆς καθέδρας ἄγουσιν αὐτὴν ἐπὶ διάλεξιν. Τί οὖν αὕτη; Θερωμῶς ἅμα καὶ φιλοστόργως· Ἦραν τὸν Κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ τεθείκασιν αὐτόν. Τί φῆς; οὐδέπω

Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας δίνει επίσης έμφραση στη Μαρία τη Μαγδαληνή και δεν εκφράζει κάποια αλληγορία παρά μόνο επισημαίνει ότι το άγιο σώμα του Χριστού «προσεδρευόντων άγγέλων και δυνάμεων άγίων κύκλω τόν θεϊον ναόν περιεχουσών»⁸¹⁹.

οὐδέν περὶ ἀναστάσεως οἶδας, ἀλλ' ἔτι θέσιν φαντάζῃ; Ὁρᾶς πῶς οὐδέπω ὑψηλὸν κατεδέξατο δόγμα; Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω (59.467.50.468.44)».

819. «Ὡς οὖν ἔκλαιε, παρέκυψεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς καθεζομένους, ἓνα πρὸς τῇ κεφαλῇ καὶ ἓνα πρὸς τοῖς ποσίν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἐκεῖνοι Γύναι, τί κλαίεις; Ἐθρεὶ δὴ πάλιν, ὡς οὐκ ἀμισθὶ τὸ ἐπὶ Χριστῷ καταχεῖται δάκρυον, ἀλλ' οὐδὲ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης μακρὰν ὁ καρπὸς, γείτων δὲ ὥσπερ καὶ παρεζευγμένη τοῖς πόνοις ἔψεται χάρις καὶ πλουσία πάντως ἀντίδοσις. ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ προσεδρευούσῃ τῇ Μαριάμ, καὶ πόθῳ μὲν φιλοθέῳ τηκούσῃ τὸ σπλάγχνον, γνήσιον δὲ τῷ Δεσπότη τηρούσῃ τὸ φρόνημα, διὰ φωνῆς ἀγίων ἀγγέλων τοῦ καθ' ἑαυτὸν μυστηρίου τὴν γνῶσιν ὁ Σωτὴρ ἐχαρίζετο. ἐθεᾶτο γὰρ ἀγγέλους ἐν ἐσθήμασι λαμπροῖς, τῆς ἀγγελικῆς καθαρότητος τὸ εἰλικρινέστατον κάλλος τῆς τῶν ἱματίων σημαίνουσας περιστολῆς, οἱ καὶ τοῦ θρηνεῖν ἀποπαύοντες λέγουσι Γύναι τί κλαίεις; οὐ γὰρ δήπου τὴν αἰτίαν τῆς τῶν δακρύων καταβολῆς ἀξιούσι μαθεῖν· ἤδεσαν γὰρ καὶ εἰ μὴ λέγοι τυχὸν ἢ γυνή, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τοῦ πράγματος σκοπὸς οὐ μετρίαν ἐξ ἑαυτοῦ εἶχε τὴν δήλωσιν· παραινῶσι δὲ μᾶλλον περιστεῖλαι τὸ δάκρυον, ὡς οὐκ ἐν καιρῷ τῷ πρέποντι, καὶ ἐφ' οἷς ἤκιστα χρῆν ἐλομένη τὸν θρηνον· λελυμένου γὰρ τοῦ θανάτου καὶ ἀτονησάσης ἤδη τῆς φθορᾶς, ἐγγεγερμένου δὲ διὰ τοῦτο τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ καινοτομήσαντος τοῖς νεκροῖς τῆς εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ζωὴν ἀναδρομῆν, τοῦ δὴ χάριν καιροῦ μὲν, ὧ γύναι, τοῦ πρέποντος ἀποσφάλλη, φασίν, ἀλύεις δὲ δὴ, καὶ σφόδρα πικρῶς, τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως καλούσης εἰς τὸ ἐναντίον; χαίρειν γὰρ ὄντως καὶ διευθυμείσθαι μᾶλλον ἐχρήν. τί τοιγαροῦν κλαίεις, ἀδικούσα τρόπον τινὰ τὸ τῇ πανηγύρει χρεωστούμενον σχῆμα;

Φαίνονται δὲ καθεζόμενοι πρὸς τε τῇ κεφαλῇ καὶ τοῖς ποσίν ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, μόνον οὐχὶ καὶ διὰ τούτου τῇ γυναικὶ σημαίνοντες οἰομένη μετατεθεῖσθαι τὸν Κύριον, ὡς οὐκ ἂν ἠδίκησέ τις τὸ ἅγιον σῶμα, προσεδρευόντων ἀγγέλων καὶ δυνάμεων ἀγίων κύκλω τὸν θεϊον ναὸν περιεχουσών· ἤδεσαν γὰρ τὸν ἴδιον δεσπότην. ζητήσαι δ' ἂν τις, καὶ μάλα εἰκότως, διὰ ποίαν αἰτίαν τοῖς μὲν ἀγίοις μαθηταῖς οὐδὲν προσελάλησαν οἱ μακάριοι ἄγγελοι, οὐδὲ μὴν ὠφθησαν ὅλως, φαίνονται δὲ καὶ προσλαλοῦσι τῇ γυναικί. ἐροῦμεν οὖν, ὅτι σκοπὸς ἦν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τοῦ καθ' ἑαυτὸν μυστηρίου τὴν πληροφορίαν ταῖς τῶν ἀγαπώντων αὐτὸν ἐγκατασπεῖρειν ψυχαῖς,

Ο άγ. Αυγουστίνος εξηγεί την παρουσία των δύο αγγέλων αλληγορικά γιατί ο ένας άγγελος κάθεται στην κεφαλή και ο άλλος στα πόδια. Ως αγγελιαφόροι θα μεταδώσουν το Ευαγγέλιο του Χριστού από την κεφαλή στα πόδια, από την αρχή μέχρι το τέλος, σε όλο δηλαδή τον κόσμο⁸²⁰.

Ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας σημειολογεί ότι ο άγγελος ο οποίος καθόταν προς την κεφαλή ήταν ο σύμβουλος της Θεότητας και εκείνος ο οποίος καθόταν προς τα πόδια ήταν σύμβολο της υστερινής σαρκώσεως του Λόγου⁸²¹.

Μία ερώτηση η οποία προκύπτει εδώ είναι: στο κατά Μτ (28:2) και κατά Μκ (16:5) Ευαγγέλια γράφεται ότι η Μαρία και οι άλλες γυναίκες είδαν ένα άγγελο στη δεξιά πλευρά του τάφου, ενώ στο Κατά Ιωάννη υπήρχαν δύο Άγγελοι μέσα στον τάφο. Και οι δύο εκδοχές είναι ορθές. Στα Ευαγγέλια του Ματθαίου και Μάρκου καταγράφεται τι υπήρχε στην αρχή, όταν οι γυναίκες ήρθαν στον τάφο και πιστεύοντας ότι ο Χριστός κλάπηκε, επέστρεψαν στους Μαθητές. Ο Ιωάννης καταγράφει τι συνέβηκε με τη Μαρία, όταν επέστρεψε με τους Μαθητές και παρέμεινε μετά που φύγανε.

Η λειτουργία των δύο αγγέλων είναι να ρωτήσουν τη Μαρία «γύναι, τι κλαίετε». Μετά την απάντηση της Μαρίας, οι άγγελοι δεν εμφανίζονται στην περιγραφή. Σύμφωνα με τον Morris, στην ερώτηση εάν οι άγγελοι ήταν ένας ή δύο δεν πρέπει να θεωρούμε ότι οι άγγελοι είναι φυσικά αντικείμενα τα οποία

έτελείτο δὲ διάφορος τῆς πληροφορίας ὁ τρόπος, τῆ τῶν πληροφορουμένων ἕξει προσεοικῶς τε καὶ πρέπων. τοῖς μὲν οὖν ἁγίοις μαθηταῖς αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἢ ἔκβασις τῆ παρὰ ταῖς θεῖαις γραφαῖς ἐλπίδι συμβαίνουσα πρὸς πληροφορίαν ἐξήρκεσε, καὶ πίστιν ἐνετίθει τὴν οὐδαμόθεν ἀμφίβολον. πεπιστευκότες γὰρ ἀνεχώρουν ταῖς ἁγίαις γραφαῖς, καὶ ἦν πως ἔτι περιττὸν τοῖς οὕτω βεβαίαν ἔχουσι τὴν πίστιν καὶ τὸ διὰ τῆς τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐκδιδάσκεσθαι φωνῆς· ἀναγκαιότατον δὲ τὸ χρῆμα τῆ γυναικί, τὴν ἱεράν τε καὶ θεῖαν οὐκ ἐπισταμένη γραφὴν, οὔτε μὴν καθ' ἕτερόν τινα τρόπον τὸ βαθὺ τῆς ἀναστάσεως εἰδυῖα μυστήριον (3.112.1-21)».

820. St. Augustine "Tractate 121 (John 20:10-29)",

<http://www.newadvent.org/fathers/1701121.htm>

821. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος β'* PG 124:299.

αντανακλούν τις ακτίνες τους στον αμφιβληστροειδή χιτώνα του ματιού. «Όταν οι άνθρωποι βλέπουν ή ακούουν αγγέλους, μάλλον θα πρέπει να ειπωθεί ότι είναι μία ισχυρή εσωτερική μαρτυρία θεϊκού μηνύματος που οδηγεί στην προβολή της απεικόνισης η οποία έπειτα μετατρέπεται σε εμπειρία όρασης ή ακοής. Ότι οι θεϊκοί αγγελιοφόροι αποστέλλονται και τα θεϊκά μηνύματά τους λαμβάνονται δεν υπάρχει αμφιβολία. Δεν θα πρέπει όμως να θεωρηθεί ότι αυτοί λαμβάνουν φυσική μορφή, ώστε όλοι θα πρέπει να δουν το ίδιο πράγμα⁸²²».

Ο Ιωάννης αναφέρει ότι οι άγγελοι ήταν ντυμένοι στα λευκά. Αυτό δείχνει τη λαμπρότητα της Ανάστασης και τη δόξα του Αναστάντος Χριστού (θα οδεύσουν μαζί μου στα λευκά Απ 3:4). Διαβάζουμε ότι οι στρατιές του τον ακολουθούν και είναι ντυμένες στα λευκά (Απ 19:14).

Οι άγγελοι ήταν καθήμενοι. Αυτό δείχνει τη γαλήνη και δύναμη του Χριστού, ο οποίος τώρα αναπαύεται από τη δοκιμασία την οποία υπέστη, βασιλεύει με αθάνατη σάρκα και κάθεται στη δεξιά χείρα του πατέρα. Θα καθίσει στον θρόνο του Δαβίδ (Ψλ 109:1)⁸²³. Οι άγγελοι αυτοί τοποθετούνταν ο ένας στην κεφαλή και ο άλλος στα πόδια. Μπορεί αυτό να σημειολογεί τρία πράγματα: (α) Τις δύο Διαθήκες. Η λέξη άγγελος στα Ελληνικά σημαίνει αγγελιαφόρος και οι δύο Διαθήκες φέρνουν μηνύματα για τον Χριστό και το πλήθος το οποίο πήγε πριν από αυτόν και τον ακολουθούσε φωνάζοντας «ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ (Μτ 21:9)». Έτσι, ο άγγελος ο οποίος κάθεται στην κεφαλή σημειολογεί την Παλαιά Διαθήκη και ο Άγγελος που κάθεται στα πόδια την Καινή Διαθήκη. (β) Η δεύτερη σημειολογία κατά τον Επίσκοπο Βουλγαρίας Θεοφύλακτο εκφράζει τη θεανθρώπινη φύση του Χριστού. Η κεφαλή του Χριστού είναι ο Θεός (Α Κορ 11:3) και τα πόδια είναι η ανθρώπινη του φύση. Θα θαυμάσουμε τον τόπο, όπου στέκονταν τα πόδια του (Ψλ 13:17). Έτσι, εκείνοι οι οποίοι κηρύσσουν τη θεότητα του Χριστού [Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ

822-Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 837.

823. τῷ Δαυὶδ ψαλμὸς εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου (Ψλ 109:1).

λόγος (1:1)], κάθονται στην κεφαλή και εκείνοι οι οποίοι κηρύσσουν την ανθρώπινη του φύση [Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο (1:14)], κάθονται στα πόδια⁸²⁴.

Ο Ακινάτης γράφει: «Κατ' αρχή η Μαρία είδε δύο αγγέλους. Αυτό δείχνει ότι ὅλοι οι ἄγγελοι οι οποίοι υπηρετούν και πρεσβεύουν ήταν στην υπηρεσία του Χριστού (ὅλοι οι ἄγγελοι τον λατρεύουν Εβρ 6:1). Μπορεί να σημειολογεί τον χρόνο κατά τον οποίο αναγγέλθηκαν τα μυστήρια του Χριστού. Επομένως, ο ένας ἄγγελος κάθεται στην κεφαλή και ο άλλος στα πόδια, γιατί σημειολογούν τα μυστήρια του Χριστού τα οποία θα αναγγελθούν από την κεφαλή ή την αρχή στον κόσμο, μέχρι το τέλος «ὅσάκις γὰρ ἔαν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε ἄχρι οὗ ἔλθῃ (Α Κορ 11:26)»⁸²⁵.

Ο Καλβίνος αποφεύγει να μιλήσει για τη φύση των δύο αγγέλων. Εάν δηλαδή βρίσκονταν σε πραγματικό σώμα ή όχι όταν τους είδε η Μαρία η Μαγδαληνή. Επισημαίνει το γεγονός ότι ο Ματθαίος (28:2) αναφέρει ένα μόνο ἄγγελο και ότι αυτό δεν βρίσκεται σε αντίφαση με την περιγραφή του Κατὰ Ιωάννη Ευαγγελίου. «Οι δύο Ἄγγελοι δεν μίλησαν ταυτόχρονα στη Μαρία αλλά μόνο ο ένας είχε ως ἔργο να της μιλήσει. Δεν υπάρχει ισχυρό υπόβαθρο για την αλληγορία του Αυγουστίνου ότι το Ευαγγέλιο θα διδασκόταν από Ανατολή σε Δύση σε αντιστοιχία με τους δύο αγγέλους οι οποίοι βρίσκονταν στα πόδια και την κεφαλή του Χριστού. Περισσότερο αξίζει η παρατήρηση ότι ο Χριστός με τέτοιας φύσεως προπαρασκευαστικές διευθετήσεις ἔκανε έναρξη στη δόξα της βασιλείας του. Γιατί η τιμή την οποία οι ἄγγελοι ανταποδίδουν στον τάφο του όχι μόνο την ατιμωτική σταύρωση ακυρώνουν αλλά η ουράνια βασιλεία του Χριστού λαμπρύνεται⁸²⁶».

824. Αρχιεπισκόπου Θεοφύλακτου Βουλγαρίας *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος β'* PG 124:202D.

825. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 13-21. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2010), 260-261.

826. J. Calvin, *Commentary on the Gospel According to John*, vol. 1, a new translation from the original latin by the Rev. William Pringle, Grand Rapids, MI Christian Ethereal Library (<http://www.ccel.org>), 224.

Εκφράστηκε η γνώμη ότι ο Ιωάννης αναφέρεται στη συνοπτική παράδοση ή σε κάποια άλλη παρόμοια. Το γεγονός ότι γράφει για τους δύο αγγέλους οι οποίοι κάθονταν στα πόδια και στο σώμα του Χριστού μπορεί απλά να αποτελεί επεξεργασία της πηγής⁸²⁷.

Οι δύο Άγγελοι μπορεί να συμβολίζουν και την ιερότητα του τόπου όπου συντελέστηκε η Ανάσταση. Να εκφράζουν τα δύο Χερουβείμ και το θρόνο δόξης του Θεού⁸²⁸. Η υπερβολικότητα της ερμηνείας αυτής βρίσκεται στο γεγονός ότι ο Χριστός δεν παρέμεινε στον τάφο. Οι άγγελοι ήταν λευκοντυμένοι. Ίσως το λευκό να σημαίνει το καλό και το μαύρο το διαβολικό. Τα χρώματα να συνοδεύονται με τη μέρα και τη νύχτα. Στις μεσογειακές θρησκείες συχνά οι ιερείς έκαναν χρήση των λευκών ρούχων για τη λατρεία των ουρανίων Θεοτήτων. Οι παγανιστικές θεότητες εμφανίζονται με λευκά φορέματα. Το μαύρο φόρεμα συμβόλιζε τον θάνατο και τη θλίψη και το άσπρο τη χαρά. Η αναχώρηση του σώματος του Χριστού έφερε καλά νέα. Τελειώνει τη θλίψη η οποία ήταν κατάλληλη για τον θάνατο. Το άσπρο προσιδιάζει και με το μοτίβο φως/σκοτάδι το οποίο χρησιμοποιεί ο Ιωάννης⁸²⁹.

Ο Σωτηρόπουλος γράφει τα εξής κατατοπιστικά: «Οι ουράνιοι μάρτυρες της Αναστάσεως του Χριστού ήσαν δύο λευκοντυμένοι άγγελοι, όπως για τη σταύρωση δύο ληστές, διότι «ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ ἐπὶ στόματος

827. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beecles, 1962), 469.

828. Οι δύο Άγγελοι κάθονταν στην Κιβωτό της Διαθήκης, που βρισκόταν στα Άγια των Αγίων «καὶ ποιήσεις δύο χερουβιμ χρυσᾶ τορευτὰ καὶ ἐπιθήσεις αὐτὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κλιτῶν τοῦ ἱλαστηρίου ἔσονται οἱ χερουβιμ ἐκτείνοντες τὰς πτέρυγας ἐπάνωθεν συσκιάζοντες ταῖς πτέρυξιν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἱλαστηρίου καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν εἰς ἄλληλα εἰς τὸ ἱλαστήριον ἔσονται τὰ πρόσωπα τῶν χερουβιμ ποιηθήσονται χερουβ εἷς ἐκ τοῦ κλίτους τούτου καὶ χερουβ εἷς ἐκ τοῦ κλίτους τοῦ δευτέρου τοῦ ἱλαστηρίου καὶ ποιήσεις τοὺς δύο χερουβιμ ἐπὶ τὰ δύο κλίτη (Εξ 25:18-20).

829. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 1188.

τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα» (Δευτ 19:15· Β Κορ 13:1). Το λευκό συμβολίζει την καθαρότητά τους, αλλά και τη δόξα του Αναστάντος Χριστού⁸³⁰». Κατά τον Brodie, οι δύο Ἄγγελοι αποτελούν μία επιπρόσθετη μαρτυρία της Ανάστασης, όπως αυτή δόθηκε προηγουμένως με τα οθόνια και το σουδάριο⁸³¹. Ο Bullinger χαρακτηρίζει τους δύο αγγέλους ως τον Μιχαήλ και Γαβριήλ (Δν 9:21; 10:21· Απ 1:19· Λκ 1:6). «Ἡ ὑψίστη σημασία της Ανάστασης απαιτούσε την παρουσία των αρχαγγέλων⁸³²». Ο Shcaff πιστεύει ότι οι δύο Ἄγγελοι αποτελούν τους φρουρούς του σώματος του Χριστού και δηλώνουν ότι αυτό ήταν υπό την επιμέλεια των Ουρανῶν⁸³³. Ο Carson παρομοίως θεωρεί ότι οι δύο ἄγγελοι δηλώνουν ότι ο κενός τάφος δεν είναι ἔργο τυμβωρύχων αλλά εισβολῆς θείας δυνάμεως⁸³⁴. Ο αρραβῶνας (κιντουσσίν) πρέπει να πραγματοποιηθεῖ με την παρουσία δύο μαρτύρων και, καθώς οι Ιουδαῖοι νυμφεύονται το Σαμπάτ (Σάββατο), την Παρασκευὴ το βράδυ, ο Θεὸς στέλνει δύο αγγέλους οι οποίοι χρησιμεύουν ως μάρτυρες της «γαμήλιας τελετῆς». Κι ο Χριστὸς μᾶς αναγγέλλει με την Ανάστασή του μέσω των δύο αγγέλων, μία νέα γαμήλια τελετή. Ἐνα νέο γάμο ὅπου ὅλοι εἴμαστε προσκεκλημένοι⁸³⁵.

830. Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, Τόμος Α'* (Αθήνα: Ἐκδοσις Ορθόδοξου Ἱεραποστολικῆς Αδελφότητος Σταυρός, 1996), 294.

831. Thomas L. Brodie, *The Gospel According to John, A Literary and Theological Commentary* (New York, Oxford: Oxford University Press, 1993), 565.

832. Ethelbert W. Bullinger, "Commentary on John 20:12. Ethelbert W. Bullinger's Companion bible Notes", [//www.studylight.org/commentaries/bul/john-20.html](http://www.studylight.org/commentaries/bul/john-20.html). 1909-1922.

833. S. Philip, "Commentary on John 20:12. Schaff's Popular Commentary on the New Testament", [//www.studylight.org/commentaries/scn/john-20.html](http://www.studylight.org/commentaries/scn/john-20.html). 1879-90.

834. Donald A. Carson, *The Gospel According to John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991).

835. Rabbi eli Mansour, www.dailyhalacha.com. Μετάφραση-επιμέλεια: Ραβ, Ισαάκ Μιζάν, Λέων Μιζάν.

11.4 Οι πέντε εμφανίσεις του Χριστού την Κυριακή της Αναστάσεως

Στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο αναφέρεται ότι ο Χριστός εμφανίστηκε το βράδυ (οψίας) της Κυριακής στους Μαθητές του.

Οὔσης οὖν ὀψίας τῆ ἡμέρα ἐκείνη τῆ μιᾷ σαββάτων καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον καὶ λέγει αὐτοῖς· εἰρήνη ὑμῖν (20:19).

Πρώτο, γιατί ήθελε να το κάνει αυτό σε ώρα κατά την οποία ήταν όλοι μαζεμένοι. Δεύτερο, το έκανε για να τους ανακουφίσει και ενδυναμώσει. Γι' αυτό επέλεξε χρόνο, όπου όλοι θα ήταν περισσότερο φοβισμένοι και θα χρειαζόνταν ανακούφιση και δύναμη «ὁ θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις βοηθὸς ἐν θλίψεσιν ταῖς εὐρούσαις ἡμᾶς σφόδρα (Ψλ 45:2).

Υπάρχει όμως και συμβολικός λόγος. Γιατί στο τέλος του κόσμου ο Κύριός μας θα εμφανισθεί στους πιστούς, στο μέσο της νύχτας, όταν η κραυγή θα ακουσθεί ότι ο νυμφίος έρχεται για να τους βραβεύσει, «ὀψίας δὲ γενομένης λέγει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ· κάλεσον τοὺς ἐργάτας καὶ ἀπόδος αὐτοῖς τὸν μισθὸν ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων (Μτ 20:8)».

Ο Κύριος την ημέρα της Αναστάσεως εμφανίστηκε ακόμη τέσσερις φορές. Δύο στη Μαγδαληνή (Ιω 20:14 Μτ 28:9), στους δύο Μαθητές στον δρόμο προς Εμμαούς (Λκ 24:13) και στον Απόστολο Πέτρο (Λκ 24:34). Συνολικά δηλαδή ο Κύριος έκανε πέντε εμφανίσεις. Γι' αυτό ψάλλουμε την ημέρα αυτή «αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ κύριος ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ (Ψλ 117:24)». Μπορούμε επίσης να κατανοήσουμε ότι, στη γενική ανάσταση, ο Χριστός θα εμφανισθεί ανοικτά σε όλες τις γυναίκες, αμαρτωλούς, προσκυνητές και αποστόλους, γιατί «καὶ ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμὸς καὶ οἵτινες αὐτὸν ἐξεκέντησαν (Απ 1:7)⁸³⁶».

836. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 13-21. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 268.

11.5 Η ψηλάφηση του Θωμά την Ογδοη Ημέρα

11.5.1 Εισαγωγή

Μετά τη Σταύρωση του Χριστού, οι Μαθητές του τον εγκαταλείπουν. Κρύβονται από τον φόβο των Ιουδαίων. Μόνο ο ευσχήμων βουλευτής από την Αριμαθαία Ιωσήφ τολμά και ζητά το σώμα του για να τον κηδεύσει. Τον βοηθά και ο κρυφός μαθητής του Νικόδημος.

Οι μυροφόρες γυναίκες τολμούν να τον επισκεφτούν και είναι οι πρώτες οι οποίες λαμβάνουν το μήνυμα της Ανάστασης. Τό κηρύττουν στους Μαθητές οι οποίοι και αυτοί «κεκλεισμένων των θυρών» την Κυριακή μετά την Ανάσταση, δέχονται την παρουσία του. Χαίρονται διότι αναστήθηκε ο Χριστός.

Ένας από αυτούς, ο Θωμάς ο λεγόμενος Δίδυμος απουσιάζει από τη χαρά των μαθητών του Κυρίου. Όταν μαθαίνει το γεγονός δεν το αποδέχεται. Απιστεί, γι' αυτό θέλει αποδείξεις. Θέλει να τον ψηλαφήσει, να κατανοήσει εξερευνώντας τις πληγές του ότι πραγματικά αναστήθηκε.

Σε οκτώ και πάλι μέρες, την επόμενη δηλαδή Κυριακή, ο Χριστός ξαναπαρουσιάζεται «κεκλεισμένων των θυρών», όπως παρουσιάσθηκε στις μυροφόρες «κεκλεισμένου του μνήματος». Αυτή τη φορά είναι παρών και ο Θωμάς⁸³⁷.

Και μεθ' ἡμέρας ὀκτῶ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτῶν. ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον καὶ εἶπεν· εἰρήνη ὑμῖν (20:26).

837. Ενδιαφέρουσες είναι οι πιο κάτω πληροφορίες τις οποίες παρέχει ο Morris: «Δεν δίνεται ο λόγος της απουσίας του Θωμά, ούτε κατακρίνεται, γιατί απουσίαζε. Ο Θωμάς θεωρείται ο πιο σκεπτικιστής από τους μαθητές. Δεν θα πρέπει να αποκλεισθεί και η ερμηνεία ότι ο Θωμάς ήταν τόσο καταβλημένος από την τραγωδία της σταύρωσης, ώστε του ήταν αδύνατο να πιστεύσει την Ανάσταση. Γι' αυτό ήθελε να τον ψηλαφήσει. Οκτώ μέρες σύμφωνα με τη μέθοδο συμπερίληψης (inclusive), σημαίνει μία εβδομάδα. Το γεγονός λοιπόν της μαρτυρίας μπροστά στον Θωμά έγινε την Κυριακή το βράδυ, μετά την πρώτη ημέρα του Πάσχα [Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 851]».

Με τον χαρακτηρισμό του Θωμά ως ένα από τους δώδεκα (20:24) είναι δυνατό η εμφάνιση να αναφέρεται στους ένδεκα (ο Ιούδας είχε αυτοκτονήσει)⁸³⁸. Δεν είναι όμως απίθανο να ήταν και άλλοι εκεί [Καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ εὗρον ἠθροισμένους τοὺς ένδεκα καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, λέγοντας ὅτι ὄντως ἠγέρθη ὁ κύριος καὶ ὤφθη Σίμωνι (Λκ 24,33-34)]⁸³⁹. Υποστηρίζεται ότι αν και είναι αδύνατο να γνωρίζουμε την έκταση της σύναξης, ακόμη και αν ήταν δέκα (δεν υπολογίζεται ο Θωμάς)⁸⁴⁰ αντιπροσωπεύουν ολόκληρη την εκκλησία⁸⁴¹.

Έλα, λέει ο Χριστός στον Θωμά, είμαι ὅλος δικός σου για να ψηλαφήσεις τις πληγές μου και να κατανοήσεις ότι εγώ είμαι ο Θεός και Άνθρωπος, ο Λόγος του Θεού και Δημιουργός του Σύμπαντος. Σου προσφέρω ὅλον τον Θεανθρώπινο εαυτό μου να τον μελετήσεις, να τον ερευνήσεις και να αποφανθείς ότι είμαι ο Θεάνθρωπος Χριστός ο οποίος θυσιάστηκα για σένα και ὅλη την ανθρωπότητα. Ο Θωμάς βλέπει και δεν διευκρινίζεται εάν ψηλαφεί πραγματικά ή δια της οράσεως τον Χριστό. Ομολογεί δε τη Θεανθρώπινη φύση του Θεού Λόγου, αφού ομολογεί τον Χριστό ως Κύριο και Θεό του⁸⁴².

838. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 745.

839. Charles K. Barrett *The Gospel according to St. John* .2nd edition (Philadelphia: Westminster, 1978), 568.

840. Raymond Brown, *The Gospel according to John XIII-XXI*. Anchor Bible Commentary 29B, (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1970), 1022,1034.

841. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary, (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 646,656.

842. Θωμά Α. Ιωαννίδη, *Ο απόστολος Θωμάς και η Ανάσταση του Χριστού (Από την πρώτη απιστία στην ύστερη ομολογία)*, Διακονία-Λειτουργία-Χάρισμα Πατερική και Σύγχρονη Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης. Τιμητικός Τόμος προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γεώργιο Α. Γαλίτη (Κέντρο Αρχαιολογικών Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών Λεβάδεια 2006). Αποτελεί εξαιρετικό άρθρο στο οποίο καλύπτεται η θεολογική σημασία της Ψηλάφησης του Θωμά.

11.5.2 Η όγδοη ημέρα μετά την Ανάσταση

Νύξη για τη σημασία των οκτώ ημερών γίνεται και στην Πρώτη Επιστολή του Πέτρου «ἀπειθήσασίν ποτε ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε κατασκευαζομένης κιβωτοῦ εἰς ἣν ὀλίγοι, τοῦτ' ἔστιν ὀκτώ ψυχαί, διεσώθησαν δι' ὕδατος (3:20-21)».

Στις οκτώ μέρες τα παιδιά των Ιουδαίων περιέμενονταν «περιτομῆ περιτμηθήσεται ὁ οἰκογενῆς τῆς οἰκίας σου καὶ ὁ ἀργυρώνητος καὶ ἔσται ἡ διαθήκη μου ἐπὶ τῆς σαρκὸς ὑμῶν εἰς διαθήκην αἰώνιον (Γεν 17:13)». Ο Χριστός περιτμήθηκε σύμφωνα με το Ιουδαϊκό έθιμο «καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτώ τοῦ περιτεμεῖν αὐτὸν καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦς, τὸ κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλλημφθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ (Λκ 2:21)⁸⁴³».

843. Για τη Θεολογική σημασία της Περιτομῆς ασχολήθηκαν οι Πατέρες της Ορθόδοξης Πίστεως μας. Στους «Λόγους εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς» και συγκεκριμένα στον όγδοο μακαρισμό, ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης αναφέρεται πολύ σύντομα στην «όγδοή ημέρα». Πιστεύει πως όπως ο όγδοος μακαρισμός βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο ανάβασης και οδηγεί στην ανάσταση της ψυχῆς, έτσι και η νομοθεσία της περιτομῆς οδηγεί στον καθαρισμό του μολυσμένου ανθρώπου και στη φυσική του κατάσταση. «Εἰς τὸν Ἐκτον Ψαλμόν» διαπραγματεύεται εκτενέστερα το θέμα:

«...ἔστιν ὑποφέρεσθαί τινων τὴν διάνοιαν· οἱ περὶ τὰ ἀσχήμονα τοῦ σώματος ἡμῶν τὸ μεγαλοφυῆς τοῦ μυστηρίου τῆς όγδόης κατάγοντες τὸν τῆς περιτομῆς νόμον καὶ τὸ μετὰ τὴν λοχείαν καθάρσιον καὶ τὰ τοιαῦτα λέγουσι τῷ ἀριθμῷ τῆς όγδόης καταμηνύεσθαι. ἡμεῖς δὲ διδαχθέντες παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἔστι, κὰν ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι νόμοις ὁ ἄριθμος οὗτος ἐμφέρεται νομοθετῶν καὶ τῷ ἄρρени τὴν περιτομὴν καὶ τῇ γυναικὶ τὴν ἐπὶ καθαρισμοῦ θυσίαν, οὔτε ἀποβάλλομεν τὸν νόμον οὔτε ταπεινῶς ἐκδεχόμεθα εἰδότες ὅτι ἀληθῶς τῇ όγδόῃ γίνεται ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ διὰ τῆς πετρίνης μαχαίρας ἐνεργουμένη. νοεῖς δὲ πάντως διὰ τῆς τεμνούσης τὸ ἀκάθαρτον πέτρας αὐτὴν τὴν πέτραν ἣτις ἔστιν ὁ Χριστός, τουτέστι τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, καὶ ὅτι τότε παύεται ἡ ῥυπῶσα τῶν τοῦ βίου πραγμάτων ῥύσις, τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς μεταστοιχειωθείσης πρὸς τὸ θεϊότερον. ὡς δ' ἂν πᾶσι γένοιτο δῆλον τὸ ἐν τοῖς τοιούτοις νοούμενον, σαφέστερον, ὅπως ἂν οἷός τε ᾶ, τὸν λόγον ἐκθήσομαι. ὁ τοῦ βίου τούτου χρόνος ἐν τῇ πρώτῃ...(5.187.16.188.14)». Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας αφιερώνει το Έβδομο Κεφάλαιο στην Ερμηνεία του Κατὰ Ιωάννη Ευαγγελίου στην περιτομή (2.550.7-16).

Με τον ερχομό του Χριστού σύμφωνα με τον Απόστολο Παύλο επιτυγχάνεται η νέα κιβωτός όπου εισέρχονται οι βαπτισμένοι Χριστιανοί και υφίστανται χειροποίητο και παθοκτόνο περιτομή. Η περιτομή, η Ανάσταση του Χριστού και το Βάπτισμα συνδέονται μεταξύ τους, όπως έκδηλα αποφαίνεται και από την Επιστολή του Αποστόλου Παύλου προς Κολασσαείς «ἐν ᾧ καὶ περιετιμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, (2:11)». Το ίδιο περιεχόμενο εμφανίζεται και στην Επιστολή του Προς Φιλήμονα «ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν ἢ περιτομή, οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύοντες καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες, (3:3)».

Ο άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος θέτει την ερώτηση. Δια ποιον λόγο δεν παρουσιάζεται ο Χριστός αμέσως στον Θωμά, αλλά μετά από οκτώ μέρες;⁸⁴⁴ Απαντά ότι το έκαμε αυτό, ώστε κατηχούμενος ο Θωμάς από τους Μαθητές και ακούοντας τον λόγο αυτό, να καταληφθεί από εντονότερη επιθυμία και στο εξής να καταστεί πιστός .

«... Ἀφῆκε τὸν Θωμᾶν ἐν ταῖς μέσαις ἡμέραις κατηχηθῆναι πρῶτον ὑπὸ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ, συνεχώρησεν αὐτὸν ἐκκαῆναι τῷ δίψει τῆς θέας αὐτοῦ· καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ σφοδρῶς ἀναφλεχθείσης τῷ πόθῳ τῆς ὄψεως, τότε λοιπὸν εὐκαίρως ὁ ποθούμενος τὸν ποθοῦντα κατέλαβεν⁸⁴⁵...».

«...Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐκ εὐθέως αὐτῷ φαίνεται, ἀλλὰ μετὰ ἡμέρας ὀκτώ; Ὡστε μεταξὺ κατηχούμενον αὐτὸν ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καὶ τὸ αὐτὸ ἀκούοντα, καὶ εἰς πλείονα ἐκκαῆναι πόθον, καὶ πιστότερον πρὸς τὸ μέλλον γενέσθαι...»⁸⁴⁶.

Ο Θωμάς Ακινάτης αναφέρει ότι ο Ευαγγελιστής Ιωάννης προσδιορίζει τον χρόνο της Ανάστασης ως «μιᾶ τῶν σαββάτων» ⁸⁴⁷. Οι Ιουδαίοι θεωρούσαν το

844. Πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι την ίδια ερώτηση εκφράζει και ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ο οποίος και δίνει την ίδια απάντηση (PG 124:300).

845. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Νόθα, Εἰς τὴν Καινὴν Κυριακὴν καὶ εἰς τὸν Ἀπόστολον Θωμᾶν* PG 63:928.

846. Ιωάννου Χρυσοστόμου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, *Υπόμνημα εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγέλιον* 59.473.35-39.

Σάββατο μια πολύ άγια μέρα και οι άλλες μέρες περιγράφονταν σε σχέση με το Σάββατο. Επομένως, αναφέρονταν στην πρώτη ημέρα του Σαββάτου, τη δεύτερη ημέρα του Σαββάτου κλπ. Ο Ματθαίος αναφέρει «οψὲ δὲ σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων (Μτ 28:1)». Ο Ιωάννης αναφέρεται στη «μία τῶν Σαββάτων», γιατί θέλει να δηλώσει το μυστήριο της ημέρας της Αναστάσεως το οποίο ήταν η έναρξη της νέας δημιουργίας, «ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς (Ψλ 103:30), «οὔτε γὰρ περιτομή τί ἐστὶν οὔτε ἀκροβυστία ἀλλὰ καινὴ κτίσις (Γαλ 6:15)». Στη Γεν (1:5) ο Θεός ονομάζει το φως ημέρα και το σκοτάδι νύκτα. Προχωρώντας στον στίχο, γράφεται «καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία». Επομένως, ο Ευαγγελιστής Ιωάννης χρησιμοποιεί τις λέξεις αυτές, επειδή θέλει να εκφράσει το καινούργιο. Επίσης, επειδή αυτή η ημέρα είναι η μέρα της αιωνιότητας στην οποία δεν θα υπάρχει νύκτα για να τη διακόπτει και γιατί ο ήλιος σε αυτή την ημέρα δεν θα δύσει ποτέ, «καὶ ἡ πόλις οὐ χρεῖαν ἔχει τοῦ ἡλίου οὐδὲ τῆς σελήνης ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ, ἢ γὰρ δόξα τοῦ θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν, καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἄρνιον (Απ 21:23)».

Χρησιμοποιείται ο πρωτεύων αριθμός «μῑ̄» και όχι ο κανονικός. Αυτό δεν αποτελεί μία αναμφισβήτητη απόδειξη Σημιτικής επίδρασης, αλλά βεβαίως συμφωνεί με ένα σημιτικό υπόβαθρο, γιατί τέτοια χρήση βρίσκεται τόσο στα Εβραϊκά όσο και στα Αραμαϊκά κείμενα⁸⁴⁸.

Ο λόγος για τον οποίο ο Χριστός εμφανίσθηκε για δεύτερη φορά οκτώ μέρες μετά την πρώτη ήταν για να αποκτήσει μεγαλύτερη επιθυμία και πόθο ο Θωμάς να πιστεύσει. Ο φυσικός αυτός λόγος είναι σε συμφωνία με τα λεγόμενα του άγ. Ιωάννη Χρυσοστόμου. Ένας συμβολικός λόγος είναι ότι εκφράζει πως θα εμφανιστεί ο Χριστός στη δόξα του. Τότε «οἶδαμεν ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι

847. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John. Chapters 1-5*. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with Introduction and Notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington DC: Catholic University of America Press 2010), 252-253,276-27

848. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 830.

αὐτῶ ἐσόμεθα, ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστιν» (Α Ιω 3:2). Θα εμφανισθεί σε μας τον ὄγδοο αἰώνα, τον αἰώνα της Ανάστασης των νεκρῶν.

Η διπλή εμφατική αναφορά στην πρώτη ημέρα της Κυριακής στοχεύει να προκαλέσει τον αναγνώστη να εννοήσει ότι αυτή είναι πραγματικά «η μέρα του Κυρίου». Σε αυτή την ημέρα οι πιστοὶ συνηθίζουν τώρα να μαζεύονται και να λατρεύουν τον Κύριον «διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδόην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ἧ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς (Επιστολή Βαρνάβα 15.9)». Ο Schlatter ισχυρίζεται ότι ο Χριστὸς εμφανίζεται μετὰ ἀπὸ οκτὼ ἡμέρες, την Κυριακή για να δείξει τη λατρεία των πρώτων Χριστιανῶν, στην Ανάσταση του Κυρίου (Απ 1:10)⁸⁴⁹. Υπάρχει και η αντίθετη ἄποψη ότι εἶναι δύσκολο να γίνει ἀποδεκτὸ ὅτι η ὄγδοη ἡμέρα εἶχε ἰδιαιτέρο ενδιαφέρον στα πρώτα Χριστιανικά χρόνια γιατί ἐδῶ ἴσως μπορεῖ ἀπλά να δείχνει ὅτι ο Ἰησοῦς ἐμφανίσθηκε τὴν πρώτη μέρα τῆς εβδομάδας (20:19), μέρα κατὰ τὴν ὁποία οἱ Χριστιανοὶ συναντιότουσαν συχνά (Πρ 20:7-Α Κορ 16:2)⁸⁵⁰.

Κατὰ τον Carson, εἶναι δύσκολο εἶναι να συμφωνήσῃ κάποιος με τὴ διατυπωθεῖσα ἄποψη ὅτι η συνεχῆς ἀναφορά στην ἡμέρα του Κυρίου κατὰ τις ἀναστάσιμες ἀφηγήσεις μπορεῖ να ἀντιπροσωπεύει καὶ μία πολεμικὴ προσπάθεια για να καταδείξει τὴ βάση τῆς Χριστιανικῆς Λατρείας στους Ἰουδαίους ἀναγνώστες του Κατὰ Ἰωάννη Ευαγγελίου⁸⁵¹.

Η Θεολογικὴ ὅμως σημασία τῆς ἐμφάνισης του Χριστοῦ δύο φορές σε οκτὼ μέρες τὴν ὄγδοη δηλαδή ἡμέρα μετὰ τὴν Ανάστασή του εἶναι ἐμφανῆς. Η ὄγδοη ἡμέρα εἶναι σύμβολο τῆς αἰώνιας παρουσίας του Θεοῦ. Μετὰ τὴν Ανάσταση των νεκρῶν καὶ τὴν κρίση, θα ζήσει ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀνακαινισμένη φύση, τὴν ὄγδοη ἡμέρα-μέρα ὅπου δεν θα ἔχει ἀνάπαυση, ὅπως εἶναι αὐτὴ τὴ δημιουργίας, ἡ ἑβδομη δηλαδή. Οἱ δίκαιοι θα θεώνονται καὶ θα ψηλαφούν διαρκῶς βαθύτερα

849. Adolf Schlatter, *Der Evangelist Johannes*. 2d edition (Stuttgart:Calwer, 1948), 361.

850. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 1208-1209.

851. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary, (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 657.

τον Θεό. Θα τον ερευνούν και θα χαίρονται αενάως την παρουσία του. Αντίθετα, οι άδικοι και μοιχοί θα ταλαιπωρούνται από την απουσία του⁸⁵².

Η ιδέα της όγδοης ημέρας κατά τον Alexander Schmemmann και Jean Danielou⁸⁵³ προέρχεται από τον Ιουδαϊκό και Αποκαλυπτικό Ιουδαϊκό Μεσσιανισμό. Στο βιβλίο του Ενώχ η όγδοη ημέρα περιγράφεται ως η πρώτη και ατελεύτητη όπου η χρονική διάρκεια σ' αυτή είναι άνευ σημασίας (Ενώχ II, Κεφάλαια 33 και 65).

Ο Θωμάς ο οποίος ζει στην εβδόμη ημέρα, την παρούσα δηλαδή ζωή, μεταβαίνει στην όγδοη και έχει τη δυνατότητα να ψηλαφήσει «Κύριον και Θεόν» να οδηγηθεί δηλαδή προς τη θέωση. Από την έβδομη ημέρα μπορεί να εξερευνήσει τον Θεάνθρωπο Χριστό. Είναι επαινετή αυτή η εξερευνητική ικανότητα του Θωμά. Η τόλμη του να επιθυμεί να αγγίξει το Θείο Πυρ είναι μεγάλη. Θυμηθείτε ότι ακόμη και ο Προφήτης Μωυσής πρέπει να βγάλει τα σαντάλια για να δει τη καιόμενη, αλλά μη δαπανώμενη βάτο. Αυτό το πυρ οι Μαθητές ακόμη και την Πεντηκοστή το βλέπουν απλά ως πύρινες γλώσσες.

Ο Θωμάς λαμβάνει ένα ύψιστο προνόμιο. Ο Χριστός το Θείο Πυρ τον καλεί να τον ψηλαφήσει χωρίς να τον φλέγει. Παίρνει δύναμη και θεϊκή χάρη ο Απόστολος Θωμάς και γίνεται κήρυκας της Θεανθρώπινης φύσης. Απαστράπτει με χάρη που λαμβάνει από το Θείο Πυρ. Η ερευνητική αυτή διεύδυση του Θωμά θα γίνει αργότερα από τους Αγίους Πατέρες λάβαρο κατά των αιρέσεων όπως του Άρειου και των μονοφυσιτών που αρνούνται τη διπλή και τέλεια φύση του. Ο Χριστός είναι τέλειος άνθρωπος και Θεός. Είναι ο Θεός ο οποίος ντύθηκε πραγματική σάρκα, που σταυρώθηκε και αναστήθηκε. Όχι ψυχή άσαρκη, όχι

852. Ο Johnston σημειολογώντας τον αριθμό οκτώ, εύστοχα αναφέρει το εδάφιο 7:37 του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου ως παράδειγμα. Την όγδοη ημέρα ο Χριστός στη γιορτή της Σκηνοπηγίας, η οποία έλαβε εσχατολογικό χαρακτήρα, ομιλεί για το «ύδωρ το ζων» στη γιορτή της Σκηνοπηγίας. Ο ίδιος αναφέρει ότι και το επεισόδιο με τον Θωμά έχει τον ίδιο χαρακτήρα [Robert D. Johnston, *Numbers in the Bible, God's Unique Design in Biblical Numbers* (Michigan: Kregel Publications, Grand Rapids, Michigan, 1990), 75-76].

853. Alexander Schmemmann, *On the origins of worship on Sunday: The Mystery of the Eighth Day. From Chapter Two of Introduction to Liturgical Theology* (St. Vladimir's Seminary Press, Grestwood, N.Y. 2d ed., 1975), 59-67,70.

πνεύμα χωρίς νεύρα και οστά. Οι δύο φύσεις του Χριστού είναι ασύγχυτες και ενωμένες.

Προς πληρότητα του κειμένου παρατίθεται και η άποψη του Carson ότι η εμφάνιση του Χριστού την όγδοη ημέρα (Απ 1:10) μπορεί να αντανakλά τα παράξενα θεολογικά ενδιαφέροντα του συγγραφέα. Εάν οι αναγνώστες είναι Ιουδαίοι και προσήλυτοι που ενδιαφέρονται στη Χριστιανική πίστη παραπέμπει στις αρχές της Χριστιανικής λατρείας της ημέρας αυτής⁸⁵⁴.

Ο Καθ. Γεώργιος Φίλιας γράφει για τη θεολογική σημασία της εορτής της Κυριακής του Θωμά.

«Η Κυριακή του Θωμά λαμβάνει μια καινούργια διάσταση. Γίνεται η ημέρα θεμελίωσης του εβδομαδιαίου Πάσχα. Συνιστά τη νέα διάσταση της Καινής Κυριακής, εκείνης την οποία εγκαινιάζει το Πάσχα και ταυτόχρονα, συνδέει την ογδοατική Ανάσταση με τη Θεία Ευχαριστία. Το γεγονός δεν θα πρέπει να θεωρηθεί άσχετο από αυτό το οποίο καταγράφεται από τον κατ' εξοχή λειτουργικό Ευαγγελιστή Ιωάννη.

Η Κυριακή του Θωμά, ως όγδοη ημέρα, προβάλλει την ελπίδα της εσχατολογικής καινότητας τόσο του ανθρώπου, όσο και της φύσης και την αλήθεια της έσχατης κρίσης. Οι Θεολογικές αυτές παράμετροι θεμελιώνουν το χαρακτηρισμό της Κυριακής του Θωμά ως Καινής Κυριακής. Η Κυριακή του Θωμά αποτελεί το γενέθλιο της καινούργιας πραγματικότητας. Η Καινή Κυριακή προεικονίζει δια του ογδοατικού χαρακτήρα της, την αιωνιότητα, την εσχατολογική καινότητα. Αυτό υποδηλώνουν και οι Λόγοι των Ιωάννου του Χρυσοστόμου και Γρηγορίου Θεολόγου. Συσχετίζουν το γεγονός της ψηλαφήσεως του Θωμά με τη μέλλουσα κρίση.

Ο Απόστολος Θωμάς ως κατηχούμενος βαπτίζεται στην απόδειξη της ψηλαφήσεως. Επομένως, η Κυριακή του Θωμά έχει μεταβαπτισματικό χαρακτήρα, αποτελεί την Κυριακή των απολουσίων. Με τη Κυριακή του Θωμά, τελειώνει η Διακαινήσιμος εβδομάδα η οποία αρχίζει από την Κυριακή του

854. Donald A. Carson, *The Gospel According to John* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991).

Πάσχα. Σ' αυτή τη λευχειμονούσα εβδομάδα, οι νεοφώτιστοι διατηρούσαν τους λευκούς χιτώνες. Απολάμβαναν ανακαινισμένοι και γέμιζαν με την ελπίδα της μέλλουσας ζωής⁸⁵⁵».

11.6 Συμπεράσματα

Το Σάββατο στη νέα δημιουργία αποτελεί παρελθόν. Γίνεται η μέρα της ανάπαυσης. Γι' αυτό και εγκαθιδρύονται τα μνημόσυνα την ημέρα αυτή. Η μία των Σαββάτων, η Κυριακή, η μέρα του Κυρίου εγκαθιδρύεται ως η μέρα της νέας δημιουργίας. Είναι η αναστάσιμη ημέρα, είναι η μέρα όπου ο θάνατος καταργείται και η ανάπαυση καταλύεται. Το Σάββατο είναι για τη θύμηση των μεταστάντων, όλων των μεταστάντων που αποδήμησαν εις Κύριον. Η Κυριακή είναι η θύμηση της χαρμόσυνης μέρας, όπου ο θάνατος καταργείται και η ανάπαυση γεμίζει με ελπίδα. Τα μέρη που οι νεκροί τοποθετούνται, ονομάζονται κοιμητήρια και περιμένουν ως τον Λάζαρο την Ανάσταση, τη δεύτερη παρουσία του Κυρίου.

Η μία των Σαββάτων κατά τον Θεοφύλακτο Βουλγαρίας είναι ο τύπος του μέλλοντος αιώνος, ο οποίος αποτελεί μία ημέρα η οποία δεν προσκόπτει σε νύκτα και δεν μοιράζεται. Ο Θεός είναι ο ήλιος του αιώνα αυτού ο οποίος ουδέποτε δύει⁸⁵⁶.

Η παρουσία του ενός ή δύο αγγέλων στις διηγήσεις των Αναστάσεων από τους τέσσερις Ευαγγελιστές δεν μπορεί να θεωρηθεί αντίφαση. Δεν υπάρχουν επαρκή δεδομένα για να αποφανθούμε για την ταυτοποίηση των αγγέλων στην αναστάσιμη διήγηση. Ήταν ο ένας άγγελος τον οποίο περιγράφει ο Ματθαίος και ο Μάρκος διαφορετικός από τους δύο του Λουκά και Ιωάννη ή ήταν ο ένας από τους δύο; Εάν ο ένας άγγελος της διήγησης του Ματθαίου και Μάρκου ήταν διαφορετικός των διηγήσεων του Λουκά και Ιωάννη προκύπτει ότι οι άγγελοι των διηγήσεων μπορεί να ανέρχονται σε τρεις. Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός

855. Γεώργιου Φίλια, *Η έννοια της όγδοης ημέρας στη λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας* (Αθήνα: Γρηγόρη, 2003), 237-244.

856. Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος β'* PG 124:283.

ότι δεν έχουν σημειολογηθεί από τους ερμηνευτές με τους τρεις Αγγέλους οι οποίοι επισκέφτηκαν τον Αβραάμ και συμβολίζουν το τρισυπόστατο της Αγίας Τριάδας.

Το τρίτο συμπέρασμα είναι ότι οι καθήμενοι άγγελοι στον τάφο του Χριστού κατά το Ευαγγέλιο του Ιωάννη μπορεί να εκφράζουν μία αλληγορία αλλά μπορεί επίσης τη δόξα του Αναστάσαντος Χριστού τον οποίον υπηρετούν πια άγγελοι.

Ο Χριστός εμφανίζεται πέντε φορές κατά την ημέρα της Αναστάσεως. Ίσως και εδώ αλληγορικά, παρόλο εξ όσων μελετήσαμε κανένας ερμηνευτής δεν το παρατήρησε. Θέλει να μάς πληροφορήσει ότι αισθητικά η Ανάσταση πραγματοποιήθηκε. Η Ανάσταση δεν ήταν ένα γεγονός εξωπραγματικό και το οποίο δεν το έχει αντιληφθεί ο κόσμος. Κατ' αρχή η Ανάσταση έχει γίνει αντιληπτή από τη Μαρία τη Μαγδαληνή και μετά τους Μαθητές του και αργότερα τη βιώνουν όλοι οι Χριστιανοί δια της Πίστεως.

Ο Χριστός προτείνει τις παλάμες του για έρευνα. Μας καλεί να εμβαθύνουμε στα μυστήρια και τα παράδοξα τα οποία προσφέρει. Κι εμείς, όση απιστία κι αν έχουμε, θα πρέπει να βάλουμε τα δάκτυλα στον τύπο των ήλων. Να γνωρίσουμε και να διαφεντεύσουμε την αλήθεια.

Ερευνητές μάς θέλει ο Χριστός και ομολογητές. Θωμάδες, τολμηρούς. Μόνο αυτός ο οποίος ενδελεχώς ερευνά, χαρίζεται η Θεία γνώση. Όπως στην επιστήμη ερευνούμε να μάθουμε τους νόμους για τις αρχές οι οποίες διέπουν τα έμβια και άβια όντα, το ίδιο και στη Θεολογική επιστήμη. Η έρευνα των γραφών και των μηνυμάτων τους μας βοηθούν στη θεία γνώση.

Ο Θωμάς ομολογεί ξεκάθαρα, με παρηρησία, τη Θεανθρώπινη φύση του Χριστού. Το κάνει και ο Ιωάννης ο Ευαγγελιστής και Θεολόγος στην αρχή του Ευαγγελίου του. Μιλά για τον Λόγο του Θεού, τον Χριστό ο οποίος ήταν και Θεός. Ο Ιωάννης αρχίζει και τελειώνει το Ευαγγέλιό του με το μήνυμα της Θεανθρώπινης μαρτυρίας για το Πρόσωπο του Χριστού. Κι' αυτό, γιατί ο Ιωάννης θα ζήσει το Πάθος και την παρουσία του Χριστού, μετά την Ανάστασή του. Είναι ο μόνος μαθητής που δεν θα τον εγκαταλείψει.

Επαινετή λοιπόν η αμφιβολία του Θωμά η οποία οδηγεί στην εξερεύνηση των μεγαλείων του Θεού. Ο Θεός μας έδωσε τον «σκώληκα της έρευνας» για να εμβαθύνουμε τη δημιουργία και τα μυστικά της. Να κατανοήσουμε όσο μπορούμε περισσότερο το απρόσμενο βάθος της σοφίας του ώστε, έχοντας την προπαίδεια, να απολαύσουμε την όγδοη ημέρα, τη ψηλάφησή του σωματικά ή πνευματικά όπως τον Θωμά.

Ο Θεός μας δέχεται με τα ελαττώματά μας, τη ζοφώδη μας άγνοια. Προτείνει ακόμη τη ψηλάφησή του και όταν συμπεριφερόμαστε ελαττωματικά, με απιστία. Κάθε στιγμή της ζωής μας προσφέρεται προς αναγνώριση. Κι εμείς πρέπει να δείχνουμε τόλμη και να βαπτίζομαστε στα θεία μυστήρια και να αναφωνούμε «Ο Κύριος υπάρχει και ο Θεός μου». Είναι Κύριος ο Χριστός (τέλειος άνθρωπος) αλλά και Θεός (τέλειος Θεός).

Στη ζωή μας, της έβδομης ημέρας, απολαμβάνουμε λειτουργικά και την όγδοη ημέρα. Εισερχόμαστε στη βασιλεία του μετά τον όρθρο. Βιώνουμε παροντικά και την όγδοη ημέρα. Με την Ανάστασή του ο Κύριος μας έδωσε τη δυνατότητα λειτουργικά να γίνουμε Θωμάδες και να ψηλαφούμε το Αιώνιο Πυρ· το μέγα μυστήριο της Όγδοης Ημέρας την οποία πρώτος ο Θωμάς βίωσε. Έδωσε όμως τη σκυτάλη σε όλους μας λειτουργικά να βιώνουμε την αιώνια βασιλεία του Θεού, την ατελείωτη ημέρα την Όγδοη.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄: ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ
ΑΡΙΘΜΩΝ ΚΑΙ ΩΡΩΝ ΣΤΟ
ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟ**

12.1 Το Θαύμα της Τιβεριάδας

Δεν θα υπεισέλθουμε στις ερμηνευτικές διαφωνίες όσον αφορά τον συγγραφέα του 21^{ου} κεφαλαίου. Το μόνο σίγουρο είναι ότι η παρουσία του ολοκληρώνει Θεολογικά και κυριολεκτικά την αφήγηση. Είναι σαφές ότι ο πρόλογος και ο επίλογος προσθέτουν μια ισορροπία και συμμετρία στο κείμενο. Επίσης, η γλώσσα και το φιλολογικό εκφραστικό ύφος του Κεφαλαίου 21 είναι συνυφασμένο με τα άλλα κεφάλαια.

Πολύ σύντομα περιγράφεται τὸ θαύμα που έγινε στην Τιβεριάδα καὶ του οποίου μνεία γίνεται στον ὄρθρο της Κυριακῆς, της ἑκτῆς εβδομάδας μετὰ το Πάσχα. Ο Χριστός μετὰ την Ανάστασή του φανερώθηκε γιὰ τρίτη φορά στη θάλασσα της Τιβεριάδας σὲ **επτὰ** Μαθητές του (21:1-11), στοὺς Πέτρο, Θωμά, Ναθαναήλ, τοὺς δύο υιοὺς του Ζεβεδαίου και σε ἄλλους δύο.

Μετὰ ταῦτα ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος· ἐφάνερωσεν δὲ οὕτως. ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος καὶ Ναθαναήλ ὁ ἀπὸ Κανὰ τῆς Γαλιλαίας καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο (21:1-2).

Οι Μαθητές αυτοί κατόπιν προτροπῆς του Πέτρου, πήγαν για ψάρεμα. Τα δίκτυα ὁμως δεν ἔπιασαν τίποτα. Τό πρωί στάθηκε στην παραλία ο Ἰησοῦς, ἀλλά οι Μαθητές του δεν τον γνώρισαν. Τότε τοὺς ρώτησε ο Χριστός εἰν εἶχαν κάποιον προσφάι και αυτοί του ἀπάντησαν αρνητικά. Ο Χριστός τοὺς προέτρεψε τότε να βάλουν στη δεξιά πλευρά του πλοίου το δίκτυ και πραγματικά, ὅταν το ξαναέριξαν, δεν μπόρεσαν να το τραβήξουν ἀπὸ το πλήθος των ψαριῶν που μαζεύτηκε σ'αυτό.

οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον, οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς ἀλλὰ ὡς ἀπὸ περχῶν διακοσίων, σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων. ἀνέβη οὖν Σίμων Πέτρος καὶ εἴλκυσε τὸ δίκτυον εἰς τὴν γῆν μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πενήκοντα τριῶν· καὶ τοσοῦτων ὄντων οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον. τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν (21:8-14).

Ο αγαπητός του μαθητής Ιωάννης αναγνωρίζει τον Χριστό και το λέει στον Πέτρο. Αυτός, αφού φόρεσε τα ρούχα του, γιατί ήταν γυμνός, αμέσως ρίχτηκε στη θάλασσα. Ήλθαν και οι άλλοι Μαθητές οι οποίοι δεν ήταν μακριά, ως διακόσους πήχεις και τραβούν το δίχτυ στη ξηρά, γεμάτο με εκατόν πενήντα τρία ψάρια. Τους είπε δε ο Χριστός να φέρουν από τα ψάρια τα οποία έπιασαν. Τόσα πολλά ψάρια ήσαν σ' αυτό και παρόλα αυτά το δίχτυ δεν σχίστηκε. Στο μεταξύ, καθώς αποβιβάστηκαν στην ξηρά, είδαν έτοιμη ανθρακιά και πάνω σ' αυτή να υπάρχει ψάρι και ψωμί.

Στον στίχο 21:14 ο Ευαγγελιστής Ιωάννης αναφέρει ότι είναι η τρίτη φορά όπου εμφανέρωθη ο Ιησούς στους μαθητές του αφού αναστήθηκε. Οι δύο πρώτες εμφανίσεις έγιναν στα Ιεροσόλυμα και η τρίτη στη Γαλιλαία. Ο Δ. Μαυρόπουλος δικαιολογημένα διερωτάται εάν ο αριθμός αυτός είναι συγκυριακός ή διασώζει ένα μυσταγωγικό περιεχόμενο της ιερότητας του αριθμού τρία, ο οποίος αποκαλύπτει τα πρόσωπα της Αγίας Τριάδας⁸⁵⁷

12.2 Οι επτά Μαθητές

Από τους επτά Μαθητές, ο Πέτρος αναφέρεται πρώτος όπως αναμενόταν (6:68-13:6,9,20:2-7) γιατί είναι συνηθισμένη η ανάδειξη του Πέτρου στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη (1:40-6:8,68-13:6,9,29,36-18:10,15,25-20:2,6-21:2,3,7,11).

Ο Θωμάς είναι ήδη γνωστός (ο Δίδυμος 11:16-20:24). Ο Ναθαναήλ δεν ξαναεμφανίστηκε μετά από τα εδάφια 1:45-50. Εδώ γνωστοποιείται ότι προέρχεται από την Κανά, το μέρος όπου επιτελέστηκαν τα δύο πρώτα σημεία (2:1-11-4:46-50). Οι γιοιό του Ζεβεδαίου αναφέρονται μόνο στο επεισόδιο αυτό στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Τα ονόματά τους δίνονται στους Συνοπτικούς και είναι οι Ιάκωβος και Ιωάννης (Μτ 4:21). Ο Λουκάς αναφέρει ότι ήταν συνεργάτες του Σίμωνα στο ψάρεμα, πριν τους καλέσει ο Ιησούς (Λκ 5:10). Οι άλλοι δύο δεν ονομάζονται. Δεν είναι ασυνήθιστο για τον Ιωάννη να αφήνει τους Μαθητές ανεπώνυμους (1:35-39-18:15-16-20:2,4,8).

857. Δημήτριου Μαυρόπουλου, *Σχόλια στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 2017), 474.

Ο Talbert ισχυρίζεται ότι το τμήμα αυτό της αφήγησης εκλαμβάνεται ως αναφορά στην ενότητα την οποία απέκτησαν οι Μαθητές μετά την Ανάσταση και ως απάντηση στην προσευχή του Ιησού (17:11) λόγω της επέμβασης του Αγίου Πνεύματος⁸⁵⁸. Ο Ridderbos πιστεύει ότι οι επτά Μαθητές αντιπροσωπεύουν την εκκλησία η οποία θα δημιουργηθεί. «Γίνεται παραλληλισμός με τις επτά εκκλησίες της Αποκάλυψης. Η διαφωνία σε αυτή την άποψη είναι ότι ο ρόλος των μαθητών οι οποίοι αναφέρονται στο εδάφιο αλλά και των υπόλοιπων είναι να τη θεμελιώσουν (lay the foundations) και όχι να την παρουσιάσουν. Εξάλλου ο καθοριστικός αριθμός των μαθητών είναι δώδεκα και όχι επτά. Ο αριθμός επτά δεν αναφέρεται εδώ και δεν έχει συμβολική σημασία»⁸⁵⁹. Ο Köstenberger προσθέτει ότι πουθενά δεν προτείνεται ότι οι Μαθητές έλαβαν επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος αφού δεν πήραν κανένα ψάρι στα δίκτυά τους και δεν υπάρχει ο συμβολισμός του αριθμού επτά⁸⁶⁰ και ότι είναι δύσκολο να ανιχνεύσει κάποιος, τι θα υποδήλωνε «τελειότητα» στο παρόν περιστατικό ⁸⁶¹. Υπάρχουν όμως και οι αντίθετες γνώμες⁸⁶² στις οποίες θα συμφωνήσουμε. Ο Ιωάννης ιδιαίτερα αν δεχθούμε ότι είναι και ο συγγραφέας της Αποκάλυψης, χρησιμοποιεί τον αριθμό επτά, για να δείξει ότι το δείγμα του

858. Charles H. Talbert, *Reading John. Reading the New York Testament* (New York: Crossroad, 1992) 259.

859. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 659.

860. Andreas J. Köstenberger, *John* (Michigan:Grand Rapids, 2004), 588.

861. (α) Donald A. Carson, *The Gospel according to John*, Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991)

669. (β) Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 650.

862. Rudolf Schnackenburg, *The Gospel according to St. John*, Translated by C. Hastings et al. 3 vols. (New York:Crossroad, 1990), 3,352. (β) G.R. Beasley-Murray, *John*, 2nd edition. Word Biblical Commentary 36. Waco, Tex.: Word 399, 1999. (γ) Gerald L. Borchert, *John 12:21*, New American Commentary 25B. Nashville: Broadman&Holman, 2002, 324.

είναι αντιπροσωπευτικό της καθολικότητας. Δεν βλέπουμε τον λόγο γιατί να μην ισχύει και εδώ. Οι επτά Μαθητές αντιπροσωπεύουν την ολότητα του Αποστολικού Έργου που θα συνίσταται στη λήψη εκατόν πενήντα τριών ψαριών στη μαθητεία δηλαδή όλων των εθνών⁸⁶³.

12.3 Ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία

Ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία του εδαφίου 21:11 είναι αυτός ο οποίος κέντρισε το περισσότερο ενδιαφέρον στους ερμηνευτές και οδήγησε σε ποικίλες ερμηνείες λόγω της δυσκολίας της επεξήγησής του. Είναι αδύνατο να καλυφθούν όλες οι απόψεις για τη σημασία του. Ακόμη και σήμερα προτείνονται καινούργιες ερμηνείες για τη συμβολική του σημασία⁸⁶⁴.

Ο ιερός Αυγουστίνος⁸⁶⁵ και ο Γρηγόριος ο Μέγας έδωσαν εξηγήσεις για τον αριθμό 153⁸⁶⁶. Ο ιερός Αυγουστίνος παρατήρησε ότι ο αριθμός εκατόν πενήντα

863. Ο εξής συνειρμός παρουσιάζει ενδιαφέρον. Επτά πρόσωπα έλαβαν μέρος στην Ανάσταση της δωδεκάχρονης κόρης του Ιαείρου (Λκ 8:42). Οι τρεις Μαθητές του Πέτρος, Ιάκωβος και Ιωάννης, οι γονείς της δωδεκάχρονης κόρης, η κόρη και ο Χριστός (Λκ 8:51). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός ότι το θαύμα το οποίο συντελέστηκε πριν την Ανάσταση της κόρης του Ιαείρου αναφερόταν σε μία αιμορροούσα γυναίκα από δώδεκα ετών (Λκ 8:43). Επτά πρόσωπα έλαβαν μέρος και στη Μεταμόρφωση του Χριστού. Ο Θεός Πατέρας, ο Χριστός, οι τρεις Μαθητές του Πέτρος, Ιάκωβος και Ιωάννης, ο Μωυσής και ο Ηλίας (Μκ 9:2,4,7·Λκ 9:28,30,35).

864. Richard Bauckham, *The 153 fish and the unity of the fourth gospel*, *Neotestamentica* Vol. 36, No. 1/2, Word, Sacrament, and Community: Festschrift for Professor J N Suggit (2002), 77-88
Published by: New Testament Society of Southern Africa.

865. Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, Dogmatici. *La vera religion. Ottantatré questioni diverse. I centocinquatratré pesci* 57:1-3.

866. Richard Samuel, *Seven the Sacred Number. Its Use in scripture, and its application to biblical criticism with a chapter on the bible and science* (London: Kegan Paul, Trench & Co., I, Paternoster square). Στο βιβλίο υπάρχουν εκτός από τις πολύ χρήσιμες βιβλιογραφικές παραπομπές και ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη σχέση του αριθμού επτά και εκατόν πενήντα τρία.

τρία αποτελεί το άθροισμα από το ένα μέχρι το δεκαεπτά, όπως επίσης ότι παράγεται από το $50 \times 3 + 3$ και ο Γρηγόριος ο Μέγας ότι $153 = (10+7) \times 3 \times 3$. Το 153 εμφανίζεται, κατά τον Γρηγόριο τον Μέγα, ως αποτέλεσμα χρήσης τριών συμβολικών αριθμών (10, 7 και 3). Όσον αφορά τον αριθμό δεκαεπτά, αναφέρουν ότι προέρχεται από τον αριθμό δέκα ο οποίος αντιπροσωπεύει τις Δέκα Εντολές της Παλαιάς Διαθήκης και τον αριθμό επτά ο οποίος συμβολίζει τη Νέα Διαθήκη η οποία αντιπροσωπεύει τα επτά χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος (Ησ 11:2 και Απ. 1:4). Ο αριθμός εννέα αντιπροσωπεύει το 3×3 και το τρία αποτελεί τον συμβολισμό της Αγίας Τριάδας. Χρησιμοποιεί ο Ευαγγελιστής Ιωάννης τον αριθμό 153 που είναι μεγάλος αριθμός, γιατί το δεκαεπτά δεν είναι αρκετός να συμπεριλάβει τη Δόξα του Θεού. Το επτά συμβολίζει επάρκεια και εκφράζεται όπως στην Αποκάλυψη και εδώ με τους επτά Μαθητές. Οι τρεις πιο γνωστοί και ηγετικοί θα λέγαμε, ο Ιάκωβος, ο Ιωάννης και ο Πέτρος εκφράζουν την πίστη, την ελπίδα και τη χάρη. Ο Ναθαναήλ εκφράζει την καθαρή καρδιά και ο Θωμάς, όπως είδαμε, την επαινετή αμφιβολία. Ερώτημα παραμένει γιατί ο Ιωάννης, αφού ήταν παρών στη σκηνή, δεν θεώρησε ορθό να αναφέρει και τους δύο άλλους Μαθητές.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη Δελήμπαση ο ηλικίας δεκαεπτά ετών Ιωσήφ προτυπώνει τον «ένα Χριστόν και Υιόν», τον τέλειο άνθρωπο και Θεό. «Όπως οι αριθμοί δέκα και επτά της ηλικίας του ενός προσώπου του Ιωσήφ λογίζονται στή Γραφή «σύμβολα τελειότητας», έτσι και ο Χριστός είναι τέλειος εν θεότητι και εν ανθρωπότητι, πλην εις ένα συγκεκριμένον πρόσωπον, απορρήτως τε και υπέρ νοῦν⁸⁶⁷».

Το τρία συμβολίζει και τις τρεις διαιρέσεις του χρόνου: πριν τον νόμο (φυσικός), κατά τον νόμο (γραπτός) και κατά τη χάρη (χάριτος). Με τόν ίδιο τρόπο, πολλοί αριθμοί και συνδυασμοί αριθμών χρησιμοποιούνται για να δώσουν οδηγίες, κατά σχηματικό τρόπο. Η αγνωσία του αριθμού δεν επιτρέπει στον αναγνώστη να κατανοήσει τις οδηγίες.

867. Αριστοτέλη Δ. Δελήμπαση, *Πάσχα Κυρίου, Δημιουργία-Ανακαίνισης και Αποστασία* (Αθήνα: 1995), 84. Αναφέρεται σὲ εδάφια του Αγίου Κυρίλλου Αλεξανδρείας όπου εκφράζεται η συμβολικότητα του αριθμού δεκαεπτά και κάποιων άλλων αριθμών.

Ο Χριστός είχε ακόμη ένα ψάρι για να γίνουν εκατόν πενήντα τέσσερα, το οποίο είναι διαιρετό δια του επτά (22Χ7). Χρειάζεται ο Χριστός για να συμπληρωθεί το τέλειο επταδικό σύστημα. Στους συμβολισμούς δεν θα πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας ότι το γεγονός αυτό αποτελεί την τρίτη εμφάνιση του Χριστού, μετά την Ανάστασή του. Σύμφωνα με τον Χρήστο Καρακόλη, τα θαύματα του Χριστού τα οποία αναφέρονται από τον Άγιο Ιωάννη το Θεολόγο έχουν σχέση με το Βάπτισμα και τη Θεία Ευχαριστία. Ο άρτος και το εκατόν πεντηκοστό τέταρτον ψάρι, τα ανθρώπινα πάθη του ανθρώπου, θα μπουν στην ανθρακιά (φλόγα του Αγίου Πνεύματος) και θα απαλλαγούν από τα πάθη (Θεία Ευχαριστία).

Το αλληγορικό νόημα του θαύματος ταιριάζει απόλυτα με τη διαπίστωση του Χ. Καρακόλη ότι τα θαύματα του Χριστού προτυπώνουν το Βάπτισμα και τη Θεία Ευχαριστία⁸⁶⁸. Συμφωνεί και με το γεγονός ότι το κρυπτογράφημα ΙΧΘΥΣ αποτελεί μάλλον το πρώτο σύμβολο της Χριστιανικής Πίστεως (=Ιησούς Χριστός, Θεού Υιός Σωτήρ)⁸⁶⁹.

Ο άγ. Κύριλλος Αλεξανδρείας καταφεύγει σε μια απάντηση, μοιράζοντας τον αριθμό. «Τα εκατό ψάρια αντιπροσωπεύουν τα έθνη, τα πενήντα αντιπροσωπεύουν τους εκ του Ισραήλ προσήλυτους και τα τρία που απομένουν εικονίζουν την Αγία Τριάδα⁸⁷⁰».

868. Χρήστου Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο Κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Θεσσαλονίκη: Π. Πουρνάρα, 1997).

869. Γεώργιου Β. Αντουράκη, *Χριστιανική Αρχαιολογία και Επιγραφική*. Τόμος Πρώτος. Τεύχη Α' και Β' Αρχιτεκτονική και Επιγραφική. Κρυπτογραφήματα ψηφία και ισοψηφία (Αθήνα: Γ. Β. Αντουράκη, 2004), 644.

870. ὅς καί ἐν ἰχθῦσι σημαίνεται τὸν ἀριθμὸν ρηγ'· τοῦ μὲν ἑκατὸν, ὡς γε μοι φαίνεται καὶ δοκεῖ καλῶς ἔχειν, τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν σημαίνοντος· πληρέστατος γὰρ ὁ ἑκατὸν ἀριθμὸς ἐκ δεκάδων δέκα συγκείμενος, τοιγάρτοι καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ποτὲ μὲν ἑκατὸν εἶναί φησι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ πρόβατα, τὸ τελείως ἔχειν ἐν ἀριθμῷ τὰ λογικὰ κτίσματα διὰ τούτου δηλῶν, ποτὲ δὲ γῆν τὴν ἀρίστην ρ' καρποφορήσειν δισχυρίσατο, τὸ τέλειον εἰς εὐκαρποφορίαν τῆς ὀσίας ψυχῆς διὰ τούτου σημαίνων· τοῦ δὲ γε πεντήκοντα παρατιθέντος εἰς νόησιν οἶονεὶ τὸ κατ' ἐκλογὴν λείμμα χάριτος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἐν ἡμίσει γὰρ τῶν ἑκατὸν τὰ πενήκοντα, καὶ λείπεται τοῦ

Ὁ ἅγ. Ιερώνυμος (347-420 μ.Χ.) ερμηνεύει ὅτι τὸ ἑκατὸν πενήντα τρία προέρχεται ἀπὸ τὰ υπάρχοντα εἶδη ψαριῶν⁸⁷¹ καὶ πληροφορεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ Λατίνοι οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν τὴν αλιευτικὴ καὶ ἰδιαίτερα ὁ γνωστὸς ποιητὴς Orprianus Cilix ἀναφέρουν τὴν ὑπαρξὴ ἑκατὸν πενήντα τριῶν εἰδῶν ψαριῶν. Ὁ Grant ὅμως ὁ ὁποῖος μελέτησε τὸν ποιητὴ Orprianus Cilix ἀμφισβητεῖ τὴν ορθότητα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Ἁγίου Ιερωνύμου γράφοντας στὸ περιοδικὸ «The Harvard Theological Review» ὅτι: (α) Ὁ Orprianus Cilix στὴν πραγματικότητα γράφει ὅτι ὑπάρχουν ἀμέτρητες χιλιάδες εἶδη ψαριῶν καὶ (β) εἰάν μετρηθοῦν τὰ εἶδη τῶν ψαριῶν τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στὸ ἔργο του εἶναι ἑκατὸν πενήντα επτά. Ἴσως ὁ ἅγ. Ιερώνυμος νὰ μὴ μέτρησε τὰ τρία εἶδη φαλαινῶν καὶ τὸ δελφίνι, γιὰ νὰ καταλήξει στὸν ἀριθμὸ ἑκατὸν πενήντα τρία. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐξηγεῖ γιὰτί νὰ ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἀνισοδύναμη ἀντιμετώπιση τῶν εἰδῶν.

Ἐπομένως, σύμφωνα με τὸν Grant ἡ ἐξήγηση τοῦ Ἁγίου Ιερωνύμου δὲν εἶναι ευσταθῆς, εἰάν σκεφθῆι κάποιος ἐπιπρόσθετα ὅτι αὐτὰ τὰ εἶδη ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν ποιητὴ Orprianus Cilix δὲν εἶναι ὅλα βρώσιμα. Ὅμως, στὸ Ευαγγέλιο τοῦ Ἰωάννη αὐτὸ ποὺ ἐξάγεται στα δίκτυα, τὰ 153 ψάρια, εἶναι προφανῶς βρώσιμα⁸⁷².

Ὁ Ἀσκητὴς Νείλος (π. 442 μ.Χ.) στὸν «Πρόλογο Περί Προσευχῆς» ἑκατὸν πενήντα τριῶν κεφαλαίων, σαφῶς δηλώνει ὅτι τὸν ἀριθμὸ αὐτὸν ἐπέλεξε ὁ Ἰωάννης λόγῳ τῆς συμβολικότητάς του. Ὅπως γιὰ τὴν προσευχὴ διττός εἶναι ὁ τρόπος, πρακτικὸς, καὶ θεωρητικὸς, ἔτσι καὶ γιὰ τὸν ἀριθμὸ, τὸ μὲν πρόχειρον εἶναι ἡ ποσότητα, τὸ δὲ σημαϊνόμενον ἡ ποιότητα.

Ἐπιθυμεί ὁ Ἀσκητὴς Νείλος, ὁ ἀναγνώστης νὰ εὔρει τοῦ συμβολικοῦ ἀριθμοῦ τὴν τερπνότητα καὶ σχῆμα τριγώνου καὶ ἐξάγωνου (1+5+3=6+3). «Δηλαδή ὑπεμφαίνει

τελείου πρὸς ἀριθμόν· τῶν δὲ γε τριῶν εἰσκομίζειν δυναμένων τῆς ἁγίας τε καὶ ὁμοουσίου Τριάδος ὡς ἐν ἀριθμῷ μόνῳ τὴν δήλωσιν, ἥς εἰς δόξαν καὶ ἀκατάληκτον εὐφημίαν, ἢ τῶν διὰ πίστεως τεθηρευμένων ἀναγράφεται ζῶη καὶ νοεῖται συνεζευγμένως (3.162.3-19). Τὴν ἴδια ἐρμηνεία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας παραθέτει καὶ ὁ Ζιγαβηνός στὴν Ἐρμηνεία τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Ευαγγελίου (PG 129:1493).

871. Hieronymus, PL 25:474C.

872. Robert M. Grant, "One hundred fifty-three large fish", *The Harvard Theological Review* 42(4) (1949): 273.

την ευσεβή γνώση της Τριάδος και της διακοσμήσεως την περιγραφὴν (προφανῶς τῆς γένεσης τοῦ κόσμου που ἐγένετο ἐν ἑξή μέρει). Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς ἑκατὸ εἶναι τετράγωνος καὶ ὁ πενήντα τρία τριγωνικός καὶ σφαιρικός, γιατί ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ εἴκοσι οκτώ που εἶναι τὸ ἀθροισμὸς ἀπὸ τὸ ἕνα μέχρι τὸ ἑπτὰ καὶ τὸ εἴκοσι πέντε τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ τετράγωνο τοῦ 5 ($5^2=28+25$ ἢ $(1+2+3+4+5+6+7)+5 \times 5$). Ἔτσι λοιπὸν στὸν ἀριθμὸ ἑκατὸν πενήντα τρία ἐμπεριέχεται ὄχι μόνον τὸ τετράγωνο σχῆμα τῆς τετρακτύος τῶν ἀρετῶν, ($1+2+3+4=10$) ἀλλὰ καὶ τοῦ αἰῶνα τῆς ἐνσοφου γνώσης γιατί τὸ εἴκοσι πέντε δείχνει τὴ σφαιρικότητα τῶν χρόνων. Ὁ χρόνος εἶναι σφαιρικός, γιατί ἡ ἐβδομάδα μετὰ τὴν ἐβδομάδα καὶ ὁ μῆνας μετὰ τὸν μῆνα καὶ τὸ ἔτος μετὰ τὸ ἔτος κυλίνεται. Μετὰ τὴν κύλιση τοῦ ἔτους ἀπὸ καιροῦ ἐν καιρῶν, ὅπως τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, βλέπομεν τὴν Ἀνοιξή, τὸ Θέρος καὶ τὰ ὑπόλοιπα. Τὸ τρίγωνο σημαίνει τῆς Ἁγίας Τριάδος τὴν γνώση. Ἀλλιῶς, τὴν πρακτικὴν, φυσικὴν καὶ Θεολογικὴν ἢ πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην ἢ χρυσόν, ἀσήμι καὶ λίθους τιμίους⁸⁷³».

873. «Οὐκοῦν καὶ προσευχῆς, διττὸς ὁ τρόπος. Ὁ μὲν, τις πρακτικός, ὁ δὲ, θεωρητικός. Οὕτως καὶ ἀριθμοῦ, τὸ μὲν πρόχειρόν ἐστι ποσότης. τὸ δὲ σημαινόμενον, ποιότης. Εἰς ἑκατὸν γὰρ καὶ πενήκοντα καὶ τρία, τὸν περὶ προσευχῆς λόγον διειλοφότες, εὐαγγελικὸν ὁψώνιον σοὶ πεπόμφαμεν, ἵν' εὖρης συμβολικοῦ ἀριθμοῦ τερπνότητα καὶ σχῆμα τριγωνικὸν καὶ ἑξάγωνον. Ὅμοιοι μὲν εὐσεβῆ γνώσιν Τριάδος. Ὅμοιοι δὲ καὶ τῆσδε τῆς διακοσμήσεως τὴν περιγραφὴν ὑπεμφαίνον. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἑκατὸν ἀριθμὸς καθ' ἑαυτὸν, τετράγωνός ἐστιν. Ὁ δὲ πενήκοντα τρις, τριγωνικός καὶ σφαιρικός. Ὁ γὰρ εἴκοσι οκτώ μὲν, τριγωνικός. Σφαιρικός δὲ, ὁ εἴκοστός πέμπτος. Πεντάκις γὰρ πέντε, εἴκοσι πέντε. Οὐκοῦν, ἔχει τὸ τετράγωνο σχῆμα. Οὐ μόνον διὰ τῆς τετρακτύος τῶν ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦδε τοῦ αἰῶνος τὴν ἐνσοφον γνώσιν, τῷ εἴκοσι πέντε ἀριθμῷ ἐοικυῖαν, διὰ τὸ σφαιρικὸν τῶν χρόνων. Ἐβδομάς γὰρ ἐπὶ ἐβδομάδα καὶ μῆν ἐπὶ μῆνα κινεῖται καὶ ἐξ ἑνιαυτοῦ εἰς ἑνιαυτὸν ὁ χρόνος κυλινδεῖται καὶ καιρὸς ἐπὶ καιρῶν, ὡς ἐπὶ κινήσεως ἡλίου καὶ σελήνης, ἔαρος καὶ θέρος, καὶ τῶν ἐξῆς ὀρῶμεν. Τὸ δὲ τρίγωνον, σημαίνει ἂν σοὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος γνώσιν. Ἄλλως εἰ δὲ διὰ τῆς πληθῆος τὸν ἀριθμὸν κομίζεις τῶν ἑκατὸν πενήκοντα τριῶν, τριγωνικὸν ὄντα νόει, πρακτικὴν, φυσικὴν καὶ θεολογικὴν. ἢ πίστιν, ἐλπίδα καὶ ἀγάπην. Χρυσίον, ἄργυρον, τιμίους λίθους» [Φιλοκαλία, Τόμος Α' Πέμπτη Ἐκδοσις (Ἀθήνα: Ἐκδοτικὸς οἶκος ΑΛ.&Ε. Παπαδημητρίου, 1982), 176-177].

Ἡ 56η ερώτηση του Θαλάσσιου περιστρέφεται γύρω από τη σημασία του αριθμού των εκατόν πενήντα τριών ψαριών τα οποία αναφέρονται στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη (21:11). Ο αριθμός αυτός κατά τον άγ. Μάξιμο τον Ομολογητή είναι το άθροισμα των πρώτων δεκαεπτά αριθμών.

Πραγματικά, όπως έχει αναφερθεί και από τον Άγιο Αυγουστίνο, $1+2+3+4+5+6+7+8+9+10+11+12+13+14+15+16+17=153$. Γι' αυτό λέγει ότι με το 153 συμπληρώνονται οι δέκα εντολές και οι επτά ενέργειες του Αγίου Πνεύματος και εισέρχονται οι σωζόμενοι στην βασιλεία των ουρανών. Ο Άγιος Μάξιμος δίνει και μία δεύτερη εξήγηση. Το εκατόν πενήντα τρία εκφράζει αυτούς οι οποίοι πιστεύουν στην Αγία Τριάδα και ελπίζουν τα μελλοντικά-γιατί ο αριθμός πενήντα είναι πολλαπλάσιος του εβδομαδιαίου χρόνου ($7 \times 7 + 1$)-και εκτελούν τις εντολές, πράγμα το οποίο σημαίνεται με τον αριθμό εκατό, αυτοί είναι που σώζονται και αξιώνονται τη βασιλεία. Αναλύει, δηλαδή με τον δεύτερο τρόπο, το εκατόν πενήντα τρία ως άθροισμα των αριθμών $100+50+3$. Και στις δύο περιπτώσεις ο αριθμός επτά αποτελεί συνιστώσα στην εξήγηση του αριθμού. Ενδιαφέρουσα είναι και η 45^η ερώτηση του Θαλάσσιου ως συνυφασμένη με τον αριθμό εκατόν πενήντα τρία ο οποίος αναφέρεται στη σημασία της επίδειξης από τον Κύριο του ψαριού το οποίο ήταν πάνω στη θρακιά μετά την Ανάσταση (Ιω 21:9). «Το ψάρι -απαντά ο άγ. Μάξιμος-δηλώνει την ανθρώπινη φύση η οποία κολυμπά μέσα στη σύγχυση των παθών. Αυτήν, με την άφατή του φιλανθρωπία, ο Κύριος κατεβαίνοντας στη θάλασσα του βίου, την ανέσυρε και αφού την έψησε στη φωτιά του αγίου Πνεύματος κι αφού την έκανε να λιώσει από πάνω της η λίγδα κάθε πάθους, την έκανε τροφή δική του και των Αποστόλων⁸⁷⁴.

«Τί σημαίνει ὁ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τῶν ρογῶν ἰχθύων ἀριθμὸς; Ἐπειδὴ περ ἀπὸ μιᾶς ἀρχόμενος κατὰ σύνθεσιν μέχρι τῶν δέκα ἐπτὰ πληροῖς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, σημαίνει ὅτι περ διὰ τε τῆς ἐκπληρώσεως τῶν δέκα ἐντολῶν καὶ τῶν ἐπτὰ ἐνεργειῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰσέρχονται οἱ σωζόμενοι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἢ καὶ τοὺς διὰ πίστεως τῆς ἁγίας τριάδος καὶ τῆς τῶν μελλόντων ἐλπίδος — ὑπερθετικὸς γὰρ τοῦ

874. Μάξιμου Ομολογητοῦ, *Πεύσεις καὶ Αποκρίσεις καὶ Ερωτήσεις καὶ Εκλογαί. Διαφόρων κεφαλαίων ἀπορουμένων*, 45.1-10 καὶ 56.1-11.

έβδοματικῶν χρόνων ὁ πεντηκοστὸς ἀριθμὸς ἐστίν—καὶ τῆς διὰ τῶν ἐντολῶν ἐνεργείας, ὅπερ σημαίνεται διὰ τοῦ ἑκατοστοῦ ἀριθμοῦ, σφζομένους καὶ τὴν βασιλείαν ἀξιουμένους».

Στο περιστατικό αυτό όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, δόθηκαν εξηγήσεις από τούς ιερό Αυγουστίνου καὶ Μέγα Γρηγόριο. Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἁγίου Μάξιμου ἀπὸ τὸν ιερό Αυγουστίνου εἶναι ἐμφανής. Ἡ σύμπτωση αὐτῆ των ἐξηγήσεων, ἰδιαίτερα ἡ παρατήρηση ὅτι τὸ 153 εἶναι ἀθροισμα των πρώτων δεκαεπτὰ ἀριθμῶν νομίζουμε ὅτι ἀποτελεῖ θέμα ἀξιοπρὸς περαιτέρω μελέτη. Θα πρέπει δε να σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἅγιος Μάξιμος, ὡς γνωστό, εἶχε τὴν ευκαιρία να ἐμβαθύνει στὴ λατινικὴ θεολογία. Να τονισθεῖ ἐπίσης, ὅτι ὁ Ἅγιος Αυγουστίνος ἀσχολήθηκε συστηματικὰ με τὴ σημειολογία των ἀριθμῶν.

Οι ἐξηγήσεις τοῦ ἁγ. Αυγουστίνου καὶ Μάξιμου τοῦ Ὁμολογητῆ εἶναι περισσότερο πειστικὲς καὶ περισσότερο θεολογικὲς. Ἡ συχνὴ χρῆση κατάλληλων ἀριθμῶν ἀπὸ τὸν Ευαγγελιστὴ Ἰωάννη για να ἐκφράσει θεολογικὲς ἀλήθειες δεν ἀφήνει περιθώριο ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑκατὸν πενήντα τρία ἐκφράζει μόνο μία ἀλληγορικὴ πολλαπλότητα⁸⁷⁵.

Τὸ ἑκατὸν πενήντα τρία εἶναι τριγωνικὸς ἀριθμὸς καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἀθροισμα ἑνα μέχρι τὸ δεκαεπτὰ (ερμηνεία Αυγουστίνου). Ἐπισημάνθηκε ὅτι τα δώδεκα καλάθια τα ὁποῖα γέμισαν ἀπὸ τα τμήματα των πέντε ἄρτων ἀθροίζονται σε δεκαεπτὰ. Διατυπώθηκε ἐπίσης ὅτι ἄλλες ἐξηγήσεις που βασίζονται στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ἑβραϊκὴ γημάτρια εἶναι περισσότερο αυθαίρετες. Σε κάθε περίπτωση, ὁ Ευαγγελιστὴς συμβολικὰ προτείνει τὴν ολοκληρωτικὴ ἀναζωογόνηση τῆς ἀνθρωπότητος, διαμέσου τῆς ἀποστολῆς τοῦ Χριστοῦ⁸⁷⁶.

Ὁ Barrett διαπιστώνει ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑκατὸν πενήντα τρία εἶναι σημαντικὸς ἀλλοιῶς δεν θα ἀναφερόταν. «Εἶναι ἀπίθανο να εἶναι τυχαῖος, ἀλλὰ ἐκφράζει ἀκριβῶς τὸν ἀριθμὸ των ψαριῶν τα ὁποῖα περισυνέλεξαν οἱ Μαθητὲς του. Πολλὲς προτάσεις ἔχουν ἀναφερθεῖ για τὴ σημασία του, ἀλλὰ πιο πιθανὸ εἶναι

875. Mikael C. Parsons, "Exegesis By the Numbers: Numerology and the New Testament", *Perspectives in Religious Studies, Journal of NABR* (2006): 25-43.

876. *The Oxford Bible Commentary, The Gospels*, Edited by John Muddiman and John Barton (Oxford, UK: Oxford University Press, 2001), 240.

ότι αντιπροσωπεύει όλους όσους έχουν πιαστεί από τους Χριστιανούς Ψαράδες, τους Αποστόλους (στην περίπτωση του κεφαλαίου αναφέρονται επτά). Οι εξηγήσεις οι οποίες αναφέρουν το τρία ως τον αριθμό της Αγίας Τριάδας είναι πιθανόν λανθασμένες γιατί: (α) το δόγμα της Αγίας Τριάδας δεν είχε ακόμη καθιερωθεί καθαρά και (β) ο Ιωάννης δύσκολα θα ανέφερε ανθρώπινες και θεϊκές μορφές μαζί. Η παρατήρηση ότι το εκατόν πενήντα τρία είναι το άθροισμα από το ένα μέχρι το δεκαεπτά (7+10) σημειολογούν την πληρότητα και τελειότητα. Τα ψάρια αντιπροσωπεύουν τον ολικό αριθμό της καθολικής και αποστολικής εκκλησίας. Αυτή η παρατήρηση αυξάνει την πιθανότητα ότι και άλλα χαρακτηριστικά της ιστορίας (21:3,6,9) μπορούν να ληφθούν αλληγορικά⁸⁷⁷».

Οι Απόστολοι ως καλοί έμποροψαράδες θα μπορούσαν να μετρούσαν τα ψάρια, αλλά όχι την ίδια στιγμή κατά την οποία τα ψάρεψαν. Γιατί μετά το μάζεμα των ψαριών, πήγαν για γεύμα (21:13). Ο αριθμός είναι αξιοσημείωτος, γιατί είναι πολύ μεγάλος (τέτοιοι μεγάλοι αριθμοί αναφέρονται επίσης στο ίδιο Ευαγγέλιο στα εδάφια 2:16-6:13-12:3 και 19:39) και γιατί είναι τόσο ειδικός επειδή δεν είναι στρογγυλεμένος (όπως π.χ. εκατό) ή εμφανώς συμβολικός (όπως π.χ. δώδεκα). Δεν είναι προσεγγιστικός [(περίπου πέντε χιλιάδες (6:10) ή περίπου εκατό λίτρα (19:39)] ούτε υποθετικός [λίθινες υδρίες χωρούσαν δύο ή τρεις μετρητές (2:6)]. Είναι ένας ακριβής αριθμός όπως τα τριάντα οκτώ χρόνια ασθένειας του παραλύτου άνδρα που έμενε κοντά στην κολυμβήθρα (5:5). Είναι αρκετά πιθανό ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία (χωρίς ή με συμβολική σημασία) να ήταν μέρος και δώρο της ιστορίας από τον χρόνο κατά τον οποίο διαδόθηκε προφορικά, όπως τα τριάντα οκτώ χρόνια του παραλύτου. Προσέξτε ότι στη διήγηση, εμφανίζεται ο μαθητής τον οποίο αγαπούσε ο Χριστός, δηλαδή ο ίδιος ο Ιωάννης. Δεν υπάρχει νόημα στην κατάθεση όλων των προσπαθειών, για να δοθεί συμβολικό ή μη νόημα στον αριθμό. Άξιο μνείας είναι η παράθεση της περίπτωσης του

877. Charles K. Barrett, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 484.

Raymond Brown, ερμηνευτή ο οποίος δεν θεωρεί τον αριθμό συμβολικό και που σε μια διάλεξη δήλωσε το εξής. «Όταν ρώτησε τον Κύριο να του φανερώσει τη σημασία του αριθμού εκατόν πενήντα τρία, τού απάντησε. Είσαι ανόητος, γιατί εγώ φανέρωσα τον αριθμό των ψαριών ως εκατόν πενήντα τρία στον Ευαγγελιστή Ιωάννη». Η αποκαλυπτική απάντηση του Brown είναι σαφές ότι λύνει μια για πάντα όλα τα προβλήματα των ερμηνευτών! Ο ακριβής αριθμός δηλώνει ότι ο Ιωάννης ήταν αυτόπτης μάρτυρας του γεγονότος (21:24). Αυτό επιτείνεται και από το γεγονός ότι από τους επτά Μαθητές ήταν και οι δύο υιοί του Ζεβεδαίου (21:2)⁸⁷⁸.

Η διήγηση αυτή δεν σχετίζεται με τα όσα γράφονται στο Κατά Ματθαίο Ευαγγέλιο (13:47-48). Εκεί η σοδειά περιλαμβάνει τους καλούς και τους κακούς. Εδώ τα ψάρια τα οποία ψαρεύονται είναι μεγάλα και στη διήγηση αυτά εννοούνται ως καλά. Εδώ θα πρέπει να δοθεί η έμφαση και όχι στον αριθμό αυτόν καθ' εαυτόν. Σε αντίθεση με τη σκηνή η οποία περιγράφεται στο Ευαγγέλιο του Λουκά όπου τα δίκτυα διαρρηγνύονται (Λκ 5,6) τα δίκτυα, στην περίπτωση του γεγονότος στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, δεν παθαίνουν τίποτε. Το σημείο το οποίο θέλει να θίξει ο Ευαγγελιστής Ιωάννης είναι το ίδιο, όπως την περίπτωση του χορτασμού του πλήθους, όταν είπε στους Μαθητές να μαζέψουν τα απομεινάκια, για να μη χαθεί τίποτα. Αυτοί μάζεψαν τα απομεινάκια και γέμισαν δώδεκα κοφίνια (6:12-13). Όπως τα θρυμματισμένα τμήματα αντιπροσωπεύουν τον λαό του Θεού (Διδαχή 9.4)⁸⁷⁹, έτσι μπορεί και το ψάρι. Επομένως, όπως εδώ με τα ψάρια και εκεί με τα υπολείμματα επαναλαμβάνεται η υπόσχεση ότι θα κρατήσει τους οπαδούς του ασφαλούς και κανέναν απ' αυτούς τους οποίους του έχει δώσει ο Πατέρας δεν θα χαθεί (17:20). Ως ψαράδες στον κόσμο θα μεταβούν και θα παράγουν καρπούς και οι καρποί θα παραμείνουν (15:16).

878. Raymond E. Brown, *The Gospel according to John (XIII-XXI)* (New York: Doubleday & Company, Inc., Garden City, 1970), 1076.

879. ὥσπερ ἦν τοῦτο τὸ κλάσμα διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὀρέων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἐν οὕτῳ συναχθῆτω σοῦ ἢ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν.

Τα εκατόν πενήντα τρία ψάρια μπορεί να μην είναι περισσότερο συμβολικά από την κολύμβηση του Πέτρου εκατόν βάρδες (21:8)⁸⁸⁰. Το εκατόν πενήντα τρία είναι τριγωνικός αριθμός και το άθροισμα 10+7 ή 12+5 οι οποίοι είναι σημαντικοί αριθμοί στο Ευαγγέλιο⁸⁸¹. Υπάρχει και ο αντίλογος στις προσπάθειες επεξήγησης του αριθμού εκατόν πενήντα τρία ως τριγωνικού⁸⁸². Προσεκτική μέτρηση των ψαριών μετά το ψάρεμα πιθανόν ποτέ δεν έχει γίνει, αλλά είναι αβέβαιο σε ποια βάση ο Ευαγγελιστής έκανε αυτή τη γενική δήλωση⁸⁸³. Η αφθονία των ψαριών εθεωρείτο ότι είναι μαρτυρία ευμένειας από τον Θεό. Το γεγονός ότι με τόσα πολλά ψάρια το δίκτυο δεν σχίστηκε, θεωρείται από τον Ευαγγελιστή θεία επέμβαση. Αποτελεί ακόμη μία λεπτομέρεια στην παρούσα συνάντηση η οποία προσθέτει αύρα με τον απαντώμενο Αναστημένο Ιησού⁸⁸⁴.

Ο Schlatter παρατηρεί ότι μεγάλοι αριθμοί απαντούν επίσης και σε άλλα εδάφια στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο (2:6-12:3). «Ο μεγάλος αριθμός των ψαριών σημειώνει τη γενναιόδωρη και αφθονη προμήθεια⁸⁸⁵». Υπάρχει η γνώμη του Burge ότι ο εκατόν πενήντα τρία ήταν σημαντικός αριθμός για τους Έλληνες Μαθηματικούς⁸⁸⁶. Στην ερμηνεία ότι ο αριθμός είναι αλληγορικός, γιατί δεν είναι

880. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 1231-33.

881. Thomas L. Brodie, *The Gospel according to John: A Literary and Theological Commentary* (New York: Oxford University Press, 1993), 586-88.

882. John Calvin, *The Gospel according to St. John 11-21* Translated by T.H.L. Parker. Edited by D.W. Torrance and T.F. Torrance (Edinburgh: Oliver and Boyd, 1961), 217.

883. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 663.

884. Leon Morris, *The Gospel according to John*. Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 766.

885. Adolf Schlatter, *Der Evangelist Johannes*, 2nd edition (Stuttgart: Calwer, 1948), 368.

886. Gary M. Burge, *The Gospel of John*, NJV Application Commentary: (Grand Rapids: Zondervan, 2000), 586. Δεν έχουμε βρει κάποια πληροφορία που να επιβεβαιώνει

στρογγυλός, ο Ridderbos συνιστά επιφύλαξη, όπως και γενικά σε όλες τις αλληγορικές ερμηνείες⁸⁸⁷.

Ο Wikenhauser εξέφρασε τη γνώμη ότι ο Πέτρος ως έμπειρος ψαράς έχει μετρήσει τα ψάρια, ώστε ο κάθε συνέταιρος να πάρει το τμήμα της σοδειάς το οποίο τού αρμόζει. «Τέτοια όμως πληροφορία δεν υπάρχει στο κείμενο. Επίσης, ο Πέτρος δεν έγραψε το τέταρτο Ευαγγέλιο, ώστε να μπορεί να σημειώσει εκεί τον αριθμό των ψαριών. Επομένως, η ερώτηση η οποία προκύπτει είναι γιατί ο συγγραφέας του κεφαλαίου 21 αναφέρει τον αριθμό των ψαριών και γιατί αυτά θα έπρεπε να απειλούν να σκίσουν το δίχτυ; Το ότι το 153 είναι τριγωνικός αριθμός του 17 δεν βοηθά στην ερμηνεία. Περισσότερο βοηθά η υπόδειξη του Ιερώνυμου παρά η ερμηνεία του Αυγουστίνου. Κατά τους συνοπτικούς (Μκ 1:16-Μτ 4:19-Λκ 5:10), ο Πέτρος αποτελεί ένα ψάρι το οποίο λαμβάνει την υπόσχεση ότι θα γίνει ψαράς ανθρώπων (αυτό δεν αναφέρεται στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο). Επομένως, ο συγγραφέας αυτού του κεφαλαίου ή η παράδοσή του πιθανώς να υπονοούν ότι ο ψαράς των ανθρώπων Πέτρος κράτησε στα χέρια του με επιτυχία το δίχτυ της εκκλησίας και ότι μέσα στο δίχτυ περιλαμβάνονται πιστοί από όλους τους λαούς της γης⁸⁸⁸». Η αντίρρηση του Bultmann ότι σύμφωνα με τη λογική θα έπρεπε κάποιος να αναζητήσει το εκατόν πενήντα τρία όχι στα ψάρια, αλλά στους ανθρώπους, δεν λαμβάνει υπόψη της ότι σ' αυτή την αλληγορία οι άνθρωποι παρουσιάζονται ως ψάρια. Ο Haenchen ισχυρίζεται ότι μπορεί όμως κάποιος να δικαιώσει τον Bultmann διότι δεν πρόκειται πραγματικά για μία σαφή και συνεπή αλληγορία, αφού ο Πέτρος αναφέρεται στο κείμενο και θα πρέπει να εξηγηθεί ο ρόλος του. «Ο συγγραφέας δεν θέλει να κάνει λόγο

τα γραφόμενα του Burge. Η μαρτυρία του ασκητή Νείλου που παρατέθηκε ίσως να έχει κάποια σχέση με τη γνώμη αυτή.

887. Herman N. Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 663.

888. Alfred Wikenhauser *Das Evangelium Nach Johannes* (Verlag Friedrich Pustet Regensburg, 1961), 349-350.

για τις φυσικές επιδόσεις του Πέτρου, αλλά πολύ περισσότερο υποδηλώνονται με μυστικό τρόπο οι πνευματικές του επιδόσεις στη διοίκηση της εκκλησίας⁸⁸⁹».

Ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία μπορεί να εκφρασθεί ως $3 \times 3 \times 17$. Ο αριθμός δεκαεπτά εμφανίζεται σε αρκετά εδάφια. Συνίσταται δε από τον αριθμό επτά και δέκα οι οποίοι, όπως ο άγ. Μάξιμος έχει ήδη αναφέρει, είναι αριθμοί τελειότητας και ολοκλήρωσης. Σχετίζονται μεταξύ τους γιατί $7=5+2$ και $10=2 \times 5$. Την ίδια σχέση έχουν οι αριθμοί $7=4+3$ και $12=4 \times 3$ (το τρίτον και τέταρτον βιβλίο των ψαλμών περιέχουν δεκαεπτά ψαλμούς). Ας παρατηρήσουμε επίσης τα έτη που έζησαν οι Πατριάρχες Αβραάμ, Ισαάκ και Ιακώβ. Το άθροισμα των παραγόντων των ετών που έζησαν και οι τρεις Πατριάρχες αθροίζεται στο δεκαεπτά.

Πατριάρχες	Έτη που έζησαν	Παράγοντες	Άθροισμα
Αβραάμ	175	$7 \times 5 \times 5$	$7+5+5=17$
Ισαάκ	180	$5 \times 6 \times 6$	$5+6+6=17$
Ιακώβ	147	$3 \times 7 \times 7$	$3+7+7=17$

Με δυσκολία μπορεί να σκεφτεί κάποιος ότι αυτό είναι απλά μία σύμπτωση!

Αφού οι αριθμοί επτά και δέκα εκφράζουν την τελειότητα και ολοκληρότητα, η παρουσία τους δείχνει την ολοκλήρωση του Χριστιανισμού των Εθνών. Ο πολλαπλασιασμός του αριθμού αυτού με το 3×3 μπορεί να αποδεικνύει την ολική διαπερατότητα του λυτρωμένου κόσμου. Ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία εκφράζει ακόμη κάτι περισσότερο. Ως τριγωνικός αριθμός (άθροισμα από το ένα έως δεκαεπτά) και το δεκαεπτά ως άθροισμα του δέκα και του επτά περιέχει δύο αριθμούς στους οποίους ο αριθμός επτά συμβολίζει τις ενέργειες του Αγίου Πνεύματος και ο αριθμός δέκα συμβολίζει τις εντολές του Μωσαϊκού νόμου.

889. Ernst Haenchen, *Das Johannesevangelium*, (Tübingen: J.C.B. Mohr, Paul Siebeck, 1980) 586-587.

Η γη αντιπροσωπεύει τον Ισραήλ και η θάλασσα τους εθνικούς. Η γη είναι πάνω από τη θάλασσα, με τα βουνά της να υψώνονται προς τον ουρανό. Η γη είναι ιερός τόπος μεταξύ της κατοικίας του Θεού του ουρανού και του υπόλοιπου κόσμου. Στην Παλαιά Διαθήκη, οι εθνικοί εκφράζονται συμβολικά με τη θάλασσα ή φθάνουν με το πέρασμα της θάλασσας. Αυτός ο συμβολισμός γη-θάλασσα είναι διάχυτος στην Αποκάλυψη για τη διάκριση των Ιουδαίων από τους Ιουδαϊζόντες και τους εθνικούς. Αντίστοιχα με αυτόν το συμβολισμό, οι ιεροί άνθρωποι συμβολίζονται ως αρνία, κατσίκια και βόδια, ενώ οι εθνικοί ως ψάρια. Ο Ιωνάς για παράδειγμα είχε καταβροχθισθεί από ένα μεγάλο ψάρι και ξεράσθηκε έξω στη στεριά. Αυτό συμβολίζει τον Ισραήλ να υφίσταται εξορία από τους Ασσύριους και μετά να επιστρέφει στην πατρική του γη. Έτσι, το ψάρι συμβόλιζε την Ασσυρία, έναν τόπο όπου το Ισραήλ θα προστατευόταν, ενώ διέμενε σε εθνική θάλασσα. Κανένας από τους ιερείς, προφήτες και βασιλείς της Παλαιάς Διαθήκης ήταν ψαράς. Όλοι ήταν γεωργοί ή κυνηγοί σε αντίθεση με την Καινή Διαθήκη που κανένας Απόστολος δεν ήταν γεωργός ή κυνηγός, αλλά κυρίως ψαράδες. Κανένας στην Παλαιά Διαθήκη δεν αναφέρεται να τρώει ψάρι. Στην Καινή Διαθήκη ο Χριστός ταΐζει 5000 με ψάρια και όχι κρέας. Μετά την Ανάστασή του τρώει ψάρι και όχι αρνίον. Οι ακόλουθοί του δεν είναι βοσκοί αλλά ψαράδες. Αυτή η συμβολική μετατόπιση δείχνει ότι το νέο βασίλειο του Χριστού προορίζεται για όλο τον κόσμο, τους εθνικούς. Είναι σημαντικό ότι στο ίδιο εδάφιο, ο Χριστός συνδυάζει το ψάρι με το αρνίον όπως θα δούμε από τις ερωτήσεις του στον Πέτρο.

Ο αριθμός των εκατόν πενήντα τρία ψαριών εκφράζει τους εθνικούς. Ο αριθμός των εθνών στον κόσμο της Παλαιάς Διαθήκης σύμφωνα με το δέκατο κεφάλαιο της Γένεσης, ήταν εβδομήντα (7X10). Ο επόμενος αριθμός ο οποίος συνδυάζει τους δύο αυτούς αριθμούς είναι ο εκατόν πενήντα τρία. Παρατήρησε δηλαδή ο Jordan⁸⁹⁰ ότι 7+10=17 και 7X10=70. Τα έθνη στην Παλαιά Διαθήκη ήταν αρκετά (εβδομήντα). Στη Νέα Διαθήκη γίνονται ακόμη περισσότερα και ανέρχονταν σε εκατόν πενήντα τρία. Πιστεύεται ότι είναι σημαντικό που αναφέρονται

890. James B. Jordan, "Large fish", *Biblical Horizons* 133 (2000).

δεκαεπτά έθνη στις Πρ (2:7-11). Αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να προσπαθήσουμε να βρούμε τον ακριβό αριθμό των Εθνών. Ο αριθμός αυτός αποτελεί σύμβολο.

Πίνακας: Τα αναφερόμενα δεκαεπτά έθνη στις Πράξεις των Αποστόλων

1	Πάρθοι
2	Μήδοι
3	Ελαμίται
4	Μεσοποταμίτες
5	Ιουδαίοι
6	Καππαδόκες
7	Πόντιοι
8	Ασιάτες
9	Φρύγιοι
10	Παμφύλιοι
11	Αιγύπτιοι
12	Λίβυοι
13	Κυρηναίοι
14	Ρωμαίοι
15	Κρήτες
16	Αραβες
17	Προσήλυτοι ή μπορεί να μετρηθούν οι Γαλιλαίοι

Στο κεφάλαιο 47:1-12 του Ιεζεκιήλ, ο Κύριος τόν έφερε σε όραμα σε ένα πολύ ψηλό όρος. Εκεί ένας λαμπρός άνδρας τού έδειξε τις εξωτερικές και εσωτερικές αυλές του ναού, τα τείχη και τις πύλες, τα Άγια των Αγίων, τον διάκοσμο και τα παράπλευρα οικοδομήματα, τον νέο ναό στον οποίο θα κατοικεί ο Θεός και το νέο θυσιαστήριο. Του μίλησε για τη διατήρηση της αγιότητας του ναού, την υπηρεσία των Λευϊτών, τα καθήκοντα και δικαιώματα των ιερέων. Του εξήγησε πως θα διανεμηθεί η Γη της Επαγγελίας, για τα μέτρα και τα σταθμά, τις προσφορές και τις θυσίες. Του μίλησε για τα Σάββατα, τις νουμηνίες και τα δικαιώματα του άρχοντα επί της ιδιοκτησίας του. Πριν τού μιλήσει για τα όρια

και τη διανομή της χώρας και τις πύλες της νέας πόλεως, τού ανέφερε για τον παράδοξο ζωογόνο ποταμό και τα βαπτισμιακά ύδατα. Αυτός επήγαζε από το κάτω μέρος του υπαίθριου τμήματος της εισόδου, και έρρεε προς τη Γαλιλαία και μετά κατευθυνόταν προς τη Νεκρά Θάλασσα. Εκεί όπου θα εξέβαλλε ο ποταμός, θα αγίαζε τα ύδατα. Όλες οι ζωντανές υπάρξεις της περιοχής εκείνης, οι οποίες προηγουμένως λόγω της ξηρασίας θα απέθαιναν, όταν θα απλωθεί εκεί ο ποταμός, θα αναζωογονηθούν και από τα γλυκιά ύδατα του ποταμού, πλήθη ιχθύων θα αναπτυχθούν, διότι εκεί θα έχει απλωθεί το υγιές τούτο ύδωρ και θα εξυγιάνει και θα αναζωογονήσει τα πάντα. Κάθε περιοχή όταν θα απλωθεί ο ποταμός, θα γεμίσει από ζωή. Θα εγκαθίστανται εκεί πολυάριθμοι αλιείς από το Αινγαδεΐν έως το Εναγαγεΐμ. Εκεί θα στεγνώνουν τα πολλά δίκτυα σ' όλη την απέραντη όχθη οι αλιείς, οι δε ιχθύες της υδάτινης αυτής περιοχής θα είναι από απόψεως μεγέθους και γνώσεως, ως της Μεσογείου Θαλάσσης, αναρίθμητα πλήθη. Στη Νεκρά θάλασσα θα παύσουν να είναι ζωογόνα. Τελειώνει στο εδάφιο δώδεκα, όπου μιλά για τα καρποφόρα δέντρα που θα ανανεώνουν τους καρπούς τους τα άγια ύδατα του ζωογόνου ποταμού.

Στο κεφάλαιο λοιπόν σαρανταεπτά του Ιεζεκιήλ, κατά τον Lizorkin-Eyzenberg, τα βαπτισμιακά ύδατα συμβολίζουν τον Χριστό. «Ο ίδιος ο Χριστός στη Σαμαρείτισσα αναφέρεται ως «ύδωρ ζων». Η νεκρά θάλασσα είναι το όριο της νέας γης μετά την εξορία και ο τόπος όπου έρχεται σ' επαφή με τους Εθνικούς. Τα ψάρια συμβολίζουν του Εθνικούς. Η νεκρά θάλασσα δεν περιέχει ψάρια πριν τον Χριστό. Μετά το μήνυμα της Πεντηκοστής, γεμίζει από ψάρια. Είναι γνωστό ότι τα εβραϊκά γράμματα είναι επίσης αριθμοί, τα πρώτα εννέα γράμματα αντιπροσωπεύονται από τους αριθμούς 1-9, τα επόμενα εννέα γράμματα από τους αριθμούς 10-90 και οι τελευταίοι πέντε αριθμοί από 100-400. Η κωδικοποίηση των λέξεων με αριθμούς όπως ήδη εξηγήσαμε, ονομάζεται γημάτρια. Εάν αφαιρέσουμε το «εν» από το εν-γεδί και το «εν» από το εν-εγκλαΐμ επειδή το «εν» σημαίνει πηγή τότε μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η γημάτρια του Γεδί είναι

ίση με τον αριθμό δεκαεπτά και το Εγκλαίμ ίσο με τον αριθμό εκατόν πενήντα τρία⁸⁹¹».

Με αυτή λοιπόν την εξήγηση η οποία φαίνεται απίθανο να είναι τυχαία, το δεκαεπτά εκφράζεται με το γεδί και το εκατόν πενήντα τρία με το εγλαίμ. «Ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία συνδέει λοιπόν τον Ευαγγελισμό των Εθνικών, με το συμβολισμό του ψαρέματος. Ο αριθμός 153 εκφράζει την ολοκλήρωση των Εθνών του κόσμου που θα έρθει με τη νέα δημιουργία⁸⁹²».

Διατυπώθηκε η άποψη από τον Ridderbos ότι ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία καλείται μη προσδιορισμένος (unqualified), το οποίο σημαίνει ότι δεν είναι λιγότερος από εκατόν πενήντα τρία (δεν κατανοούμε αυτή του τη γνώμη καθώς ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία είναι σαφέστατα προσδιορισμένος στο κείμενο). «Πιθανά δεν γινόταν προσεκτική καταμέτρηση των ψαριών. Αλλά η καταπληκτική σοδειά επέβαλε την αρίθμηση τους και αυτό δημιούργησε παράδοση. Αν και ο αριθμός έχει προοπτική μέτριας αλληγορίας (moderate allegory) της εκκλησίας, δεν είναι αποδεχτή η καθολική αλληγορική ερμηνεία που σχετίζεται με την εκκλησία. Το δίκτυ απλά δείχνει ότι τίποτα δεν χάθηκε (εκφράζεται το ίδιο και στο 6:12)⁸⁹³ ».

Ο Αγουρίδης διαπιστώνει τα εξής: «Τα εκατόν πενήντα τρία ψάρια ήταν μεγάλα, γιατί γράφεται ότι και τοσούτων ὄντων οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον (21:11). Το ότι, ενώ ήταν τόσα πολλά και βαριά τα ψάρια, δεν εσχίσθη το δίχτυ, αυτό οφείλεται στην ειδική προστασία της Εκκλησίας από τον Ιησού. Αυτή την προστασία υπαινίσσεται το ότι δεν εσχίσθη το δίχτυ. Η Εκκλησία παραμένει μία

891. E. Lizorkin-Eyzenberg, *The Jewish Gospel of John. Discovering Jesus, King of All Israel*. Jewish Studies for Christians (Tel Aviv, Israel: 2015), 282.

892. James B. Jordan, "Large fish", *Biblical Horizons* 133 (2000).

893. Άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι ο Ridderbos διασαφηνίζει ότι στις τρεις εμφανίσεις σημειώνονται μόνο οι Αποστολικές και όχι αυτές οι οποίες σχετίζονται με τη Μαρία τη Μαγδαληνή. [Herman Ridderbos, *The Gospel according to John, A theological commentary, Translated by John Vriend* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 663].

παρά τον αριθμό και την ποικιλία των μελών της. Ο συμβολισμός του αριθμού εκατόν πενήντα τρία δεν μπορεί να εξακριβωθεί. Το γεγονός της πτώσεως του Πέτρου στο νερό μπορεί να υπαινίσσεται τους λόγους του Ιησού περί λουτρού (13:9-11). Προς επίρρωση της ερμηνείας αυτής έρχεται η παρατήρηση των ερευνητών πως ο αριθμός διακόσια (21:8) σημαίνει στον Φίλωνα τη μετάνοια (Ερωτήσεις και Απαντήσεις εις Γένεσιν 5:22). Γιατί οι Μαθητές κατά την εμφάνιση της Αναστάσεως έπρεπε να είναι επτά δεν γνωρίζομεν, δίνονται μόνο τα ονόματα των πέντε ενώ παραλείπονται των δύο, είτε γιατί αυτοί οι δύο δεν ήταν ίσως από τους Δώδεκα αλλά Μαθητές υπό την ευρύτερη έννοια είτε γιατί τα ονόματά τους δεν αναφέρονται στη συνέχεια. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ο ιδιαίτερος τρόπος παρουσίασης των Μαθητών που δεν απαντά αλλού. Νοιώθει κάποιος αμέσως πως διαβάζει ένα πρωτόγνωρο κείμενο που δεν θυμίζει κάποιο προηγούμενο»⁸⁹⁴».

Οι Crisby και Thyen πληροφορούν ότι: «Το περιστατικό προσδιορίζει τα εσχατολογικά ύδατα στα οποία γίνεται μνεία στον Ιεζεκιήλ (εδάφιο 47). Ο ίδιος ο Χριστός είπε στη Σαμαρείτισα ότι είναι το ύδωρ το ζων (4:14). Στον Ιεζεκιήλ αυτό το ύδωρ το ζων μεταφέρεται στη Νεκρά Θάλασσα. Στο εδάφιο του Ιωάννη, το πολύ ψάρι ψαρεύεται στη λίμνη της Τιβεριάδας. Την ίδια εσχατολογική σημασία πιστεύει ότι έχει και η πέτρα, όπου ο Μωυσής κτύπησε και αναδύθηκε ύδωρ (Εξ 17), ρυάκια ζώντος ύδατος τα οποία θα έσωζαν τον λαό του Ισραήλ. Ο Αναστημένος Χριστός εμφανίζεται λοιπόν στη λίμνη της Τιβεριάδας για να δείξει στους Μαθητές του ότι θα αποτελέσει το ύδωρ το ζων και ως τέτοιο θα τους εφοδιάσει με πολύ πνευματική τροφή». Ενδιαφέρουσα είναι και ερμηνεία ότι το εκατόν πενήντα τρία αποτελεί γημάτρια του Σίμων προστιθέμενη στο Ιχθύς γιατί Σίμων=76 και Ιχθύς=77 και 76+77=153⁸⁹⁵.

894. Σάββα Αγουρίδη, *Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 4. Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Α' Κεφ. 13-21. Απομνημονεύματα του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου* (Θεσσαλονίκη: Παναγιώτη Στουρνάρα, 2005), 304-308.

895. (α) B. Grisby, "Gematría and John", *The expository times*, (2013): 177-178. (β) Hartwig Thyen, *Das Johannes evangelium, Handbuch zum Neuen Testament* (Mohr Siebeck, 2014), 785.

Έγινε προσπάθεια καταταγής της ερμηνείας του αριθμού 153 σε πέντε κατηγορίες: (α) Ιερώνυμου (β) άγ. Αυγουστίνου (γ) άγ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας και Rupeit Deitz (δ) Γημάτριες (ε) Brooke⁸⁹⁶.

Τις τέσσερις κατηγορίες τις έχουμε ήδη αναλύσει. Προσθέτουμε την ερμηνεία του Rupeit Deitz η οποία ομοιάζει με του άγ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας και γι' αυτό την κατατάξαμε στην τρίτη κατηγορία. Η διαφοροποίηση είναι ότι ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία ερμηνεύεται ως 100 (συζευγμένοι)+50 (χήροι)+3 (παρθένοι). Η ερμηνεία του Brooke βασίζεται στα έγγραφα της Νεκράς Θάλασσας. Η κιβωτός του Νώε αράζει σε εκατόν πενήντα τρία μέρες στο Ααράτ, μετά τον κατακλυσμό. Η αλληγορία είναι εμφανής κατά τον Brooks. Το νερό σώζει τον Νώε και την οικογένεια του και το Βάπτισμα θα σώζει όλους τους Χριστιανούς. Ο Πέτρος αναφέρει επίσης τη σημειολογική σημασία του κατακλυσμού⁸⁹⁷. Ένα παρόμοιο θαύμα αναφέρεται από τον Ευαγγελιστή Λουκά το οποίο έχει την ίδια σωτηριολογική σημασία⁸⁹⁸.

Ο Romeo αναφέρει τα εξής: «Προτείνεται ότι ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία σημαίνει η εκκλησία της αγάπης (church of love) ή τα παιδιά του Θεού (the children of God). Στον Λουκά (5:4) ο αριθμός των ψαριών δεν αναφέρεται, ενώ στην Τιβεριάδα γίνεται μνεία του αριθμού εκατόν πενήντα τρία. Αυτό για να δείξει ότι στην εκκλησία καλούνται τόσο οι καλοί, όσο και οι κακοί. Σύμφωνα με τον Εκκλησιαστή «οι ανόητοι είναι άπειροι (1:15)». Στη Γεν (22:17) διαβάζουμε ότι ο Κύριος ορκίζεται στον εαυτό του για τον Αβραάμ «αὐτὸ πληθύνων πληθυνῶ τὸ

896. (α) George J. Brooke, *Luke, John and the dead sea scrolls, sixty years of discovery and debate*, Edited by Mary L. Coloe and Tom Thatcher Society of Biblical Literature Atlanta, 2011. (β) George J. Brooke, *4Q252 and the 153 fish of John 21:11*. *Antikes Judentum und fruhes Christentum* (Berlin: Walten de Gruyter, 1999), 253.

897. καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο ἀλλὰ ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξεν κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας (Πέτρου 2:5).

898. Ως δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπεν πρὸς τὸν Σίμωνα· ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγραν. καὶ ἀποκριθεὶς Σίμων εἶπεν· ἐπιστάτα, δι' ὅλης νυκτὸς κοπιάσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν· ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματί σου χαλάσω τὰ δίκτυα. καὶ τοῦτο ποιήσαντες συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολὺ, διερρήσσετο δὲ τὰ δίκτυα αὐτῶν (Λκ 5:4-6).

σπέρμα σου ως τούς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ως τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης καὶ κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου τὰς πόλεις τῶν ὑπεναντίων». Σε αυτό αναφέρεται στους κακούς. Όταν ο Θεός αναφέρεται στους καλούς λέγει «ἐξήγαγεν δὲ αὐτὸν ἔξω καὶ εἶπεν αὐτῷ ἀνάβλεψον δὴ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς καὶ εἶπεν οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου (Γεν 15:5)». Γιατί ο Θεός, όταν υποδηλώνει το καλό, αναφέρεται στον αριθμό των αστερών (Ψλ 146:4). Μήπως στο εδάφιο υποδηλώνεται ότι δεν θα σωθούν περισσότεροι από εκατόν πενήντα τρία; Όχι βέβαια, δεν υποδηλώνεται αυτό. Θα σωθούν περισσότεροι. Ο αριθμός αυτός είναι μυστηριακός. Γιατί κανένας δεν μπορεί να φθάσει στην ουράνιο βασιλεία, χωρίς τη διατήρηση των δέκα εντολών. Οι δε δέκα εντολές δεν μπορούν να διατηρηθούν, χωρίς τις επτά δωρεές του Αγίου Πνεύματος που αναφέρονται στον Ησ (11:2). Αυτές όπως ήδη τονίσθηκε είναι: σοφία, σύνεση, βουλή, ισχύς, γνώση, ευσέβεια και φόβος. Ο Θεός ευλόγησε και αγίασε την έβδομη ημέρα (Γεν 2:3). Η πρόσθεση του δέκα και επτά δίνει άθροισμα δεκαεπτά. Το άθροισμα από το ένα μέχρι το δεκαεπτά δίνει τον αριθμό εκατόν πενήντα τρία. Με άλλο τρόπο ο αριθμός δεκαεπτά μπορεί να εξαχθεί ως εξής. Στο Θαύμα της Τιβεριάδας όπως είδαμε, οι Μαθητές ήταν επτά (Σίμων Πέτρος, Θωμάς, Ναθαναήλ, οι δύο υιοί του Ζεβεδαίου, και άλλοι δύο τους οποίους δεν ονομάζει). Εάν αυτοί πολλαπλασιασθούν με τις επτά δωρεές του Αγίου Πνεύματος, προκύπτει ο αριθμός σαράντα εννιά. Εάν στον αριθμό σαράντα εννιά προστεθεί και ο αριθμός ένα ο οποίος χαρακτηρίζει την ενότητα των τέκνων του Θεού και που ενεργούν από το Πνεύμα του, τότε ο αριθμός ανέρχεται στο πενήντα. Εάν το πενήντα πολλαπλασιασθεί επί τρία και αθροισθεί στο αποτέλεσμα ακόμη ο αριθμός τρία, τότε προκύπτει ο αριθμός $50 \times 3 + 3 = 153$. Ο δύο φορές εμφανιζόμενος αριθμός 3 δηλώνει την Αγία Τριάδα η οποία ομολογείται με τρεις τρόπους: με την καρδιά, τα λόγια και τις πράξεις. Έτσι, όσοι τελειοποιούνται με τις 7 δωρεές του Αγίου Πνεύματος και ενώνονται από την πίστη στην Αγία Τριάδα έρχονται προς τον Πατέρα.

153=1+2+....17 ΤΡΙΓΩΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ (ΑΘΡΟΙΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟ 1 ΜΕΧΡΙ 17)

17=10+7 ΔΕΚΑ ΕΝΤΟΛΕΣ+ΕΠΤΑ ΔΩΡΕΕΣ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

153=50X3+3 (ΕΠΤΑ ΜΑΘΗΤΕΣX7 ΔΩΡΕΕΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ+ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΕΚΝΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ)ΧΑΓΙΑ ΤΡΙΑΔΑ Η ΟΠΟΙΑ ΕΚΔΗΛΩΝΕΤΑΙ ΜΕ ΤΡΕΙΣ ΤΡΟΠΟΥΣ

Στο εδάφιο αναφέρεται ότι ήταν η τρίτη φορά κατά την οποία εμφανίστηκε ο Χριστός. Εδώ ο Ευαγγελιστής εννοεί τις ημέρες. Η πρώτη μέρα ήταν αυτή της Ανάστασης στην οποία όπως ήδη εξηγήσαμε, εμφανίστηκε πέντε φορές. Η δεύτερη μέρα δηλώνεται ως η μετά από οκτώ μέρες εμφάνιση του, στην οποία έγινε η ψηλάφηση του Θωμά. Η τρίτη ημέρα ήταν η εμφάνιση του στην Τιβεριάδα. Επίσης είναι ορθό ότι εμφανίστηκε αυτές τις φορές σε ένα μεγάλο αριθμό μαθητών του. Την πρώτη φορά έλειπε ο Θωμάς, τη δεύτερη ήταν όλοι και την τρίτη ήταν επτά⁸⁹⁹». **Η έβδομη λοιπόν φορά εμφάνισης του Χριστού ήταν παρουσία επτά μαθητών!**

Ο Wikenhauser ισχυρίζεται ότι ο μεγάλος αριθμός ψαριών εκφράζει την πληθώρα των ανθρώπων οι οποίοι θα αποτελέσουν την εκκλησία του Χριστού. Το δίκτυ που εκφράζει τους Αποστόλους και κάθε μνητή στο Χριστιανικό δόγμα θα είναι υπεργεμάτο από πλούσια σοδειά⁹⁰⁰.

Ο αριθμός εκατό πενήντα τρία κατά τον Morris είναι πραγματικός. «Δείχνει τον πραγματικό αριθμό των ψαριών τον οποίο έλαβαν οι μαθητές. Η αγάπη του Ιωάννη να προσφέρει ακρίβεια στον λόγο προς τους ακροατές δικαιολογεί την παράθεσή του. Υπάρχει ο ισχυρισμός ότι αποτελεί διαστροφή (perverse) η αναζήτηση ενός κρυμμένου νοήματος στον αριθμό. Ένας αριθμός ερμηνευτών μάς υπενθυμίζει ότι, επειδή η σοδειά έπρεπε να μοιρασθεί μεταξύ των ψαράδων, ήταν αναγκαίο να μετρηθούν τα ψάρια, ώστε να μοιραστούν. Οι ψαράδες αρέσκονται επίσης να θυμούνται τις λεπτομέρειες ασυνήθιστων σοδειών. Πρέπει να πούμε ότι δεν υπάρχει ανάγκη αναφοράς του πραγματικού αριθμού, όπως συμβαίνει στο Λουκά (Κεφ. 5), όπου δεν παρέχεται ο αριθμός. Το γεγονός ότι ο Ιωάννης τον αναφέρει μπορεί να σημαίνει ότι κατανόησε τη σημασία του. Αυτό

899. Joseph A. Romeo, "The children of God", *JBL* 97 (1978): 263-264.

900. Alfred Wikenhauser, *Das Evangelium Nach Johannes* (Resengurg:Verlag Friedrich Pustet Resengurg, 1961), 349.

μας δίνει ελευθερία να θεωρήσουμε τις προτάσεις οι οποίες προσφέρονται, αλλά πρέπει να έχουμε υπόψη ότι ο Ιωάννης μερικές φορές αναφέρει αριθμούς, όταν δεν υπάρχει εσωτερική σημαντικότητα (όπως οι αριθμοί των υδριών στο Κεφ. 2). Συμπεραίνει ότι, εάν ο Ιωάννης εννοούσε τέτοιες σημειολογίες, δεν μας καθοδήγησε. Είναι πολύ απλούστερο να το δούμε ως μία αναφορά του αριθμού των ψαριών από ψαράδες⁹⁰¹».

Ο Μακράκης ισχυρίζεται ότι ο ιχθύς, ο επί της ανθρακιάς κείμενος και εις προσφάγιον των μαθητών παρασκευαζόμενος και ο άρτος ήσαν σύμβολα του ενός Ιησού, τροφή και ζωή πάντων οι οποίοι πιστεύανε σε αυτόν, στον θάνατο και την Ανάστασή του. «Οι δε πολλοί και μεγάλοι ιχθύες τους οποίους συνέλαβαν οι Μαθητές από τη θάλασσα και τους οδήγησαν προς τον Χριστό, εσήμαιναν τους πολλούς και μεγάλους ανθρώπους, τους οποίους οι Μαθητές έμελλαν να συλλάβουν και προσαγάγουν στον Ιησού προς ευφροσύνη του και των ιδίων. Εχάρησαν οι Μαθητές, οι οποίοι συνέλαβαν πολλούς και μεγάλους ιχθύς, των οποίων η δύναμη δεν έσχιζε τα δίκτυά τους. Πολύ περισσότερο έμελλαν να χαρούν, γιατί θα συλλάμβαναν πολλούς και μεγάλους ανθρώπους από τον κόσμο, και θα τους έφερναν στην πίστη του Ιησού. Η δύναμη αυτή του κόσμου δεν σχίζει το δίκτυο της συλλήψεως αυτών, διότι εκούσια πειθαρχούν στον λόγο της αλήθειας. Η αιτία της συλλήψεως των πολλών και μεγάλων ιχθύων ήταν ο ένας εκείνος ιχθύς, ο επί της ανθρακιάς κείμενος, και προσφάγιον μαζί με τον άρτο γευόμενος. Εάν ο Ιησούς ως ένας ιχθύς δεν πέθαινε και γινόταν τροφή στους Μαθητές του, οι πολλοί ιχθύες δεν θα προσήρχονταν στα δίκτυα των μαθητών. Αυτό ο Χριστός το επισήμανε και δια της παραβολής του σίτου, λέγοντας εάν μη ό κόκκος του σίτου πεσών εις την γήν άποθάνη, αυτός μόνος μένει· εάν δέ άποθάνη, πολύν καρπὸν φέρει (12:24). Άρα ο ένας εκείνος ιχθύς, ο επί της ανθρακιάς κείμενος, ήταν ο αίτιος της συλλήψεως των 153 μεγάλων ιχθύων τους οποίους οι Μαθητές χαίροντας προσήγαγαν στον Ιησού ο οποίος

901. Leon Morris, *The Gospel according to John*, Revised edition. New International Commentary on the New Testament (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1995), 866.

χαιρόμενος τους είπε ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαριῶν ὧν ἐπιάσατε νῦν (21:10) για να φάμε ἀπ' αὐτά και ευφρανθούμε⁹⁰².

Η «ἀγρα των εκατόν πενήντα τριών ψαριών» δεν αποτέλεσε θέμα μόνο πρόκλησης στην ερμηνεία του αριθμού «εκατόν πενήντα τρία», όσον αφορά την κυριολεκτικότητα ή αλληγορικότητα. Αμφιλεγόμενο μεταξύ των ερμηνευτών κατά τον Köstenberger είναι και εάν αποτελεί «σημείον». Τα σημεία περιορίζονται στην περίοδο της δημόσιας αποστολής του Ιησού προς τους Ιουδαίους⁹⁰³. Υπάρχει όμως ασυμφωνία με τη γνώμη αυτή και θεωρείται το ψάρεμα των 153 ψαριών ως ένα Ιωάνναιο «σημείον»⁹⁰⁴.

Συμβολισμός προτάθηκε όχι μόνο στον αριθμό, αλλά και στο γεγονός ότι το δίκτυο γέμισε από τα εκατόν πενήντα τριών ψάρια, χωρίς να σχισθεί. Το γεμισμένο δίκτυο δηλώνει αλληγορικά την απουσία σχίσματος στην Χριστιανική κοινότητα⁹⁰⁵, την άφθαρτο ενότητα της Εκκλησίας⁹⁰⁶. Το γεμάτο δίκτυο δείχνει την επιτυχή εκπλήρωση της αποστολής του Χριστού⁹⁰⁷. Το άθικτο δίκτυο αντικατοπτρίζει την αρχή η οποία έχει λεχθεί πολλές φορές από τον Ιησού ότι δηλαδή δεν έχει χάσει κανένα από αυτούς που του δόθησαν (6:39-10:28-17:12). Το περιστατικό παραλληλίζεται με το θαύμα του πολλαπλασιασμού των πέντε άρτων και δύο οψαριών. Κι εκεί υπήρξε περίσσευμα δώδεκα κοφινιών άρτων που μαζεύτηκε. Τίποτε δεν εχάθηκε, όπως δεν εσχίσθηκε το δίκτυο. Στην περίπτωση του θαύματος του πολλαπλασιασμού των πέντε άρτων ακολουθεί η ομιλία του Ιησού, η οποία ταυτοποιεί τον εαυτό του ως Άρτο της Ζωής (6:26-59). Δεν

902. Απόστολου Μακράκη, *Ερμηνεία όλης της Καινής Διαθήκης* (Αθήνα: Τυπογραφείο Α. Κολλαράκη και Ν. Τριανταφύλλου, 1893), 1288.

903. Andreas J. Köstenberger, "The Seventh Johannine Sign: A Study in John's Christology", *Bulletin for Biblical Research* 5 (1995): 87-103.

904. Charles S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012), 1234.

905. Raymond Brown, *The Gospel according to John XIII-XXI.*» Anchor Bible Commentary 29B, (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1970), 1022, 1097.

906. Rudolf Bultmann, *The Gospel of John*. Translated by G.R. Beasley-Murray (Oxford: Blackwell, 1971), 709.

907. John R. Michaels, *John*, Understanding the Bible Commentary Series, General Editors W.W. Gasque, R.L. Hubbard, R.K. Johnston (Michigan: Baker Books, 1989), 354-355.

συμβαίνει το ίδιο με τα ψάρια, αν και ο Τερτυλιανός πιστεύει ότι οι πιστοί είμαστε τα μικρά ψάρια αφού ο Χριστός είναι ο Μέγας ΙΧΘΥΣ. Επομένως η ιστορία της θαυματουργικής σύλληψης των 153 ψαριών και του προγεύματος στη λίμνη πρέπει να κατανοηθεί σε σχέση με την αποστολή και την ενότητα της Εκκλησίας, συμβολίζουν ως την παγκόσμια και αναρίθμητο σοδειά της Εκκλησίας⁹⁰⁸.

Ο αριθμός εκατόν πενήντα τριών σημειολογείται ως η νίκη των Άγιων του Θεού (17), των δώρων του Αγίου Πνεύματος (9). Το δεκαεπτά είναι το άθροισμα του δέκα (Δεκάλογος) και του επτά (πνευματική τελειότητα). Το δεκαεπτά είναι δηλαδή η τέλεια νίκη του Χριστού. Δεν είναι τυχαίο που στο Ιω 5:4 στη δέκατη έβδομη φορά κατά την οποία εμφανίζεται η λέξη «κόσμος» ο Ευαγγελιστής επισημαίνει ότι όποιος γεννήθηκε από τον Θεό ξεπερνά τον κόσμο. Προσθέτει πολλά παραδείγματα προς επιβεβαίωση της σημειολογίας αυτής. Παρατίθενται δύο ενδεικτικά παραδείγματα: Η κιβωτός του Νώε αναπαύθηκε τον έβδομο μήνα της δέκατης έβδομης ημέρας του μήνα στο Ααράτ (Γεν 8:4). Την ίδια μέρα οι Ισραηλίτες διαβαίνουν την Ερυθρά θάλασσα, γιατί στις 14 του Νισάν εορτάζουν το πρώτο Πάσχα και μετά από τρεις ημέρες πορεία (δέκατη έβδομη του Νισάν) περνούν την ερυθρά θάλασσα (Εξ 8:27·12:1-3,37:13:2·14:1-2). Όταν πέρασαν την Ερυθρά θάλασσα, εόρτασαν τη νίκη τους⁹⁰⁹.

Ο Καραβιδόπουλος σε ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο του σχολιάζει τα εκατόν πενήντα τριών ψάρια του εδαφίου 21:11. Συνοπτικά αναφέρει τις περισσότερες γνώμες που εκφράστηκαν ήδη. Ως τελικό συμπέρασμα εξάγει ότι το δίκτυο με τα εκατόν πενήντα τριών ψάρια είναι παράλληλο της ιεραποστολικής εντολής του Ιησού προς τους μαθητές κατά τους Συνοπτικούς Μτ (28:19) και Μκ (16:15)

908. (α) Charles H. Talbert, *Reading John. Reading the New York Testament* (New York: Crossroad, 1992), 260. (β) Donald A. Carson, *The Gospel according to John Pillar New Testament Commentary* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 672-673. (γ) Francis F. Bruce, *The Gospel of John: Introduction, Exposition and Notes* (Pickering and Inglis, 1983), 401-402.

909. Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014), 115.

ώστε με τη δύναμη του αγίου Πνεύματος να καταστούν οι μαθητές μάρτυρες του ευαγγελίου σε όλη την οικουμένη (Πρ 1:8)⁹¹⁰.

12.4 Ο Πέτρος επιβεβαιώνει την πίστη του προς τον Χριστό

Μετά το θαύμα της Τιβεριάδας, το Ευαγγέλιο ουσιαστικά τελειώνει με το επεισόδιο με τον Πέτρο· ένα μαθητή σημαντικό ο οποίος θα διαδραματίσει σπουδαιότατο ρόλο στην μετάδοση του Χριστιανισμού. Ένα μαθητή που ο ίδιος ο Χριστός μετάβαλε το όνομα του από Σίμωνα σε Κηφά, το οποίο ερμηνεύεται σε Πέτρο (1:43). Ο Χριστός ως παντογνώστης γνώριζε ότι ο Πέτρος θα γινόταν πέτρα, δηλαδή ογκόλιθος της εκκλησίας, λόγω του ισχυρού του χαρακτήρα. Στην Παλαιά Διαθήκη παρατηρείται επίσης η μεταβολή ονομάτων σε σημαίνοντα και καθοριστικά πρόσωπα (Αβραάμ, Ιακώβ)⁹¹¹

Αφού κάνει ήδη δύο ερωτήσεις στον Πέτρο ο Χριστός,

λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· φιλεῖς με; καὶ λέγει αὐτῷ· κύριε, πάντα σὺ οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ [ὁ Ἰησοῦς] βόσκει τὰ πρόβατά μου (Ιω 21:17).

Τρεις φορές ερωτά ο Κύριος τον Πέτρο εάν τον αγαπά. Κι ο Πέτρος απαντά καταφατικά και στις τρεις φορές.

Γιατί όταν ο Χριστός επαναλαμβάνει την ερώτηση «Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με» τρεις φορές στον Πέτρο λυπάται; Μήπως νομίζει ότι το κάνει για να του θυμήσει τις τρεις φορές τις οποίες τον απαρνήθηκε (Ιω 13:38·Μτ 26:34·Μκ 14:30·Λκ 22:34) ή δεν τον πιστεύει;

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφέρει ότι την τρίτη φορά την οποία ρωτήθηκε ο Πέτρος ταράχθηκε (21:17), φοβούμενος τα προηγούμενα συμβάντα. «Διότι και

910. Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, Βιβλικές Μελέτες Β', *Ιωάννεια Οικουμενικότητα, Ερμηνευτικά σχόλια στα 153 ψάρια του Ιω 21:11* (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 2000), 259-276.

911. A.J. Köstenberger, *John*, Baker Exegetical Commentary on the new testament (Michigan:Baker Academic Grand Rapids, 2004), 77.

τότε μίλησε με πεποίθηση και αποδείχθηκε μετά από αυτά ότι δεν μπορούσε να πραγματοποιήσει τους λόγους του (13:17)⁹¹².

Αυτό είναι εμφανές σημείο ότι παύει πίσω την προηγούμενή του άρνηση. Δείχνει ότι έχει διορθώσει την προηγούμενη άρνησή του με τον καλύτερο τρόπο. Πριν την άρνησή του ο Πέτρος σκέφτηκε ότι ήταν καλύτερος από τους υπόλοιπους και είπε «εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι (Μτ 26:33)». Κι' ο Χριστός του είπε ότι θα τον αρνηθεί τρεις φορές. Τώρα όμως ταπεινώνεται και κατανοεί την αδυναμία του. Η αγάπη του προς τον Κύριο δεν είναι απροϋπόθετη αλλά χρειάζεται επικύρωση και μαρτυρία από τον Χριστό. Ταπεινώνεται μπροστά στον Χριστό, «καὶ νῦν ἰδοὺ ἐν οὐρανοῖς ὁ μάρτυς μου ὁ δὲ συνίστωρ μου ἐν ὑψίστοις (Ιωβ 16:19)». Η ταπεινότητα του Πέτρου εμφανίζεται κι από το γεγονός ότι δεν εκφράζει ότι αγαπά περισσότερο τον Χριστό συγκριτικά με τους άλλους Αποστόλους». Διαπράττει αυτό το οποίο λέγει ο Απόστολος Παύλος προς την Φιλιππισίους Επιστολή «μηδὲν κατ' ἐριθειαν μηδὲ κατὰ κενοδοξίαν ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν (2:3)⁹¹³».

Για τους περισσότερους ερμηνευτές αυτό γίνεται γιατί ακριβώς ο Χριστός θέλει να του θυμίσει το περιστατικό της άρνησης. Πιστεύεται ότι όπως ο Πέτρος τον απαρνήθηκε τρεις φορές ο Χριστός απαιτεί αυτή τη στοιχειώδη αλλά βαθειά ομολογία τρεις φορές ⁹¹⁴. Ο Bultmann⁹¹⁵ φέρει αντίρρηση προς την ερμηνεία αυτή. «Πιστεύει ότι δεν υπάρχει παράδοση στους πρώιμους χρόνους του Χριστιανισμού για αποκατάσταση. Δεν υπάρχει κάτι στο κείμενο το οποίο να μαρτυρεί ότι η

912. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.480.11-12.

913. St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Chapters 13-21. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010), 297.

914. Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 678.

915. Rudolf Bulmann, *The Gospel of John*. Translated by G.R. Beasley-Murray. (Oxford: Blackwell, 1971), 712-713.

ρήση έγινε για την αποκατάσταση. Ο αντίλογος προς τον Bultmann είναι η ρήση του Χριστού για την άρνηση του Πέτρου τρεις φορές (Λκ 22:31) και αυτονόητα από τα λόγια του Χριστού τα οποία μετά την Ανάστασή του εντέλει τις μυροφόρες γυναίκες να πληροφορηθούν τους Μαθητές του και στον Πέτρο να τις προαγάγει στη Γαλιλαία, όπου θα τον δούνε όπως τους είχε υποσχεθεί (Μκ 16:7)⁹¹⁶».

Άξιο αναφοράς είναι η επισήμανση και ο συνειρμός του αγ. Κυρίλλου Αλεξανδρείας με το επεισόδιο ότι κατά την προετοιμασία του βαπτίσματος ο προσερχόμενος προς το άγιο βάπτισμα ερωτάται τρεις φορές εάν συντάσσεται με τον Χριστό. Όπως δε ο Πέτρος, ο προς τον φωτισμό εισερχόμενος απαντά και τις τρεις φορές καταφατικά⁹¹⁷.

12.4.1 Συμπεράσματα

Ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία ο οποίος εμφανίζεται στο εδάφιο (21:11) του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου αποτελεί έναν αριθμό τον οποίο πολλοί θεολόγοι ερευνητές προσπάθησαν να εξηγήσουν. Μερικοί τον ερμήνευσαν ως ένα καταμετρηθέντα αριθμό από τους ψαράδες Αποστόλους. Οι Απόστολοι ήξεραν να μετρούν, γι' αυτό δεν το βρήκαν παράξενο να αριθμήσουν τη σοδειά τους, απόρροιας της παρότρυνσης του Αναστηθέντος Ιησού (π.χ. οι Morris, και Hendriksen έχουν τη γνώμη αυτή).

Οι περισσότεροι όμως ερμηνευτές θεωρούν ότι ο Ευαγγελιστής Ιωάννης χρησιμοποίησε τον αριθμό συμβολικά. Εξάλλου στο Ευαγγέλιο του, εάν πραγματικά ο αριθμός δεν φέρει κάποια συμβολικά σημεία, τότε χρησιμοποιεί συνήθως τις φράσεις «πολλά» ή «γύρω στο». Για παράδειγμα στο Κεφ. 6:19 χρησιμοποιεί τη φράση «ως σταδίου 25». Εδώ όμως ο Ιωάννης δεν έγραψε απλά ότι οι Απόστολοι μάζεψαν περίπου 150 ψάρια ή ότι μάζεψαν πολλά ψάρια.

916. Raymond E. Brown, S.S., *The Gospel and Epistles of John. A concise commentary* (Collegeville, Minnesota, The Liturgical Press, 1988), 102.

917. Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 276.24.277.1.

Επομένως, ο αριθμός αυτός θα πρέπει να περιέχει συμβολικότητα και ως τέτοιος θα πρέπει να ερμηνευθεί.

Οι ερμηνείες οι οποίες έχουν δοθεί είναι πάρα πολλές και σαφώς θα συνεχίζονται να δίνονται για τον αριθμό αυτό. Το πνεύμα του ανθρώπου «όπου θέλει πνει», ως εικόνα και μίμηση του θεϊκού. Ανάλογα με τη θεία φώτιση, θα ερμηνεύει το εδάφιο, όπως προσιδιάζει στη γνώση και την αντίληψή του για την Αγία Γραφή.

Ο αριθμός επτά αν και δεν αναφέρεται στο εδάφιο, εμφανίζεται έμμεσα με τον αριθμό των Μαθητών οι οποίοι πιθανά αντιπροσωπεύουν τον τέλειο και ικανό αριθμό για τη μετάδοση του Χριστιανισμού. Οι επτά αντιπρόσωποι Μαθητές θα οδηγήσουν του Πιστούς στο Μελλοντικό Μεσσιανικό Δείπνο, όπου θα πολλαπλασιασθούν οι Πέντε άρτοι τους και τα Δύο οψάρια τους (σύνολο και πάλι επτά το οποίο εκφράζει την τέλεια αποδοχή της Χριστιανικής διδασκαλίας)⁹¹⁸. Ο άρτος της ζωής Ιησούς θα θυσιάσει το Σώμα του, και ως άμπελος τον Οίνο του (δηλαδή το αίμα του) και ως τηγανισμένο οψάριον (σταύρωσή του) θα οδηγήσει στην Σωτηρία των πιστών. Λίγα τα υλικά αγαθά του Μεσσιανικού δείπνου (άρτος-οίνος-οψάριον), αλλά τα πνευματικά του αγαθά άπειρα που θα προσφέρουν πνευματική ευωχία. Ο θυσιαστικός ΙΧΘΥΣ Ιησούς θα μετουσιώσει το Μεσσιανικό δείπνο σε ανάταση ψυχών των πιστών. Ο αριθμός δεκαεπτά όπως είδαμε εμφανίζεται στο Κεφ. 6 ως άθροισμα των 12 κοφίνων και των 5 άρτων (6:1-13). Ο ίδιος αριθμός εμφανίζεται ως το άθροισμα των ωρών 10 (1:39) και της έβδομης ώρας (4:52). Επομένως με αυτή τη σκέψη αποτελεί ένα τριγωνικό αριθμό αφού εκφράζεται τρεις φορές. Ως ένας αριθμός όπου εκφράζει την τελειότητα και παγκοσμιότητα έρχεται στο τέλος του κεφαλαίου αφού προετοιμάζεται στα εδάφια 4:31-48 με τον θερισμό αλλά και τα

918. Ο αριθμός επτά ο οποίος εμπλέκεται στην ερμηνεία του εκατόν πενήντα τρία σύμφωνα με τον Carson από πολλούς ερμηνευτές μετατρέπεται σε άθροισμα 3+4, το οποίο συμβολίζει την Αγία Τριάδα και τη νέα Ιερουσαλήμ, την πόλη η οποία κτίστηκε σε τέσσερα τετράγωνα [Donald A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 673].

προηγούμενα κεφάλαια. Το μάζεμα των ψαριών στο δίχτυ (21:10-11) μοιάζει με το μάζεμα των υπολειμμάτων (6:12-13). Τα δύο γεγονότα είναι ξένα προς το φαγητό. Το μάζεμα των ψαριών διακόπτει το φαγητό και το μάζεμα των υπολειμμάτων έρχεται μετά το φαγητό. Τα δύο περιστατικά προτείνουν πληρότητα και στην ανικανότητα έρχεται η εντολή του Χριστού «Μαζέψτε...», «Φέρε...». Στην περίπτωση των υπολειμμάτων τίποτα δεν χάθηκε και στην περίπτωση των δικτύων τίποτα δεν εσχίσθηκε. Επομένως ο αριθμός δεκαεπτά τον οποίο οι Άγιοι Αυγουστίνος και Μάξιμος υιοθέτησαν ως μυστικό στην ερμηνεία της σοδειάς των εκατόν πενήντα τριών ψαριών, βρίσκει σημαντική υποστήριξη στα κείμενα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι και στα δύο κεφάλαια έξι και εικοσιένα αναφέρεται επίσης ο αριθμός διακόσια (6:7-21:8)⁹¹⁹.

Ο Ντάνιελ Ροπς πληροφορεί ότι το Σάββατο στη συναγωγή απαιτούνται επτά άτομα για τη λειτουργία, ενώ στις άλλες ημέρες τρεις άνδρες ή ακόμη ένας είναι αρκετός. Τα επτά αυτά άτομα καλούνται διαδοχικά από τον χαζάν για την ανάγνωση του Νόμου. Το κείμενο είχε μοιραστεί σε εκατόν πενήντα τρία ακριβώς τμήματα, έτσι ώστε να διαβάζεται η πεντάτευχος σε λιγότερο από τρία χρόνια περίπου. Αργότερα, μόνο στη Βαβυλώνα, θα τριπλασιάσουν το μήκος των τμημάτων, ώστε όλος ο Νόμος θα διαβάζεται σε ένα χρόνο⁹²⁰. Η πληροφορία αυτή δίνει λαβές για νέους συμβολισμούς οι οποίοι παραδόξως δεν έχουν αναφερθεί από το ευρύ φάσμα της βιβλιογραφίας που έχουμε καλύψει. Στην Τιβεριάδα οι Μαθητές του Χριστού είναι Επτά. Είναι στη Συναγωγή του Χριστού η οποία με τη βοήθεια Του κατανοούν τον Πνευματικό Νόμο ο οποίος συνίσταται από τα εκατόν πενήντα τρία Τμήματα (ψάρια). Οι Ιουδαίοι το Σάββατο απαιτούσαν επτά άτομα για τη λειτουργικότητα της Συναγωγής, ώστε ο Νόμος του Θεού να κηρύσσεται αιώνια. Κι ο Χριστός με τους Επτά Μαθητές, που συμβολίζουν την πληρότητα συμμετοχής, βοηθά στην κατανόηση των εκατόν πενήντα τριών Τμημάτων του Νόμου. Τα συλλαμβάνουν στο Πνευματικό τους

919. Thomas L. Brodie, *The Gospel According to John* (New York Oxford: Oxford University Press), 582-588.

920. Ντάνιελ Ρόπς, *Η καθημερινή ζωή στην Παλαιστίνη στους χρόνους του Χριστού* (Αθήνα: Παπαδήμα, 1990), 444.

Δίκτυ, και όχι μόνο αυτό, τα διανέμουν ως τροφή στον Πιστό Λαό του Ισραήλ και στους Εθνικούς. Αυτό που η συναγωγή είχε ως στόχο εκπληρώνεται με τον Χριστό. Ο Νέος Νόμος δεν είναι γραμμένος στην Τορά, είναι ο Πνευματικός ΙΧΘΥΣ ο οποίος θα προσχωρήσει στις καρδιές όλων των πιστών της υφηλίου. Όπως σημειώνει ο Πάπας Βενέδικτος ο ΙΣΤ', στη Μεταμόρφωση του Χριστού οι Μαθητές βιώνουν το γεγονός ότι ο Ιησούς είναι η ζωντανή Τορά και ότι η αληθινή Σκηνοπηγία έχει ήδη έλθει⁹²¹. Στο περιστατικό αυτό είναι έκδηλη η δράση της ζωντανής Τορά και ότι το δίκτυ είναι η Σκηνοπηγία, η Εκκλησία του Χριστού όπου η πληθώρα των πιστών (τα ψάρια) θα θανατώσει τις αμαρτίες του και θα γευθεί την ουράνιο βασιλεία.

Είναι σαφές ότι οι ερμηνευτές με εξαίρεση τον Bultmann συνδέουν την επιβεβαίωση του Πέτρου στις τρεις ερωτήσεις του Χριστού με τις τρεις αρνήσεις του. Ενδιαφέρουσα για μας είναι η ερμηνεία της επαναληπτικότητας με τη θεολογική αλήθεια. Συνδέσαμε και εξηγήσαμε ότι ο αριθμός ο οποίος εκφράζει την επαναληπτικότητα και έμφαση στη θεολογική αλήθεια είναι ο δύο. Είναι με τον τρόπο αυτό κατανοητή η λύπη του Πέτρου (21:17) για την τρίτη φορά που ερώτησε ο Χριστός εάν τον αγαπά. Μέχρι τις δύο φορές ο Πέτρος δεν ανησύχησε και δεν λυπήθηκε. Η δεύτερη ερώτηση του Χριστού ήξερε ότι ήταν ερώτηση επιβεβαίωσης. Όταν όμως ο Χριστός υπερέβη τον «επιβεβαιωτικό αριθμό δύο» και χρησιμοποίησε τον αριθμό «τρία», ο Πέτρος στενοχωρήθηκε. Ίσως να διερωτήθηκε. Γιατί ο Χριστός επιζητούσε κάτι περισσότερο από την επιβεβαίωση; Αυτό σαφώς μπορούσε να θλίψει τον Πέτρο. Είναι γνωστό από την Αγία Γραφή ότι η τριπλή επανάληψη ενός λόγου εκφράζει την έμφαση, την επιμονή, το «υπερθετικόν του υπερθετικού»⁹²² [καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον καὶ

921. Γιόζεφ Ρατσινγκερ, Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ, Β' Μέρος*, Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ψυχογιός, 2007), 302.

922. *Λεξικόν Βιβλικῆς Θεολογίας*, Λήμμα *Αριθμοί*, Μτφρ. από τα Γαλλικά με την εποπτεία των Σ. Αγουρίδη, Σ. Βαρτανιάν, Γ. Γρατσέα, Γ. Μαραγκού, Γ. Ρηγόπουλου, Σ. Φρέρνι, Κ. Χιωτέλλη (Αθήνα: Βιβλικό Κέντρο Άγιος Ζωής, 1980), 142.

ἔλεγον ἅγιος ἅγιος ἅγιος κύριος σαβαωθ πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ
(Ἠσ 6:3)]⁹²³.

923. Ο Παναγιώτης Τρεμπέλας σε υπόμνημα του προς τον Ησαΐα γραφεί ότι η τρίτη αναφώνηση του «ἅγιος» γίνεται με χάριν εμφάσεως προς έκφραση του απολύτου, ἀλλ' ὄχι ὅμως ἀστοχα ἐσχετίσθη ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ θεολογία πρὸς τὸ τριαδικόν του Θεοῦ. [Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὸν Προφήτην Ησαΐαν* (Ἀθήνα: Ἀδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 1990), 90].

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

13.1 Η αλληγορική μέθοδος

Λόγω της συχνής χρήσεως της αλληγορικής μεθόδου στην ερμηνεία των εδαφίων, θεωρούμε ότι στα γενικά συμπεράσματα είναι χρήσιμο να προσθέσουμε μερικά συμπληρωματικά στοιχεία⁹²⁴. Η μελέτη αυτή έδειξε ότι για κάθε εδάφιο μπορεί να σημειολογείται συμβολικά ή μη, κατά διάφορους τρόπους. Όπως έχει λεχθεί, η Αγία Γραφή προσφέρεται για διαφορετικές ερμηνείες, ανάλογα από τη φώτιση και υποδομή του κάθε ερμηνευτή. Ένα όμως αδιαμφισβήτητο συμπέρασμα προκύπτει από τη μελέτη αυτή. Ο συγγραφέας του τέταρτου Ευαγγελίου ήταν βαθύς γνώστης των γραφών και της σημειολογίας των αριθμών. Δεν απέχει από την αλήθεια η ρήση του Φίλωνα ότι οι ερμηνείες των ιερών κειμένων βασίζονται στο βαθύτερο νόημα το οποίο κρύβουν οι αλληγορίες⁹²⁵.

Η ερμηνευτική αλληγορία χρειάζεται προσοχή γιατί πρέπει να είναι έργο του Αγίου Πνεύματος. Αυτό είναι το μόνο αλάθητο κριτήριο το οποίο οδηγεί στην αλήθεια. Ο ερμηνευτής πρέπει να σκέπτεται σύμφωνα με τη Γραφή και το κρυμμένο βάθος της το οποίο εκφράζεται πρέπει να είναι στο πνεύμα και στο βούλημα της Γραφής. Θεολογία είναι η αναζήτηση των δημιουργικών λόγων του Θεού, η εξήγηση της σημασίας κάθε δημιουργήματος. Μερικοί κατά τον Μέγα Βασίλειο επεχείρησαν να προσδώσουν στο κείμενο της Γραφής κάποια δήθεν σοβαρότητα, προερχόμενη από τη διάνοια τους και χρησιμοποιούν σειρές παραγωγικών αποδείξεων και αλληγορικές (τροπολογίας) ερμηνείες. Αλλά αυτό σημαίνει ότι θεωρεί κάποιος τον εαυτό του σοφώτερον από τα λόγια του Πνεύματος, και με το πρόσχημα της εξηγήσεως, παρεισάγει τις δικές του αντιλήψεις⁹²⁶.

Ο Μέγας Βασίλειος κρούει τον κώδωνα του κινδύνου στον αλληγορισμό, αν και γενικά τον χρησιμοποιεί στα κείμενα του όπως στην ερμηνεία των Ψαλμών. Ιδιαίτερος, όταν ο ερμηνευτής δίνει νόημα στις πεζές λέξεις και το νόημα τούτο

924. Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων, Εισαγωγή στα Συνοπτικά Ευαγγέλια και Πρακτική Μέθοδος Ερμηνείας τους* (Αθήνα: Άθως, 2009), 285-335.

925. Φίλωνος, *Περί βίου θεωρητικού ή ικετών* (Περί αρετών το τέταρτον) 78.1-2.

926. Μ. Βασιλείου, *Εξαήμερος Ομιλία Α' 1.42-46*.

είναι δημιούργημα δικό του και όχι θέλημα του Θεού. Ότι θέλει ο καθένας θα θεωρεί ως υψηλό νόημα μιας συνηθισμένης λέξης. Ότι μας αρέσει από τις φιλοσοφικές ιδέες θα το βάζουμε στη διδασκαλία της Γραφής της Εκκλησίας. Τίποτα όμως απ' αυτό δεν είναι πιο αφελές και ανόητο⁹²⁷.

Τους κινδύνους της αλληγορικής μεθόδου τούς γνωρίζουμε, γι' αυτό παρακαλούμε το Άγιο Πνεύμα να μας αποσοβήσει από τον κίνδυνο οι δικές μας διαπιστώσεις, μετά από τη μελέτη των ερμηνευτών και Αγίων Πατέρων να είναι λαθεμένες και πλανεμένες⁹²⁸.

Πιστεύουμε όμως ότι παραμένοντας στο Πνεύμα των Αγίων Πατέρων, οι καινοτόμες ερμηνείες οι οποίες εδόθησαν δεν αλλοιώνουν της Θείας Οικονομίας

927. Στυλιανού Γ. Παπαδοπούλου, *Η ζωή ενός μεγάλου, Βασίλειος Καισαρεία* (Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 2008), 258-259, 263.

928. Ένα από τα παραδείγματα αποτελεί αυτό των Diel και Solotareff, γνωστοί κυρίως για το ψυχαναλυτικό τους έργο. Χρησιμοποίησαν την αλληγορική μέθοδο για να ισχυριστούν ότι όλο το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο είναι ένα συμβολικό κείμενο. Αναφέρουμε ενδεικτικά παραδείγματα από το έργο τους: (α) Στο εδάφιο 4:18 οι πέντε άνδρες της Σαμαρείτισσας οι συγγραφείς ισχυρίζονται ότι εκφράζουν σε συμβολικό επίπεδο αρνητική σημασία. Στο δεκαδικό σύστημα, το πέντε είναι η διαίρεση του δέκα σε δύο. Στη θετική του σημασία συμβολίζει το δίκαιο περιβάλλον, την αρμονία. Στην αρνητική του σημασία, μια ψευδο-αρμονία με το περιβάλλον, μια συμβατική στάση. Πράγμα που σημαίνει ότι η Σαμαρείτισσα «παντρεύτηκε» το συμβατικό πνεύμα κι έτσι το πνεύμα που την εμπυχώνει τη συγκεκριμένη στιγμή (ο άνδρας με τον οποίο συζεί) δεν μπορεί να θεωρείται «σύζυγος», πνεύμα γονιμοποιό, ικανό να εξασφαλίζει την ουσιαστική κατεύθυνση της ζωής της. (β) Στο εδάφιο 6:7 τα διακόσια δηνάρια συμβολίζουν τις επίγειες τροφές και στο 6:13 ο αριθμός δώδεκα είναι ο αριθμός της εκπλήρωσης. (γ) Στο εδάφιο 11:17 υποστηρίζουν ότι ο αριθμός τέσσερα εκφράζει τις επίγειες επιθυμίες στην αρνητική τους σημασία, συμβολίζει δηλαδή τη διέγερση των επίγειων επιθυμιών, την ισοπεδοποίηση. Πιστεύουν ότι ο Λάζαρος διήγε διεφθαρμένη ζωή και απόκτησε συνήθειες ηθικής αποχαλίνωσης (κρασί, γυναίκες, ανευθυνότητα, παιχνίδι). Ο Λάζαρος ως υπερβολικά βυθισμένος στην ισοπεδοποίηση, δεν μπορούσε να αναλάβει πλέον η ψυχή του, είχε κιάλας αποσυντεθεί, είχε υποστεί δυσαρμονία από τον αριθμό τέσσερα, από την υλική και τη σεξουαλική διέγερση [Paul Diel, Jeanine Solotareff, *ο συμβολισμός στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη*, Μτφρ. Λήδας Παλλαντίου (Αθήνα: Εκδόσεις Χατζηνικολή, 1991)].

το Έργον. Αντίθετα το εμπλουτίζουν με πολυσήμαντες ερμηνείες οι οποίες μπορεί να προσφέρουν τα εδάφια που περιέχουν αριθμούς και ώρες.

13.2 Οι αριθμοί και ώρες ως σημαντικότα υψηλών θεολογικών αληθειών

Ο Koester πρότεινε ότι οι αριθμοί οι οποίοι υπάρχουν σε ένα κείμενο αποτελούν υποστηρικτικά σύμβολα μόνο εάν επιτείνουν τη σημασία του πυρήνα του γεγονότος το οποίο λαμβάνει μέρος. Προσφέρει δηλαδή περισσότερη εμβάθυνση η κατανόηση για τον τρόπο με τον οποίο δρουν τα κεντρικά πρόσωπα στο επεισόδιο. Εάν ο αριθμός μεταβληθεί και καμμία αλλαγή δεν θα επιφέρει στο κεντρικό γεγονός το οποίο διαδραματίζεται ή στο κεντρικό νόημα του επεισοδίου, τότε αυτός δεν αποτελεί υποστηρικτικό σύμβολο⁹²⁹.

Η προσέγγιση αυτή του Koester είναι λογική αλλά συγχρόνως και προβληματική. Ποια είναι τα κριτήρια τα οποία τίθενται για να αποφανθεί κάποιος ότι η αλλαγή του αριθμού δεν θα επιφέρει και μεταβολή στο κεντρικό νόημα; Ο Koester για παράδειγμα αναφέρει ότι ο Χριστός εμφανίστηκε την πρώτη ημέρα και την όγδοη. Μπορεί κατά τον Koester ο Χριστός να προτείνει ότι οι Χριστιανοί παραδοσιακά μαζεύονταν την Κυριακή αλλά οι αριθμοί ένας και οκτώ δεν είναι σημαντικοί. Το συμπέρασμα του κατά τη γνώμη μας είναι εντελώς αυθαίρετο. Όπως είδαμε ο αριθμός οκτώ είναι σημαντικός και απέκτησε συμβολικό υπόβαθρο στην Ορθόδοξη Παράδοση. Καθόλου τυχαία όπως συζητήθηκε, η ψηλάφηση του Θωμά έγινε την όγδοη ημέρα. Ο Θωμάς έχει τη δυνατότητα να αγγίξει το Θείο Πυρ, να ζήσει την όγδοη ημέρα της αιωνιότητας σε παροντικό αιώνα, την έβδομη δηλαδή ημέρα.

Είναι σαφές ότι κάποιος αριθμός μπορεί να επιτείνει το νόημα της διήγησης και να αποτελεί υποστηρικτικό σύμβολο εάν αποκρυπτογραφηθεί το νόημά του. Εάν αυτό δεν αποκρυπτογραφηθεί από κάποιον τότε θα θεωρείται ένας αριθμός μέσα στο ευαγγελικό κείμενο χωρίς σημασία. Για κάποιον δηλαδή έχει σημασία γιατί οι άνδρες της Σαμαρείτισσας γυναίκας είναι πέντε και ο πληθυσμός τον οποίο έθρεψε ο Χριστός είναι πέντε χιλιάδες. Για κάποιον άλλο εάν οι άνδρες

929. C.R. Koester, *Symbolism in the Fourth Gospel, Meaning, Mystery, Community* (USA:Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1953), 265-268.

ήταν έξι και ο πληθυσμός τον οποίο έθρεψε ο Χριστός τέσσερις χιλιάδες δεν θα άλλαζε η ουσία του κειμένου.

Από την ενδελεχή μελέτη των αριθμών και των ωρών, λαμβάνοντας υπόψη τις αναλύσεις πληθώρας Ελλήνων και ξένων ερμηνευτών όλων των εποχών, είναι σαφές ότι ο Ευαγγελιστής του τέταρτου ευαγγελίου δεν συγγράφει τίποτα τυχαίο στο Ευαγγέλιό του. Η αναγραφή της ώρας αποτελεί ένα «σήμαντρο» για τον αναγνώστη, όπως κατανοήσει ότι στο κείμενο τεκταίνεται «της θεολογίας τι το σημαίνων». Το ίδιο ισχύει και για τους αριθμούς. Η διαπίστωση αυτή από μόνη της αξίζει τον κόπο της προσπάθειας της διατριβής αυτής. Οι «ώρες και οι αριθμοί» είναι σημαίνοντα στοιχεία του Ευαγγελίου και ως τέτοια κάποιος πρέπει να εμβαθύνει σ' αυτά, για να απολαύσει βαθύτερα το πνευματικό τους περιεχόμενο και τις υψηλά θεολογικές αλήθειες τις οποίες εκφράζουν.

Φυσικά όλο το Ευαγγέλιο του Ιωάννη είναι ύψιστης θεολογικής σημασίας. Όμως, υπάρχουν σε αυτό οι σημάνσεις τις οποίες οι οφθαλμοί θα πρέπει να πλατύνουν για να κατανοήσουμε «τι το βαθύτερον», να κατανοήσουμε «το αίνιγμα» το οποίο σημειολογείται στην παράθεση της ώρας ή του αριθμού.

Ένα πρώτο συμπέρασμα το οποίο προκύπτει από τις αναλύσεις των πολλών ερμηνευτών είναι ότι ουδείς δεν ερμήνευσε όλες τις ώρες και όλους τους αριθμούς χωρίς συμβολικότητα. Άλλος λίγο, άλλος πολύ, εύρισκε μέσα στους αριθμούς ή τις ώρες την αλληγορία. Ακόμη και οι ερμηνευτές οι οποίοι δεν αποδέχονταν εύκολα τη συμβολικότητα των ωρών ή των αριθμών σε κάποια εδάφια αναγκάστηκαν να την αποδεχτούν.

Δύσκολο είναι για παράδειγμα να διανοηθεί κάποιος ότι οι επτά Μαθητές του Χριστού μέτρησαν τα εκατόν πενήντα τρία ψάρια μπροστά του και ο συγγραφέας του Ευαγγελίου γνώριζε τη λεπτομέρεια αυτή. Σαφέστατα εδώ ο άγ. Αυγουστίνος και ο Μάξιμος ορθά εκφράζουν ότι ο αριθμοί αυτοί είναι αλληγορικοί. Το **επτά** σχετίζεται μάλιστα με το **τα εκατόν πενήντα τρία**, ποικιλοτρόπως. Η χρήση δύο σχετιζομένων αριθμών δεν είναι πρωτόγνωρη στον Ιωάννη, αλλά και στους συνοπτικούς. Για παράδειγμα, στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο πριν τη θεραπεία της **δωδεκάχρονης** κόρης του Ιαείρου ο Χριστός θεραπεύει την αιμορραγούσα γυναίκα η οποία υπέφερε για **δώδεκα** χρόνια (Λκ

8:42,43). Παρατηρείται δηλαδή και στον Λουκά η χρήση του αριθμού δώδεκα σε χρονικά παραπλήσια γεγονότα. Δεν μπορεί και εδώ ο αριθμός δώδεκα να μην είναι συμβολικός. Επίσης, είναι εμφανές το παράδειγμα της προφήτιδας Άννας στην Υπαπαντή του Κυρίου η οποία ήταν τότε **ογδόντα τεσσάρων** ετών (7X12) και αδιάλειπτα υπηρετούσε το Ναό. Αυτή έζησε με τον άνδρα της μόνο **επτά** χρόνια και τα υπόλοιπα **εβδομήντα επτά** (7X11) στην προσευχή και νηστεία μέσα στο Ναό (Λκ 2:36-38).

Οι αριθμοί επτά και δώδεκα καθώς και πολλαπλάσιά τους είναι διάχυτα στην Αποκάλυψη. Αυτό κατά τη γνώμη μας υποδηλώνει ότι ο συγγραφέας της Αποκάλυψης μπορεί να είναι ο ίδιος με αυτό του Ευαγγελίου.

Η γνώμη ότι οι ώρες και οι αριθμοί αποτελούν λεπτομέρειες τις οποίες εκθέτει ο Ευαγγελιστής για να αποδείξει ότι ήταν αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων, δεν εμφανίζεται να είναι πειστική. Υπάρχουν πάμπολλες άλλες δηλωτικές λεπτομέρειες στις διηγήσεις του Ευαγγελιστή οι οποίες φανερώνουν ότι αυτά τα οποία γράφει είναι αληθινές μαρτυρίες και όχι απλά γεγονότα τα οποία άκουσε. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν η παράθεση των τόπου τα οποία επιτελέστηκαν τα γεγονότα (π.χ. 8:20-10:23-11:30).

Λεπτομέρεια διήγησης

Εδάφια

Ωρες και χρόνοι 1:40-2:1,20-4:6,40,52-5:10-9:14-13:30-19:14,31-20:1-19

Αριθμοί 2:6-20-4:18-5,3,10-6,7,9,12,19-6:7-7:8,57

11:9,17,19,40-12:1-5-18,23,10:39

19:23-20:12,23,26-21:2,8,11,14,17

Ας συνοψίσουμε τους πιθανότερους συμβολισμούς των ωρών και των αριθμών οι οποίοι απαντούν στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο.

13.3 Η σημειολογία των ωρών

Η **δέκατη ώρα** σημαίνει την απαρχή της κλίσης των μαθητών οι οποίοι με φιλοπονία σε περασμένη ώρα ενδιατρίβουν στη θεία διδασκαλία. Ο Ιησούς δεν φεύγει από τον χώρο και τόπου. Διδάσκει όλες τις ώρες της ημέρας και θεραπεύει το Σάββατο. Η συμβατικότητα στην Θεία διδασκαλία είναι έννοια «ανύπαρκτη». Ο Θεός διδάσκαλος και οι κλητοί του είναι έτοιμοι να ετοιμάσουν την οδό της αλήθειας και να θυσιάσουν γι' αυτή οποιαδήποτε στιγμή και ημέρα.

Η **έκτη ώρα** συνεχίζει να μεταλαμπαδεύει το προηγούμενο μήνυμα της δέκατης ώρας. Ο Χριστός μέσα στο καταμεσήμερο κεκοπιακώς φτάνει στο πηγάδι του Ιακώβ, για να μεταδώσει τις θείες αλήθειες στη Σαμαρείτισσα. Κι αυτή πιθανώς λόγω της αμαρτωλότητάς της και της αποφυγής της από το περιβάλλον, ή σε παραλληλία με τις Παλαιδιαθηκικές συναντήσεις Ιωσήφ-Ασινέθ και Μωυσή-Σαπφώρας, έρχεται σε μια ασυνήθιστη ώρα, για να λάβει νερό από το πηγάδι. Για να λάβει από το ύδωρ το ζων γεγεννημένον οίνον. Να προγευθεί τον μεσσιανικό γάμο και να νυμφευθεί τα δώρα του Κυρίου. Την ίδια ώρα, στον Σταυρό ο Κύριος δημιουργεί την υποδομή για να μεταλαμπευθούν οι θεολογικές αλήθειες τις οποίες δίδαξε σε όλη την οικουμένη. Περνά από το κρίσιμο σημείο του Θανάτου ως γόνιμος σπόρος στη βλάστηση, την Ανάσταση. Με την Ανάστασή του κηρύσσει την ήττα του θανάτου και την προσμονή της ελπίδας για μια νέα Ανάσταση και ένα δείπνο πνευματικό. Ο Χριστός την έκτη ώρα, όπως σε έξι μέρες δημιούργησε τον κόσμο, δημιουργεί την προϋπόθεση για μια νέα δημιουργία πνευματική.

Ο Χριστός αποτελεί τον έβδομο άνδρα της ζωής της Σαμαρείτισσας. Με τους πέντε απέτυχε και με τον έκτο δεν κατάφερε να βρει αυτό το οποίο ζητούσε. Με τον Χριστό όμως πέτυχε γαμήλια πνευματική ένωση. Βρήκε αυτό που της έλειπε και γέμισε η ζωή της νόημα. Γι' αυτό πρόθυμα έστερξε να τον κηρύξει και να τον διαλαλήσει. Ήταν ύδωρ και μεταβλήθηκε σε πνευματικό ύδωρ. Ήρθε ξανά το μάννα εξ ουρανού, ο άρτος και η άμπελος της ζωής και την επισκέφτηκε. Στο σκοτάδι των αισθήσεων ήταν με τους πέντε της άνδρες και με τον έκτο στην αμφιβολία. Ήρθε όμως ο έβδομος, να της δώσει φως και να της χορηγήσει την Αιώνια Αλήθεια.

Η συμβολικότητα του επτά έρχεται να ακολουθήσει με το δεύτερο σημείο. Το θαύμα του υιού του Βασιλικού Η **έβδομη ώρα** σημαίνει την τελειότητα του Θεού στη δημιουργία και της θεραπευτικής του ικανότητας. Αυτός σαρκωμένος θεραπεύει από του μακρόθεν για να δείξει ότι όταν Αναστηθεί, θα κάνει το ίδιο. Η θεραπευτική του δε ικανότητα δεν περιορίζεται στους Ιουδαίους και ημιεθνείς αλλά απλώνεται σε όλη την υφήλιο. Για την αλιεία της οικουμένης και τη θεραπεία των σωμάτων και των ψυχών, επτά Μαθητές θα λάβουν τη σκυτάλη.

Σύμβολο και αυτό του τέλει και ικανού αριθμού. Στην Αποκάλυψη το επτά θα λάβει σημαίνοντα συμβολικό ρόλο. Η δημιουργικότητα του Θεού θα συνεχισθεί εσχατολογικά, όπου κοντά του θα θεώνονται, όσοι θα τον ακολουθούν και θα μείνουν μακριά του όσοι τον απορρίψουν.

13.4 Σημειολογία των αριθμών

13.4.1 Οι αριθμοί τρία, τέσσερα, επτά, δέκα, δώδεκα, τριάντα οκτώ, σαράντα έξι και εκατόν πενήντα τρία

Οι αριθμοί τρία, δώδεκα και σαράντα έξι οι οποίοι εμφανίζονται στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο μπορούν να ερμηνευτούν ως αριθμοί ολοκλήρωσης. Το έργο του Ιησού ολοκληρώνεται μέσω των δώδεκα Μαθητών (3X4, το τρία και το τέσσερα αποτελούν αριθμούς ολοκλήρωσης, ως επίσης και το άθροισμά τους το επτά) του και με την τριήμερο Ανάστασή του. Οι Εβραίοι οικοδομούν τον Ναό σε σαράντα έξι χρόνια (4+6=10, αριθμός ολοκλήρωσης), αλλά ο Χριστός οικοδομεί τον Νεό Ναό του σε τρεις μόνο μέρες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο αριθμός σαράντι έξι δεν ερμηνεύθηκε πειστικά από κάποιο ερμηνευτή, γιατί τα σαράντα έξι χρόνια δεν ταιριάζουν με κάποια από τις τρεις περιόδους τους οποίους οικοδομήθηκε ο Ναός (Σολομώντα, Ζοροβάβελ και Ηρώδη Α'). Τα μαθηματικά δηλαδή δεν επιβεβαιώνουν ακλόνητα τον αριθμό σαράντα έξι. Κι όμως, ο αριθμός σαράντα έξι μπορεί να ερμηνευθεί πολύ απλά ως συμβολικός αριθμός της ολοκλήρωσης, γιατί το άθροισμα των αριθμών που τον απαρτίζουν δίνουν τον κατ' εξοχή αριθμό ολοκλήρωσης, τον αριθμό δέκα. Το γεγονός ότι ο αριθμός δέκα αποτελεί τον αριθμό ολοκλήρωσης για κάτι καλό ή κακό το οποίο συμβαίνει, δεν υπάρχει αμφιβολία. Ο Νόμος ολοκληρώνεται στις δέκα εντολές και η τιμωρία στις δέκα πληγές.

Εξ άλλου η τεχνική του συμβολισμού, όπου ο αριθμός στρογγυλοποιείται ή μεταβάλλεται για χάρη του συμβολισμού, εφαρμόζεται και στο Κατά Ματθαίο Ευαγγέλιο. Ο Ματθαίος παραθέτει σαράντα γενεές αντί σαράντα δύο όπως αναφέρει (3X14). Τόσο το σαράντα (4X10) όσο και το σαρανταδύο (πολλαπλάσιο του επτά) είναι αριθμοί ολοκλήρωσης. Σε αντίθεση με το σαράντα, το τριάντα οκτώ υπολείπεται δύο από το σαράντα, δεν αποτελεί δηλαδή αριθμό

ολοκλήρωσης. Ο λεπρός του Ευαγγελίου χρειάζεται θεραπεία, γι' αυτό δεν ολοκλήρωσε τα σαράντα χρόνια σε ασθένεια.

Είναι σαφές ότι οι τέσσερις αριθμοί, αλλά και η έβδομη ώρα μπορεί να ερμηνευθούν συλλογικά ότι συνδέονται με την τελειότητα και ολοκλήρωση. Στην Αποκάλυψη, ο Ιωάννης θα χρησιμοποιήσει τον αριθμό επτά και τα πολλαπλάσιά του, όπως και τον αριθμό δώδεκα και τα πολλαπλάσιά του, για να εκφράσει την ολότητα και ολοκλήρωση.

Βέβαια στα πλαίσια της πολυσημαντικότητας των αριθμών, οι αριθμοί επτά και δώδεκα τόσο στο Ευαγγέλιο όσο και στην Αποκάλυψη μπορούν να περιέχουν και άλλες σημειολογίες. Ξεφεύγει όμως τους στόχους της παρούσας διατριβής. Ευχόμαστε η διδακτορική αυτή διατριβή να αποτελέσει τέτοιο έναυσμα για μια συγκριτική μελέτη μεταξύ των αριθμών του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου και της Αποκάλυψης. Οι πρώτες συγκρίσεις, σε αυτό ακριβώς στοχεύουν: Να αποδείξουν ότι οι αριθμοί του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου και Αποκάλυψης θα πρέπει να μελετηθούν ακόμη διεξοδικότερα. Είμαστε σίγουροι ότι πολλά θα ωφεληθεί η θεολογική κοινότητα από αυτή τη μελέτη.

Η συμβολικότητα της ολοκλήρωσης του αριθμού επτά είναι έκδηλη στον χορτασμό των πεντακισχιλίων. Οι πέντε άρτοι και τα δύο ψάρια αθροίζονται σε επτά. Αυτή η ποσότητα είναι επαρκής προς πολλαπλασιασμό. Με αυτά ολοκληρώνεται το θαύμα και περισσεύει ο ολοκληρωτικός αριθμός δώδεκα ($12=4 \times 3$ όπου το άθροισμα $4+3=7$). Τα δώδεκα κοφίνια αποτελούν τους δώδεκα Μαθητές του Χριστού οι οποίοι θα συνεχίσουν και θα ολοκληρώσουν το έργο του Κυρίου, σε κάθε γωνιά της υφής.

Ο αριθμός επτά ανιχνεύθηκε και ως ο αριθμός των σκηνών κατά τη θεραπεία του τυφλού (Ιω Κεφάλαιο 9)

1^η σκηνή: Συνάντηση με τον τυφλό. Διάλογος Χριστού με τους Μαθητές του.

2^η σκηνή: Θεραπεία τυφλού.

3^η σκηνή: Διάλογος τυφλού με γείτονες.

4^η σκηνή: Διάλογος τυφλού με Φαρισαίους.

5^η σκηνή: Διάλογος Φαρισαίων με τους γονείς του τυφλού.

6^η σκηνή: Δεύτερος διάλογος τυφλού και Φαρισαίων.

7^η σκηνή: Διάλογος Χριστού με τυφλό. Κατάκριση Φαρισαίων.

και από το πραιτώριο στη Σταύρωση (18:28-19:16)

1^η σκηνή: Πρώτος διάλογος Ιουδαίων-Πιλάτου.

2^η σκηνή: Πρώτος διάλογος Ιησού-Πιλάτου.

3^η σκηνή: 2^{ος} Διάλογος Ιουδαίων-Πιλάτου.

4^η σκηνή: Ο Χριστός πλέκεται με ακάνθινο στεφάνι, περιβάλλεται από πορφυρούν ιμάτιο και εκβάλλεται έξω προς τους Ιουδαίους.

5^η σκηνή: 3^{ος} Διάλογος Ιουδαίων-Πιλάτου. Οι Ιουδαίοι επιθυμούν να σταυρωθεί ο Χριστός επειδή αυτοκαλείται υιός του Θεού.

6^η σκηνή: Δεύτερος διάλογος Ιησού-Πιλάτου.

7^η σκηνή: 4^{ος} Διάλογος Ιουδαίων-Πιλάτου. Ο Χριστός παραδίδεται προς σταύρωση⁹³⁰.

Οτι ο αριθμός δώδεκα εμπεριέχει συμβολικότητα είναι εμφανέστατο στον στίχο 11:9. Οι ώρες της ημέρας δεν είναι δώδεκα, αφού η νύχτα και η ημέρα ανάλογα με την εποχή, έχουν μεταβλητό ωράριο. Οι Ιουδαίοι όμως διατηρούν τον συμβολισμό του δώδεκα. Ενδιαφέρονται να τον διατηρήσουν όπου μπορούν. Έτσι τόσο η ημέρα όσο και η νύχτα ολοκληρώνονται με τον αριθμό δώδεκα.

Ο αριθμός τέσσερα εμφανίζεται στον στίχο 23:1. Τα τέσσερα μέρη του μανδύα μπορούν κάλλιστα να συμβολίζουν και τα τέσσερα στοιχεία γη, νερό, αέρας, φωτιά.

Ο αριθμός δεκαεπτά περιλαμβάνει το άθροισμα δύο αριθμών του δέκα και επτά οι οποίοι και οι δύο σημαίνουν ολοκλήρωση. Το $153=(10+7)\times 3^2$. Όλοι οι αριθμοί οι οποίοι απαρτίζουν το εκατόν πενήντα τρία είναι αριθμοί που σημαίνουν ολοκλήρωση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι ο αριθμός $153=10^2+46$ ($4+6=10$ αριθμός ολοκλήρωσης και $7\times 7-3$ επίσης οι αριθμοί επτά και τρία αποτελούν αριθμοί ολοκλήρωσης) $+7^{931}$. Άξια μνείας είναι ή παρατήρηση του Parsons ότι πολλοί τριγωνικοί αριθμοί οι οποίοι χρησιμοποιούνται, υπολείπονται της μονάδας αυτών που εκφράζουν την τελειότητα (π.χ. ο αριθμός εξήντα έξι είναι το

930. Paul D. Duke, *Irony in the Fourth Gospel* (Atlanta: John Knox, 1985), 117-137.

931. Mikael C. Parsons, "Exegesis By the Numbers Numerology and the New Testament, Perspectives in Religious Studies", *Journal of NABR* (2006): 25-43.

άθροισμα από το ένα μέχρι το έντεκα, υπολείπεται ένα αριθμό μέχρι τον αριθμό δώδεκα, ο αριθμός εκατόν πενήντα τρία είναι το άθροισμα από το ένα μέχρι το δεκαεπτά, υπολείπεται έναν αριθμό μέχρι τον αριθμό δεκαοκτώ ο οποίος εκφράζει την τελειότητα του Ιησού καθώς το δεκαοκτώ αποτελεί το άθροισμα των δύο πρώτων γραμμάτων του Ιησού (I=10, H=8)⁹³².

13.4.2 Οι αριθμοί οκτώ και πενήντα

Οι αριθμοί τρία, επτά, δώδεκα και σαράντα έξι αναφέρονται στον παροντικό χρόνο. Οι αριθμοί οκτώ και πενήντα οι οποίοι απαντούν στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο αναφέρονται στο μελλοντικό χρόνο. Ο Θωμάς βιώνει την όγδοη ημέρα με το κάλεσμα του Χριστού να ψηλαφήσει το αιώνιο πυρ. Να γευθεί τον ήδη Αναστάντα Χριστό, να προγευθεί την αιώνια βασιλεία του. Ο Θωμάς σε παροντικό χρόνο καλείται να ολοκληρώσει δια της αφής τη Θεία βασιλεία του Θεού, κάτι το οποίο κάθε Χριστιανός βιώνει με τη Θεία Λειτουργία.

Κι αν ακόμη δεν γνωρίζουμε ότι ο Θωμάς χρειάστηκε πραγματικά να ψηλαφήσει τον Χριστό, η άδεια η οποία πήρε από τον Χριστό ήταν αρκετή. Ο Θωμάς, πριν ακόμη κοιμηθεί στη ζωή αυτή, αισθάνθηκε και ψηλάφησε πραγματικά ή νοερά τη θεία φλόγα (πράγμα το οποίο στον Μωυσή απαγορεύτηκε να προσεγγίσει). Μετέβηκε πραγματικά ή νοερά ως τον Θείο Παύλο στον τρίτο ουρανό και είδε την άρρητη δόξα του Κυρίου. Το ίδιο θα γίνει και με τους Μαθητές του την Πεντηκοστή. Θα απολαύσουν τη φλόγα μίας άλλης υπόστασης της Θεότητας, του Αγίου Πνεύματος.

Ο Χριστός ήταν πολύ πιο νέος από πενήντα χρονών, όταν οι Ιουδαίοι διερωτήθηκαν ότι όντας ακόμη νέος, μη ολοκληρώνοντας τα πενήντα έτη, είναι άξιο απορίας πως κατόρθωσε να δει τον Αβραάμ. Κι εδώ πιστεύουμε ότι ο

932. Να αναφέρουμε ένα επιπρόσθετο παράδειγμα. Ο Παύλος λέγει ότι στο πλοίο το οποίο επέβαινε και εχειμάσθη από άνεμο τον τυφωνικό τον καλούμενο «εὐρακύλων» βρίσκονταν «ψυχαὶ ἐν τῷ πλοίῳ διακόσμιαι ἑβδομήκοντα ἕξ (Πρ 27:37)». Το διακόσια εβδομήντα ἕξι είναι τριγωνικός αριθμός του είκοσι τρία γιατί $1+2+3+4+\dots+23=276$. Το είκοσι τρία υπολείπεται του εικοσιτέσσερα κατά ένα. Το εικοσιτέσσερα είναι πολλαπλάσιο του τέλειου αριθμού δώδεκα ($12 \times 2 = 24$).

αριθμός πενήντα περιέχει την ογδοάδα όπως θα υποστηρίξουν και οι Άγιοι Πατέρες αργότερα. Ο αριθμός πενήντα συμπληρώνει επτά εβδομάδες και ακόμη μία ημέρα, αυτή της ογδοάδας. Οι Εβραίοι κάνοντας χρήση του αριθμού πενήντα, υπονοώντας ίσως το Ιωβηλαίο, έμμεσα αναγγέλλουν το πραγματικό Ιωβηλαίο: Τη χάρη και ευλογία του Αγίου Πνεύματος οι οποίες μελλοντικά θα ολοκληρώνουν μέχρι τη δεύτερη παρουσία του Κυρίου το σωτηριολογικό έργο της Θείας Οικονομίας.

13.4.3 Ο αριθμός έξι

Οι έξι υδρίες μπορούν να δηλώνουν τη μαρτυρία της αυτοψίας του Ιωάννη. Συμπληρώνουν επίσης το συμβολικό πλαίσιο των αριθμών οι οποίοι απαντούν στο Ευαγγέλιο. Το έξι είναι ο αριθμός του ανθρώπου του οποίου απολείπει η μονάδα για να φτάσει την τελειότητα, τον αριθμό επτά. Το ίδιο συμβαίνει και με το Μωσαϊκό Νόμο και τις τελετουργίες και τους καθαρισμούς τους οποίους επέβαλε. Ο Χριστός ήρθε ως έβδομος, για να συμπληρώσει και τελειοποιήσει τον Μωσαϊκό Νόμο. Θα φέρει τον παροντικό τέλειο Χριστιανικό Νόμο. Δια της Πεντηκοστής η οποία συμβολίζει την όγδοη ημέρα, θα εγκαθιδρυθεί και ο μελλοντικός και αιώνιος Νόμος, αυτός της Θεώσεως.

13.4.4 Ο αριθμός πέντε

Ο αριθμός πέντε και τα παράγωγά του συμβολίζουν τον αισθητικό και τον Νόμο της σαρκός. Με τον συμβολισμό αυτό μπορεί να εξηγηθούν οι πέντε άνδρες της Σαμαρείτισσας αλλά και οι πέντε στοές της κολυμβήθρας του Σιλβάμ.

Τον αισθητικό αυτό νόμο της σάρκας προσπαθεί να αντικαταστήσει ο Νόμος ο οποίος δόθηκε στο Μωυσή ο οποίος αποτελεί τον έκτον άνδρα. Αυτός όμως, όπως και η Σαμαρείτισσα, δεν γίνεται πραγματικός άνδρας. Οι Ιουδαίοι δεν δέθηκαν ποτέ με τον Μωσαϊκό νόμο. Συνεχώς τον παραβιάζουν και μεταβαίνουν στον σαρκικό, τον ειδωλολατρικό. Αγαπούν το πέντε (προσωποποίηση του διαβόλου, όπως λέγει και ο άγ. Μάξιμος) αντί το έξι.

Είναι ενδιαφέρον ότι οι ποσότητες και οι αποστάσεις είναι παράγωγα του αριθμού πέντε, το οποίο σημαίνει ότι ο Ευαγγελιστής κάνει χρήση του

πενταδικού συστήματος. Τα παράγωγα του πέντε μπορούν να ερμηνευθούν όλα με το αισθητικός.

13.4.5 Αριθμοί χωρίς αλληγορία

Δεν θα πρέπει να μεταδοθεί το λανθασμένο μήνυμα ότι κάθε αριθμός ο οποίος απαντά στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο είναι σημαίνων θεολογικά. Αυτό ισχύει φυσικά για την πλειονότητα, όπως είδαμε. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις όπου ο αριθμός αυτός σημαίνει απλά κάποια αριθμητική τιμή, κάποιο μέτρο αξίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν ασχοληθήκαμε για τους αριθμούς αυτούς στη διατριβή αυτή. Παρατίθεται ένα παράδειγμα. Ο Ιούδας αντιτίθεται στο ακριβό μυρωδικό το οποίο προσφέρει η Μαρία στον Χριστό⁹³³. Κοστίζει ισχυρίζεται τριακόσια δηνάρια (Ιω 12:6). Ένα δηνάριο⁹³⁴ ήταν η ημερήσια εργασία ενός εργάτη (Μτ 20:2). Επομένως 300 δηνάρια ήταν ο μισθός ενός χρόνου, εάν λάβει κάποιος υπόψη ότι

933. Ο Σωτηρόπουλος γράφει ότι η «νάρδος» ήταν φυτό Ινδικό, από το οποίο παράγεται εύφλεκτο υγρό, που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι για την παρασκευή πολυτιμότετου μύρου, που έφερε επίσης το όνομα «νάρδος». Η «νάρδος» ως μύρο χαρακτηρίζεται «πιστική» ως πιστή, άξια να την εμπιστευθεί κάποιος ως ανόθευτη, γνήσια και ολοκάθαρη. Η Μαρία σκούπισε με τα μαλλιά της κεφαλής της τα πόδια του Χριστού. Η χρήση των ποδιών έδειχνε μεγαλύτερη τιμή προς τον Ιησού, περισσότερη την αγάπη της Μαρίας προς τον Κύριο και την ταπείνωσή της. Άλλοτε η Μαρία «παρακαθεσθεισα προς τους πόδας του κυρίου ήκουεν τον λόγον αυτού (Λκ 1:39). Το σπίτι γέμισε από την ευωδία του μύρου. Ως παρόν στο περιστατικό ο Ευαγγελιστής φαίνεται ότι η μυρωδιά του προκάλεσε τέτοια αίσθηση που ήθελε να την αναφέρει Ν. Ι. Σωτηρόπουλος, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη Β' Τόμος* (Αθήνα: Ορθόδοξος Ιεραποστολική Αδελφότητα ο Σταυρός, 1996), 247. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μνεία του περιστατικού και από τους Ευαγγελιστές Ματθαίο και Μάρκο: *ἀλάβαστρον μύρου νάρδου πιστικής πολυτελοῦς* (Μκ 14:3), *ἀλάβαστρον μύρου βαρυτίμου* (Μτ 26:7).

934. Κατά τον Τρεμπέλα [Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005), 439] κάθε δηνάριο ισοδυναμούσε προς 0,87 του φράγκου. Δηλαδή 300 δηνάρια ήταν ίσα με 234 χρυσά φράγκα (Fillion). Το δηνάριο ήταν ασημένιο νόμισμα που κατ' αρχή ισοδυναμούσε με 10 ασσάρια και αργότερα δεκαέξι ασσάρια. Κάθε ασσάριο ισοδυναμούσε με το ένα δέκατο της δραχμής (Grimm).

οι Ιουδαίοι δεν κέρδιζαν χρήματα το Σάββατο και σε άλλες άγιες μέρες⁹³⁵. Το άρωμα ήταν προκλητικά ακριβό γιατί εισήχθη από τη Βόρεια Ινδία. Η μεγάλη τιμή του μπορεί να αποδεικνύει ότι η Μαρία και η οικογένειά της ήταν πολύ πλούσιες. Εναλλακτικά, αυτό μπορεί να αποτελεί ένα οικογενειακό κειμήλιο το οποίο δόθηκε στη Μαρία. Αν και εμφανίζεται ο Ιούδας ευσεβής, η αντίρρησή του είναι καθαρά ατομικιστική. Ακόμα και η αντίρρησή του να ήταν ειλικρινής, είναι ορθό, όπως ο Carson⁹³⁶ εύστοχα παρατηρεί, ότι ο κοινωνικός ενεργητισμός όπου μεριμνά για τις πραγματικές ανάγκες, μερικές φορές φορεί πνευματικό προσωπείο το οποίο αγνοεί τη λατρεία και την υπερβολική αγάπη. Στην πραγματικότητα όπως ο Ευαγγελιστής παρατηρεί, ο Ιούδας δεν σκεφτόταν τους φτωχούς, αλλά ήταν κλέφτης ως κάτοχος του γλωσσοκόμου.

Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί η αναφορά στο 4:54 του δεύτερου σημείου του Χριστού όπου θεραπεύει τον υιό του βασιλικού. Γιατί ο Ευαγγελιστής αναφέρει το δεύτερο σημείο μόνο; Επίσης εύλογη είναι η απορία γιατί το επεισόδιο με τους Ιουδαίους στο Ναό δεν θεωρείται σημείο από τον Ευαγγελιστή; Γιατί δεν απαριθμεί όλα τα σημεία; Υπάρχουν αρκετές ερμηνείες για την επεξήγηση της ειδικής μνείας των πρώτων δύο σημείων. Για παράδειγμα προτείνεται ότι τα πρώτα δύο θαύματα προέρχονται από συγκεκριμένη πηγή. Όμως όλα αυτά τα ερωτήματα δεν μάς απασχόλησαν γιατί πιστεύουμε ότι δεν είναι και τόσο σημαντικά. Εδώ το «δεύτερο» μπορεί να αναφέρεται και για πολλούς άλλους λόγους και όχι απαραίτητα από το γεγονός ότι τα εδάφια αυτά προέρχονται από συγκεκριμένη πηγή. Μπορεί για τον Ευαγγελιστή η Γαλιλαία να ήταν σημείο εκδήλωσης της μεσσιανικής δόξας. Να ήταν σημείο στρατηγικής αναφοράς, γι' αυτό επισημάνθηκε ιδιαίτερα. Επίσης, το δεύτερο σημείο έγινε στον ίδιο τόπο της Γαλιλαίας, της Κανά. Άρα ο Ευαγγελιστής μπορούσε κάλλιστα να ήθελε

935. John Ramsey, *The Gospel of John* (Michigan, Cambridge: Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2010), 217.

936. Donal A. Carson, *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1991), 429.

εμφατικά να συνδέσει τα δύο σημεία τα οποία έγιναν στην Κανά της Γαλιλαίας⁹³⁷.

13.4.6 Αόριστοι ή μη απόλυτοι αριθμοί ή ώρες

Θα πρέπει ν' αναφερθεί ότι φράσεις οι οποίες σχετίζονται με αριθμούς ή ώρες, αλλά δεν εκφράζουν κάτι το απόλυτο ή καθορισμένο δεν ερμηνεύτηκαν στη διατριβή αυτή, γιατί ξεφεύγει από τους στόχους της. Για παράδειγμα, ο Ευαγγελιστής αναφέρει τη λέξη «πολλά» (20:30) χωρίς αυτή να επεξηγείται. Επίσης η λέξη «έσχάτη» (6:55-7,37:11:25), η ημέρα της Ανάστασης, όπως την καλεί η Μάρθα, δεν επεξηγείται. Οι λέξεις «μεσούσης» (7:14) και «πρώτος» (8:8) δεν θεωρήθηκαν σκόπιμο να επεξηγηθούν ενδελεχώς.

13.4.7 Κρυμμένοι αριθμοί

Στη μελέτη αυτή ασχοληθήκαμε με τους αριθμούς οι οποίοι είναι γραμμένοι στο Ευαγγέλιο. Υπάρχουν άραγε και αριθμοί οι οποίοι είναι κρυφοί ή μυστικοί; Μπορεί να ανακαλύψει σημειολογίες αριθμών ο αναγνώστης, χωρίς να υπάρχουν αριθμοί;

Είναι σίγουρο ότι εάν ο αναγνώστης πάρει θετική στάση και πιστεύσει ότι πίσω από τα κείμενα υπάρχουν κρυμμένοι αριθμοί, θα ανακαλύψει με τη βοήθεια του Αγίου Πνεύματος πλήθος αλληγοριών και σημειολογιών κρυμμένων αριθμών. Η ενδελεχής μελέτη και προσευχή θα αποκαλύψει πολλά εδάφια τα οποία κρύβουν σημειολογία των αριθμών. Δίνονται παραδείγματα από το βιβλίο του Vallowe τα οποία αποδεικνύουν το αληθές της παραπάνω δήλωσης. Τα ευαγγελικά κείμενα παρέχουν απεριόριστες δυνατότητες ερμηνειών, όσο ο άνθρωπος θα ψάχνει για το βαθύτερο σημειολογικό τους νόημα⁹³⁸.

Αριθμός 5. Ένας από τους συμβολισμούς του πέντε είναι η καλωσύνη ή χάρη του Θεού. Ο Ιωάννης έγραψε πέντε βιβλία. Το Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, τις τρεις επιστολές και την Αποκάλυψη και πολλαπλασίασε τα πέντε ψωμιά, λόγω

937. Herman Ridderbos, *The Gospel according to John, A theological commentary, Translated by John Vriend* (Michigan/Cambridge, U.K.: William B. Erdmans, Publishing Company Grand Rapids, 1997), 178.

938. Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014), 138-139.

καλωσύνης και χάρις του Θεού. Στο Ιω 3:16 υπάρχουν πέντε δηλώσεις οι οποίες εκφράζουν το ίδιο νόημα⁹³⁹:

1. οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον,
2. ὥστε τὸν υἱὸν (αὐτοῦ) τὸν μονογενῆ ἔδωκεν,
3. ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν
4. μὴ ἀπόληται
5. ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.

Αριθμός 7. Οι λόγοι του Χριστού στον Σταυρό είναι επτά. Ο Ιωάννης αναφέρει τρεις από τους επτά στο Ευαγγέλιο του. Οι επτά λόγοι του Χριστού είναι:

1. Θεέ μου θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλιπες; (Μτ 27:46)
2. Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσιν. (Λκ 23:34)
3. Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. (Λκ 23:43)
4. πάτερ, εἰς χειρὰς σου παρατίθεμαι τὸ πνεῦμά μου. (Λκ 23:46)
- 5 γύναι, ἴδε ὁ υἱός σου. (εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ)· ἴδε ἡ μήτηρ σου. (Ιω 19:26-27)
6. Διψῶ (Ιω 19:28)
7. Τετέλεσται (Ιω 19:29-30)

Αριθμός 12. Είναι ο αριθμός της εξουσίας η οποία προέρχεται από τον Θεό. Στο Ιω 19:11 (οὐκ εἶχες ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ οὐδεμίαν εἰ μὴ ἦν δεδομένον σοι ἄνωθεν), με δώδεκα λέξεις εκφράζεται η σημειολογία αυτή⁹⁴⁰.

Αριθμός 22. Ο αριθμός είκοσι δύο σχετίζεται με το φως. Υπάρχουν είκοσι δύο σφαιρίδια (σφαιρωτήρες) στην επτάφωτη λυχνία (Εξ 25:31-34). Στο βιβλίο της Εξ (3:39) αναφέρεται ότι όλα τα αρσενικά των Λευιτών, από ενός μηνός και πάνω, τα οποία καταμέτρησαν ο Μωυσής και ο Ααρών, μετά από εντολή του Κυρίου κατά δήμους ανήλθαν σε είκοσι δύο χιλιάδες (22000). Ο αριθμός χίλια εκφράζει τη δόξα του Κυρίου μας και το είκοσι δύο το φως. Επομένως, οι Λευίτες ήταν είκοσι δύο χιλιάδες για να αποδίδουν το φως της δόξας του Θεού. Στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, η λέξη φως εμφανίζεται είκοσι δύο φορές. Είναι άραγε τυχαίο;⁹⁴¹

939. *ibid* 68,72.

940. *ibid* 100-101

941. Με χρήση του κλειδιού BGT του Bible9 οι αναφορές στο φως είναι 18 και εάν συμπεριληφθούν και οι τέσσερις αναφορές με το φωτος τότε αθροίζονται σε 22. Οι

Αριθμός 26. Ο αριθμός είκοσι έξι σχετίζεται με το Ευαγγέλιο, την καλή είδηση. Στη Γεν 8:11 όταν το όνομα Νώε εμφανίζεται για εικοστή έκτη φορά⁹⁴² γράφεται ότι «καὶ ἀνέστρεψεν πρὸς αὐτὸν ἢ περιστερὰ τὸ πρὸς ἐσπέραν καὶ εἶχεν φύλλον ἐλαίας κάρφος ἐν τῷ στόματι αὐτῆς καὶ ἔγνω Νωε ὅτι κεκόπακεν τὸ ὕδωρ ἀπὸ τῆς γῆς». Το περιστέρι φέρνει την καλή είδηση της παύσης του κατακλυσμού στον Νώε κρατώντας φύλλο ελιάς. Πολλές φορές το είκοσι έξι αποτελεί άθροισμα του είκοσι τρία και τρία όπου το είκοσι τρία σημειολογεί τον θάνατο και το τρία την Ανάσταση. Τελικά, μετά τον θάνατο συντελείται η καλή αγγελία. Για παράδειγμα, όταν το όνομα Πέτρος αναφέρεται για εικοστή τρίτη φορά στις Πράξεις των Απόστόλων, η Ταβιθά ή Δορκάς πέθαινε. Όταν αναφέρεται την εικοστή έκτη φορά, ανασταίνεται.⁹⁴³ Στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο 3:16 υπάρχουν είκοσι έξι λέξεις που σημαίνουν την αποστολή του Υιού προς σωτηρία μας. «οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν (αὐτοῦ) τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον»⁹⁴⁴.

Είκοσι οκτώ. Ο αριθμός είκοσι οκτώ εκφράζει την αιώνια ζωή. Μετά την εικοστή όγδοη φορά στην οποία αναφέρεται το όνομα του Νώε (Γεν 8:15)⁹⁴⁵ γράφεται ότι «καὶ εἶπεν κύριος ὁ θεὸς τῷ Νωε λέγων ἔξελθε ἐκ τῆς κιβωτοῦ σὺ καὶ ἡ γυνὴ σου καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου μετὰ σοῦ». Ο Νώε και η οικογένειά του εισέρχονται σε μία νέα εποχή, της ευλογίας και προτυπώσεως της αιώνιας ζωής. Υπάρχουν είκοσι οκτώ λέξεις στο 3:14-15 και είκοσι έξι στο 3:16. Το άθροισμα είναι πενήντα τέσσερα οι οποίες αποτελούν τις στήλες της Σκηνης του

αναφορές έχουν ως εξής: 1:4,5,7(φωτος),8(2 φως, φωτός),9:3:19(2 φως),20(2 φως),21:8:12(2 φως)9:5 11:9,10:12,35(2 φως), 36(2 φως και 1 φωτός),46.

942. Οι προηγούμενες 25 φορές στο Βιβλίο της Γένεσης που εμφανίζεται το όνομα «Νώε» είναι στους στίχους: 5:29,30,32(2)6:8,9(3),10:13,22:7:1,5,6,7,9,11,13(3)-15:16,23:8,1,6.

943. Αυτό ισχύει γιατί μέχρι τον στίχο 9:40 όπου ανασταίνεται η Δορκάς υπάρχουν είκοσι έξι αναφορές της λέξης «Πέτρος,Πέτρου ή Πέτρον» (1:13,15:2:14,37,38:3:1,34:4:8,13,19:5:3,8, 9,14,15,29:6:11-12:8,20:9:32,34,38,39,40).

944. *ibid* 148-149.

945. Οι προηγούμενες είκοσι πέντε φορές οι οποίες απαντούν στο Βιβλίο της Γένεσης και στο οποίο εμφανίζεται το όνομα «Νώε» είναι στους στίχους: 5:29,30,32:6:8,9(3),10,13,22:7:1,5,6,7,9,11,13(3),15,16,23:8:1,6,11,13(2).

Μαρτυρίου. Στο Ιω 5:24 υπάρχουν πέντε δηλώσεις και στην πέμπτη (χάρης) δηλώνεται η αιώνια ζωή.

1. ό τόν λόγον μου ακούων
- 2.καί πιστεύων τῷ πέμψαντί με
- 3.έχει ζωήν αιώνιον
- 4.καί εις κρίσιν οὐκ ἔρχεται,
- 5.ἀλλά μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εις τήν ζωήν.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι η εικοστή τρίτη λέξη είναι ο θάνατος (ο αριθμός είκοσι τρία σημειολογεί τον θάνατο σύμφωνα με τον Vallowe)⁹⁴⁶.

Επομένως, είναι σαφές από αυτή την πληθώρα των παρατηρήσεων του Vallowe ότι ακόμη και σήμερα μπορεί να ανευρεθεί παρουσία αριθμών σε κείμενα τα οποία να έχουν αλληγορική σημασία. Πιστεύουμε ότι αυτό είναι και το δώρο της Αγίας Γραφής. Μας κρατά σε εγρήγορση να αποκαλύπτουμε «νῦν και ἀεί καί εις τούς αιῶνες τῶν αἰώνων», νέες σχέσεις, κρυμμένες αλήθειες και σημειολογίες.

Ευλογημένες κατά τη γνώμη μας είναι όλες αυτές οι αποκαλύψεις, εφόσον προάγουν το σχέδιο της Θείας Οικονομίας και αναζωογονούν τον πιστό πνευματικά και βοηθούν στην ανέλιξή του.

Με γνώμονα αυτό στο μυαλό μας, κατά τη συγγραφή της διδακτορικής διατριβής πιστεύουμε να έχουμε προσφέρει ένα μικρό λιθαράκι για να οικοδομηθεί η κατανόηση της σημειολογίας των αριθμών και ωρών, στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Να κατανοηθεί το εύρος των ερμηνειών σε εδάφια, όπου οι αριθμοί και οι ώρες έχουν σημαίνοντα ρόλο. Πιο σημαντικό από όλα είναι να γίνει αντιληπτό ότι το Άγιο Πνεύμα έδωσε την ευφορία του μυαλού και την έφεση στα Θεολογικά κείμενα προς ανακάλυψη νέων στοιχείων που τέρπουν πνευματικά τη ψυχή του πιστού. Όταν γνωρίζεις ότι ένα κείμενο κρύβει αλήθειες τότε η μελέτη του είναι περισσότερο συναρπαστική. Μελέτη της Αγίας Γραφής και ιδιαίτερα του θεολογικότερου κειμένου του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου συνοδευόμενη με την προσευχή δεν έχει παρά να προσφέρει πολλή πνευματική ωφέλεια και αγαλλίαση.

946. *ibid* 151-153 και 140.

13.4.8 Επιλογικό απάνθισμα

Η συστηματική διερεύνηση των εδαφίων του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου στα οποία περιέχονται ώρες και αριθμοί ανέδειξαν τα κάτωθι ευρήματα:

1. Είναι σίγουρο ότι τα επιστημονικά δεδομένα είναι ανεπαρκή ώστε να καθιερωθεί «μεθοδολογία» ικανής να προσδώσει μονοσήμαντη ερμηνεία των αριθμών στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Δεν διαφεύγει της προσοχής μας φυσικά ότι μία τέτοια μονοσήμαντη αντιστοιχία θα ενίσχυε σημαντικά την ερμηνευτική απήχηση της διδακτορικής διατριβής.

2. Παρόλο που ο στόχος αυτός δεν επετεύχθη αρκετά άλλα σπουδαία ευρήματα καθιερώνουν την προσπάθεια και το κύρος της. Αυτά συνοψίζονται ως κάτωθι:

α. Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης αναμφισβήτητα αποτελεί γνώστη των Παλαιοδιαθηκικών κειμένων. Γι' αυτό αποκαλύφθηκαν καινοτόμες ερμηνείες στο ευαγγελικό κείμενο οι οποίες λαμβάνουν υπόψη την πληροφορία αυτή (ίδε ερμηνείες για τους αριθμούς 46 και 153).

β. Αναδείχθηκε η «αλληγορικότητα» ως ένα χρηστικό εργαλείο γραφής των υψηλών θεολογικών νοημάτων των κειμένων του Ευαγγελιστή Ιωάννη. Αυτό το χρηστικό εργαλείο εάν χρησιμοποιηθεί με «μέτρο και σύνεση» και με γνώμονα τη φώτιση του Αγίου Πνεύματος προκαλεί πνευματική αγαλλίαση στον αναγνώστη και επεκτείνει περαιτέρω τους ερμηνευτικούς ορίζοντες (π.χ. πιθανότητα παρουσίας τριών αγγέλων στο γεγονός της Αναστάσεως το οποίο πιθανά να συμβολίζει την Αγία Τριάδα κλπ). Ακόμη και οι πιο καχύποπτοι και πολέμιοι ερμηνευτές της αλληγορίας δεν μπόρεσαν να αφαιρέσουν ολοσχερώς ή να δώσουν πειστικές ερμηνείες στα κείμενα τα οποία εμφανίζονται πρόσφορα στην ερμηνευτική αλληγορία.

γ. Με βάση την παραπάνω διαπίστωση αναδείχθηκε η προσωπικότητα του άγ. Μαξίμου του Ομολογητή ως του κατεξοχήν αναγωγικού ερμηνευτή των δυσνόητων και γραφικών αινιγματωδών κειμένων τα οποία περιέχουν αριθμούς. Ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής αγνοείται από όλους τους ερμηνευτές ως ο πιο συστηματικός ερμηνευτής των κειμένων αυτών. Ενδιαφέρον μάλιστα εμφανίζει

η πλούσια γνώση του στις ιδιότητες των αριθμών και κατά συνέπεια των αριθμολόγων των προγενεστέρων εποχών.

δ. Για πρώτη φορά επιχειρείται ενίσχυση της αληθότητας των κειμένων του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου με χρήση φυσικοχημικών δεδομένων. Η χρήση της Χημικής επιστήμης εμφανίζεται να επιβεβαιώνει τα γραφόμενα του Ευαγγελιστή Ιωάννη (ίδε Αναστάσεις Χριστού και Λαζάρου).

ε. Συσχετίστηκε για πρώτη φορά η χρήση του κλιμακωτού σημειτικού σχήματος με την εφαρμογή του στην Ελληνική ποίηση και Μουσική.

στ. Μελετήθηκε σφαιρικά η έκτη ώρα και συμπεριλήφθηκαν όλα τα σημαίνοντα βιβλικά γεγονότα τα οποία συνέβηκαν κατά την ώρα αυτή.

ζ. Τονίσθηκε η χρήση δύο μαρτύρων σε όλα τα σημαντικά γεγονότα τα οποία περιγράφονται στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο. Η ύψιστη θεολογική επιβεβαίωση των σημαινόντων γεγονότων εκφράζεται με τη σημειτική επανάληψη.

η. Διαπιστώθηκε η χρήση του πενταδικού συστήματος στις αποστάσεις. Όλοι οι αριθμοί οι οποίοι εκφράζουν απόσταση η οποία μετρείται σε στάδια είναι πολλαπλάσια του αριθμού πέντε.

Όλα αυτά τα ουσιώδη νέα στοιχεία και το γεγονός ότι παρατίθενται συστηματικά οι κυριότερες και σημαντικότερες ερμηνευτικές απόψεις επί των ωρών και αριθμών οι οποίες απαντούν στο Κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο καθιστούν τη διδακτορική διατριβή ένα χρήσιμο πόνημα για τους μελλοντικούς ερμηνευτές.

ΛΕΞΙΚΟΝ ΔΥΣΝΟΗΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΩΝ ΜΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ ΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙ Ο ΑΓ. ΜΑΞΙΜΟΣ

Συνάφεια ή εκφώνηση των απλών αριθμών της δεκάδας που διακρίνεται με τον σύνδεσμο «καί». Λόγου χάρη, έξι και πέντε, και δηλώνει -είτε με κακό νόημα βρίσκεται στή Γραφή είτε μέ καλό- την ικανότητα που έχουμε από τη φύση μας για την άσκηση της αρετής ή της κακίας.

Πρόσθεση αριθμού είναι η προσθήκη η οποία διακρίνεται από το σύνδεσμο «και» του απλου αριθμου από μονάδες και η οποία γίνεται στο πολλαπλάσιο ενός αριθμού. Για παράδειγμα, εξήντα και πέντε και δηλώνει όχι μόνο τά αισθητά που δημιουργεί η φυσική ικανότητά μας, αλλά και την έξη των αισθήσεων για την άσκηση της αρετής και της κακίας.

Σύνθεση αριθμού είναι η συνάθροιση που γίνεται μεταξύ αριθμών που πολλαπλασιάστηκαν οι ίδιοι με τους εαυτούς τους, διακρίνεται από τον σύνδεσμο «και,» όπως οι αριθμοί εξήντα και πενήντα, και φανερώνει όχι μόνο τη σύμφωνη με τη δυνατότητα για πράξη επιτηδειότητά μας και έξη, αλλά και την ενέργεια της αρετής ή της κακίας από έξη μέσω των αισθήσεων.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΑΡΙΘΜΩΝ

Στοιχειώδεις γνώσεις και σχέσεις μεταξύ των αριθμών χρήσιμες για την κατανόηση των Αγιογραφικών κειμένων

Παρακάτω ορίζεται το είδος των αριθμών πού όπως πιστεύει ο Menken εμφανίζονται στο τέταρτο Ευαγγέλιο, αλλά και που απαντούν στον Φίλωνα και Ιάμβλιχο και χρησιμοποιήθηκαν για την ερμηνεία των αριθμών της Αγίας Γραφής⁹⁴⁷.

1.1 Τέλειοι αριθμοί:

Είναι αριθμοί που έχουν την ιδιότητα να είναι ίσοι με το άθροισμα όλων των πιθανών μικρότερων διαιρετών τους. Οι αριθμοί αυτοί είναι σπάνιοι και υπάρχουν μόνο τέσσερις μέσα στα πρώτα δέκα εκατομμύρια φυσικών αριθμών. Εξηγούνται οι πρώτοι δύο τέλειοι αριθμοί. Ο αριθμός 6 διαιρείται με τον εαυτό του και τους αριθμούς 2 και 3 που δίνουν άθροισμα 6.

$$6=1(6:6)+2(6:3)+3(6:2)$$

Ο αριθμός 28 διαιρείται με τον εαυτό του και τους αριθμούς 2,7 και 14 που δίνουν άθροισμα 28.

$$28=1(28:28)+2(28:14)+4(28:7)+14(28:2)$$

Οι αριθμοί που δεν είναι τέλειοι είναι *ελλιπείς*. Αυτοί ορίζονται ως εξής.

1.2 Ελλιπείς αριθμοί:

Είναι οι αριθμοί που είναι μεγαλύτεροι ή μικρότεροι από το άθροισμα όλων των πιθανών διαιρετών τους.

Το 8 είναι ελλιπής γιατί διαιρείται με τον εαυτό του και τους αριθμούς 2 και 4 που δίνουν άθροισμα 7.

$$8=1(8:8)+2(8:4)+4(8:2)=7.$$

Είναι δηλαδή μικρότερος από το άθροισμα των διαιρετών του.

947. Maarten J.J. Menken, *Numerical Literary Techniques in John* (Netherlands:E. Brill, 1985), 25-26.

Όμοια, ο αριθμός 12 διαιρείται με τον εαυτό του και τους αριθμούς 2,3,4,6 και 12 που δίνουν άθροισμα 16.

$$12=1(12:12)+2(12:6)+3(12:4)+4(12:3)+6(12:2)=16$$

Το 16 είναι ελλιπής διότι είναι μεγαλύτερος από το άθροισμα των διαιρετών του.

1.3 Πρώτοι αριθμοί:

Είναι οι αριθμοί που διαιρούνται μόνο με τον αριθμό ένα και τον εαυτό τους. Οι δέκα πρώτοι αριθμοί είναι 2,3,5,7,11,13,17,19,23,29.

Οι τέλειοι και πρώτοι αριθμοί συνδέονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα, ο πρώτος αριθμός 7 μπορεί να δημιουργηθεί από μια ακολουθία αρχίζοντας από το ένα και που ο επόμενος αριθμός της είναι διπλάσιος από τον πρώτο.

$$1+2+4=7 \text{ (πρώτος αριθμός)}$$

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τελευταίος αριθμός της ακολουθίας (το 4), γιατί αυτός όταν πολλαπλασιάζεται με τον πρώτο αριθμό (το άθροισμα της ακολουθίας, το 7) παράγεται τέλειος αριθμός

$$4 \times 7 = 28 \text{ (δεύτερος τέλειος αριθμός).}$$

1.4 Τριγωνικοί ή περιληπτικοί αριθμοί:

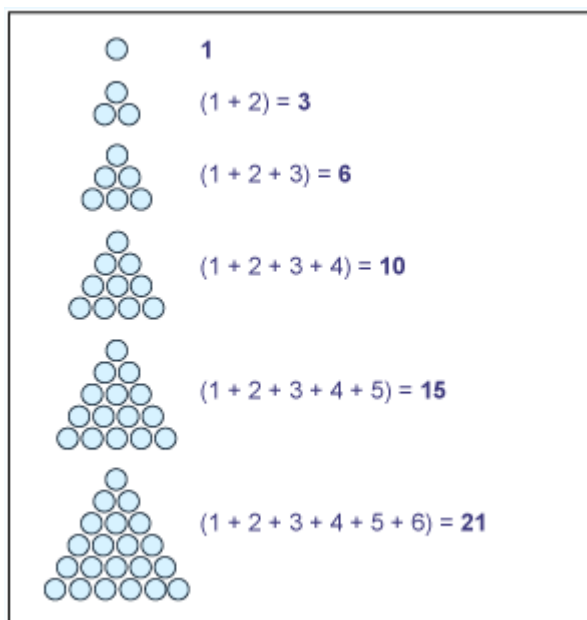
Είναι οι αριθμοί που προκύπτουν από το άθροισμα ακολουθίας αριθμών που διαφέρουν κατά ένα και αρχίζουν από τη μονάδα.

Ο τέλειος αριθμός 6 είναι και τριγωνικός αφού αποτελεί το άθροισμα $1+2+3=6$. Το 10 είναι τριγωνικός αριθμός γιατί είναι το άθροισμα $1+2+3+4=10$. Το 28, ο δεύτερος τέλειος αριθμός είναι επίσης τριγωνικός γιατί είναι το άθροισμα $1+2+3+4+5+6+7=28$. Άλλοι τριγωνικοί αριθμοί που απαντούν στη Βίβλο είναι οι $153=1+2+\dots+17$, $276=1+2+\dots+23$ και το $666=1+2+\dots+36$. Το 17 αποτελεί άθροισμα του πρώτου αριθμού 7 και του τριγωνικού 10. Το 23 αποτελείται από το άθροισμα του αριθμού 17 και του τέλειου αριθμού 6. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο αριθμός 666, αφού και το 36 είναι επίσης τριγωνικός αριθμός, γιατί αποτελεί το άθροισμα από το 1 μέχρι το 8^{948} . Ο αριθμός 36, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι

948. Η van der Bergh γράφει ότι το 666 δεν είναι απλά το άθροισμα από το 1 μέχρι το 36, αλλά και το 36 είναι το άροισμα από το 1 μέχρι το 8. Αποτελείται από δύο τριγωνικούς

επίσης και κυκλικός ή τετραγωνικός αριθμός. Στον Φίλωνα απαντούν οι τριγωνικοί αριθμοί 10,28,36,55,120,300.

Παρακάτω καταγράφεται ο τύπος που παράγει τους τριγωνικούς αριθμούς και παραδείγματα.

$$T=n(n+1)/2 \quad n=1,2,3,\dots$$

π.χ. Εάν $n=1$ τότε $n+1=2$ και $T=1\cdot 2/2=1$ προκύπτει δηλαδή ο πρώτος τριγωνικός αριθμός.

Εάν $n=2$ τότε $T=2\cdot 3/2=3$ προκύπτει ο δεύτερος τριγωνικός αριθμός κ.λ.π.

1.5 Κυκλικοί αριθμοί:

Οι αριθμοί 25 και 36 ονομάζονται κυκλικοί αριθμοί γιατί είναι τα τετράγωνα του 5 (5X5) και 6 (6X6). Καταλήγουν δηλαδή στο ίδιο ψηφίο με την πλευρά τους.

1.6 Ετερομήκεις ή ορθογώνιοι αριθμοί:

Είναι οι αριθμοί που προκύπτουν από τον πολλαπλασιασμό δύο άλλων αριθμών εκ των οποίων ο ένας διαφέρει από τον άλλον κατά μία μονάδα.

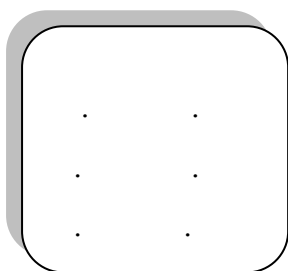
Ο αριθμός έξι εκτός από τέλειος και τριγωνικός είναι και ετερομήκης, γιατί προέρχεται από πολλαπλασιασμό του 2X3.

Το χαρακτηριστικό των ετερομήκων αριθμών είναι ότι προκύπτουν από ακολουθία άρτιων αριθμών.

π.χ. ο ετερομήκης αριθμός 6 προκύπτει από το άθροισμα $2+4=6$ (2X3) και ο ετερομήκης αριθμός 12 (3X4) προκύπτει από το άθροισμα $2+4+6=12$.

Ονομάζονται ορθογώνιοι γιατί το γινόμενο τους αποτελεί πλευρές ορθογωνίου.

αριθμούς και το 8 είναι το σύμβολο σοφίας (van der Bergh. *Die in der Apokalypse bekämpfte Gnosis*. Zeitschr. f.d. neutest. Wiss. Xffl. Jahrg. 1912).

Ο αριθμός των κουκίδων 6 που αποτελεί ετερομήκη ή ορθογώνιο αριθμό μπορεί να τοποθετηθεί σε ένα ορθογώνιο σχήμα.

1.7 Προμήκεις αριθμοί:

Είναι οι αριθμοί που προκύπτουν από τον πολλαπλασιασμό δύο άλλων αριθμών, εκ των οποίων ο ένας διαφέρει από τον άλλον κατά περισσότερες από μία μονάδα.

Ο αριθμός 15 είναι προμήκης γιατί $15=3 \times 5$.

1.8 Επιμόριος αριθμός:

Είναι ο αριθμός που περιλαμβάνει έναν αριθμό και ένα μέρος του αριθμού.

Ο αριθμός 9 είναι επιμόριος γιατί είναι $6 + \frac{1}{2} \times 6 = 9$.

1.9 Επιμερής αριθμός:

Είναι ο αριθμός που περιλαμβάνει έναν αριθμό και περισσότερα μέρη του αριθμού.

Ο αριθμός 10 είναι επιμερής γιατί είναι $6 + \frac{2}{3} \times 6 = 10$.

1.10 Τετράγωνοι ή τετραγωνικοί αριθμοί:

Είναι οι αριθμοί που προκύπτουν από το άθροισμα της προόδου και της επιστροφής των πλευρών τους από τη μονάδα και προς τη μονάδα.

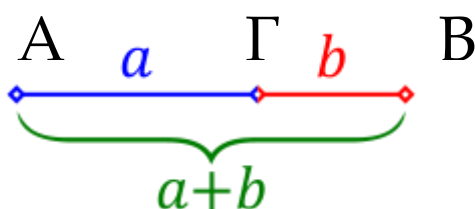
Το 4 είναι τετράγωνος αριθμός με πλευρά το 2 (2×2) και προκύπτει από το άθροισμα $1+2+1=4$. Το ίδιο και ο αριθμός 9 (3×3) γιατί προκύπτει από το άθροισμα $1+2+3+2+1=9$.

· · Οι διευθετημένες τέσσερις κουκίδες σχηματίζουν τετράγωνο γι'
· · αυτό ο αριθμός τέσσερα ονομάζεται τετραγωνικός.

Οι τετράγωνοι αριθμοί προκύπτουν και από την ακολουθία των περιττών αριθμών. Για παράδειγμα το 4 προκύπτει από το άθροισμα του $1+3$, το 9 από το άθροισμα των αριθμών $1+3+5$ και το 16 από το άθροισμα των αριθμών $1+3+5+7$.

1.11 Άκρος και Μέσος Λόγος:

Εάν μια γραμμή AB τμηθεί από το σημείο Γ κατά τέτοιο τρόπο που η αναλογία των μηκών των δύο τμημάτων $ΑΓ/ΓΒ=α/β=φ$ ισούται με ολόκληρη τη γραμμή διηρεμένη από το μεγαλύτερο τμήμα $ΑΒ/ΑΓ=α+β/α=1+β/α=1+1/φ$, τότε λέγεται πως η γραμμή διαιρέθηκε με «άκρο και μέσο λόγο». Με άλλα λόγια, αν $ΑΓ/ΓΒ=ΑΒ/ΑΓ$, τότε κάθε μία από αυτές τις αναλογίες καλείται «άκρος και μέσος λόγος».

Από τον δέκατο ένατο αιώνα, αυτή η αναλογία είναι ευρέως γνωστή ως χρυσός λόγος (συμβολίζεται με $φ$ προς τιμή του Φειδία). Αποδεικνύεται αλγεβρικά εύκολα ότι ο λόγος αυτός $φ= \frac{1+\sqrt{5}}{2}=1.6180339887$. Κατά τον Λίβιο⁹⁴⁹, ο Ευκλείδης δεν είναι τυχαίο που καθόρισε την πιο πάνω αναλογία. Απόδειξη αυτού αποτελεί το γεγονός ότι ο αριθμός αυτός βρίσκεται στην πολιτισμική, μυστικιστική κληρονομιά των Πυθαγορείων και του Πλάτωνα.

949.Μάριο Λίβιο, *Είναι ο Θεός Μαθηματικός* (Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος, 2014)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Α' Πυθαγόρειοι και Αριθμοί- Μεταφυσικά του Αριστοτέλη.

«... Ἐν δὲ τούτοις καὶ πρὸ τούτων οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι τῶν μαθημάτων ἀψάμενοι πρῶτοι ταῦτά τε προήγαγον, καὶ ἐντραφέντες ἐν αὐτοῖς τὰς τούτων ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀρχὰς φήθησαν εἶναι πάντων. ἐπεὶ δὲ τούτων οἱ ἀριθμοὶ φύσει πρῶτοι, ἐν δὲ τούτοις ἐδόκουν θεωρεῖν ὁμοιώματα πολλὰ τοῖς οὖσι καὶ γιγνομένοις, μᾶλλον ἢ ἐν πυρὶ καὶ γῆ καὶ ὕδατι, ὅτι τὸ μὲν τοιονδὶ τῶν ἀριθμῶν πάθος δικαιοσύνη τὸ δὲ τοιονδὶ ψυχῆ τε καὶ νοῦς ἕτερον δὲ καιρὸς καὶ τῶν ἄλλων ὡς εἰπεῖν ἕκαστον ὁμοίως, ἔτι δὲ τῶν ἀρμονιῶν ἐν ἀριθμοῖς ὄρωντες τὰ πάθη καὶ τοὺς λόγους,—ἐπειδὴ τὰ μὲν ἄλλα τοῖς ἀριθμοῖς ἐφαίνοντο τὴν φύσιν ἀφωμοιωῦσθαι πᾶσαν, οἱ δ' ἀριθμοὶ πάσης τῆς φύσεως πρῶτοι, τὰ τῶν ἀριθμῶν στοιχεῖα τῶν ὄντων στοιχεῖα πάντων ὑπέλαβον εἶναι, καὶ τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀρμονίαν εἶναι καὶ ἀριθμὸν· καὶ ὅσα εἶχον ὁμολογούμενα ἐν τε τοῖς ἀριθμοῖς καὶ ταῖς ἀρμονίαις πρὸς τὰ τοῦ οὐρανοῦ πάθη καὶ μέρη καὶ πρὸς τὴν ὅλην διακόσμησιν, ταῦτα συνάγοντες ἐφήρμοττον. κἂν εἴ τί που διέλειπε, προσεγλίχοντο τοῦ συνειρομένην πᾶσαν αὐτοῖς εἶναι τὴν πραγματείαν· λέγω δ' οἶον, ἐπειδὴ τέλειον ἢ δεκάς εἶναι δοκεῖ καὶ πᾶσαν περιειληφέναι τὴν τῶν ἀριθμῶν φύσιν, καὶ τὰ φερόμενα κατὰ τὸν οὐρανὸν δέκα μὲν εἶναί φασιν, ὄντων δὲ ἐννέα μόνον τῶν φανερῶν διὰ τοῦτο δεκάτην τὴν ἀντίχθονα ποιοῦσιν. διώρισται δὲ περὶ τούτων ἐν ἑτέροις ἡμῖν ἀκριβέστερον. ἀλλ' οὐ δὴ χάριν ἐπερχόμεθα, τοῦτό ἐστιν ὅπως λάβωμεν καὶ παρὰ τούτων τίνας εἶναι τιθέασιν τὰς ἀρχὰς καὶ πῶς εἰς τὰς εἰρημένας ἐμπίπτουσιν αἰτίας. φαίνονται δὲ καὶ οὗτοι τὸν ἀριθμὸν νομίζοντες ἀρχὴν εἶναι καὶ ὡς ὕλην τοῖς οὖσι καὶ ὡς πάθη τε καὶ ἕξεις, τοῦ δὲ ἀριθμοῦ στοιχεῖα τό τε ἄρτιον καὶ τὸ περιπτόν, τούτων δὲ τὸ μὲν πεπερασμένον τὸ δὲ ἄπειρον, τὸ δ' ἐν ἕξ ἀμφοτέρων εἶναι τούτων (καὶ γὰρ ἄρτιον εἶναι καὶ περιπτόν), τὸν δ' ἀριθμὸν ἐκ τοῦ ἑνός, ἀριθμοὺς δέ, καθάπερ εἴρηται, τὸν ὅλον οὐρανόν.—ἕτεροι δὲ τῶν αὐτῶν τούτων τὰς ἀρχὰς δέκα λέγουσιν εἶναι τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγομένας, τὰς κατὰ συστοιχίαν λεγομένας, πέρας [καὶ] ἄπειρον, περιπτόν [καὶ] ἄρτιον, ἐν [καὶ] πλήθος,

δεξιὸν [καὶ] ἀριστερόν, ἄρρεν [καὶ] θῆλυ, ἡρεμοῦν [καὶ] κινούμενον, εὐθὺ
[καὶ] καμπύλον, φῶς [καὶ] σκότος, ἀγαθὸν [καὶ] κακόν, τετραγώνον [καὶ]
ἑτερόμηκες· (985b,23-986a,25)

...οὐδὲ τὸν ἀριθμὸν διὰ γε ταῦτα εἶναι λεκτέον· οἱ δὲ Πυθαγόρειοι διὰ τὸ ὄραν
πολλὰ τῶν ἀριθμῶν πάθη ὑπάρχοντα τοῖς αἰσθητοῖς σώμασιν, εἶναι μὲν
ἀριθμοὺς ἐποίησαν τὰ ὄντα, οὐ χωριστοὺς δέ, ἀλλ' ἐξ ἀριθμῶν τὰ ὄντα· διὰ τί δέ;
ὅτι τὰ πάθη τὰ τῶν ἀριθμῶν ἐν ἀρμονίᾳ ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν
πολλοῖς ἄλλοις. τοῖς δὲ τὸν μαθηματικὸν μόνον λέγουσιν εἶναι ἀριθμὸν οὐθὲν
τοιοῦτον ἐνδέχεται λέγειν κατὰ τὰς ὑποθέσεις, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔσσονται αὐτῶν αἰ
ἐπιστῆμαι ἐλέγετο. ἡμεῖς δὲ φαμεν εἶναι, καθάπερ εἶπομεν πρότερον. καὶ δῆλον
ὅτι οὐ κεχώρισται τὰ μαθηματικά οὐ γὰρ ἂν κεχωρισμένων τὰ πάθη ὑπῆρχεν ἐν
τοῖς σώμασιν. οἱ μὲν οὖν Πυθαγόρειοι κατὰ μὲν τὸ τοιοῦτον οὐθενὶ ἔνοχοί εἰσιν,
κατὰ μέντοι τὸ ποιεῖν ἐξ ἀριθμῶν τὰ φυσικὰ σώματα, ἐκ μὴ ἐχόντων βάρους μηδὲ
κουφότητα ἔχοντα κουφότητα καὶ βάρους, εἰκόασι περὶ ἄλλου οὐρανοῦ λέγειν καὶ
σωμάτων ἀλλ' οὐ τῶν αἰσθητῶν· οἱ δὲ χωριστὸν ποιῶντες, ὅτι ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν
οὐκ ἔσται τὰ ἀξιώματα, ἀληθῆ δὲ τὰ λεγόμενα καὶ σαίνει τὴν ψυχὴν, εἶναι τε
ὑπολαμβάνουσι καὶ χωριστὰ εἶναι· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μεγέθη τὰ μαθηματικά.
δῆλον οὖν ὅτι καὶ ὁ ἐναντιούμενος λόγος τὰναντία ἔρει, καὶ ὁ ἄρτι ἠπορηθῆ
λυτέον τοῖς οὕτω λέγουσι, διὰ τί οὐδαμῶς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὑπαρχόντων τὰ πάθη
ὑπάρχει αὐτῶν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς. εἰσὶ δὲ τινες οἱ ἐκ τοῦ πέρατα εἶναι καὶ ἔσχατα
τὴν στιγμὴν μὲν γραμμῆς, ταύτην δ' ἐπιπέδου, τοῦτο δὲ τοῦ στερεοῦ, οἴονται
εἶναι ἀνάγκην τοιαύτας φύσεις εἶναι. δεῖ δὲ καὶ τοῦτον ὄραν τὸν λόγον, μὴ λίαν
ἢ μαλακός. οὔτε γὰρ οὐσίαι εἰσὶ τὰ ἔσχατα ἀλλὰ μᾶλλον πάντα ταῦτα πέρατα
(ἐπεὶ καὶ τῆς βαδίσεως καὶ ὅλως κινήσεως ἔστι τι πέρας· τοῦτ' οὖν ἔσται τότε τι
καὶ οὐσία τις· ἀλλ' ἄτοπον)—οὐ μὴν ἀλλὰ εἰ καὶ εἰσὶ, τῶνδε τῶν αἰσθητῶν
ἔσσονται πάντα (ἐπὶ τούτων γὰρ ὁ λόγος εἴρηκεν)· διὰ τί οὖν χωριστὰ ἔσται;—ἔτι
δὲ ἐπιζητήσειεν ἂν τις μὴ λίαν εὐχερῆς ὦν περὶ μὲν τοῦ ἀριθμοῦ παντός καὶ τῶν
μαθηματικῶν τὸ μὴ ἐν συμβάλλεσθαι ἀλλήλοις τὰ πρότερα τοῖς ὕστερον (μὴ
ὄντος γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ οὐθὲν ἦττον τὰ μεγέθη ἔσται τοῖς τὰ μαθηματικὰ μόνον
εἶναι φαμένοις, καὶ τούτων μὴ ὄντων ἢ ψυχῆ καὶ τὰ σώματα τὰ αἰσθητά· οὐκ
ἔοικε δ' ἢ φύσις ἐπεισοδιώδης οὔσα ἐκ τῶν φαινομένων, ὥσπερ μοχθηρὰ

τραγωδία). τοῖς δὲ τὰς ἰδέας τιθεμένοις τοῦτο μὲν ἐκφεύγει—**ποιοῦσι γὰρ τὰ μεγέθη ἐκ τῆς ὕλης καὶ ἀριθμοῦ, ἐκ μὲν τῆς δυάδος τὰ μήκη, ἐκ τριάδος δ' ἴσως τὰ ἐπίπεδα, ἐκ δὲ τῆς τετράδος τὰ στερεὰ ἢ καὶ ἐξ ἄλλων ἀριθμῶν**· διαφέρει γὰρ οὐθέν—, ἀλλὰ ταῦτά γε πότερον ἰδέαι ἔσονται, ἢ τίς ὁ τρόπος αὐτῶν, καὶ τί συμβάλλονται τοῖς οὐσιν; οὐθέν γάρ, ὡσπερ οὐδὲ τὰ μαθηματικά, οὐδὲ ταῦτα συμβάλλεται. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὑπάρχει γε κατ' αὐτῶν οὐθέν θεώρημα, ἐὰν μὴ τις βούληται κινεῖν τὰ μαθηματικά καὶ ποιεῖν ἰδίας τινὰς δόξας. ἔστι δ' οὐ χαλεπὸν ὅποιασούν ὑποθέσεις λαμβάνοντας μακροποιεῖν καὶ συνείρειν. οὗτοι μὲν οὖν ταύτη προσγλιχόμενοι ταῖς ἰδέαις τὰ μαθηματικά διαμαρτάνουσιν· οἱ δὲ πρῶτοι δύο τοὺς ἀριθμοὺς ποιήσαντες, τὸν τε τῶν εἰδῶν καὶ τὸν μαθηματικόν, οὐτ' εἰρήκασιν οὐτ' ἔχοιεν ἂν εἰπεῖν πῶς καὶ ἐκ τίνος ἔσται ὁ μαθηματικός. **ποιοῦσι γὰρ αὐτὸν μεταξὺ τοῦ εἰδητικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ.** εἰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ, ὁ αὐτὸς ἐκείνῳ ἔσται τῶ τῶν ἰδεῶν (ἐξ ἄλλου δὲ τινος μικροῦ καὶ μεγάλου τὰ [γὰρ] μεγέθη ποιεῖ). εἰ δ' ἕτερόν τι ἔρει, πλείω τὰ στοιχεῖα ἔρει· καὶ εἰ ἓν τι ἑκατέρου ἢ ἀρχή, κοινόν τι ἐπὶ τούτων ἔσται τὸ ἓν, ζητητέον τε πῶς καὶ ταῦτα πολλὰ τὸ ἓν καὶ ἅμα τὸν ἀριθμὸν γενέσθαι ἄλλως ἢ ἐξ ἑνὸς καὶ δυάδος ἀορίστου ἀδύνατον κατ' ἐκείνον. πάντα δὲ ταῦτα ἄλογα, καὶ μάχεται καὶ αὐτὰ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς εὐλόγοις, καὶ ἔοικεν ἐν αὐτοῖς εἶναι ὁ Σιμωνίδου μακρὸς λόγος· γίγνεται γὰρ ὁ μακρὸς λόγος ὡσπερ ὁ τῶν δούλων ὅταν μηθὲν ὑγιᾶς λέγωσιν. φαίνεται δὲ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν βοᾶν ὡς ἐλκόμενα· οὐ δύναται γὰρ οὐδαμῶς γεννηῆσαι τὸν ἀριθμὸν ἀλλ' ἢ τὸν ἀφ' ἑνὸς διπλασιαζόμενον. —ἀτοπον δὲ καὶ γένεσιν ποιεῖν αἰδίων ὄντων, μᾶλλον δ' ἓν τι τῶν ἀδυνάτων. οἱ μὲν οὖν Πυθαγόρειοι πότερον οὐ ποιοῦσιν ἢ ποιοῦσι γένεσιν οὐδὲν δεῖ διστάζειν· φανερῶς γὰρ λέγουσιν ὡς τοῦ ἑνὸς συσταθέντος, εἴτ' ἐξ ἐπιπέδων εἴτ' ἐκ χροιάς εἴτ' ἐκ σπέρματος εἴτ' ἐξ ὧν ἀποροῦσιν εἰπεῖν, εὐθὺς τὸ ἔγγιστα τοῦ ἀπίρου ὅτι εἴλκετο καὶ ἐπεραίνετο ὑπὸ τοῦ πέρατος. ἀλλ' ἐπειδὴ κοσμοποιοῦσι καὶ φυσικῶς βούλονται λέγειν, δίκαιον αὐτοὺς ἐξετάζειν τι περὶ φύσεως, ἐκ δὲ τῆς νῦν ἀφεῖναι μεθόδου· τὰς γὰρ ἐν τοῖς ἀκινήτοις ζητοῦμεν ἀρχάς, ὥστε καὶ τῶν ἀριθμῶν τῶν τοιούτων ἐπισκεπτέον τὴν γένεσιν. Τοῦ μὲν οὖν περιπτῶ γένεσιν οὐ φασιν, ὡς δηλονότι τοῦ ἀρτίου οὐσης γενέσεως· τὸν δ'

ἄρτιον πρῶτον ἕξ ἀνίσων τινές κατασκευάζουσι τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ ἰσασθέντων (1090, 21-1091a,33)».

Παράρτημα Β' Συμβολισμοί και Ιδιότητες του αριθμού 7

Στο ἔργο του «Περὶ τῆς κατὰ Μωυσέα κοσμοποιίας» αναφέρεται εκτενῶς στη σημειολογία των αριθμῶν που εμπλέκονται στη Γένεση του Κόσμου (αριθμοὶ 1 ἕως 7). Σύμφωνα με τον Φίλωνα, ο κόσμος ολοκληρώθηκε με την τέλεια φύση του αριθμοῦ ἕξι. Ο Θεός τίμησε την επόμενη ημέρα, την εβδόμη εξυμνώντας την και χαρακτηρίζοντάς την ιερή, διότι δεν είναι εορτή μιας πόλης η μιας περιοχῆς ἀλλὰ του σύμπαντος και αυτή κυρίως δικαιούται να ονομάζεται «πάνδημη» και ημέρα γενεθλίων του κόσμου. Για τη φύση του αριθμοῦ επτά, αποφαινεται ότι δεν γνωρίζει αν είναι δυνατό κάποιος να την υμνήσει ὅσο της αξίζει, καθώς ξεπερνάει τη δύναμη του λόγου.

Μερικά ἀπὸ τα στοιχεία τα οποία αναφέρει είναι πολύ ωφέλιμα για τη μελέτη διότι μνημονεύονται και ἀπὸ τον ἁγ. Μάξιμο.

Τὸ επτά χρησιμοποιείται με δύο σημασίες. Το επτά μέσα στο δέκα που συνίσταται ἀπὸ επτά μονάδες και ορίζεται ως η επταπλή επαναλήψη της μονάδας και το επτά που είναι ἀριθμὸς του οποίου η ἀρχή είναι η μονάδα και σχηματίζεται με ἀναδιπλασιασμό (επτά φορές) ἢ τριπλασιασμό και γενικά ἀπὸ κάθε επόμενο ἀριθμὸ, ὅπως είναι ο ἀριθμὸς ἐξήντα τέσσερα (1X2X2X2X2X2X2) και ο επτακόσια εἴκοσι εννέα (1X3X3X3X3X3X3). Οι δύο σημασίες κατὰ τὸν Φίλωνα χρήζουν ἐξέτασης. Η δεύτερη σημασία κατέχει εμφανῶς προνομιακή θέση, διότι ο ἕβδομος ἀριθμὸς συντίθεται ἀπὸ τη μονάδα κατὰ το διπλάσιο ἢ τὸ τριπλάσιο ἢ γενικά τὸ πολλαπλάσιο των ἐπόμενων στη σειρά ἀριθμῶν είναι και κύβος και τετράγωνο, περιέχοντας και τα δύο εἶδη, και την ἀυλη και την υλική ουσία. Η ἀυλη ἀντιστοιχεί στο ἐπίπεδο, το οποίο ἀποτελεῖται ἀπὸ τετράγωνα και η υλική στὸ στερεό, το οποίο ἀποτελεῖται ἀπὸ κύβους. Για τὸ επτά (1X7X7X7X7X7X7) προκύπτει τὸ τέσσερις χιλιάδες ἐνενηντα ἕξι που είναι κύβος του δεκαἕξι και τετράγωνο του ἐξήντα τέσσερα.

$$64=8^2 \text{ ἢ } 4^3$$

$$729=27^2 \text{ ἢ } 9^3$$

$$4096=64^2 \text{ ἢ } 16^3$$

Για τό επτά μέσα στή δεκάδα δίνει πολλά παραδείγματα που σχετίζονται με την αρμονία στη μουσική. Αποτελείται από τους τρεις αριθμούς 1+2+4 ή τα ζεύγη των αριθμών 1+6, 2+5, 3+4 που οι αναλογίες τους είναι «εξαιρετικές» στη μουσική. Το 3 και 4 σχετίζονται με τη γεωμετρία και τη στερεομετρία. Αποτελούν ορθές πλευρές του ορθογωνίου τριγώνου.

Ενδιαφέρον είναι ότι 1X2X2X2X2X2X2X2X2X2 στην επτάδα αυτή ο τρίτος αριθμός είναι το τέσσερα (1X2X2) και ο τέταρτος (1X2X2X2) είναι το οκτώ. Το τέσσερα αποτελεί τετραγωνικό αριθμό και το οκτώ κυβικό. Το ίδιο ισχυει φυσικά για κάθε επτάδα. Στην επτάδα 1X3X3X3X3X3X3X3X3X3 ο τρίτος είναι ο αριθμός εννέα (1X3X3) και ο τέταρτος (1X3X3X3) ο αριθμός είκοσι επτά. Ο εννέα είναι τετραγωνικός και ο είκοσι επτά είναι κυβικός.

Το επίπεδο εκφράζεται με τρία σημεία και το στερεό με τέσσερα. Η ουσία του επτά αποτελεί τη βάση της γεωμετρίας και της στερεομετρίας ή με δύο λόγια τη βάση των άλλων αύλων και υλικών σωμάτων μαζί.

Εξηγεί γιατί ο αριθμός επτά είναι «**ἀμήτωρ καὶ παρθένος καὶ ἡγεμονικός**». Ο αριθμός επτά είναι ο μόνος αριθμός ο οποίος ούτε γενννάται, ούτε γεννά. Μέσα στη δεκάδα αποτελεί τον μοναδικό αριθμό ο οποίος ούτε διαιρείται, ούτε πολλαπλασιάζεται, ούτε δύναται να παραχθεί από πολλαπλασιασμό δύο αριθμών. Όπως παρατηρείται στον παρακάτω πίνακα, οι αριθμοί 2 μέχρι 10 εκτός του επτά μπορούν να πολλαπλασιασθούν ή διαιρεθούν με αριθμούς μέχρι το δέκα και διάφορους της μονάδας.

2	3	4	5	6	7	8	9	10	
4:2	6:3	9:3	8:2	10:2	3X2	-	4X2	3X3	5X2
8:4				2X3		2X4		2X5	
10:5									

Είναι ηγεμονικός γιατί είναι ο αριθμός που κινεί τή δημιουργία. Ο Φίλωνας χρησιμοποιεί τα λόγια του Φιλόλαου που ονομάζει τον Θεό ηγεμονικό και μόνιμο και ακίνητο. Στήν περιοχή των νοητών ο αριθμός 7 είναι ακίνητος, αλλά στην περιοχή των αντιληπτών από τις αισθήσεις επιδεικνύει μεγάλη και ιδιαίτερα συνεκτική δύναμη (κίνηση πλανητών, περιστροφή σελήνης). Ως

παράδειγμα αναφέρει ότι το άθροισμα ένα μέχρι το επτά (1+2+3+4+5+6+7) είναι είκοσι οκτώ (δεύτερος τέλειος αριθμός) που αποκαθιστά τη σελήνη στο αρχικό της σχήμα (τέσσερις φάσεις επί επτά ημέρες). Το επτά αποτελεί τον μόνο αριθμό μικρότερο του δέκα το οποίο όταν διαιρεθεί το 360 δεν παράγει ακέραιο πηλίκο (360:1=360, 360:2=180, 360:3=120, 360:4=90, 360:5=72, 360:6=60, 360:7=51,43, 360:8=45, 360:9=40, 360:10=36).

Τό επτά λέγεται **τελεσφόρο**, γιατί ολοκληρώνονται τα πάντα. Αυτό τεκμηριώνεται κατά τον Φίλωνα από το γεγονός ότι κάθε οργανικό σώμα έχει τρεις διαστάσεις μήκος, πλάτος και βάθος και τέσσερα όρια, το σημείο, τη γραμμή, την επιφάνεια και το στερεό, τα οποία αν συντεθούν αποτελούν το επτά. Το ίδιο συμβαίνει και με τον άνθρωπο που ολοκληρώνεται σε δέκα επταετίες σύμφωνα με τον Σόλωνα και επτά επταετίες σύμφωνα με τον Ιπποκράτη.

Ο ουρανός χωρίζεται σε επτά ζώνες. Οι πλανήτες ταξινομούνται σε επτά επίπεδα καθώς επιδεικνύουν τη μεγαλύτερη σχέση αλληλεξάρτησης με τον αέρα και τη γη. Μεγάλες θρησκευτικές και θεοσοφικά συστήματα πιστεύουν ότι ο κόσμος δομείται σε επτά επίπεδα.

Γίνεται μνεία ότι η μεγάλη άρκτος πιστευόταν ότι αποτελείται από επτά αστέρια. Ο χορός των πλειάδων συμπληρώνεται από επτά αστέρια. Η ψυχή χωρίζεται σε επτά μέρη. Στις πέντε αισθήσεις, στην ικανότητα του λόγου και της παραγωγής. Τα εξωτερικά και εσωτερικά μέρη του σώματος είναι επτά. Τα φανερά μέρη είναι: κεφαλή, στέρνο, κοιλία, τα δύο χέρια και τα δύο πόδια. Τα εσωτερικά σπλάχνα είναι: στομάχι, καρδιά, πνεύμονας, σπλήνα, σηκώτι και τα δύο νεφρά. Το κεφάλι χρησιμοποιεί επτά αναγκαιότατα μέρη: δύο μάτια, δύο αυτιά, δύο ρουθούνια και έβδομο το στόμα. Τα ορατά που διακρίνονται με την όραση είναι επτά: σώμα, διάσταση, σχήμα, μέγεθος, χρώμα, κίνηση και ηρεμία. Τα είδη των φθόγγων είναι επτά: οξεία, βαρεία, περισπωμένη, τέταρτος ο δασύς φθόγγος, πέμπτος ο ψηλός, έκτος ο μακρός και έβδομος ο βραχύς. Οι κινήσεις είναι επτά: προς τα πάνω, προς τα κάτω, προς τα δεξιά, προς τα αριστερά, προς τα εμπρός, προς τα πίσω και η κυκλική. Οι εκκρίσεις του σώματος είναι επτά: από τα μάτια χύνονται δάκρυα, από τα ρουθούνια τα υγρά της κεφαλής, από το

σώμα το σάλιο που πτύεται. Υπάρχουν δύο δεξαμενές για την αποχέτευση των περιττωμάτων, η μία προς τα εμπρός και η άλλη από πίσω. Έκτη έκκριση είναι ο ιδρώτας που ρέει από ολόκληρο το σώμα και εβδομή η απολύτως φυσική εκροή του σπέρματος από τα γεννητικά όργανα. Επτά μέρες πήζει τό σπέρμα και σχηματίζεται το έμβρυο και η διάρκεια της έμμηνης ρύσης στις γυναίκες είναι το πολύ επτά μέρες. Τα βρέφη τελειοποιούνται σε επτά μήνες. Οι βαρειές σωματικές νόσοι επίσης και κυρίως οι πυρετοί διαρκείας που προέρχονται από εσωτερικές ανωμαλίες κρίνονται γενικά κατά την εβδομή μέρα. Η λύρα είναι επτάχορδη. Τα φωνήεντα είναι επτά. Το επτά παράγεται από το «σεβασμός» και «σεμνός». Οι Ρωμαίοι το ονόμαζαν «septem». Οι Έλληνες απάλειψαν το «σ» και έγινε επτά⁹⁵⁰.

Στο βιβλίο του Φίλωνα που φέρει τόν τίτλο «Νόμων ιερών αλληγορία των μετά την εξαήμερον» αναφέρεται εκτεταμένα για την εβδομή ημέρα και τον Μωσή που τίμησε τον αριθμό 7⁹⁵¹. Την εβδομή ημέρα ο Θεός σύμφωνα με τον Φίλωνα «κατεπαύσατο» και όχι «ἐπαύσατο». Αυτό γιατί ο Θεός την εβδομή ημέρα σταματά να πλάθει τα θνητά όντα, όταν αρχίζει να δημιουργεί τα θεϊκά και τα οικεία με τη φύση του επτά. Όταν έρχεται στην ψυχή ο Άγιος Λόγος, που βασικό χαρακτηριστικό του είναι το επτά, το έξι σταματά μαζί με όλα τα φθαρτά πράγματά που φαίνεται να δημιουργεί. Στο βιβλίο αυτό επαναλαμβάνει επίσης μέρος της σημειολογίας του αριθμού επτά που υπάρχει στο βιβλίο «Περὶ της κατὰ Μωυσέα κοσμοποιίας Περὶ των Χερουβιμ και της φλογίνης ρομφαίας και του κτισθέντος πρώτου εξ ανθρώπου Κάιν»⁹⁵².

Ο Ιάμβλιχος αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους εκπρόσωπους της νεοπλατωνικής φιλοσοφίας που έζησε στην εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ο αριθμός για τον Ιάμβλιχο είναι η ψυχή του κόσμου. Για την αριθμολογική

950. Φίλωνος, *Περὶ της κατὰ Μωυσέα κοσμοποιίας* (Αθήνα: Κάκτος, 2000), 89-117 και 91.1.128.14.

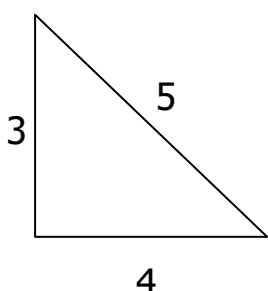
951. Ενδιαφέρουσες είναι οι πληροφορίες που παρέχονται για τον αριθμό επτά και από τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα στους Στρωματείς 5.14.108.

952. Φίλωνος, *Νόμων ιερών αλληγορία τῶν μετά την εξαήμερο* (Αθήνα: Κάκτος, 2000), 39.

ερμηνεία του κόσμου επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από παλαιότερους πυθαγορείους, όπως τον Ανατόλιο και τον Νικόμαχο.

Ασχολήθηκε συστηματικά με τη σημειολογία του αριθμού ένα μέχρι δέκα. Στο βιβλίο του «Περὶ της Κοινῆς Μαθηματικῆς Επιστήμης, τα θεολογούμενα της αριθμητικῆς» σημειώνει αρκετά ενδιαφέροντα για τη σημειολογία του αριθμού επτά καθώς και τις ιδιότητές του. Παρατίθενται οι σημαντικότερες του ρήσεις. Αυτά που παραλείπονται, έχουν ήδη αναφερθεί στον Φίλωνα. Η σύμπτωση μερικών λόγων του Ιάμβλιχου και Φίλωνα υποδηλώνει ότι ο πρώτος γνώριζε τα έργα του δευτέρου.

Αναφέρει το ορθογώνιο τρίγωνο που οι δύο κάθετες πλευρές του δίνουν τό άθροισμα επτά. Η πληροφορία αυτή παρέχεται και από τον Φίλωνα. Ο Ιάμβλιχος όμως προσθέτει ότι αυτό το ορθογώνιο τρίγωνο καλείται πρωτότυπο (πρωταρχικό).

Πρωτότυπο τρίγωνο: Οι κάθετες πλευρές του πρωτότυπου τριγώνου έχουν άθροισμα επτά και το εμβαδόν του τον τέλειο αριθμό έξι.

Μία από τις ενδιαφέρουσες ιδιότητες της επτάδας που δεν αναφέρεται στον Φίλωνα είναι αυτή της Αγγελίας (Αγελάρχισσας), επειδή η σύστασή της έχει συμπτυχθεί και συγκεντρωθεί ενιαία, επειδή είναι αδιαίρετη, όπως ήδη εξηγήσαμε, ή επειδή όλα της τα φυσικά αποτελέσματα μέσω αυτής έχουν οδηγηθεί σε τελείωση, ή ορθότερα και πυθαγορικότερα επειδή οι πιο ξακουστοί μεταξύ των Βαβυλωνίων, ο Οστάνης και ο Ζωροάστρης, αποκαλούν αγέλες τις ουράνιες σφαίρες κυριολεκτικά. Αυτοί τις ονομάζουν έτσι, επειδή είναι τα μόνα σωματικά μεγέθη που περιστρέφονται τέλεια γύρω από ένα κέντρο, είτε επειδή οι ίδιες οι φυσικές μελέτες αποφαίνονται ότι αυτές αποτελούν κατά κάποιο τρόπο συνδέσμους και συγκεντρώσεις, τις οποίες για τον ίδιο λόγο αποκαλούν αγέλους στα ιερά κείμενα, και παρεφθαρμένα αγέλους με προσθήκη το γάμμα. Για τον λόγο αυτό, οι αστέρες και οι δαίμονες που κυβερνούν καθεμία από αυτές

τις αγέλες αποκαλούνται παρομοίως άγγελοι και αρχάγγελοι, οι οποίοι είναι επτά στον αριθμό. Επομένως, κυριολεκτικότερα η επτάδα έχει ονομαστεί αγγελία. Ίσως, όμως, η ίδια ονομάζεται φυλακίτις (φυλάκτρια) για τον ίδιο λόγο. Γιατί δηλαδή όχι μόνο υπάρχουν επτά ηγεμόνες πλάι στον αριθμό των φυλάκων, αλλά και επειδή οι αστέρες που φυλάσσουν το σύμπαν και το κρατούν σε αιώνια συνοχή και διατήρηση είναι τόσοι.

Ο Ιάμβλιχος δίνει μία διαφορετική άποψη ότι ο αριθμός επτά είναι σεβάσμιος και σεπτός. Σύμφωνα με τούς Πυθαγορείους, η επτάδα δεν είναι όμοια με τους άλλους αριθμούς, αλλά είναι άξια σεβασμού. Πράγματι, την αποκαλούσαν σεπτάδα σύμφωνα με τόν Πρώρο τον Πυθαγόρειο και γι' αυτό σκόπιμα προφέρουν το έξι (έξι) εκφωνώντας ξεχωριστά το κάππα και το σίγμα (γιατί αυτά ακούγονται μαζί στο ξι), προκειμένου με την παράθεση τών αριθμών στη σειρά χωρίς διακοπή το σίγμα να συνάπτεται με το επτά, ώστε άσυναίσθητα να προφέρεται σεπτά. Ο Ιάμβλιχος αιτιολογεί ότι ο αριθμός επτά είναι σεβάσμιος ως εξής: Η επτάδα υπήρξε για τον Θεό δημιουργό του κόσμου ένα είδος ισχυρότατου οργάνου και συνδέσμου γιατί από τη φύση της η επτάδα αποτελεί ένα είδος μεσότητας μεταξύ της μονάδας και της δεκάδας και οι μεσότητες είναι κατά κάποιο τρόπο πιο ισχυρές, από τα άκρα των οποίων είναι μεσότητες γιατί σε αυτές συγκλίνουν οι λόγοι των δύο άκρων. Γιατί όχι μόνο τό τέσσερα και τό επτά μεσολαμβάν μεταξύ του ένα και του δέκα με βάση την αριθμητική ισότητα σχέσεων, καθώς έχουν το άθροισμα τους ίσο με το άθροισμα των άκρων και καθώς το επτά υπολείπεται του δέκα τόσο, όσο τό τέσσερα υπερέρχει του ένα, και αντίθετα το επτά υπερέρχει του ένα τόσο, όσο το τέσσερα υπολείπεται του δέκα, αλλά επίσης οι αριθμοί από το ένα ως τό τέσσερα είναι δυνάμει δεκάδα ($1+2+3+4=10$). Η δεκάδα λοιπόν είναι ενεργεία τέτοια και το επτά αποτελεί αριθμητική μεσότητα μεταξύ τέσσερα και του δέκα. Κατά κάποιο τρόπο δηλαδή αποτελεί μεσότητα δύο δεκάδων, μιας δυνάμει και μιας ενεργεία αφού είναι ο αριθμός 7 ίσος με το μισό του αθροίσματος του δέκα και τέσσερα.

Επιπρόσθετα, η επτάδα εμφανίζεται μέσα στη δεκάδα ως ακρόπολη και δυσχείρωτο έρμα (απόρθητο φρούριο) για τήν αδιαίρετη μονάδα και γιατί μόνο αυτή δεν επιδέχεται πλάτος, καθώς είναι ευθύγραμμη και επιδέχεται μόνο το

κλάσμα που έχει παρονομαστή την ίδια. Όπως ήδη έχουμε δείξει, η επτάδα έχει σχέση μόνο με τον εαυτό της και αφού δεν επικοινωνεί με κανένα άλλο αριθμό έχει τοποθετηθεί σε καιριότατη θέση. Γι' αυτό συμβαίνουν στα κοσμικά ουράνια και επίγεια όντα, τα άστρα, τα ζώα και τα φυτά, πολλά πράγματα να ολοκληρώνονται με βάση αυτή. Ονομάζεται η επτάδα τύχη επειδή συνοδεύει καθετί που συμβαίνει και καιρός (ευκαιρία) επειδή λαμβάνει καιριότατη θέση στη φύση.

Περιληπτικά αναφέρονται μερικές άλλες παρατηρήσεις για το επτά. Τα μέρη της ψυχής είναι τρία (λογικό, θυμικό και το επιθυμητικό) και οι τελειότατες αρετές τέσσερις (φρόνηση, ανδρεία, εγκράτεια (σωφροσύνη), δικαιοσύνη). Οι Γεωμετρικές μελέτες χαρακτηρίζονται από 7 είδη αρχών: σημείο, γραμμή, επιφάνεια, γωνία, σχήμα, στερεό και επίπεδο. Βλέπουμε επτά πράγματα: σώμα, διάσταση, σχήμα, μέγεθος, χρώμα, κίνηση και στάση. Υπάρχουν επτά μεταβολές της φωνής (7 αρμονίες ή τρόπους ή τόνους της αρχαίας Ελληνικής μουσικής: υποδωρική, αιολική, υποφρυγική ή ιωνική, υπολυδική, δωρική, φρυγική, λυδική, μιξολυδική)⁹⁵³.

Παράρτημα Γ' Επίδραση Πυθαγόρα στην αριθμολογία Βαλεντίνου

«...Διό(π)ερ διηρημένου τοῦ παντός, ὡς εἶπομεν, εἰς νοητὸν καὶ αἰσθητὸν κόσμον, ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νοητοῦ τὸν λόγον, ἵνα τῷ λόγῳ τῆν τῶν νοητῶν καὶ ἀσωμάτων καὶ θείων ἐποπτεύωμεν οὐσίαν. αἰσθήσεις δέ, φησίν, ἔχομεν πέντε—ὄσφρησιν, ὄρασιν, ἀκοήν, γεῦσιν καὶ ἀφήν—, [ἐν] αἷς τῶν αἰσθητῶν ἐρχόμεθα εἰς γνῶσιν. καὶ οὕτω, φησίν, ἐστὶ διηρημένος <ὁ> αἰσθητὸς ἀπὸ τοῦ νοητοῦ κόσμου. καὶ ὅτι ἔχομεν γνώσεως ὄργανον πρὸς ἑκάτερον αὐτῶν, ἐντεῦθεν κατανοῶμεν. οὐδέν, φησί, τῶν νοητῶν γνωστὸν ἡμῖν δύναται γενέσθαι δι' αἰσθήσεως. ἐκεῖνο γὰρ «οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε οὖς ἤκουσεν» οὔτ' ἔγνω, φησί, τῶν ἄλλων αἰσθήσεων οἰαδητισοῦν. οὐδ' αὖ πάλιν, <φησί> τῷ λόγῳ εἰς γνῶσιν τῶν αἰσθητῶν οὐχ οἷόν τε ἔλθειν τινος, ἀλλὰ δεῖ <ἡμᾶς> ὅτι <τι> λευκὸν ἐστὶν ἰδεῖν, καὶ γεύσασθαι ὅτι <τι> γλυ(κ)ύ, καὶ ὅτι <τι> ῥδικὸν ἢ δύσηχον ἀκούσαντας εἰδέναι· (κ)αὶ εἴ τι τῶν ὀσμῶν ἐστὶν εὐῶδες ἢ ἀηδές, ὄσφρησεως

953. Ιαμβλίχου, *Τα θεολογούμενα της αριθμητικής* 56.9.71.21.

ἔργον, οὐ λόγου. ὡσαύτως δὲ ἔχει καὶ τὰ τῆς ἀφῆς· σκληρὸν γὰρ ἢ ἀπαλόν, ἢ θερμὸν ἢ ψυχρὸν οὐχ οἷόν τε ἐστὶν ἀκούσαντα<ς> εἰδέναι, ἀλλὰ γὰρ τῶν τοιούτων ἐστὶ κρίσις ἢ ἀφή. Τούτων οὕτως ὑφειρηκότες ἢ διακόσμησις, <φησί> τῶν γεγονότων καὶ γινομένων ἀριθμητικῶς γινομένη θεωρεῖται. ὃν γὰρ τρόπον ἀπὸ μονάδος ἀρξάμενο(ι) κατὰ προσθήκην (δυ)άδων ἢ τριάδων καὶ τῶν ἐξῆς ἀθροισζομένων ἀριθμῶν ἐν τι σύστημα ποιούμεν μέγιστον ἀριθμοῦ, εἶτα πάλιν ἀπὸ τοῦ κατὰ [τὴν] σύνθεσιν ἀθροισθέντος ἀφαιρέσει τινὶ καὶ ἀναποδισμῶ λύσιν τῶν συνεστώτων ἀριθμητικῶς ἐργαζόμεθα, οὕτω φησί καὶ τὸν κόσμον ἀριθμητικῶς τινὶ καὶ μουσικῶς δεσμῶ δεδεμένον ἐπιτάσει καὶ ἀνέσει, καὶ προσθήκη καὶ ἀφαιρέσει αἰεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀδιάφθορον φυλαχθῆναι. τοιγαροῦν καὶ περὶ τῆς διαμονῆς τοῦ κόσμου ἀποφαίνονται τοιοῦτόν τινα τρόπον οἱ Πυθαγορικοί·

ἢ γὰρ καὶ πάρος ἦν, καὶ <γ'> ἔσ<σε>ται, οὐδέ ποτ', οἶω,

τούτων ἀμφοτέρων κεν<ε>ώσεται ἄσπετος αἰὼν.

τίνων δὲ τούτων; τοῦ νεῖκος καὶ τῆς φιλίας. ἀπεργάζεται δὲ αὐτοῖς ἢ φιλία ἀφθαρτον <καὶ> αἰδίων τὸν κόσμον, ὡς ὑπονοοῦσιν—ἐστὶ γὰρ ἡ οὐσία καὶ ὁ κόσμος ἐν—, τὸ δὲ νεῖκος διασπᾶ καὶ διαφέρει καὶ πολλὰ πειρᾶται καταδιαίρουσιν τὸν κόσμον ποιεῖν. ὥσπερ <γὰρ> εἴ τις ἀριθμητικῶς τὴν μυριάδα εἰς χιλιάδας καὶ ἑκατοντάδας καὶ δεκάδας, καὶ δραχμὴν εἰς ὀβολοὺς καὶ κοδράντας μικροὺς κατακερματίσας τέμνει, οὕτω τὸ νεῖκος τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου, φησί, τέμνει εἰς ζῶα, φυτὰ, μέταλλα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. καὶ ἔστι τῆς γενέσεως τῶν γενομένων πάντων κατ' αὐτοὺς δημιουργὸς τὸ νεῖκος· ἢ δ' αὖ φιλία, ἐπιτροπεύουσα καὶ προνοουμένη τοῦ παντός, [ἵνα μὲνη καὶ εἰς τὸ ἐν,] <τὰ>διηρημένα καὶ τοῦ παντός ἀπεσπασμένα συνάγουσα καὶ <τὰ ὑπὸ τοῦ νεῖκος γενόμενα> ἐξάγουσα τοῦ βίου, προσάγει καὶ προστίθησι τῶ παντί, ἵνα μὲνη καὶ ἔσται ἐν. οὐ παύσεται οὖν οὔτε τὸ νεῖκος τὸν κόσμον διαίρουσιν, οὔτε ἢ φιλία τὰ διηρημένα τῶ κόσμῳ προσνέμουσα. <τοι>αὕτη τίς ἐστὶν, ὡς ἔο(ικ)ε, κατὰ Πυθαγόραν ἢ τοῦ κόσμου διαμονή. Λέγει δὲ Πυθαγόρας εἶναι ἀπορρωγάδας τοῦ ἡλ(ί)ου τοὺς ἀστέρας, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ζώων ἀπὸ τῶν ἀστρῶν φέ(ρ)εσθαι. εἶναι δὲ αὐτὰς θνητὰς μὲν, ὅταν ὦσιν ἐν τῶ σώματι—οἷονεὶ ἐγκατορωρυγμένας [ὡς] ἐν τάφῳ—, ἀνίστασθαι δὲ καὶ γίνεσθαι ἀθανάτους, ὅταν τῶν σωμάτων

ἀπολυθῶσιν. ὅθεν ὁ Πλάτων ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τινος· τί ἐστὶ φιλοσοφία, ἔφη· χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος, Πυθαγόρου καὶ <ἐν> τούτῳ τῶν λόγων γενόμενος μαθητῆς <καὶ> ἐν οἷς λέγει [καὶ] δι' αἰνιγμάτων [καὶ τοιούτων λόγων]. «ἐκ τῆς ἰδίης ἐὰν ἀποδημῆς, μὴ ἐπιστρέφου· εἰ δὲ μὴ, Ἐριννύες Δίκης ἐπικούροί σε μετελεύσονται», ἰδίην καλῶν τὸ σῶμα, Ἐριννύας δὲ τὰ πάθη. ἐὰν οὖν, φησὶν, ἀποδημῆς, τουτέστιν ἐὰν ἐξέρχῃ ἐκ τοῦ σώματος, μὴ αὐτοῦ ἀντιποιοῦ· ἐὰν δὲ ἀντιποιήσῃ, πάλιν σε τὰ πάθη καθείρξουσιν εἰς σῶμα. εἶναι γὰρ οὗτοι τῶν ψυχῶν μετενσωμάτωσιν νομίζουσιν, ὡς καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς πυθαγορίζων λέγει. δεῖ γὰρ, φησί, τὰς φιληδότους ψυχάς, ὡς ὁ Πλάτων λέγει, ἐὰν ἐν <τῷ> ἀνθρώπου πάθει γενόμεναι μὴ φιλοσοφήσωσι, διὰ πάντων <τῶν> ζῴων καὶ φυτῶν ἐλθεῖν πάλιν εἰς ἀνθρώπινον σῶμα· καὶ ἐὰν μὲν φιλοσοφή(σ)ῃ κατὰ τὸ αὐτὸ τρίς, εἰς τὴν τοῦ συννόμου ἄστρου φύσιν ἀνελθεῖν, ἐὰν δὲ μὴ φιλοσοφήσῃ, πάλιν ἐπὶ τὰ αὐτά. δύνασθαι οὖν φησί ποτε τὴν ψυχὴν καὶ θνητὴν γενέσθαι, ἐὰν ὑπὸ τῶν Ἐριννύων κρατῆται—τουτέστι τῶν παθῶν—, καὶ ἀθάνατον, ἐὰν τὰς Ἐριννύς ἐκφύγῃ, ἃ ἐστὶ <τὰ> πάθη. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ τὰ σκοτεινῶς ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου λεγόμενα π(ρ)ὸς τοὺς μαθητὰς δι' ὑποσυμβόλων ἐνήρ<γ>μεθα λέγειν, δοκεῖ καὶ τῶν ἐτέρων ὑπομνησθῆναι, διὰ τὸ καὶ τοὺς αἰρεσιάρχας τοιούτῳ τινὶ τρόπῳ ἐπιχειρηκέναι ὁμιλεῖν δι' ὑποσυμβόλων, καὶ τοῦτο οὐκ ἰδίῳν, ἀλλ' <ἀπὸ τῶν> Πυθαγορείων πλεονεκτήσαντας λόγων. διδάσκει οὖν ὁ Πυθαγόρας τοὺς μαθητὰς λέγων· «τὸν στρωματόδεσμον δῆσον»· ἐπεὶ <ὡς> οἱ ὁδοιπορεῖν μέλλοντες εἰς δέσμα δεσμοῦσι τὰ ἱμάτια αὐτῶν (π)ρὸς ἐτοιμασίαν τῆς ὁδοῦ, οὕτως ἐτοίμους εἶναι θέλει τοὺς μαθ(η)τά(ς), ὡς καθ' ἑκάστην στιγμήν τοῦ θανάτου ἐφεστηκέναι μέλλοντος μηδὲν ἔχοντας τῶν μαθη<μά>των ἐνδεές. διόπερ ἐξ ἀνάγκης ἅμα τῷ ἡμέραν γενέσθαι ἐδίδασκε διακελεύεσθαι αὐτοῖς τοὺς Πυθαγορείους «δεσμεύειν τὸν στρωματόδεσμον», τουτέστιν ἐτοίμους εἶναι πρὸς θάνατον. «Πῦρ μαχαίρη μὴ σκάλευε»· τὸν τεθυμωμένον ἄνθρωπον λέγων μὴ ἐρέθιζε· πυρὶ γὰρ ἔοικεν ὁ θυμούμενος, μαχαίρα δὲ <ὁ> λόγος. «σάρον μὴ ὑπέρβαινε»· μικροῦ πράγματος μὴ καταφρόνει. «φοίνικα ἐν οἰκίᾳ μὴ φύτευε»· φιλονεικίαν ἐν οἰκίᾳ μὴ κατασκεύαζε· μάχης γὰρ καὶ δια-φορᾶς ἐστὶν ὁ φοῖνιξ σημεῖον. «ἀπὸ δίφρου μὴ ἔσθιε»· βάνουσον τέχνην μὴ μεταχει(ρ)ίζου, ἵνα μὴ δουλεύσῃς τῷ σώματι ὄντι φθαρτῷ, ἀλλὰ ποιοῦ τὸν βίον ἀπὸ λόγων· ἐνέσται γὰρ

σοι καὶ τρέφειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ποιεῖν κρείττονα. «ἀπὸ ὀλοκλήρου ἄρτου μὴ ἀπόδακνε»· τὰ ὑπάρχοντά σου μὴ μειοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς προσόδου ζῆθι, φύλασσε δὲ τὴν οὐσίαν ὡς ἄρτον ὀλόκληρον. «κυάμους μὴ ἔσθιε»· ἀρχὴν πόλεως μὴ ἀποδέχου—κυάμοις γὰρ ἐκληροῦντο τὰς ἀρχὰς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον. — Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν, οὓς μιμούμενοι οἱ αἰρετικοὶ μεγάλα νομίζονται τισι λέγειν. δημιουργὸν δὲ εἶναι τῶν γενομένων πάντων φησὶν ὁ Πυθαγόρειος λόγος τὸν μέγ(αν) γεωμέτρην καὶ ἀριθμητὴν ἥλιον, καὶ ἐστηρίχθαι τοῦτον <μέσον> ἐν ὄλῳ, τῷ κόσμῳ, καθάπερ ἐν τῷ (σ)ώματι <τὴν> ψυχὴν, ὡς φησὶν ὁ Πλάτων. πῦρ γὰρ ἐστὶν <ὁ> ἥλιος, <ὡς καὶ ἡ> ψυχὴ, σῶμα δὲ ἡ γῆ. «χωρισθὲν δὲ πυρὸς οὐδὲν ἂν ποτε ὄρατὸν γένοιτο, οὐδὲ ἀπτὸν ἄνευ τινὸς στερεοῦ, στερεὸν δὲ οὐκ ἄνευ γῆς· ὅθεν ἐκ πυρὸς καὶ γῆς», «<ὔδωρ> ἀέρα τε ὁ θεὸς ἐν μέσῳ θέμενος» τὸ τοῦ παντὸς ἐδημιούργησε σῶ(μ)α. ἀριθμεῖ δέ, φησί, καὶ γεωμετρῆι τὸν κόσμον ὁ ἥλιος τοιοῦτόν τινα τρόπ(ο)ν· ὁ μὲν κόσμος ἐστὶν ὁ αἰσθητὸς εἷς, περὶ οὗ λέγομεν τὰ νῦν· διήρηκε δ' αὐτόν, ἀριθμητικὸς τις ὢν καὶ γεωμέτρης, εἰς μοῖρας δώδεκα· καὶ ἔστι ταῖς μοῖραις ταύταις ὀνόματα· Κριός, Ταῦρος, Δίδυμοι, Καρκίνος, Λέων, Παρθένος, Ζυγός, Σκορπίος, Τοξότης, Αἰγόκερως, Ὑδροχόος, Ἰχθύες. πάλιν τῶν δώδεκα μοιρῶν ἑκάστην διαιρεῖ εἰς μοῖρας τριάκοντα, αἵτινές εἰσιν ἡμέραι μηνός. πάλιν αὖ τῶν [τῶν] τριάκοντα μοιρῶν ἑκάστην μοῖραν διαιρεῖ εἰς λεπτὰ ἑξήκοντα, καὶ τῶν λεπτῶν <ἕκαστον εἰς> λεπτὰ [καὶ] ἔτι λεπτότερα. καὶ τοῦτο ἀεὶ ποιῶν [καὶ] μὴ παυόμενος, ἀλλ' ἀθροίζων ἐκ τούτων <τῶν> μοιρῶν τῶν διηρημένων καὶ ποιῶν ἔνια(υ)τόν, καὶ αὖθις ἀναλύων καὶ διαιρῶν τὸ συγκείμενον, τὸν μέγαν <καὶ> ἀθάνατον ἀπεργάζεται κόσμον.

Τοιαύτη τις, ὡς ἐν κεφαλαίοις εἰπεῖν ἐπελθόντα, ἡ Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος συνέστηκε δόξα, ἀφ' ἧς Οὐαλεντίνος, οὐκ ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων, τὴν αἴρεσιν τὴν ἑαυτοῦ συναγαγών, ὡς ἐπιδειξομεν, δικαίως <ἂν> Πυθαγορικὸς καὶ Πλατωνικὸς, οὐ Χριστιανός, λογισθεῖη. **Οὐαλεντίνος τοίνυν καὶ Ἡρακλέων καὶ Πτολεμαῖος καὶ πᾶσα ἡ τούτων σχολή, οἱ Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος μαθηταί, ἀκολουθήσαντες τοῖς καθηγη(σ)αμένοις ἀριθμητικὴν τὴν διδασκαλίαν τὴν ἑαυτῶν κατεβάλλοντο.** καὶ γὰρ τούτ(οις) ἐστὶν ἀρχὴ τῶν πάντων μονὰς ἀγέννητος, ἄφθαρτος, ἀκατάληπτος, ἀπερινόητος, γόνιμος καὶ πάντων τῆς

γενέσεως αἰτία τῶν γενομένων· καλεῖται δὲ ὑπ' αὐτῶ(ν) ἢ προειρημένη μονὰς Πατήρ. διαφορὰ δὲ τις εὐρίσκεται πολλή παρ' αὐτ(οῖ)ς· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, —ἴν' ἦ παντάπασι καθαρὸν τὸ δόγμα τοῦ Οὐαλεντίνου Πυθαγορικόν—ἄθηλυ<ν> καὶ ἄζυγον καὶ μόνον τὸν Πατέρα νομίζουσιν εἶναι· οἱ δ(ὲ) ἀδύνατον νομίζοντες εἶναι ἐξ ἄ(ρ)ρενος μόνου γένεσιν ὅλως τῶν γεγενημένων γενέσθαι τινός, καὶ τῷ Πατρὶ τῶν ὅλων, ἵνα γένηται πατήρ, Σιγὴν ἐξ ἀνάγκης συναριθμοῦσι [τὴν] σύζυγον. ἀλλὰ περὶ μὲν Σιγῆς, πότερόν ποτε σύζυγός ἐστιν ἢ οὐκ ἔστιν, αὐτοὶ πρὸς ἑαυτοὺς τοῦτον ἐχέτωσαν τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ νῦν [αὐτοῖς] ἡμεῖς, φυλάττοντες τὴν Πυθαγόρειον ἀρχὴν, μίαν οὐσίαν καὶ ἄζυγον, ἄθηλυ<ν>, ἀπροσδεῆ, μνημονεύσαντες ὅσ' ἐκεῖνοι διδάσκουσιν ἐροῦμεν. Ἦν <μέν> γε ὅλως, φησί, γεν<ν>ητὸν οὐδέν, Πατήρ δὲ ἦν μόνος, ἀγέννητος, οὐ τόπον ἔχων, οὐ χρόνον, οὐ σύμβουλον, οὐκ ἄλλην τινὰ κατ' οὐδένα τῶν τρόπων νοηθῆναι δυναμένην οὐσίαν· ἀλλὰ ἦν μόνος, ἡρεμῶν, ὡς λέγουσι, καὶ ἀναπαύομενος αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ, μονάς. ἐπεὶ δὲ ἦν γόνιμος, ἔδοξεν αὐτῷ ποτε τὸ κάλλιστον καὶ τελεώτατον ὃ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ γεν<ν>ῆσαι καὶ προαγαγεῖν· φιλέρημος γὰρ οὐκ ἦν. ἀγάπη γάρ, φησὶν, ἦν ὅλος, ἢ δὲ ἀγάπη οὐκ ἔστιν ἀγάπη, ἐὰν μὴ ἦ τὸ ἀγαπώμενον. προέβαλεν οὖν καὶ ἐγέν<ν>ησεν <ἐν> ἀρχῇ ὁ Πατήρ, ὅπερ ἦν μονάς, Νοῦν καὶ Ἀλήθειαν, τουτέστι δυάδα, ἣτις κτ<ίστ>ρια καὶ ἀρχὴ γέγονε καὶ μήτηρ πάντων τῶν ἐντὸς πληρώματος καταριθμουμένων αἰώνων ὑπ' αὐτῶν. προβληθεὶς δὲ ὁ Νοῦς καὶ ἡ Ἀλήθεια ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἀπὸ γονίμου γόνιμος, προέβαλε καὶ αὐτὸς Λόγον καὶ Ζωὴν, τὸν Πατέρα μιμούμενος· ὁ δὲ Λόγος καὶ ἡ Ζωὴ προβάλλουσιν Ἀνθρώπον καὶ Ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ Νοῦς καὶ ἡ Ἀλήθεια, ἐπεὶ εἶδον τὸν Λόγον καὶ τὴν Ζωὴν, τὰ ἴδια γεννήματα, γόνιμα γεγενημένα, ἠὺχαρίστησαν τῷ Πατρὶ τῶν (ὅλων) καὶ προσφέρουσιν αὐτῷ τέλειον ἀριθμὸν, αἰῶνας δέκα. τούτου δέ, φησὶ, τελειότερον ἀριθμὸν ὁ Νοῦς καὶ ἡ Ἀλήθεια τῷ Πατρὶ προσενεγκεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν· ἔδει γὰρ τέλειον ὄντα τὸν Πατέρα ἀριθμῷ δοξάζεσθαι τελείῳ· τέλειος δὲ ἐστὶν ὁ δέκα, ὅτι πρῶτος τῶν κατὰ πλήθος γενομένων <αἰώνων> οὗτός ἐστι τέλειος. τελειότερος δὲ ὁ Πατήρ, ὅτι ἀγέννητος ὢν μονάς, διὰ τῆς πρώτης <καὶ> μιᾶς συζυγίας τοῦ Νοῦ καὶ τῆς Ἀληθείας πάσας τὰς τῶν γενομένων προβαλεῖν εὐπόρησε ῥίζας. Ἰδὼν οὖν καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος καὶ ἡ Ζωὴ ὅτι ὁ Ν(οῦ)ς καὶ ἡ Ἀλήθεια δεδόξακαν τὸν Πατέρα τῶν ὅλων ἐν ἀριθμῷ

τ(ελ)είω, δοξάσαι καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος μετὰ τῆς Ζωῆς ἠθέλησε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα
 καὶ τὴν μητέρα, τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν. ἐπεὶ δὲ γεν<v>ητὸς ἦν ὁ Νοῦς καὶ ἡ
 Ἀλήθεια, καὶ οὐκ εἶχε τὸ πατρικὸν τέλειον, τὴν ἀγεννησίαν, οὐκέτι <ἐν> τελείω
 ἀριθμῶ ὁ Λόγος καὶ ἡ Ζωὴ δοξάζουσι τὸν ἑαυτῶν πατέρα τὸν Νοῦν, ἀλλὰ γὰρ ἐν
 ἀτελεῖ· δώδεκα γὰρ αἰῶνας προ<σ>φέρουσιν ὁ Λόγος καὶ ἡ Ζωὴ τῷ Νοῖ καὶ τῇ
 Ἀληθείᾳ. αὐταὶ γοῦν πρῶται κατὰ Οὐαλεντίνον ρίζαι τῶν αἰῶνων γεγόνασι·
 Νοῦς καὶ Ἀλήθεια, Λόγος καὶ Ζωή, Ἀνθρωπος καὶ Ἐκκλησία· δέκα δὲ οἱ τοῦ
 Νοῦς καὶ τῆς Ἀληθείας, δύο καὶ δέκα δὲ οἱ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς, εἴκοσι καὶ
 ὀκτῶ οἱ πάντες. οἷς <δὲ τοὺς δέκα> καλοῦσιν, ὀνόματα ταῦτα· Βύθ<i>ος καὶ Μίξις,
 Ἀγήρατος καὶ Ἐνωσις, Αὐτοφυῆς καὶ Ἡδονή, Ἀκίνητος καὶ Σύγκρασις,
 Μονογενῆς καὶ Μακαρία. οὗτοι οἱ δέκα αἰῶνες, οὓς τινὲς μὲν ὑπὸ τοῦ Νοῦ καὶ
 τῆς Ἀληθείας <γεννηθῆναι> λέγουσι, τινὲς δὲ ὑπὸ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς.
 ἕτεροι δὲ τοὺς δώδεκα ὑπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἕτεροι δὲ ὑπὸ τοῦ
 Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς· οἷς ταῦτα τὰ ὀνόματα χαρίζονται· Παράκλητος καὶ Πίστις,
 Πατρικὸς καὶ Ἐλπίς, Μητρικὸς καὶ Ἀγάπη, Ἀείνους καὶ Σύνεσις,
 Ἐκκλησιαστικὸς καὶ Μακαριότης, Θελητὸς καὶ Σοφία. Ἐπεὶ δὲ τῶν δεκαδύο ὁ
 δωδέκατος κ(αί) νεώτατος πάντων τῶν εἰκοσιοκτῶ αἰῶνων, θῆλυς ὢν καὶ
 καλούμενος (Σο)φία, κατενόησε, <φησί>, τὸ πλῆθος καὶ τὴν δύναμιν τῶν
 γεγεν<v>ηκότων αἰῶνων, καὶ ἀνέ(δ)ραμεν εἰς τὸ βάθος τὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ
 ἐνόησεν ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι πάντες α(ι)ῶνες γεννητοὶ ὑπάρχοντες κατὰ συζυγίαν
 γεννῶσιν, ὁ δὲ Πατὴρ μόνος ἄζυγος ἐγέννησεν, ἠθέλησε <δὴ> μιμήσασθαι τὸν
 Πατέρα καὶ γεννηθῆναι καθ' ἑαυτὴν δίχα τοῦ συζύγου, ἵνα μηδὲν ἢ ἔργον
 ὑποδεέστερον τοῦ Πατρὸς εἰργασμένη· ἀγνοοῦσα ὅτι ὁ μὲν <Πατὴρ> ἀγέννητος
 ὑπάρχων, <καὶ> ἀρχὴ τῶν ὄλων <ῶν> καὶ ρίζα καὶ βάθος καὶ βυθός, δυνατῶς ἔχει
 γεννηθῆναι μόνος, γεν<v>ητὴ δὲ οὐσα ἡ Σοφία καὶ μετὰ πλείονας γενομένη, τὴν
 τοῦ ἀγεννήτου δύναμιν οὐ δύναται ἔχειν. ἐν μὲν γὰρ τῷ ἀγεν<v>ήτῳ, φησὶν, ἐστὶ
 πάντα ὁμοῦ, ἐν δὲ τοῖς γεν<v>ητοῖς τὸ μὲν θῆλυ ἐστὶν οὐσίας προβλητικόν, τὸ δὲ
 ἄρρεν μορφωτικόν τῆς ὑπὸ τοῦ θήλεως προβαλομένης οὐσίας. προέβαλεν οὖν ἡ
 Σοφία τοῦτο μόνον ὅπερ ἠδύνατο, οὐσίαν ἄμορφον καὶ ἀκατασκε<v>αστον. καὶ
 τοῦτό ἐστι, φησὶν, ὃ λέγει Μαῦσῆς· «ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος».
 αὕτη <δ> ἐστὶ, φησὶν, «ἡ γῆ ἢ ἡ ἀγαθὴ» <ἢ> «ἡ ἐπουράνιος Ἰερουσαλήμ», εἰς ἣν

ἐπηγγείλατο ὁ θεὸς εἰσαγαγεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, λέγων· «εἰσάξω ὑμᾶς εἰς γῆν ἀγαθὴν(ν), ῥέουσα<ν> μέλι καὶ γάλα». Γενομένης οὖν ἐντὸς πληρώματος ἀγνοίας κατὰ τὴν Σοφίαν καὶ ἀμορφίας κατὰ τὸ γέν<ν>ημα τῆς Σοφίας, θόρυβος <καὶ φόβος> ἐγένετο ἐν τῷ πληρώματι [οἱ αἰῶνες οἱ γενόμενοι], ὅτι παραπλησιῶς ἄμορφα καὶ ἀτελῆ γενήσεται τῶν αἰῶνων τὰ γεννήματα, καὶ φθορὰ τις καταλήψεται οὐκ εἰς μακρὰν πάντας τοὺς αἰῶνας. κατέφυγον οὖν πάντες οἱ αἰῶνες ἐπὶ δέησιν τοῦ Πατρὸς, ἵνα λυπούμενην τὴν Σοφίαν ἀναπαύσῃ· ἔκλαιε γὰρ καὶ καταδύρετο ἐπὶ τῷ γεγεν<ν>ημένῳ ὑπ' αὐτῆς ἐκτρώματι—οὕτω γὰρ <αὐτὸ> καλοῦσιν· —ἐλεήσας οὖν ὁ Πατὴρ τὰ δάκρυα τῆς Σοφίας καὶ προσδεξάμενος τῶν αἰών(ων) τὴν δέησιν, ἐπιπροβαλεῖν κελεύ(ει)— οὐ γὰρ αὐτός, φησί, προέβαλεν, ἀλλὰ ὁ Νοῦς (κ)αὶ ἡ Ἀλήθεια—Χριστὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον εἰς μόρφωσιν καὶ διόρθωσιν τοῦ ἐκτρώματος, καὶ παραμυθίαν καὶ διαν(ἀ)παυσιν τῶν τῆς Σοφίας στεναγμῶν. καὶ γίνονται τριάκοντα <οἱ> αἰῶνες μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τινὲς μὲν οὖν αὐτῶν ταύτη εἶναι θέλουσι τὴν τριακοντάδα τῶν αἰῶνων, τινὲς δὲ συνυπάρχειν τῷ Πατρὶ Σιγὴν καὶ σὺν αὐτοῖς καταριθμεῖσθαι τοὺς αἰῶνας θέ(λο)υσι(ν). ἐπιπροβληθεὶς οὖν ὁ Χριστὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑπὸ τοῦ Νοῦ καὶ τῆς (Ἀ)ληθείας, εὐθέως τὸ ἐκτρώμα τὸ ἄμορφον τοῦτο τῆς Σοφίας μονογενὲς καὶ δίχα συζύγου γεγεν<ν>ημένον ἀποχωρίζει τῶν ἄλλων αἰῶνων, ἵνα μὴ βλέποντες αὐτὸ ταράσσωνται διὰ τὴν ἀμορφίαν οἱ τέλειοι αἰῶνες. Ἴν' οὖν μηδ' ὅλως τοῖς αἰῶσι τοῖς τελείοις καταφανῆ τοῦ ἐκτρώματος ἢ ἀμορφία, πάλιν καὶ ὁ Πατὴρ ἐπιπροβάλλει αἰῶνα ἕνα, τὸν Σταυρόν· ὃς γεγεννημένος μέγας—ὡς <ἐκ> μεγάλου καὶ τελείου πατρὸς—, εἰς φρουρὰν καὶ χαράκωμα τῶν αἰῶνων προβεβλημένος, Ὅρος γίνεται τοῦ πληρώματος, ἔχων ἐντὸς ἑαυτοῦ πάντας ὁμοῦ τοὺς τριάκοντα αἰῶνας· <τοσ>οῦτοι γὰρ εἰσιν οἱ προβεβλημένοι. καλεῖται δὲ Ὅρος μὲν οὗτος, ὅτι ἀφορίζει ἀπὸ τοῦ πληρώ(μ)ατος ἔξω τὸ ὑστέρημα, Μετοχεὺς δέ, ὅτι μετέχει καὶ τοῦ ὑστερήματος, Σταυρὸς δέ, ὅτι πέπηγεν ἀκλινῶς καὶ ἀμετανοήτως, ὡς μὴ δύνασθαι μηδὲν τοῦ ὑστερήματος καταγενέσθαι ἐγγὺς τῶν ἐντὸς πληρώματος αἰῶνων. Ἐξω οὖν τοῦ Ὅρου, τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Μετοχεῶς ἐστὶν ἡ καλουμένη κατ' αὐτοὺς Ὀγδοάς, ἣτις ἐστὶν ἡ ἐκτὸς πληρώματος Σοφία· ἣν ὁ Χριστὸς <ὁ> ἐπιπροβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Νοῦ καὶ τῆς Ἀληθείας ἐμόρφωσε καὶ

ἀπειργάσατο τέλειον αἰῶνα, οὐδέν <τ>ι τῶν ἐντὸς πληρώματος χείρον(α) δυν(άμ)ε(νο)ν γενέσθαι. ἐπειδὴ δὲ μεμόρφωτο ἡ Σοφία <ή> ἔξω, καὶ οὐχ οἷόν τε ἦν <κατ'> ἴσον τὸν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον <Πνεῦμα, τὸ> ἐκ τοῦ Νοῦς προβεβλημένον καὶ τῆς Ἀληθείας, ἔξω τοῦ πληρώματος μένειν, ἀνέδραμεν ἀπὸ τῆς μεμορφωμένης ὁ Χριστὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν, <ίν'> ἐντὸς τοῦ Ὁροῦ ἦ, μετὰ τῶν ἄλλων αἰῶνων δοξάζων τὸν Πατέρα. Ἐπεὶ οὖν μία τις ἦν εἰρή(ν)η καὶ συμφωνία πάντων τῶν ἐντὸς πλ(η)ρώματος αἰῶνων, ἔδοξ(εν) αὐτοῖς μὴ <ἀρκεῖν> μόνον κατὰ συζυγίαν δεδοξακέναι τὸν υ<θ>όν, δοξάσαι <δὲ> καὶ διὰ προσφορᾶς καρπῶν πρεπόντων τῷ Πατρὶ. πάντες οὖν ηὐδόκησαν οἱ τριάκοντα αἰῶνες ἕνα προβαλεῖν αἰῶνα, κοινὸν τοῦ πληρώματος καρπὸν, ἴν' ἡ <σύμβολον> τῆς ἐνότητος αὐτῶν καὶ τῆς ὁμοφροσύνης καὶ εἰρήνης. καὶ μόνος ὑπὸ πάντων <τῶν> αἰῶνων προβεβλημένος τῷ Πατρὶ, οὗτός ἐστιν ὁ καλούμενος παρ' αὐτοῖς κοινὸς τοῦ πληρώματος Καρπός. τὰ μὲν οὖν ἐντὸς πληρώματος ἦν οὕτως, καὶ προβέβλητο ὁ κοινὸς τοῦ πληρώματος Καρπός, ὁ Ἰησοῦς—τοῦτο γὰρ ὄνομα αὐτῶ—, «ὁ ἀρχιερεὺς ὁ μέγας». Ἡ δὲ ἔξω τοῦ πληρώματος Σοφία, ἐπιζητοῦσα τὸν Χριστὸν τὸν μεμορφωκότα <αὐτήν> καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν φόβῳ μεγάλῳ κατέστη ὅτι ἀπολεῖται κεχωρισμένη τοῦ μορφώσαντος αὐτήν καὶ στηρίσαντος. καὶ ἐλυπήθη καὶ ἐν ἀπορίᾳ ἐγένετο πολλῇ, λογιζομένη τίς ἦν ὁ μορφώσας, τί τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ποῦ ἀπῆλθε, τίς ὁ κωλύσας αὐτοὺς συμπαρεῖναι, τίς ἐφθόνησε τοῦ καλοῦ καὶ μακαρίου θεάματος ἐκείνου· <καὶ> ἐπὶ τούτοις καθεστῶσα τοῖς πάθεσι τρέπεται ἐπὶ δέησιν καὶ ἰκετείαν τοῦ ἀπολιπόντος αὐτήν. δεομένης οὖ(ν) αὐ)τῆς κατηλέησεν ὁ Χριστὸς ὁ ἐντὸς πληρώματος ὧν κα(ὶ οἱ ἄ)λλοι πάντες αἰῶνες, καὶ ἐκπέμπουσιν ἔξω τοῦ πληρώματος τὸν κοινὸν τοῦ πληρώματος Καρ(π)ὸν σύζυγον τῆς ἔξω Σοφίας καὶ διορθωτὴν παθῶν ὧν ἔπαθεν ἐπιζητοῦσα τὸν Χριστὸν. Γενόμενος οὖν ἔξω τοῦ πληρώματος <ὁ κοινὸς τοῦ πληρώματος> Καρπός καὶ εὐρών αὐτήν ἐν πάθεσι τοῖς πρώτοις τέτρασι—[καὶ] φόβῳ καὶ λύπῃ καὶ ἀπορίᾳ καὶ δεήσει—, διορθώσατο τὰ πάθη αὐτῆς, διορθούμενος δὲ ἑώρα ὅτι ἀπολέσθαι αὐτά, αἰώνια (ὄ)ντα καὶ τῆς Σοφίας ἴδια, οὐ καλόν, οὐδ' <αὖ> ἐν πάθεσιν εἶνα(ι) τὴν Σοφίαν τοιούτοις—ἐν φόβῳ καὶ λύπῃ <καὶ> ἀπορίᾳ <καὶ> ἰκετεία. —ἐποίησεν οὖν, ὡς τηλικούτος αἰὼν καὶ παντὸς τοῦ πληρώματος

ἔκγονος, ἐκστῆναι τὰ πάθη ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἐποίησεν αὐτὰ ὑποστατὰς οὐσίας. καὶ τὸν μὲν φόβον ψυχικὴν ἐποίησεν <οὐσίαν> [ἐπιθυμίαν], τὴν δὲ λύπην ὑλικὴν, τὴν δὲ ἀπορίαν δαιμόνων· τὴν δὲ ἐπιστροφῆς <ἐπιθυμίαν> καὶ δέησιν καὶ ἱκετεῖαν <καὶ> <ἐπ' ἀν>οδον καὶ μετάνοιαν [καὶ] δύναμιν ψυχικῆς... (*Ἰππόλυτου, Του Κατὰ Πασῶν Αἰρέσεων Ελέγχου Α* 6.21.1.1.632.6.6.) ».

Παράρτημα Δ' Μεταμόρφωση Σωτήρος-Κλήμη Αλεξανδρείας ἀπὸ το ἔργο του Στρωματεῖς

«...τις τῆς τῶν ἐπηγγελμένων ἀνταποδόσεως. ταύτη τοι ὁ κύριος τέταρτος ἀναβάς εἰς τὸ ὄρος ἕκτος γίνεται καὶ φωτὶ περιλάμπεται πνευματικῶ, τὴν δύναμιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ παραγυμνώσας εἰς ὅσον οἶόν τε ἦν ἰδεῖν τοῖς ὄραν ἐκλεγεῖσι, δι' ἐβδόμης ἀνακηρυσσόμενος τῆς φωνῆς υἱὸς εἶναι θεοῦ, ἵνα δὴ οἱ μὲν ἀναπαύσωνται πεισθέντες περὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ, διὰ γενέσεως, ἦν ἐδήλωσεν ἢ ἑξάς, ἐπίσημος, ὀγδοὰς ὑπάρχων φανῆ, θεὸς ἐν σαρκίῳ τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενος, ἀριθμούμενος μὲν ὡς ἄνθρωπος, κρυπτόμενος δὲ ὡς ἦν· τῇ μὲν γὰρ τάξει τῶν ἀριθμῶν συγκαταλέγεται καὶ ὁ ἕξ, ἢ δὲ τῶν στοιχείων ἀκολουθία ἐπίσημον γνωρίζει τὸ μὴ γραφόμενον. ἐνταῦθα κατὰ μὲν τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς σῶζεται τῇ τάξει ἐκάστη μονὰς εἰς ἑβδομάδα τε καὶ ὀγδοάδα, κατὰ δὲ τὸν τῶν στοιχείων ἀριθμὸν ἕκτον γίνεται τὸ ζῆτα, καὶ ἑβδομον τὸ η. εἰσκλαπέντος δ' οὐκ οἶδ' ὅπως τοῦ ἐπισήμου εἰς τὴν γραφὴν, ἐὰν οὕτως ἐπώμεθα, ἕκτη μὲν γίνεται ἢ ἑβδομάς, ἑβδόμη δὲ ἢ ὀγδοάς· διὸ καὶ ἐν τῇ ἕκτη ὁ ἄνθρωπος λέγεται πεποιῆσθαι ὁ τῷ ἐπισήμῳ πιστὸς γενόμενος ὡς εὐθέως κυριακῆς κληρονομίας ἀνάπαυσιν ἀπολαβεῖν. τοιοῦτόν τι καὶ ἢ ἕκτη ὥρα τῆς σωτηρίου οἰκονομίας ἐμφαίνει, καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἄνθρωπος. ναὶ μὴν τῶν μὲν ὀκτῶ αἱ μεσότητες γίνονται ἑπτὰ, τῶν δὲ ἑπτὰ φαίνονται εἶναι τὰ διαστήματα ἕξ. ἄλλος γὰρ ἐκεῖνος λόγος, ἐπ' ἀν ἑβδομάς δοξάζη τὴν ὀγδοάδα καὶ «οἱ οὐρανοὶ τοῖς οὐρανοῖς διηγοῦνται δόξαν θεοῦ». οἱ τούτων αἰσθητοὶ τύποι τὰ παρ' ἡμῖν φωνήεντα στοιχεῖα...οὕτως καὶ αὐτὸς εἴρηται ὁ κύριος «ἄλφα καὶ ὦ, ἀρχὴ καὶ τέλος», «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν». οὐ τοίνυν, ὥσπερ τινὲς ὑπολαμβάνουσι τὴν ἀνάπαυσιν τοῦ θεοῦ, πέπαυται ποιῶν ὁ θεός· ἀγαθὸς γὰρ ὢν, εἰ παύσεται ποτε ἀγαθοεργῶν, καὶ τοῦ θεοῦ εἶναι παύσεται, ὅπερ οὐδὲ εἰπεῖν θέμις. ἔστιν δ' οὖν

καταπεπαυκέναι τὸ τὴν τάξιν τῶν γενομένων εἰς πάντα χρόνον ἀπαραβάτως φυλάσσεσθαι τεταχέναι καὶ τῆς παλαιᾶς ἀταξίας ἕκαστον τῶν κτισμάτων καταπεπαυκέναι· αἱ μὲν γὰρ κατὰ τὰς διαφόρους ἡμέρας δημιουργία ἀκολουθία μεγίστη παρειλήφεισαν ὡς ἂν ἐκ τοῦ προγενεστέρου τὴν τιμὴν, <τάξιν> ἐξόντων ἀπάντων τῶν γενομένων, ἅμα νοήματι κτισθέντων, ἀλλ' οὐκ ἐπ' ἴσης ὄντων τιμῶν· οὐδ' ἂν φωνῇ δεδήλωτο ἢ ἐκάστου γένεσις ἀθρόως πεποιῆσθαι λεχθείσης τῆς δημιουργίας· ἐχρῆν γὰρ τι καὶ πρῶτον ὀνομάσαι. διὰ τοῦτο ἄρα προεφητεύθη πρῶτα, ἐξ ὧν τὰ δεύτερα, πάντων ὁμοῦ ἐκ μιᾶς οὐσίας μιᾷ δυνάμει γενομένων· ἐν γὰρ, οἶμαι, τὸ βούλημα τοῦ θεοῦ ἐν μιᾷ ταυτότητι. πῶς δ' ἂν ἐν χρόνῳ γένοιτο κτίσις, συγγενομένου τοῖς οὔσι καὶ τοῦ χρόνου;

Ἦδη δὲ καὶ ἐν ἑβδομάσι πᾶς ὁ κόσμος κυκλεῖται τῶν ζωογονουμένων καὶ τῶν φυομένων ἀπάντων. ἑπτὰ μὲν εἰσιν οἱ τὴν μεγίστην δύναμιν ἔχοντες πρωτόγονοι ἀγγέλων ἄρχοντες, ἑπτὰ δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν μαθημάτων τοὺς πλανήτας εἶναί φασιν ἀστέρας τὴν περίγειον διοίκησιν ἐπιτελοῦντας, ὑφ' ὧν κατὰ συμπάθειαν οἱ Χαλδαῖοι πάντα γίνεσθαι νομίζουσι τὰ περὶ τὸν θνητὸν βίον, παρ' ὃ καὶ περὶ τῶν μελλόντων λέγειν τινὰ ὑπισχνοῦνται, τῶν δὲ ἀπλανῶν ἑπτὰ μὲν αἱ πλειάδες, ἑπτάστεροι δὲ αἱ ἄρκτοι, καθ' ἃς αἱ γεωργίαι καὶ ναυτιλῖαι συμπεραιοῦνται, ἢ σελήνη τε δι' ἑπτὰ ἡμερῶν λαμβάνει τοὺς μετασχηματισμούς. κατὰ μὲν οὖν τὴν πρώτην ἑβδομάδα διχότομος γίνεται, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν πανσέληνος, τρίτη δὲ ἀπὸ τῆς ἀποκρούσεως αὐθις διχότομος, καὶ τετάρτη ἀφανίζεται. ἀλλὰ καὶ αὕτη, καθάπερ Σέλευκος ὁ μαθηματικὸς παραδίδωσιν, ἑπτὰκις μετασχηματίζεται. γίνεται γὰρ ἐξ ἀφεγγοῦς μηνοειδῆς, εἶτα διχότομος, εἶτα ἀμφίκυρτος πανσέληνός τε καὶ κατὰ ἀπόκρουσιν πάλιν ἀμφίκυρτος διχότομος τε ὁμοίως καὶ μηνοειδῆς. ἑπτατόνῳ φόρμιγγι νέους κελαδήσομεν ὕμνους, ποιητὴς τις οὐκ ἄσημος γράφει καὶ τὴν παλαιὰν λύραν ἑπτάφθογον εἶναι διδάσκων. ἑπτὰ καὶ περὶ τῷ προσώπῳ τῷ ἡμετέρῳ ἐπίκειται τῶν αἰσθητηρίων τὰ ὄργανα, δύο μὲν τὰ τῶν ὀφθαλμῶν, δύο δὲ τὰ τῶν ἀκουστικῶν πόρων, δύο δὲ τὰ τῶν μυκτῆρων, ἑβδομον δὲ τὸ τοῦ στόματος. τὰς τε τῶν ἡλικιῶν μεταβολὰς κατὰ ἑβδομάδα γίνεσθαι Σόλωνος αἱ ἐλεγείαι δηλοῦσιν ὧδέ πως· παῖς μὲν ἄνηβος ἐὼν ἔτι νήπιος ἕρκος ὀδόντων φύσας ἐκβάλλει πρῶτον ἐν ἑπτ' ἔτεσιν· τοὺς δ' ἐτέρους ὅτε δὴ τελέση θεὸς ἔπτ' ἐνιαυτούς, ἥβης ἐκφαίνει σήματα

γεινομένη τῇ τριτάτῃ δὲ γένειον ἀεξομένων ἐπὶ γυίων λαχνοῦται, χροίῃς ἄνθος ἀμειβομένης· τῇ δὲ τετάρτῃ πᾶς τις ἐν ἑβδομάδι μέγ' ἄριστος ἰσχύν, ἦν τ' ἄνδρες σήματ' ἔχουσ' ἀρετῆς· πέμπτη δ' ὦριον ἄνδρα γάμου μεμνημένον εἶναι καὶ παίδων ζητεῖν εἰσοπίσω γενεήν· τῇ δ' ἕκτη περι πάντα καταρτύεται νόος ἀνδρός, οὐδ' ἔρδειν ἔθ' ὁμῶς ἔργα μάταια θέλει· ἑπτὰ δὲ νοῦν καὶ γλῶσσαν ἐν ἑβδομάσι<ν> μέγ' ἄριστος ὀκτώ τ' ἀμφοτέρων τέσσαρα καὶ δέκ' ἔτη· τῇ δ' ἑνάτῃ ἔτι μὲν δύναται, μετριώτερα δ' αὐτοῦ πρὸς μεγάλην ἀρετὴν σῶμά τε καὶ δύναμις· τῇ δεκάτῃ δ' ὅτε δὴ τελέση θεὸς ἔπτ' ἐνιαυτούς, οὐκ ἂν ἄωρος ἐὼν μοῖραν ἔχοι θανάτου. πάλιν ἐν ταῖς νόσοις κρίσιμος ἡ ἑβδόμη καὶ ἡ τεσσαρεσκαδεκάτη, καθ' ἃς ἡ φύσις διαγωνίζεται πρὸς τὰ νοσοποιὰ τῶν αἰτίων. καὶ μυρία τοιαῦτα ἀγιάζων τὸν ἀριθμὸν παρατίθεται Ἑρμιππος ὁ Βηρύτιος ἐν τῷ Περὶ ἑβδομάδος. σαφῶς δὲ τὸν περὶ ἑβδομάδος τε καὶ ὀγδοάδος μυστικὸν λόγον τοῖς γινώσκουσι παραδίδωσιν ὁ μακάριος Δαβὶδ ὠδέ πως ψάλλον· «τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχνη ἐμελέτων. αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις, ὀγδοήκοντα ἔτη». εἷθ' ἡμᾶς ** βασιλεύειν. ἵνα τοίνυν γενητὸν εἶναι τὸν κόσμον διδαχθῶμεν, μὴ ἐν χρόνῳ δὲ ποιεῖν τὸν θεὸν ὑπολάβωμεν, ἐπήγαγεν ἡ προφητεία· «αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς, ὅτε ἐγένετο· ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». τὸ μὲν γὰρ «ὅτε ἐγένετο» ἀόριστον ἐκφορὰν καὶ ἄχρονον μηνύει, τὸ δὲ «ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεός», τουτέστιν ἐν ἡ καὶ δι' ἧς τὰ πάντα ἐποίησεν, ἧς καὶ «χωρὶς ἐγένετο οὐδὲ ἓν», τὴν δι' υἱοῦ ἐνέργειαν δηλοῖ, ὃν φησὶν ὁ Δαβὶδ· «αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ κύριος· εὐφρανθῶμεν καὶ ἀγαλλιαθῶμεν ἐν αὐτῇ», τουτέστι κατὰ τὴν δι' αὐτοῦ γινώσκον παραδιδομένην τὴν θείαν ἐστίασιν εὐωχηθῶμεν. ἡμέρα γὰρ εἴρηται ὁ φωτίζων τὰ ἐπικεκρυμμένα λόγος καὶ δι' οὗ εἰς φῶς καὶ γένεσιν ἕκαστον τῶν κτισμάτων παρῆλθεν. καὶ ὅλως ἡ δεκάλογος διὰ τοῦ ἰῶτα στοιχείου τὸ ὄνομα τὸ μακάριον δηλοῖ, λόγον ὄντα τὸν Ἰησοῦν παριστῶσα... (15.119.4.1-6.16.145.2.2)».

Παράρτημα Ε' Μεταμόρφωση του Χριστοῦ ἀπὸ το ἔργο του Εἰρηναίου Ἐπίσκοπου Λουγδούνου Ἐλέγχου Ανατροπῆς τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως .

«...Τούτου τοῦ λόγου, καὶ τῆς οἰκονομίας [H. ἀνα-λογίας] ταύτης καρπὸν φησὶν ἐν ὁμοιώματι εἰκόνας πεφυκέναι [Hipp. πεφηνέναι] ἐκεῖνον, τὸν μετὰ τὰς ἑξ ἡμέρας τέταρτον ἀναβάντα εἰς τὸ ὄρος, καὶ γενόμενον ἕκτον, τὸν κρατηθέντα

καὶ καταβάντα [H. καταβ. καὶ κρατ.] ἐν τῇ ἑβδομάδι, ἐπίσημον ὀγδοάδα ὑπάρχοντα, καὶ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸν ἅπαντα τῶν στοιχείων ἀριθμὸν, [H. ὄν] ἐφανερώσεν, ἐλθόντος αὐτοῦ ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἢ τῆς περισσευῆς κάθοδος, ἣτις ἐστὶν ω καὶ α. Ὁ γὰρ ἀριθμὸς αὐτῆς μία καὶ ὀκτακόσια. Καὶ διὰ τοῦτο Μωϋσέα ἐν τῇ ἕκτη τῶν [H. ἡμέρα] ἡμερῶν εἰρηκέναι τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι· καὶ τὴν οἰκονομίαν δὲ ἐν τῇ ἕκτη τῶν ἡμερῶν, ἣτις ἐστὶ παρασκευὴ, τὸν ἔσχατον ἄνθρωπον εἰς ἀναγέννησιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πεφηνέναι, ἧς οἰκονομίας ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ [del. καὶ H.] τὴν ἕκτην ὥραν [H. εἶναι], ἐν ἣ προσηλώθη τῷ ξύλῳ. Τὸν γὰρ τέλειον νοῦν, ἐπιστάμενον τὸν τῶν ἕξ ἀριθμὸν, δύνανται ποιήσεως καὶ ἀναγεννήσεως ἔχοντα, φανερωῖσαι τοῖς υἱοῖς τοῦ φωτὸς τὴν δι' αὐτοῦ [I. διὰ τοῦ] φανέντος ἐπισήμου εἰς αὐτὸν δι' αὐτοῦ [I. εἰς ἐπίσημον τοῦ δὲ ἀριθμοῦ] γενομένην ἀναγέννησιν. Ἐνθεν καὶ τὰ διπλᾶ γράμματα τὸν ἀριθμὸν ἐπίσημον ἔχειν φησίν. Ὁ γὰρ ἐπίσημος ἀριθμὸς συγκραθεὶς τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις, τὸ τριάκοντα γράμματον ὄνομα ἀπετέλεσε. Κέχρηται δὲ διακόνῳ τῶ τῶν ἑπτὰ ἀριθμῶν μεγέθει, ὡς φησὶν ἡ Μάρκου Σιγῆ, ἵνα τῆς αὐτοβουλήτου βουλής φανερωθῇ ὁ καρπός. Τὸν μὲν τοι ἐπίσημον τοῦτον ἀριθμὸν [Hipp. delet τοῦτον ἀρ.] ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησὶ, τὸν ἐπὶ τοῦ ἐπισήμου μορφωθέντα νόησον, τὸν ὡσπερ μερισθέντα ἢ διχοτομηθέντα καὶ ἔξω μείναντα, ὅς τῃ ἑαυτοῦ δυνάμει τε καὶ φρονήσει, διὰ τῆς ἀπ' αὐτοῦ προβολῆς τοῦτον τὸν τῶν ἑπτὰ δυνάμεων, καὶ [κατὰ Hipp. μιμήσει tamen] μίμησιν τῆς ἑβδομάδος δυνάμεως, ἐψύχωσε κόσμον, καὶ ψυχὴν ἔθετο εἶναι τοῦ ὀρωμένου παντός... Κέχρηται μὲν οὖν αὐτὸς [H. loco αὐτὸς I. καὶ] οὗτος τῶδε τῷ ἔργῳ, ὡς αὐθαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ γενομένῳ· τάδε διακόνει, μιμήματα ὄντα τῶν ἀμιμήτων, τὴν ἐνθύμησιν τῆς μητρός. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος οὐρανὸς φθέγγεται τὸ α, ὁ δὲ μετὰ τοῦτον τὸ εἰ, ὁ δὲ τρίτος η, τέταρτος δὲ καὶ μέσος τῶν ἑπτὰ τὴν τοῦ ι δύνανται ἐκφωνεῖ, ὁ δὲ πέμπτος τὸ ου, ἕκτος δὲ τὸ υ, ἑβδομος [H. δὲ] καὶ τέταρτος ἀπὸ μέρους [H. ἀπὸ τοῦ μέσου] τὸ ω στοιχεῖον ἐκβοᾷ, καθὼς ἡ Μάρκου Σιγῆ, ἢ πολλὰ μὲν φλυαροῦσα, μηδὲν δὲ ἀληθὲς λέγουσα, διαβεβαιοῦται. Αἴτινες δυνάμεις ὁμοῦ, φησὶ, πᾶσαι εἰς ἀλλήλας συμπλακεῖσαι ἠχοῦσι καὶ δοξάζουσιν ἐκεῖνον, ὑφ' οὗ προεβλήθησαν· ἢ δὲ δόξα τῆς ἠχῆς [H. ἠχῆσεως] ἀναπέμπεται εἰς τὸν Προπάτορα. Ταύτης μὲν τοι τῆς δοξολογίας τὸν ἦχον εἰς τὴν γῆν φερόμενόν φησὶ πλάστην γενέσθαι, καὶ

γεννήτορα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τὴν δὲ ἀπόδειξιν φέρει ἀπὸ τῶν ἄρτι γεννωμένων βρεφῶν, ὧν ἡχῆ [H. ἡ ψυχῆ] ἅμα τῷ ἐκ μήτρας προελθεῖν ἐπιβοᾷ ἐνὸς ἐκάστου τῶν στοιχείων τούτων [H. τοῦτον] τὸν ἦχον. Καθὼς οὖν αἱ ἑπτὰ, φησὶ, δυνάμεις δοξάζουσι τὸν Λόγον, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς βρέφεσι κλαίουσα καὶ θρηνοῦσα Μάρκον, δοξάζει αὐτόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ εἰρηκέναι· Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον· καὶ πάλιν, Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο ἔν τε [H. ἐπὶ δὲ ἐν] πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις ψυχὴ γενομένη, εἰς διῦλισμὸν αὐτῆς, ἐπιφωνεῖ τὸ ω εἰς σημεῖον αἰνέσεως, ἵνα γνωρίσασα ἢ ἄνω ψυχὴ τὸ συγγενὲς αὐτῆς, βοηθὸν αὐτῇ καταπέμψῃ.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ παντός, ὀνόματος τριάκοντα ὄντος γραμμάτων τούτου, καὶ τοῦ Βυθοῦ τοῦ αὔξοντος ἐκ τῶν τούτου γραμμάτων, ἔτι τε τῆς Ἀληθείας σώματος δωδεκαμελοῦς ἐκ δύο γραμμάτων συνεστῶτος, καὶ τῆς φωνῆς αὐτῆς, ἦν [Int. προσωμίλησε μὴ] προσομιλήσασα, καὶ περὶ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ μὴ λαληθέντος ὀνόματος, καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ ἀνθρώπου, καθὰ ἔχουσι τὴν κατ' εἰκόνα οἰκονομίαν, οὕτως ἐλήρησεν. Ἐξῆς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν ὀνομάτων ἰσάριθμον δύναμιν ἐπέδειξεν ἡ τετρακτὺς αὐτῶν, ἀπαγγελοῦμεν, ἵνα μηδὲν λάθῃ σε τῶν εἰς ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων ἐληλυθότων, ἀγαπητέ, καθὼς πολλάκις ἀπήτησας παρ' ἡμῶν. Οὕτως οὖν ἀπαγγέλλει ἡ πάνσοφος αὐτῶ Σιγὴ τὴν γένεσιν τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων· τῇ μονότητι συν-υπάρχειν ἐνότητι [H. ἐνότητα], ἐξ ὧν δύο προβολαὶ, καθ' ἃ προείρηται· μονάς τε καὶ τὸ ἕν ἐπὶ [H. I. δις] δύο οὔσαι τέσσαρα [H. τέσσαρες] ἐγένοντο· δις γὰρ δύο, τέσσαρες. Καὶ πάλιν, αἱ δύο καὶ τέσσαρες εἰς τὸ αὐτὸ συντεθεῖσαι τὸν τῶν ἕξ ἐφάνερωσαν ἀριθμὸν. Οὗτοι δὲ οἱ ἕξ τετραπλασιασθέντες, τὰς εἰκοσιτέσσαρας ἀπεκύησαν μορφάς. Καὶ τὰ μὲν τῆς πρώτης τετραδος ὀνόματα ἅγια ἁγίων νοούμενα, καὶ μὴ δυνάμενα λεχθῆναι, γινώσκεισθαι [H. adj. δὲ] ὑπὸ μόνου τοῦ Υἱοῦ, ἃ ὁ Πατὴρ οἶδε τίνα ἐστί. Τὰ δὲ σεμνὰ, καὶ μετὰ πίστεως ὀνομαζόμενα παρ' αὐτῶ ἐστί ταῦτα· Ἀρρήτος καὶ Σιγὴ, Πατὴρ τε καὶ Ἀλήθεια. Ταύτης δὲ τῆς τετραδος ὁ σύμπας ἀριθμὸς ἐστί στοιχείων εἰκοσιτεσσάρων. Ὁ γὰρ Ἀρρήτος ὄνομα γράμματα ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἑπτὰ, ἡ δὲ Σιγὴ πέντε, καὶ ὁ Πατὴρ [H. ha. πέντε], καὶ ἡ Ἀλήθεια ἑπτὰ· ἃ συντεθέντα ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τὰ δις πέντε, καὶ δις ἑπτὰ, τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀριθμὸν ἀνεπλήρωσεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ δευτέρα τετράς, Λόγος καὶ Ζωὴ, Ἄνθρωπος καὶ Ἐκκλησία,

τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων ἀνέδειξαν. Καὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος δὲ ῥητὸν ὄνομα, ὀκτῶ καὶ δέκα, γραμμάτων ὑπάρχειν [Η. ὑπάρχει] ἕξ, τὸ δ' ἄρρητον αὐτοῦ γραμμάτων εἰκοσιτεσσάρων. Υἱὸς Χριστὸς, γραμμάτων δώδεκα· τὸ δὲ ἐν [Η. τῶ] Χριστῶ ἄρρητον, γραμμάτων τριάκοντα. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν αὐτὸν α καὶ ω, ἵνα τὴν περισσευρὰν μηνύσῃ, τοῦτον ἔχοντος τὸν ἀριθμὸν τούτου τοῦ ὀρνέου...(1.8.7.1-8.11.26)».

Παράρτημα Ζ' Γενικά περί της συμβολικότητας του αριθμοῦ δέκα

Ο Φίλωνας μιλά πολλές φορές για τον αριθμὸ δέκα⁹⁵⁴ τον οποίον καλεῖ τέλειος⁹⁵⁵. Αξίζει θαυμασμό καθώς με αὐτὸν ολοκληρώνονται ὅλα τα εἶδη των αριθμῶν και οι αναλογίες, αριθμητική, γεωμετρική και αρμονική. Περιέχει η δεκάδα και τις ιδιότητες οι οποίες εμφανίζονται στα τρίγωνα, στα τετράγωνα και στα υπόλοιπα πολύγωνα, καθώς και τις ιδιότητες των συμφωνιών. Γι' αὐτὸ κατά τον Φίλωνα οι πρώτοι οι οποίοι ἔδωσαν ονόματα στα πράγματα-γιατί ἦταν σοφοῖ-δικαιολογημένα την ἀποκάλεσαν δεκάδα, ως να εἶναι «δεχάδα», ἐπειδὴ δέχεται και χωρὰ ὅλα τα γένη των αριθμητικῶν λόγων, των αναλογιῶν, των αρμονιῶν και των συμφωνιῶν. Η δεκάδα πρέπει να θαυμάζεται, πάντα σύμφωνα με τον Φίλωνα, ἐπειδὴ περιέχει την ἀδιάστατη και διαστατὴ φύση. Η ἀδιάστατη περιορίζεται μόνο σε ἓνα σημεῖο, ἐνῶ η διαστατὴ εμφανίζεται σε τρία εἶδη, της

954. καλεῖται δ' ἢ τετράς καὶ «πᾶς», ὅτι τοὺς ἄχρι δεκάδος καὶ αὐτὴν δεκάδα περιέχει δυνάμει. ὅτι μὲν οὖν τοὺς πρὸ αὐτῆς, παντί τῳ δῆλον· ὅτι δὲ καὶ τοὺς μετ' αὐτὴν, ἕξ ἐπιλογισμοῦ ῥάδιον ἰδεῖν [ἐν ἀριθμῶ μὲν ἕξ]· ἐν, δύο, τρία, τέτταρα συντιθέντες ὁ ἠποροῦμεν εὐρήσομεν. ἐκ μὲν γὰρ ἐνὸς καὶ τεττάρων πεντὰς ἔσται, ἐκ δὲ δυεῖν καὶ τεττάρων ἑξᾶς, ἑβδομάς δὲ ἐκ τριῶν καὶ τεττάρων· καὶ κατὰ τὴν διπλῆν σύνθεσιν ἕξ ἐνὸς καὶ τριῶν καὶ τεττάρων ὀγδοάς, καὶ πάλιν ἐκ δυεῖν καὶ τριῶν καὶ τεττάρων ὁ ἑννέα ἀριθμὸς, δεκάς δὲ ἐκ πάντων· ἐν γὰρ καὶ δύο καὶ τρία καὶ τέτταρα δέκα γεννᾶ. (Περὶ Φυτουργίας Νῶε 1.123-124).

955. Φυσικὰ δὲν εἶναι τέλειος σύμφωνα με τον ὀρισμὸ του Παραρτήματος Α' ἀλλὰ τριγωνικός. Τέλειος χαρακτηρίζεται γιατί η δεκάδα εἶναι ἀντιπροσωπευτικὴ του ὅλου ἀριθμητικῶ συστήματος. Γι' αὐτὸ το σύστημα εἰς ἄλλου καλεῖται δεκαδικό. Βασίζεται στη δεκάδα ως σημεῖο ἀναφορᾶς και δημιουργίας.

γραμμής, της επιφάνειας και του στερεού. Αρχέτυποι αριθμοί τους είναι οι εξής: του αδιάστατου σημείου το ένα, της γραμμής το δύο, της επιφάνειας το τρία και του στερεού το τέσσερα. Το άθροισμα των τεσσάρων αυτών αριθμών δίνει την δεκάδα η οποία αποκαλύπτει και άλλες όμορφες ιδιότητες στους οξυδερκείς, γιατί η άπειρη σειρά των αριθμών μετριέται σχεδόν από αυτήν, επειδή οι όροι οι οποίοι τη συγκρότησαν είναι τέσσερις. Αντίστοιχα δηλαδή οι ισάριθμοι όροι $10+20+30+40$ παράγουν το 100 κλπ. Η δεκάδα, εκτός από τα όσα έχουν αναφερθεί πιο πάνω, αποκαλύπτει και άλλα είδη αριθμών, τους πρώτους αριθμούς (3,5,7), τους τετράγωνους (4,9), τους κυβικούς (8) και το έξι το οποίο ισούται με τα μέρη του (1+2+3).

Ο Φίλωνας δεν θεωρεί ότι θα πρέπει να απαριθμήσει τις αρετές της δεκάδας, οι οποίες είναι άπειρες στο πλήθος. Θεωρεί όμως ως μη άκαιρο να απαριθμήσει τις δέκα «κατηγορίες» της: ουσία, ποιότητα, ποσότητα, αναφορά, ενέργεια, πάθημα, κατάσταση, θέση, χρόνος και τόπος⁹⁵⁶.

Θα δοθούν μερικά ενδεικτικά παραδείγματα από αυτά που αναφέρονται στο έργο του, για να κατανοηθεί η συμβολική σημασία του αριθμού. Όπως διαπιστώνει «πανταχοῦ δεκάδι καὶ πρὸς ἔπαινον καὶ πρὸς ψόγον καὶ πρὸς τιμὴν καὶ πρὸς κόλασιν καταχρησθαι δικαίων»⁹⁵⁷.

Δέκα πληγές και τιμωρίες έπεσαν στην Αίγυπτο οι οποίες σχετίζονται με τα τέσσερα στοιχεία γη, αέρας, ύδωρ και πυρ. Αυτά επιτέθηκαν, καθώς ο Θεός αποφάσισε να καταστραφεί η χώρα των ασεβών από τα στοιχεία από τα οποία συγκροτήθηκε ο κόσμος, για επίδειξη της δύναμης της εξουσίας την οποία ο Ίδιος κατέχει, αφού τα ίδια στοιχεία τα συνθέτει κατά τρόπο σωτήριο για τη δημιουργία του σύμπαντος και τα μετατρέπει, όποτε θελήσει, σε όλεθρο κατά των ασεβών. Εμοίρασε δε τις τιμωρίες ως εξής: Τρεις οι οποίες προέρχονταν από

956. Φίλωνος, *Περί των δέκα λόγων* (Αθήνα: Κάκτος, 1992), 393-399.

957. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ Ἀβραάμ ὑπισχνεῖται τῷ σοφῷ οὔτε πλειόνων οὔτε ἔλαττόνων, ἀλλὰ αὐτὸ μόνον δέκα ἐθνῶν ἀπώλειαν καὶ παντελῆ φθορὰν ἐργάσασθαι καὶ τὴν τῶν ἀναιρεθέντων χώραν δώσειν τοῖς ἐγγόνιοις αὐτοῦ. πανταχοῦ δεκάδι καὶ πρὸς ἔπαινον καὶ πρὸς ψόγον καὶ πρὸς τιμὴν καὶ πρὸς κόλασιν καταχρησθαι δικαίων (*Περί τῆς Προς τὰ προπαιδεύματα συνόδου* 1.119).

τα πιο πυκνά στοιχεία, αυτά της γης και του νερού, από τα οποία συγκροτήθηκαν οι σωματικές μας ιδιότητες, τις ανέθεσε στον αδελφό του Μωυσή. Άλλες τόσες, προερχόμενες από τον αέρα και τη φωτιά, τα πιο ζωτικά στοιχεία, τις ανέθεσε μόνο στον Μωυσή. Μία την εβδόμη, την ανέθεσε από κοινού και στους δύο και τις υπόλοιπες τρεις για τη συμπλήρωση της δεκάδας τις ανέθεσε στον Εαυτό του ⁹⁵⁸.

Οι πρεσβύτεροι τους οποίους επέλεξε ο Μωυσής ήταν $10 \times 7 = 70$ ⁹⁵⁹. Ο Φίλωνας αναφέρει ότι οι πρεσβύτεροι συμβολίζουν τους 70 φοίνικες οι οποίοι υπήρχαν στα πολλά νερά της Αιλείμ. Οι δώδεκα πηγές συμβολίζουν τις δώδεκα φυλές του Ισραήλ⁹⁶⁰. Οι στύλοι της σκηνης ήταν εκτός από τους κρυμμένους στις δύο

958. Φίλωνος, *Περί του βίου Μωυσέως. Περί των δέκα λόγων* (Αθήνα: Κάκτος, 1992), 183-185.

δέκα δὲ ἐπάγονται τῇ χώρᾳ τιμωρία, κατὰ τῶν τέλεια ἡμαρτηκότων τέλειος ἀριθμὸς κολάσεως· ἦν δὲ κόλασις παρηλλαχυία τὰς ἐν ἔθει. τὰ γὰρ στοιχεῖα τοῦ παντός, γῆ καὶ ὕδωρ καὶ ἀήρ καὶ πῦρ, ἐπιτίθενται, δικαιοῦσαντος θεοῦ, οἷς ἀπετελέσθη ὁ κόσμος, τὴν ἀσεβῶν χώραν φθαρήναι, πρὸς ἔνδειξιν κράτους ἀρχῆς ἢ κέχρηται, τὰ αὐτὰ καὶ σωτηρίως ἐπὶ γενέσει τῶν ὄλων σχηματίζοντος καὶ τρέποντος ὅποτε βουληθείη πρὸς τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἀπώλειαν. διανέμει δὲ τὰς κολάσεις, τρεῖς μὲν τὰς ἐκ τῶν παχυμερεστέρων στοιχείων γῆς καὶ ὕδατος, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν αἱ σωματικαὶ ποιότητες, ἑφείς τῷ Μωυσέως ἀδελφῷ, τὰς δ' ἴσας ἐξ ἀέρος καὶ πυρὸς τῶν ψυχογονιμωτάτων μόνῳ Μωυσεῖ, μίαν δὲ κοινὴν ἀμφοτέροις ἐβδόμην ἐπιτρέπει, τρεῖς δὲ τὰς ἄλλας εἰς συμπλήρωσιν δεκάδος ἀνατίθησιν αὐτῷ.

959. οὕτως καὶ τοὺς συνέδρους τοῦ θεοφιλοῦς τὸν δέκα ἐβδομάδων ἀριθμὸν εἰληχότας πρεσβυτέρους ὀνομάζειν ἔθος· λέγεται γάρ· "συνάγαγέ μοι ἐβδομήκοντα ἄνδρας ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων Ισραήλ, οὓς αὐτὸς σὺ οἶδας ὅτι οὗτοί εἰσι πρεσβύτεροι. (Περί τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων 1.19).

960. ἄρχοντας. ἀφικνοῦνται δ' εἰς σταθμὸν δεύτερον, εὐδρόν τε καὶ εὐδενδρον—Αἰλείμ ὀνομάζετο (Εξ 15:7)—, πηγαῖς καταρρέομενον δώδεκα, παρ' αἷς στελέχη νέαφοινίκων εὐεργέστατα ἦν τὸν ἀριθμὸν ἐβδομήκοντα, τοῖς ὁξὺ τῇ | διανοίᾳ βλέπειν δυναμένοις ἀγαθῶν τῶν ἐθνικῶν ἐναργῆ σημεῖα καὶ δείγματα· φυλαί τε γάρ εἰσι τοῦ ἔθνους δώδεκα, ὧν ἐκάστη πηγῆς ἔξει λόγον εὐσεβοῦσα, χορηγούσης εὐσεβείας ἀενάους καὶ ἀνελλιπεῖς καλὰς πράξεις, γενάρχαι δὲ τοῦ σύμπαντος ἔθνους ἐβδομήκοντα γεγονάσι φοινικὶ τῷ τῶν δένδρων ἀρίστῳ προσηκόντως παρεικασθέντες, ὁ καὶ ὀφθῆναι καὶ καρπὸν ἐνεγκεῖν

γωνίες, πενήντα πέντε φανεροί, αριθμός ο οποίος αποτελεί το άρθοισμα από τη μονάδα μέχρι την τέλεια δεκάδα. Κι αν θελήσει να αφαιρέσει τους πέντε των προπυλαίων οι οποίοι συνδέονταν με τον υπαίθριο χώρο τον οποίο ονόμασε αυλή, θα μείνει ο αγιότατος αριθμός πενήντα, ο οποίος είναι η δύναμη του ορθογωνίου τριγώνου ($3^2+4^2+5^2$), η οποία είναι η αρχή της γέννησης των πάντων. Ο αριθμός αυτός προκύπτει από τους εσωτερικούς στύλους, σαράντα στο σύνολο, είκοσι σε κάθε πλευρά, από τους έξι μεσαίους, εκτός από τους κρυμμένους στις γωνίες, και από τους απέναντι τέσσερις, πάνω στους οποίους βρισκόταν το καταπέτασμα. Παραθέτει τον λόγο για τον οποίο συμπεριλαμβάνει τους πέντε στους πενήντα και έπειτα τους αφαιρεί. Η πεντάδα είναι ο αριθμός των αισθήσεων και η αίσθηση στον άνθρωπο, άλλοτε στρέφεται προς τα έξω κι άλλοτε επιστρέφει στον νου, όντας υπηρέτριά του σύμφωνα με τους νόμους της φύσης. Γι' αυτό στους πέντε στύλους απέδωσε τη συνοριακή περιοχή, γιατί όσα είναι μέσα τους, προσεγγίζουν τα άδυτα της σκηνης, τα οποία είναι συμβολικώς τα νοητά, ενώ όσα είναι έξω προσεγγίζουν τον υπαίθριο χώρο και την αυλή, τα οποία είναι τα αισθητά. Γι' αυτό οι στύλοι διαφέρουν και στις βάσεις, αφού είναι χάλκινες. Επειδή κεφαλή και ηγεμόνας της αίσθησής μας είναι ο νους και τέλος και βάση της ο αισθητός κόσμος, παρομοίωσε τον νου με χρυσό και τον αισθητό κόσμο με χαλκό. Οι διαστάσεις των στύλων ήταν οι εξής: δέκα πήχεις στο μήκος και ενάμιση στο πλάτος, προκειμένου η σκηνή να εμφανίζεται ίση σε όλα τα μέρη⁹⁶¹.

ἔστι κάλλιστον, ὅπερ καὶ τὴν ζωτικὴν ἔχει δύναμιν οὐκ ἐν ῥίζαις ὥσπερ τὰ ἄλλα κατορωρυγμένην ἀλλ' ἀνώφοιτον, καρδίας τρόπον ἐν τῷ μεσαιτάτῳ τῶν ἀκρεμόνων ἰδρυμένην, ὑφ' ὧν οἷα ἡγεμονίς ὄντως ἐν κύκλῳ δορυφορεῖται. τοιαύτην δ' ἔχει φύσιν καὶ ἡ διάνοια τῶν γευσασμένων ὀσιότητος· ἄνω γὰρ μεμάθηκε βλέπειν τε καὶ φοιτᾶν καὶ μετεωροπολοῦσα ἀεὶ καὶ τὰ θεῖα διερευνημένη κάλλη χλεύην τίθεται τὰ ἐπίγεια, ταῦτα μὲν παιδιάν, ἐκεῖνα δὲ σπουδὴν ὡς ἀληθῶς νομίζουσα. *Περὶ τοῦ βίου Μωυσέως Α'*, 188.1.190.5.

961. Παρόμοιοι αριθμοί απαντούν και στον Ναό του Σολομώντα. παγκάλους δὲ καὶ ποικίλους ὑφάσμασιν αὐτὴν περιέβαλεν, ὑακίνθῳ καὶ πορφύρῳ καὶ κοκκίνῳ καὶ βύσσῳ καταχρῶμενος εἰς τὴν ὑφήν. δέκα γὰρ ἄς διὰ τῆς ἱερᾶς γραφῆς ὠνόμασεν αὐλαίας ἐκ

Τα καθαρά ζώα είναι δέκα: το μοσχάρι, το πρόβατο, η κατσίκια, το ελάφι, το ζαρκάδι, το βουβάλι, το αγριοκάτσικο, η αντιλόπη, η γαζέλα και η καμηλοπάρδαλη. Κατά τον Φίλωνα, ο Μωυσής λαμβάνοντας πάντα υπόψη του την αριθμητική θεωρία, για την οποία είχε κατανοήσει με ακρίβεια ότι έχει μέγιστη επίδραση ανάμεσα στα όντα, κανέναν μικρό ή μεγάλο νόμο δεν θεσπίζει, χωρίς να συμπεριλάβει και σχεδόν εφαρμόσει τον αριθμό που ταιριάζει στα νομοθετήματα. Από τους αριθμούς που προέρχονται από τη μονάδα, ο πλέον τέλειος είναι η δεκάδα και, όπως λέει ο Μωυσής είναι ιερότατος και άγιος, με τον οποίο σφραγίζει τα γένη των καθαρών ζώων, όταν θέλει να απονεμίει την κατανάλωσή τους σε όσους μετέχουν στο πολίτευμά του⁹⁶².

Δέκα είναι οι Ιουδαϊκές εορτές⁹⁶³. Η εορτή των πρωτογεννημάτων, όπου αφιερώνονται τα πρώτα γεννήματα, οι απαρχές, προσφέρονταν ως θυσία δύο

τῶν ἀρτίως λεχθέντων γενῶν ἐδημιούργει, μήκει μὲν ὀκτῶ καὶ εἴκοσι πηχῶν ἐκάστην, εἰς δὲ τέσσαρας πήχεις πρὸς εὖρος ἀποτείνων, ἵνα καὶ δεκάδα ἔχωσι τὴν παντέλειαν καὶ τετράδα τὴν δεκάδος οὐσίαν καὶ τὸν ὀκτῶ καὶ εἴκοσιν ἀριθμὸν τέλειον ἴσον τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι καὶ τεσσαρακοντάδα τὴν ζωογονικωτάτην, ἐν ἣ διαπλάττεσθαι φασιν ἄνθρωπον ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ. οἱ μὲν οὖν ὀκτῶ καὶ εἴκοσι πήχεις τῶν αὐλαιῶν τοιαύτην ἔχουσι τὴν διανομήν· δέκα μὲν κατὰ τὸν ὄροφον τοσοῦτον γὰρ ἔστι τῆς σκινηῆς τὸ εὖρος, οἱ δὲ λοιποὶ κατὰ τὰς πλευράς, ἐκατέρωθεν ἑννέα, πρὸς σκέπην ἀποτείνονται τῶν κίωνων, ὑπολειπομένου πῆχεως ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἵνα μὴ ἐπισύρηται τὸ πάγκαλον καὶ ἱεροπρεπὲς ὕφασμα. τῶν δὲ τεσσαράκοντα, οἱ συναριθμοῦνται ἐκ τοῦ τῶν δέκα αὐλαιῶν πλάτους, τριάκοντα μὲν ἀπολαμβάνει τὸ μῆκος τοσοῦτον γὰρ ἔστι καὶ τὸ τῆς σκινηῆς, ἑννέα δὲ ὁ ὀπισθόδομος, τὸν δὲ λοιπὸν τὸ κατὰ τὸ προπύλαιον, ἵνα δεσμὸς ἦ τοῦ ὅλου περιβλήματος· (Φίλωνος, *Περὶ τοῦ Βίου Μωυσέως* 2.84.1-86.4).

962. Φίλωνος, *Περὶ τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων* 1.177.23.

963. **εἰσὶ τοίνυν ἀριθμῷ δέκα εορταί**, ἃς ἀναγράφει ὁ νόμος· πρώτη μὲν, ἦν ἀκούσας θαυμάσαι τις ἂν ἴσως, αὕτη δ' ἔστιν ἡμέρα πᾶσα· δευτέρα δὲ ἡ δι' ἕξ ἡμερῶν ἑβδόμη, σάββατον αὐτὴν Ἑβραῖοι πατριῷ γλώττῃ καλοῦσι· τρίτη δ' ἡ μετὰ σύνοδον τὴν κατὰ σελήνην νέαν νομηγία· τετάρτη δ' ἡ τῶν διαβατηρίων, ἢ καλεῖται Πάσχα· πέμπτη δ' ἡ τῶν ἀσταχῶν ἀπαρχή, τὸ ἱερὸν δράγμα· ἕκτη δ' ἄζυμα· μεθ' ἣν ἡ τῶν ἑβδομάδων ὄντως ἑβδόμη· ὀγδόη δὲ ἱερομηγία· ἐνάτη δὲ νηστεία· δεκάτη δὲ ἡ τῶν σκηνῶν, ἣτις ἔστι τῶν ἐτησίων εορτῶν συμπέρασμα, **εἰς τέλειον ἀριθμὸν δεκάδα τελευτῶσα**. ἀρκτέον δὲ ἀπὸ

μοσχάρια, ένα κριάρι και επτά αρνιά (10 σφάγια ως ολοκαυτώματα). Στην εορτή της Πρωτοχρονιάς ή εορτή των Σαλπίγγων τη δεκάτη ημέρα ήταν Νηστεία. Στην Εορτή των Σκηνών θυσιάζονταν εβδομήντα μοσχάρια, δεκατέσσερα κριάρια (7X2) και 98 αρνιά (14X7) όλα τα ζώα ως ολοκαυτώματα. Στην εορτή των Αζύμων η οποία διαρκούσε μία εβδομάδα, θυσιάζονταν κάθε μέρες δέκα ζώα, όσα και κατά τις Πρωτομηνιές (σύνολο δηλαδή 70 ζώα) ως ολοκαυτώματα⁹⁶⁴.

Οι νόμοι γράφθηκαν σε δύο πλάκες, ισάριθμοι με της ψυχής τα μέρη τα οποία είναι το λογικό και άλογο και αριθμούσαν σε δέκα, τα μὲν προτέρα (εννοεί οι πρώτη πεντάδα των νόμων) τὰ πρὸς θεὸν δίκαια, ἡ δὲ ἑτέρα (εννοεί πεντάδα) τὰ πρὸς ἀνθρώπους περιέχει σε δέκα⁹⁶⁵.

Ο Ιάμβλιχος ενδιατρίβει και εμβαθύνει στις ιδιότητες του αριθμού 10. Ας εξετάσουμε λοιπόν περιληπτικά τι γράφει⁹⁶⁶: Ο αριθμός 10 συμπεριλαμβάνει μέσα του σπερματικά τα πάντα, τους στερεούς και τους επίπεδους αριθμούς, τους άρτιους, τους περιττούς, τους αρτιοπέριττους και τους τέλειους με όλα τα είδη της τελειότητας, τους πρώτους, τους ασύνθετους, την ισότητα και την ανισότητα, τις δέκα αναλογίες (αριθμητική, γεωμετρική, αρμονική, αντίστροφες

της πρώτης. ἄπασαν ἡμέραν ἑορτὴν ἀναγράφει ὁ νόμος πρὸς τὸν ἀνεπίληπτον βίον ἀρμοζόμενος ὁσίων ἀνθρώπων ἐπομένων τῇ φύσει καὶ τοῖς ταύτης διατάγμασι. καὶ εἴ γε μὴ παρενημέρησαν αἱ κακίαι καταδυναστεύσασαι τοὺς περὶ τῶν συμφερόντων λογισμοὺς οὐς τῆς ἐκάστων ψυχῆς ἐξόκισαν, ἀλλ' ἔμειναν αἱ τῶν ἀρετῶν δυνάμεις εἰς ἅπαν ἀήττητοι, μία ἂν ἦν ὁ ἀπὸ γενέσεως ἄχρι τελευτῆς χρόνος ἀδιάστατος ἑορτὴ καὶ αἶ τε οἰκίαι καὶ αἱ πόλεις ἐν ἀδείᾳ καὶ ἐκεχειρίᾳ μεσταὶ πάντων ἂν ἦσαν ἀγαθῶν εὐδῖαν ἄγουσαι πραγμάτων (Φίλωνος, *Περὶ τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων* 2.41-42) .

964. Φίλωνος, *Περὶ τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων* 1.181.1.182.5.

965. τί δ; αἱ στήλαι τῶν γενικῶν δέκα νόμων, ἃς ὀνομάζει πλάκας, οὐ δύο εἰσὶν ἰσάριθμοι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι, λογικῶ καὶ ἀλόγῳ, ἃ παιδευθῆναί τε καὶ σωφρονισθῆναι χρή, τεμνόμεναι πάλιν ὑπὸ τοῦ θεσμοθέτου μόνου; "αἱ γὰρ πλάκες ἔργον θεοῦ ἦσαν, καὶ ἡ γραφὴ γραφὴ θεοῦ κεκολαμμένη ἐν ταῖς πλαξί" καὶ μὴν τῶν ἐν αὐταῖς δέκα λόγων, οἱ κυρίως εἰσὶ θεσμοί, διαίρεσις ἴση γέγονεν εἰς πεντάδας, ὧν ἡ μὲν προτέρα τὰ πρὸς θεὸν δίκαια, ἡ δὲ ἑτέρα τὰ πρὸς ἀνθρώπους περιέχει (Φίλωνος, *Περὶ τοῦ τις ὁ τῶν θείων ἐστὶν κληρονόμος καὶ περὶ τῆς εἰς ταῖς ἴσα καὶ ἐναντία τομῆς* 1.168).

966. Ιαμβλίχου, *Τα θεολογούμενα τῆς αριθμητικῆς* 79.4-87.1

τους κλπ), τους διαμετρικούς, κυκλικούς και σφαιρικούς αριθμούς. Από μόνη της η δεκάδα δεν έχει καμία ιδιαίτερη ή γενικά φυσική παραλλαγή, εκτός από την επιστροφή και την ανακύκλωση στον εαυτό της, δικαιολογημένα ο δημιουργός χρησιμοποίησε τη δεκάδα ως μέτρο και γνώμονα και κανόνα, ακολουθώντας το σχέδιό του. Γι' αυτό ακριβώς, όσα υπάρχουν από τον ουρανό μέχρι τη γη, τόσο στο σύνολό τους όσο και στα μέρη τους, συμφωνούν με τις σχέσεις οι οποίες περιέχονται στη δεκάδα και είναι διακοσμημένα σύμφωνα με αυτήν.

Κατά τον Ιάμβλιχο οι πυθαγόρειοι της έδωσαν διάφορα ονόματα:

Κόσμον: Το σύμπαν, στο σύνολό του και στα μέρη του, έχει τακτοποιηθεί με βάση αυτήν.

Ουρανία και Ουρανός: Αποτελεί το τελειότατο όριο του αριθμού, πράγμα για το οποίο έχει ονομαστεί δεκάδα σαν να ήταν δεκάδα, όπως ακριβώς ο ουρανός είναι δοχείο το οποίο περιέχει τα πάντα.

Σύμπαν: Δεν υπάρχει κάποιος μεγαλύτερος φυσικός αριθμός, αλλά ακόμα και αν επινοηθεί κάποιος, κατά κάποιον τρόπο επιστρέφει σε αυτόν με επανάληψη. Γιατί η εκατοντάδα είναι δέκα δεκάδες, και η χιλιάδα δέκα εκατοντάδες, και η μυριάδα δέκα χιλιάδες, και καθένας από τους άλλους αριθμούς· έτσι θα επαναληφθεί και θα επιστρέψει είτε στη δεκάδα, είτε σε κάποιον αριθμό εντός της δεκάδας. Η ανάλυση λοιπόν και η επιστροφή όλων των αριθμών σε αυτήν είναι παντοειδής. Ίσως, όμως αποκαλείται η δεκάδα σύμπαν από τον μυθικό θεό Πάνα, γιατί και αυτός τιμάται με τη δεκάδα και εορτάζεται από τους χωρικούς τη δεκάτη ημέρα κάθε μήνα και, ως επί το πλείστον, από δέκα κατηγορίες ανθρώπων, τους προβατάρηδες, τους γιδοβοσκούς, τους γελαδάρηδες, τους ιπποκόμους, τους πολεμιστές, τους κυνηγούς, τους ψαράδες, τους κηπουρούς, τους υλοτόμους και αυτούς οι οποίοι ρίχνουν θεμέλια. Λέγεται ότι με το ανθρώπινο είδος έχουν συγκατοικήσει δέκα είδη ζώων. Ο σκύλος, η κότα, το βόδι, το άλογο, ο γάιδαρος, το μουλάρι, η χήνα, η κατσίκα, το πρόβατο και η γάτα.

Μοίρα: Μέσα στους αριθμούς και μέσα σε όσα υπάρχουν, με βάση τη σύσταση του αριθμού, δεν υπάρχει καμία ιδιότητα η οποία να μην έχει εμφυτευτεί σπερματικά μέσα στη δεκάδα και στους αριθμούς εντός της δεκάδας και που, εν συνεχεία, να μην απλώνεται με ειρμό και ακολουθία σε όσα βρίσκονται μετά

από τη δεκάδα, ενώ και η μοίρα (ειμαρμένη) είναι ένα είδος ειρμού, αλληλουχίας και τακτικής ακολουθίας.

Αιωνιότητα: Η αιωνιότητα η οποία είναι τελειότατη και παντοτινή περιέχει τα πάντα και τελειοποιεί τα πάντα, όπως η δεκάδα.

Ισχύς (κράτος), κλειδούχος: Τα κοσμικά πράγματα ενισχύονται με αυτόν τον αριθμό, και επειδή το δέκα φαίνεται να κρατά τους υπόλοιπους αριθμούς σαν ένας φράχτης και περίβολος και δοχείο όλων των αριθμητικών σχέσεων.

Πίστη: Σύμφωνα με τον Φλόλαο, με τη δεκάδα και τα μέρη της, όταν τα μελετούμε όχι επιφανειακά, αποκτούμε βέβαιη πεποίθηση για τα όντα. Θα μπορούσε γι' αυτό να ονομαστεί και Μνήμη από αυτούς, από τους οποίους και η μονάδα ονομάστηκε Μνημοσύνη.

Ανάγκη: Οι θεολόγοι ταυτίζουν την εξωτερική περιφέρεια όλου του ουρανού με την Ανάγκη η οποία κινεί και σπρώχνει αδιάκοπα ολόκληρη την περιστροφή με αδαμάντινο και άφθαρτο μαστίγιο, η δεκάδα και υπό αυτή την έννοια θα είναι Ανάγκη, καθώς οριοθετεί τα πάντα και τα αναμειγνύει μεταξύ τους και πάλι τα διαχωρίζει και προκαλεί κίνηση και αλληλουχία στα όντα. Σύμφωνα με αυτή, είναι δέκα οι σφαίρες του σύμπαντος.

Άτλαντας: Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Τιτάνας Άτλαντας σηκώνει στους ώμους του τον ουρανό. Η δεκάδα συγκρατεί τη σχέση των ουράνιων σφαιρών, αποτελώντας κάτι σαν διάμετρο όλων τους και περιστρέφοντάς τες και περικλείοντάς τες με απόλυτη συνοχή.

Κατά τον Ιάμβλιχο, ο Σπεύσιππος, ο γιος της Πωτώνης, της αδερφής του Πλάτωνα, γράφει στο βιβλίο του «Περί των πυθαγορικών αριθμών» ότι η δεκάδα έχει απόλυτη σχέση με τη φύση και τελειοποιεί πλήρως τα όντα, καθώς αποτελεί από μόνη της (και όχι επειδή εμείς το νομίσαμε ή τυχαία) κάτι ως θεμελιώδες τεχνικό πρότυπο για τα κοσμικά δημιουργήματα και έχει προβληθεί ως τελειότατο υπόδειγμα για τον δημιουργό Θεό του σύμπαντος. Επίσης γράφει ότι «το δέκα είναι τέλειος αριθμός, και ορθά και φυσιολογικά καταλήγουμε σε αυτόν, όταν μετράμε ποικιλοτρόπως οι Έλληνες και όλοι οι άνθρωποι, χωρίς να το κάνουμε καθόλου επίτηδες. Αυτό συμβαίνει γιατί ο αριθμός δέκα έχει πολλά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία ταιριάζει να έχει ο αριθμός ο οποίος είναι

έτσι τέλειος, ενώ πολλά χαρακτηριστικά δεν ανήκουν αποκλειστικά και μόνο σε αυτόν, αλλά πρέπει να τα έχει ένας τέλειος αριθμός. Πρώτα λοιπόν, πρέπει να είναι άρτιος, προκειμένου μέσα του να είναι ίσοι οι περιττοί και οι άρτιοι και όχι περισσότεροι οι μεν από τους δε, γιατί καθώς ο περιττός είναι πάντα προηγούμενος από τον άρτιο, αν αυτός ο οποίος κλείνει τη σειρά δεν είναι άρτιος, θα υπερτερήσουν οι περιττοί. Έπειτα, πρέπει να έχει ίσους τους πρώτους και ασύνθετους και τους δεύτερους και σύνθετους και ο δέκα τους έχει ίσους, και αυτό δεν συμβαίνει με κανέναν άλλο αριθμό μικρότερο του δέκα αλλά με μεγαλύτερους του δέκα⁹⁶⁷.

Υπάρχουν 10 σχέσεις του μεγαλύτερου και μικρότερου (πολλαπλάσιο, υποπολλαπλάσιο, επιμόριο, υποεπιμόριο, επιμερές, υποεπιμερές, πολλαπλασιεπιμόριο, υποπολλαπλασιεπιμόριο, πολλαπλασιεπιμερές, υποπολλαπλασιομερές). Συνεχίζει να μιλά για σχέσεις σε σχήματα τα οποία παράγουν τον αριθμό 10 μερικές από τις οποίες δεν είναι κατανοητές. Τελειώνει παραθέτοντας κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία για το δέκα από τον Ανατόλιο. Η δεκάδα γεννιέται με πολλαπλασιασμό από έναν άρτιο και ένα περιττό αριθμό ($2 \times 5 = 10$). Είναι κύκλος και πέρας κάθε αριθμού, γιατί οι αριθμοί τρέχουν περιστρεφόμενοι γύρω από αυτόν και επιστρέφουν σε αυτόν σαν σημείο καμπής τους. Επιπλέον, η δεκάδα είναι όριο του άπειρου των αριθμών και αποκαλείται *ισχύς* και *παντέλεια*, επειδή περατώνει κάθε αριθμό και περιέχει μέσα της κάθε φύση, του άρτιου και του περιττού, του κινούμενου και του ακίνητου, του καλού και του κακού. Επιπλέον, έχει προκύψει από το άθροισμα της τετράδας των πρώτων αριθμών 1,2,3 και 4 και το 20 από το διπλάσιο καθενός από αυτούς. Η δεκάδα γεννά το 55 ($1+2+3+4+5+6+7+8+9+10=55$, τριγωνικός αριθμός) ο οποίος περιέχει θαυμαστές ομορφιές⁹⁶⁸.

967. Πρώτοι και ασύνθετοι θεωρούνται οι 1,2,3,5,7 δεύτεροι και σύνθετοι οι 4,6,8,9,10. Το 2 θεωρείτο πρώτος και ασύνθετος αριθμός, καθώς δεν προκύπτει από τον πολλαπλασιασμό άλλου αριθμού, πλην της μονάδας. Στην πραγματικότητα αυτό το χαρακτηριστικό το έχει εκτός από το 10, το 12 και το 14.

968. Αναφέρονται ενδεικτικά μερικές. Το άθροισμα των διπλασίων και τριπλασίων των πρώτων τεσσάρων αριθμών παράγει το 55 ($1+2+4+8+1+3+9+27=55$). Οι πέντε διαδοχικοί

Πάρα πολλά άλλα παραδείγματα αναφέρονται στην Αγία Γραφή τα οποία δηλώνουν τη συμβολικότητα του αριθμού δέκα. Θα αρκεστούμε σε ενδεικτικά παραδείγματα από την Καινή Διαθήκη, γιατί από την Παλαιά Διαθήκη ήδη παραθέσαμε αυτά του Φίλωνα. Η βασιλεία του Θεού μοιάζει με δέκα παρθένες (Μτ 25:1). Ο ίδιος Ευαγγελιστής αναφέρει την παραβολή των δέκα ταλάντων (25:17). Ο Ευαγγελιστής Λουκάς αναφέρει τη γυναίκα με τις δέκα δραχμές (15.8), την παραβολή των δέκα λεπρών (Λκ 17:12) και των δέκα δούλων με τις δέκα μνας (Λκ 19:13). Στην Αποκάλυψη αναφέρεται ο πυρρός μέγας δράκος (12.3), και το θηρίον (13:1-2:17:3,7,12,16) με επτά κεφαλές και τα δέκα κέρατα.

Ο Cirlot⁹⁶⁹ προσθέτει ακόμη μερικές πληροφορίες. «Ο αριθμός δέκα είναι σύμβολο της πνευματικής πραγμάτωσης, αλλά μπορεί να εκφράσει και την ενότητα, ενεργώντας ως ζυγός αριθμός (αμφιταλάντευση) ή στην αρχή μιας νέας ολικής σειράς. Σε μερικές θρησκείες, η δεκάδα συμβολίζει την ολότητα του απείρου, μεταφυσικού και υλικού, γιατί εξυψώνει όλα τα πράγματα στην ενότητα. Το δέκα έχει ονομαστεί αριθμός της τελειότητας από την εποχή της αρχαίας Ανατολής, τους Πυθαγόρειους μέχρι τον άγιο Ιερώνυμο».

Παράρτημα Η' Η σημειολογία των τεσσάρων στοιχείων

Η. 1. Τα τέσσερα στοιχεία

Οι Προσωκρατικοί φιλόσοφοι, με εξαίρεση ίσως τον Αναξαγόρα, καθορίστηκαν ως «υλιστές» (φυσικοί). Με την έννοια αυτή εννοούμε ότι στην πρωταρχική και γνήσια διανοήση δεν υπάρχει χωρισμός τού κόσμου σε φύση και σε νού. Ο Έλληνας νιώθει εμψυχη τη φύση και έτσι θεωρείται ότι είναι γεμάτη με θεϊκά όντα. Ορθότερος όρος ισχυρίζονται οι Τσέλλερ και Νεσπλέ θά ήταν ο υλοζωϊσμός ή παμψυχισμός για τη φιλοσοφική αυτή κατεύθυνση. Όλα τα ζωντανά για τους Έλληνες έχουν νου. Άκόμα και ο Νους του Αναξαγόρα, ισχυρίζονται οι ίδιοι συγγραφείς, έχει τη θέση του μέσα στον κόσμο και όχι έξω απ' αυτόν. Ο νους ανήκει στη φύση και γι' αυτό η ψυχολογία και η Θεολογία αποτελούν μέρος της

τριγωνικοί αριθμοί 3,6,10,15,21 έχουν άθροισμα 55. Οι πέντε διαδοχικοί τετράγωνοι αριθμοί 1,4,9,16,25 έχουν άθροισμα 55.

969. Juan E. Cirlot, *Το λεξικό των συμβόλων* (Αθήνα: Κονιδάρη, 1995) λήμμα αριθμοί, 115.

«φυσικής» όχι μοναχά της προσωκρατικής εποχής, αλλά και στους Στωϊκούς και Επικουρείους.

Έτσι, ο Θαλής ο Μιλήσιος παραδεχόταν ως πρωταρχική ύλη το νερό και πως απ' αυτό γεννήθηκαν και αποτελούνταν όλα. Επίσης έλεγε ότι η ύλη πλέει σαν σανίδα πάνω στο νερό, και μ' αυτό εξηγούσε το πώς κρατιέται στο κέντρο του κόσμου. Ο Αναξίμενης θεωρούσε ως αρχή τον αέρα, γιατί αυτό απλώνεται πέρα από κάθε όριο και σε εξακολουθητική κίνηση και αλλαγή. Είναι η αιτία της ζωής και της κίνησης στα έμψυχα. Ο Ηράκλειτος ως ουσία όλων των όντων πίστευε ότι είναι η «φωτιά». Με τον όρο φωτιά εννοούσε όχι μόνο τη φλόγα, αλλά και το ζεστό γενικά που επίσης το έλεγε «αναθυμίαση» ή ανάσα (ψυχή). Ο Θαλής θεωρούσε ότι ο κόσμος βασιζόταν στο νερό, ο Αναξίμενης στον αέρα και ο Ηράκλειτος στη φωτιά, ο Ξενοφάνης προτίμησε τη γη, ώστε να υπάρξει συμπλήρωση και των τεσσάρων στοιχείων ως πρωταρχικών⁹⁷⁰.

Τα Ελληνικά Ταχυδρομεία (30.9.2013) κυκλοφόρησαν γραμματόσημα με τα τέσσερα στοιχεία. Στο άρθρο που εξεδόθηκε για να κοινοποιηθούν οι φιλοτελιστές για την καινούργια συλλογή έγραφε μεταξύ των άλλων: « Σύμφωνα με την οντολογική θεωρία των τεσσάρων στοιχείων όλος ο κόσμος δομείται θεμελιακά από τέσσερα βασικά στοιχεία. Από αυτά, τις αλληλεπιδράσεις και τις αναμειξεις τους οικοδομούνται όλα τα υλικά και άυλα, ορατά και αόρατα αντικείμενα του Σύμπαντος. Τα τέσσερα στοιχεία έχουν τα εξής ονόματα: η Φωτιά, ο Αέρας, το Νερό, η Γη».

Τό από Σύμπαν κατά τόν Πλάτωνα, δημιούργημα του άριστου δημιουργού, συντίθεται από τα τέσσερα στοιχεία γη, πυρ, αέρας, νερό, με κάποια αναλογία και σταθερότητα.

«Οὕτω δὴ πυρός τε καὶ γῆς ὕδωρ ἀέρα τε ὁ θεός ἐν μέσῳ θεΐς, καὶ πρὸς ἄλληλα καθ' ὅσον ἦν δυνατὸν ἀνά τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεργασάμενος, ὃ τι περ πῦρ πρὸς ἀέρα, τοῦτο ἀέρα

970. Τσέλλερ-Νέστλε, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας* ελλ. μετ. Χ. Θεοδωρίδης (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Εστίας, 2002), 17-57.

προς ὕδωρ, καί ὅ,τι ἀήρ προς ὕδωρ, ὕδωρ προς γῆν, ξυνέδησε και ξυνεστήσατο οὐρανόν ὄρατόν και ἀπτόν. Και διά ταῦτα ἕκ τε δὴ τούτων τοιούτων και τον ἀριθμόν τετάρων το τοῦ κόσμου σῶμα ἐγεννήθη δι' ἀναλογίας ὁμολογήσαν, φιλίαν τε ἔσχεν ἕκ τούτων, ὥστ' εἰς ταῦτόν αὐτῶ ξυνελθόν ὑπό του ἄλλου πλην ὑπό τοῦ ξυνηδήσαντος γενέσθαι»⁹⁷¹.

Τα στοιχεία αυτά τα είδαμε να παίζουν πρωτεύοντα ρόλο στους φυσικούς φιλοσόφους καθώς επίσης και στον Ελεάτη φιλόσοφο Εμπεδοκλή που έλεγε «τέσσερα γάρ πάντων ριζώματα». Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, τα τέσσερα στοιχεία παριστάνονται με κανονικά γεωμετρικά σχήματα.

Η σχέση των σχημάτων με τα τέσσερα στοιχεία δείχνεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας. Κανονικά Γεωμετρικά σχήματα κατά Πλάτωνα και η παράστασή τους

Κανονικό γεωμετρικό σχήμα	Παράσταση
τετράεδρο	φωτιά
οκτάεδρο	αέρας
κύβος	γη
εικοσάεδρο	νερό

Τά κανονικά γεωμετρικά σχήματα προκύπτουν από δύο ορθογώνια τρίγωνα (ισοσκελές και σκαληνό). Κατανοείται ότι το μοντέλο δημιουργίας του κόσμου σύμφωνα με τον Πλάτωνα είναι ιδεαλιστικό και βασίζεται στα Μαθηματικά, σε αντίθεση με αυτό του Δημόκριτου που βασίζεται στην ύλη, τα άτομα. Τα άτομα σύμφωνα με τους ατομικούς είναι αιώνια και ανεξάρτητα από οποιαδήποτε υπέρτατη επεμβάση. Γι' αυτό τα σχήματά τους έχουν οποιαδήποτε μορφή, το δε πλήθος και τα μεγέθη τους είναι άπειρα. Τά άτομα όμως του Πλάτωνα είναι πεπερασμένα επίπεδα γεωμετρικά σχήματα τά οποία ανήκουν στον νοητό κόσμο των Μαθηματικών. Τά σχήματα που παριστούν τα τέσσερα στοιχεία μπορούν να μετασχηματίζονται και να μη δημιουργείται κάποιο κενό (π.χ. 5 φωτιές μπορούν να μετασχηματιστούν σε 1 νερό).

971. R.G. Bury, Plato I, *Timaeus*, with English translation by F.H. Colson, G.H. Whitaker, The Loeb Classical Library (Cambridge, Massachusetts, London, 1929), 31-33.

Στον Τίμαιο, ο Πλάτωνας αναφέρεται και σε μία Πέμπτη κατασκευή που προέβαλε ο Θεός στο σύμπαν και το διακοσμή, περιχαράσσοντάς το με αυτή. Ο ίδιος συγγραφέας στο έργο του «Επινομίς» επεξηγεί ότι αυτή η ουσία είναι ο αιθέρας και αποτελεί κανονικό δωδεκάεδρο. Από αυτή την πέμπτη ουσία προέρχεται ο όρος «πεμπτουσία». Αποτελεί τό γαλάζιο ανώτερο στρώμα του αέρα, σύμβολο του ουρανού όπου κατοικούσαν οι θεοί.

Κί' ο Αριστοτέλης πίστευε ότι τα πάντα συνθέτονταν από τα τέσσερα προαναφερθέντα στοιχεία. Τα στοιχεία αυτά μετακινούνται προς τα κάτω και προς τα πάνω, με τη φωτιά να είναι το πιο ελαφρύ και τη γη το πιο βαρύ. Τα διάφορα αντικείμενα σχηματίζονται και με τα τέσσερα αυτά στοιχεία κι η υφή τους καθορίζεται από το πιο από τα τέσσερα κυριαρχεί. Αλλά επειδή στην κατασκευή των διαφόρων αντικειμένων ή εμβίων όντων τα τέσσερα αυτά στοιχεία δεν βρίσκονται εκεί που ανήκουν (π.χ. σε ένα σκουλίκι το «ποσοστό» της φωτιάς, που του αναλογεί, όσο μικρό κι αν είναι, δε βρίσκεται ψηλά, αλλά στη γη) όλα τα πράγματα είναι ατελή. Εκτός από τα τέσσερα στοιχεία, ο Αριστοτέλης αναφέρει τέσσερις ποιότητες, κινήσεις, αιτίες και σημασίες της εννοίας ύλη⁹⁷².

Ο Πυθαγόρας και οι οπαδοί του, των οποίων το πάθος για τους αριθμούς άγγιζε τα όρια, θα λέγαμε, της θρησκευτικής μανίας, εκστασιάζονταν με τα αριθμητικά σύνολα και ιδιαίτερα με τις τετράδες, καθώς το άθροισμα των πρώτων τεσσάρων αριθμών-ένα, δύο, τρία και τέσσερα-ισούται με τον «ιερό» αριθμό δέκα (Μεταφυσικά, 986a)⁹⁷³. Σύμφωνα με τους παρατηρητικούς Πυθαγορείους, ο κόσμος διαιρείται με φυσικό τρόπο σε σύνολα των τεσσάρων: δεν υπάρχουν μόνο τα τέσσερα στοιχεία, αλλά και τέσσερα βασικά σχήματα (πυραμίδα, κύβος οκτάεδρο και εικοσάεδρο), τέσσερις κύριες λειτουργίες (σκέψη, γνώση, γνώμη και αίσθηση), τέσσερις εποχές, τέσσερις ηλικίες του ανθρώπου και τέσσερα βασικά όργανα των ζωντανών όντων. Επιπλέον, οι Πυθαγόρειοι επινόησαν την

972. Ιωάννου Γ. Λασκαράτου, *Ιστορία της Ιατρικής* (Αθήνα: Π.Χ. Πασχαλίδη, 2012), 147.

973. Hugh Tredennick, *Metaphysics*, The Loeb Classical Library with an English translation by F.H. Colson and G.H. Whitaker (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1929), 32-34.

τετρακτύ, η οποία μεταγενέστερα ως *quadriivium* αποτέλεσε τη βάση για το πανεπιστημιακό δίπλωμα του Μεσαίωνα, και η οποία διαιρεί τη μαθηματική επιστήμη σε τέσσερα μέρη: αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία και μουσική.

Η λατρεία των τετράδων επεκτάθηκε και στην ιατρική, υπό την αιγίδα του Ιπποκράτη (Περί χυμών) και των οπαδών του, οι οποίοι συσχέτισαν τα τέσσερα στοιχεία με τα τέσσερα βασικά υγρά ή χυμούς του ανθρώπινου σώματος⁹⁷⁴. Η μέλαινα χολή συσχετίστηκε με τη γη, η κιτρίνη χολή με τη φωτιά, το αίμα με τον αέρα και το φλέγμα με το νερό (Νουμέσιος 4^{ος} Π.χ. αιώνας, Περί φύσεως ανθρώπου). Ενώ σήμερα η ευθυμία ή η δυσθυμία υποδηλώνουν απλώς μία παροδική, καλή ή κακή, διάθεση, για τους αρχαίους η σχετική ισορροπία των χυμών ήταν ζήτημα ζωής ή θανάτου. Τα άτομα που έχαιραν άκρας υγείας διέθεταν ίσες ποσότητες από τα τέσσερα υγρά. Όταν κάποιο από αυτά υπερίσχυε, τότε εκδηλωνόταν αδυναμία και ασθένεια. Ο Αριστοτέλης προσέδωσε στους χυμούς του σώματός τις τέσσερις ιδιότητες: της θερμότητας, του ψύχους, της υγρασίας και της ξηρότητας, αλλά και των τεσσάρων γεύσεων, του πικρού, του γλυκού, του ξινού και του αλμυρού. Αργότερα προστέθηκαν και άλλες καταστάσεις. Την Υγεία, δηλαδή την ισορροπημένη δυναμική των στοιχειακών δυνάμεων, μπορούμε να την οραματιστούμε ως ελευθερία των κινήσεων με κέντρο την καρδιά του κύκλου στο σημείο «Ο», ενώ την Άσθένεια ως ένα πολύ στενό άξονά που διαπερνά την χάρτα μέσω του κέντρου, από το ένα άκρο στο άλλο (συνεπώς ως ελαττώση της ελευθερίας)⁹⁷⁵.

974. Ίδια στοιχεία απαντούν και στον άγ. Ιωάννη τον Δαμασκηνό: «Ἐν ἄνθρωπῳ ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· συνίσταται δὲ ἐκ τεσσάρων στοιχείων, ἡγουν ἐξ αἵματος, φλέγματος, χολῆς ξανθῆς, καὶ χολῆς. (Επιστολή του μακαριωτάτου και φιλοσοφωτάτου κυρίου Ιωάννου πρεσβυτέρου του Δαμασκηνού, προς τινα πεμφθείσα, 95.244.5-8). Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τεσσάρων στοιχείων συνίσταται, ἐπειδὴ ἔχει ἐν ἑαυτῷ αἷμα, φλέγμα, χολὴν ξανθὴν, καὶ χολὴν μέλαιναν. (*ibid* 95.244.47-50).

975. Ρεμπέκα Ρουπ, *Τὰ τέσσερα στοιχεία. Νερό, Αέρας, Φωτιά, Γῆ* (Αθήνα: Αβγό, 2008), 22.

Η. 2. Άγιος Αυγουστίνος, τὰ τέσσερα στοιχεία καί ο Πλάτωνας

Ο Άγιος Αυγουστίνος στην Πολιτεία τού Θεού⁹⁷⁶ γράφει ότι ο Πλάτωνας στο έργο τού Τίμαιος (31B) ισχυρίζεται ότι ο Θεός για να δημιουργήσει τόν κόσμο συνδύασε τη γη με το πυρ. Συνεχίζει ο άγ. Αυγουστίνος καί λέγει ότι για τον φιλόσοφο Πλάτωνα, το πυρ υπέχει τή θέση τού ουρανού. Στο Κεφάλαιο Α' τής Γένεσης απαντάται η φράση «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν (1:1)». Η ομοιότητα γίνεται ακόμη εμφανέστερη στή συνέχεια. Ο Πλάτωνας προσθέτει ότι τό πυρ καί τό ὕδωρ ἦσαν στοιχεία ενδιάμεσα, πρὸς τὰ οποία συνενώθησαν τὰ δύο ακρότατα στοιχεία. Στην Παλαιά Διαθήκη επίσης ο παραπάνω στίχος τής Γένεσης συνεχίζει: «ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκευάστος καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου καὶ πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος (1:2)». Ο άγ. Αυγουστίνος ισχυρίζεται ότι ο Πλάτωνας δεν επρόσεξε αρκετά στον τρόπο, μέ τόν οποίο χαρακτηρίζεται συνήθως τό Πνεῦμα τού Θεού στη Γραφή. Φαντάσθηκε λοιπόν ὅπως ισχυρίζεται ο άγ. Αυγουστίνος ὅτι ο Πλάτωνας στο εδάφιο αυτό αναφέρονταν τὰ τέσσερα στοιχεία, πόσο μάλλον αφού τόν αέρα οι Αρχαίοι Έλληνες τόν ονομάζουν πνεῦμα (πνεῦμα=πνοή, φύσημα, άνεμος).

Η. 3. Σύσταση του ανθρώπου και συσχέτιση με τη Θεολογία των Θεοφανείων

Στην ευχή του Μεγάλου Αγιασμού κατά την ημέρα των Θεοφανείων ο ιερέας διαβάζει το εξής «Σύ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων τὴν κτίσιν συναρμόσας τέτταρσι καιροῖς τὸν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐστεφάνωσας».

Σέ ομιλία του για τα Θεοφάνεια, ο Γρηγόριος Νύσσης⁹⁷⁷ αναφέρει ότι η σύσταση του ανθρώπου αποτελείται από τέσσερα στοιχεία (πυρ-γη-ὕδωρ-αήρ). Σημειώνει ὅτι ο Θεός (πυρ) με τη γέννησή του (γη) και το βάπτισμα (ὕδωρ) καθαγιάζει το ὕδωρ και τη γη και με την Πεντηκοστή τον αέρα (αήρ). Η βάπτισμα αγιάζει μέσω του ὕδατος το χαμηλότερο επίπεδο, τη γη, και η Πεντηκοστή τον αέρα. Με τη

976. Αγίου Αυγουστίνου, *Πολιτεία τού Θεού*, ελλ. Μτφρ. Σημειώσεις Α. Δαλέζιος, Τόμος Α (Αθήνα: Καλού Τύπου, 1975), 129.

977. Γρ. Νύσση, *Ομιλία προς τα Θεοφάνεια* 9.228.12.

δεύτερη κρίση, το ανθρώπινο πυρ των δικαίων θά εξαγιασθεί, ενώ οι άδικοι θά αποξενωθούν από τό θείο.

Ας εμβαθύνουμε στα λόγια του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης. Ο άνθρωπος μέ τή Βάπτισμα αναγεννάται, για να λάβει τίς δωρεές τού Αγίου Πνεύματος. Τό Άγιο Πνεύμα αποτελεί το «ζέον ύδωρ». Γι' αυτό βαπτίζόμαστε σε ύδωρ ζεστό. Τό ύδωρ από την πλευρά του Χριστού ήταν ζεστό για να προτυπώσει μυστικώς τη ζέση του Αγίου Πνεύματος. Διψούμε λοιπόν και πορευόμαστε προς το ύδωρ (Ησ 5:51). Ζωντανό ύδωρ παρέχει και ο Χριστός που θα μας ραντίσει με βάπτισμα αναγεννητικό. Μέ τήν Πεντηκοστή δίνεται η δυνατότητά του να συμμετάσχει ελεύθερα στην Εκκλησία του Θεού. Να γίνει κοινωνός της αγάπης του και να οδηγηθεί στην Θέωσή του. Αυτό θα το κάνει ο άνθρωπος μέχρι τη Δευτέρα Κρίση, όπου οι Άγγελοι θα σαλπίσουν, αυτή τη φορά για τήν ανακάθαρσή του. Ο πύρινος (αιθήρ) Θεός θα χρησιμοποιήσει την ίδια την ουσία του, για την ανακάθαρση του κατά τη Δευτέρα Κρίση. Στην ανακάθαρση αυτή θα συμμετέχει ο άνθρωπος και η στενάζουσα φύση. Στην παρακάτω εικόνα παριστάνεται ο εξαγιασμός των τεσσάρων στοιχείων της φύσης.

Ο άνθρωπος είναι δομημένος σε τέσσερα στοιχεία: τη γή (γω=χωρώ)⁹⁷⁸, το ύδωρ (ύω=βρέχω), τον αέρα (άω=αναπνεω) και τον αιθέρα (αίθω=καίω)⁹⁷⁹. Έχει δηλαδή εκτός από τη χοϊκή του φύση και τη θεϊκή, το στοιχείο δηλαδή του αιθέρα μέσα του. Δυστυχώς με την πτώση του αυτό το στοιχείο έχει αλλοιωθεί. Χρειάζεται να μπει η άδολη φωτιά να το ανακαινίσει. Το ανθρώπινο πυρ μοιάζει μετά την πτώση, χρυσάφι νοθευμένο. Η νοθεία θα διαπιστωθεί με το θεϊκό πυρ. Γι' αυτό ο Θεός θα προχωρήσει σε μία νέα ανακάθαρση δια πυρός της Γης. Θα ανακαινίσει κατά τη Δευτέρα του Παρουσία τον άνθρωπο και γενικά όλη τη Φύση. Ο καινός άνθρωπος που ήδη με την Ανάσταση του Χριστού εγκαθιδρύεται στην εκκλησία του, θα λάβει νέα φύση· φύση που θά εξαλείφει τα απομεινάρια της αμαρτίας του. Η σάρκα του θα μετουσιωθεί, το σώμα του θα γίνει άφθορο και καινούριο. Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν όπως ήδη εξηγήσαμε στα τέσσερα στοιχεία της δημιουργίας. Τή γη, το ύδωρ, τον αέρα και τον αιθέρα. Αυτά εάν τα θέσουμε σε τέσσερα επίπεδα όσο ανεβαίνουμε προς τα πάνω (γή-ύδωρ-αήρ-αιθήρ), το πυρ είναι το υψηλότερο. Γι' αυτό ο Θεός κατοικεί «εν ουρανοίς» και είναι πυρ καταναλίσκον (καί γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον (Εβρ 12:29).

Η. 4. Συμβολική σημασία τῶν τεσσάρων στοιχείων κατά τόν Μάξιμο τόν Ομολογητή

Ο άγ. Μάξιμος ο Ομολογητής παραλληλίζει τις τέσσερις αρετές και Ευαγγελιστές με τα τέσσερα στοιχεία ⁹⁸⁰:

Ό,τι είναι ο αιθέρας, δηλαδή το στοιχείο πυρ, στον κόσμο της αίσθησης, αυτό είναι στον διανοητικό κόσμο η φρόνηση, όντας έξη (ικανότητα) που φωτίζει και υποδέχεται τους πνευματικούς λόγους καθενός από τα όντα ιδιαίτερος, με τους οποίους φανερώνει απλάνευτα την αιτία που συνέχει τα πάντα, και έλκει την επιθυμία της ψυχής για το Θείο. Και ό,τι στον αισθητό κόσμο είναι ο αέρας, αυτό

978. Μέγα Ετυμολογικόν, 130.

979. Δημητρίου Β. Δημητράκου *Νέον Λεξικόν Ορθογραφικόν και Ερμηνευτικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης* (Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Γιοβάνης, 1970), 45,287,1391 και Liddell Scott, Τόμος Α' 66, 508.

980. Μάξιμου Ομολογητού, *Περί Διαφόρων Αποριών* ΕΠΕ 14Δ (Θεσσαλονίκη: Πατερικές Εκδόσεις Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1990), 335-339.

είναι στον διανοητικό κόσμο η ανδρεία, όντας έξη (ικανότητα) κινητική και συνεκτική της έμφυτης πνευματικής ζωής και μαζί και δραστική, τονωτική της γύρω από το Θείο αεικινήσιος της ψυχής. Καί ό,τι είναι στον αισθητό κόσμο τό νερό, αυτο είναι στον διανοητικό κόσμο η σωφροσύνη, όντας έξη που προκαλεί την πνευματική ζωτική γονιμότητα και γεννά την πάντοτε αναβλύζουσα από την επιθυμία για τό Θείο ερωτική έλξη. Και ό,τι είναι στον αισθητό κόσμο η γη, αυτό είναι στον κόσμο της διανοίας η δικαιοσύνη, όντας έξη που γεννά κατά τό είδος όλους τούς λόγους των όντων και απονέμει στον καθένα με ισότητα την πνευματική ζωτική δύναμη, και της οικείας βάσης μέσα στο καλό, αμετακίνητη κατά τη θέση θεμελίωση.

Το Ευαγγέλιο του Ματθαίου έχει μυστικά θέση της γης και της δικαιοσύνης, επειδή η διήγησή του είναι φυσικότερη. Το Ευαγγέλιο του Μάρκου έχει τη θέση του νερού και της σωφροσύνης, επειδή αρχίζει από τό βάπτισμα τού Ιωάννη και της μετανοίας που κήρυττε, που αποτελεί τη βάση της σωφροσύνης. Το Ευαγγέλιο του Λουκά έχει τη θέση του αέρα και της ανδρείας, επειδή είναι εκτενέστερο και πυκνό από περισσότερα περιστατικά. Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη έχει τη θέση του αιθέρα και της φρόνησης, επειδή είναι ανώτερο από όλα και διδάσκει απλά, με μυστικό τρόπο την πίστη στον Θεό και την έννοια.

Στο ίδιο κεφάλαιο αναφέρει ό Μάξιμος ο Ομολογητής ότι οι τέσσερις γενικές αρετές ως στοιχεία συμπλέκουν τον νοητό κόσμο που αποτελείται από το πνεύμα με τις αισθήσεις. Την αρετή της φρόνησης για παράδειγμα, την πραγματοποιεί από τη γνωστική και επιστημονική ενέργεια με τη συμπλοκή της νοερής και λογικής δύναμης, με την αίσθηση της όρασης και της ακοής. Την ανδρεία, από την άκρα ομαλότητα κατά την ενέργεια, με συμπλοκή του θυμικού προς την όσφρηση, δηλαδή τη μύτη, όπου έχει εγκατασταθεί, όπως λένε, το θυμικό πνεύμα με το σύμφυτό του αισθητό. Τη σωφροσύνη, από τη μετροημένη χρήση της επιθυμητικής δύναμης, με συμπλοκή προς τη γευστική αίσθηση γύρω από το οικείο αισθητό και τη δικαιοσύνη από την ίση, κατά την ενέργεια και

εύτακτη και αρμονική διανομή της ζωτικής δύναμης σε όλα και γύρω σε όλα σχεδόν τα αισθητά μέσω της απτικής δύναμης⁹⁸¹.

Παράρτημα Θ' Συμβολισμοί και Ιδιότητες του αριθμού έξι

Οι ιδιότητες του αριθμού έξι τους οποίους μνημονεύει ο άγ. Μάξιμος, αναφέρονται και από τον Φίλωνα. Στο βιβλίο του Περί της κατά Μωυσέα κοσμοποιίας γράφει τὰ εξής⁹⁸²:

«Από τούς αριθμούς, με βάση τούς νόμους της φύσης, ο πλέον παραγωγικός είναι ο έξι, διότι ξεκινώντας από τη μονάδα είναι ο πρώτος τέλειος αριθμός καθώς είναι ίσος με το γινόμενο αλλά και με τὸ ἄθροισμα (1+2+3) των μερών του, τὸ μισό πού εἶναι τὸ τρία, τὸ τρίτο του που είναι τὸ δύο καὶ τὸ ἕκτο του που είναι η μονάδα, καί, όπως λέγει ο λόγος, είναι ἀπὸ τή φύση του ἀρσενικός καὶ θηλυκός, μαζί καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ξεχωριστῆς δύναμης καὶ των δύο. Στα ὄντα, ἀρσενικό είναι το περιττό καὶ θηλυκό τὸ ἄρτιο. Ἡ ἀρχὴ των περιττῶν είναι το τρία καὶ των ἀρτίων το δύο, το δε γινόμενό τους είναι έξι. Ἄλλωστε, ο κόσμος, εφόσον είναι το τελειότερο ἀπὸ τα δημιουργήματα, ἔπρεπε να συσταθεῖ σύμφωνα με τέλειο ἀριθμό, δηλαδή τον έξι, καὶ εφόσον ἐπρόκειτο να ἐμπεριέχει ὁ ἴδιος γενέσεις που θὰ προέρχονταν ἀπὸ συνδυασμό, ἔπρεπε να του εγχαραχτεῖ μεικτὸς ἀριθμός, δηλαδή ὁ πρώτος ἀριθμός πού είναι περιττὸς καὶ ἄρτιος, που θὰ περιέχει τη φύση καὶ τοῦ ἀρσενικοῦ που σπέρνει καὶ τοῦ θηλυκοῦ πού δέχεται τὸ σπέρμα.

Ο Ιάμβλιχος που έζησε στα χρόνια του Μεγάλου Κωνσταντίνου, στο έργο του τα Θεολογούμενα της ἀριθμητικῆς⁹⁸³, ἐπεξηγεί περαιτέρω αυτά που λέγει ὁ Φίλωνας, ἀπόδειξη ὅτι η συμβολικότητα των ἀριθμῶν ἦταν γνωστὴ καὶ κατὰ τους Βυζαντινοὺς χρόνους. Γράφει λοιπὸν ὅτι ο ἀριθμὸς έξι:

981. Ενδιαφέροντα στοιχεία για το τέσσερα σημεία του ορίζοντα, τους τέσσερις ευαγγελιστές και τα τέσσερα πρόσωπα των Χερουβείμ παρατίθενται στο βιβλίο του Σωτήρη Σ. Δεσπότη, *Ο Κώδικας των Ευαγγελίων, Εισαγωγή στα Συνοπτικά Ευαγγέλια και Πρακτική Μέθοδος Ερμηνείας τους* (Αθήνα: Ἄθως, 2009), 41-43.

982. Φίλωνος, *Περί της κατά Μωυσέα κοσμοποιίας* (Αθήνα: Κάκτος, 2000), 33.

983. Ιαμβλίχου, *Τα θεολογούμενα της αριθμητικῆς* 42.18.54.9.

«Παράγεται από τον πρώτο άρτιο και τον πρώτο περιττό αριθμό, δηλαδή αρσενικό και θηλυκό αριθμό, με πολλαπλασιασμό, γι' αυτό και αποκαλείται αρσενικοθήλυκος. Αποκαλείται κυριολεκτικά γάμος, επειδή δεν παράγεται με πρόσθεση, όπως η πεντάδα, αλλά με πολλαπλασιασμό. Επιπλέον αποκαλείται γάμος, επειδή ο ίδιος είναι ίσος με τα μέρη του και έργο του γάμου είναι να παράγει απογόνους ομοίους με τους γονείς (γ' ιδιότητά που περιγράφει ο άγ. Μάξιμος)».

Ο Ιάμβλιχος αναφέρει παρὰ πολλά ενδιαφέροντα και σημαντικά για τον αριθμό έξι. Θα σταθούμε όμως σε μερικές ιδιότητές του που είναι χρήσιμες και που πιστεύουμε ότι ο άγ. Μάξιμος γνώριζε για τη συγγραφή των έργων του. Γράφει ο Ιάμβλιχος:

«Οί Πυθαγόρειοι ακολουθώντας τὸν Ορφέα, αποκαλούσαν τὴν εξάδα ολομέλεια είτε επειδή είναι η μόνη εντὸς της δεκάδας που ολόκληρη είναι ίση με τα μέρη ἢ τα μέλη της, είτε επειδή ολόκληρο το σύμπαν έχει διανεμηθεί και είναι αρμονικό με βάση αυτήν. Γιατί, καθὼς οι πλανητικές κινήσεις είναι επτά, εκτὸς ἀπὸ τὴν ογδόη κίνηση των απλανών, ἡ οποία δεν είναι απλή, και καθὼς παράγουν ισαρίθμους ἤχους μέσω του στροβιλισμοῦ τους, είναι ἀνάγκη τα διαστήματά τους, που ἀποτελοῦν κάτι σὰν μεσότητες, νὰ είναι έξι. Ονομάζουν τὴν εξάδα ορθὼς συμφιλίωση. Γιατί αὐτὴ συνδυάζει το αρσενικό και το θηλυκό με ἀνάμειξη (3X2 ἢ 2X3) και ὄχι ὅπως ἡ πεντάδα με πρόσθεση (3+2). Αποκαλείται δικαιολογημένα και ειρήνη και πολὺ πιο πριν κόσμος, λόγω της διάταξης των πραγμάτων που βρίσκονται ἐδὼ κάτω, γιατί και ο κόσμος, ὅπως ακριβῶς και ο αριθμὸς 6, εμφανίστηκε πολλές φορές να έχει συσταθεί ἀπὸ ἀντίθετα πράγματα πού βρίσκονται μεταξύ τους σε ἀρμονία. Επίσης, τὸ ἀθροισμα των γραμμάτων της λέξης κόσμος είναι 600. Τὴν αποκαλούσαν υγεία και ἀκμονα, ὑπὸ τὴν ἐννοια ὅτι είναι ἀκάματη, επειδή εὐλόγα τα πρωταρχικά τρίγωνα των κοσμικών στοιχείων μετέχουν σὲ αὐτήν, καθὼς εἶναι έξι σε καθένα, ἀν χωριστοῦν με τρεις καθέτους. Γιατί σε κάθε περίπτωση θα μπορούσαν να χωριστοῦν στα έξι. Γι' αὐτὸ τόσες είναι οι ακμές της πυραμίδας, του κύβου, του οκταέδρου, του δωδεκάεδρου και του εἰκοσάεδρου και κανένα δεν έχει ἀπαλλαγεί ἀπ' τὴ σχέση

με την εξάδα ως προς τις έδρες, τις κορυφές ή τις άκμές του. Έξι είναι και τα ζώδια πάνω από τη γη και έξι κάτω από τη γη».

Άλλες ενδιαφέρουσες ιδιότητές που αναφέρονται για την εξάδα και που ο άγ. Μάξιμος εμφανίζεται να γνωρίζει είναι:

Διάρθρωση του σύμπαντος: Ο Ιάμβλιχος αναφέρει ότι με βάση την εξάδα έχει λάβει ψυχή και αρμονία ο κόσμος και ότι με βάση την εξάδα, τα ζώα και τα φυτά απέκτησαν ολοκλήρωση, σταθερότητα, ακριβή υγεία κατά τη σύνθεση και την ανάπτυξή τους, ομορφιά, αρετή και τα παρόμοια. Ονομάζεται έτσι η εξάδα γιατί ανακαλύπτεται να δημιουργεί σταθερά τη ψυχή και να προκαλεί τη ζωτική έξη.

Πρότυπο του προτύπου: Το 3 αποτελεί άθροισμα τριών μονάδων 1+1+1, και είναι ο πρώτος αριθμός ο οποίος έχει την ίδια αρχή, μέση και τέλος, και από αυτή την άποψη θεωρείται τέλειος. Το 6 αποτελείται από το άθροισμα 2+2+2 και έχει επίσης την ίδια αρχή, μέση και τέλος. Είδαμε επίσης ότι ισούται με το άθροισμα των παραγόντων του, δηλαδή του 1, που είναι το 1/6 του 6, του 2 που είναι το 1/3 του 6 και του 3, που είναι το 1/2 του 6 (1X2X3=1+2+3). Επιπρόσθετα, το 6 έχει την εξής ιδιότητα. Όταν οι αριθμοί συγκροτηθούν σε διαδοχικές ομάδες τριών διαδοχικών αριθμών, ώστε το τελευταίο μέλος της ομάδας να είναι πολλαπλάσιο του 3, το τελικό άθροισμα τους το οποίο προκύπτει από την περαιτέρω πρόσθεση των ψηφίων του πρώτου αθροίσματος τους θα ισούται με έξι. Δίνονται μερικά παραδείγματα

$$1+2+3=6$$

$$4+5+6=15 \quad 1+5=6$$

$$7+8+9=24, \quad 2+4=6$$

$$10+11+12=33, \quad 3+3=6$$

$$13+14+15=42 \quad 4+2=6$$

Παράρτημα Ι' Συμβολικότητα και ιδιότητες του αριθμού πέντε

Τή συμβολικότητα του αριθμού πέντε με την αίσθηση εκφράζει ο Φίλωνας στο έργο του Περί της κατά Μωυσέα κοσμοποιίας⁹⁸⁴. «Αφού λοιπόν, η γη και ο

984. Φίλωνος, *Περί της κατά Μωυσέα κοσμοποιίας* (Αθήνα: Κάκτος, 2000), 65.

ουρανός τακτοποιήθηκαν και στολίστηκαν όπως τους ταίριαζε, η πρώτη την τρίτη και ο δεύτερος την τέταρτη ημέρα, έπιασε ο θεός να πλάσει τα θνητά γέννη των ζώων, αρχίζοντας από τα υδρόβια, την πέμπτη ημέρα, καθώς θεώρησε ότι τίποτα δεν είναι πιο συγγενικό με κάτι άλλο απ' όσο τα ζώα με τον αριθμό πέντε. Διότι τα έμψυχα δεν διαφέρουν από τα άψυχα σε τίποτα παραπάνω από την αίσθηση και η αίσθηση τέμνεται σε πέντε μέρη, στην όραση, στην ακοή, στη γεύση, στην όσφρηση και στην αφή. Στην καθεμιά ο δημιουργός απένειμε ξεχωριστό υλικό και ιδιαίτερη λειτουργία να το ελέγχει, με το οποίο να διακρίνει όσα υποπίπτουν σε αυτή: τα χρώματα, την όραση, τους ήχους, την ακοή, τους χυμούς τη γεύση, τις αναθυμιάσεις την όσφρηση, το μαλακό και το σκληρό, το θερμό και το ψυχρό, το λείο και το τραχύ, την αφή.

Ο Ιάμβλιχος γράφει ότι πρώτη η πεντάδα περιέλαβε το είδος κάθε αριθμού, δηλαδή το δύο, τον πρώτο άρτιο, και το τρία τον πρώτο περιττό. Γι' αυτό αποκαλείται γάμος, επειδή αποτελείται από αρσενικό και θηλυκό. Είναι κέντρο της δεκάδας. Όταν υψώνεται στο τετράγωνο περιέχει πάντα τον εαυτό του γιατί το 5 πολλαπλασιαζόμενο επί τον αριθμό πέντε ίσον με τον αριθμό είκοσι πέντε (αντιπαραβάλε με τη ρήση του Μάξιμου). Όταν το είκοσι πέντε πολλαπλασιασθεί επί τον εαυτό του, καταλήγει και πάλι στον εαυτό του, γιατί παράγεται το εκατό είκοσι πέντε. Τα στερεά σχήματα τα οποία έχουν ίσες πλευρές και ίσες γωνίες σε κάθε επιφάνειά τους, είναι πέντε: το τετράεδρο δηλαδή η πυραμίδα, το οκτάεδρο, το εικοσάεδρο, ο κύβος και το δωδεκάεδρο. Όπως είδαμε, ο Πλάτωνας (427-347 π.Χ.) λέγει ότι το πρώτο είναι το σχήμα της φωτιάς, το δεύτερο του αέρα, το τρίτο του νερού, το τέταρτο της γης και το πέμπτο του σύμπαντος. Οι Πλανήτες, εκτός από τον ήλιο και τη σελήνη, είναι πέντε. Το τετράγωνο του πέντε είναι το πρώτο τετράγωνο το οποίο είναι ίσο με δύο τετράγωνα, το τετράγωνο του τρία και το τετράγωνο του τέσσερα. Λέγεται ότι η τετραχορδία απαρτίζεται από τον πρώτο άρτιο και τον πρώτο περιττό αριθμό, και με βάση το πέντε, νοείται γεωμετρική συμφωνία. Όταν εξάγεται το δέκα με την πρόσθεση οποιονδήποτε δύο αριθμών, $1+9$, $2+8$, $3+7$, $6+4$ το πέντε βρίσκεται στη μέση τους σύμφωνα με την αριθμητική αναλογία, όπως δηλώνει το διάγραμμα.

1	4	7
2	5	8
3	6	9

Η πεντάδα όταν ληφθεί μαζί με τη δυάδα και μαζί με τα πέρατα του φυσικού αριθμού, δηλαδή τη μονάδα ως αρχή και τη δεκάδα ως τέλος, είναι η πρώτη η οποία αποκαλύπτει την άριστη και πλέον φυσική διαζευγμένη αναλογία. Ισχύει δηλαδή ότι 1:2=5:10 (όταν οι αριθμοί είναι τρεις ονομάζεται συνημμένη, π.χ. στο 1,2,4 ισχύει 1:2=2:4).

Το πέντε με το μεγαλύτερο άκρο του το δέκα έχει σχέση 1:2, ενώ το δύο με το μικρότερο άκρο του λόγο 2:1. Γι' αυτό ακριβώς, και η πεντάδα έχει συμπεριλάβει περισσότερο από τους άλλους αριθμούς όσα εμφανίζονται στη φύση του κόσμου. Θα αναφέρουμε τα πιο σημαντικά. Πέντε είναι οι πλανήτες, εκτός του ήλιου και της σελήνης (Ερμής, Αφροδίτη, Άρης, Δίας και ο Κρόνος). Πέντε είναι οι παράλληλοι κύκλοι στον ουρανό, ο ισημερινός και οι τροπικοί στη μία και στην άλλη του μεριά, ο θερινός και ο χειμερινός, οι οποίοι είναι ίσοι μεταξύ τους, αλλά δεύτεροι στην αναλογία του μεγέθους, και άλλοι δύο στη μία και στην άλλη μεριά των τροπικών, οι οποίοι ορίζουν το βόρειο και το νότιο πλάτος, ο αρκτικός και ο ανταρκτικός, πάρα πολύ μικροί στο μέγεθος, όμως και αυτοί ίσοι μεταξύ τους. Σε αντιστοιχία με τη θέση τους, νοούνται πέντε ζώνες πάνω στη γη, μία διακεκαυμένη σε αντιστοιχία με τον ισημερινό, δύο εύκρατες σε αντιστοιχία με τους δύο τροπικούς, και άλλες δύο ακατοίκητες λόγω της παγωνιάς των δύο πόλων. Οι φάσεις της σελήνης είναι αδρομερώς πέντε: οι δύο διχοτομήσεις, οι δύο αμφίκυρτες και η μία πανσέληνος. Πέντε είναι τα σημεία επαφής των ευθειών τα οποία σχηματίζουν τα κοσμικά κέντρα. Πέντε δάκτυλα έχουν τα χέρια και τα πόδια μας. Πέντε είναι τα είδη των σπλάχνων: τα νεφρά, ο πνεύμονας, το ήπαρ, η σπλήνα και η καρδιά. Πέντε είναι και τα είδη των μερών τα οποία φαίνονται χοντρικά στην επιφάνεια: το κεφάλι, τα χέρια, ο κορμός, τα γεννητικά όργανα και τα πόδια. Πέντε είναι και οι γενικές κατηγορίες των ζώων: τα πύρινα, τα εναέρια, τα επίγεια, τα υδρόβια και τα αμφίβια. Στα φυτά είναι χοντρικά πενταμερής η συγκρότησή τους: η ρίζα, ο κορμός, ο φλοιός, το φύλλο

και ο καρπός. Οι πτώσεις είναι πέντε: της βροχής, του χιονιού, της δροσιάς, του χαλαζιού και της πάχνης. Οι άνοδοι είναι πέντε: ο ατμός, ο καπνός, το σύννεφο, η ομίχλη και ο λεγόμενος ανεμοειδής τυφώνας (ανεμοστρόβιλος).

Ο αριθμός πέντε ονομάστηκε αφιλονικία, γιατί συμφιλιώνει το άρρεν και το θήλυ και γιατί το πέμπτο στοιχείο, ο αιθέρας, δεν συμμετέχει στις φιλονικίες. Επίσης, φως δικαιοσύνη (δίκη) και Νέμεση, πρόνοια, Βουβάστεια, Αφροδίτη, ανδρόγυνη και ημίθεη, δίδυμη, αθάνατη και Παλλάδα και καρδιάτιδα⁹⁸⁵.

Το Μανιχαϊκό έργο Κεφάλαια αναφέρεται από τον Επιφάνιο Κύπρου (315-π413 μ.Χ) στο έργο του Πανάριο (Φαρμακοθήκη). Σε αυτό ο Επιφάνιος Κύπρου περιγράφει αναλυτικά τις αιρετικές κακοδοξίες οι οποίες είχαν εμφανιστεί μέχρι τα χρόνια του και κατόπιν τις ανασκευάζει.

Τα Κεφάλαια χαρακτηρίζεται από την εκτεταμένη χρήση αριθμών ως μέσων έκφρασης της Μανιχαϊκής Θεολογίας. Αυτό το οποίο είναι ακόμη περισσότερο ενδιαφέρον είναι ο κυρίαρχος ρόλος τον οποίο παίζει ο αριθμός πέντε στις περισσότερες εκφράσεις. Ο Μάνης και οι Μανιχαϊστές φαίνεται να πίστευαν ως γενική αρχή ότι τα περισσότερα όντα (Φωτεινά και Σκοτεινά) κατέχουν πέντε ποιότητες. Αυτή η έννοια συνδέθηκε με τη Μανιχαϊκή πεποίθηση ότι η ανθρώπινη ύπαρξη με τα πέντε άκρα του σώματος (limbs), πέντε αισθήσεις, πέντε δάκτυλα είναι η μικροκοσμική παρουσίαση του ευρύτερου μακροκόσμου και της ισχύος της θεϊκής πηγής. Μερικά παραδείγματα πεντάδων τα οποία αναφέρονται είναι: Αρετές (αγάπη, πίστη, τελειότητα, υπομονή, σοφία), Ενεργές Δυνάμεις (ζωή, δύναμη, φως, ευωδία, ομορφιά), Κόσμοι του Σκότους (καπνός, φωτιά, αέρας, ύδωρ, σκότος), Πέντε στοιχεία (ζωντανός αέρας, φως, αέρας, ύδωρ, φωτιά) κλπ.⁹⁸⁶

Παράρτημα ΙΑ' Η Ανάσταση του Χριστού σε τρεις ημέρες κατά τον άγ. Ιωάννη τον Χρυσόστομο

«...Διὰ τί δὲ μὴ παραχρηῖμα, ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἡμέρας; Ἐρωτᾶς διὰ τί μὴ παραχρηῖμα ἀνίσταται, ἀλλὰ μετὰ τρεῖς ἡμέρας· Ἴνα μὴ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ τὸν

985. Ιαμβλίχου, *Τα θεολογούμενα της αριθμητικής* 30.16.42.17.

986. Tim Pettipiece, *Pentadic Redaction in the Manichaean Kephalaia* (Leiden, Boston: Brill, 2009).

τύπον παραλύση. «Ὡσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας...» (25-30).

«...ἔαρινήν, ὡς προῖων ἐπιδείξω— ἐπειδὴ οὖν καὶ πρῶτον χρόνον τηροῦμεν καὶ ἰσημερίαν καὶ μετὰ τοῦτο καὶ σελήνης τεσσαρεσκαίδεκάτην καὶ σὺν τούτῳ τὴν τριήμερον, τουτέστι παρασκευὴν σάββατον κυριακὴν, καὶ ἀδύνατόν ἐστιν ἑνὸς χρόνου τούτων λείποντος ἐπιτελεσθῆναι τὸ πάσχα, διὰ τοῦτο μὲν οὐ δυνάμεθα μίαν ἡμέραν ὠρισμένην πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ πάσχα παραλαμβάνειν, ἀλλ' ὅλας ταύτας τὰς προθεσμίας συναγαγόντες ἀπαρτίζομεν τοῦ σωτηρίου πάθους τὴν θεωρίαν...(4.7-15)»

«...Ἔστηκεν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας αὕτη ἡ προθεσμία τοῦ πάθους ἰσημερία ἔαρινή, τεσσαρεσκαίδεκάτη μὲν, τοῦτο κατὰ σελήνην, τριήμερος δὲ παρασκευὴ σάββατον κυριακὴ...(11.1-3)»

(*Ιωάννου Χρυσοστόμου Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*).

Παράρτημα IB' Συμβολισμός και Ιδιότητες του αριθμοῦ τέσσερα

Ἡ σύσταση τοῦ κόσμου ἀπὸ τα τέσσερα στοιχεῖα εἶναι διάχυτη στα ἔργα τοῦ Φίλων⁹⁸⁷. Ονομάζει τὸ τέσσερα ἐν ἐνεργείᾳ δεκάδα (θυμηθεῖτε τὴν τετράκτυ του Πυθαγόρα $1+2+3+4=10$). Ἡ δεκάδα ἀποτελεῖ τὸ ὄριο τὸ ὁποῖο τίθεται στὴν ἀπειρία των ἀριθμῶν, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο, σαν ἀπὸ σημεῖο καμπῆς, στρέφουν καὶ ἀνακάμπτουν. Ἡ τετράδα περιέχει ἐπίσης τοὺς λόγους των μουσικῶν συγχορδιῶν τῆς δια τεσσάρων, τῆς δια πέντε καὶ τῆς διαπασῶν, κι ἀκόμα τῆς δις διαπασῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες παράγεται τὸ τελειότερο σύστημα ἀρμονίας. Ὁ λόγος τῆς συγχορδίας δια τεσσάρων εἶναι ἐπίτριτος ($4/3$), τῆς δια πέντε ἡμιόλιος ($3/2$), τῆς διαπασῶν διπλάσιος (2) καὶ τῆς δις διαπασῶν τετραπλάσιος (4). Ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους τοὺς περιλαμβάνει μέσα τῆς ἡ τετράδα, τὸν ἐπίτριτο στὸ τέσσερα πρὸς τρία, τὸν ἡμιόλιο στὸ τρία πρὸς δύο, τὸ διπλάσιο στὸ δύο πρὸς ἕνα ἢ τέσσερα πρὸς δύο καὶ τὸ τετραπλάσιο στὸ τέσσερα πρὸς ἕνα. Ὑπάρχει καὶ ἄλλη ιδιότητα τοῦ ἀριθμοῦ τέσσερα, ἐξαιρετικὰ θαυμαστὴ νὰ τὴν λες καὶ νὰ τὴ

987. Φίλωνος, *Περὶ τῆς κατὰ Μωυσέα κοσμοποιίας* (Ἀθήνα: Κάκτος, 2000), 55.

σκέφτεσαι: είναι ο πρώτος αριθμός ο οποίος έδειξε τη φύση των στερεών. Οι πριν από το τέσσερα αριθμοί αναφέρονται στα άυλα, διότι στο ένα αντιστοιχεί στο λεγόμενο στη γεωμετρία σημείο και στο δύο η γραμμή, έκταση του σημείου συνιστά γραμμή και η γραμμή είναι μήκος χωρίς πλάτος. Αν στη γραμμή προστεθεί πλάτος, γίνεται η επιφάνεια, η οποία αντιστοιχεί στο τρία. Για να αποκτήσει η επιφάνεια τη φύση του στερεού, χρειάζεται το βάθος, το οποίο, αν προστεθεί στο τρία, δίνει το τέσσερα. Γι' αυτό και συμβαίνει να είναι πολύ χρήσιμος ο αριθμός αυτός, ο οποίος από την άυλη και νοητή ουσία μας οδήγησε στην έννοια του τριδιάστατου σώματος, το οποίο από τη φύση του γίνεται πρώτα αντιληπτό από τις αισθήσεις (π.χ. πυραμίδα). Εκτός από αυτά, σύμφωνα με τον Φίλωνα, καλό είναι να μην αγνοούμε ότι το τέσσερα είναι και ο πρώτος από τους αριθμούς ο οποίος είναι τετράγωνος, δηλαδή προκύπτει από το γινόμενο δύο ίσων, είναι μέτρο της δικαιοσύνης και της ισότητας, και είναι ο μόνος αριθμός που προκύπτει από το άθροισμα και από τον πολλαπλασιασμό των ίδιων αριθμών, δηλαδή από το άθροισμα του δύο με το δύο και από τον πολλαπλασιασμό του δύο επί το δύο, επιδεικνύοντας ένα πανέμορφο είδος συμφωνίας, το οποίο δεν ισχύει για κανένα άλλο αριθμό. Η αρχή για τη δημιουργία ολόκληρου του ουρανού και του κόσμου, τα τέσσερα στοιχεία, από τα οποία δημιουργήθηκε αυτό το σύμπαν, σαν από πηγή έρρευσαν από τον αριθμό τέσσερα. Επιπλέον, τέσσερις είναι και οι εποχές του έτους, οι οποίες είναι η αιτία για τη γένεση των ζώων και των φυτών, καθώς το έτος χωρίστηκε στα τέσσερα, σε χειμώνα, άνοιξη, καλοκαίρι και φθινόπωρο. Αφού λοιπόν ο παραπάνω αριθμός αξιώθηκε να κατέχει τέτοια προνομιακή θέση στη φύση, αυτονόητο είναι ότι ο δημιουργός διακόσμησε τον ουρανό την τετάρτη ημέρα με τα πιο όμορφα και θεοπρεπή στολίδια, τα φωτοβόλα άστέρια.

Ο άνθρωπος διαιρείται σε τέσσερα μέρη, στο κεφάλι στον κορμό, στα πόδια και στα χέρια. Σύμφωνα με τον Φιλόλαο, στο έργο του «Περὶ φύσεως», υπάρχουν τέσσερις αρχές του ζώου: ο εγκέφαλος, η καρδιά, ο αφαλός και το γεννητικό όργανο. Για τον ζωντανό χρησιμοποιείται το «τρισευτυχισμένε» ενώ για αυτούς που έχουν βρει ένα γενναιότατο θάνατο «τρεις και τέσσερις φορές μακάριοι».

Ας εξετάσουμε και μερικά άλλα από τα πολλά σημαντικά τα οποία αναφέρει ο Ιάμβλιχος: «Η τετράδα ονομάζεται φύση Αιόλου γιατί δηλώνει ποικιλομορφία στο χαρακτήρα της. Χωρίς αυτή δέν υπάρχει η διευθέτηση του σύμπαντος, γι' αυτό και παντού την ονόμαζαν ένα είδος κλειδούχου της φύσεως. Την αποκαλούν πάλι Ηρακλή, υπό την ίδια έννοια του έτους, αφού αυτή παρέχει τη χρονική διάρκεια, εφόσον είναι τέσσερα πράγματα η αιωνιότητα, ο χρόνος, η περίσταση και η ώρα, και επίσης το έτος, ο μήνας, η νύχτα και η μέρα, και ακόμα το πρωί, το μεσημέρι, το βράδυ και η νύχτα».

Ο Ανατόλιος την αποκαλούσε δικαιοσύνη, επειδή το τετράγωνο της, δηλαδή το εμβαδό της, είναι ίσο με την περίμετρό του. Τέσσερα είναι τα σημεία του ορίζοντα, τέσσερα και τα σημεία του ουρανού, η ανατολή, η δύση, το ζενίθ και το ναδίρ, τέσσερις και οι βασικοί άνεμοι. Λέγεται ότι τα πάντα έχουν διακοσμηθεί από τέσσερα πράγματα, την ουσία, το σχήμα, το είδος και τον λόγο⁹⁸⁸.

988. Ιαμβλίχου, *Τα θεολογούμενα της αριθμητικής* 20.1.30.15.

Συντμήσεις

ΒΙΒΛΙΑ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

Αμώς:	Αμ	Αποκάλυψη:	Απ
Αριθμοί:	Αρ	Α Βασιλειών:	Α Βασ
Β Βασιλειών:	Β Βασ	Γ Βασιλειών:	Γ Βασ
Δ Βασιλειών:	Δ Βασ	Γαλάτας:	Γαλ
Δανιήλ:	Δν	Δευτερονόμιον:	Δτ
Εκκλησιαστής:	Εκ	Έξοδος:	Έξ
Β Έσδρα:	Β Έσδ	Ζαχαρίας:	Ζαχ
Ιεζεκιήλ:	Ιεζ	Ησαΐας:	Ησ
Ιερεμίας:	Ιερ	Ιώβ:	Ιώβ
Ιησούς του Ναυή:	Ιησ	Κατά Ιωάννην:	Ιω
Ιωήλ:	Ιλ	Κατά Μάρκον:	Μκ
Ιωνάς:	Ιων	Α Κορινθίους:	Α Κορ
Κατά Λουκάν:	Λκ	Β Κορινθίους:	Β Κορ
Κατά Ματθαίο:	Μτ	Κριταί:	Κρ
Β Κορινθίους:	Β Κορ	Α Μακκαβαίων:	Α Μακ
Λευιτικόν:	Λευ	Μαλαχίας:	Μαλ
Β Μακκαβαίων:	Β Μακ	Παροιμιαί:	Πρμ
Νεεμίας:	Νε	Προς Εφεσίους:	Εφ
Πράξεις Αποστόλων:	Πρ	Προς Φιλιππησίους:	Φιλ
Προς Ρωμαίους:	Ρωμ	Προς Εβραίους:	Εβρ
Προς Κολοσσαείς:	Κολ	Σοφία Σολομώντος:	Σολ
Τωβίτ:	Τωβ	Σοφονίας:	Σφν
Ωσηέ:	Ωσ	Ψαλμοί:	Ψλ

ΣΕΙΡΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ANRW:	<i>Aufstieg und Niedergang der römischen Welt</i>
ΒΕΠΕΣ:	Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος 1957.
CBQ:	<i>Catholic Biblical Quarterly</i>
ΔΔ:	Διδακτορική Διατριβή
ΕΕΘΣΠΑ:	Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
ΕΠΕ:	Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, Θεσσαλονίκη: Γρηγόριος ο Παλαμάς 1986
ExpTim:	<i>Expository Times</i>
ΘΗΕ:	Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία. Αθήναι: Μαρτίνοσ 1962-
KJV:	<i>King James Version Bibles</i>
JAMA:	<i>The Journal of the American Medical Association</i>

<i>JBL:</i>	<i>Journal of Biblical Literature</i>
<i>JTS:</i>	<i>Journal of Theological Studies</i>
<i>ΛΒΘ:</i>	<i>Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας, Αθήνα: Άρτος Ζωής 1980</i>
<i>ΔΙΔ:</i>	<i>Διδαχή των Αποστόλων</i>
<i>NCE:</i>	<i>New Catholic Encyclopedia</i>
<i>NIV:</i>	<i>New International Bible</i>
<i>NTS:</i>	<i>New Testament Studies</i>
<i>PG</i>	<i>Patrologia Graeca</i>
<i>PL</i>	<i>Patrologia Latina</i>
<i>TLG</i>	<i>Thesaurus Linguae Graecae</i>
<i>SBL</i>	<i>Society of Biblical Literature</i>

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

<i>άγ.:</i>	<i>άγιος</i>
<i>Απ:</i>	<i>Απόστολος</i>
<i>Αρχιεπ:</i>	<i>Αρχιεπίσκοπος</i>
<i>Διδ:</i>	<i>Διδαχές</i>
<i>Ελλ.:</i>	<i>ελληνική</i>
<i>κ. ε.:</i>	<i>Και εξής</i>
<i>Μτφρ.:</i>	<i>μετάφραση ή μεταγλώττιση</i>
<i>π :</i>	<i>περίπου</i>
<i>πρβλ:</i>	<i>παράβαλε</i>
<i>Πρωτ:</i>	<i>Πρωτοπρεσβύτερος</i>

ΛΑΤΙΝΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

<i>ibid:</i>	<i>ibidem</i>
--------------	---------------

Βιβλιογραφία

1. Πηγές

Α

- Aelius Herodianus et Pseudo-Herodianus**, *Περί Αριθμών* 8.345.
Αθανασίου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Περί των Αζύμων* 26.1328.12t-24.
Αμμωνίου Αλεξανδρείας, *Fragment* 596.1-5
Αμφιλόχιου Επισκόπου, *Εις την Μεσοπεντηκοστήν* 105-114.
Αριστοτέλη, *Τα Μετά τα Φυσικά Τόμος Β' Βιβλιοθήκη των Ελλήνων* (Αθήνα: Γεωργιάδη, 2005).
Αριστοτέλη, *Ποιητικά* 1480b-1451a .
Αριστοτέλη, *Ρητορικά* 1409b.
Aristotle, *Metaphysics*, H. Tredennick, The Loeb Classical Library with an English translation by F.H. Colson and G.H. Whitaker (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1929).
Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *De nat. bon* PL 42:559.
Aurelii Augustini Hipponensis Episkopi, *In Johannis Evangelium* PL 35:1442.
Augustini Hipponensis Episkopi, *Serm. supposit.* PL 39:1761.
Αγίου Αυγουστίνου, *Η Πολιτεία του Θεού. Βιβλίον εικοστόν. Κεφάλαιο Ε'*, ελλ. Μτφρ. Α. Δαλέξιος (Αθήνα: Καλός Τύπος, 1955), 80.
Ιερού Αυγουστίνου, *Εξομολογήσεις*, ελλ. Μτφρ. Α. Δαλέξιος καὶ μεταφορὰ στή δημοτική γλώσσα π. Ε. Ρούσος (Αθήνα: Γραφείον καλού τύπου, 1955).

Γ

- Γρηγορίου Επισκόπου Νύσσης**, *Εις τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέρα καὶ ὁμοίωσιν* 53a.3.54a.10.
Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγοι εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς. Εἰσαγωγή-Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια*, (Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδας, 2001).
Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν* 5.187.1t.193.21.
Γρ. Νύσσης, *Ομιλία πρὸς τὰ Θεοφάνεια* 9.228.12.
Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος Θεολογικός Πέμπτος περὶ Αγίου Πνεύματος* 21.5-6.
Γρηγόριου Θεολόγου, *Λόγοι: ΜΑ' Λόγος*, *Εἰς τὴν Πεντηκοστήν* 36.428.50t.452.47.

Δ

- Διογένη Λαέρτιου**, *Βίος Φιλοσόφων* 8.24.7-25.7.
Διόδωρου Σικελιανού, *Βιβλιοθήκη ιστορική* (Sumtibus et Typis C. Tauchnitii, 1829).
Demetrius (of Phaleron), *Demetrii Rhetoris De elocutione liber* (The Library of the University of Minnesota, Editit Franciscus Goeller, Lipsiae, Sumtibus Caroli Snobloch, 1837).

Ε

- Ειρηναίου, Επίσκοπου Λουγδούνου**, *Των Κατὰ Πασών Αἰρέσεων Ελέγχου καὶ Ανατροπῆς τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως* 1.42-56.
Ειρηναίου, Επίσκοπου Λουγδούνου, *Των Κατὰ Πασών Αἰρέσεων Ελέγχου καὶ Ανατροπῆς τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως* 1. 8.7.1-1.8.11.26.
Αγίου Ειρηναίου Επίσκοπου Λουγδούνου, *Των Κατὰ Πασών Αἰρέσεων Ελέγχου καὶ Ανατροπῆς τῆς Ψευδωνύμου Γνώσεως*, Εἰσαγωγή, Μτφρ, Σχόλια Αρχιμανδρίτου Ειρηναίου Χατζηγεφραϊμίδη (Θεσσαλονίκη: 1991).
Επιφάνιου Επισκόπου Κωνσταντίας Κύπρου *Εἰς τὴν αγίαν τοῦ Χριστοῦ Ανάστασιν* 43.469.45.472.8.
Ευθύμιου Ζιγαβηνού, *Τα ευρισκόμενα ἅπαντα* PG 129:1149C.

Ευσέβιου Καισαρείας, *Fragmenta in Lucam* PG 82:1-83.8.
Ευσέβιου Παμφίλου, 22.1009-1034.

Η

Ηροδότου, *Ιστορίαι* 3.20.1-5.

Θ

Θεοδώρητου Επισκόπου Κύρου, *Υπόμνημα εις τους δώδεκα προφήτας* 81:1581.43.1584.3.
Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος α'* PG 123:113C,1145A,1180BC,1246B,1250D,1257,1285C,1286C,1289C
Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, *Τα ευρισκόμενα πάντα, τόμος β'* PG 124:37-39,89,108,286,202D244D,283,299,113C.

Ι

Ιαμβλίχου, *Τα θεολογούμενα της αριθμητικής* 1.1.7.13.20.1.30.15.54.10.56.9.71.21.79.4.87.1.
Ιαμβλίχου, *Περί της Νικομάχου αριθμητικής εισαγωγής* 10.8-12.11.1-2.
Ιππόλυτου, *Του Κατά Πασών Αιρέσεων Ελέγχου Α* 6.21.1.1.632.6.6.
Ιωάννου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Ξιφιλίνου, *Λόγοι τινές, Κυριακής του Ματθαίου. Ήχος Α'. Εωθινός* PG 120:1245-1258.
Ιωάννου Δαμασκηνού, *Κατά Μανιχαίων διάλογος* 2.1-2
Ιωάννου Δαμασκηνού, *Επιστολή του μακαριωτάτου και φιλοσοφωτάτου κυρίου Ιωάννου πρεσβυτέρου του Δαμασκηνού, πρὸς τινὰ πεμφθεῖσα* 95.244.5-8,47-50.
Ιωάννου Χρυσόστομου, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 59.33.46-47.41.2-10.128.48-57.135.17-24.40-44.194.18-19,44-45.195.1-42.203.10-16.343.42-44.344.57-59,61-63.370.1-5.461.35-38.464.6-10,25.465.25-29.467.50.468.44.480.11-12.
Ιωάννου Χρυσόστομου, *Λόγος εις το άγιον Πάσχα* 25-30.4.7-15.11.1-3.
Ιωάννου Χρυσόστομου, *Εις την Σαμαρείτιν, και εις το, «Ερχεται ο Ιησούς εις πόλιν της Σαμάρειας λεγομένην Συχάρ* 59.536.37-49.
Ιώσηπου, *Περί του Ιουδαϊκού Πολέμου* 6.422-425.59.
Ιώσηπου, *Ιουδαϊκή Αρχαιολογία* 9.229.1.20.102.18.4.10,23,25.

Κ

Κλήμεντος Αλεξανδρείας, *Στρωματείς* PG 1:23,153.
Κλήμεντος Αλεξανδρείας, *Των κατά την αληθή φιλοσοφίαν γνωστικών υπομνημάτων στρωματέων πρώτος* 15.119.4.1-6.16.145.2.2.
Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εις Γένεσιν* 69.65.25-28.
Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εις τους Ψαλμούς* 69.1220.7-17.
Κυρίλλου Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας, *Εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* 1.194.9-24.1.204.13-15.2.1.261.8.1.266.1.267-276.24.277.1.1.305.25-27.1.396.2-7.1.409.10-11.1.413.19-21.1.417.10.420.1.3.75.30.76.7.473.35-39.2.271.19-24.2.298.20-22.3.15.17-18.3.162.3-19.73.550.7-16.3.86.29.89.22.3.112.1-21.
Θεοφάνους Κεραμέα, *Εις την Σαμαρείτισσα* PG 132:728-729C.

Λ

Λουκιανού, *Αλέξανδρος ή Ψευδομάντις* (Αθήνα: Κάκτος, 1994).
Λουκιανού, *Πως Δει Ιστορίαν Συγγράφειν* 55.15-17.

Μ

Μάξιμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον τὸν Οσιώτατον πρεσβύτερον καὶ γιγόμενον περὶ διαφορῶν απορῶν τῆς Θείας Γραφῆς*, section epist lines 25-2941.1t-5345.1-1053.31-3255.15-47,245-247,1t-545 55.168-192,253-255 56.1-1162.110-11164.11-2265.464-466, ΕΠΕ 14B:132, PG 90:464BC.

Μάξιμου Ομολογητού, *Περὶ Διαφορῶν Αποριῶν* PG 91:1389,1396-1401, ΕΠΕ 14Δ (Θεσσαλονίκη: Πατερικὲς Εκδόσεις Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1990), 335-339.

Μέγα Βασιλείου, *Εξαήμερος*, Ομιλία Α' 1.42-46.

N

Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, 28th Revised Edition (Deutsche Bibelgesellschaft, 2012).

Π

Γρηγορίου Παλαμά *Εἰς τὸ κατὰ τὴν Σαμαρείτισσα τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον. καὶ ὅτι δεῖ καταφρονεῖν τῶν παρόντων* PG 151:252C.

Πλάτων, *Παρμενίδης* 142b.

Πλάτων, *Τίμαιος* 53b, 5-6.

Plato, *Timaeus*, with English translation by F.H. Colson, G.H. Whitaker, The Loeb Classical Library R.G. Bury (Cambridge, Massachusetts, London, 1929).

Πλούταρχου, *Ἠθικά Αἴτια Ῥωμαϊκά καὶ Ἑλληνικά* 270A7-B2.

Πλούταρχου, *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ Ψυχογονίας* 1029E.1030A.7.

Πλούταρχου, *Πλατωνικά Ζητήματα* 1007C6.

Πλούταρχου, *Περὶ τοῦ εἰ τοῦ ἐν Δελφοῖς* 387E.391D

Πλούταρχου, *Περὶ Ἴσιδος καὶ Οσίριδος*.

Πλούταρχου, *Moralia V, Isi and Osiris* LCL 306, translated by F.C. Babbitt and edited by G.P. Goold (Cambridge, Massachusetts, London:Harvard University Press, 1999).

Πλωτίνου, *Ἐννεάδες. Ἐννεάς Ἐκτη* (Ἀθήνα: Κάκτος, 2001), 397,399,405,407.

Plotinus, *Κλασσικὴ Βιβλιοθήκη Loeb*, A.H. Armstrong (translation), (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, London: William Heinemann, 1988).

Πρόκλου, *Ἐξηγήσεις εἰς τὸ Πρῶτον καὶ τὸ Δεύτερον τῆς Νικομάχου Ἀριθμητικῆς Εἰσαγωγῆς* (Ἀθήνα: Κέδρος, 2009), 127-129.

T

St Thomas Aquinas, *Commentary on the Gospel of John*. Translated by Fabian Larcher, James Weishpeif with introduction and notes by Daniel Keating and Mathew Levering (Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2010).

Tehillim/Psalms, *A new translation with a commentary anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic sources vol. 4. Commentary by Rabbi Avrohom Chaim Feuer*. Translation by Rabbi Avrohom Chaim Feuer in collaboration with Rabbi Nossom Scherman (Brooklyn, Mesorah Publications Ltd, 1982).

Φ

Φίλωνος, *Περὶ τοῦ θεοπέμπτου εἶναι τοὺς ονειρούς* 214.1.216.1.

Φίλωνος, *Περὶ τοῦ βίου Μωυσέως Β'* 1.222.1.2.112.2.2.124.2.2.133.7.2.178.1.2.41-42-2.84.1.2.86.4.2.112.3.135.7.

Φίλωνος, *Περὶ τῆς Κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας* 1.105.

Φίλωνος, *Περὶ τῆς Κατὰ Μωϋσέα Κοσμοποιίας* 91.1.128.14.

Φίλωνος, *Περὶ φυγῆς καὶ ευρέσεως* 184.1-3.185.1.

Φίλωνος, *Περὶ τῶν ἐν μέρει διαταγμάτων* 1.77.23-1.181.1.182.5

Φίλωνος, *Περὶ βίου θεωρητικῆς ἢ κερτῶν (Περὶ ἀρετῶν τὸ τέταρτον)* 78.1-2.

Χ

Χρονικόν Πασχάλιον PG 92:533.

Ω

Ωριγένη, *Fragmenta in evangelium Joannis*, 79.35-54.

Ωριγένη, *Fragmenta in Psalmos*, 1-150.78.12.5-6.

Ωριγένη, *Εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον Εξηγητικών* 2.13.92.2.15.17-18.6.13.30.181.1-9.13.52.347.1-6.10.37.248.1.250.4.10.38.261.262.4.13.59.408.6-7.13.64.455.1-11.13.187.1.8-25.2.7.28.1.3.4.39.251.1

Ωριγένη, *Των εις το κατά Ματθαίο εξηγητικών* 11.2.8-13.11.2.61-62.

2. Σύγχρονες Πηγές

A

- Edwin A. Abbott**, "John's method of reckoning the hours of the day", *The Classical Review* 8 (1894): 243-246.
- Paul N. Anderson**, *The Christology of the Fourth Gospel: Its Unity and Disunity in the Light of John 6* (Wipf & Stock Pub, 2010).
- Paul N. Anderson, F. Just, T. Thatcher**, *John, Jesus, and History, vol 3, Glimpses of Jesus through the Johannine Lens* (Atlanta: SBL Press, 2016).
- Eugene Afonasin, John Dillon, John F. Finamore**, *Iamblichus and the foundation of late Platonism* (Boston: Brill, 2012).
- O. Thomas Allis**, *Bible Numerics* (Chicago: Moody Press, 1946).
- A.W. Argyle**, "Note on John 4,35", *Expository Times* 82 (1986): 247-248.
- Σάββα Αγουρίδη**, *Ερμηνευτική των ιερών κειμένων* (Αθήνα: Άρτος Ζωής).
- Σάββα Αγουρίδη**, *Ιωάννης ΘΗΕ: 6, 1133-1155*.
- Σάββα Αγουρίδη**, *Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 4. Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Α' Κεφ. 1-12. Απομνημονεύματα του Κατά Ιωάννη Ευαγγελίου* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παναγιώτη Στουρνάρα, 2005).
- Γεώργιου Β. Αντουράκη**, *Χριστιανική Αρχαιολογία και Επιγραφική. Τόμος Πρώτος. Τεύχη Α' και Β' Αρχιτεκτονική και Επιγραφική. Κρυπτογραφήματα ψηφία και ισοψηφία* (Αθήνα: Γ. Β. Αντουράκη, 2004).

B

- Richard Bauckham**, *Jesus and the eyewitnesses. The gospels as eyewitness testimony* (William B. Eerdmans: Cambridge, U.K: 2006).
- Michael P. Barbet**, *A Doctor at Calvary: The passion of our lord Jesus Christ as described by a surgeon, Earl of Wicklow (trans)* (New York: Douleday Image Books, 1953).
- Kiere Barry**, *The Greek Qabalah, Alphabetic Mysticism and Numerology in the Ancient World* (York, Beach, Maine: Samuel Weiser, Inc. 1999).
- Thomas Barosse**, "The Seven Days of the New Creation in St. John's Gospel", *CBQ* 21 (1959): 507-516.
- Charles K. Barrett**, *The Gospel according to St. John. 2nd edition* (Philadelphia: Westminster, 1978), 156-157.
- Charles K. Barrett**, *The Gospel according to St. John, an introduction with commentary and notes on the Greek text* (London: S.P.C.K. and William Clowes and Sons, Limited, London and Beccles, 1962), 151.
- Eric T. Bell**, *The magic of numbers* (New York: Mc Graw-Hill, 1946).
- Mark Beck**, *A companion to Plutarch* (Chichester, UK: Wiley Blackwell, 2014).
- Peter J. Bentlen**, *The books of numbers. The Secrets of numbers and how they created our world.* (Cassel Illustrated, 2008).
- van der Bergh**, *Die in der Apokalypse bekämpfte Gnosis* (Zeitschr. f. d. neutest. Wiss. Xffl. Jahrg. 1912).
- John H. Bernard**, *A critical and exegetical commentary on the Gospel according to St. John* (Edinburgh, 1928).
- Joseph Blenkinsopp**, *Isaiah 1-39, A New Translation with Introduction and Commentary The Anchor Bible v. 19* (USA: Doubleday, 2000).
- Gerald L. Borchert**, *John 1-11. New American Commentary 25A* (Nashville: Broadman & Holman 1996).
- François Bovon**, "Names and Numbers in Early Christianity", *NTS* 47 (2001): 267.
- C. der Boer**, *Paul, John and Apocalyptic Eschatology Studies in Honour of Martinus*. Edited by Jan Kans, Bert Jan Lietaert Peerbolte, Peter Ben Smit, Arie Zwiep (Leiden: Brill, 2003).

George J. Brooke, *Luke, John and the dead sea scrolls, sixty years of discovery and debate*. Edited by Mary L. Coloe and Tom Thatcher (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011).

George J. Brooke, *4Q252 and the 153 fish of John 21,11*. *Antikes Judentum und fruhes Christentum* (Berlin: Walten de Gruyter, 1999).

Ethelbert W. Bullinger, *Number in Scripture. Its Supernatural Design and Spiritual Significance*, (Martino Publishing, Mansfield Centre, CT 2011 ,Vi).

L. Bridges, *The Aphorisms of Jesus in the Fourth Gospel, A look at John 4:35*. *John, Jesus, and History*, vol 3, Glimpses of Jesus through the Johannine Lens (Atlanta:SBL Press, 2016).

Thomas L. Brodie, *The Gospel According to John, A Literary and Theological Commentary* (New York Oxford, Oxford University Press, 1993) 565.

Ingo Broer, *Knowledge of Palestine in the Fourth Gospel»?* 83-90 in *Jesus in Johannine Tradition*. Edited by R.T. Fortna and T. Thatcher: Louisville:Westminster John Knox.

R. Brooks, *God's not Dead* (Nashville, Tennessee: W Publishing Group, 2013) 34-35.

Raymond E. Brown, *The Gospel and Epistles of John, A Concise Commentary* (Collegenville, Minnesota: The Liturgical Press, 1988).

Raymond E. Brown, *The Gospel according to John XIII-XXI*. Anchor Bible Commentary 29B (N.Y.: Doubleday, 1970).

Francis F. Bruce, *The Gospel of John* (Michigan: Grand Rapids, 1983).

G.W. Buchanan, *"Symbolic Money-Changers in the Temple?" NTS 37* (1991):B 280-290.

Robert Bucklin, *The legal and medical aspects of the trial and death of Christ* *Sci Law* 10, 14-26 (1970).

Rudolf Bultmann, *The Gospel of John*. Translated by G.R. Beasley-Murray (Oxford: Blackwell, 1971).

Gary M. Burge, *The Gospel of John, The NIV Application Commentary* (Grand Rapids: zondervan, 2000).

W. R. Bynum, *The Fourth Gospel and the Scriptures* (Leiden, Boston: 2012), 7-15.

Βασίλειου Μ. Βέλλα, *Εβραϊκή Αρχαιολογία* (Αθήνα: Εκδόσεις Αποστολική Διακονία, 1984), 142.

Βασίλειου Μ. Βέλλα, *Χρονολογικοί Πίνακες της Ισραηλιτικής Ιστορίας* (Αθήνα: 1996), 71.

Χρήστου Σ. Βούλγαρη, *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην Τόμος Α' Προλεγόμενα, Ευαγγέλια, Πράξεις, Επιστολαί Παύλου* (Αθήνα: 2003).

C/Γ

Don A. Carson (ed.), *The Gospel according to John* Pillar New Testament Commentary (Grand Rapids: Eerdmans, 1991), 137.

James H. Charlesworth & Petr Pokorny, editors *Jesus Research. An International Perspective. The proceedings of the Biennial Princeton Prague. Symposium on the Current State of Studies as the Historical Jesus* (USA:Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2009).

Richard Clarke, *The Prophetic Numbers of Daniel and John calculated; In order to flew the Time when the Dat of Judgment for This First Age of the Gospel is to be expected; And the Seiting up the Millenial Kingdom of Jehovah and his Christ* (Philadelphia, USA: WM. Bradford, 1759).

Peter Cohee, "John 1.3-4", *NTS* 41 (1995): 470-477.

Adela Y. Collins, *Cosmology & Eschatology in Jewish & Chistian apocalypticism* (Leiden, New York, Köln: E.J. Brill, 1996).

Adela Y. Collins, "Numerical Symbolism in Jewish and Early Christian Apocalyptic Literatu", *ANRW* 2.21.2:1221-87.

J. A. Cross, "The hours of the day on the Fourth Gospel" *The Classical Reviews* 5 (1891).

Alan Culpepper, *Anatomy of the Fourth Gospel: A Study in the Literary Design* (Philadelphia: Fortress, 1983).

Αναστάσιου Γιαννουλάτου, *Ισλάμ. Θρησκευολογική Επισκόπησις* (Αθήνα: Πορευθέντες, 1985).

Ντέϊβιντ Γκίπσον, Μαϊκλ Μακινλί, Ο Κώδικας του Ιησού, Μτφρ. Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ουρανός, 2016), 24-25.

Μόσχου Γκουτζιούδη, Ιωβηλαίο έτος, Μελχισεδέκ και η Προς Εβραίους Επιστολή (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 2006).

Απόστολου Α. Γλαβίνα, Οι Δώδεκα Απόστολοι (Κατερίνη: Τέρτιος, 1993).

Γεώργιου Σ. Γρατσέα, Αριθμολογική Θεώρηση της Αποκαλύψεως (Λευκωσία 26.9-3.10.1991).

Γεώργιου Σ. Γρατσέα, Στοιχεία εισαγωγής εις τα χειρόγραφα της Νεκράς Θαλάσσης. Διατριβή επί ύφηγεσία, (Αθήνα, 1962).

D/Δ

Joseph Dan, Kabbalah, a very short introduction (Oxford University Press, 2006).

John Daniélou, Αγία Γραφή και Λειτουργία. Η Βιβλική Θεολογία των μυστηρίων και των εορτών κατά τους πατέρες της εκκλησίας (Αθήνα: Κέντρο Βιβλικών Μελετών Άρτος Ζωής, 1981).

J. A. Davidson, Another Look at the Samaritan Woman, Andrews University Seminary Studies, 43(1), 159-168 (UK: Andrews University Press, 2005).

James J. Davis, Biblical Numerology, A Basic Study of the Use of Numbers in the Bible (USA: Baker Book House Company, 1991).

C.T. Davis, "The crucifixion of Jesus. The passion of Christ from a medical point of view". Ariz Med 22 (1965): 183-187.

Ronald Deines, Jüdische Steingefüße und Pharisäische Frömmigkeit: Ein Archäologisch-Historischer Beitrag zum Verständnis von Joh 2:6 und der Jüdischen Reinheitshalacha zur Zeit Jesu. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/52 (Tübingen: Mohr Siebeck 1993).

Athanasios S. Despotis, Orthodox biblical exegesis in the early modern world (1450-1750) The New Cambridge History of the Bible from 1450-1750 edited by E. Cameron. 524.

David S. Dockery, Reading John 4,1-45. Some diverse hermeneutical perspectives. Criswell Theological Review 3.

Franz Dornseiff, Das Alphabet in Mystik und Magie (Leipzig und Berlin: Verlag und Druck von B.G. Teubner, 1922).

Paul D. Duke, Irony in the Fourth Gospel (Atlanta: John Knox, 1985).

Maria Dzielska, Απολλώνιος ο Τυανεύς. Στον Μύθο και στην Ιστορία (Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος, 2000).

Νικολάου Μ. Δαμαλά, Το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον (Αθήνα: Μ.Δ. Μυρτίδη, 1940).

Ιωάννου Γ. Δελλή, Νεοπυθαγορισμός, Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό (Αθήνα: Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, 1994) 4,48.

Αριστοτέλη Δ. Δελημπαση, Πάσχα Κυρίου. Δημιουργία-Ανακαίνισης και Αποστασία (Αθήνα 1995).

Σωτήρη Σ. Δεσπότης, Κώδικας των Ευαγγελίων. Εισαγωγή στα Συνοπτικά Ευαγγέλια και Πρακτική Μέθοδος Ερμηνείας τους (Αθήνα: Εκδόσεις Αθως, 2009) 184-185.

Σωτήρη Σ. Δεσπότης, Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Το βιβλίο της προφητείας. Λειτουργική και Συγχρονιστική Ερμηνευτική Προσέγγιση (Αθήνα: Εκδόσεις Αθως, 2007).

Σωτήρη Σ. Δεσπότης, Δοκίμια στο Κατά Ιωάννη: Ποίηση και Θεολογία (Αθήνα: Εκδόσεις Tremendum, 2014).

Δημητρίου Β. Δημητράκου, Νέον Λεξικόν Ορθογραφικών και Ερμηνευτικών όλης της Ελληνικής Γλώσσης (Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Γιοβάνης, 1970).

E

Mark Edwards, Blackwell Bible Commentaries: John (Malden,USA: Blackwell Publishing Ltd, 2004).

William D. Edwards, Wesley J. Gabel, Floyd E. Hosmer, "On the physical death of Jesus Christ (special communication)", *JAMA*, 255(11) (1986).

Franz C. Endres, Annemarie Schimmel, *Das Mysterium der Zahl. Zahlesnsymbolik im Kulturvergleich* (Aufl.-Köln: Diederich, 1984).

Peter W. Ensor, "The Authenticity of John 4:35, Evangelist", *Quarterly* 72 (2000): 13-21.

F. Eggleston Robins, "The tradition of Greek arithmology", *Classical Philology*, 16(2) (1921): 97-123.

Mariae Eliade, *The Encyclopedia of Religion* (London: Macmillan Publishing Company, 1987).

G

Hyman Gabai, *Judaism mathematics, and the Hebrew Calendar* (USA: Jason Aronson Inc, 2002).

S. Gaudz, "The division of the hour in Hebrew Literature", *Osiris* 10 (1952): 10-34.

David Gibson, Michael McKinley, *The Jesus Code* (New York: St. Morris Press, 2015), 199-235.

Simon Gibson, *Οι Τελευταίες Ημέρες του Ιησού με Βάση τα Αρχαιολογικά Ευρήματα*, ελλ. Μπφρ. Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ουρανός 2009).

Robert M. Grant, "One hundred fifty-three large fish", *The Harvard Theological Review*. 42(4) (1949).

H

Ernst Haenchen, *A commentary on the Gospel of John*. Translated by R.W. Funk. Edited by R.W. Funk and U. Busse. 2 vols. Hermeneia. London (SCM/Minneapolis:Fortress, 1984), 113-114.

Ernst Haenchen, *Das Johannesevangelium* (Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1980), 187.

Donald A. Hagner, *The New Testament. A historical and theological introduction* (Baker Academics: Michigan, 2011). Chapter 14. The Gospel according to John 255-305.

James Hastings, *Encyclopaedia of Religion and Ethics, Volume IX, Αήμια Numbers* (Edinburgh: T&T. Clark, 1917), 404-417.

Martin Hengel, *Das Johannesevangelium als Quelle für die Geschichte des antiken Judentumus* pp. 293-334 in *Judaica Hellenistica et Christiana: Kleine Schriften II. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 109*: Tübingen: Mohr-Siebeck.

Steven E. Hijmans, *Sol: The Sun in the Art and Religions of Rome*. Groningen, 2009.

William den Hollandar, *Josephus, the emperors, and the city of Rome. Form hostage to historian* (Leiden, Boston: Brill, 2014).

H.A.G. Houghton *Augustine's Text of John. Patristic Citations and Latin Gospel Manuscripts* (Oxford University Press, 2008).

Hans A. Hutmacher, *Symbolik der biblischen Zahlen und Zeiten* (München: F. Schöningh, 1993).

I

Moshe Idel, *Absorbing perfections Kabbalah and interpretation, Foreword by Harold Bloom* (New Haven & London: Yale University Press 2002).

Georges Ifrah, *The Universal History of Numbers* (New York, Chichester, Weinham, Brisbane, Singapore, Toronto: John Wiley&Sons, Inc, 2000).

William R. Inge, *The philosophy of Plotinus* (Longmans, Green and Co, 1917).

Θωμά Α. Ιωαννίδη, *Η Γλώσσα της Καινής Διαθήκης* (Αθήνα: Εκδόσεις Έννοια, 2014).

Θωμά Α. Ιωαννίδη, *Ο απόστολος Θωμάς και η Ανάσταση του Χριστού (Από την πρώτη απιστία στην ύστερη ομολογία)*, Διακονία-Λειτουργία-Χάρισμα Πατερική και Σύγχρονη Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης. Τιμητικός Τόμος προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γ.Α. Γαλίτη (Κέντρο Αρχαιολογικών Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών Λεβάδεια 2006).

Βασίλειου Χ. Ιωαννίδη, *Αλληγορική Ερμηνεία* (Αθήνα: Τυπογραφείο Θρησκευτικής και Ηθικής Εγκυκλοπαίδειας, 1963).

J

Joachim Jeremias, *The Rediscovery of Bethesda*. (Louisville: Southern Baptist Seminary).
Robert D. Johnston, *Numbers in the Bible, God's Unique Design in Biblical Numbers* (Michigan: Kregel Publications, Grand Rapids, Michigan 49501, 1990).
James B. Jordan, "Large fish", *Biblical Horizons* 133 (2000).

K

Paul Kalligas, *The Enneads of Plotinus, A commentary*. Translated by Elizabeth Key Fowden and Nicholas Pilavachi (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2014).
Joel Kalvesmaki, *Number Symbolism in Platonism and Early Christianity*, (Washington, DC.: Harvard University Press, England 2013).
Joel Kalvesmaki, *The theology of arithmetic, number symbolism in Platonism and early Christianity* (USA: Harvard University Press, 2013).
Joel Kalvesmaki, Thesis Dissertation, *Formation of the Early Christian Theology of Arithmetic. Number Symbolism in the Late Second and Early Third Century*. (Washington DC: The Catholic University of America, 2006).
Craig S. Keener, *The Gospel of John, A Commentary* (USA: Baker Academics, 2012).
Lars Kierspel, *The Jews and the World in the Fourth Gospel* (Tübingen, Germany: Mohr Siebeck, 2006).
Esther Kobel, *Dining with John Communal Meals and Identity Formation in the Fourth Gospel in its Historical and Cultural Context* (Leiden: Brill, 2011).
Craig R. Koester, *Symbolism in the Fourth Gospel, Meaning, Mystery, Community* (USA: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1953), 264-268.
Craig R. Koester, "Spirit" (Pneuma) in *Greco-Roman Philosophy and the Gospel of John. The Prologue of the Gospel of John Its Literary, Theological and Philosophical Contexts*. Papers read at the Colloquium Ioanneum 2013. Ed by Jan G. van der Watt, R. Alan Culpepper, and Udo Schnelle (Tübingen: Mohr Siebeck, 2016).
Andreas J. Köstenberger, *Encountering John, The Double Amen in John's Gospel* (USA: Baker Academic, 2013).
Andreas J. Köstenberger, *John*, (Michigan: Baker Academic Grand Rapids, 2004).
Andreas J. Köstenberger, "The Seventh Johannine Sign: A Study in John's Christology", *Bulletin for Biblical Research* 5 (1995).
M. Küchler, *Zum Probatischen Becken un zu Betesda mit den fünf Stöen* pp. 381-390 in *Judaica Hellenistica et Christiana: Kleine Schriften II. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament* 109: Tübingen: Mohr-Siebeck.
Hans Küng, *H Αρχή των Πάντων. Φυσικές Επιστήμες και Θρησκεία* (Αθήνα: Ουρανός 2009).
Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Απόκρυφα Χριστιανικά Κείμενα Α', Απόκρυφα Ευαγγέλια* (Θεσσαλονίκη: Π. Πουρνάρα, 2009).
Ιωάννη Δ. Καραβιδόπουλου, *Βιβλικές Μελέτες Β', Ιωάννεια Οικουμενικότητα, Ερμηνευτικά σχόλια στα 153 ψάρια του Ιω 21,11* (Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 2000).
Χρήστου Γ. Καραγιάννη, *Αρχαιολογία και Θεσμολογία του Βιβλικού Ισραήλ*, (Αθήνα: Εκδόσεις Έννοια, 2013).
Χρήστου Κ. Καρακόλη, *Θέματα Ερμηνείας και Θεολογίας της Καινής Διαθήκης*, Βιβλική Βιβλιοθήκη 24 (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρα, 2005).
Χρήστου Κ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρα, 1997).
Χρήστου Κ. Καρακόλη, *Ο Θεός της Βίβλου και ο Θεός των φιλοσόφων* (Αθήνα: Άρτος Ζωής, 2012).
Χρήστου Κ. Καρακόλη "Πέραν του χειμάρρου του Κεδρών, όπου ἦν κῆπος" (Ιω 18:1). Δύο παλαιοδιαθηκικοί υπαινιγμοί και το θέμα του ουρανού βασιλέως στην ιωάννεια διήγηση του Πάθους», στον τόμο: *Ι. Γαλάνης κ.ά. (εκδ.), Διακονία Λειτουργία-Χάρισμα*.

Πατερική και σύγχρονη ερμηνεία της Καινής Διαθήκης. Τιμητικός τόμος προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Αντ. Γαλίτη, (Λειβαδειά: Ι. Μητρόπολις Θηβών και Λειβαδείας:Κέντρο Αρχαιολογικών, Ιστορικών και Θεολογικών Μελετών/Εν πλω, 2006).

Γεωργίου Κωνσταντίνου, *Λεξικόν των Αγίων Γραφών* (Αθήνα: Γρηγόρη, 1999).

L

P. Lapidé, *Ist die Bibel richtig übersetzt?* (Gütersloher Verlagshaus, 2004)

Roig Lauzillotta, Munoz Gallarte (editors), *Plutarch in the religious and philosophical discourse of late antiquity* (Leiden, Boston:Brill, 2012), 159-169.

Javier Leach, *Mathematics and Religion. Our Languages of Sign and Symbol* (West Conshohocken, PA:Templeton Press).

M.H.Lebel, *Philo of Alexandria, a thinker in the jewish diaspora* (Leiden, Boston:Brill, 2012).

Henry G. Liddell, Robert Scott, *A Greek English Lexicon, 9th edition* (Oxford University Press 1996).

Joseph Lightfoot, *A Commentary on the New Testament from the Talmud and Hebraica*. 4 vols (Oxford:Oxford University Press, 1859. Reprinted Peabody, Mass.: Hendrickson, 1989).

Barnabas Lindars, *The Gospel of John* (London: Oliphants, 1972).

Eli Lizorkin-Eyzenberg, *The Jewish Gospel of John, Discovering Jesus, King of all Israel* (Tel Aviv: Jewish Studies for Christians, 2015).

Ι.Γ. Λασκαράτου, *Ιστορία της Ιατρικής* (Αθήνα: Εκδόσεις Π.Χ. Πασχαλίδη, 2012).

Μάριο Λίβιο, *Είναι ο Θεός Μαθηματικός* (Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος, 2014).

M

J. Marshal, *The Mysteries of God finished: Or an Essay toward The opening of the Mystery of the Mystical Numbers in the Scriptures, by the Scriptures, without the help of Human History never attempted before* (London:Grace-Church-street, 1699).

Milo Mahan, *Palmoni: or the numerals of Scripture: A proof of inspiration* (New York: D. Appleton and Company, 1864).

M. R. P. McGuire, *Numerology*, *New Catholic Encyclopedia* (USA: Thomson Gale), 2002, 475.

J. F. McHugh, *John 1-4* (The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments).

Maarten J.J. Menken, *Numerical Literary Techniques in John* (Netherlands by E. Brill, 1985).

Eric Metaxas, *Θαύματα* ελλ. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης (Αθήνα: Ψυχογιός, 2015).

John Ramsey Michaels, *The Gospel of John* (Michigan, Cambridge: Eerdmans Publishing Company, 2010).

John Ramsey Michaels, *John, Understanding the Bible Commentary Series* (USA, Bakers Book, 2004).

F.V. Mikulicz-Radecki, «The chest wound in the crucified», *Christ Med News* 30 (1966): 40.

Francis J. Moloney, *The Gospel of John, Sacra Pagina 4* (Collegeville Minnesota, Liturgical Press, 1998) 72.

Smith D. Moody, *John* (Nashville: Abingdon Press, 1999), 82.

Edward Moore, *Origen of Alexandria and St. Maximus the Confessor. An analysis and critical evaluation of their eschatological doctrine*. Dissertation, (Boca Fiston, Florida, USA, 2005).

Leon Morris, *The Gospel according to John, Revised edition. New International Commentary on the New Testament* (Grand Rapids: Eerdmans, 1995), 66.

John Muddiman, John Barton (Eds.) *The Oxford Bible Commentary, The Gospels*, (Oxford University Press, 2001).

Απόστολου Μακράκη, *Ερμηνεία όλης της Καινής Διαθήκης* (Αθήνα: Τυπογραφείο Α. Κολλαράκη και Ν. Τριανταφύλλου, 1893).

Δημήτριου Μαυρόπουλου, *Σχόλια στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 2017).

Γεώργιου Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 1998).

N

R.V. Nieuwenhove, J.P. Wawrykov, *The Theology of Thomas Aquinas* (Notre Dame, Ind. : University of Notre Dame Press, 2005).

Heinz Noetzel, *Christus und Dionysus* (Stuttgart, Germany: Calwer Verlag, 1960).

O

B. O' Reilly, M. Dugard, *Killing Jesus. A history* (New York: Henry Holt and company, 2013).

Ηλία Β. Οικονόμου, *Αρχαιολογία και Θεσμολογία της Βιβλικής Παλαιστίνης* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπανικολάου, 2004), 185.

P/Π

Elaine H. Pagels, *The Johannine Gospel in Gnostic Exegesis: Heracleon's Commentary on John* (Nashville&New York: Abingdon Press, 1973).

Mikeal C. Parsons, "Exegesis By the Numbers Numerology and the New Testament, Perspectives in Religious Studies", *Journal of NABR*, 25 (2006).

Dimitris K. Psychoyos, "The forgotten art of isopsephy and the magic number KZ", *Semiotica* 154-1/4 (2005): 157-224.

Tim Pettipiece, *Pentadic Redaction in the Manichaean Kephalaia* (Leiden: Boston: Brill, 2009).

M. Pickup, "On the Third Day the Time Frame of Jesus Death and Resurrection", *JETS* 56/3 (2013): 511-42

Ιωάννη Παλαιτσάκη, *Αριθμός γαρ ανθρώπου εστι* (Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση, 2004), 16.

Γέροντος Παϊσίου Αγιορείτου, *Λόγοι σ', Περί Προσευχής* (Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ιερόν Ησυχαστήριο Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος, 2012).

Στυλιανού Γ. Παπαδοπούλου, *Η ζωή ενός μεγάλου, Βασίλειος Καισαρείας* (Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 2008).

R/P

David T. Rania, *Philo of Alexandria* (Netherlands: Koninklijke Brill NV Leiden, 2001).

Tuomas Rasimus, *The Legacy of John-Second Century Reception* (Leiden, Boston: Brill 2010).

Herman Ridderbos, *The Gospel according to John*, Translated by J. Vriend (Grand Rapids: Eerdmans, 1997).

Rainer Riesner, "Bethany beyond the Jordan (John 1:28): Topography, Theology and History in the Fourth Gospel.", *Tyndale Bulletin* 38, (1981): 29-63.

Archibald T. Robertson, *A Grammar of the Greek New Testament in light of historical research* (Nashville, Tenn. Broadman Press, 1931).

John A. T. Robinson, *The Priority of John*, Edited by J.F. Coakley, London: SCM 127-131 (1985).

W. C. Rodriguez, and W. M. Bass, "Decomposition of buried bodies and methods that may aid in their location", *J Forensic Sci.* 30 (1985): 836-852.

J.A. Romeo, "The children of God", *JBL* 97 (1978): 263-264.

Γιόζεφ Ρατσινγκερ, *Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ* (Αθήνα: Εκδόσεις Ψυχογιός, 2007).

Ντάνιελ Ροπς, *Η καθημερινή ζωή στην Παλαιστίνη, στους χρόνους του Ιησού* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1990).

Ρεμπέκα Ρουπ, *Τά τέσσερα στοιχεία. Νερό, Αέρας, Φωτιά, Γή* (Αθήνα: Εκδόσεις Αβγό, 2008), 22.

Paul Diel, Jeanine Solotareff, *Ο συμβολισμός στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη*, μτφ Λήδας Παλλαντίου (Αθήνα: Εκδόσεις Χατζηνικολή, 1991).

S/Σ

John N. Sanders, *The Gospel According to St. John*, B.A. Mastin Adam&Charles Black (London, 1968), 108.

Richard Samuel, *Seven the Sacred Number. Its Use in scripture, and its application to biblical criticism with a chapter on the bible and science* (London: Trench& Co., I, 1887).

Annemarie Schimmel, *The mystery of numbers* (New York, Oxford: Oxford University Press (1993).

Adolf Schlatter, *Der Evangelist Johannes* 2nd edition (Stuttgart: Calwer, 1948).

Alexander Schmemmann, *On the origins of worship on Sunday: The Mystery of the Eighth Day. From Chapter Two of Introduction to Liturgical Theology* (St. Vladimir's Seminary Press, Grestwood, N.Y. 2d ed., 1975).

Erasmus Schmidt, *Ταμείον ήτοι Ευρετήριον των Λέξεων της Καινής Διαθήκης κατ' επιτομήν της Εκδόσεως του Erasmus Schmidt υπό W. Greenfield* (Αθήνα: Παπαδημητρίου, 1977).

Rudolf Schnackenburg, *The Gospel according to St. John*, Translated by C. Hastings et al. 3 vols (New York: Crossroad, 1970) 239-240.

Jörn-Michael Schröder, *Das eschatologische Israel im Johannesevangelium. Eine Untersuchung der johanneischen Israel-Konzeption in Joh 2-4 und Joh 6* (Tübingen-Basel: Francke 2003).

Fred Skolnik, *Encyclopaedia Judaica* (Detroit: Thomson Gale, 2007).

D.H.R Spennemann and B. Franke, "Decomposition of buried human bodies and associated death scene materials on coral atolls in the tropical Pacific", *J Forensic Sci.* 40 (1995) 356-367.

Philip A. Stadter, *Plutarch and the Historical Tradition* (London: Routledge, 1992).

Leo Stalaker, *Mystic Symbolism in Bible Numerals* (USA: Dorrance&Company Inc., 1912).

Mark W. G. Stibbe, *John* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996).

Mark W. G. Stibbe, *John's Gospel* (London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group, 1994)

Στέργιου Ν. Σάκκου, *Ιωάννου 8,25 και 10,29. Συμβολή εις την Γλωσσική εξέτασιν της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1969.

Ιωάννη Σκιαδαρέση, *Ιωάννεια Γραμματεία* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 2013).

Ιωάννη Γ. Σκιαδαρέση, *Ερμηνεία Περικοπών Ιωάννειας Γραμματείας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2008.

Αγίου Συμεών, Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, *Η Προσευχή του Ιησού. Η Επίκληση του Ονόματος του Μτφρ. Γ.Β. Μαυρομάτη* (Κατερίνη: Επέκταση, 1997).

Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, *Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη* (Αθήνα: Έκδοσις Ορθόδοξου Ιεραποστολικής Αδελφότητας ο Σταυρός, 1996).

Νικόλαου Ι. Σωτηρόπουλου, *Ερμηνεία Δυσκόλων Χωρίων της Γραφής* (Αθήναι, 2013).

T

Charles H. Talbert, *Reading John. Reading the New York Testament* (New York: Crossroad, 1992).

Gerd Theissen-Annette Merz, *Der historische Jesus* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011).

Hertwig Thyen, *Das Johannes evangelium, Handbuch zum Neuen Testament* (Mohr Siebeck, 2014).

Απόστολου Τζαφερόπουλος, *Πυθαγόρας*, Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό (Αθήνα: Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, 1994), 4,265.

Απόστολου Τζαφερόπουλος, *Αριστόβουλος Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό* (Αθήνα: Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, 1994), 1,149.

Απόστολου Τζαφερόπουλος, *Φίλων Αλεξανδρεύς* (Αθήνα: Εκδόσεις Καπόπουλος, 1994), 5, 216-217.

Βασίλειου Δ. Τζέρπου, *Το Ιωάνναιο Πρόβλημα. Συμβολή και μελέτη της Ιωάννειας Γραμματείας* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρα, 2009).

Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Εκδόσεις Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 2005).

Παναγιώτη Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τον Προφήτην Ησαΐαν* (Αθήνα: Αδελφότης Θεολόγων ο Σωτήρ, 1990)

Τσέλλερ-Νέστλε, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας* ελλ. Μτφρ. Χ. Θεοδωρίδης (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Εστίας, 2002).

V

Ed Vallowe, *Biblical Mathematics. Keys to Scripture Numerics. How to count the Bible* (Lexington: The Olive Press, 2014).

E. J. Vardaman, "The pool of Bethesda" *Bible and Theology* 14, (1963): 27-29.

P. van Veldhuizen, *Geef mij te drinken: Johannes 4,4-42* (Nederlandstalig, Boekencentrum B.V., 2004).

W

Klaus Wengst, *Das Johannesevangelium 1. Teilband: Kapitel 1-10* (Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2003).

Gerald Wheaton, *The Role of Jewish Feasts in John's Gospel* (Scotland: University of St. Andrews, 2009).

D.J. Wieand, *John V.2 and the Pool of Bethesda*, *New Testament Studies* 12, 392-404 (1965-66).

Brooke F. Westcott, *St John: The Authorised Version with introduction and notes* (London: John Murray, Albemarle Street, 1890).

Jürgen Werlitz, *Das Geheimnis der Heiligen Zahlen. Ein Schlüssel zu den Ratseln der Bibel* (Berlin: Marixverlag, GmbH 2004).

Eugene Wigner, "The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in the Natural Sciences", *Communication on Pure and Applied Mathematics* 13 (1) (1960): 1-14.

Tom Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Minneapolis: Fortress Press, 2003).

Φ

Γεωργίου Φίλια, *Η έννοια της όγδοης ημέρας στη λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας* (Αθήνα: Γρηγόρη, 2003).

Χ

Αθανασίου Π. Χαστούπη, *Θρησκευτικά Ουγαριτικά κείμενα* (Αθήνα: 1986).

Ειρήνη Π. Χριστινάκη, *Βιβλική Αρχαιολογία-Θεσμολογία. Ειδικά θέματα-Τεύχος Β'* (Αθήνα: Συμμετρία, 2008).

Παναγιώτη Κ. Χρήστου, *Βαλεντιανός μύθος*, *Πατρολογία Β' Τόμος* (Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1978).

Παναγιώτη Κ. Χρήστου, *Ωριγένης*, *ΘΗΕ 12:573-593, Μάξιμος Ομολογητής*, *ΘΗΕ 8: 616*.

Υ

J. Year, *Times of the Bible, veiled in cubits, shenkels, talents, furlongs, chapters, verses, letters of the scripture with the days, hours, watches, weeks and months of the Jewith Year* (London, 1667).

Z

Εμμανουήλ Ι. Ζολώτα, *Υπόμνημα εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* (Αθήνα: Π.Δ. Σακελλαρίου, 1906).

Διαδικτυακές Πηγές

- Η Φιλοσοφική Εγκυκλοπαίδεια του Stanford συγκεντρώνει ερευνητές της φιλοσοφίας από όλο τον κόσμο για να δημιουργήσει ένα έργο αναφοράς:
- 1. C. Huffman, *Pythagoras*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/pythagoras>.
- 2. Richard Kraut, *Plato*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/plato/>.
- 3. George Karamanolis, *Plutarch*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/plutarch>.
- Ο Ivan Nikolayevitch Panin (12 Δεκεμβρίου 1855 – 30 Οκτωβρίου 1942) ήταν ένας Ρώσος μετανάστης στις ΗΠΑ ο οποίος έγινε διάσημος όταν ανακάλυψε αριθμητικά πρότυπα στα κείμενα της Αγ. Γραφής.
- 1. Nikolayevitch Panin, "The Inspiration of the Scriptures Scientifically Demonstrated", Thomas S. Gibson, 1125 - 6 Ave, Wainwright AB T9W 1G2, Canada <http://www.telusplanet.net/public/tsgibson/panin.pdf>. Τελευταία πρόσβαση: 20/8/2017.
- Δικτυακή Εγκυκλοπαίδεια για την Ελληνική Ιστορία και τον Πολιτισμό στη Μικρά Ασία
Παλαιοθόδωρος Δημήτρης, "Μ. Ασία, Έφεσος (Αρχαιότητα)", 2006, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού <http://asiaminor.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=4338>
- J. Bradley, *An Augustinian Perspective on the Philosophy of Mathematics* 1-13 <http://www.calvin.edu/~braj/AugustinianPerspective.pdf>
- Η αποστολή της Christian Classics Ethereal Library (CCEL) είναι να κάνει ευρέως διαθέσιμα τα κείμενα της κλασσικής Χριστιανικής παράδοσης. <http://www.ccel.org>. Calvin's Commentary on the Gospel According to John: <http://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom34.i.html>
- Μια διαδικτυακή πύλη για τα έργα του Δρ. Μαρτίνου Λουθήρου (1483-1546) <http://www.martinluthersermons.com/>
- <http://www.stixoi.info>
- <http://www.biblicalarchaeology.org/daily/biblical-topics/bible-interpretation/lovers-tale/>
- Adam Clarke's Bible Commentary, Psalm 91 <http://www.godrules.net/library/clarke/clarkepsa91.htm>
- Calvin's Commentaries, Vol. 10: Psalms, Part III, tr. by John King, [1847-50], at sacred-texts.com <http://www.sacred-texts.com/chr/calvin/cc10/cc10025.htm>
- <https://www.mikrosapoplous.gr/theocritus/thcrts1m.htm>
- <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Talmud/pesach1.html>
- D.G. Hansen, "Shechem: Its Archaeological and Contextual Significance" (June 25, 2010) <http://www.biblearchaeology.org/post/2010/06/25/Shechem-Its-Archaeological-and-Contextual-Significance.aspx#Article>
- <http://www.newadvent.org/fathers/1701015.htm>
- <http://fdathanasiou.wordpress.com/2012/07/28>
- http://www.metron-ariston.gr/dynath_pisth-12.html
- <http://www.ayioslazaros.org>
- P.F. Taylor, *Three days and nights*, <https://answersingenesis.org/jesus-christ/resurrection/three-days-and-nights/29.6.2009>
- L. Russel, <http://jesus-is-the-way.com/Grace5.html> 1.11.2016.

- Rabbi Hillel ben David, "The significance of the Number Fifteen", <http://www.betemunah.org/>
- <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11712-onkelos>
- J.W. Wallace, "How Many Angels Were Present At Jesus' Tomb?" [http://coldcasechristianity.com/2015/how-many-angels-were-present-at-jesus-tomb/\(7.1.2015\)](http://coldcasechristianity.com/2015/how-many-angels-were-present-at-jesus-tomb/(7.1.2015)).
- St. Augustine Tractate 121 (John 20:10-29) <http://www.newadvent.org/fathers/1701121.htm>
- <http://www.ekivolos.gr/H%20kosmologia%20tou%20Platwna%20mesa%20apo%20to%20Timaio.htm>
- Β. Μαυρομάτη, Ομοιοπαθητική, Ελεύθερη Έρευνα, διαδικτυακό περιοδικό <http://freeinquiry.gr/pro.php?id=526> (14.04.2009)
- http://ellinikoskoinotismos.blogspot.gr/2014/09/blog-post_20.html. Η Πυθαγόρεια Σχολή και Φιλοσοφία και η Πυθαγόρεια Αριθμητική. 20.9.2014. Το εξάιρετο αυτό άρθρο περιέχει σημαντικές πληροφορίες για τους αριθμούς από το ένα μέχρι το δέκα.
- T. Feder <http://www.biblicalarchaeology.org/daily/biblical-topics/bible-interpretation/lovers-tale/>
- H G. Machuta (www.handsonapologetics.com) "Who were the Samaritan woman's five husbands?"
- C. R. Nijjhar, "Five husbands of the Samaritan woman St. Photina", Chapter 17 <http://www.nijjhar.webspace.virginmedia.com/chapter17.htm> (30.8.2015).
- J. Robert, D.D. Fausset, A. R. Brown, David. "Commentary on John 20:12". *Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible - Unabridged*. <http://www.studylight.org/commentaries/jfu/john-20.html>. 1871-8.
- S., Philip. "Commentary on John 20:12". "Schaff's Popular Commentary on the New Testament". <http://www.studylight.org/commentaries/scn/john-20.html>. 1879-90.
- Rabbi eli Mansour, www.dailyhalacha.com

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

A

Aulus Hirtius, - 98 -

B

Barosse, - 79 -, - 553 -

Barrett, - 46 -, - 83 -, - 97 -, - 123 -, - 139 -, - 141 -,
- 152 -, - 165 -, - 237 -, - 263 -, - 267 -, - 268 -, -
315 -, - 373 -, - 384 -, - 414 -, - 423 -, - 427 -, -
449 -, - 553 -

Barry, - 61 -, - 553 -

Bauckham, - 53 -, - 442 -, - 553 -

Bentlen, - 57 -, - 553 -

Blenkinsopp, - 155 -, - 553 -

Borchert, - 236 -, - 299 -, - 441 -, - 553 -

Bovon, - 27 -, - 44 -, - 553 -

Bradley, - 57 -, - 563 -

Brodie, - 103 -, - 214 -, - 250 -, - 424 -, - 451 -, -
469 -, - 554 -

Brown, - 46 -, - 83 -, - 131 -, - 173 -, - 196 -, - 203 -
, - 204 -, - 211 -, - 233 -, - 265 -, - 418 -, - 427 -,
- 449 -, - 450 -, - 463 -, - 467 -, - 554 -, - 564 -

Bruce, - 89 -, - 99 -, - 124 -, - 264 -, - 269 -, - 282 -,
- 318 -, - 464 -, - 554 -

Bullinger, - 15 -, - 44 -, - 45 -, - 354 -, - 362 -, -
424 -, - 554 -

Bultmann, - 46 -, - 78 -, - 79 -, - 91 -, - 103 -, - 134
, - 135 -, - 169 -, - 203 -, - 236 -, - 245 -, - 250 -,
- 316 -, - 370 -, - 391 -, - 407 -, - 408 -, - 452 -,
- 463 -, - 466 -, - 470 -, - 554 -

Bynum, - 554 -

C

Carson, - 82 -, - 82 -, - 83 -, - 84 -, - 99 -, - 107 -, -
136 -, - 141 -, - 158 -, - 159 -, - 162 -, - 218 -, -
235 -, - 237 -, - 249 -, - 298 -, - 299 -, - 372 -, -
389 -, - 390 -, - 398 -, - 424 -, - 427 -, - 432 -,
- 433 -, - 441 -, - 464 -, - 466 -, - 468 -, - 485 -, -
554 -

Cohee, - 83 -, - 554 -

Collins, - 15 -, - 28 -, - 44 -, - 554 -

Culpepper, - 164 -, - 198 -, - 554 -, - 557 -

D

Dan, - 555 -

Davis, - 15 -, - 45 -, - 70 -, - 154 -, - 409 -, - 555 -

Dockery, - 181 -, - 555 -

Dodd, - 163 -

Dornseiff, - 44 -, - 69 -, - 555 -

Duke, - 481 -, - 555 -

E

Ed Vallowe, - 45 -, - 268 -, - 280 -, - 309 -, - 345 -,
- 354 -, - 464 -, - 486 -, - 561 -

Edwards, - 96 -, - 234 -, - 318 -, - 343 -, - 556 -

G

Gabai, - 15 -, - 65 -, - 66 -, - 556 -

Gibson, - 32 -, - 43 -, - 144 -, - 336 -, - 394 -, -
395 -, - 408 -, - 556 -, - 563 -

H

H.A. Hutmacher, - 103 -, - 153 -, - 556 -

Haenchen, - 46 -, - 82 -, - 82 -, - 83 -, - 122 -, -
152 -, - 172 -, - 453 -, - 556 -

Hagner, - 53 -, - 556 -

Hendriksen, - 159 -, - 467 -

Hengel, - 263 -, - 556 -

Hilbert, - 58 -

Hillel ben David, - 357 -, - 359 -, - 360 -, - 362 -, -
366 -, - 564 -

Houghton, - 556 -

Hutmacher, - 15 -, - 104 -

I

Idel, - 556 -

Ifprah, - 57 -, - 304 -, - 556 -

Inge, - 85 -, - 556 -

J

J. J. Davis, - 555 -

J. Ramsey Michaels, - 124 -, - 203 -, - 245 -, - 343
-, - 558 -
Johnston, - 45 -, - 295 -, - 391 -, - 432 -, - 463 -, -
557 -

K

Kalvesmaki, - 15 -, - 23 -, - 45 -, - 60 -, - 61 -, - 65
-, - 87 -, - 557 -
Karson, - 46 -
Keener, - 46 -, - 53 -, - 122 -, - 128 -, - 149 -, - 190
-, - 217 -, - 234 -, - 318 -, - 331 -, - 337 -, - 371
-, - 376 -, - 385 -, - 387 -, - 393 -, - 398 -, -
404 -, - 415 -, - 423 -, - 431 -, - 450 -, - 463 -,
- 557 -
Kobel, - 99 -, - 135 -, - 557 -
Koester, -⁴⁶ -, - 198 -, - 475 -, - 557 -
Körsternberger, - 46 -
Köstenberger, - 96 -, - 98 -, - 108 -, - 157 -, - 161 -,
- 176 -, - 177 -, - 181 -, - 264 -, - 280 -, - 295 -, -
298 -, - 299 -, - 334 -, - 370 -, - 389 -, - 441 -, -
463 -, - 465 -, - 557 -

L

Lapide, - 125 -, - 558 -
Leach, - 58 -, - 558 -
Lindars, - 46 -, - 130 -, - 142 -, - 218 -, - 219 -, -
558 -
Lizorkin-Eyzenberg, - 28 -, - 456 -, - 558 -

M

McGuire, - 17 -, - 558 -
McHugh, - 103 -, - 107 -, - 558 -
Menken, - 46 -, - 111 -, - 112 -, - 113 -, - 115 -, -
117 -, - 272 -, - 273 -, - 296 -, - 492 -, - 558 -
Mesley, - 46 -
Metzger, - 84 -
Moloney, - 149 -, - 162 -, - 218 -, - 558 -
Moody, - 44 -, - 46 -, - 122 -, - 553 -, - 558 -
Morris, - 46 -, - 82 -, - 83 -, - 84 -, - 98 -, - 107 -, -
150 -, - 153 -, - 159 -, - 196 -, - 203 -, - 216 -, -
234 -, - 235 -, - 250 -, - 317 -, - 333 -, - 339 -, -
356 -, - 357 -, - 372 -, - 385 -, - 396 -, - 408 -, -
413 -, - 416 -, - 421 -, - 426 -, - 427 -, - 431 -,
- 451 -, - 462 -, - 467 -, - 556 -, - 558 -

Moule, - 559 -
Muddiman, - 176 -, - 448 -, - 559 -

N

Noetzel, - 136 -, - 559 -

P

Pagels, - 94 -, - 95 -, - 559 -
Panin, - 43 -, - 563 -
Parsons, - 45 -, - 401 -, - 448 -, - 481 -, - 559 -

R

Ramsey, - 119 -, - 124 -, - 153 -, - 161 -, - 165 -, -
203 -, - 239 -, - 245 -, - 263 -, - 268 -, - 343 -, -
344 -, - 387 -, - 389 -, - 485 -, - 558 -
Rasmus, - 54 -, - 559 -
Ridderbos, - 46 -, - 84 -, - 123 -, - 142 -, - 162 -, -
164 -, - 170 -, - 197 -, - 219 -, - 234 -, - 239 -, -
252 -, - 263 -, - 265 -, - 269 -, - 317 -, - 332 -, -
333 -, - 405 -, - 441 -, - 451 -, - 452 -, - 457 -, -
486 -, - 559 -
Robinson, - 559 -

S

Samuell, - 44 -, - 45 -, - 75 -, - 560 -
Sanders, - 16 -, - 106 -, - 130 -, - 213 -, - 235 -, -
245 -, - 316 -, - 560 -
Schimmel, - 15 -, - 46 -, - 85 -, - 168 -, - 176 -, -
556 -, - 560 -
Schlatter, - 83 -, - 150 -, - 213 -, - 332 -, - 431 -, -
451 -, - 560 -
Schmemmann, - 432 -, - 560 -
Schnackenburg, - 46 -, - 83 -, - 164 -, - 235 -, - 297
-, - 370 -, - 441 -, - 560 -
Schröder, - 126 -, - 128 -, - 560 -
Stalnaker, - 43 -, - 43 -, - 560 -
Stibb, - 46 -

T

Talbert, - 441 -, - 464 -, - 561 -
Thyen, - 130 -, - 131 -, - 134 -, - 197 -, - 204 -, -
213 -, - 458 -, - 561 -

V

Vallowe, - 15 -, - 44 -, - 45 -, - 280 -, - 309 -, - 354
-, - 486 -, - 489 -
van der Bergh, - 493 -, - 553 -

W

Wallace, - 416 -, - 564 -
Wengst, - 46 -, - 213 -, - 214 -, - 293 -, - 561 -
Werlitz, - 15 -, - 45 -, - 561 -
Westcott, - 99 -, - 124 -, - 214 -, - 299 -, - 318 -, -
333 -, - 391 -, - 561 -
Wheaton, - 151 -, - 561 -
Wigner, - 561 -
Wikenhauser, - 46 -, - 452 -, - 461 -
Wright, - 417 -, - 561 -

Y

Year, - 43 -, - 562 -

A

Αγουριδης, - 33 -, - 46 -, - 53 -, - 131 -, - 132 -, -
141 -, - 170 -, - 171 -, - 198 -, - 243 -, - 245 -, -
458 -, - 470 -, - 553 -
Αιλιανός, - 67 -
Αλέξανδρος, - 68 -, - 69 -
Αλεξόπουλος, - 205 -
Αμβρόσιο, - 25 -, - 41 -, - 271 -
Αμβρόσιο Μεδιολάνων, - 25 -, - 41 -
Αναστάσιο Γιαννουλάτο, - 182 -, - 554 -
Απολλώνιος, - 26 -, - 555 -
Αριστοτέλης, - 19 -, - 113 -, - 532 -, - 533 -, -
549 -
Αρχιμήδη, - 58 -
Αυγουστίνος, - 25 -, - 35 -, - 39 -, - 40 -, - 41 -, -
57 -, - 58 -, - 59 -, - 71 -, - 86 -, - 89 -, - 90 -, - 92
-, - 100 -, - 106 -, - 148 -, - 167 -, - 168 -, - 171 -,
- 175 -, - 195 -, - 201 -, - 202 -, - 207 -, - 226 -, -
260 -, - 263 -, - 265 -, - 267 -, - 268 -, - 281 -, -
291 -, - 298 -, - 301 -, - 339 -, - 340 -, - 341 -, -
376 -, - 377 -, - 379 -, - 383 -, - 408 -, - 414 -, -
420 -, - 422 -, - 442 -, - 447 -, - 448 -, - 452 -, -
458 -, - 469 -, - 476 -, - 534 -, - 549 -

B

Βαλεντίνος, - 29 -, - 66 -, - 86 -, - 87 -
Βασίλειος, - 59 -, - 205 -, - 473 -, - 474 -, - 559 -
Βονοη, - 44 -
Βούλγαρη, - 54 -, - 554 -
Βούλγαρης, - 46 -

Γ

Γλαβίνας, - 305 -
Γρατσέας, - 27 -, - 47 -, - 325 -, - 555 -
Γρηγόριος Νύσσης, - 324 -, - 357 -, - 357 -, -
428 -, - 428 -, - 534 -, - 549 -
Γρηγόριος ο Θεολόγος, - 34 -, - 35 -, - 39 -, - 59 -
-, - 287 -, - 319 -, - 320 -, - 321 -, - 323 -, - 434 -

Δ

Δ. Ψυχογιός, - 60 -
Δαμαλάς, - 46 -
Δελήμπασης, - 153 -, - 555 -
Δελλής, - 19 -, - 555 -
Δεσπότης, - 2 -, - 14 -, - 27 -, - 32 -, - 43 -, - 47 -, -
75 -, - 82 -, - 83 -, - 100 -, - 124 -, - 129 -, - 142 -,
- 144 -, - 149 -, - 159 -, - 163 -, - 172 -, - 173 -, -
174 -, - 191 -, - 265 -, - 270 -, - 285 -, - 303 -, -
336 -, - 341 -, - 385 -, - 395 -, - 470 -, - 473 -,
- 537 -, - 555 -, - 556 -, - 558 -
Διογένης, - 18 -, - 549 -

E

Ειρηναίο, - 29 -, - 30 -, - 33 -, - 53 -, - 66 -, - 311 -
Επιφάνειος Κύπρου, - 350 -
Ευαγγελιστής Ιωάννης, - 102 -, - 196 -, - 265 -, -
319 -, - 327 -, - 364 -, - 365 -, - 383 -, - 404 -, -
408 -, - 413 -, - 430 -, - 443 -, - 450 -, - 467 -, -
559 -
Ευαγγελιστής Λουκάς, - 162 -, - 252 -, - 300 -, -
305 -, - 317 -, - 347 -, - 362 -, - 363 -, - 373 -, -
376 -, - 417 -, - 418 -, - 440 -, - 528 -
Ευαγγελιστής Μάρκος, - 196 -, - 201 -, - 202 -, -
203 -, - 346 -, - 376 -, - 394 -, - 399 -, - 414 -,
- 416 -, - 417 -, - 435 -
Ευαγγελιστής Ματθαίος, - 164 -, - 252 -, - 286 -
-, - 292 -, - 300 -, - 305 -, - 394 -, - 413 -, - 414
-, - 416 -, - 422 -, - 430 -, - 435 -, - 479 -
Ευσέβιος ό Καισαρεύς, - 199 -

Z

Ζολώτας, - 46 -, - 98 -, - 562 -

H

Ηρακλέωνα, - 41 -, - 54 -, - 94 -

Ηρώδης, - 170 -, - 172 -, - 293 -, - 371 -

Θ

Θεοδώρητος επίσκοπος Κύρου, - 350 -

Θεοφάνης ο Κεραμεύς, - 194 -

Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, - 89 -, - 102 -, - 251 -, - 279 -, - 282 -, - 292 -, - 315 -, - 333 -, - 342 -, - 368 -, - 395 -, - 420 -, - 435 -, - 550 -

Θέων ο Σμυρναίος, - 26 -

Θωμάς Ακινάτης, - 40 -, - 41 -, - 42 -, - 58 -, - 88 -, - 89 -, - 90 -, - 91 -, - 102 -, - 106 -, - 107 -, - 138 -, - 147 -, - 148 -, - 168 -, - 195 -, - 202 -, - 208 -, - 229 -, - 243 -, - 244 -, - 247 -, - 248 -, - 251 -, - 252 -, - 257 -, - 262 -, - 271 -, - 278 -, - 279 -, - 282 -, - 299 -, - 314 -, - 326 -, - 333 -, - 340 -, - 356 -, - 357 -, - 368 -, - 375 -, - 382 -, - 383 -, - 420 -, - 430 -

I

I. Δαμασκηνού, - 88 -

I. Χρυσόστομος, - 18 -, - 33 -, - 34 -, - 35 -, - 39 -, - 41 -, - 89 -, - 106 -, - 146 -, - 193 -, - 201 -, - 223 -, - 226 -, - 227 -, - 228 -, - 229 -, - 247 -, - 262 -, - 279 -, - 314 -, - 332 -, - 349 -, - 352 -, - 355 -, - 356 -, - 383 -, - 393 -, - 405 -, - 406 -, - 418 -, - 429 -, - 430 -, - 431 -, - 434 -, - 465 -, - 544 -, - 550 -

Ιάμβλιχος, - 25 -, - 35 -, - 382 -, - 492 -, - 504 -, - 505 -, - 525 -, - 527 -, - 538 -, - 539 -, - 541 -, - 545 -

Ιαμβλίχου, - 80 -, - 382 -, - 506 -, - 525 -, - 538 -, - 543 -, - 546 -, - 550 -

Ιππόλυτου, - 30 -, - 550 -

Ιωάννη του Βαπτιστή, - 116 -, - 117 -, - 139 -, - 140 -

Ιωάννης ο Θεολόγος, - 54 -, - 265 -, - 436 -, - 443 -, - 559 -

Ιωαννίδη, - 41 -, - 557 -

Ιωαννίδης, - 23 -, - 47 -, - 55 -, - 428 -, - 556 -

Ιώσηπος, - 25 -, - 34 -, - 145 -, - 165 -, - 170 -, - 171 -, - 187 -, - 188 -, - 189 -, - 190 -, - 196 -, - 211 -, - 218 -, - 263 -, - 318 -, - 326 -, - 384 -, - 388 -, - 550 -

K

Καλβίνος, - 43 -, - 50 -, - 92 -, - 100 -, - 124 -, - 149 -, - 168 -, - 195 -, - 232 -, - 233 -, - 244 -, - 252 -, - 292 -, - 315 -, - 383 -, - 396 -, - 422 -

Καραβιδόπουλος, - 46 -, - 283 -, - 300 -, - 464 -, - 465 -, - 557 -

Κλήμης, - 17 -, - 25 -, - 32 -, - 33 -, - 95 -, - 514 -, - 550 -

Κυπριανό, - 41 -

Κύριλλο, - 34 -, - 41 -, - 101 -, - 137 -, - 186 -, - 193 -, - 202 -, - 203 -, - 229 -, - 267 -, - 283 -, - 286 -, - 341 -, - 360 -, - 377 -, - 395 -, - 408 -, - 419 -, - 428 -, - 444 -

Λ

Λάζαρος, - 42 -, - 124 -, - 331 -, - 332 -, - 333 -, - 336 -, - 338 -, - 339 -, - 342 -, - 343 -, - 344 -, - 365 -

Λιβιο, - 58 -

Λούθηρος, - 42 -, - 50 -, - 148 -, - 149 -

Λουκιανός, - 68 -, - 69 -, - 113 -, - 550 -

M

Μακράκη, - 84 -, - 462 -, - 559 -

Μακράκης, - 46 -, - 84 -

Μανιχαίο, - 86 -, - 88 -

Μάξιμος, - 25 -, - 35 -, - 36 -, - 37 -, - 38 -, - 39 -, - 47 -, - 59 -, - 66 -, - 146 -, - 147 -, - 194 -, - 209 -, - 260 -, - 261 -, - 262 -, - 287 -, - 288 -, - 301 -, - 321 -, - 322 -, - 323 -, - 324 -, - 358 -, - 380 -, - 381 -, - 400 -, - 408 -, - 446 -, - 447 -, - 448 -, - 453 -, - 469 -, - 476 -, - 483 -, - 536 -, - 537 -, - 538 -, - 539 -, - 541 -, - 551 -, - 562 -

Μάρκος Τερέντιος Βύρρων, - 26 -

Μαυρήσης, - 17 -, - 17 -, - 24 -, - 89 -, - 128 -, - 133 -, - 134 -, - 188 -, - 189 -, - 190 -, - 191 -, - 207 -, - 231 -, - 237 -, - 254 -, - 260 -, - 263 -, - 265 -, - 270 -, - 280 -, - 281 -, - 282 -, - 284 -, - 286 -, - 290 -, - 293 -, - 298 -, - 304 -, - 307 -, - 311 -, - 319 -, - 371 -, - 406 -, - 417 -, - 433 -, - 458 -, -

483 -, - 487 -, - 500 -, - 503 -, - 504 -, - 521 -
, - 522 -, - 523 -, - 524 -, - 538 -, - 540 -

N

Ναθαναήλ, - 96 -, - 106 -, - 112 -, - 118 -, - 122 -,
- 126 -, - 130 -, - 131 -, - 139 -, - 140 -, - 141 -, -
151 -, - 218 -, - 303 -, - 439 -, - 440 -, - 443 -, -
460 -

Νικόμαχος Γερασηνός, - 26 -
Νοβατιανό, - 41 -

E

Ξιφιλίνος, - 160 -

Π

Παλαιτσάκη, - 174 -, - 559 -
Παπαπέτρου, - 46 -
Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ, - 159 -, - 163 -, - 163 -, -
173 -, - 265 -, - 302 -, - 303 -, - 385 -, - 470 -, -
560 -
Πάπας Βενέδικτος ο ΙΣΤ', - 385 -, - 470 -
Παύλος, - 42 -, - 81 -, - 204 -, - 206 -, - 232 -, - 244
-, - 265 -, - 281 -, - 301 -, - 300 -, - 301 -, - 306 -,
- 348 -, - 350 -, - 362 -, - 363 -, - 466 -, - 482 -
Πλάτων, - 19 -, - 22 -, - 35 -, - 85 -, - 92 -, - 496 -,
- 527 -, - 530 -, - 531 -, - 534 -, - 541 -, - 551
-
Πλούταρχος, - 20 -, - 21 -, - 22 -, - 23 -, - 26 -, -
34 -, - 61 -, - 62 -, - 63 -, - 64 -, - 399 -, - 551 -
Ποσειδώνιος, - 26 -
Πρόκλος, - 35 -
Πυθαγόρα, - 17 -, - 18 -, - 23 -, - 30 -, - 31 -, - 45
-, - 71 -, - 381 -, - 506 -, - 544 -

Σ

Σάκκος, - 46 -, - 95 -, - 560 -
Σκιαδαρέση, - 53 -, - 102 -, - 120 -, - 128 -, - 157
-, - 158 -, - 560 -
Σκιαδαρέσης, - 47 -, - 141 -, - 157 -, - 158 -, - 240
-
Σωκράτης, - 20 -, - 217 -
Σωτηρόπουλος, - 46 -, - 124 -, - 151 -, - 241 -, -
246 -, - 248 -, - 375 -, - 398 -, - 424 -, - 484 -, -
560 -

T

Τερτυλιανό, - 41 -
Τζαφερόπουλος, - 17 -, - 19 -, - 23 -, - 561 -
Τζέρπος, - 53 -, - 561 -
Τρεμπέλα, - 82 -, - 123 -, - 152 -, - 170 -, - 221 -,
- 227 -, - 245 -, - 270 -, - 296 -, - 359 -, - 373 -, -
470 -, - 484 -, - 561 -

Φ

Φίλωνας, - 23 -, - 24 -, - 25 -, - 26 -, - 28 -, - 33 -, -
34 -, - 35 -, - 59 -, - 61 -, - 103 -, - 145 -, - 187 -,
- 189 -, - 265 -, - 280 -, - 304 -, - 316 -, - 318 -, -
325 -, - 326 -, - 380 -, - 381 -, - 384 -, - 473 -, -
492 -, - 500 -, - 502 -, - 503 -, - 504 -, - 519 -
, - 520 -, - 521 -, - 522 -, - 523 -, - 524 -, -
525 -, - 528 -, - 538 -, - 540 -, - 544 -, - 545 -
, - 551 -

X

Χαστούπη, - 154 -, - 561 -
Χρ. Καρακόλης, - 14 -, - 16 -, - 33 -, - 34 -, - 39 -,
- 92 -, - 118 -, - 128 -, - 131 -, - 136 -, - 137 -, -
141 -, - 153 -, - 296 -, - 297 -, - 298 -, - 334 -, -
342 -, - 357 -, - 365 -, - 396 -
Χρήστου, - 32 -, - 34 -, - 314 -, - 562 -
Χριστός, - 42 -, - 49 -, - 66 -, - 75 -, - 79 -, - 81 -, -
87 -, - 92 -, - 96 -, - 99 -, - 100 -, - 102 -, - 106 -,
- 107 -, - 111 -, - 112 -, - 114 -, - 115 -, - 117 -, -
124 -, - 126 -, - 129 -, - 135 -, - 137 -, - 138 -, -
139 -, - 140 -, - 141 -, - 142 -, - 143 -, - 144 -, -
146 -, - 150 -, - 151 -, - 153 -, - 156 -, - 158 -, -
159 -, - 167 -, - 168 -, - 169 -, - 171 -, - 172 -, -
187 -, - 191 -, - 194 -, - 195 -, - 196 -, - 198 -, -
199 -, - 201 -, - 202 -, - 203 -, - 206 -, - 207 -, -
209 -, - 212 -, - 218 -, - 219 -, - 220 -, - 223 -, -
227 -, - 228 -, - 229 -, - 231 -, - 232 -, - 233 -, -
235 -, - 236 -, - 237 -, - 238 -, - 239 -, - 240 -, -
243 -, - 244 -, - 246 -, - 247 -, - 248 -, - 249 -, -
250 -, - 251 -, - 255 -, - 256 -, - 257 -, - 258 -, -
265 -, - 268 -, - 269 -, - 270 -, - 271 -, - 272 -, -
274 -, - 275 -, - 276 -, - 278 -, - 279 -, - 281 -, -
282 -, - 286 -, - 287 -, - 292 -, - 295 -, - 297 -, -
298 -, - 299 -, - 303 -, - 305 -, - 307 -, - 308 -, -
311 -, - 312 -, - 313 -, - 315 -, - 317 -, - 318 -, -
327 -, - 330 -, - 331 -, - 332 -, - 333 -, - 334 -
, - 337 -, - 339 -, - 341 -, - 343 -, - 346 -, -

362 -, - 364 -, - 365 -, - 368 -, - 370 -, - 371 -, -
374 -, - 373 -, - 375 -, - 376 -, - 377 -, - 379 -, -
383 -, - 384 -, - 387 -, - 388 -, - 390 -, - 392 -,
- 393 -, - 396 -, - 398 -, - 400 -, - 401 -, - 402
-, - 403 -, - 405 -, - 406 -, - 407 -, - 410 -, -
420 -, - 422 -, - 423 -, - 425 -, - 426 -, - 427 -
, - 428 -, - 429 -, - 431 -, - 432 -, - 433 -, - 435
-, - 436 -, - 439 -, - 440 -, - 443 -, - 444 -, - 449 -,
- 454 -, - 456 -, - 458 -, - 460 -, - 462 -, - 463 -, -
465 -, - 466 -, - 469 -, - 470 -, - 475 -, - 476 -, -
477 -, - 478 -, - 479 -, - 481 -, - 483 -, - 535 -

Ω

Ωριγένη, - 17 -, - 25 -, - 33 -, - 34 -, - 35 -, - 37 -, -
41 -, - 89 -, - 90 -, - 95 -, - 118 -, - 119 -, - 124 -,
- 126 -, - 137 -, - 145 -, - 146 -, - 147 -, - 166 -, -
167 -, - 185 -, - 192 -, - 201 -, - 207 -, - 214 -, -
224 -, - 225 -, - 244 -, - 250 -, - 251 -, - 257 -, -
283 -, - 285 -, - 286 -, - 313 -, - 339 -, - 354 -, -
355 -, - 356 -, - 357 -, - 359 -, - 362 -, - 363 -, -
364 -, - 366 -, - 399 -, - 400 -, - 418 -, - 552 -

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΒΙΒΛΙΚΩΝ ΕΛΑΦΙΩΝ

Βιβλίο Αγ. Γραφής	Εδάφιο	Σελίδα		Βιβλίο Αγ. Γραφής	Εδάφιο	Σελίδα
Σολ	6:14	412		Γεν	1:1	82
	11:20	45			1:2	141
Εβθ	2:11	401			1:1-2:4	113
	4	141			1:2-2:4	126, 139
	4:8	272			1:7	289
	7:19	271,278			1:10-13	125
	10:28-29	338			1:27	289
Απ	1:4	177,439			1:28-29	126
	1:7	424			2:2	290,321
	1,10	432			2:23	202
	1,12	177			2:27	289
	1:13	178			3:8	101
	1:16	178			3:19	137
	1:20	178			5:22	454
	2:1	178			6:15	403
	3:1	178		7:20	359	
	3:4	419		8:11	482	
	4:5	178		8:15	483	
	5:1	178		15:5	456	
	5:5	178		17:13	427	
	5:6	178		22:4	121	
	8:2	178		22;17	455	

	8:6	178			28:16	107
	10:3	178			29:31	302
	10:4	178			31:22	121
	11:3	393			38:11	214
	11:13	178			40:20	121
	12:3	178			42:18	121,349
	13:1	178		Πομ	8:30	92
	15:1	178		Κολ	1:20	367
	15:6	178			3,14	377,382
	15:7	178		Α Κορ	3:1	285
	15:9	178			3:8	233
	16,1	178			3:11	108
	17:1	178			3:19	377
	17:3	178			10:8	198
	17:7	178			11:3	419
	17:9	178			11:26	420
	17:11	178			12:27	169
	19:7-9	114			13:11	285
	21:2	114			15:4	123,173,
	21:9	114			15:4	334
	21:9	178			15:4	343
	21:23	429			15:20	137
	22:2	303			15:47	392
Β Εσδ	5:2	170		Β Κορ	5:19	367
	8:32	121		Ως	6:2	121

Βασ	16:29	268			14:5-8	114
	20:12	122			Εξ	3:39
Λευ	7:17-18	122			8:27	460
	11:33	153			12:1	460
	19:6-7	122			12:29	185
	23:6	361			13:2	460
	25:4	319			14,1-2	460
	26:16	238			15,27	517
					16:26	319
Ιερ	13:23	338			17	454
	15:8	185			17:12	374
	31:10-12	114			19:1,3,11	319
Μτ	4:2	265			19:8	134
	4:4	239			19:10-11	134
	4:19	448			19:11,15,16	122, 166
	4:21	437			19-24	134
	5:48	272			19:9	113
	6:24	82			23:16	319
	7:13	246			24:3	134
	8:13	252			24:3,7	134
	8:38	120			24:16	121
	9:31	120			24:19-23	135
	9:37	229,236,238			28:6	386
	9:58	97			34:22	319
	10:2-4	300				
	10:5	241		Αρ	1:3	281

	10:5-7	234			4:3,39	317
	10:34	120			7:24	122
	12:38-39	166			7:84	308
	12:39-40	344			19:12	122
	14:13	296			19:19	122
	14:21	292			29:20	122
	14:24	297		Ωσ	1:3	113
	14:58	120			6:2	166
	15:38	292			6:1,2	348
	15:37	291		Γαλ	1:3	206
	16,1	166			1:18	318,361
	16:21	344			2:1	318
	16:2-3	225			3:28	289
	17:1-8	296			4:3	278
	17:1	120			27:28	361
	17:23	344		Φιλ	3.12	206
	18:23-35			Α Ενώχ	10.19.2	156
	19:,28	301		Ησ·	5:1-2	224
	20:2	294,479			6:3	466
	20:19	344			9:3	238
	21:12-17	160			11:2	224,456
	22:1-14	114			11:2	439
	22:25-28	209			17:6	157
	22:40	247			24:5	338
	26:15	404			25:6	139

	26:33	464			37:9,36	260
	26:34	464			53:12	374
	26:61	166			54:4-8	113, 139
	26:61	143			57:20	254
	26:61	344			61:2	311
	26:66	202			62:4-5	113
	27,35	376				
	27:40	345		Βαρούχ	29:5	156
	27:40	143		Μαλ	3:1-4	162
	27:44	165			4:2	229
	27:45	196		Β Βασ	4:42	277
	27:46	481			6:1	169
	27:51	165			7:2	170
	27:63	345			17:24	213,216
	27:63	173			17:30-31	216
	28:1	411,429			19:25,35	260
	28:2	418			20:6	360
	28:9	424			24:24	212
	28:19	151, 281		Ιω	1:19-2,11	112
					20:12	82
Δτ	2:14	267,268		Ιλ	2:18-27	114
	8:1-10	114		Αμ	1:1	370
	8:3	239			4:4	173
	16:13-14	238			9:11-15	114
	19:11-16	113			9:13	240
	19:15	415,421				

	21:23	404			11:4,7	370	
	22:11	389		Γαλ	2:20	247	
	24:16	157			4:1-2	235	
	25:2-3	266			4:3-5	234	
Ιεθ	2	113			4:4-5	230	
	17:21	270			4:22	82	
Ιεζ	16	113			6:2	266	
	47:1-12	238			6:15	271,411	
Λκ	3:14	382			Πθ	1:8	249,460
	3:23	311,312				1:20-26	300
	3:23	317				2:3	82
	4:4			2:7-11		451	
	4:23	225		5:6-10		337	
	5:6	446,455		6:14		143	
	5:10	437,448		8:4-25		841	
	7:47	412		9:1-29		206	
	8:1	308		9:33		268	
	9:12	308		10:40		345	
	9,22	345		15:10		280	
	9:31	416		20:7		430	
	9:58	97		22:3-21		206	
	10:2	238		26:9-21		206	
	13:11	268		27:37		476	
	13:16	268		Δν		9:27	315,316
	13:32	345		Λευ		19:19	389

	16:28	209			21:10	386
	18:33	345		Μκ	1:16	448
	18:35	371			2:19	114
	19:27	371			2:18-21	133
	19:45	160			3:16-19	300
	22:31	465			4:10	308
	23:8	166			5:21-24	329,384
	23:32-34	165,481			5:25	267
	23:34	376			6:7	308
	23:39-43	165			6:47	297
	23:44	196			7:30	252
	24:7	345,416			8:31	173
	24:13	424			8:31	343
	24:33-34	424,426			9:2	120
	24:44	280			9,2-8	296
	24:46	345			9:31	173
	25:52	374			9:31	343
					9:35	308
Ιωβ	3:8	217			10:2-9	219
	16:19	464			10:11	215
	31:8	239			10:34	173
	31:26	188		10:34	344	
Ρωμ	1:25	232		11:12-19	160	
	3:21-22	234		11:15-18	160	
	5:12	337		12:19-27	209	

	6:22	233			12:20-22	214
	8:3	271			14:57-58	161,166, 167
	10:4	265			14:58	344
	15:1	266			15:24	376
Εκ	1:15	246			15:23	400
	2:18-21				15:25,33	188,196
	11:2	320			15:29	143
Διδ	11.4-5	247			15:29	344
Α Μακ	7:41	260			15:27	165
Β Μακ	8:4,19	260			15:32	165
	15:36-37	370			16:2	412,413
Κρ	6:19	295			16:5	234,418
Δ Βασ	2:7	323			25:1-13	220
	4:38	277				
	17	220				
	17:24	215				
	19:35	185				
Εφ	1:3	272			12:5-6	238
	3:3	206			21:19	385,388
	3:5	228			33:2	287
	3:19	377			33:22	338
Νε	13:19	270			53:90	205
Εσθ	4:16-5,1	349			71:3	280
	9:18-21	360			83:8	266
					90:6	185
					103:30	271,411
					146:4	456